המסלות

לשר בן־חיל העדלמי

וְשַׂמְתִּי כָל־הָרַי לַדָּרֶךְ
וּמְסִלֹּתַי יְרֻמוּן :
(ישעי' מ"ט, י"א.)

ווילנא

בדפוס ר' יהודה ליב בן המחוקק מו"ה אליעזר ליפמאן מ"ץ נ"י

МЕСИЛОТЪ,
или Толкованіе мѣстъ Св. писанія, Сочиненіе С. Р. Эдельмана.

ВИЛЬНА

Въ Типографіи Л. Л. Маца, на Андреевской улицѣ, въ домѣ
К. Гальперна подъ № 81/15

1875.

Дозволено Цензурою. 30 Октября 1874 г. Вильна.

המסלות

לשר בן־חיל העדלמי

ושלש הנה:

א) מסלת כל בני חלוף

ב) מסלת אחד עשר ככבים

ונסוסה: עמק ברכה

ג) מסלת שדה כובם

כפי תכניתם מעבר לשער

מאת

שמחה ראובן בן־חיל עדעלמאנן

התכנית

א) מסלת כל בני חלוף:

מישרת העקוב ומפשטת העקמומיות הנשקפים בחלופי נוסחאות ספרי הקודש אשר לחכמינו התלמודיים ז"ל בשנוי מנוסחאות הספרים הכתובים עפ"י מסורת סייג לתורה שבידינו כהיום הזה.

ב) מסלת אחד עשר ככבים:

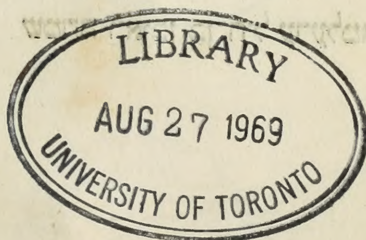
מפלשת נתיב אור יקרות בבאור המליצות הנשגבות שבאחד עשר מזמורים שבתהלים (צ' — ק') המיוחסים בדברי אגדה למרע"ה, זמן יסודתם ומטרת תכניתם; ועם זה חקירה והערה ישרה בשני המזמורים ק"ה ק"ו והמתיחסים לזה בס' דה"י. — ובסופה:

עמק ברכה:

מקרא מפורש ושום שכל בבאור רחב וישר על מזמור ס"ח בס' התהילות לבאר כל רם ונשגב במליצותיו עפ"י תכניתו היסודית לפרטיה.

ג) מסלת שדה כובס:

לפרוש שלמת אור בכמה מאמרי אגדה, על פני השדה, אחרי הוכשם מהם הזיה החופפת עליהם בשעת היותם האלוני עפ"י חומר המלים שהשכילו אומריהם ז"ל להעטיף בם את מליצות חידות למו. והיתה המסלה הזאת מסלה ישרה להאיר נתיב בהערות ישרות כדוגמאות למצוא את מקור הדרשות בשפוני מליצות כתבי הקודש ולהבין משל ומליצה בדברי חכמים וחידותם.

מכתבי תהלה

מהדר כבוד חכמי א"י, מעלת הגאונים הגדולים, מאורות עולם, פארי ישורון, המפורסמים ברובי תורתם וצדקתם העומדת לעד, ה"ה הרב ראשון לציון חכם באשי האב"ד דק"ק ספרדים, והרב אב"ד דכוללות אשכנזים, והרב אב"ד ממדינת אונגארען. שלשה עמודי עולם אשר כבודם שוכן בציון עיר קדשנו תובב"א. ישמרם צור ישראל לכבוד כתובנו עד עולם סלה!

בעזה"י

הן כבוד ידידי הרב המופלג אמיתי בתורה שלם במעלות רמות ונשגבות הישיש מוה' חיים ליב איגעס נ"י מילידי ק"ק קאוונא אשר זה קרוב לשנה זכה לתקוע אהלו בל יצען גלח פה ירושלים עה"ק תובב"א למען תגוה נפשו נפש עמל לעמול אך בתורת ה' כל ימי חייו, והראני כתבי קודש בהשכל ודעת בדברי תוה"ק במילי דאגדתא מבנו בן חכם ישמח אב ה"ה הרבני המופלג זך הרעיון משכיל מאד כלול הוא בהדרו מוה' שמחה ראובן עדעלמאנן נ"י, ראיתי ואורו עיני לראות אור כי יהל לתת אור הדם בדברי חכז"ל במדרשים נכונים אשר ידענו כי דבריהם כגחלי אש המה, וכל השם עינו לטובה ומתבונן בדבריהם הקדושים מוצא בנועם דבריהם פנים המאירות עינים, פנים מפנים שונים, תורה מונחת בקרן זוית וכל הרוצה ליטול יבא ויטול ויזכה בחלקו ויאורו עיניו, אם אך לבבו שלם עם ה' ותוה"ק והרב פיפיות נתונה ביד כ"א והאחד אם לימינן אם להשמאיל, כאשר בעוה"ר בדור השפל הזה המכניס א"ע לדור דעה אם תועה מדרך השכל ובוזים ליקחת אם למשכיל יחשב. לא כן האדם המעלה הזה יביע בעין טהורה ומשכיל מאד בדבריהם הקדושים במליצות עמוקות ורעיונות נשגבות באמונת חכמים ובם לו האמונה למטרה בדבר שפתיו מישרים ויעיר קנאה על החטאים בנפשותם ליסרם בשבט פיו ולהראותם כי בזה ולענה להם ודרכם כאפלה ובהופך יכושה שמש הבוזים כי זקנה אמם. וכמה דברים אשר ראיתי וטעמתי מחבורו היקר המכונה בשם „המסלות" ואורו עיני ומצאתי בהם טעם בדרכו אשר סלל לו בדברי חכז"ל בהשכל ודעת. אמרתי לאביו הישיש נ"י יולדו חכם ישמח בו, אשרי לו כי זכה לבן משכיל כמיב"י, ויזכהו ה' להוציא לאור ספרו הנחמד והנעים להאיר עיני משכילי זמננו למען יפקחו עיניהם וישכילו אשר לפניהם לראות אור בהיר בשחקים המתנוצץ מדברי אגדות חכז"ל המלמד לאדם דעת להיות משכיל דורש אלהים. ה' הטוב יצליחו וינשאהו ויזכה לראות אך הטוב בעמלו · דברי המדבר לכבוד התורה ותוגיה פה ירושלים עיר הקודש תובב"א

הק' **מאיר אויערבאך** מלפנים אבד"ק **קאליש** יע"א כעת **בעה"ק** תובב"א

כ"ז תמוז „מה טובו מסלותיך"! לפ"ק

מקום החותם

הן בא לפני כבוד ידידי מעלת הרב הישיש שקדן בתורה מוה' חיים ליב איגעס נ"י וידו אחוזת חדושי תורה מאת בנו היקר ונחמד משמת אלהים ואנשים מוה' שמחה ראובן נ"י הכי קרא שמו ראובן ראו בן שגדל בתורה ויוצא פרח ויציץ ציץ על ידי עמלו בתורה הוציא לאור תעלומות חכמה וחפצו ורצונו להביאו לבית הדפוס, ובשאני לעצמי קשה עלי הקריאה בכתיבה אשר הובאה לפני ומן הראוי למשוך עצמי לבא על ההסכם, ואולם בראותי שכבוד המאור הגדול הגאון המפורסם שלשלת היחס והמעלה כמה"ר מאיר אויערבאך נ"י הביע בדבריו והיתה עמו וקרא בו והפליג בשבח המגיע בספר הזה אף ידי תכון ויסכים אברהם כל מן דין סמוכו לגא למען יביא אותו לבית הדפוס להלקו ביעקב ולהפיצו בישראל, כי דבר חכמה ימצא בו יראת חטאו קודמת לחכמתו, הכי קרא שמו המסלות מסלה ישרה חכמה ודעת, וקורא אני עליו ישמח אביך ותגל יולדתך הכ"ד החותם פעה"ק ירושה"ו המעתיר לצור עזי ומעזי.

אברהם אשכנזי חכם באשי

כ"ד תמוז „מישרים אהבוך" לפ"ק

מקום החותם

נדרשתי מאת ידידי הרב המופלג זקן שקנה חכמה עדני העצני צנא מלא ספרא כבוד מו"ה חיים ליב איגעש נ"י מק"ק קאוונא, אשר הוא מיודעי ומכירי מיום באתי הנה עה"ק ירושלים תובב"א הוא בתוך הבאים בביתי והרבה היתה לי אתו שעשועים יום יום, וכעת בא ובידו מגילה עפה כתובה פנים ואחור הכינה גם חקרה בנו הרבני המופלא מושלם במדעים מו"ה שמחה ראובן נ"י עדעלמאנן ומסלות בלבב חכם להעלותם במכבש הדפוס ולהפיצם בישראל ללמד תועים בינה, ובקש מאתי להסכים על הדברים כי ראויים להיות כתובים בעט ברזל ויפוצו מעינותיו חוצה, ואם אמנם מודעת בארין מולדתי אשר גרתי בה כי מעודי משכתי ידי מאלה וכאלה, לאהבת ידידי מר אביו הנ"ל נ"י יצאתי חוץ לגדרי ותהיתי על קנקנו של בנו וקראתי בו שתים ושלש דלתות וטעמתי מנופת צוף דבש אמרותיו, חכו ממתקים בחכמה ודעת ויראת ה' עולה ע"ג לקיים דברי חכז"ל ודברי הראשונים ז"ל אשר לבם כפלגי מים עמוקים בלב וכו' ואיש חכם ידלנה · וכל דבריהם אשר הם כגחלי אש ופושעים יכשלו בם, צדיקים ילכו בם להבין אמרי בנה בחכמה ומוסר השכל ולא דבר רק ח"ו בכל דבריהם, את כל אלה מלא ידו לעשות והדברים בנוים על אדני האמת והישר אין בהם נפתל ועקש, והחלק אשר ראו עיני יעיד על הכל וראויים להפיצם בישראל.

עד כה דברתי מאיכות הפעולה · אך אם עתה לו ישמעני לקיים דברי החכם עת לחשות ועת לדבר עת לפזר ועת לכנס וכבר הגיע העת רעה של הנביא אשר בנוקדים לאמר: והמשכיל ידום, ולמה זה יגע לריק האם בדברים כאלה יוסרו הבאים לחבל כרם ה' צבאות, וחכמים המה להרע — ואולי גם המה יודעים כי כל דברי חז"ל ודברי הראשונים כדרבונות וכמסמרות נטועים, אך כל מחשבותם לתת דופי בדברי רבותינו הראשונים ז"ל אשר מפיהם אנו חיים למען ימצאו מקום להרוס ולפרוין לבנות ולנטוע את אשר יהפוך לבם הרע לעשות, ואם במלאכי ד' ישימו תהלה עד מה ירחיבו פיהם על דברינו *) ובזאת ינחם לבנו כי ת"ל שארית פלטת ישראל אשר בחרו ללכת בדרך תמים בעקבות אבותינו על דרך התורה והיראה כולם יודעים ומבינים כי הדברים האלה של המחבלים אך להדיח אותם ולהנחותם דרך עקלקלות עד שאול תחתיות ח"ו, כאשר היתה מעת הודחו מימים ימימה לא יבצר מהם בעו"ה אשר יזמו לעשות עד שראו כל ההמון עין בעין שכמעט ח"ו אבדה האמונה ואין תורה, לולא ד' השאיר לנו שריד כמעט וקיים בנו זכרון עדות ותורה לפקוח עינים עורות ולשום על לבם את אשר נסוגו אחור והמה כאוד מוצל מאש, ח"ו לא שמעו לקול מלחשים ולא תעשינה ידיהם תושיה. ועינינו מיחלות ומצפות לקול מבשר ותמלא הארץ דעה אז תרוממנה קרנות צדיק וקרן ישראל.

הכ"ד הבעה"ח פעה"ק ירושלים תוב"ב יום ה' ב' מנחם אב תרלדלי"ת לפ"ק
הק' **אברהם שאג** מילידי אונגארן

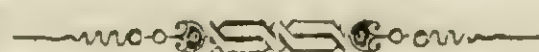
*) אמר המחבר: אחרי נטילת רשות מכבוד הדר גאונו של הרב שליט"א, הנני דן לפני הדום רגליו אשר אף אם נניח כי לא יועיל הוכח בדברים עם היודעים את כבוד רבותינו וחכמת חכמינו ז"ל ומתכוונים למרוד ולהשפיל ערכם בשאט בנפש גאוה מפני שרירות לבם הרע, לא טובה השתיקה לכבוש ידיעותינו ולחתום תורה בלמודנו לדעת ולהודיע את מטמוני המסתרים שבדברי האגדות והמדרשות; כי מלבד התועלת הגדולה

הגדולה והנכבדה בעצם, לרדות הרבש מגויות האריות, לאכול לשבעה דיוני לעצמנו, להשכיל לבנו בדרכי המוסרים והמדות הצפונים בשכל מליהם, כי תורה חתומה ועמוקה היא וללמיד אנחנו צריכים: הנה גם להועיל לזולתנו, עלינו ללמוד מהליכות עולם בדרכי הרפואה במחלה המתדבקת ר״ל, אשר עיקר השתדלותה שומה בשמירת הבריא שלא יחלה מאשר לרפוא את החולה שכבר נטה למות: תרפינה ידי הרופאים מלהשיב, את אשר כבר הדבקתהו החלירע, מבאר שחת, בידיעתם כי תתקצ״ט חלקים במלאך המליץ מכריעים את החלק האחד מני אלף שבו, להורידו שחת בשחיתתו הרעה; ואף זה כל ישעם וכל חפץ השתדלותם בעת רעה ההיא ר״ל לצות בזהירות ושמירות ולסדר המנהגים בטהרת האויר ובחירת המאכלים הבריאים, לבריאים שלא יחלו, פן תדבקם הרעה ומתו בודאי—. כן הדבר הזה: שטר שעבוד על אוצר האמונה, אמונת חכמים, הורישו לנו קדמונינו הרס״ג, הכוזרי, הראב״ע, הרמב״ם ז״ל וזולתם, בטופס שבחרו כולם לכתוב בו „זה נאמר על צורה אחת״, או „אגדה זו יש לה סוד״. בשטר הזה פרעו את כל הקפותיהם בכל מאמר זר מדברי האגדות, אשר לא ידעו, או אשר לא רצו להודיע, את כונתו הפנימית; ולפי שבדורותיהם ובהרבה דורות שאחריהם, הי׳ הבטחון על אוצר האמונה בחוקתו ואיתן תקפו, ע״כ היו לשטרי שעבוד כאלה מהלכים בין החיים באמינתם, קבלוהו בספ״י בתורת תשלומים טבין ותקילין, על כל חובותיהם ומשאת רוחם מהספורים הזרים אשר היתה נפשם סולדת מהם—. אבל מה נעשה אנחנו בדור הזה? מרוב ימים נתדלדל אוצר האמונה בעוה״ר; יד הכל ממשמשין בשטרי השעבוד ומריצים רגליהם אל השולחני, לפורטם בכסף צרוף ומזומן; וכאשר תקצר ידו של השולחני להחליפם במטבעות שיש עליהם צורה, ישוב יחליפם בשטרות חדשים על אוצר השמים, בענינים נעלים ונשגבים משכל האדם והשגתו: ובכפות שטרות על שטרות חדשים לבקרים, רבים ימשכו את ידם מלקבלם עוד בעד כל מחיר — ועולי הימים, הוגי תורה, אשר אספו מלא חפניהם שטרות כאלה בין כותלי בית מדרשם מהספרים המבטיחים ומחזקים שעבודם, כאשר יעמדו על הפרק לצאת שער עלי קרת, יפגשו בהמון רבה השבים משולחן השולחני בפחי נפש ובידם כתבי התנגדות (פראטעסטע) רבים בדי ארבה לרוב אשר כסו את עין הארץ — מה יעשו המה? הנם ככל ההמון בישראל אשר תמה ונכרתה האמונה מפיהם ולבם, ישליכו את טומים השטרות מידם וישמטום מלבם השמטה עולמית ונקוטו בפניהם להנחם על התעותם בנפשותיהם לבלות ימיהם בשוא נתעה ולשעית בדברי הבל ח״ו — האם אין זאת חובה קדושה על כל שומרי אמונים הנבונים, להשתדל בכל כחם לצקת מטבעות כסף צרוף וזהב מזוקק בכל האפשר להכנים בתמורתם על יד על יד מהמון השטרות ולהחליפם בם, למען המעט מספרם בכל היכולת? ואם לא יועיל למי שכבר הפקירם ושמטם מלבו לגמרי, שתשוב תאחז ידו בם, הלא למי שעודם עוד בכפו, וינסה אך ראשית דרכו אל השולחני, בודאי אם יתמכו את גורל השולחני שתמצא ידו להחליף אף את מקצתם, תחוקנה ידי בעל השטר לשמרם עד עת מצוא ובל יסיח תקותו מבטחונם עד מחר שלאחר זמן —.

נשען על אמרם ז״ל „אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים!״ ארהיב בנפשי עוז להון לפני גדולי דורנו בקרקע ולאמר: הגיע הזמן בדור יתום הזה שישימו גדולים חקקי לב את עיונם במדרשות חכמינו ז״ל ואגדותיהם, לבקש את המטמונים היקרים השפונים בעומק מליצות חידות למו, (לא בדרך עקש ופתלתל, להגביר תילים בתלי תלים פלפולים והדורים, צאצאי החריפות ותעופת הרוח בגבהי מרומים, הדרך שאחזו בה הדרשנים המחודדים, שאין בהם תועלת זולת להראות חדודיהם לרבים—) רק בדרך ישרה וסלולה בנתיבות חכמה, ממסלות מליצות המקרא וחוקי ההגיון הצח, צאצאי השכל הבריא והתבונה הנכוחה, בטעם טוב אשר ירגיש הלב ואוזן מלים תבחן כחיך יטעם לאכול—. הגיעה השעה להוקיר את המקצוע הגדול שבתורה הזה, שסגולתו להכיר את מי שאמר והיה העולם, וללכת אל אגדה! לקבוע עתים מזומנים לשום עיונם בחידות חכמים ז״ל ולפתוח את הארגז אשר הטמינו בו את תכשיטי אמונת ישראל! ואם מרוב ימים אשר הסיחו את דעתם מארגז היקר

הזה

הזה, נשכח מקום המפתח איפה הוא; איננו אבד מהמציאות — ואם נבקשנו בחדרים הפנימים שבהיכל מדרשותיהם ז"ל ואם נחפשנו כמטמונים בשפוני טמוני המליצות שבמקרא, נמצאנו בישע השם! — למדו נא גדולים חקקי לב ק"ו מהדיוט שכמוני! הדיוט נעור וריק מכל חכמה ומדע, לא למד תורה הרבה בנעוריו, ומיום עמדו על דעתו שעבד את עתותיו לאדונים זולתו, אשר עפ"י עדות חז"ל סנהדרין צ"ט, ב'. הנהו חסר לב בהיותו לומד תורה אך לפרקים; את עיני הדיוט כזה האיר ד' לראות אור בהיר בכמה מאות מאמרים (קצתם בחבור הזה ויתרם בנימוקים על גליון המדרש רבה) שפונים טמונים בחדרי חדרים, אשר כבר אמרו נואש מלשוב לראותם עוד עד עולם; ק"ו וב"ב של ק"ו אם ישימו החכמים שמלאו כרשם בכל מעדני הש"ס בבלי וירושלמי וכו' ברוחב לבם כחול שעל שפת הים ועתותיהם פנויות להם להעמיק העיון בקביעות ותמידות, על אחת כמה וכמה שיכולת בידם לפתוח הארגז ולהוציא ממנו הרבה תכשיטים השפונים בו, לאור עולם! והלא זה דבר שהשעה צריכה לכך, והדור היתום הזה המשולח לנפשו בלי שום חנוך ומורה דרך, אם אך יריח בריח הטוב והנעים של צרור המור תלן בין שדי החכמים, ישוב לאהבה אותם, לכבד חכמתם ולהוקיר תורת פיהם, וישיב רגליו לעוז במעוז הדת לבלתי סור מן הדרך הישרה אשר סללו לפניו בהליכות חייו —. פלגות הכתות הנפרדות, אלה אשר יבערו כל קודש מבתי נפשם; ואלה אשר יקדישו ויעריצו את כל בהבל פיהם שמונה את השמעות אזנים וההשגה ריקה אין כל; ישובו לדבקה באהבה תמימה מלב אחד לאביהם שבשמים; מזימה תנצור על כולמו לשמור תורת אל חי אשר חיי עולם נטע בתוכה לאשרם ולטובתם בעוה"ז ובעוה"ב! — עוד זאת: הנה מאור עינינו הרמב"ם ז"ל ירגיע את רוחנו הסוער וישקיט את נפשנו הסולדת מן האגדות הזרות, בנועם לקחו לקחת דוגמא על חכמת חכמינו ז"ל בעניני ההלכות, אשר מהם נוכח לדעת כמה גדול כחם ז"ל בעיון העמוק, בצחות השכל ויושר הסברה, עד להפליא; ולדון מזה כי חכמים גדולים ורמים כאלה לא יתכן לחשוד אותם ח"ו כי שעו בדברי הבל ותעלולי שיחות תפלות חלילה כפי הנשקף משטחן של דברים באגדות— ואנן נימא אבתרי' כי גם חזר הדין! ואם נרגיל עצמנו (כאשר החילות, ה'! להראות את עבדך) לעמוד על דרכי הדרשות באגדה, איך שהם רק הפרחים הנלקטים מכרם ה' צבאות בכתבי קדשו, וכמו שהמליצו עליהם: שהם ענוגו של מקרא (קה"ר ב', ח') תתחדש לנו ידיעה להתחקות על שרשי הדרשות בהלכות ואיתן מושבם בפנימיות המקראות שנדרשו מהם; תחת אשר נדמו עתה לעינינו אך כהררים התלוים בשערה אשר אין להם כל אחיזה בלשון המקרא שכתוב — ומעתה תשבנה האחיות התאומיות להתפרנס זו מזו; רוח ההלכה תשפיע מזון ומחיה לאוצרות השפונים וטמונים בפנימיות האגדה; ונתיבות האגדה יישירו מסלות לבא אל היכל ההלכה — וידי שתיהן גם יחד תעשינה תושיה בעטרה מרוקמת, כתר תורה וחכמה, על ראש חכמינו ורבותינו, שהנחילו לנו תורה צוה משה, מורשה קהלת יעקב לדור דורים ולנצח נצחים!

הקדמה

בשנת תרכ"ד הוצאתי בין עלי השרון את מאמרי „עת לפרוץ ועת לבנות", לפרוץ את „בנין השלם" שבנה כל שהוא המנוח הרב החכם ק"ב הישר ז"ל, לעשות חיץ נגד פרצתו של החכם יש"ר מגוריציא בחלופי הבנינים בכה"ק; ומדי היותי אז סותר ע"מ לבנות גדרה של המסורה סייג לתוה"ק, נמשכתי מענין לענין לתת בקורת ולהרשיע את „משפט צדקו" של הסופר הפטיט מהר"א צווייפעל הכהן מורה ומבין שמועה לתלמידיו חניכי בימ"ד הרבנים בזיטאמיר, הוא מאמרו שהוציא בפרק ההוא והוראתו שנכשל בה שם להכשיל, בההיתר לפרש הכתובים בשנוי מן הנוסחאות שבספרי הקודש · ואחרי שמלאתי את מאמרי הנזכר באמרי יושר והוכחות בצדק מפה לפה, ונבצר איפא מהכהן מורה הזה לישב דבריו הראשונים, הנהרסים עד היסוד בכח תוכחת המגולה, אשר בה הסירותי את כל הצעיף והצגתי את האמת גלוייה לעין כל רואה וקורא בצדק; הנה למען היות נראה כמשיב ובלתי שותק ומודה, הגביר חילים לבטא בשפתים, סמהרות לדבר מחמאות, מאמר ארוך בתשובתו אלי בשם „תשוכה מאהבה"; והתחכם בה לנטות לו מן הדרך; התיאש מלהעמיד דבריו הראשונים, ופנה לו לעבור מזה אל דרוש חדש, להרפות אששיות מסורתנו העתיקה מצד אחר: והוא להרבות בראיות מוכיחות, ממאמרי הדרש והאגדה, עפ"י המפרשים הקדמונים ז"ל, כי היה לרבותינו בעלי התלמודים והמדרשות ז"ל נוסחאות מחולפות ושונות מהנוסחא שנקבע עליה חותם המסורה שבידינו. הרויח איפא בזה כי כבר אין אנחנו משועבדים לקבל נוסחת המסורה מבלי כל הבהנה כדבר החתום בחותמה של האמת, נושפנקא דמרא עלמא ובאופן שאין להרהר אחריה; אבל רשות נתונה לכל מתבונן לנסח לו בכתובים נוסחה חדשה טובה מהמסורה לנו כפי הישר בעיניו ונוחה לשקול דעתו בהסרת כל הכבדות והישרת כל המעקשים הנפגשים לנו בלכתנו לשוח בשדמות המקראות אחרי דגלה של המסורה—. ואמנם כמעט שהצליח בדרכו זאת, כי הרבה להעזר מהרבה מאמרים בדברי הכז"ל, אשר בכולם נתנו גם כל המפרשים הקדמונים ז"ל עדותם שהיה להכמים נוסחאות מחולפות מאשר אתנו היום; ומי יראה ולא יודה כי היא דרך כבושה לנתיבות דרושו של הכהן מורה הזה? אחרי שכבר דרכו בה גם הראשונים ז"ל שלומי אמוני ישראל; וכמילא רוהא שמעתא והוראת היתרו לפרש את הכתובים שלא כבתיכתם, כתיבה תמה והתומה במסורתנו, הלכה רוחת היא בישראל ויש לסמוך עליה בשעת הדחק ושלא בשעת הדחק, רק אם תרויח מליצת הכתוב בטעם הטוב והישרת הלשון, לפי שקול דעתו של כל אדם חכם ונבון.

ראיתי ונתון אל לבי ללון בעומקה של ההלכה הזאת; לעבור בבקורת של צדק בכל המאמרים הרבים ההם להתחקות על שרשיהם במקורותיהם ולשפוט בהבחנה ישרה, לאורה של אהבת האמת, האהובה מכל; נדרתי בלבי להסיר מכל קרבי את כל חפץ הוכוח ואהבת הנצחון נגד כל זולתי, אף אמנם גם כל משוא פנים מנגד עיני, רק לשפוט מישרים ביני לבין עצמי לדעת משפט צדק והלכה ברורה ולהיות תמים דרך כחכם הרואה טרפה לעצמו. עברתי עם נדרי זה בכל המסלה, ברוח קרה ונפש שקטה; עד שבמקומות אחדים נטיו גם רגלי וכמעט שאמרתי: נעננתי לכם החכמים מאורי עולם! וכשם שקויתי לקבל שכר על הדרישה בכל אותם המקומות שמצאתי את האמת מתנגדת להחלטתכם, כך אקוה לקבל שכר על הפרישה במקצת המקומות שלא מצאתי להימין ולהשמאיל נגד הכרעתכם—. אבל כמה גדול כחה של האמת שהיא עדה לעצמה! עד שכמה פעמים, שלא כמתכוון, רק באופן מזדמן, התיצבה לפני לתבוע עלבונה, באשר גלתה אור פניה מתחת צעיפה אשר התעלפה בו כמתנכרה מאות בשנים—. ותודות לאל גומל השומר אמת לעולם ודבריו ייטיבו עם הישר הולך, שגמלני ברוב חסדיו לעמוד על ברורן של דברי חכמינו ז"ל ולהביט נפלאות מתורת אמת שבפיהם, ככל הדברים החיים וקיימים, הנאמנים ונחמדים בס"ד שבאו במסלתי הראשונה, אשר פי יקבנה בשם „מסלת כל בני חלוף"; אשר עם חפצי לעבור את המסלה הזאת ע"פ כולה מצאתי הכרח לפשפש גם במעשיו של הכהן מורה הנזכר, במה שהוסיף משלו ליחס חלופי נוסחאות להקדמונים ז"ל, ולענות גם עליהם, כמצווה עלינו בדברי תורה מפי חכמינו ז"ל—.

ואחרי הגדתי בזה את הסיבה אשר עוררתני לחבר את החבור הזה בעצם זראשונה, אינני מוצא חפץ עוד לעצור את הקורא בפתח השער, מוטב שיכנס בפנים; כי למשוך את עיני המעיין להתהלך אתי במסלתי השניה „מסלת אחד עשר כככבים" ולהתעדן בנאות „עמק ברכה", אחשוב דבר שפתים אך למותר; בחסד צור ישראל וקדושו, עוד לב בני ישורון כולם, שלם באהבת כתבי קדשו, וצמאים לשמוע ולהבין רוח ה' ומלתו אשר בספרי בחירי אל, המספרים תהילתו ומשוררים שירי עוזו, עפ"י מה שהציורים הנעימים שעל שטח פני המליצות הבודדות, מושכים את הלב ומעוררים את החפץ לדעת פנימותם וקשור עניניהם בתוכן כונתם—. כן לעורר חמדת הטיול במסלתי השלישית „מסלת שדה כוכבים", כבר, במזדמן, התמלטו מפי דברים אחדים בשולי היריעה שמתחת מכתבו של הרב הגאון הגדול פאר דורינו האב"ד ממדינת אונגארען שליט"א; לדעתי די בהם, למי שלבו רגש להיות חרד לכבוד חכמינו ז"ל, לעורר חפצו שינסה ראשית דרכו לסור אל המסלה הזאת; ואם יטייל בה ארוכות וקצרות אקוה כי לא ריק יגעתי ולא לתהו והבל כחי כליתי— כאשר לבי אומר לי לשמוע את הד קול דברי הנביא: אכן משפטי את הויה ופעולתי את אלהי!

אולם את זאת מצאתי נחוץ לחתום דברי הקדמתי בהמשך על דברי מאורנו הרמב"ם ז"ל (באגרתו אל דיין אלכסנדריה ר' פינחס ב"ר משולם זצ"ל) „כי אין ביד מי שחבר חבור שיהיה הולך עמו ולא יניח לקרות אלא

אלא פלוני ופלוני· — ואם כביד הדר גאון עוזו ז״ל אמר כזאת בשביל הלומדים שאינם מבינים דברי מחקריו העמוקים, אני בעניי לא כן עמדי, ידעתי כי כל דברי הם פשוטים וקלים והכל מוכשרים להבינם, ע״כ אין מגור בלבבי למסור את ספרי ביד הכ״ל: אבל מ״מ אינם כספרי מעשיות ודברי נחוך המסוגלים להפיל חבלי שנה על עינים, כנושא הרבה ספרים בתבנית כזה המצויים כיום בידי קוראים בטלנים בשעות שהם קוראים ומתנמנמים והוזרים וקוראים, ולא הפסידו כלום בהפסק תנומתם שבינתים, כאשר לא הועילו בשעת יקיצתם וקריאתם— לא כן הענינים המקובצים בחבור הזה, עם כל פשיטותם וקלות הבנתם, סוף סוף דברי התבוננות המה, הדורשים קריאה מ ת ו נ ה ובלתי נחפזה; וביותר בהרבה מקומות, שעפ״י האסטניסות מאריכות יתרה ומאשר נמנע להכפיל דבר, שכבר נכתב כל צרכו במקום אחד, בכל יתר המקומות הנמשכים ונשענים עליו ואין להם כל קיום בלעדו, ההכרח יחייב להראות את תכונתו במקורו הראשון במלות „ע י י ן שם״; ואם יתרשל הקורא לשום עינו אל המקום המראה, בודאי יחסר לו הרבה מהבנת הענין ולא ישיג את התועלת השלמה מקריאתו — . אשר ע״כ בחפצי להועילך, הקורא הנחמד! הנני מעוררך על זאת בפתח השער. ומי יתן לי ש ו מ ע ל י, הן: ת ו י! וספר כתב איש אוהבך, אוהב כל אוהב מישרים.

ש״ר העדלמי

מאהלוב ע״נ דניעפר כ״ט אלול מעלי יומא דראש שנת „סַלֹּתִי מְסִלָּה לפ״ק

ר ש י מ ה

מהענינים המבוארים בחבור הזה מסודרים על סדר המקרא וספרי חכז"ל להראות מקומם עפ"י הסימנים המצויינים בראשי המאמרים:

ספר	פרשה	פסוק	ענין	סימן
שמות	כ"ה	כ"ט	הראב"ע: ויש שבוש בדה"י	מ"ז
—	כ"ח	ל"ו-ל"ח	ועשית ציץ וגו' עד: לרצון להם לפני ה'	ו'
במדבר	כ"א	ל'	ונירם אבד חשבון וגו'	מ"ו
—	כ"ג	כ"א	ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו	י"ז
דברים	ל"ב	ל"ו	כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם	כ"א *)
שמואל א'	ב'. ג'		כל ענין בני עלי	ו'
—	י"ז	מ"ה	ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות	עמק ב' 1.)
מלכים א'	י'	כ"ב	דון יצחק אברבנל: והוא א"כ טעות ביד עזרא הסופר	מ"ז
ישעיה	מ"ב		החרשים שמעו וכל הענין	כ"ט *)
ירמיה	ז'	ט'-י"א	המערת פריצים וגו'	ו' 1.)
—	כ"א		כי לא אלמן וגו' מפץ אתה לי וכל הענין	כ"ט *)
חבקוק	ג'	ב'	ה' פעלך בקרב שנים חייהו וגו'	כ"ד
תהלים	כ"ב		ואתה קדוש יושב תהלות ישראל וכל הענין	עמ"ב 24.)
—	מ"ז		כל המזמור	סוף עמ"ב
—	ס"ב		נוראות בצדק תעננו	כ"ו 4.)
—	ס"ז		כל המזמור	סוף עמ"ב
—	ס"ח		כל המזמור	עמק ברכה
—	נ		כל המזמור	כ"א
—	נ"א		כל המזמור	כ"ב
—	נ"ב		כל המזמור	כ"ג
—	—		— — —	כ"ד
—	נ"ג		כל המזמור	כ"ה
—	נ"ד		כל המזמור	כ"ו
—	נ"ה		כל המזמור	כ"ז
—	נ"ו			
—	נ"ז			כ"ח
—	נ"ח		כל המזמורים וציוריהם	כ"ט
—	נ"ט			ס
—	ק'		כל המזמור	ס"א
—	ק"ה			
—	ק"ו		חקירה בענין תכניתם וזמנם	ס"ב
—	ק"ה	כ"ב	לאסור שריו בנפשו וגו'	כ"ו
נחמיה	י"ג	כ"ב	ואמרה ללוים אשר יהיו מטהרים ובאים וגו'	כ"ג
דהי"א	ט"ז		ביום ההוא אז נתן דויד בראש	ס"ג
דהי"ב	כ'	ט"ז	מעלה הציץ · מדבר ירואל	עמ"ב 16) 17)
תרגום:				
שופטים	ז'	ג'	יתוב ויתבחר מטורא דגלעד	ל"ט
ישעי'	ל'	ו'	בארע עקא ועייק אתר דאריא בר אריון	ל"ח

ספר	פרשה	פסוק	ענין	סימן
ישעיה	מ'	ב'	ארי קבילת כס תנחומין מן קדם ה' כאלו לקת על חד תרין	מ"ג
יחזקאל	ה'	ז'	חלף דתבתון מן עממיא	ל"ז
—	ט"ז	ל"ו	חלף דאגליאת בהתתיך ואתחזית קלונך	מ'
תהלים	י"א	א'	אטלטלי לטורא היך צפרא	מ"ב
—	ל"ז	כ"ו	דכל יומא חים ומוזיף ודרעיה לברכתא	מ"א
מסכת	דף	עמוד		
ברכות	ז'	ב'	כתיב לענותו וכתיב לבלותו	כ"ד
שבת	נ"ג	א'	וכן תרגמה אריוך בבבל אריוך מנו שמואל	נ"א
—	נ"ה	ב'	כל האומר בני עלי חטאו וכל הענין	ד' - ה'
סוכה	נ"א	ב'	וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס מקדון	ב'
מגילה	ט"ז	ב'	צוארי בנימין · צוארין משכן שילה	ל"א
כתובות	ס'	א'	ויבשת ידיו יצרו ידו כתיב	ל'
נדרים	ל"ז	ב'	את דהוגד הוגד	ל"ג
בבא מציעא	נ"ט	א'	היא מוצאת והיא שלחה	ל"ד
בבא בתרא	ט'	א'	פרש לרעב לחמך בשי"ן כתוב	כ"ה
סנהדרין	כ'	א'	כתיב להברות וקרינן להברות	כ"ג (א)
—	ק"ג	א'	ויהתר לו ויעתר מבעי' ליה	ל"ב
מנחות	ל"ד	ב'	לטטפת לטטפת לטטפות הרי כאן ארבע	כ"א
ירושלמי	פרק	הלכה		
ברכות	ז'	ג'	א"ר חנינא ברי' דר' אבהו במקהלת כתיב	כ'
סוכה	ד'	ג'	אשר הוצאתיך מארץ מצרים הוצאתך כתיב	י"ז
סוטה	א'	א'	כתוב אחד אומר וישפוט את ישראל ארבעים שנה וכו'	ג'
סנהדרין	א'	א'	אשר ירשיען אלהים אין כתיב כאן אלא אשר ירשיעון	י"א (ג)
סנהדרין	י'	א'	נושא עון נשא כתיב	י"ד
—	י'	ב'	ולקחתי מאתו מאומה מומה כתיב	ל"א
בראשית רבה	פר' ד'		שמים פתיב	ט"ז
—	כ'		לע"ל הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעונים כו'	ט'
—	ל"ג		האבלתי כסיתי עליו את התהום ר"י בר"א הובלתי כתיב	נ"ה
—	מ"ג		באינש דאמר פלן עינוהי יאי שערי' יאי	עמ' ב 29)
—	מ"ט		ויאמרו אלינו זקינינו וכל יושבי ארצנו זקננו כתיב	י"א (ב)
—	נ"ב		כיון שהתפלל אבינו אברהם הותר הקשר הזה	נ"א *)
—	ס"א		והכתיב ולבני הפילגשים אשר לאברהם א"ל פלגשם כתיב	י"א
—	ע"ג		נתרת כתיב כר"א ונתור כבי' ושיני'	י"ב
—	פ"ו		כי ה' אוהב משפט וגו' חסידו כתיב	כ"ט
—	ע"א		שנעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש	ל"א *)
שמות רבה	ג'		שע"י דבר שיאמר אל ישראל עתידין המים להפוך לדם	ל' *)

ספר	פרשה	פסוק	ענין	סימן
שמות רבה	י"ג		תקון סופרים הוא עיני כתיב	י' (ב)
—	מ"ג		תהא התהות מצויה לפניך	כ"א *)
ויקרא רבה	ט'		ושם דרך א"ר ינאי ושם כתיב	ט"ו
—	י"א		שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב	כ"א
במדבר רבה	ב'		ויושע ה' ביום ההוא את ישראל וישע כתיב	י"ח
—	י"ב		ביום כלות משה להקים את המשכן כלת כתי'	י"ט
—	י"ט		ויכו אותו ואת בניו בנו כתיב	כ"ב
דברים רבה	א'		ואשימם בראשיכם ואשמם כתיב	י"ג
שיה"ש רבה	ב'	ז'	אליך ה' נפשי אשא אשיא כתיב	י"ד
—	א'	א'	לפני חשוכים זה פוטיפר שהחשיך הקב"ה עיניו	כ"ט
—	ד'	ד'	מכולהון לא נאמר על שמותם אלא ע"י דוד מלך ישראל	כ'
—	ב'	ט"ו	שועלים קדמאה מלא ותניינא חסר	כ"ז
רות רבה	ג'	ה'	ויאמר הבי המטפחת אשר עליך הבה כתיב	ח'
איכה רבתי	ב'	ב'	מלאתי משפט מלתי כתיב	י'
קהלת רבה	ה'	י"ב	רעה חולה דגלום פטרגום מסכן תשיש ערטיל וכפין	מ"א
אסתר רבה	א'	ב'	מלכותו מלכתו כתיב	כ"ג (ג)
ספרי האזינו	ס"ט		ר"ש ב"ח אומר משמו שאם היה חלש כו'	עמ"ב 22)
מכילתא בשלח	ו'		ויהי ידיו אמונה בידו אחת	כ"ב
שוחר טוב	ק"ה		לאסור שריו בנפשו שרו כתיב	כ"ו
			„למסלת שדה כובס"	הערה
ויקרא	י'	ג'	הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש	י"ג. כ"א)
דברים	ל"ג	א'—ו'	וזאת הברכה וגו' עד ויהי מתיו מספר	ו'
—	—	כ' · כ"א	ברוך מרחיב גד וכל הברכה	י"ז
שמואל א'	י"ח	י"ט · כ'	ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל וגו'	ט'. 4)
—	כ"ו	י"ט	גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים	ה'
שמואל ב'	ט', ט"ז י"ז, י"ט		כל עניניו של דוד עם מפיבשת וציבא עבדו והנמשך מזה	ט,
—	י"ט	ל"ב	והנה עבדך כמהם וגו' אתי יעבר כמהם	ט'. 6)
חבקוק	א', ב'		כל ענין ועפי"ז הבנה באגדה שבס' התנין בבבל מספרי האפוקריפא	ב'
תהלים	ע"ו		כל המזמור	י"ח
דהי"ב	כ'	א'	ועמהם מהעמונים	י"ז. 3)
מסכת	דף	עמוד		
ברכות	ד'	א'—	כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי	ס'
—	כ"ד	א', ב'	את והב בסופה שני מצורעים היו וכל הענין	י"ז
—	כ"ו	א'	וי"ו דפטר חמור ודאי גהיט מתפילך	י"א
שבת	כ"ו	א'	אמר רב קבל דוד לה"ר וכל הענין	ט'
—	קנ"ה	ב'	משח אודניה וחוטרא אבתריה	ד'
יומא	כ"א	ב'	רבוצה כארי ? והתניא אר"ח סה"כ אני ראיתיה רבוצה ככלב	ד'

מסכת	דף	עמוד	ענין	הערה
יומא	ע"ז	ב'	התם שעינה אותה מביאות אחרות	ג'
מגילה	י"ד	א'	אדם הבא משתי רמות צופות זו את זו	י"ג י"ג)
נדרים	נ'	ב'	רבי עביד ליה הלולא לר"ש ברי' וכל הענין	יו"ד
סוטה	י"ח	ב'	שמיר זה ברייתו כשעורה ומו' יב"ר נברא וכו'	י"ד 2)
בבא מציעא	פ"ה	ב'	אנא חזיתיה לספרא דאדה"ר כו'	י"ד 1)
—	ז'	ב'	כל המעמיד על הצבור דיין שאינו הגון כאלו נטע אשרה בישראל	י"א
—	נ"ג	א'	ודניאל להיכן אזל ? אמר רב וכו' ושמואל אמר כו' ור' יוחנן אמר כו'	ב'
סנהדרין	נ"ד	ב'	כתיב מרום קצו וכתיב מלון קצו ברש"י	י"ב
—	נ"ו	א'	כתבו לי' שלמא למלכא חזקיה שלם לקרתא דירושלם כל הענין	י"ב
—	נ"ט	ב'	זה הלומד תורה לפרקים שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך	י"ג. א)
—	ק'	א'	עתיד הקב"ה להביא א"ט ומרגליות כו'	א'
—	ק"א	ב'	הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי וכו'	ה'
—	—	—	ברש"י ובלשון עוגה	י"ג. ב)
—	ק"ב	א'	מי שהרג את הפלשתי והוריש אתכם גת	י"ג. ג)
—	—	—	וידה ירבעם כו' כשתי מקלות המתיזות זא"ז	י"ג. 3)
—	—	ב'	אחד לשמים דכתיב כו' אב לעובד' כוכבים דכתיב כרחם אב על בנים	י"ג. ה')
—	—	—	אר"פ היינו דאא"נ דפרע קיני' מחריב ביתי'	י"ג. ז')
—	ק"ג	ב'	מפני מה לא מנו את מיכה וכל הענין	ה'
—	ק"ד	ב'	כל עוברי דרך אר"ע עשאוני כעוברי על דת	י"ג · ט')
—	—	—	סלה כל אבירי כאדם שאומר לחבירו נפסלה מטבע זו	י"ג · י')
—	ק"ה	א'	הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי	ה'. 4)
—	—	—	ברש"י , מואב סי"ר דוד דקא אתי ממואב	י"ג. יא)
—	—	—	כתיב הבא כרע שכב וכתיב התם כו'	י"ג. י"ב)
—	ק"ז	א'	בקש דוד לעבוד ע"ז	ה'
—	—	ב'	וילך אלישע דמשק להיכא אזל כל הענין	י"ג. י"ג)
—	ק"ח	א'	הגהת הגר"א ז"ל שמותק וארובות השמים נפתחו ונ"ב ויסכרו מעינות תהום	י"ג. ט"ו)
—	—	ב'	א"ל אליעזר לשם רבה וכל השיחה	י"ז
—	ק"ט	א'	רש"י ד"ה שפעי מרזבי דציפורא דמא	י"ג. ט"ז)
—	—	—	רש"י ד"ה שאפי	י"ג. י"ז)
—	—	ב'	בסורם אל תבא נפשי אלו מרגלים	י"ג. י"ח
—	—	—	ארבעה דייני הוו בסדום וכל הענין	ט"ו
—	ק"י	א'	כתיב הבא ביד משה לו וכתיב התם . . . הבא נא ידך בחקך	י"ג · ד')
—	—	ב'	ברש"י מה היום מאפיל וכו'	י"ג · כ"א)
עכו"ם	ה'	א'	אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף	י"ד
חולין	ז'	ב'	גבה טורא ביניהו	כ'
ירושלמי שביעית	פ' ח'	ה' ב'	ולא בשמן שרפה לא בבתי כנסיות ולא בבתי מדרשות כו'	י"ג · כ"ב

ירושלמי	פרק	הלכה	ענין	הערה
— סוכה	ד'	— ג'	א"ר אבהו לכה לישועתה לנו לך יודייה	י"א
— מועד קטן	ג'	— א'	רבי הוה מיקר ליה לבר"א וכל החידה שם	י'
— סנהדרין	ד'	— ז'	ר' יהודה אומר אין מדקדקין ביין נסך	י"א
בראשית רבה	פר' א'		למה שמו אלף שהוא מסכים מאלף וכל הענין	ח'
—	ב'		אלו מעשיהן של צדיקים אבל איני יודע באיזה מהם חפץ אם כו'	ה' 3)
—	י"ג		מי אוקינוס מה הינון ? א"ל מים בולעין מים וכו'	א'
—	כ"ב		מ"ש ליום השבת אר"ל המזמור הזה אדה"ר אמרו כו'	י"ד
—	כ"ד		גולם בראו והי' מוטל מסוף העולם ועד סופו	י"ד
—	כ"ח		מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לע"ל ? א"ל מלוז של שדרה וכו'	ז'
—	מ"ג		שלש מאות וי"ח ר"ל בשם ב"ק אליעזר לבדו היה	י"ז
—	נ"ט		ר' דוסא אומר הרי זה מלאך מסויים	ו' 2)
—	ס"ג		אף לזו שנבעלת בנשים	ב'
—	—		אותו הבגד שהיה לאדם הראשון וכל הענין	י"ד
—	ס"ה		החמודות מה שחמד מנמרוד והרגו ונטלן	י"ד
—	ס"ח		שהיה לו תנין לנבוכדנצר והיה בולע כל מה שהיו משליכין לפניו וכל הענין	ב'
—	ע"ח		אין כת של מעלה מקלסת ושונה וכל הענין	ז'
—	—		שרו של עשו היה וכו'	ב'
—	צ"ח		מי אוסרי לגפן העיר אשר בחרתי בה	ה' 2)
—	—		כרע רבץ מפרץ עד דוד כל הענין	י"ג. י"ג)
—	צ"ט		ביד מי מלכות בבל נופלת ביד דניאל	ב'
שמות רבה	ג'		אר"א לכה וודאית הה"א שבסוף התיבה לומר כו'	י"א
—	יו"ד		אר"א ובכה ראיה שהיה שותה מים וטיפה אחת יורדת על לבו	י"א
—	כ"א		שרו של נבוכדנצר קל שמו , של מצרים מצרים שמו	ב'
—	כ"ד		והיה פסלו של מיכה עובר עמהם בים. ושם: נעשה ע"ז ותלך בראשנו	ה'
במדבר רבה	י"ט		ומה הם הניסים של נחלי ארנון וכל הענין	י"ז
שיה"ש רבה	א' , א'		נאמר שירים למי שעשאנו שירים בעולם	ז' 1)
—	ב' , י"ב		הגיע זמן שתעשו זמירות להקב"ה	ז' 1)
—	א' , י"ד		בכרמי עין גדי בזכות התנאים שהתנתי לאברהם אביכם בין הבתרים	י"ז
—	א' , א		מה שיר השירים שלמה אמרה ותלה אותה בדוד	ע"ז
קהלת רבה	ג' , י"א		רבי אומר אפילו לדבר עבירה יפה בעתו	ה' 3)
מדרש שמואל	ח'		ויבא איש האלהים אל אלי וגו' זה אלקנה	י"ג. י"ג)
שוחר טוב	צ"ג		אדרינוס בקש לעמוד על סופו של אוקינו' וכו'	א'
אגדת בראשית	מ"ט		כל הפרק	י"ג. י"ג)
פרק שירה	סוף		מיום שגלה סודו לחבקוק הנביא	ד'
תפילת י"ח			וקדושים בכל יום יהללוך סלה	ו' 1)
במקום ברכו	דשחרית		חיה אחת ששמה ישראל וישראל חקוק במצחה	ז' 1)

קרבן מוסף

על

שלמי תודותי, אביאה במסלותי,

לכבוד

אדני אבי, צור לבבי, הורי ומורי, פארי ומאורי,

הרב הָאֶשְׁכֹּל, המצויין לתפארה בַּכֹּל,

כש"ת

מוהר"ר **חיים יהודה ליב איגעש** שליט"א

הן אדני! לפני חמש עשרה שנה הבאתי לך קרבן ראשית את ספרי שושנים, לאות הכרת תודתי על כל תגמוליך עלי מיום ראותי שמש החיים; ועתה הנה מאז הוספת חסדיך עלי מאין ספורות למו; ועוד לא כלאית בדרכי טובך ותמשכני חסד לשלוח לידך את ספרי הזה, אל מקום משכן כבודך בהעיר בחר ה', בירושלים עיר קדשנו תוב"ב, להוציאו מתחת מכבש הדפוס שמה; ותתנדב לנלא על עושי המלאכה ולהיות מעיר קדשך לעזור, לחלק את הספרים, בנאתם מביה"ד, בין מכיריך הנכבדים לרחוק ולקרוב.

הטיבות מאד אדני, כי היה עם לבבך! אולם אנכי נקטה נפשי להטעים עליך את הטורח הזה, באשר ידעתי את נגעי לבבי, כי מפני התלאה העמוסה עלי, (מאשר זה רבות בשנים בעונותי נמכרתי לעבד בעסקי אחרים,) עזבני כחי בעומק העיון בהלכות; ואשר ע"כ לא יכלתי לשרתך בהעתקת נמוקיך הרבים, הישרים והנכוחים, אשר רשמת, בעט עופרת ובקלר מליס, אך ברמז לזכרון, על גליונות ספרי היד החזקה להרמב"ם ז"ל; וכמה הכרתי, בעוד זכיתי להיות בקרבתך, את החובה הקדושה הזאת לנפשי, להעתיקם ולהרחיבם עד שיובנו גם לזולת כבודך, להאיר עיני הלומדים, בסברותיך הישרות, השאובות ממקורן, בשני התלמודים והתוספתות, אשר ראו עיניך הצופיות בכל הליכות בית מדרשו של רבינו משה אשר כתב במשנה התורה הזאת להורות את בני ישראל.— ואם לא זכיתי אני לשרתך בקדש ולטרוח בשלך, איך ימלאני לבבי לחפש טרחתך אדני בשלי?—

אשר ע"כ ברשותך אדני! הנני בוחר לתת את ספרי זה תחת המכבש, בעיר מולדתי ווילנא יע"א; והבטיחני כבוד המדפיס שי' לשום עין פקוחה על יופי הסדר וטהרת ההגהה ליישר המסלות, למען ירוץ קורא בם ללכת מישרים במסלה העולה בית אל.

ואתה אדני! הואל נא וקח רצון מידי את קרבן מוסף זה, לאות הכרת תודה על תוספת חסדיך הרבים! ונפשי תפלה לצור חיינו: יאריך ימיך ושנותיך בנעימים

בנעימים ונאומים הקדושים של שוני ההלכות חכמינו האמיתים ז"ל ; ויזכנו, אותך אדני ! ואותי להקריב לפניך, ועיניך רואות, גם את קרבן תמיד של בין הערבים, את „נמוקי על המדרש רבה" אשר אנכי עוסק בע"ה בסדורם בשנים האלה ! עיניך תראינה ולבבך ישמח לדעת כי זרע אהבת המישרים, אשר זרעת לצדקה על תלמי לבבי מעודי, הנה שרשיו לברכה פריו יתן בעתו בהניף אלהים עליו גשמי נדבות !— אמן כן יאמר ה': תנוב בשבה טובה, אתה אדני וחברתך, נות לבך, גבירתי א"מ הכבודה אשת חי"ל תחיה" ותהיו דשנים ורעננים בחצרות בית אלהינו ארך ימים עולם ועד ! כעתירת בנך ועבדך, המשתבח בתהלותיך ומחוייב תודתך סלה, משתחוה לך מרחוק

מול הר הקדש
מול ירושלים

המחבר.

מסלת

כל בני חלוף

מישרת העקוב ומפשטת העקמומיות הנשקפים בחלופי נוסחאות ספרי הקודש אשר לחכמינו התלמודיים ז"ל בשנוי מנוסחאות הספרים, הכתובים עפ"י מסורת סיג לתורה, שבידינו כהיום הזה.

דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת
נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד׃
(קהלת י"ב, י"א.)

מסלת כל בני חלוף

סימן א

ראשית מחקר פליאה דעת מני כל אוהב ההתחקות על שרש דבר באמת ובתמים, לדעת מה נשתנה דינם של כתיבת הספרים, ספרי הקודש, מכל הדינים, החוקים והמשפטים של כל התורה כולה? אשר בכולם רק מפיהם של חכמינו, בעלי התלמוד ז"ל, אנו חיים, לדון ולהורות, לאסור ולהתיר, לחייב ולזכות, לטמא ולטהר, רק עפ"י התורה אשר נבקש מפיהם ומפי כתבם, והמשמעות היוצא מדקדוקן של דבריהם; על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות, שנסדרו על השולחן הערוך לפנינו; ולא ערב לב כל חכם וגאון מן גאוני קדמאי, בדורות תכופים שאחרי חתום התלמוד, עד האחרון שבאחרוני הדורות, לסור ימין ושמאל מדקדוק חד וקל, היוצא ממשמעות דברי קדשם ז"ל, בכל משפטי התורה והלכותיה; ומה נשתנה איפא הדין העקרי הזה של כתיבת הספרים, ספרי היינו, שמאז מקדמי קדם ועד עתה, אין אנו משגיחים להביא צוארנו בעול קבלת חכמי התלמוד, לשמוע מה בפיהם בנוסחות הכתובים ולכוון כתיבת ספרינו, כתיבה תמה ומתאימה עם נוסחות ספריהם המה? — ואם אמנם תשובת השאלה העצומה הזאת בצדה: שאנחנו עושים מעשנו עפ"י המסורה, שנאמין עליה כי היא מסורה לנו מדור אחר דור, מיום כתיבת הספרים ביד קדשם של הנביאים ובעלי רוה"ק, הורי והוגי דברי הספרים ממקורם, בעת שהעלו אותם על הספר בדיו, ומאז והלאה נמסרו לנו כל דקדוקי הסופרים, מנאמן לנאמן, ערוכים בכל ושמורים לעד לעולם, מכל שגיאה קלה אף כקוצ"י; כמו שבאה העדות על אמונתנו זאת, בדברי התלמודיים ז"ל עצמם, ובשלוח לשון של אגדה, כי כל אלה הם הל"מ מסיני (נדרים ל"ז, ב); וא"כ אתנו איפא הצדק, שנשבענו לדגל המסורה העתיקה והנאמנה הזאת, לבל נטה ימין ושמאל, אף כנטיה קלה כ"ש — אבל לפי"ז תגדל איפא הקושיא לאידך גיסא, על חכמינו התלמודיים ז"ל, המעריצים ומקדישים כל מסורת קדמוניה, ונוצרים אותה מכל משמר, כמפורסם דרכם בקודש, בכל הליכותיהם, איך מלאם לבם המה, לסור מן המסורת הברורה הזאת, שהקימו עדות עליה בכבודם ובעצמם, מבלי שים עליה לב ולשנות נוסחות ספריהם בכל המון השנויים הרבים הנפגשים לנו בין כותלי בתי מדרשיהם? וממילא הלא יש לנו לדון מזה, כי לא את המסורה שלנו, קבלו הם בתורת נאמנות ולא עליה באה עדותם— וחזר הדין איפא, מדוע לא התרגשנו אנחנו להטיל ספק באמיתת מסורתנו, כולה או מקצתה? ולכל הפחות היה לנו לנטות ממנה, בהמקומות שראינו בעינינו מפורש שהחכמים התלמודיים סרו ממנה ושינו נוסחאותיהם; והי' עלינו החובה לחקות מעשיהם ולכתוב ספרינו ככתיבתם המה?

ואם בשנוי איזה מנהגים של קריאה בביהכ"נ, רפאו בעלי התוס' ז"ל את השבר על נקלה: כי אנו עושים מנהגינו עפ"י הפסיקתא ולא חשנו לנהוג עפ"י המסודר בתלמודן; הנה המנהגים האלה, לפי הוראת שמם, הם מעיקרם ויסודם רק מ נ ה ג י ם מ ו ר ג ל י ם באיזו כנסיה ועיר זולת עיר, וכל כנסיה הנהיגה בעניינים האלה מ ת ח י ל ה מנהג שונה מכנסיה זולתה; כמאמרם הרגיל בכמו אלה נהרא נהרא ופשטי'; כי הנה קריאת פרשה בנביא, היא תקנת קדמוני החכמים; אבל א י ז ה פרשה שיקראו, לא קבעו עליה אותם תקנתם בעלם וראשונה, וכל כנסיה בחרה לה מעיקרה, איזה ענין בנביא מעין פרשת השבוע או ענינא דיומא; וגם בכלל עיקר ס ד ר הקריאה בתורה, לא נקבע אותם התקנה על הכלל כולו, ואנחנו משלימים התורה בכל שנה, ובמערבא בתלת שנין, אשר בהכרח ישתנה לפי"ז גם הקריאה בנביא מענין הסדר; וכן בעניני הקריאה במועדים, היו המקומות משתנים במנהגם מעיקרם ויסודם — אבל לא בזאת נרפא לנו בענין שאנחנו בו, יחד שהכל תלוי עליו; שאם נניח שכתיבת הנוסחאות בספרי הקודש, הי' נעזב אל ההשתנות, ממקום זולת מקום ומסופר זולת סופר, הלא כבר עלו בם קמשונים וכל פניהם כסו חרולי הטעיות בשגגה והזיוף בזדון, עד שנגדר כל אבני היסוד מתורתנו הק' והיעודים והמוסרים של הנביאים קדושי עליון, הי' נהרס ונשחת מכל שיורי טהרה וקדושה ח"ו—והלא בהכרח כל איש תבונה יחליט בשכלו הבריא, כי כל הספרים הקדושים האלה, הנמלאים אתנו ירושת פליטה מחוזי שדי, נשמרו, מיום לאתם לאור מפי בעלי רוה"ק הוריהם ויולדיהם, מכל משמר, ומיום היותם נמסר עליהם מ ס ו ר ת לס י י ג, לבל יבאו זדים ויחללום בזדון או שוגה ופתי בשגגה; כאשר בצדק יחסו חכז"ל, את יסוד הפעולה הגדולה והנכבדה הזאת, ל ע ז ר א ה ס ו פ ר ובית דינו, בן דורם של אחרוני הנביאים ע"ה, איש שאר רוח לו ורוח הקודש מפעמתו, וממנו והלאה נשמרה פליטתנו הקדושה הזאת, מאנשי שם פקוחי עין, אשר עשו מסורותיהם סייג מדור לדור עד דור אחרון — ואיך נפרנס איפא את כל המון השנויים וחלופי הנוסחאות, הנראים לעינינו בספרי חכמינו ז"ל ומדרשותיהם?

סימן ב

אולם בכל איתן ואומץ תוקפה של הקושיא העצומה הזאת, נמצא תשובתה על נקלה, לאורה של ידיעה ברורה, ידיעה גלויה ומפורסמת לכל מתבונן, מדי לכתו לשוח בגן עדנם של מדרשי חכז"ל ולהשתעשע באמרות קדשם; ורק השכחה המצויה להשתמש בהידיעה הברורה הזאת במקומה הראוי' היא שגרמה לכל החרדה הזאת — . אבל אבקשך הקורא החביב, אל נא תארך עליך השעה הקלה ומספר הרגעים, שבטרם אביאך אל מחוז חפצנו בענין שאנחנו עסוקים בו, אנהגך אל ענין אחר, אשר יהיה ג"כ נחמד להשכיל לבך. ואפתח במשל פי: הנה ידוע כי ממלאכת כל סופר הכותב תולדות וקורות חיי גבר חכם קדמון, אשר נפוצו מעינות חכמתו חוצה בספריו, לעבור בכל הכתוב בספרי החכם ההוא וילקוט מבין אמרותיו, שיחות וספורים, אשר מהם ישפוט על הקורות והרפתקאי דעדו עלי' במספר שנותיו עלי אדמות; ונניח בד"מ כי סופר אחד בדורות האחרונים, יבחר לו את המלאכה המפוארה, לכתוב בספר את כל קורות ימי חיי אדונינו המלך ד ו ד ב ן י ש י ע"ה; הנה מלבד מה שיקבץ אל ספרו כל הספורים המפורשים בספרי שמואל מלכים ודה"י עוד יקבל עליו הטורח לעבור בעין פקוחה גם על ספר ה ת ה י ל ו ת, ספר שחובר מאת האיש שהוא מבקש

קורותיו

קורותיו; ישפוט על כל מליצה ומליצה ויבחין במשפט בקורת, להוציא ממנה איזה תולדה ומקרה קרה לחיי זה הגבר גופא מלאכתו; והנה על נקלה יזדמן לו מקרה נפלא, ראוי להתכבד בפרסומו, אדם שיחו, אשר יעיד על עצמו במלים ברורים ומפורשים יוצאים מפי קדשו: כי מרוב צרותיו וצעקת נפשו, הרבה כ״כ לבכות בכל לילה עד שמחתה מטתו בנחל הדמעות השוטף מעיניו, ולבסוף כשנגבר לחות מי דמעותיו, על יבשות חומר מטת משכבו, נמס ערשו הלוך ונמוג מכל וכל; ונחליט איפא כי נפל השוכב ארצה ונשרה בנחל דמעותיו; וכן היה בכל לילה ולילה — · סופר הקורות ישמח וישיש כמוצא שלל רב להשמיע לאזני קוראיו ספור נפלא כזה, אשר כמוהו לא נשמע מעולם, והוא נראה אמיתי בלי ספק, כי כן השמיענו מפורש יוצא מפיו, המלך החסיד ע״ה בעצמו בשיחו לפני אל, אשר בודאי לא יתהלל בשקר — · · · ומה תענה אתה הקורא בשמעך את הספור הזה? ידעתי כי יתעורר כעס בלבך ותבוז לסכלות סופר כזה די בזיון וקצף לאמר: הערם ידע כי מיטב השיר כזבו?! ואין לכל יוצרי עולם הדמיון, הנוצרים לשחק בערבות המליצה והשיר, כל פליאות בעולם העשיה ללמוד מהם פעולות אדם עלי אדמות! — ·

אבל שם ידידי הקורא! אל תבהל ברוחך לכעוס על כמו אלה! ולעולם אל יהי המשל הזה קל בעיניך; בא וראה דוגמתו בעולם הספרות והבקורת של גדולי הסופרים והמבקרים; הן כולם יודעים ידיעה ברורה ומרגלא בפומייהו דכולהו, כי הספורים שבאו באגדות, רובם הם רק דברים של צורה, ורובם וכמעט כולם הם מיצורי עולם המשל והמליצה, לנתן איזה ענין מוסרי, להשכיל ביראת אלקים, ליַשר המסלה במוסר שדי בגמול ועונש, ולפשט עקמומיות שבלב לבטחון בהשגחתו הפרטית וכדומה; ואין להחליט מהם ספורי מאורע וכל מעשה שהיה כך היה בפועל ובמציאות; ומי לנו גדול במלאכת הבקורת כהרב המבקר הנפלא, מאיר עיני חכמים, רבינו עזריה מן האדומים ז״ל, אשר ספרו הנהו באמת מאור עינים לכל משכיל דורש אלהים ונותן כבוד לחכמים שחלק להם המקום מחכמתו ית'; וכל עצמו של הספר היקר הנפלא הזה, הוא רק לפשט עקמומיות שבלב התורני מלהאמין בכל מה שנראה מפשוטי האגדות לפי חומר המלים המשליים — ובכ״ז ראה נא ראה, איך נתעלמה ממנו ומן הדומה לו הרב אברבנאל ז״ל, המסלה הרוחת הזאת לפי שעה, ושקלו וטרו בדברים הרבה יגיעת בשר ורוח בכל רחבת הפרק השני עשר ממאמרי בינה, ליַשב מאמרו של אביי, בתלמודן בפ' החליל: כי כל ההמון הרב והעצום מהיהודים שהיו באלכסנדריה של מצרים, קטליניהו אלכסנדרוס מקדון — ואחרי שהספור הזה אי אפשר להתקיים במציאות, בכל ההוכחות האמיתיות שהוכיח שם בצדק: כי אלכסנדר המוקדוני, בנה את אלכסנדריה והוא יסד אותה על מכוניה, אשר לפניו לא היתה בעולם, וקרא אותה על שמו והמשיך אליה תושבים ממדינות רבות למהר ישובה ולהגדיל כבודה, והיהודים תושביה קבלו ממנו גדולה וכבוד מכל יתר בני העיר וכו' וכו' ואיך יתכן ליחס אליו חורבנה? או חורבן היהודים שבתושביה? וע״כ הסכים כבוד חכמתו לדעת הרב אברבנאל למחוק תיבת „מקדון" מן הספר וערהו למלוא אלכסנדר אחר, מאוחר הרבה בין מושלי רומי, שעליו יתכן להאמין הספור של הכליה הזאת — · עבור נא הקורא בכל הפרק הי״ב הזה, ותראה כמה יגיעות יגעו שם החכמים הגדולים האלה, ומה שזה בונה זה סותר ובונה באופן אחר, וגם בנינו של האחרון רעוע מאד, עד שלא ישר גם בעיני הבונה עצמו, כי הוא חכם ואוהב אמת ואיננו חפץ להונות את עצמו — ועוד משניהם איפא

עשה

עשה רבינו הגר"א ז"ל בכחו הגדול, שמחק מן הספר שתי התיבות „אלכסנדרוס מקדון" גם יחד, והכניס במקומם תיבת „ט ר כ י נ ו ס" שכן הוא אליבא דאמת וכמסופר בירושלמי ואיכה רבתי — ·

· והשתא נחזי אנן ונעבור על בתרי המאמר הזה של אביי, תלולי ההתבוננות ואתנו אחוזת הלכתנו הרוחה הנזכרת, זכורה ושמורה במקומה זה הראוי, אם לא נתמה על נפשנו מה כל החרדה הזאת?! · · · באמת אביי לא בא לספר לנו פה, את המאורע מחורבן היהודים שבאלכסנדריה, ולהודיע לנו נקודת זמן חורבנם, כי אין זה ממלאכתו פה, ולא פה המקום לספר לנו תולדות וקורות ישראל בזמניהם, ועיקר מקומם הוא באיכה רבתי, בהיותם שם מחבבים את הצרות, לתנות ולהרבות בבכי עליהם, ביום האבל הנקבע לזכרונם לדורות אחת בשנה, ושם מסופר מ ת י ו מ י היה הערין המחריב באמת, שהוא היה ט ר כ י נ ו ס — רק פה בהחליל, אחרי שהגב גררא דעניגא, סדרו בתלמודן את הברייתא דר' יהודה המספרת בכבודן של ישראל באלכסנדריה של מצרים התעורר אביי ב ר ג ש מ ו ס ר י להתחקות עפ"ד מפלתן ו נ ט י ל ת כ ב ו ד ן; ושם לבו להבחין בעין פקוחה במסיבות ההשגחה העליונה, לדעת מה זה ועל מה זה נגזר עליהם האבדון, ביושר משפטיה הצדיקים? ועבר בהשגה חודרת בכל מסיבות היהודים התושבים באלכסנדריה מן המאוחר אל הקודם, עד בואו אל ראש מסיבותיהם ותחילת ישובם בעיר התהילה הזאת; ולהיות הדבר מפורסם בימיו וידוע לכל שומעי דבריו, כי אלכסנדר המקדוני, שבנה אלכסנדריה של מצרים וקראה לכבודו על שמו, בחפצו להגדיל תפארתה ולהרבות בישובה החדש, נתן חופש לכל החפצים לזכות במשפט תושבים בה, והרבה בה שפעת מו"מ ועושר רב, בשווקי מסחור וחופי אניות מביאים עושר ושפע ברכה להושביה [כרגיל עוד היום בעיר חדשה שהמלכים מקימים ובונים לשמם ולזכרם —] כדי להמשיך אל קרבה תושבים הרבה מאפסי ארץ; וכח המשכה הזאת, גבר גם על היהודים, בעלי המסחור ומשכילי המו"מ מבנות קדם, עד שנהרו אליה המונים המונים מכל ארצות פזוריהם והתישבו בה במספר רב ועצום לאלפי אלפים; ומפני היותם אלים להעשיר, הסיתו לבם מן האזהרה הכפולה ומשולשת בתוה"ק מלשוב לשבת בארץ מצרים, בשלשה לאוין, יען כי עט לבם אל שלל העושר .1), כאשר באמת גדלו והצליחו בעיר הזאת עד למרבה, ככל המסופר בברייתא מפי ר' יהודה וכמפורסם בתולדות דה"י וספרי ידידי' האלכסנדרי — וע"כ בהיות אביי נצב בדור מאוחר, אחרי תום כל מסיבות עלייתם וירידתם הברכה והקללה גם יחד, ספק כפיו, כחכם מוסרי, תורני ומדיני, וקרא ברגש עצום: ו כ ו ל ה ו ק ט ל י נ ה ו א ל כ ס נ ד ר ו ס מ ק ד ו ן!! בכח המשכתו אליה, אל מצרים, את היהודים מראשית יסודתה! — כי חזר להביט באספקלרי' המאירה, לשנות מאות לאחור, ובהסירו את מסך העבר, הערה את מקור המסיבות המאוחרות, להראות כי היו כתולדות מחוייבות המציאות מראשיתם .2) כמו שבאר תיכף את כונתו זאת במלים ברורים: מאי טעמא איענשו? משום דעברי אהאי

קרא

1) דוגמת מאמרם ז"ל לענין עיר הנדחת: מי גרם להם שידורו בתוכה, ממונם (סנהדרין קי"ב, א)·

2) כאשר זאת היא דרך סלולה לחכמי ישראל וסופריהם, להשיב לאחור את התולדות, אל האב והמקור שממנו חוצבו, לפסוח על המסיבות הממוצעות בינתים וליחס הכל אל הסיבה הראשונה — כמו שהאריך בזה המורה לנדקה במ"א לשני, עי' בדבריו ז"ל ותשכיל, דוגמא לזה עי' שמו"ר פ' א' : ד"א איש מצרי, משל לאחד שנשכו הערוד כו' לא אני הצלתיך אלא הערוד, וכאלה רבות·

קרא לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד ולא יהיו כדור אתו! — בזאת הראה בעליל כי עם ראש פינת מלחמה ועברה, נספחה ונלוה גם תולעת רקבונם ועם מחבולותם לשבת חורבנם וכלייתם —. ואחרי העיפו את מוסרו הנמרץ, שבא באמת כחץ ישוף אל חדרי הלב ומפלח כבדו של השומע, שב התלמוד לסדר את ספור גופא דעובדא, איך יצא החורבן לפעלו, ע"י המחריב טרכינוס; וזאת ג"כ בכונה מוסרית מיפה את הספור במליצה של אגדה: כי אתא (המחריב, הוא טרכינוס —) אשכחינהו דהוו קרו בסיפרא ישא ה' עליך גוי מרחוק אמר כו' כו' לתראות בזה אותות ההשגחה; וכל המסופר בירושלמי ואיכה רבתי, הוא המאורע על טרכינוס וג"כ בסגנון מליצה זו עצמה —· 3)

וכמו שאין במאמרו של ר' אבא בר כהנא: גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל (מגילה י"ד, א) הכרת טובה, לאחשורש שבקש לקעקע בירתן של ישראל ברשעתו; ובמאמרו של ר' ברכי': יפה הקרבת פרעה לישראל ממאה צומות ותפלות (שמו"ר פ' כ"א), הכרת תודה לפרעה הרשע המענה ומיצר ורודף אחריהם לבלעם כתנין; כן אין במאמר אביי: וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס מקדון, כפיית טובה ח"ו לאלכסנדר המקדוני המטיב לישראל בכונתו הרצויה בטעתה — רק שני המאמרים נאמרו מפי חכמים הורים ומוסרים שהשכילו במנהגי ההשגחה העליונה והתבוננו בעין פקוחה על גלגלת המסיבות, איך שטבעותיה קבועות אשה באחותה וכולה מתגלגלות לפי חפץ המניע הראשון השופט העליון ית', האוחז ביד את קצה ראשיתה של השלשלת, לגלות בה את מדת דינו לפעלה, גם אחרי עזבו את בני האדם בהפשית בחירתם—· ולשון „קטלינהו" פה הוראתו כלשון: כיון דחזיוהו דלא מריח ודאין „קטלוהו" (סנהד' צ"ג, ב) אצל בן כוזיבא, שאין הכונה שהם שהם עצמם, הרגוהו בפועל ממש ובידים, שזה נגד המפורסם שנפל במלחמה ביתר מחיל צבא הרומיים בתקופת אדריינוס בלגיונותיו, וכמסופר בירושלמי תענית פ"ד הל' ה': א"ל הדין כותאי אנא קטלתי'; רק שהם גרמו מיתתו ונפילתו, שאחרי ראותם שהרג לר"א המודעי, שלא במשפט אמת ויושר, כמסופר בירוש' שם [וזהו כונת דלא מריח ודאין בתלמודנו—] גרמו ראשי העדה להתרפות העם כולו ממנו וממלחמותיו ועזבוהו לנפול בחרב הרומאים — ובזה רדף הראב"ד ז"ל באגדה זו אחרי דברי הרמב"ם ז"ל בפ' י"א מהל' מלכים ה"ג, כי לא השיגו בהשגה זו כלל ועיקר — שוב ראיתי גם למרי בינה לשנאון מהר"ל חיות ז"ל מעיר על השגה זו של הראב"ד ז"ל כדברי אלה ממש בהערתו האחרונה לסי' ו' שם *)

כולהתך

3) חזק לדברינו עי' מכילתא בשלח פ' ב' שאחרי המאמר (המובא בירושלמי בשם רשב"י) „בשלשה מקומות הזהיר המקום לישראל שלא לחזור למצרים כו' כו' ובשלשתם נפלו; הראשונה בימי סנחריב כו' השנית בימי יוחנן בן קרח כו' והשלישית בימי טורגינוס, בשלשתן חזרו ובשלשתן נפלו", מסיים שם הדא הוא דכתיב הפרים כיונה פותה אין לב וגו'; שמסיים הזה מורה באצבע כי לדבר אחד נתכוון עם אביי דתלמודן, להורות כי הפתוי וההפתה בנפשייהם אחרי רוב הטובה גרם להם פורענותם ועונשם הנורא; והרמיזו זאת במליצת הנביא: כיונה פותה אין לב מצרים קראו וגו' כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם וגו' וגו' עד שמסיים זו לעגם בארץ מצרים —·

*) עי' מסלת סדה כונס הערה ב':

הולכתיך הקורא הנכבד בכל היקף האריכות הגדדית הזאת, היוצאת למרחוק מנקודת הענין שרצוננו להיות עסוקים בו, למען הראותך כי אף אחרי המון רבבות הפעמים שנשנית ההלכה הברורה בדברי המחברים והמבקרים, שאין לקבוע הלכה למעשה ולהחליט איזה פעולה ספוריית ממה שנשמע מפשוטי הדברים וחומר המלים של דברי אגדה, בכ"ז עוד האוזן השומעת מוגה לפעמים את הלב לנטות אחרי גלגל השמעות הדברים ככתבן ומתעה את התבוננות גם כל חכמי לב לשכוח כרגע את ההלכה הזאת, הנטועה בשכל הבריא כמושכל ראשון, ללכת שולל ולתעות בתוהו לא דרך — · אבל אחרי נזכרנו אותה זכרון חי וקיים ולאלצנו אותה מכל חלודת השכחה, הנה על נקלה נרפא לנו בהתרת השאלה העצומה קוטב דרישתנו בזה, ונשכיל באמיתת משפט לדקנו מה שסרנו בהלכת כתיבת ספרי קדשינו מן הנוסחאות השטוחות לעינינו בספרי חכמינו התלמודיים ז"ל; כי אמנם לו בטח לבנו להאמין אמונה שלמה בהשמעות אזנינו מדבריהם ז"ל, כי יצאו הדברים מפי אומריהם, ע"ד האמת והיציב, חלילה וחולין היה לנו לסור מאמרי פיהם ודבר קדשם אף נטיה קלה כל שהיא! אבל אחרי ראותנו את דרכם ז"ל, כי דברי מדרשיהם בפיהם, הם רק כמערכות הבנאים, אשר יקימו אותם אך לחפץ תשמישם לפי שעה בהיותם עוסקים בבנין, וכששעה הצריכה לכך עוברת, הם בעצמם מהרסים את כל המערכות בידים והיו כלא היו; איך נעשה בנפשנו שקר לראות את המערכות כבנין של קיימא, וכמכוון המציאות בעצם ורא שונה? או כפי הדמיון הנחמד שמצא להם הרב בעל מ"ע ז"ל פ' ע"ו „שיש מהן דומות בלבד מה אל המלאכים הנבראים מנהר דנור אשר זכרום ז"ל בכמה דוכתי, שאחרי אמרם שירתם יצאו ולא שבו למו: כן הקלת מהן, אחרי הגיע הדרשן על ידם לתכליתו הנרצה כאמור, לא יזכרו ולא יפקדו, להביא מהן ראי' על מעשים שנהיו —·" כאשר כן בנידן דידן, עפ"י המשך דברינו שיבאו בכל המסלה הזאת, נראה בע"ה ברור כנהרים, כי באמת ובפועל, ספרי הקודש של חכמינו ז"ל, לא נשתנו כלל ועיקר בכתיבתם ונוסחאותיהם מספרי קדשינו אנחנו כהיום הזה עפ"י המסורה, ורק כציורי מתעה נדמו לנו לחזות את כל המון השנויים הרבים ע"פ שדמות המדרשות; והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם, ומסורת אמת מורשה להם מאחרוני הנביאים ובעלי רוה"ק, אשר ממנה לא יסורו כל ימי עולם ולא יתעום כל מחזות הדמיון מדרך הישרה והנכוחה אשר דרכו בה קדמוניהם, עד דור אחרון.

סימן ג

והנה כבר הנהתי אותך אל מחוז חפצי ועומדות רגלינו עתה על הפרק להתחיל מן היסוד: היסוד שהניחו מאורינו המפרשים ז"ל לאבן פינת אמונתם במציאות חלופי נוסחאות בספרים, הוא דבור אחד מרבותינו בעלי התוספת ז"ל בשבת נ"ה, ב' · המתחיל מעבירם כתיב, שם החליטו להאמין כזאת עפ"י יסודתם מדברים מפורשים בירושלמי סוטה פ"א הל' ח' · בזה"ל: „כתוב אחד אומר וישפוט את ישראל ארבעים שנה וכתוב אחד אומר והוא שפט את ישראל עשרים שנה? א"ר אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כדרך שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו". עכ"ל הירושלמי. ולפי היות כזאת שנוי מפולא ונראה בעליל, יען בכל ספרינו לא נמצא נוסחת ארבעים שנה כלל, ע"כ בטח לב בעלי התוס' ז"ל להחליט מציאות חלופי נוסחאות כיסוד מוסד; ועל יסודתו בנו לתלפיות וירפאו

על

על נקלה כל הריסת הנוסחאות שנשקפה לכל עובר ע"פ שדמות התלמודים והמדרשות; הם ז"ל התחילו בבנין ועל ידם החזיק הגאון מהר"י ברלין ז"ל במקומות מפוזרים בהגהותיו; ועל ידו החזיק הגאון מוהר"ע איגר ז"ל וקבץ כעמיר גורנה בגליונו על ד"ה הנ"ל, עשרים מקומות יחדו; ועוד זולתם מן המחברים ז"ל וכולם נשענים על הדבור הזה, ממנו יצאו ואליו ישובו —· אולם אחרי בקשת הסליחה מכבוד הדר גאון עוזם של מאורות עולם אלה, הנה כבר נשמע בין החיים בספרותנו כי כל היסוד מדברי הירושלמי דסוטה הנ"ל, התערער ונהרס מעיקרו ואין לו כל תקומה במציאות; דברי הירושלמי האלה מועתקים במדרש רבה (נשא פ' י"ד בקרבנו של נשיא שבט דן) בזה"ל ד"א כנגד שני פעמים שכתוב עליו שהוא שפט את ישראל עשרים שנה, ואלו הן וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה (סוף ט"ו, כ) והוא שפט את ישראל עשרים שנה (שם ט"ז, ל"א) ללמדך שעשרים שנה שפט את ישראל בחייו ועשרים שנה אחר מיתתו הי' מוראו של שמשון על פלשתים וישבו בהשקט·" עכ"ל המדרש — הרי לך כונת הירושלמי מפולשת שמספר הארבעים ביחסו לכתוב אחד, הוא מקבוץ שני פעמים עשרים הכתוב אצל שמשון בשני מקומות; כידוע שדברי המדרש רבה הם העתקות מאגדות ירושלמי· וכן העתיק הרד"ק ז"ל את דברי האגדה הזאת בסגנון הזה בשם ר' אחא שהוא בעל המאמר הזה עצמו בירושלמי; וכן גם הרב אברבנל בפירושו על מקומו ואחריהם הרב ר' יעקב ן' אדוניהו בהקדמתו להמסורה שבמקראות גדולות·

ואם עוד לבך נוקפך על גלגל תיבת ארבעים בדברי הירושל' יש אתי השערה הגונה, אשר עם הולשתה וקיותה שלא לצורך, לא אמנענה ממך; מלות „בימי פלשתים" בפסוק האחרון מסי' ט"ו נראות כמיותרות דורשות ואומרות: פרשוני! וכאשר פירשום הרד"ק והרלב"ג שבאו ללמד שבכל ימי שפיטת שמשון היו הפלשתים בכללם, מושלים בישראל, אלא שהוא הושיעם מהם תשועה בלתי שלמה רק התחלת תשועה לשעתה; כרפיון משמעות ההבטחה מראשית: והוא יָחֵל להושיע את ישראל מיד פלשתים (שם י"ג, ה) רק אתחלתא דישועה בעידן עקתא ממצוקות פרטיות, ככל הענינים המסופרים ממעשה תקפו וגבורתו, רק כאיש גבור עריץ מאמץ כח פרטי במקצת מקומות באיזה זמן ועידן; כמו שיובן אם נקבץ את מספר הרוגיו שהמית במותו, שהם רבים מאשר המית בחייו, כעדות הכתוב, וקבוץ כולם עודנו אך מעט מאד מהיות בו תשועה כללית, וגם אלה לא על שדה מלחמה נלחם לשבור העול ולנתק מוסרות השעבוד בכלל —. והנה הכתוב מקדים במקרא מפורש לפני שפיטת שמשון: ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה; ולפי"ז יתכן ר' אחא לפרש את כל מספר הארבעים שנה שמשלו פלשתים בזמן ההוא, כמשך שפיטתו של שמשון שכל משך ממשלתם הי' פחדו ומוראו שמות עליהם, עשרים שנה בחייו ועשרים שנה אחר מותו, כמו שמוכח ממקומו שבנה הכתוב את מספר העשרים שנה, אחר ספור מותו וקבורתו — וזהו נראה דליפנא של הארבעים שנה בדברי ר' אחא אגב ליפנא דארבעים שנה שנזכר היותם מסורים ביד פלשתים.

סימן ד

ומעתה אחרי התערער היסוד, מדברי הירושלמי הנזכר ונהרס מעיקרו, נלכה

נלבש עוז בישע השם לקעקע גם את כל אבני הבנין שנבנו עליו; ונתחיל מן הראשון בהעתקת כל הענין בלשון הש"ס ופירש"י ז"ל שם בשבת נ"ה, ב.

גופא אמר רב, פינחס לא חטא, שנאמר ואחיה בן אחיטוב אחי אי כבוד בן פינחס בן עלי כהן ה' וגו' אפשר חטא בא לידו והכתוב מיחסו? והלא כבר נאמר יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה' צבאות, אם ישראל הוא לא יהי' לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה; אלא לאו ש"מ פינחס לא חטא· אלא הא כתיב אשר ישכבון? ישכבן כתיב; והכתיב אל בָנָ' כי לא טובה השמועה? אמר רב נחמן בר יצחק בְּנִ' כתיב; והכתיב מעבירים? אמר רב הונא ברי' דרב יהושע מעבירם כתיב; והכתיב בני בליעל? מתוך שהי' לו לפינחס למחות לחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו חטא·

וזהו לשונו של רש"י ז"ל:

והא כתיב מעבירים א"ר הונא ברי' דרב יהושע מעבירם כתיב, קשה בעיני שם החכם הנזכר כאן! כי אומר אני שטעות גדול הוא! ול"נ להא מילתא, שהרי בספרים מוגהים כתיב מעבירים וגם במסורת הגדול במקום שמנויין שם כל התיבות דלא כתיב בהן יו"ד וקורין ולא נמנה זה, והם מנויין על פי חשבון — וזו אינה קושיא דהאי מעבירים לאו לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו) והכי קאמר להו לא טובה השמועה אשר אנכי שומע את עם ה' מעבירים ומכריזין וקובלים עליכם והאי מעבירים לשון רבים הוא ואעם ה' קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים?! עכ"ל רש"י ז"ל.

מדבריו אלה הנמרצים ומאריכות לשונו שלא כמדת קצרנותו בכל מקום, הננו רואים כמה רגש לבו הטהור על זרות המאמר הזה, וכמעט שהחליט למחקו כולו מן הספר עד כלה, לולי שם החכם רב הונא בדר"י שעמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית את הכל — על כן אקוה לך הקורא בצדק! כי ישקוט רוחך ולא תקצוף, אם, אחרי שאעורר הרגשתך על זרות נוספות עוד במאמר הזה, ארחיב בנפשי עוז להגיה בו טעות קלה שנזדקה בו מאשמת המעתיקים שלא ירדו לסוף הכונה הנכונה בו; ואחרי אציגנו לעיניך מיושר ומתוקן כמו שהי' לפני נספחה בו הצרעת הנושנת, תקבלנו ברצון ובספ"י ותשמח בו· ראה נא והתבונן: המקשה הרעיש עליו מל' "ישכבון" הנכתב בל"ר; וכאשר מצא המתרץ להעזר מחסרון הוי"ו במסורת, נחה דעתו מזה ושב להקשות מתיבת "בְנָי" המנוקדת בל"ר; וכאשר השיבו רנב"י כי אין אנו אחראין בדרשתנו על הנקוד ונוכל איפא לקיימה עפ"י נקוד אחר בל"י, ג"כ הרפה ממנו — ואני לפי תומי אקשה על המקשה: למה ירך לבבך? ומדוע הנך כמדלג ומקפץ לחזור אחרי קיסם אשר ידע לבבך כי באמרך: טול קיסם! יוכל שכנגדך ליטול ולהשליכו על נקלה, טוב אמור לו: טול קורה! אשר תדע כי אין בכחו להזיזה ממקומה? הלא לפני הגיעך בקריאתך אל תיבות "ישכבן" "בני" עברת על תיבות "יעשון" "בניו" "להם" "תעשון" "דבריכם" אשר באלה

לא

לא יוכל המגיה להמלט לא מחסרון של מסורת ולא משגיאת הנקוד, כי ככל אלה האותיות הכתובות בספר מוכיחות ומוכיחות כי נאמרו בל׳ רבים? — וכי משוא פנים יש בדבר, לפרוש במכוון רק קושיות רפויות אשר ירפאו על נקלה, ונעלים עין מן העצומות אשר אין עליהם תשובה? — טוב מאד והתבונן כי רק אחרי הריק המקשה את מקלת בני אשפתו מן הכתובים המאוחרים האלה, אשר כמו התמוגגו מבריון תשובותיהם של המתרצים אין שמה, רק אז בא אחור שלשה עשר פסוקים בפרשה הזאת וחזר על הראשונות להקשות מתיבות „בני בליעל" הכתובים בתחלתה! מי יראה את ההתהפכות והבלי סדרים האלה ולא יתבונן כי יש דברים בגו?!

אבל ע״כ אחוך משמע לי! ידוע אמנם כי זהו דרך בעלי הש״ס, אשר להיותם מגמדים להועיל, הורגלו למתדי בפלפולי קושיות ותירוצים ולהקשות בתחלה קושיות פרטיות, אשר ידע גם המקשה בעוד עצמו גם המתרץ, כי על כל אחת מהנה תמצא לו תשובה פרטית, ומשתעשע בחדודיו להקשות אחת אחת ולהשיב על אחת אחת, עד שלבסוף יקשה קושיא כללית אשר אין עליה תשובה בכל אותן התשובות הפרטיות, ושהכרח לאחדם אח״כ תשובה כללית וגלחת, אשר אז אין צורך עוד לכל אותן התשובות הקודמות; וכל זאת לא לבלי תועלת, כי מביאות האלה תגלה תורת החדוד והמלאכת השכל, למען אשר ידע התלמיד להתמלט גם במקום אחר משעת הדוחק — ובפעמה הזאת נהגו גם כאן; התחיל להתבונן בדקדוקי התיבות, תחלה מל׳ „ישכבן", אשר בו ידע כי ימצא עזר מן המסורת בחסרון הוי״ו; שוב התבונן על תיבת „בני", ומצא גם אותה בלתי מוכרחת, כי לפי אפן הדרשה לא עתה, רשות ביד הדורש לשנות הנקוד; 1.) ולאשר כבר הריק את כח עזרתו בהבין בשלשה משתי התיבות האלה, שב להתבונן בכל אותן התיבות שנכתבו בל׳ רבים בכל המאמר: ושמע את כל אשר „יעשון" „בניו" לכל ישראל ואת אשר „ישכבון" את הנשים הצובאות פתח אהל מועד ויאמר „לא בני" למה „תעשון" כדברים האלה אשר אנכי שומע את „דבריכם" רעים מאת כל העם אלה אל „בני" כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה׳ —; ולאשר הקשה הקושיא להשמע מהעתקת כל הארוכות הזאת משלשה פסוקים, הי׳ כתוב בספר תלמודו בזה״ל „והכתיב ושמע (עד) מעבירים עם ה׳" שבפסוק זה כולל את כל הלשונות המדוברים בל׳ רבים, גם אותן שנזכרו והשיב עליהן גם אותן שלא נזכרו עוד ואין עליהם תשובה. 2.) ומפני עקת הקושיות הרבות והעצומות האלה, הסכיל רב הונא ברי׳ דר״י לאחדם תשובה כוללת וגלחת ואמר „מעבירים" כתיב; כלומר הלא בפירוש נאמר בכתוב כי כל אלה הם רק במעשה שהעבירו והכריזו העם — ומי ערב בדבר כי אמת כפי השמועה?
הכתוב

---

1) הדרשה שע״י שנוי הנקוד, היא משיטתו של רב נתן בר יצחק, שכן בשבת נ״ה, ב׳. היא בעל המאמר „ויקחון כתיב": כן בשו״ק כ״ח ב׳ „ינהם אחריני משמע? אמר רב נחמן בר יצחק ינהם כתיב". והמדומה לי שמצא לו עוד כדוגמא כזאת אבל איני זוכר המקום כעת:

2) והמעתיקים שמלאו בל׳ הש״ס „ושמע ... מעבירים עם ה׳" שלשון כזה אין לו מציאות בכתוב, ושוב לא תיקנו של ר״ה בדר״י „מעבירים כתיב", שהשמטו הוראת מלת „כתיב" על שנוי הכתיב מהקרי, כרגיל, והאיקן השנים הקודמים בענין, ע״כ השמיטו תיבת „ושמע" שלפני „מעבירים" ותיבות „עם ה׳" שלאחריה, והשאירו רק אותה התיבה שהשבו שמשנה היא קן —: והמעין הבריעו במסלה הזאת עוד השיב הראה דוגמאות רבות כאלה:

בית

הכתוב איננו רק מספר כי היה רע באזני עלי לשמוע דיבת העם רעה על בניו אבל לא באה העדות מכותב הספר בעצמו על אמיתת הדברים; ואחרי ראותנו את סתם הכתוב שמיחסו, כבר אי אפשר לנו להאמין כי חטא בא לידו, כי הלא כבר נאמר יכרת ה' כו' ככל ההוכחה המובעת מפי רב בתחילה · ובהכרח לנו שלא לתת אמון בהדיבה כולה אך במקצתה על חפני לבדו, ואשר היתה יוצאת מפי העם על שניהם, הן זאת לא נתתם בחותם האמת מאת סתם הכתוב עצמו שנכתב ברוה"ק — · וכאשר במגן התשובה הנצחת הזאת, נסוגה אחור קשת המקשה בכל חילי קושיותיו הרבות שמצא בשלושת הפסוקים האלה, שב שלש עשרה פסיעות לאחור והתחיל מרישא דעניגא, שהם בפ' י"ב סתם הכתוב עצמו מעיד ברוח קדשו על שניהם „ובני עלי בני בליעל"!? אשר בזה הקושיא העצומה הזאת נגעל מגן חדושו של גבור ר"ה בדר"י ומגן תירוצו בלי משוח בשמן נגדה 3) — ומפני כן הוכרח סתמא דתלמודן לחדש המאמר מחודשת וג"כ כוללת הכל: מתוך שהיה לו לפינחס למחות בחפני ולא מיחה, מעלה עליו הכתוב כאלו חטא, וע"כ נכלל עם אחיו בכל הלשונות של רבים שבאו בכל הספור מתחילה ועד סוף — ·

סימן ה

אבל כתר לי הקורא עוד זעיר! אחזתיך ולא ארפך עד שתשוב עמי לאחור אל המאמר שלפני זה בסמוך, אשר זה לשונו:

א"ר שמואל ב"נ א"ר יונתן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה שנאמ' ושם שני בני עלי (עם ארון ברית האלקים) חפני ופינחס כהנים לה' סבר לה כרב דאמר רב פינחס לא חטא מקיש חפני לפינחס, מה פינחס לא חטא אף חפני לא חטא, אלא מה אני מקיים אשר ישכבון את הנשים? מתוך ששיהו את קיניהן שלא הלכו אצל בעליהן מעלה עליהם הכתוב כאלו שכבום. ע"כ.

והנה אם הנך הקורא מבעלי ההרגש הרחוקים מלהונות את עצמם, בטח אינני חושדך במה שאין בך, אם אחשוב כי טעמך הטוב, ימאן מלקבל שערי אגדה כאלה המורת כסף צרוף בעליל האמת, ולחשוב עצמך לטועה, אם לבך נוטה להאמין בדברים המפורשים באר היטב בכתובים במלים ברורים; הכי יגבר עליך ההיקש שהמציא הדורש הזה: שהוקש חפני לפינחס, עד שמפני זה תכריח אמונתך כי גם חפני לא חטא, כמו שכבר ברור אצלך שפינחס לא חטא עפ"י דברי רב: אפשר חטא בא לידו והכתוב מיחסו? אלא מתוך שהיה לו לפינחס למחות בחפני כו' מעלה עליו הכתוב כאלו חטא — ? הכי יגבר כח דרשות רפויות כאלה להסיר לבך מלהאמין בפשט הדברים המפורשים בכתובים באר היטב? — אנכי לא אבוש מלהודות ולהתודות לפניך כי מעודי לא זזתי מאמונתי כי גם בהספור הזה של בני עלי, אין המקרא

3) דוגמא לזה מגילה י"ב, ב'. „התם אשתבוחי הוא דקא משתבח בנפשיה" עי"ש, כי בסנחריב מעידים דברי חזקי' על אמיתת הענין „אמנם ה' החריבו מלכי אשור את כל הארצות"; בדריוש הוא ספור מסתם הכתוב, ע"כ אין לספק באמיתת הספור; משא"כ בכורש הכתוב מעתיק אך לשונו של כורש ויכול להיות שאינו על אמיתתו ורק אשתבוחי הוא דקא משתבח בנפשיה — ·

המקרא יוצא מידי פשוטו, ככלל הנאמר בכל מקראי הקודש, והדרשה תדרש על גורס אחת נעלמה מהבנתי — · אולם לא כן עכשו, אחרי הספק בחדש ר"ה בדר"י בלבנו נגלתי תקוע אמונה שלמה בכל הדברים המסופרים בה ע ב י ר ו ה ע ם, עברתי להתבונן בהכתובים במשפט בקורת יפיס בכל ומצאתי כי תהומו שלא לא נאמר בדרך דהויא קא מדחי מן המינר על קושית המקשן נפי פשה, אבל הנהו גם אפשר להתקיים ולעמוד לעד לעולם ו ב ד ו ק א. עבור לא אתי בכל פרשת הענין כולו ותקנה דעה להבדלה ולהבחין בין מה שהתוכה הכתוב מספר לנו מחטאת הנערים ובין הדיבה ב ה ע ם העבירו והכריזו עליהם: בסי' ב' מאריך הכתוב לספר בגנותם, אריכות משה פסוקים רצופים (י"ב — י"ז) ומה אתה שומע בכל האריכות ופרטי הספור? רק החטאת בנקחם את המתנות בחזקה ולפני הזמן הראוי עפ"י משפט התורה; וכמו שמסיים לבסוף במאמר כולל את כל הפרטים: ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' כי נ א צ ו האנשים את מ נ ח ת ה', אין זכר מחטא אחר זולת זה —: בתוכחת איש האלהים אל עלי שבאה ג"כ באריכות מפ' ך"ז עד סוף הסי', הנגון כל התוכחה בפרטות החטא והעונש המיועד בגללו, הוא רק מענין בזיון קדשי מזבח ה' ואשר בזיון יקלו ויקבלו עונש מדה כמדה להביט צר במעון בית ה' וכליון עינים ודאבון נפש להיות את כתר הכהונה הגדולה ועטרת הקדושה נתונה ל א ח ר; ואין זכר מחטא אחר זולת זה ולא מעונש אחר הראוי לפי מדתו — · באזהרה (בסי' ג) כאשר הי' דבר ה' אל שמואל, בהיעוד הנורא אשר כל שומעו תצלנה שתי אזניו, מפרש ג"כ את החטא: בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו, רק ענין בזיון הקדשים; וכמו שבא מפורש בל' השבועה: אם יתכפר עון בית עלי ב ז ב ח ו ב מ נ ח ה, אשר המשפט הברור, ובפי נתוח הטעמים, שלשון „בזבח ובמנחה" הוא אשר מפרש איכותו ומהותו של העון: עונש בזבח ובמנחה, העון שחטאו בבזיון של הזבחים והמנחות בבית יבהלו יקריבו על ידם אל מזבח ה' — בכל אלה אין זכר מעון של עריות. 1); ואיה איפה נשמע הקול מדבר מהדיבה ה א ח ר ת הזאת? הנהו רק מיוחד במקומו בספור ה ש מ ו ע ה ששמע את ק ו ל ה ע ם מ ע ב י ר י ם ו מ כ ר י ז י ם א ו ת ה ה ד י ב ה — וכמה נדקה איפה התבוננותו של ר"ה בדר"י „מ ע ב י ר י ם כ ת י ב", שבכח המלה הזאת להטיל ס פ ק באמיתת השמועה מחטא אחר זולת החטא של בזיון הקדשים, אשר אין זכר מזה בכל הכתובים זולת דברי ה ש מ ו ע ה — .

ועתה הנה עמוד והתבונן אם לא תחזק בלבך אמונתך בדברי רשב"נ א"ר: כל האומר בני עלי חטאו (בא"א, ובפירש"י ז"ל) אינו אלא ט ו ע ה באמת! כי אמנם

---

1) ולשמחת לבבי מצאתי אחרי החפוש כי כל המערתי הסברה הזאת הרין על לשון ר' הנחומא בירושלמי פ' א' דסוטה הל' ד' וגבנה שם ריש פ' בני דייני גזלות בזה"ל „א"ר תנחומא הכי היא דו מקנתר להון: ניה הבשמין בניכו ויניכתי, אין תלמוד שגרת השירה יש כאן, מבדיקין מן התמידה ומקנתהן ב ק ל ה: —" ובכלל דבריו כל דברינו. ובאגב יש להעיר כי הלשון בפ' בני דייני גזלות „ל ש ה ר ל ב ע ל י ה ן" הוא בלתי מדוייק, והכונה למהר (לקדשים) ללכת לשוב לבתיהם; ופ"ק דסוטה הלשון „ל ש ה ר ל ב ת י ה ם": ואין הכונה על הנאין בשל בני חפה שלא נזהר בלשונו כמו שנשמר רש"י ז"ל בתלמודו בשבת ואחריו הגאון בעל קרבן העדה, עי' שליהם — · עוד זאת אעירה של מגנת המעתיקים שלא דיקו בגרסתם, והשירת „י ש כ ב ו ן" כתיב שבתלמוד ע"ד האמת, הבתוקי ירושלמי בשני המקומות הנ"ל „י ש כ י ב ו ן" כתיב, וזה לנו תאות על התקבלותם בכלה, כשגירסם כתיבה „מ ע ב י ר ם' גם בתלמודן—ועוד הטוב הרבה רבות כאלה.

אמנם מעון הזה, היו באמת גם שניהם נקיים; ועל יסודתו של דברי רב, שפינחס לא חטא כלל, אף בבזיון הקדשים (2. ורק מפני שלא מיחה בחפני אחיו בבזיון הקדשים, נכלל גם הוא בל' הרבים בשתם הכתוב „בני בליעל"; ובנה רשב"נ אר"י את ההיקש, כי גם חפני אחיו שהוקש אליו, ג"כ לא נתעב בעון גם כזה של א"א, וראוי איפא להיות נדמה לאחיו פינחס, הצדיק בעצמו ונקי מכל חטא בפועל, עד שהכתוב מיחסו; ורק באותו עון של בזיון הקדשים, נתלכלך חפני באמת ובפועל וגם פינחס אחיו נדמה לו בזה במקצת, במה שראה והיה בידו למחות ולא מיחה — והדיבה המגונה מא"א ינאה על שניהם מתוך ששהו את קיניהן ולא הלכו לבעליהן, והיה לב העם רגז מפני זה עד שהוציאו עליהם את הדיבה: אשר ישכבון את הנשים פתח אוה"מ; וגם הכתוב לא נשא להם פנים עד הרגיעה ומספר הדיבה בלשון „את" אשר ישכבון וגו' · במשמעות סתמית בתחילה, ולפי שעה מעלה עליהם הכתוב משמעות כאלו הי' הדבר באמת, אף שלבסוף משמיענו אמיתת הדבר כי היה רק העברת קול והכרזת העם, ולא נתאמת ההכרזה הזאת בחותם האמת — · עבור נא הקורא והתבונן בכתובים פנימה ותשמח ביושר עיונם של חכמינו ז"ל לחדור בפנימיות מליצות הכתובים להשכיל באמתתם! ותשוש אמירתך עמדי לאמר: מי יתן ידעתי ואמצא עומק דבריהם ז"ל בכל יתר המאמרים: כל האומר פלוני חטא אינו אלא טועה, כאשר במאמר הזה, ואביעה נפלאות מתורת אמת שבפיהם ז"ל!

סימן ו

והנה עוד לאלוך מלים בענין הזה לפשט כל העקמומיות שנראים בכתובים לפי ההשקפה: ה"א התימה של הנגלה נגלתי (סי' ב', ד"ז) החליטו מפרשי הפשט היותה תמיה מתקיימת וללא ענין עד שהשתמשו בה לדוגמא אל כל מקום שנדמה להם במקרא כדמותה; תיבת „לעמי" (סוף פ' ד"ע) אין לה כל באור וקשור ונדחקו בה הפשטנים איש לפי דרכו; מליצת: והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל, צריכה באור ופרוש עפ"י הטעם הטוב, ומי הוא הגוף הנסתר בפעל „ייטיב" אחרי שבכל התוכחה בא הנאום מה' בל' מדב"ע? — ועוד זולת אלה כמה זרות שיפגשם הקורא המתבונן בשום שכל, אשר אם נשוב להציץ בפנימיות הכתובים דרך האספקלריה המאירה שהציגו בה חכז"ל ונמצא את המקור המשחת שממנו היה נובע עון בני עלי, יתפשטו כל העקמומיות ויחודש לנו רוח חיים בכל פרשת הענין; וממילא ירוח לנו גם להבין את הדברים „מתוך ששהו את קיניהן ולא הלכו לבעליהן" שלכאורה אין אלו אלא כדברי נביאות ואין רמז לזאת בכתובים — · ונאמר:

---

2) ממה שראינו שהכתוב מיחסו, מה שלא יתכן זה אם היה חטא של חלול קדש בא לידו כי הלא כבר נאמר יכרת וגו' ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה וגו' וזה נסמך לעונש על כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב; הרי לנו מפורש בפשטי' דקרא כי בעון חלול קדשים מיועד העונש שלא יהיה לו בן מגיש מנחה ואיך יתכן שהכתוב ייחס בפירוש את הכהן הגדול נושא האפוד לאבי אביו שנתלכלך באותו עון של חלול קדשים? — ולפי"ז אין אנו צריכים להעזר בדרשא דתלמודן פ' הנשרפים שרש"י ז"ל הוכרח להסתייע בה ולהוציא המקרא מפשוטו בהכרח, כי לפי דבריו ז"ל גם פינחס חטא בחלול קודש ה'? אבל לפי המבואר אתנו ההוכחה היא מפשטי' דקרא ממש — התבונן בזה!

— בני עלי הרעו לראות בכל עלה ענין מצות הקרבנות ולחם אשה לה׳, כהשגה מחקרית; וכאשר הואלנו אלה כמושכל ראשון, באינם מכוונים מאת המצוה נותן התורה ית"ש בעולה וכונה ראשונה, כי באמת אין חפץ לה׳ בעולות וזבחים „אם ארעב לא אומר לך" וכדומה רבות; ואין ליחס כל חפץ אשה ו נ ח ת להבנת האמיתי ית׳, רק כבאו ע"ל הכונה השניה, כמאמר ר׳ פינחס בש"ר לוי משל: לבן מלך שגס לבו עליו והיה למוד לאכול נבלות וטרפות, אמר המלך: זה יהיה על שולחני ומעצמו הוא גדור; כך לפי שהיו ישראל להוטים אחרי עבודת כו"מ במצרים והיו מביאים קרבנותיהם לשעירים כו׳ כו׳ והיו מקריבין קרבנותיהם באסור במה כו׳ אמר הקב"ה יהיו מקריבים לפני בכל עת קרבנותיהן באוהל מועד ויהיו נפרשים מעבודת כו"ם והם ניצולים" (ויק"ר פ׳ כ"ב) וכמפורסם מדעת הרמב"ם ז"ל בזה· וכל דבריהם מקרא מלא דבר הכתוב עם יסוד העולה והזבח מתחילתו: ועשית ציץ זהב טהור ופתחת עליו פתוחי חותם „קדש להויה"! אשר הכונה הפשוטה בזה, להיות אהרן, או הכהן הראש תחתיו מבניו, בהיותו נושא דגל המקדש וקרבניו העולים על המזבח, נושא על מצנפתו, מורה לעין כל רואה, כי ה כ ל, כ ל הנעשה במקדש הזה, הכל קדש להויה! כמו שיבאר הכונה הזאת במקרא מפורש: והיה על מצח אהרן, מגובה למעלה ראש לעין כל רואה; אשר ע"ז: ונשא אהרן את ע ו ן הקדשים (בעולה) אשר יקדישו (שהיו רגילים להקדיש) בני ישראל לכל מתנות קדשיהם (במה שעבר, כדברי ר׳ פינחס הנ"ל—) והיה (הציץ עם פיתוחו: קדש להויה) על מצחו תמיד (בלי הפסק רגע כדי להכריז תמיד בלי היסח הדעת גלוי לכל, כי כל אלה) לרצון להם (שרק על אופן כזה רצויים הם להשי"ת, רק אם הם) לפני הויה! — ומיוחדים במקומו במקדשו הזה אשר בו בחר לשכן שמו שם ומשם תצא השפעת השגחתו עליהם ביחוד והוא היה שהכל פונים אליו לשאוב ממקורו טהרה וקדושה, תורת חיים ואהבת חסד וצדקה; והוא המרכז והקשר האמיץ המקשר את כל האומה הישראלית לעבודת אלקים אמת ומקרב את לבות הנפרדים בכל גבולות הארץ להיות תמיד יחדו לגוי אחד וסגולה יחידה ומאוגדה בקשר של קיימא לעולמי עד כימי השמים על הארץ; וכענין תפלת המלך החכם ביום כלותו את בנין המקדש ויסד אותו להיות בגוי לתלפיות וקדש קדשים.1)— משא"כ אם היתה עבודת הקרבנות במקומות נפרדים יותר מאחד, כי עתה תגן לב

העם

1.) ואת כל האיכיות המסובבות האלה, יכלול שם המאמר „מעון" בהוא מציין מקום המשען והמקלט המספיק הבטחה ומנוחת הנפש אחרי התנודדה בטרדות עמל ויגון; משל: מאור „מעונם" של החיות מסתרי לעורף הפגים אחרי טרחות תנועתם והנודדם בבקשת טרפם, אל המעון, „לם קום" „ו נ כ ו ת ב ו" ולמעוה בהלוקם בהבקע ובעיקה. והוא ציור נכבד ושאר נעלה למקום המקדש, המלפון עגיותיהם של הבאים להתרקות בו ומשכבים את נפשותיהם מתוכות נגד התעלים והפגעים בתליקי את נפשם; ואחרי התודותם בחרטה יתקרבת כפרתם, הם בוחפים מקום המקדש רוח השבה במעודת הנפש להבשר תקותם נתלוי הפניות המיוחד פעשיהם ומתעמים בנפשם הפקעה עם הברון ויתו לחבדו כשהיה פימצא כל מבחליות נפש בתפלתם אליו שמה— ׳ הכן זה היטב והמתיק עתה בפוך מליצת הנביא המוכיח: אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל ה׳ היכל ה׳ המה! . . . הגנוב רציח ונאוף והשבע לשקר . . . ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה· המערת (חיות) פריצים היה הבית הזה . . . (ירמי׳ ז) עפ"י רוח חיים החדש שבה לפי הציור הזה—. ועי׳ השלום חקר ש׳ מעון הזה במסלת שדה כוכם הערה ג׳

העם לכתות נפרדות ונימוסים שונים, עד אשר יתאמו במחשבות פגול והשחתת המדות המוסריות עפ"י הדעות הכוזבות, בהיותם שונים איש לדרכו ולפי מנהגי כהני מקדשו הנשחתים והשונים איש מרעהו; אשר מפני זה יותר קשה האומה עד להתרפות וכלות כח קיומה, להכחד מהיות לגוי מאוחד ומקושר בארץ; כמו שהעיד הנסיון מחטאת ירבעם בן נבט ויתר מלכי ישראל וגם מקצת מלכי יהודה, שנזורו אחור ממקדש ה' האחד והמיוחד ופנו לעבודות רבות ושונות — *) וע' איכה רבתי פתיחתא דר"ה בפ' א' זה בוגד מכאן וזה בוגד מכאן עד שקרעו אותה כך לא זזו עשרת השבטים עובדי' עכו"ם בשומרון ושבט יהודה ובנימין עובדים עכו"ם בירושלים עד שגרמו לירושלים ליחרב — .

אולם בני עלי הלילו במחקר היסודי הזה ונפגעו; כי כאשר הוחלט אצלם כמו שכל ראשון במצות הקרבנות, להיות לחם אשה לה', הנה ע"ל הכונה הראשונה, העמיקו השחיתו ללכת הלאה, לעמוד על אופיין של פרטי המצוה ומנות הכהנים מקדשי המזבח, שהוא למען היות שמן חלקם של הכהנים, מורי העם ומאשריו, ומאכלם בריאה; (עי' בס' תורת העולה לרבינו הרמ"א ז"ל חלק שני פ' ראשון בשם בעל תולדות יצחק: הטעם השני הוא מצורף לאלו הטעמים וכו'—) עד שמאהבת עצמם נטה אשורם לעשות רק את זאת ל ע י ק ר המצוה והכונה העצמית בהבאת הקרבנות; וע"כ לא השבו על יתר פרטי ההקרבה וסדר העבודה; לקחו חלקם בזרוע מכל אשר בחרו ולפני הזמן הראוי לפי סדר העבודה במשפט התורה, ככל המסופר באריכות בארבעה פסוקים י"ג. י"ד. ט"ו. ט"ז. משי' ב', ולא שמו על לב כי בזה יחללו כל ענין הקדשים, לעשותם חולין בעיני מביאיהם, אחרי שראו כי כל עצמם של הקרבנות רק להנאת מקריביהם; וכמליצה הנמרצה שקרא על כמו אלה הנביא הושע (ח', י"ג): זבחי ה ב ה ב י! יזבחו בשר (אך למען) ו י א כ ל ו (אבל) ה' ל א ר צ ם! וכמו שהטבתי לבארה בספרי ש ו ש נ י ם סי' ל"ז — ' ובזאת היתה ח ט א ת ה נ ע ר י ם (בני עלי) גדולה מאד את פני ה', כי (עי"ז) נ א צ ו ה א נ ש י ם (העם כולו) את מ נ ח ת ה' — ונשבת מהיותה א צ ל ם ק ד ש ל ה'! וזאת היתה התוכחת המגולה של איש האלקים אל ע ל י: כה אמר ה': מה תחשוב? הכי כל עצם הכונה שנגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה (רומז לדברי ר' פינחס במדרש הנ"ל) והוצאתי אותם משעבודו וגילולי תועבותיו להיות לי סגולה, ומן הסגולה ב ח ר ת י בבית אביך מכל שבטי ישראל להיות לי לכהן מורה צדק ק ד ש ק ד ש י ם, לעלות (מבנין הקל) על מ ז ב ח י, להיות מורה מעם ונושא דגל המקדש וקדשיו (כונת ה צ י ץ שעל מצחו—) להקטיר קטורת ולשאת א פ ו ד ל פ נ י, אשר ממשפט האורים שעל לבך תצא תורת מוסר והופעה אלקית בהשגחה פרטית ונסיית —; התחשוב כי היתה רק זאת עיקר כונתי בכל אלה, רק למען ואתנה לבית אביך כ ל אשי בני ישראל? כלומר כל הקרבנות כולם הם מכוונים רק ל ה נ א ת ך וזולת זאת אין לעבודת הקרבנות כל כונה בעצם? הכזאת תחשוב? עד שתבעטו ותבזו ב ז ב ח י ומנחתי שלי אשר צויתי עם הכונה העקרית למען היות הבאת הזבחים מ ע ו ן, מפלט ומקלט מרכז ותל שהכל פונים למצוא מנוחת נפשם בו — ועם מחשבתך זאת הלא תכבד את ב נ י ך יותר מ מ נ י! כי הנהם מבטלים

את

*) עי' מסלת שדה כונס הערות ד'. ה'. ו'. ז'.

את הכונה העקרית ועושים את הטפל, להבריא חלקכם ובריות גופכם במלוא כרסכם הרחבה מרחבית כל מנחת ישראל, עיקר! ולא תשכילו להבין את הכונה העקרית בכל מנחת ישראל היא לטובת עמי הגוי כולו —.2) למען קשר אגודתם בעבודתם את ה' במקום אחד ומיוחד להבראת שכינת עוזו למלוא במעון הזה מנוחת הנפש וטהרתה והכפרון ניתן לאלהי הסליחות לקבל שפעת ברכתו והופעת תורת החיים בדעות האמיתות ומדות מוסריות אשר יחזקו כח אגודת העם כולו בקיומם עד לעולם — ובדבר הזה אשר אתם עושים את עבודת המקדש חולין בעיניכם, אתם מבטלין את כל הכונה העקרית הזאת ותחטיאו את המטרה היסודית בה —· לכן אמור אמרתי: ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם, כי תדעו ותכירו להוקיר את עבודתכם בקדש ותשכילו להוליך את הגוי כולו אל המטרה הנכונה ולהדריכהו אל עבודתי; ועתה נאום ה' חלילה לי ממסור עוד את עבודת הקדש בידכם! אבל רק את מכבדי אכבד, רק אותם שיבינו להתנהג עפ"י הכונה העקרית וידעו להנהיג את העם כולו אל מחוז החפץ העצמי והיסודי, מהם אקח לי לכהן ולמורה צדק; כי בוזי יקלו ויפול כבודם בעיני עם מרעיתם שלא יהיה בכחם להשיג את המטרה בשיפרת הגוי במדותיו — וגומר כל התוכחה ויעוד העונש בבוא שקול מדה במדה: תחת מה שהיו בניך שולטים על העם לקחת מהם כל מה שלבם חפץ בחזקה ובזרוע, והם ראו עצמם כתור נשיאים בכל העם מיועדים להם, תחת כן: וגדעתי את זרועך וזרוע בית אביך מהיות זקן ונשוא פנים בכל זרע בני ביתך; ותחת שחשבת שכל המקדש והעבודה בו הוא להנאתך ולמנוחת בני ביתך, במלוא כל משאלות הפלס, והעם באי המקדש, בהיותו חולין בעיניהם, לא מלאו בו כל טובה ולא כל מנוחה והשקטת נפש, הנה עתה יהי' בהיפך, באתם תביט צר ומועקת נפש במעון הזה בכל טובותיו אשר ייטיב המעון הזה עם כל ישראל, שהם ימצאו בו מעונם ומקלטם למנוחת נפשם והשבעת רצונם ואתה תביט בו בהבטה מפיקה צר ומועקת נפש; יען כי כלה ונתעלה היא מאתי אשר לא יהיה זקן ונשוא פנים בדורות בני ביתך אשר ישלים נשיאותו וגדולתו כל הימים אשר הוא חי ע"פ האדמה; כי: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי, כלומר שינסו להנהיג להתרומם וליטול כתר הכהונה הגדולה להיות נשיאים על העם, אבל כל זה יהיה רק למען כלות את עיניך ולאדיב את נפשך — כי סוף סוף לא יבלים הכהן המנושא מזרעך אחריך את בנותיו בכתר הנשיאות הזאת, וסוף שיורידוהו מגדולתו

---

2) ל"י היה ראוי לפי המשך הענין, אך שלא לבלבל את המושכל הראשון שלא יתקן ניתם להבלים האמיתי יתעלה, כל חפץ בולם ואבה, באר במקום הראוי הזה פה, את הכונה האמיתית ומטרת החפץ הפנימי בזה בבוא לאושר העם וקשר אגודתם בעבודה תמה ומתאימה, ככל המבואר בפנים —.

ובדבר הזה גלתה את הצדוקים שבמאה השביעית לאלף השני המגמגמים בעמנו, אשר אחד מיוחד שבהם שלגי, ברית המתקנים המדברת מתוך גרונו: אחרי שעיקר תלות הקרבנות היתה מראשיתה רק ע"ש הכונה הפנית להעביר את העם מהרגלם שלמדו לחקות מעשי עובדי כו"מ בדורות הראשונים, א"כ עכשיו שכבר נשכח עבודת הקרבנות לשעירים מכל יושבי תבל ונשכח זכרה מכל אפסי ארץ, למה לנו להתפלל על השבת העבודה לציון והקרבת קרבנות בבית מקדש מקווה שיבנה בקבוץ גליות?! הלא כל סדר עבודה כזאת והקמת מזבח כבילה, היא כבר עבודה בטלה הכונה ומשוללת כל תכלית ותועלת עכשיו! — ואשר הרגלתי לפניו כל פרשת דברינו בזה והשכלתיו על כל התכניות הנכבדות והתועליות הרמות והמגמות הללו אשר יתרתנו וירדו שרעפיתם עפ"י הרחבת שכל דברינו בארבע ההערות שיעדנו להן בתפלה שדה כנגם, נסתתמו טענותיו ישב כבושת פנים —.

מגדולתו עד שפל. מרבית ב'י וגדולי ביתך ימותו אנשים, הדיוטים, כי בסוף ימיהם ירדו מגדולתם וישלימו שנות חייהם במצב אנשים פשוטים והדיוטים; כמסופר בש"א ב', ך"ז. — ותחת שחשבו בניך שכל עיקר להם הקרבנות הוא שלהם ולהנאתם, הנה כשיהיה אחר משמש בכהונתך שנושא עטרת כבודך, והיה כל הנותר בביתך, בתור נותר ולא בתור עיקר, יבא להשתחות להכנעות ולהתחנן אל הכהן שיקום תחתיו, בעד ככר לחם ולאמר ספחני נא באופן נספח ונוסף, אל אחת הכהונות לאכל פת לחם, פתות ומפורר, כדרך שנותנים לעני השואל מתנת חנם את שאינו שלו, רק מנדיבות לב הנותן — .

וממוצא הדברים נשכיל גם מלית: „מקללים להם" בניו, שגם השפט כמו שכתוב, גם הכנוי, עפ"י תקון סופרים, יחדו שמה תמים לכונה אחת, עפ"י מלית „ובוזי יקלו" שבנאום ה' ע"י איש האלקים למעלה וכמבואר — . גם מאמר: ולא כהה בם, כי כל תוכחת אביהם היתה רק על השמועה ששמע את העם מעבירים ומודים אותם בענין הנשים הצובאות ורק ע"ז הוכיחם; אבל לא שם לבו להוכיחם על עיקר עונם בבזיון וחלול הקדשים, אשר אך זה היה המקור המשחת שממנו נובעת דבת העם עליהם; וכמו שהשכילו חכמינו ז"ל לראות בענין פקוחה ומודרת: במתוך ששהו את קיניהן ולא הלכו אצל בעליהן כו', כי שפטו ברוח בקורת, עפ"י מה שנראה מנהגם המסופר בכתובים, כי עטו אל השלל מהמון הבשר של הזבחים: והכה בכיור או בדוד וגו' כל אשר יעלה המזלג וגו' תנה בשר לצלות לכהן וגו', ממילא נוכל לשפוט כי נתנו דין קדימה לאותם האנשים שהביאו חטאת שמנה כבשה בריה או שור פר ומריא לזבחי שלמים, שמאלה שמן חלקם ומאכלם בריאה לקחת חלק גדול ומנה יפה בבשר לשבוע; לא כן כאשר באו לפניהם הנשים עם קיניהן, בן יונה או תור (כי הכבש הי' לעולה כליל לאישים אין לכהן ממנו מאומה—) במה נחשב הוא בעיניהם? ומאין להן בשר לתת לכהן מעופות הדק כאלה? ע"כ היו מאחרים ומשהים את קרבנות הנשים ודוחים אותן מיום אל יום, עד שהיו תמיד קהל נשים רבות צובאות לבא רב פתח אהל מועד; כי לא פטרן הכהן אחת אחת תיכף ביומה, כי מה לו ולקרבנותיהן הדקות? ובעליהן בכל גבולות ערי ישראל היו מתעגנים ומצפים על שוב נשותיהם לביתם ימים רבים, עד שעלתה עינת החשד בלבם פן נסתרו נשותיהם עם הכהנים (אשר כבר נבאש ריחם) ונטמאו — וזה היה המקור להוצאת הדיבה בכל גבולות עם הארץ עד שגם הכתוב ספר כזאת בלשון סתמי בתחילה: ושמע „את" כל אשר יעשון ... „ואת" אשר ישכבון וגו' ומעלה עליהם הכתוב כאלו שכבון, אף שבאמת לא היתה כזאת רק רנון העברת קול בעלמא—.

גליון: אחרי כלותי את המרגניתא טבא את הספר „אגדת בראשית" שהזכרתי זמן מציאותה אצלי להלן במסלת שדה כובש הערה י"ג אות י"ג, שמחתי לראות כי כונתי בזה לדעת קדושים במדרש הנ"ל פ' מ"א בזה"ל „א"ר סימון נקיים היו בני עלי מן הדבר הזה דכתיב את אשר ישכבון את הנשים, אלא כך היו עושים לא היו מקריבין את הקרבנות בשעתן והיו נשות ישראל מביאות תור או בני יונה אצלן בשביל טהרתן כמה שכתוב ובמלאת ימי טהרה וגו'" ע"כ. דייקות לשונו „מביאות תור או בני יונה אצלן" והראותו את המקום בדין התורה „כמה שכתוב ובמלאת ימי טהרה וגו'" מורה באצבע שמכוון להורות על סיבת ששהותם את קיניהן מפני דלות בשרם כפי המבואר אתנו — . אבל עם שמחתי באמרות טהורות אלה, אני מצטער הרבה עם סיום הדברים שם בזה"ל „והיו נוטלין ומעבירים השעות ולא היו מקריבין

מקריבין בשעתן והיו בנות ישראל שבורות בנעהרו והוללות ומשמשות לכותיהן שנא' ואת אשר ישכבון את העם (?) לא נאמר אלא את הנשים משכבין את הנשים עם בעליהן טמאות מי גרם לכן שהיו מניחין את הקרבנות ולא היו מקריבין אותו בשעתן שנאמר מעבירים עם ה' מחטיאי' עם ה' אין כתיב כאן אלא מעבירים מעבירים השעות" עכ"ל. ולא אוכל להגות דברי תימה כאלה; כי בזולת מה שהמילים „את אשר ישכבון את העם לא נאמר" הם מבוללים שבנה ושכרה שיש בזה איזה טעות סופר, הנה כל עיקרה של הלעגה „והיו בנות ישראל שבורות בנעהרו והוללות ומשמשות לכותיהן" וכמו שמסיים „משכיבין את הנשים עם בעליהן טמאות" אין לה שחר! כי הלא אין הקרבת קרבנה מעכב אותה מלהיות טהורה לבעלה, כמקרא מפורש „תשב בדמי טהרה"?! ולא אדע מה אידון בדברים מתמיהים כאלה! אם לא שאחליט כי כל הסיום הזה בכל הלשון שהעתקתי פה, הוא הוספה מאיזה תלמיד בלא שימת לב לערכו — . וממילא בחנם שמח גם המעורר כבולי הירושה גם להחליט בשביל דברים מתמיהים כאלה על רש"י ז"ל כי „בחנם מחק בגמרא במפורש כאן שהיו מעבירים השעות כי מחטיאים אין כתיב כאן ולא כמו שכתב שהם היו עוברים" עכ"ל המעיר, כי לפי איכות הדברים יש לשער שיצאו מכותב מאוחר שהתחכם בכאלה אחרי ראותו את דברי רש"י ז"ל ותמיהתו ורצה לתקן ולהמלט בדרך מפולפל ומפותל — ושרש טעותו נצמח אולי מהשבשו אחרי שיבוש הלישנא של הירושלמי דפרק שני דייני גזילות „לעבר לבעליהן" שעוררנו עליו למעלה סי' ה' כבולי הירושה 1.) עי"ש :

סימן ז

ועתה, אחרי התמהמהך אתי גם בערבות הדברים השמחים והערבים שהיה לנו שכר בעבודתנו לערער את היסוד המעלה את הטינא בלבות החושבים לשם מציאות חלופי הנוסחאות, אשר ת"ל השגנוהו משרשו והיה כלא היה ובחלום מהקיץ, הנני אומר לך: קום נא הקורא החביב! עמוד ונעשה מלאכתנו הלאה, לקעקע את כל אבני הבנין שנשענו על היסוד הזה בכל יתר המקומות! אבל נקדים תחלה להתבונן על התולדות שיצאו לנו מעיוננו במאמר היסודי הזה, אשר מהם תצא לנו תורת אמת ומשפטים ישרים ליסד המסלה ולסקל כל אבני המכשול שכשלו בהן אותם שחלמו להם מציאות דמיונית כזאת במדרשי חכז"ל; עד שהמאמר הזה עצמו היה ליסוד מוסד לבעלי הדמיון הזה, לבנות עליהם אבני תהו, ממנו נקח אבני בליסתראות וכלי מפץ לעשות מלאכתנו בהריסת בניניהם ולתקן בעזר שדי שיהיו דברי חכמים קיימים ומתאימים עם מסורתנו תמים יחדו על יסוד האמת והנכוחה :

שלש פעמים יֵראה לנו תיבת „כתיב", בהמשך דברי המאמר הזה, שכל אחד מהם משונה בהוראתו מחבירו; ולפי דרכנו ללמוד משלשתם שלשה אבות, וכל אב יוליד לנו תולדה כיוצא בו; באופן שיוצא לנו ממנו ששה למודים, אשר ילמדונו דעת בינה והשכל להשכיל באמיתת כונת הדרשות ולא נכשל בהם במחזות שוא עוד. והנני לסדרם אב אב ותולדתו בצדו ונגלו באותות, למען יתבררו ויתלבנו הדברים שלא נצטרך לכפלם ולשנותם בהמשך דברינו :

א) השמוש של „כתיב" הנהו רגיל לבא בלשונות המסורה, להורות על שנוי הכתוב בספר פנימה, בחלוף ממה שנמסר לקרוא בע"פ שלא ככתוב בספר;

כמו „יש ג ל נ ה" כתיב, „י ש כ ב נ ה" קרי; „ע פ ו ל י ם" כתיב, „ט ח ו ר י ם" קרי ומאות הדומים להם; וע"כ הרגל הלשון נעשה כמו טבע מאמר המצטרף, לשמוע בכל פעם מל' „כ ת י ב" איזה שנוי והלוף מ ה ק ר י, ולדמות שכונת אומרו לחייב מציאות דרשתו עפ"י הערתו על השנוי והחלוף הניכר בין הכתיב והקרי—.אבל באמת אין זאת כמו שנוכחנו לראות במאמר היסודי הזה, שאחרי שבא ל' כ ת י ב, בהוראתו המצטרפת הרגילה „י ש כ ב ן" כתיב, להורות שחסר בכתיבה הוי"ו לסי' הרבים, הנשמע עפ"י הקרי בשור"ק, והרי השנוי הניכר הזה מעורר ל ח י י ב את דרשת הדורשו בל' יחיד, בא בדברי רנב"י „ב נ י" כ ת י ב, אשר באמת אין כל שנוי בספר פנימה בן כתיבת „בְּנָי" בל"ר לכתיבת „בְּנִי" בל"י;—ונלמוד איפא מזה שמשמש בל' „כ ת י ב" אינו בכל פעם ע"ד ה ח י ו ב, ל ח י י ב מצורת הכתיבה את הכונה שירצו להטעמים בהמלה, אבל גם ע"ד השלילה לחוד, להורות שמצורת הכתיבה אין סתירה מכרחת ל ש ל ו ל את הכונה הרצויה לחפץ דרשתם; ויסתפקו איפא להיות דרשתם א פ ש ר ו ת המציאות, אם אין בכחם לעשותה מ ח ו י י ב ת המציאות—.זהו בנין אב. ותולדתו כיוצא בו:

ב) שבהיותם מתאמצים להעמיד דרשתם בכל אופן שתהי א פ ש ר להתקיים, הנה במקומות שימצא הדורש א"ע לחוץ, עפ"י צורת התיבה כפי מה שהיא כתובה בספר פנימה, שהיא מתנגדת לחפץ דרשתו, לא יבצר ממנו למצא עזר ממקומות אחרים בכה"ק, שעליהם באה עדות מהמסורה שהקריאה היא בחלוף מהכתיבה בדוגמא כזאת; וידרוך עוז, לפי שעה, להשלים חפץ דרשתו לאמר ע"ז כך וכך „כ ת י ב" אף שבאמת במקום ה ז ה לא כך הוא הכתיב; רק שלפי היות בנמצא ורגיל שכתוב כך ונקרא בחלוף, כן נמצינו לומר, לפי שעה, גם כאן שאין הכרח לסתור הדרשה בשביל שכאן אינו כתוב כך. וזה דוגמת אמרם ז"ל: כל היכא דכתיב בלמ"ד אל"ף „לא" הוא, אלא מעתה בכל צרתם לא צר דכתיב בלמ"ד אל"ף ה"נ דלא הוא? וכ"ת ה"נ והכתיב ומלאך פניו הושיעם? אלא משמע הכי ומשמע הכי (סוטה ל"א, א) הרי שלמדו בכלל השתוש מן המפורש ע"ש והבן—.

ג) רב הונא בדר"י משתמש בל' „כ ת י ב", שלא בכונת שום שנוי, לא בכתיבה ולא בקריאה, רק מעורר על ענין המלה, כצורתה וקריאתה ששם תמים יחדו, שלא נעבור עליה ב ה ש ק פ ה ו ב ל י ד י י ק ו ת, אבל נתעורר על ד י ו ק הוראתה שממנה נלמוד כונת ענין הכתוב ולא נעבור בחפזון ליחס לו כונה כוזבת מבלי משים; ואמרו „מ ע ב ר י ם כתיב!" הוא כאומר: שלא כתוב ב פ י ר ו ש מ ע ב י ר י ם להורות שכל זה היה רק קול העברה והכרזה גרידא, ואיך לא נתעורר מזה להטיל ספק באמיתת הקול?!—זה יהיה לנו לבנין אב למצוא שמושים כמותו בדוגמאות הרבה; ותולדתו כיוצא בו:

ד) לפרש מלת „כתיב", לא לבד על הדייקות בהתיבה האחת שעליה הוא דן בלשונו של הדורש, אבל על ה ד י י ק ו ת ב כ ל ה ע נ י ן ו ה ה מ ש ך שבמליצת הכתוב, אשר הדייקות תכריחנו לחדש הוראה בהתיבה הנדרשת ולחדור בכונה פנימית במשמעות הכתוב, שלא כפי הכונה השטחית הנראית לפי ההשקפה.

ה) עינינו רואות כי מפני שלא השכילו המעתיקים באמיתת הכונה של רב הונא בדר"י באמרו: מ ע ב י ר י ם כתיב, שלחו יד לשנות כתיבת „מ ע ב י ר י ם"

לכתיבת

לכתיבת „מעבירם" בספר תלמודו; וכ"כ היה חביב להמעתיקים שנוי הכתיב הבדוי הזה ממעבירים למעבירם עד שערו להוסיפו גם בילקוט משלי רמז פ"ט ללא ענין כלל וכפי עדות הימן שהרתו במקורו ממדרש משלי פ׳ ז׳, שלא נדבקה הספחת הזאת שמה ע"ש — זה ילמדנו לדעת שגגת המעתיקים בהרבה מקומות שבמצאם כתוב מלת „כתיב" הבינו לחייב מזה חלוף בהכתיב מהקרי, ושלחו יד לכתוב בספר את התיבה כפי צורתה עפ"י השנוי שחלמו להם בה; ובשביל כך עלו קמשונים הרבה בספרי התלמודים והמדרשות במאמרי האגדה*) ולא שמו על לב גם אם לפי המסורה] אין כאן שום שנוי; לפי שהיה אצלם כיסוד מוסד שספרי התלמוד והמדרשות חולקים עם הספרים שלנו׳ עד

ו) בנעשה להם כהיתר גם להוסיף גירסת „כן וכן כתיב" מסברה דנפשם בכמה מקומות שנדמה להם כזאת; וההוספה הזאת נכרת ונראית בעליל, שאחרי ההתבוננות באמיתת הכונה בעצם, עינינו תראינה ולבבו יבין למצוא רושם ההוספה מפולש — ואלה השנים האחרונים הם הרוב, כמו שתראה בע"ה בהמשך מסלתנו זאת שנביא א"ס דוגמאות על כל אלה.

סימן ח

והנה תלמוד הבבלי והאחרון הזה חביב עלי שבו אני מתחיל מלאכתי בהבאת הדוגמאות:

מדרש רות רבה:

ויאמר הבי המטפחת אשר עליך הבה כתיב, מלמד שהיה מדבר עמה בלשון זכר שלא ירגיש בו בריה. עכ"ל המדרש. וכתב ע"ז הרב בעל מ"כ: צ"ל שכן היה כתוב בספרים שלהם, שבספרים שלפנינו כתיב הבי, וכן רבים. ע"כ

את הדוגמא הזאת כי גדול כחה להוכיח על חלוף הנוסחאות, הביא לי הכהן מורה „משפט צדק", הנזכר בהקדמתי, בתוך „תשובתו מאהבה" אלי. אבל ראה נא הקורא את הדרך הישרה והנה להשכיל באמיתת למודנו האחרון הזה! כי מאותו מקום אשר חלמו להם בעלי דמיון החלופים לקחת ממנו ראיה נראת שחז"ל חולקים עם המסורה, משם נקים עדות נאמנה ונראית בעליל איך היו נכבשים לדגלה והיתה ערוכה ושמורה בלבם לזכרון עד שבנו עליה דרשותיהם אף מבלי הזכיר בפירוש את אבני יסודתם אשר אך מהדרים חולבו; ואולי שמרו את

מה

---

*) באמת בדרך כלל גם השבשו מאמרי הדרש והאגדה משגגת מעתיקיהם הרבים, שרובם עסקו במלאכה שאינם מתגדרים בה ואין הלב מרגיש מה שהעין רואה והאזן שומעת, רק שפה בדומה ומעתיק מספר אל ספר דברים עלומי הכונה, בשגיאה כזאת גם המלים משגיאות אין מספר; וכמו שנראה בעינים מן המאמרים הכפולים במדרשי הרבה בשנים וארבע מקומות, ויהיה בכל אחד ואחד הוא מועתק בשנויים מחולפים ממשנהו, עד שעל הקורא המתבונן לזרות ולשבר כמין ישער מנוקה מזה ומזה, עד שיעמוד על ברורן של דברים בעיקרן; כאשר הגדיל לעשות הרב הגאון רד"ל ז"ל ואחריו בדומה הה"ג רש"ש ז"ל; וגם אני הצעיר שמתי בחלקי המעט שחנני ברחמיו השומר אמת לעולם ית׳, לרשום הגהותי על גליון ספרי המדרשות במקומות הרבה שאורו עיני הכונות להבין נפלאות מתורת אמת שבפי חכמינו ז"ל עפ"י נכוחי מישרים בדרך הזאת. אלקים יחננו ויאר פניו אתנו סלה!

מה שנמסר על התיבה הזאת, כפי מה שהיא כתובה אתנו, בשלשה מקומות במסורה גדולה וכן על אתר במס"ק, לא היה מקום לדרשתם כלל.—במס"ג ישעיה א', י"ג. נמסר בזה"ל: הביא ח' בלישנא [א] למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר (בראשי' י"ח, י"ט); [ב] ואותנו הוציא משם למען (דברי' ו', כ"ג); [ג] ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת אחיתופל (ש"ב י"ז, י"ד); [ד] לא תוסיפו הביא מנחת שוא (ישעיה א', י"ג); [ה] יבשו רדפי ואל אבושה אני (ירמיה י"ז, י"ח); [ו] והיה אם שמוע תשמעון דירמיה (שם י"ז, כ"ד); [ז] גם אני נשאתי ידי (יחזקאל כ', ט"ו); [ח] ויאמר הבי המטפחת בתראה חסר א'.—ובירמי' ל"ט, ט"ז. נמסר במס"ג: מבי, ט' חסר א' בלישנא ביאה וסימן [א] כי על יום טוב באנו (ש"א כ"ה, ח'); [ב] המוציא ומבי דשמואל (ב' ה', ב'); [ג] הנני מבי אליך רעה דאחאב (מ"א כ"א, כ"א); [ד] ויבו ירבעם וכל דמלכים (שם י"ב, י"ב); [ה] לא אבי הרעה בימיו דהראית כי נכנע אחאב (שם כ"א כ"ט); [ו] הנני מבי את דברי אל העיר הזאת*) דסיפרא (ירמיה י"ט, ט"ו); [ז] עד היורש אבי לך (מיכה א', ט"ו); [ח] הלוך ואמרת לעבד (ירמיה ל"ט, ט"ז); [ט] הבי המטפחת אשר עליך, בתראה פלוגתא.—וכן במס"ק על אתר: הבי, ט' חסר א' בלישנא ביאה ופלוגתא על דין.—הרי לך שלשה עדים מהמסורה, אשר יענו ויעידו על מלת „הבי" הזאת שלא נפרשנה מל' נתינה ומש' יהב, אבל פירושה מל' הבאה, הפעיל מש': בוא, והא' חסר; ואם השנים האחרונים יגידו כי יש בזה פלוגתא, יבא רעיהם עד רביעי ויכריע במס"ג במערכת הבי"ת בזה"ל: הביא, ב' לנקבה בלישנא וסימניהון: המטפחת, הבי המטפחת אשר; הברכה, ועתה הברכה הזאת, עכ"ל המערכת. הרי לך עדות ברורה, שהפה שמעיד על ל' הברכה הזאת אשר „הביא" שפחתך לך (ש"א כ"ה, כ"ז) שבא ל' זכר על נקבה, הוא שמעיד על ל' הבי המטפחת, שגם הוא הפעיל מל' הבאה בחסרון א' ובא בל' זכר על נקבה שהיה ראוי להיות בתשלומו „הביאי" שגם אם נבליע את חסרון הא' ונכתוב „הביא" הנהו עוד ל' זכר לנקבה.—וכן בס' הקונקורדאנצי הביא את מלת הבי הזאת גם בדגל ש' יהב גם בדגל ש' בוא.—ומעתה דרשת המדרש: מלמד שהיה מדבר עמה בל' זכר שלא ירגיש בו בריה, מפולשת ונראית בעליל כי היא בנויה על מוסדות המסורה וזולתה אין לה כל תקומה. ומזה נלמוד לדעת איך היתה המסורה ערוכה ושמורה בלבם לזכרון עד שלא מצאו צורך להזכירה מפני היותה מפורסמת בבית מדרשם וסמכו על עדותה כמו על הכתוב בפנים בספרין פתיחין.—ובנפשך תבין כי שני המלים במדרש „הבה כתיב" הובאו אל הספר באשמת מעתיק שוגה, שבא ומצא בל' המדרש: הבי המטפחת מלמד שהיה מדבר עמה בל' זכר כו' למוד ברור ומפורש נימוקו וטעמו בצדו של' „הבי" הוא ל' זכר, ועמד משתומם על המראה, בשפטו שהוא טעות גמורה וגלויה לכל מתחיל בדקדוק? ובהיות לו דרך כבושה ליחס חלוף נוסחאות לספריהם מספרינו, מהר והחליט לשלוח יד ולהוסיף שתי המלות „הבה כתיב

*) העתקתי לשון המסורה כצורתה, אבל יש כאן ט"ס נראה לעין, כי נוסח זה הוא לשון הפסוק ירמי' ל"ט, ט"ז. שאותו מביאה בסמוך במספר הח' בסי' הלוך ואמרת לעבד; וכאן הכונה על הפסוק הקודם לו בירמי' י"ט, ט"ו. ושם הלשון: הנני מבי אל העיר הזאת ועל כל עריה את כל הרעה אשר דברתי עליה.

כתיב„ ושמח בתקונו שחשב שתקן הקלקל—כאשר באמת בילקוט ליתנייהו, והוא מעתיק ל' המדרש בעלם תומו: שהי המטפחת מלמד שמדבר עמה בל' זכר, כי ספר המדרש שלפניו היה עוד מנוקה מאותו עון של אשר לא ידע ואשם—.

ובעיקר כונת בעלי המסורה להוציא מלת „הבי" מהוראתה הרגילה מש' יהב, ולהכניסה תחת דגל ש' בוא בהפעיל ובחסרון א'? נ"ל שלא ואחזי בה דחקתם; כי כל הפעלים מש' יהב שבאו בסי' המין והמספר (חוץ ממלת הבה' שהיא לקריאה ולזרוז גרידא) כולם הם להוראת המסירה והנתינה מידו ורשותו של הנותן, כמו שתתבונן בכל מקומותיהם בכה"ק; משא"כ כאן שצוה לה לאחוז במטפחת בידיה, היה ראוי שיאמר: קחי את המטפחת ואחזי בה, מזה נשמע שצוה לה להביא את המטפחת ממקום שפשטתה שם ולאחוז בה בפניו למען יוכל למדוד אל תוכה את שש השעורים, ופי' אשר עליך, שאת רגילה לשאת אותה על כתפותיך ולהתכסות בה תדיר.

והנה בחפצי להועילך הקורא החביב, לא אחדל לפרש פה גם את המאמר הסתום הסמוך לו במדרש שם בפסוק הזה, וז"ל:

„ואחזי בה, מלמד שחגרה מתניה כזכר" ע"כ

הדברים מתמיהים! עד שהרב בעל מ"כ בחפצו לתקן קלקל במה"כ להוסיף זרות בדברים שאין להם שחר, וכתב: „ודייק מסיפיה דקרא ותאחז בה ולא כתיב ותאחזה (?) בה—" ובאמת הדברים, כונת המדרש על סוף הפסוק „ויבא העיר" שלפי המשך המאמר נראה שזה מוסב על רות ולא על בועז, וכמו המפורש בהדיא בדברי המדרש בסוף הפיסקא: ויבא העיר ולא היה צריך לומר אלא ותבא העיר ומה אמרת ויבא העיר? אלא מלמד כו'; ודרש כאן ע"ז: מלמד שחגרה מתניה כזכר; כלומר אחרי שמח לבה בהבטחת בועז, לבשה עוז ובגסה מתניה ללכת ברגלים ממהרות לרוץ ודורכות עוז בפסיעות גדולות כזכר, עם הכונה למהר את הבשורה הטובה לחמותה—. והיות כונת המדרש על סוף הפסוק אך בחסרון מלת „וגו'", דבר הרגיל הוא בכל לעד ולעד כנודע, וסמך דרשת סוף הפסוק לתחילתו, לפני דרשת אמצעיתו, מפני השתוותם, שבא לישנא ביאה בשניהם בשי' זכר לנקבה, ואחרי ששב להמשך דרשתו, בכל יתר דברי הפסוק, שוב דרש בסופו באופן אחר יותר פשוט (עם שמירתו עדותה של המסורה במערכה הנ"ל, המסרה רק שנים בלישנא ביאה זכר לנקבה—) שהסב באמת על בועז „שהיה מהלך עמה שלא יפגעו בה אחד מן הבחורים"—. ולא נעלם ממני שבספר המועתק בילקוט: „ואחזי בה ותאחז בה מלמד שהיא אחזה כזכר", מתנגד לפירושי, וכמו שהסתייע בו הרב בעל מ"כ; אולם כבר העיר הרד"ל ז"ל בב"ר פ' מ"ד אות י"ב בזה"ל „אך אין לסמוך על הילקוט, כי אולי שינה מדעתו במקום שהיה קשה לו לשון המדרש"—וכן נוכחתי גם אני בעצמי בכמה מקומות, דוגמא אחת כבר הוצאתי לאור בשרון תרכ"ד במאמרי „יין השרוני" וע' מסלת שדה כוכבים הערה ח' ונקבל ממנו אך את הטוב.

א"ר

סימן ט

ב"ר פ' ד'.

א"ר לוי לעתיד לבוא הכל מתרפאין חוץ מנחש ונבעונים, נחש שנאמר (ישעיה ס"ה) ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו וגו'; גבעונים (יחזקאל מ"ח) והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל.

פה בא המאמר בטהרתו נקי מכל סיג ההוספות המאוחרות, וכן הוא בטהרתו בירוש' קידושין פ"ד ה"א שהעתיק לשונו בסמוך. אך כשנשנה בבמד' רבה פ' ח' הנהו כבר נלקה בספחת הוספה מאוחרת: יעבדוהו מכל שבטי ישראל יאבדוהו מכל שבטי ישראל; ובמדרש שמואל פ' כ"ח הלשון: אף לע"ל הקב"ה מרחקה והעובד את העיר יאבדוהו וגו' כאילו גם נכתב וגם נקרא באל"ף; ופשתה המספחת בלשון השוח"ט מזמ' א' ומזמ' י"ז ששם בא הלשון: ואף הקב"ה מדחן לע"ל שנא' והעובד העיר יעבדוהו יאבדוהו כתיב. הרי לך ספחת על ספחת עד שזרחה לרעת שנוי הנוסחאות בכתובים! — ובאמת ראה גם ראה כמה נהירין שבילין דדרשה זאת כשהיא בטהרתה: הכל מתרפאין חוץ מנחש שנאמר זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן שלעתיד יתרפאו החיות הטורפות מלטרוף עוד טרף מבעלי חיים ומזונם יהי' מן הצמחים ככל יתר הבהמות הביתיות, אבל הנחש ישאר בקללתו כמקדם שיהי' עפר לחמו גם אז—; וכן הגבעונים, כי הנה הנביא מיעד שם על חלוקת הארץ לעתיד: והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרים הגרים בתוככם וגו' והיו לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל; והיה בשבט אשר גָּר הַגֵּר אתו שם תתנו נחלתו וגו' ואח"כ הולך ומפרש הגבולין שיפלו בנחלה לכל שבט ושבט, ומתחיל מדָן אח"כ אשר, נפתלי, מנשה, אפרים, ראובן, עד בואו אל נחלת יהודה; בנחלת יהודה מיעד מקום המקדש ונחלת הכהנים והלוים ומגרש העיר, עד שמסיים שתבואת מגרש העיר יהיה ללחם לעובדי העיר, שהם הגבעונים, שאמר להם יהושע ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחוטבי עצים ושואבי מים לבית אלקי (יהושע ט', כ"ג) ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה' אל המקום אשר יבחר (שם פ' כ"ז); ומוסיף לפרש: והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל, כלומ' שמשפטם בנחלה יהי' משונה מדין כל שאר הגרים שמשפטם לנחול בארץ בשוה עם שבטו אשר גָּר אתו כאזרח בישראל, אבל לא כן הגבעונים הם לא ינחלו נחלה בתוך השבטים שהם מפוזרים בתוכם, רק ישארו בעבדותם הקודמת ומכל שבטי ישראל הם נתונים לעבודת העיר; ע"כ הפריש להם תרומה ללחמם ולפרנסת מזונותיהם מתבואת מגרש העיר—. ואח"כ מגביל אחוזת הנשיא*) אשר גם היא תהיה מאחוזת העיר, אשר כל אלה הם בנחלת יהודה; וככלותו להגביל כל אלה, שב להמשך נחלת יתר השבטים, ומתחיל מבנימין ואח"כ שמעון, יששכר, זבולן, גד, כל אלה שנים עשר שבטי ישראל—. הרי לך שהדרשה הזאת תרון על לשון הכתובים במלים ברורים, ומה לנו לספות סיגים באמרות טהורות כסף צרוף ולהחשיכם בהוספות מאפילות זהרם? ! — ועי' במדב' רבה פ' ח' הנ"ל ותבחין את

הרחבת

---

*) אשר ע"כ דעת רב חסדא בב"ב קכ"ב, א'. לפרש והעובד העיר על הנשיא. ע"ש ברשב"ם ותוס':

הרחבת הלמוד המוסרי שהשמיטו חכז"ל בדרשה הגרופה והגרועה הזאת, עפ"י התדמות מעשה הגבעונים עם מעשה נחש הקדמוני, אשר ע"כ נהיו גם בענשם כנ"ל, מדה כנגד מדה, בשלילת רפואה למכתם; וכ"ז לצייר היטב מדת הרמאות ונטירת הנקמה המיוחסת להנחש במשלי חכז"ל עפ"י התיבה והשערה השמורה אלה בקללתו, כמו שבא גם הכל באריכות. ע"ש ותשכיל להבין דברי חכמים וחידותם.

ונ"ל שהשמטת הזאת בחלוף הכתיב „י א ב ד ו ה ו' פתח להמעתיק בשוח"ט מל' ירוש' פ' עשרה יוחסין: „ואף לע"ל הקב"ה מרחקן דכתיב והעובד העיר י ע ב ד ו ה ו כתיב", שקלטה מצודתו של המעתיק רק מלת „כ ת י ב" למעלה, והכרח התחכם בדמיון כוזב להוסיף לפניה מלת „י א ב ד ו ה ו"; מה שבאמת מלת כתיב נמשכת למטה: כתיב ויאמר המלך אני אתן וגו' עי' בירוש' בפנים הספר**) ואשר הורק מכלי אל כלי מהשוח"ט אל המדרש במדבר רבה, והשמיטו מלת „כ ת י ב" והשאירו רק מלת „י א ב ד ו ה ו" בא הרב בעל מ"כ והשלים החסרון וכתב: בשוח"ט מז' א' איתא דהכתיב הוא יאבדוהו וכן במז' י"ד עכ"ל, כי חשב עליו ללכת בדרך הכבושה לרבים ולהרבות מחלוקת בין ספרי חכז"ל לספרינו.

סימן י (א)

איכה רבתי פ' בלע ה':

ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים, מנין שנאמר מלאתי משפט מ ל ת י כתיב.

פה נראה לעין קלות דעתם של המעתיקים לשלוח יד ולהוסיף חלופי נוסחאות, כי בילקוט על אתר הגירסא: ת פ"א בתי כנסיות היו בירושלים מנין מ ל א ת י; וכן בפתיחתא לעיל ר"ח כ"פ א': ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים חוץ מבית המקדש מנין מלאתי בגימט' הכי הוי, הרי שצרפו גם את בימה"ק לחשבון מנין מ ל א ת י מלא ולא עלה על הדעת לשנות הנוסח בחסרון הא'.

סימן י (ב)

שמו"ר פ' י"ג:

כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו ר' יהושע אומר תקון סופרים הוא עיני כתיב.

אם לא נאבה להחליט ששתי תיבות „עיני כתיב' הם הוספה מאיזה מעתיק, הסברה לפרש שהכוונה במלת „כתיב" כאן על שהענין מתפרש כאלו הי' כתיב „עיני"; וכמו שהקדים לאמר: תקון סופרים הוא; אבל לא נשמע מפיהם עדות שנכתב בספר: עיני ביו"ד מהכ"ע תמורת וי"ו הנכתב שבקריאה —. והוכחה מפורשת מלשון המכילתא דשירה פ' ו', ששם מקור הדברים, ושם נאמר בהיפוך „בבבת עין אינו אומר אלא בבבת עינו כתיב כבי' כלפי מעלה" ע"ש שמונה עוד עשרה מקומות שמפרש בתיקון סופרים ובכולם אין שנוי בין הכתיב והקרי — וכן בתנחומא פ' בשלח וילקוט בשלח רמז רמ"ז וילקוט שופטים רמז ל"ה ובילקוט ש"א רמז ל"ע בכל הני דוכתי ליתנייהו

**) עי' מסלת שדה צופים הערה ט'. י'.

ליתנייהו להני שתי תיבות „עיני כתיב" עי' בכל המקומות האלה ותכיר להודות על האמת , וע' מ"ע א"ב פ' י"ט.

סימן יא (א)

תחת דגלו של התלמוד החמישי יחנו דוגמאות הרבה :

ב"ר פ' ס"א :

ושמה קטורה , רב אמר זו הגר , א"ל ר' נחמי' והכתיב : ויוסף ? א"ל עפ"י הדבור נשאה המד"א : ויוסף ה' דבר אלי עוד (עי' הגהות הרד"ל) א"ל והכתיב ושמה קטורה ? א"ל שמקוטרת מצות ומע"ט ; א"ל והכתיב ולבני הפילגשים אשר לאברהם ? א"ל פ ל ג ש ם כתיב . ע"כ

בצדק יתפלא ע"ז הרב המזרחי ז"ל „לא ידעתי הט"ס של פלגשם במה הוא משמש ? בשלמא גבי ויברא אלקים את התנינים אמר תנינם כתיב חסר יו"ד , שלא נשאר אלא תנין אחד , בא הט"ס להורות שהיו שנים מתחילה ונחסר היו"ד שלא נשאר אלא אחד ; אלא הכא שלעולם לא היתה אלא אחת הט"ס למה בא ?" עכ"ל , ומתוך הלחץ בא לכלל דוחק שהכונה פ ל ג ש ם שם ע"ש בדבריו ז"ל—. אבל לפי שילמדנו התלמוד החמישי יחלה לבנו לראות את העמל והתלאה שמלא את רבותינו מאורי עולם המפרשים ז"ל לקיים אמונתם בחלופי הנוסחאות מפני שליחות יד מעתיקי הספרים שלא שמו לב לעמוד על ברורן של דברים כהויתן ; עד שלפי הנכתב בס' המדרש : פ י ל ג ש ם כתיב כבר נטה רש"י ז"ל (או מעתיקי דבריו) בחותם להוסיף המלות : חסר יו"ד, שאין אלו מל' המדרש—ובלב נכון בטוח נחליט לאמר כי כמקרה מלת „מ ע ב י ר י ם" קרה למלת „פ י ל ג ש י ם" , שנמסר עליו במסורה שהוא מלא דמלא , עי' במנחת שי שהאריך בזה , והי' כתוב גם במדרש „פילגשים כתיב" (מלא יודי"ן) ולהיות לכאורה הדייקות ממלואת היו"ד ראי' לסתור , שלחו המעתיקים יד לכתבו חסר בהעתקותיהם , דוגמא לזה קרה בב"ר פ' מ"ה ובנך כתיב וגם שם נ"ל ובינך כתיב ע"ש ברש"י על התורה , אך באמת כונת המדרש שכנוי הרבים שבמלת פילגשים , אינו שב להורות על הפילגשים שהן היו רבות , אבל הוא שב על ה ב נ י ם , שהבנים היו בנים פילגשיים , והבנים שהיו רבים עליהם שב התאר בל' רבים ; והדייקות הוא בהיפוך ממלואת היו"ד , כמו מן : כוש , כושים=כושיים (עמוס ט' , ז') ; מן פלשת , פלשתים=פלשתיים (שם) ; כן מן : פילגש , פילגשים=פילגשיים—. ואפשר בא המתואר בסמיכות אל התאר שלא כמשפט ? מצינו דוגמאות רבות כאלה : חלוני שקופים; במקום קדוש; כיין הטוב ; שפתי ישנים; בני רבעים משפטו בנים רביעים כמו שפי' הרד"ק (מ"ב י' , ל') יהואחז , יהואש , ירבעם , זכריה; ואלו הי' פי' בני רבעים בנים של רביעים הי' חסר עוד חמישי ? ועי' באור הרש"ד פ' ויחי—. והדברים ברורים בלי כל לחץ ודחק .

ב"ר פ' מ"ט :

סימן יא (ב)

הלואי צדיקים דהא אינם אלא צדיקים ניבלי , דאמר ר' יוחנן כל צדיקים שנאמרו בסדום צדיקם כתיב , הוא דעתי' דר' יוחנן דאמר ר' יוחנן ויאמרו אלינו זקיננו וכל יושבי ארצנו ז ק נ נ ו כתיב זקני אשמאי היינו סבי דבהתא .

ובספרים שבידינו כהיום תיבת „ז ק י נ י נ ו" מלא דמלא עם יו"ד המשך גם אחרי

אחרי הקו"ף, והרב בעל מ"ש (יהושע ט', י"א) כתב בזה"ל: ובס"א כ"י קדמון חסר דחסר, וכן אמרו בב"ר מ"ט אר"י כל צדיקים שנאמרו בסדום צדיקם כתיב דהא אינם אלא צדיקים נובלים, פי' גרועים כפירות שלא נגמרו ונובלים ברוח כך לא היו צדיקים, ורש"י פי' נכלים בכ"ף כמו ויתנכלו ר"ל צדיקים רמאים, הוא דעתי' דר"י דאר"י ויאמרו אלינו זקנינו וכל יושבי ארצנו זקנינו זקני אשמאי, היינו סבי דבהתא, פי' זקני בושה. ע"כ, ובערוך ערך זקן זקנינו כתיב זקני אשמאי, שבין דקנון, ובספרים ראיתי דפוסים אחרים ובא' מהם כתיב ליה מלא דמלא, וכ"כ רד"ק במכלול ד' קד, ובפירושו זקנינו נכתב ביו"ד שמבין הקו"ף והנו"ן שלא כמנהג ובדרש אר"י זקנינו כתיב זקני אשמאי היו עכ"ל והמדפיסים לא ידעו להזהר ושבו מלא זקנינו שבמדרש מלא דמלא וצריך להיות חסר דחסר, עכ"ל של המ"ש—. הנך רואה כי נוסחת המדרש הביאתו במבוכת הספק לבלי דעת איך להכריע את הדין להלכה למעשה. ולענ"ד נאמנה לי מאד עדותו של הרד"ק ז"ל וכפי שנתקבלה עדותו בכל הספרים ובמס"ק שבצד המקראות גדולות. ומסגנון לשון הרד"ק נראה כי בספרי המדרש שלפניו היה ג"כ כתוב זקינינו מלא דמלא והביא מזה ראי' לעדותו; כי אלו הי' זה ראיה לסתור, הי' לו לעורר ע"ז, ולהשפ"ח במלת „אבל". וא"כ איפא לא טעה המדפיס בדברי הרד"ק, אבל בספוק הוא הטעות הוא מהמדפיסים בספרי המדרש שלפנינו שנמשכו אחר שיגרא דלישנא מתיבת צדיקם חסר יו"ד וחשבו בלי הבחנה שגם בתיבת זקינינו הדרשה תלוית בחסרון היו"ד, מה שבאמת אין זאת, והדרש עיקרו הוא מהשנוי שלא כמנהג, אם בחסר אם ביתיר, כי טבע כל שנוי לעורר את הרגש; וכבר הסכימו גם הפשטנים שנמצא בשמוש הלשון יו"ד הבאה להשפיל הערך ולהבזות וכמ"ש הרד"ק ומפרשים על היו"ד של „האמינון" (ש"ב י"ג, כ') שבא ע"ד בזיון להקטין.

ובאשר לא אחדל מלהעיר על המאמר: זקן אשמאי, שבמדרשנו זה ובש"ס קידושין ל"ב, ב'. שהוא מלילת קלסה ובוז על אדם בור וריק המתעטר בזקנו המגודל וכל שלמות הכשר חכמה אין בו, לאמר שזקנו הוא זקן של תיש, כי את „אשימא" שעשו אנשי חמת (מ"ב י"ז, ל') פירשו בתלמוד (סנהדרין ס"ג, ב') ברחא קרחא תיש של עזים; וכמו שאין זקנו של התיש סימן על שלמות חכמתו, כן אין זקנו של האדם הבור והריק סימן של שלמות כלל וכלל—. וכן תואר „סבי דבהתא" במדרש כאן ובסנהדרין ק"ב, ב'. ג"כ מלילת בוז וקלסה על זקן שאינו מורה לשני שלמות, יתרון הכשר חכמה, רק לפי שלמות הצמיחה בכח בלתי טהור ונקי; כי מבושיו (דברי' כ"ה, י"א) תרגם אונקלוס „בהתיה"; ולפי"ז „סבי דבהתא" הוא סימן התאון המכתיר את בעל כח חרפת מין האנושי, לפי שלמות צמיחתו בהכשר לאותו דבר: ומגלגלים בוז על אדם שדורשים בנאותו ומהפכים שבחו לגנאי— כאופן השמוש בהמאמר „משתין בקיר" (ש"א כ"ה, כ"ב, ל"ד) שבא להשפיל מעלת הזכר במינו לאמר שכל גבורתו כאיש, שהבדל מינו במשפחת הגברים, אינה אלא מה שביכולתו להשתין על הקיר ואך בזה יבדל ממשפחת הנשים החלושה, ובתואר בזה יבלע ממנו כל יתרון כח וגבורה המיוחסת למשפחת הגברים—. ועי' רש"י בפירושו על המדרש כאן.

סימן יא (ג)

ירושלמי ריש סנהדרין:

רבי אומר בשנים הכתוב מדבר, אתה אומר בשנים או אינו אלא באחד, כשהוא אומר אשר ירשיען אלהים אין כתיב כאן אלא אשר ירשיעון אלהים, אין ב"ד שקול כו',

כתב הגאון בעל פ"מ במראה הפנים „כדדריש אליבא דרבי התם בדף ג' ע"ב, וקאמר לרבנן ירשיען כתיב, ופליגי במסורת וכדכתב הר"ן ז"ל בהא דלקמן" כו' עי"ש שהאריך להביא ראיות על חלופי הנוסחאות. ולפי דבריו ז"ל בהכרח שהירושלמי פליג אתלמודא דידן שהרי בפירוש אמר שם ריב"ר"י א"ר"י „רבי ור"י בן רוען וב"ש ור"ש ור"ע כולהו סבירי להו יש אם ל מ ק ר א, רבי הוא דאמרן" (ירשיעון קרינן, רש"י), הרי דלתלמודן סבר גם רבי שבמסורת נכתב חסר וא"ו רק דס"ל יש אם ל מ ק ר א?—אבל מי לא יראה שרבי מחליט בתחילה „בשנים הכתוב מדבר", כלומ' שמשמעות לשון „א ל ה י ם" משמעותו רבים; שוב אמר „או אינו אלא באחד"? כלומר שלשון הרבים שבו אינו מורה על שני גופים ממש, רק שהוא ל' כבוד על גוף אחד, כחבריו: אדונים, בעלים, ? וכידוע; „כשהוא אומר אשר י ר ש י ע ן אלהים, אשר ירשיע אלהים אין כתיב כאן אלא אשר ירשיען אלהים", כלומר שמלשון הרבים שבפעל ירשיען (הנקרא בל"ר אף שנכתב חסר וי"ו, וכהוראת הנו"ן שבסופו שאינו בא על ל' יחיד—) מוכח בהכרח שלשון הרבים שבתיבת א ל ה י ם אינו לשון כבוד, רק שהוא ל' רבים ממש להורות על שני גופים—. וזה דוגמת מאמרם ז"ל בענין הפוך מזה בב"ר פ' ח' שאלו אפיקורסים את ר' שמלאי כמה אלהות בראו את העולם? א"ל אני ואתם נשאל לימים הראשונים, הה"ד כי שאל נא לימים הראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם, אשר ב ר א ו אכ"כ אלא אשר ברא. וכן שם: בראשית בראו אכ"כ אלא ברא אלהים; עוד שם: ויבראו אלהים את האדם בצלמנו לא נאמר אלא ויברא אלהים את האדם בצלמו. עי"ש, הרי שהוכיחו מן ל' יחיד שבפעל המשמש את תיבת אלהים, שאינו ל' רבים ממש, רק בדרך כבוד ליחיד; וכאן בהיפך מל' הרבים שבפעל ירשיען המשמש את תיבת אלהים האמור בדיינים, מוכיח רבי שבשנים הכתוב מדבר, ול' הרבים שבו מורה על ל' רבים ממש בשני גופים—וזהו כדעתו בבבלי שיש אם למקרא ואין לנו להשגיח על המסורת אף שנכתב חסר וי"ו. וזה ברור בס"ד—. ואין לנו לשית לב על הנו"ן שבסוף תיבת „ירשיען אכ"כ" בנוסחת הירושלמי שלפנינו, כי טעות המעתיקים היא, אשר רבים כאלה בכל דף ודף בהעתקות הירושלמי כנודע.

סימן יב

ב"ר פ' ע"ג:

ויעקב היה רועה את צאן לבן הנותרות, ריש לקיש אמר נותרות מנהון בישין מנהון עקרין מנהון קווסרין נ ת ר ת כתיב, כד"א ונתור כבי' ושיני' דקיסר. ע"כ,

שבח לאל השומר אמת לעולם, שבכאן השאיר המעתיק השולח יד רומס לזכרון כי אלו ידים במקום הזה! כי מי יאמין שריש לקיש יביא ראי' לדבריו מסגנון לשון של אגדה בתלמוד בבלי? כאשר כבר הרגישו זאת המגיהים בהוצאות המאוחרות והקיפו את כך: כמד"א ונתור כו' בין חנאי עגולה. ובאמת כונת הדורש לדייק על הוראת פעל „נ ו ת ר" בהבדלו מפעל: נ ש א ר; שהאחרון יבא להורות כי השארית היא

היא חשובה, והראשון על ביאה גרועה ובלתי חשובה: כאשר ההבדל הזה יראה אולי יליב ונכון גם לפי הפשט לפני המתבונן בכתובים, וביותר במקומות שבאו שניהם כאחד וא"א לי לפורטם הנה ולדון עליהם כי רבים הם, ואעיר רק על אחד מהם מדברי המדרש עצמו בויקרא רבה פ' י"ג: הנותרים לאמר, ר"פ ור"י בר"ם אמר לכון אף אתון לא אשתיירון, ע"כ. ע"ש במ"כ שהקיף אחרו ונדחק הרבה. והכונה גלויה כי דייקו אל ההבדל הזה, שהכתוב מכנה את אלעזר ואיתמר בתאר: נותרים, ולא בתאר: נשארים: ויחסו זאת אל קצפו של אדונינו משה, אשר מרוב כעסו דבר עליהם בלשון של זלזול וחרפות, כי גם הם לא טובים הם מאחיהם שנגעו בעונם, וגם הם אף בנשארו בחיים, אינם שארית, פליטה חשובה ונכבדה, אבל רק נותר ויתר פליטה גרועה ושפלה: ולהכי נער המדרש לדייק זאת בפסוק הזה אצל קצפו של משה, ולא בפ' י"ב הקודם לו—. ולשיטתו אזיל גם כאן אצל לבן, אשר לפי השערה היו הרבה יותר מאד בכמותם ובמספרם ממספר הצאן הנמסר ליעקב בשכרו, והיה ראוי לבא עליהם התאר: נשארות? מזה דייק ר"ל: מנהון ביבין מנהון עקרין כו' כלומר שהיו גרועים דלים וחלים באיכותם וע"כ יתואר עליהם: נותרות—[שוב מצאתי שגם הרב מהרי"ל מעקלענבורג ז"ל כותב כזאת בספרו הכות"ק] ועי' פירש"י ז"ל בחומש שהם הם דברי המדרש, וממילא מהדברים תשכיל כי חסרון הוי"ו בל' נותרת כתיב, הוא שליחות יד מהמעתיקים.

סימן יג

דברים רבה פ' א':

ואשימם בראשיכם, ואשמם כתיב אריב"ל אמר להן משה אם אי אתם נשמעים להם אשמה תלויה בראשיכם, למה הדבר דומה לנחש כו' א"ר הושעיא למה"ד לכלה כו' כך בשעה שישראל שומעין לגדוליהם ואין גדולים עושים צרכיהם אשמה תלויה בראשם של גדולים ואם לאו כו' ע"כ במדרש, ובספרי: ד"א ואשימם בראשיכם אם שמרתם כו' מלמד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם. וברש"י ז"ל בחומש נוסף עוד „חסר יו"ד" למה שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם.

וכבר הרעישו ע"ז נוטרי כרם ה' צבאות עפ"י היות המסורת, שבא בכל הספרים המדוייקים ובהכרח מהמסורה, מלא יו"ד? כמו שהאריך הרב בעל מנ"ת שי ע"ש—. ובעיקר השגחת הדרש הזה על מטבעת הכתיב, גם אם נניח שכתוב חסר ונקרא איפא „ואשמם" כבר העיר ממזרח צדק הרב מזרחי ז"ל אחרי שהביא לשון רש"י ולין ע"ז: דברים רבה, ישאל „ואעפ"י שהי' לו לכתוב לפ"ז „ואשמכם", שהרי כל הפסוק הזה נוכח נאמר? ואעפ"כ אין מקשים על הדרש!" עכ"ל. ומי לא יכיר ויודה כי בשאלה זו של „אין מקשים" גם השגה פורחא לוכא?—אבל מה אעשה ואין אני רואה כאן לא פרץ ולא יוצאת ולא צוחה נגד המסורה, והדרשה תבא על מקומה בשלום ובכבוד מעט; כותהם ז"ל שעפ"י הנכתב בספר פנימה אין הבדל ניכר בין קריאת השי"ן בשמאל או בימין ויכול לפרשו ככתיבתו באמת „ואשימם" מלא יו"ד מל' אשם; מדב"ע מבנין הפעיל שיצא בו נחי פ"א בתמונת נפ"י, כמו אובידה (ירמי' מ"ו, ה') וזולתי: והמשך המאמר לפי הדרש יצא כמשפטו: הבו לכם אנשים וגו' ואאשימם בראשיכם, שהם יהיו אשמים ונפרעים בראשיכם ותמורתכם—וריב"ל ור' הושעיא והספרי שלשתם לד"א נתכוונו, אלא שכ"א הרחיב לו

דרך

דרך המוסר בדרשתו לפי דרכו, להטיף לעם שיהיו נשמעים לגדוליהם, אשר רק אז אשמת העם תלויה בראשי דייניהם ושופטיהם, ואם לאו היא תלויה בראשיהן של עצמם, וכדרשת ר' שמלאי סנהד' ח', א'. ואצוה את שופטיכם ואצוה אתכם אזהרה לצבור כו' ואזהרה לדיין כו'. עי' במדרש וספרי פנימה והתבונן היטב בכל המשך דבריהם כי כן הוא.

סימן יד

שיה"ש רבה פ' השבעתי אתכם:

אר"ח ב"א אם אומר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה, אני נותן, ובלבד שיהרגוני מיד, אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול, ומה היו עושים בדורו של שמד? היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנים אותם באש ונותנין אותן תחת שיחתן ומשיאין נפשותיהם מהן, ומביאים קרטיות של קנים ונותנין אותם תחת צפרנן ומשיאין נפשותיהן מהם, הוא שאמר דוד (תהלים, כ"ה) אליך ה' נפשי אשא, א ש י א כתיב, שהיו משיאין נפשם על קדושת שמו של הקב"ה. ע"כ,

וכתב המ"כ: ומשיאין לשון לקיחה כמד"א ישא פרעה את ראשך, אבל לפי"ז מה צורך באמרם: א ש י א כתיב ולהחליף הבנין? ובאמת גם הכתיב „א ש א" בכל הספרים ובעדות הרב בעל מ"ש; אולם גם כאן הכונה שעפ"י הכתוב בספר נוכל לקרוא את השי"ן בימין, ויהיה פירושו מל': אל ישאך אלקיך (מ"ב י"ט, י'); אל ישא לכם (ישעיה ל"ו, י"ד) ודומיהם הרבים, שענינם העתק הרגש הנפש והיסח הדעת מדבר שראוי להרגישו ולהתעורר ממנו. וכן בלשון המשנה עכו"ם ד"ע, ב'. ועי"ש בתוס' ל"ד, ב'. ד"ה משיאו. והכונה פה שעשו עצמם כאלו אינם מרגישים את הכאב כלל, אף שהכאיבום במקומות עלולי ההרגש כמו תחת בית השחי ותחת הצפרנים, בכ"ז השיאו נפשותיהם, העתיקו הרגש נפשם והסיחו דעתם מבלי להתעורר מפני חמת הכאב האנוש המציקם. כדוגמא המסופרת בתולדות הרומיים ממעשה מ ו צ י ו ס לפני מלך ה ע ט ר ו ס ק י ס, שכאשר הפחידו המלך להשליך אותו באש, תחב ידו אל תוך מדורות האש שהיתה לפניו וידבר דבריו עם המלך בנפש שקטה כאלו אינו מרגיש כלל את יקוד האש הבוער בבשרו—. ובילקוט תהלים רמז תרס"ז, הלשון בפירוש: והיו מ ש י א י ן את נפשם מהם. ומה שבא במדרש: אשיא כתיב ביו"ד הוא רק להורות על הקריאה מל' הפעיל והוראתו בשי"ן ימנית, כאשר כן נסיב לה השוח"ט מ"ז כ"ה ומועתק בילקוט רמז תש"א הך „אשא" לדרשה אחריתא ג"כ בחלוף שמאל לימין: „זה דורו של שמד שנתמשכנו על קדושת השם כענין שנאמ' כי תשה ברעך מ ש א ת מאומה" וכן באיכ"ר סוף פיסקא אזכרה נגינתי דורש ל' ותשא כל העדה ו ת ש א כתיב חובי' בישא אוזפיתין לדריא כמדא"א כי תשה ברעך. וכן בירושלמי ריש פ' חלק „בשביל ישראל נעשה שכחן נושא עון נשא כתיב וכן דוד אמר נשאת עון עמך" כוונתם ג"כ בחלוף השמאל לימין. וכן בירוש' ע"ז פ"ב ה"ז כבשים כתיב ע"ש.

סימן טו

ויקרא רבה פ' ט':

ד"א ושם דרך א"ר ינאי ושם כתיב דשיים אורחי' סגי שוי. ע"כ.

פשוט הוא שבשביל שנמסר לנו קריאתו בשי"ן שמאלית ולפי חפץ הדרשה יפרשנו מל'

מל׳ שוש הדיינים, שקריאתו בשי״ן ימנית, ע״כ יאמר שלפי הנכתב בספר אין הכרח והכרע בקריאתו, ותפלגו אפשר לתקיים עפ״י הכתיב. ועיין ב׳, א׳. וסוטה ה׳, ב׳. מפיק לה ריב״ל לקן הרשה בל׳ אל תיקרא; כי באמת שנוי הדרש מהפשט אינו אלא באופן הקריאה ובכתיב אין שום שנוי: ובמדרש רבה פ׳ בלק: מהו חרש? מלמד שעשו עצמן קדרין והיו צוחין הרי קדירות כו׳ קרי בי׳ חרש. ע״כ. החליפו הימין בשמאל בל׳: קרי בי׳.

סימן טז

ב״ר פ׳ ד׳:

ד״א שמים כתיב שהם שמים מעשיהם של בריות, אם זכו הגידו שמים צדקו, ואם לאו יגלו שמים עונו. ע״כ,

גם כאן שינוי הדרש מן הפשט הוא רק בקריאה, שלפי הנכתב, נוכל לקרוא השי״ן בחירק והיו״ד נסתרת, מענין שומא ואמידה, כמו בדוגמא הקודמת.—

ובאגב אעירה על מה שנדחק במה״כ הרד״ל ז״ל בהגהותיו וכתב „הגידו השמים צדקו, מקרא זה על הקב״ה נאמר? ונראה ע״ש וז״ל: ויגידו שמים צדקו (תהלים נ׳) דמפרש על חסידי דכתיב לעיל מיני׳, עכ״ל. אבל זה בודאי לא הועיל כלום דאי הוה קאי אחסידי, הי״ל: צדקם, בל״ר? ובאור הרי״ש ז״ל דקדק בזה יותר שהסמיך הנסתר של צדקו אל פסוק שלפני פניו: לדין עמו—והגהתו של הרד״ל זאת משכה אחריה הגהתו האחרת להלן פ׳ ו׳ במאמר ר׳ יהושע בר אבין, להחליף גם שם בהיפוך, אף ששם מוכח בסדי׳ שהדורש מחזר אחרי לשון עתיד כמו בתיבת „ויגידו" משא״כ תיבת „הגידו" שמשמעה ל׳ עבר?— ובאמת כ״ז שלא לצורך, וא״צ להגיה כלל, שגם הכתוב המובא במדרש כאן מידרש שפיר לכונתו בהצדקה שהקב״ה משלם לבריות שזכו, נימוס ע״י השמים, שהם שלוחיו עושי דברו והם מפרסמים צדקו של הקב״ה במה שמשלם זכות מעשיהם של בריות על ידם ובאמצעותם למי שזכה, כמו שבהיפוך יגלו העונש של מי שלא זכה; כי הם שלוחיו של המנהג עולמו בצדק אם לשבט אם לחסד.— ועפי״ז נשכיל גם דבריהם ז״ל כתובות ה׳, א׳: מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר, ע״ש והבן כי קצרתי.—

סימן יז

ירושלמי פ׳ לולב וערבה ה״ג:

חנניה ב״א ר״י אומר אנכי ה׳ אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים הוצאתך כתיב. ע״כ,

ובספרינו הוא מלא יו״ד וכמו שנצטער בזה הרב בעל מ״פ. והנה בעיקר הדרש כבר תמה הרב בעל יפה מראה: היכי משמע משום חסרון היו״ד על הוצאת השכינה? ונדחק הרבה ע״ש. אבל מי לא יראה בזה שליחות יד המעתיקים שמפני מלת: כתיב, חשבו ליתה איזה שנוי בו ובקשו תמתם על היו״ד (המוכנת לפורענות זו מימות ש ר ה התוללנו הצדקת) להוציאה מ מ ק ו מ ה. ובאמת כונת הדרש מן הכתיב כמו שהוא לפנינו, ונמסר עליו „ג׳ מלאים דמלאים, מלא וי״ו קדים לצד״י ומלא אל״ף קדים לתיו ומלא יו״ד קדים לכ״ף"; וממלוא הוי״ו קדים לצד״י יסמוך הדורש לפרשו מבנין הפ ע ל, כי הך׳ ישמש תמו׳ כי׳ הפעול „את" והשלומו: הוצאתי אותך,

אשר

אשר הוראתו לפעמים כמו „עם": רד אותו, וירד אותו (מ"ב א', ט"ו) יש אותו דבר ה' (שם ג', י"ב) ודומיהם הרבים שמושם כמו: אתו, עמו; וכן יפרש כאן הוצאתיך = הוצאתי אותך כמו הוּצֵאתִי אִתְּךָ—.

ובפנימיות הדרש הזה אשר בחומר מליו הגשים, משמושו קשה (כאופן דבורו של ר' אבהו ילקוט תהלים רמז תתמ"ג על כדומה לזה „זה אחד מן המקראות הקשים" ע"ש) לבלתי מתבונן, ונכבדות מדובר בו, למשכיל המתבונן; כי הנה מפורש בתורה בהצעת הדברים האלקיים לפני קרבתנו אל הר סיני במעמד הנבחר: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וגו' והייתם לי סגולה וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. דברים מבוארים ומפורשים כי הכונה האלקית בהמסות הגדולות אשר הראנו בהוציאו אותנו ממצרים וקרבנו לפני הר סיני לקבל תורתו הנתונה באש, היא לפרסם בנו ועל ידנו לכל יושבי תבל את מציאותו המחוייבת והשגחתו הפרטית; ואנחנו הננו בכל דור ודור ובכל מקום, החצוצרה המבשרת ומכרזת את קרבת המסע של מרכבתו של מלכו של עולם בכל זמן ובכל מקום; כאשר זהו יושר פשוטה של מליצת הכתוב: הויה אלקיו עמו ותרועת מלך בו (במד' כ"ג, כ"א); בכל הליכותינו, אנחנו מוליכים אתנו את הויה אלקינו, ואנחנו הם החצוצרה המכרזת על מלכו של עולם יתע', עד שבכנו ישמע תרועת בואו של הרוכב במרכבתו בכל מלואו של העולם כולו—ככל פרשת הענין הנשגב הזה, אשר הואיל משה באר בספר משנה התורה בדברים חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד—. וכמה נחמד ונעים לשמוע ולהבין דרשת חנניה ב"א ר"י: הוצאתיך הוצאתי אתך! שבהוציאו אותנו ממצרים, הוּצָאָה כבי' גם שכינת עוזו וכבוד מלכותו יתע' מן ההעלם ונגלה כבוד ה' בעולמו שברא ומנהיגו—. בינה זאת היטב וקרא בפיך ובלבבך כל המאמרים הדומים לו בירושלמי שם, ושים כבוד לדברי חכמים וחידותם!*) ועי' להלן עמק ברכה פ' כ"ז בשולי היריעה, 24)

סימן יח

במדבר רבה פ' ב':

ויושע ה' ביום ההוא את ישראל ויושע כתיב, כבי' ישראל נגאלים וכאלו הוא נגאל. ע"כ,

פה השליחות יד מפולשת נראה ובולטת, ולא עברו הרד"ל והרש"ש ז"ל עד שהגו אותה מן המסלה בהגהותיהם, שהדרש הוא בהיפוך ממלוא הוי"ו, שיתכן לקרוא וַיִּוָּשַׁע, מבנין נפעל. ופנימיות הענין כבר הנהו מבוא' בדוגמא שלפני זאת בסמוך.

סימן יט

שם נשא פ' י"ב:

ומנין לאוהל מועד שחתונין היו? דכתיב ביום כלות משה [להקים] את המשכן כלת כתיב, ביומא דעלת כלה לגננא. ע"כ.

ועי"ז הרעישו כל הנשבעים לדגל המסורה, כמו שהאריך בזה הרב בעל מ"ש, ע"ש שהביא גם דברי בעש"ם ותמלא נחת. ובמד' תנחומא שבידי נדפס בשולי היריעה

*) עי' מסלת שדה כובש הערה יא

היריעה בזה"ל: „אין הכונה שבאמת כתיב כ ל ת חסר וי"ו, דהא במסורה נכתב מלא וכל ספרי תורות שלנו נכתב מלא? אלא הכונה לפי כלל הדקדוק (!) דאי נקנקד הכ"ף כ ל ו ת בשוא לפי שהוא סמוך אל תיבה שאחריה, ובאמת ניקוד הכ"ף בפתח, ודרשינן בו כאלו נכתב חסר כ ל ת, וכן נוכל לתרץ דברי רש"י בחומש' עכ"ל. והנה' לי' טעותו שהמגיה בחומש עם התרגומים ד' ווין תרי"ע ע"י נעטער, הסגיר ברש"י אחרי מלת כלת כתיב „ר"ל בפתח ולא כלות בשוא ודוק". ותמהא נילון מדברי שכום כאלה! שהרי כְּלוֹת בשוא מבנין הקל הוא פעל עומד בכל המקרא—. אבל לא רחוקה הי' הגהת הרב בעל גור אריה, הובאה גם במ"ש, בזה"ל והא דקאמר כ ל ת כתיב, ר"ל שלא כתיב כילה, שאז לא נוכל לדרוש ל' כ ל ה כו'. ועי' מ"ש בזה הרב רו"ה ז"ל בחומשיו „ה ב נ ת מ ק ר א'— אולם לע"ד נמצא לנו הגהה קרובה וטובה במדרשנו זה על אתר במאמר הסמוך לו תיכף: ד"א ביום כלות, ביום ה ק י ם אין כ"כ אלא ביום כלות, ביום שכלו המזיקין מן העולם. ע"כ. נמצינו למדים מזה שלפי דרכו של המדרש הוא מוצא את כל עיקרה של תיבת כ ל ו ת מיותרת וסומך עליה הדרשות; כן הי' כונתו גם בדרש הזה של אתונין, מכל עיקרה של התיבה המיותרת הזאת, שבאה להדרש מל' כלילות, כאלו הי' כתוב כְּלוּת בשורק— וכן דרשת הספרי: מגיד הכתוב שכל שבעת ימי המלואים הי' משה מעמיד המשכן בכל בקר ומושחו ומפרקו ואותו היום העמידו משחו ולא פרקו, הסביר רש"י ז"ל ממה „שלא נאמר ביום הקים כו' לכך נאמר ביום כ ל ו ת משה נתקיים היום כלו הקמותיו" מכל עיקר יתורה של המלה.

סימן כ

ירושלמי ברכות פ' שלשה שאכלו

אמתניתין: ריה"ג אומר לפי רוב הקהל מברכין שנאמ' במקהלות ברכו אלקים, קאמר עלה בגמ': מה מקיימין רבנן טעמא דריה"ג? במקהלות בכל קהילה וקהילה? אר"א בדר"א ב מ ק ה ל ת כתיב. ע"כ.

גם מזה הבינו התוס' ז"ל בכתובות ז', ב'. ד"ה במקהלות דכונת הירושלמי במקהלת חסר וי"ו כתיב, מה שזה נגד המסורה פ' מסעי וכמ"ש המ"ש. ובאמת עיקר הכונה „מ ק ה ל ו ת" ולא „מ ק ה ל י ם", כמו במ ק ה ל י ם אברך ה' (תהלים כ"ו, י"ב) ולפ"ז נוכל לקרוא: במ ק ה ל ו ת הוי"ו בשורק בשלם, מנאגות: ילדות, שמרות, שאז הנהו ל' יחיד.

סימן כא

ויקרא רבה סוף פ' י"א :

עתיד הקב"ה להיות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבא הה"ד (תהלי' מ"ה) שיתו לבכם ל ח י ל ה לחולה כתיב. ע"כ.

בזה כבר זכה וזיכה את הרבים הרד"ל ז"ל בהגהתו ע"ז בזה"ל „עי' מנחת שי שלא נמצא כתוב כן בספרים שלנו, ואפשר גרסינן לחילה כתיב ביו"ד, והכונה שכתוב שלא מפיק ה"א, כי היכי דנדרוש בה' זו אינה ה' נקבה, אלא מעיקר המלה הוא שם מ ח ו ל" עכ"ל. ומאי דמספקא לי' למר גאונו עפ"י עד אחד הזה, פשיטא לן עפ"י העדים הרבים והנאמנים אשר אתנו פה בס"ד.

סימן כב

במדבר רבה סוף פ' י"ט:

ויכו אותו ואת בניו, בנו כתיב שהי' לו בן קשה הימנו. ע"כ וכן הוא בתנחומא כאן.

עי' מנחת שי. ונקל לשפוט כי זה הדרש מקומו על הכתוב דברי' ב', ל"ג. אצל ס י ח ו ן: ונך אותו ואת בניו, שהם באמת הכתיב „ב נ ו"; וכן רש"י ז"ל בחומש הביא את הדרש הזה שם בדברים. ויש לשער עוד כי הדרש הזה יסודו מעיקר הזכרת נפילת בניו גם אצל עוג פה ואצל סיחון שם; שהזכרתו אצל השמדת כ ל ל ו ת העם כולו עד שלא נשאר שריד, את פ ר ט נפילת בני המלך, יורה שהבנים היו גבורים מצויינים אשר נפילתם שקולה כנפילת כל המון העם כולו —. ועל כל פנים רצוצה משענתו של הרב ר' אייזיק הירש וויס, בפירושו למכילתא בשלח על פ' ויהי ידיו אמונה „ב י ד ו א ח ת" כו' שלקח את הדרשה הזאת למשענת השערתו להרבות מספר חלופי הנוסחאות, וכתב „אולי הי' לפניהם „י ד ו" בקרי וכתיב, שכן מצאנו בכמה מקומות שחולקים חז"ל עם המסורה" כו'; שבולמס החלופים אחזתו גם במקום שאין כל זכר ולא כל צורך בם; כי נהירין שבילי הדרשה דמכילתא מצ' „א מ ו נ ה" שבאה ביחיד על י ד י ו; וכמו שהוכרח הראב"ע ז"ל להעיר: כל א ח ת מידיו כמו בנות צעדה וכו'. אבל מה נעשה? וכ"כ ערבה האמונה בחלופי הנוסחאות למפרשים ראשונים ואחרונים, עד שכל המרבה לספר בם הרי זה משובח לעצמו!

סימן כג (א)

תחת דגלם של הלמוד השלישי והולדתו הלמוד הרביעי יחנו:

סנהדרין כ', א:

דריש רבא מאי דכתיב ויבא כל העם להברות את דוד כתיב ל ה כ ר ו ת וקרינן ל ה ב ר ו ת? בתחילה להכרותו ולבסוף להברותו. ע"כ,

עפ"י יסוד למודנו הרביעי נשמח לראות פה אות טעמם הטוב של חכז"ל והרגשתם הזכה במליצות הכתובים; הרגישו שלא יתכן ליחס ענין ההבראה וסידור לחם לאכול לפני המלך, לפעולה הנעשית מקבוץ כל העם כ ו ל ו עד שיסופר במשמעות לשון שיורה כי מטרת קבוץ כ ל ה ע ם ומחוז חפצם בהתאספם יחד, הי' ל ה ב ר ו ת ולתת מאכל לפני המלך? מה שפעולה כזאת ראוייה להתיחס אל מקורביו, מתי סודו וזקני ביתו; כדוגמא שראינו מעין המאורע להלן (ש"ב י"ב, י"ז) ויקומו ז ק נ י ב י ת ו וגו' ולא אבה ולא ב ר ה א ת ם לחם; ואיך תתיחס כזאת אל כ ל ה ה מ ו ן כולו ולספר שלחפץ הפעולה הזאת התקבצו לבא? — והשכיל הדורש להדור במסיבות שהניעו את לבות כל העם והמוניהם להתאסף יחד ולבא לעמוד לפני המלך, שזאת היתה בכונת מ ר ד והתקוממות נגדו; כי באמת הרצח שנעשה לאבנר בן נר דוד שאול ושר צבאו שהתחזק בבית שאול להקים מלכותו נחלה ל ב נ ו יורש העצר, מאת י ו א ב שר צבא דוד ובן אחותו, בעת בואו בשלום ואתו בשלום מביתו של דוד; מעשה רצח הזה היה שמלת חשד פרושה על דוד לעיני כל כי ברצונו ובמצותו בסתר אל יואב נעשה הדבר, להסיר את אבנר מן המסלה למען תכון הממלכה

הממלכה בידו מבלי שטן ומפגע—[כאשר כן הראינו בזה במדרש מסעי פ' כ"ב בדברים ברורים ומבוארים בלמוד השוה מן המפורש ממעשה אוריה ע"י יואב עפ"י כתב דוד—עיי"ש ויבואר לך] ובהיות לב כל העם קשור בעבותות אהבה כבוד ויקר לשר צבאם לוחם מלחמותיהם משנאם ומעוזם, בעת היתה שמועת הרצח כרעם מפולץ בלע לבבם להתקומם ולנקום נקמת דמו הנרצח בתחבולות סתרים; וזאת היתה מטרת קבוצם והתאספם לעמוד לפני המלך דוד להתקומם נגדו ולדרוש ממנו דם נקי וצדיק הנשפך בשיבתו ותחבולותיו חנם; ובהכרח איפא לפי"ז פעל להברות מל': ורגמו עליהן אבן קהל וברא אותהן בחרבותם (יחזקאל כ"ג, מ"ז) שבא גם על ענין כזה—שפירושו להכרות ולדקור בחרב; ויספר לנו הכתוב שנקהלו כל העם ובאו להכרות את דוד—אבל השיום: להברות את דוד לחם מכריח לפרש פעל: להברות, מל' הבראה וסידור מאכל—ולפי"ז לא סופו ראשו ולא ראשו סופו דקרא? ומזה ילמוד רבא בלאות הרגשתו שהכתוב משמיענו בסגנון ספורו גופא דעובדא היכא הוה: שבתחילה ובעלם ראשונה נקהלו כל העם לעמוד על דוד ולהתקומם במרד עליו, בנקמת דם שר צבאם ומעוזם; ולבסוף כשראו אבלו של דוד בכיתו והתענותו במר רוחו וגעש קנאו ההודרת היוצאת מבתי נפשו הפנימים, בחרפות וגדופים על יואב: כנפול לפני בני עולה נפלת! אז הכירו וידעו כל העם כולו כי לא היתה ידו במעל הזה וחזרו לחמול עליו בצערו הנמרץ והשתדלו לנחמו מאבלו ולהברותו לחם כדרך המנחמים, להוכיח כי יצא השחד מלבם וכי השפלו מעברת לבו של מלכם שזכה להיות חלקו מן החושדים אותו ואין בו—. וכן שמרו הכתובים להעביר את השחד גם מלב הקורא בדור אחרון במלים ברורים בפ' כ"ו: ודוד לא ידע, ולבסוף פ' ל"ז: וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר בן נר; יחשו פה וכמו כן בפ' כ"ח, אל אביו לרמוז גם על היותו בן דוד שאול גואלו וקרובו כאמור—.וגם בברייתא המובאה בתלמודן לפני זה בסמוך התעוררו שעשה דוד ותור מכבודו לכבודו של אבנר „ולא היה הדבר אלא לפייס את העם ונתפייסו"—.ומפיק לה רבא בל' „כתיב" „וקרינן" יען שבכל המקומות עיקר הענין נשמע עפ"י הקרי, והכתיב הוא רק לרמוז על ענין צדדי; כמו כן הוא כאן מאמר: להברות את דוד לחם משמיענו את עיקר ענין הספור, ובל' ויבא כל העם, מרמז לנו הכתוב על ענין המסיבות הצדדיות הבלתי ראויות להתפרסם—והדברים ברורים ושמחים כנתינתן מפי אומרם.

סימן כג (ב)

מדרש אסתר פ' בימים ההם.

מלכותו מלכתו כתיב בא לישב על כסא שלמה ולא הניחוהו. ע"כ

ושנה ונשלש שם בענין ע"ש. אין הכונה שנכתב מלכתו חסר וי"ו, כמו שהסביר המ"כ: קרי בי' מלאכתו, רק שלפי המשך הענין היה צריך לכתוב: על כסא „המלכות" אשר בשושן הבירה, וכתיב „מלכותו" בוי"ו הכנוי: כסא מלכות שלו, מכאן דרשו שבא לישב על כסא שלמה שגלה למדי (כמו שמפרש בסמוך) ולא הניחוהו—ומסיים ע"ז „עמד עשה משלו כדמותו", תיבה „משלו" מורה באצבע שמדייק יתר הכנוי: מלכותו שלו—.ופנימיות הכונה שבכסא שלמה כתיב על כסא ה' בחכמה ותבונה בצדק ובמשפט וכמליצת ר' הושעיא רבה ע"ז כאן בסמוך: שהיה עשוי כעין מרכבתו של מי שאמר והיה העולם, משא"כ מלך טיפש כזה

שהיה הפכפך ולא נהג כשורה וביטל מלאכת בנין הבית, כבי' נגד רצון ההשגחה העליונה בשעתו, ולא נדמה בזה גם לנבוכדנצר ולכורש שהם היו שלוחי הבורא בשעתם—והבן.

סימן כד

ברכות ז', ב:

ר"ה רמי כתיב לענותו וכתיב לכלותו? בתחילה לענותו ולבסוף לכלותו. ע"כ.

ובכל הספרים כתיב בדה"א י"ז, ט'. ל ב ל ו ת ו בבי"ת? הנה פה הוא טעות נגלה מבי"ת לכ"ף שנזדרקה להמעתיקים מסגנון לשונו של רש"י ז"ל: „כשחטאו נגזר עליהם עינוי ותפלתם מגינה עליהם מן הכ ל י ו ן", שרש"י ז"ל אשר מי כמוהו שומר חובתו של מפרש לדבר בשפה ברורה, החליף ל' ב ל י ה בל' כ ל י ו ן, שהוא יותר מבורר, ומזה נתעה המעתיק, שלא שם עינו על ל' הכתוב בספר פנימה והעתיק גם בפנים התלמוד „ל כ ל ו ת ו"—דוגמא לזה כבר הבאתי במסלת שדה כובש הערה ט'. ותו לא מידי *)

סימן כה

בבא בתרא ט' א':

הלא פרוש לרעב לחמך בשי"ן כתיב, פרש והדר הב ליה. ע"כ.

ביושר הגיה בזה המהרש"א ז"ל בח"א ע"ע; ומה שהגאון מהרי"ב ז"ל קורא זה דוחק הוא רק לפי דמיון חלופי הנוסחאות כדבר המצוי, אבל אחרי התברר לנו כי הדמיון הזה אך מחזה שוא הנהו, ירהב לבנו יבטח ולא יפחד להגות סיגי העתקות מכסף נבחר האמרות הטהורות של חכז"ל ולהעמידם על טהרתם הקדומה כמו שהיו בעלם וראשונה; ובילקוט ליתנייהו לא להנך שתי תיבות „בשי"ן כתיב" ולא תיבת „כדקרינן", בסמוך, וזה לנו האות כי הם הוספה מאוחרת—ועיקר הדרש הוא מעלם לשון פ ר ס, בין שיבא בשי"ן כמו איכה ד', ד'. או בסמ"ך כזה שלפנינו, שיסוד הוראתו אחד עם פ ר ש בשי"ן ימנית, כמו שהטבנו לחקור מקורם ושתופם עם כל בני משפחתם בספרנו ש ו ש נ י ם סי' ק"ה בדברים ישרים למוצאי דעת.

סימן כו

שוח"ט מזמור ק"ה:

דבר אחר לאסור שריו ש ר ו כתיב זה פוטיפר. ע"כ.

אין הכונה שנכתב בספר בחסרון יו"ד, מה שאין זה לפי האמת? אבל לפי שהספור הזה קשה בעיני הדורש אחרי שלא נמצא בתורה שאחרי שהותר יוסף והושם אדון ומושל נאסרו ונחבשו שרי פרעה בשבילו? וכמו שמפני הקושי הזה הוכרח הדורש הקודם שם, להמציא ספור חדש „כיון שבקש פרעה להמליך את יוסף א"ל סנקליטין שלו וכי יש עבד שמולך נטלן וחבשן עד שבאו אחי יוסף להודיע שהוא בן

*) עי' מסלת שדה כובש הערה יב

בן גנישין" כו' ע"ש; ע"כ השכיל הדורש ד"א הזה להגיד מהמאמר ספור חדש כזה, עפ"י מה שיכלול הוראת לשון הרבים מתיבת "שריו", כי הגם שנכתב ביו"ד הוראתו ביחיד, ושי' הרבים בו הוא ע"ד ל' כבוד כמו "אדוניו" "בעליו" ודומיהם; שאף גם שנמצא המוכרת מהם ביחיד "אדון" "בעל" וגם בכנוי מדב"ע "אדוני" בתורה"ק, בכ"ז בכנוי הנסתר ויתר הכנויים יבא בל"ר גם על יחיד כנודע; כן הדין בהשם "שר", שלא נמצא בכנויים בל' יחיד (זולת בדניאל י', ך"א. שהוא מן הספרים המאוחרים: מיכאל שרכם, וגם שם הוא להוראה אחרת—); וזהו כונת אמרם: שרו כתיב, כלומר שאין היו"ד שבו לשי' הרבים רק לשי' הכבוד, ויהיה איפא כונתו ליחיד שהוא פוטיפר, ובזה נראה שאין לנו הכרח להמציא ספור חדש, אבל נפרשנו על ענין מקרה פוטיפר שנסתרס בשביל יוסף, ועל"ר ה' שעד כל רחם בביתו (וע' לקמן סי' כט) בשביל יוסף,כמסופר בב"ר פ' פ"ו בהכרח מלה"כ: סריס פרעה, אחרי השתלטה שם: הוא פוטיפרע, שאסנת בתו נתנה ליוסף לאשה—.ושי': אסר, ושי': עלר, מקורם אחד בלשון, והם רק מחולפי התמונה כידוע במחקרי הלשון; ובזאת יפרשו מלת: לאסור שריו בנפשו, שתיבת: בנפשו, קשה להולמה בחבור פעל אסר, עי' רש"י ומפרשים, אבל לפי"ז תיבת: בנפשו, שב על: שריו, שהוראתו ביחיד, וכה מפרש הכתוב איכות האסור: איסור בנפשו ובגופו, ואיזה זה? זה הסירוס, שנאסר ונעלר בגופו מלהוליד—.ועפי"ז השכיל על לשון חכמים בב"ר שם "סריס פרעה, שנסתרס בגופו, מלמד כו' שרסו הקב"ה בגופו" שלכאורה תיבת "בגופו" מיותרת? (אף שיוכל לפרש שתיבת "בגופו" הוא כנוי לאותו אבר, כלשונם ב"ר פ' מ"ו ויק"ר פ' כ"ה: זו מילת הגוף אבל אצל לשון סירוס הוא מיותר לגמרי) אבל כיונו בזה לרמוז על ל' הכתוב "בנפשו", עפ"י דרשת השוח"ט שלפנינו, ודברי תורה דומין זה לזה דודין זל"ז קרובין זל"ז—בין בדברים ותודה על האמת.

אולם לאשר פשוטו של המקרא הזה, העביד את מפרשיו ז"ל עבודה גדולה ויגיעה רבה ובכל לא היה להם בעולם לבא עד תכונתו והבנתו, הנה לרגל מלאכתי פה בס"ד בהבנת יושר דברי אמת במאמר השוח"ט הזה, נתתי את לבי להתבונן בו ובעזר צורי נעזרתי למצוא את האמת והנכונה, ואשר כן פירושהו לפי פשוטו גם הכז"ל במאמר השוח"ט שלפנינו בזה—.הנה יסודתו של המזמור הזה בכללו מבואר בדה"א ט"ז, ז'. כי אותו נתן דוד בראש להודות לה' בעת שהביאו את ארון האלקים ויצגו אותו בתוך האהל אשר נטה לו דוד על מקומו למנוחתו עדי עד; ותכניתו לספר כל שלשת הקורות והמסיבות הרחוקות בקרב שנים שנות מאות שסיבב הש"י עם אבותינו במנהגים נפלאים אשר תכליתם כולם נשלם אך עתה בבואנו אל המנוחה והנחלה וקביעתנו מקום למשכנו בתוכנו בעבור נשמור חקיו ונצור תורותיו שבארון העדות הזה. ופתח מראש צור חוצבנו אברהם יצחק ויעקב אבותינו אשר הראה להם אותותיו במנהגי נפלאותיו עמהם למען יכירו כח מעשיו בהשגחתו הפרטית ויכשירו את תולדותיהם ולהאליהם לקבל תורה אלקית ודתי חוקיו ומשפטיו; וע"כ מתחילה הוליכם מגוי אל גוי ויוכח עליהם מלכים; ואח"כ סיבב את מסיבות הורדתו ית' את יעקב למצרים עפ"י מנהג נפלא אשר קרא מתחילה רעב על הארץ ושלח לפניהם איש את יוסף שנמכר בענין רע לעבד ונגרף בתחילה בבור עוני, עד עת בוא דברו שלח מלך ויתירהו ויגדלהו וינשאהו למעלה עד ששמו המלך אדון לכל ביתו ומושל בכל קנינו—.ויקיים ע"ז: כי כל

המסיבות

המסיבות הנפלאות האלה, היינו מה שקרא הש"י רעב על הארץ ומה שנמכר יוסף לעבד ומה שסבל עינוי כבל ומה שנתגדל לבסוף, הנה כל אלה סיבב הש"י רק למען י א ס ו ר בזה את ש ר י ו (שרי אלקים שרי קודש האבות הקדושים—עי' מדרש חוקת פ' י"ט „בזכות אבות שנקראו שרים") ויקשור את נפשם ב נ פ ש ו של יוסף אהובם; ולמען יחכה (יחכם, פעל נגזר משם: ח כ ה—ואולי נמצא לו עוד חבר במליצת ישעי' ל', י"ח. שתהיה מבוארת בענינה עם מליצת יחזקאל כ', ל"ג. כ"ד. אשר לפי"ז יובן זרות בנין הקל בפעל „ח ו כ י" (הבודד) שבסוף הפסוק „שהחוכים" הם הפעולים של „המחכה"—והבן כי אין פה מקום להאריך—) וי מ ש ו ך ב ח כ ה בזה את זקניו ונכבדיו (שבטי יה—) אחריו למצרים—כי רק עפ"י סבה זאת „וי ב א י ש ר א ל מ צ ר י ם וי ע ק ב ג ר ב א ר ץ ח ם"—וכדוגמת מליצת חכז"ל ע"ז ב"ר פ' פ"ו „לפרה שהיה מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת, מה עשו לה? משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על כרחה שלא בטובתה, כך היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין אמר הקב"ה בני ב כ ו ר י ואני מורידו בבזיון" כו'—.*) וכמעשה שהיה שכיון ששמע יעקב כי עוד יוסף חי אמר אלכה ואראנו וגו'—ובהשכלה החליף המשורר את הפעל: ק ש ר, שבתורה (ראשי' מ"ד, ל') בפעל: א ס ר, כפי הנאות לכונתו בציור המשל של המדרש—.והתבונן שהמשורר מדבר בכל המזמור ברוח החיבה והכבוד על האבות והשבטים ומנהיגיהם: בפ' ע"ו „מ ש י ח י" „נביאי"; בפ' כ"ד „ע מ ו"; בפ' כ"ה „ע מ ו" „עבדיו"; בפ' כ"ו „ע ב ד ו" „אשר בחר בו"; בפ' ל"ז „ב ש ב ט י ו"; בפ' מ"ב „ע ב ד ו"; בפ' מ"ג „עמו" „בחיריו"; וע"כ גם בפסוק הזה יכתירם בתאר כבוד „ש ר י ו", כמו דהי"א כ"ד, ה'. (עי' אגדת בראשית פ' כ"ב יפיפותו של התאר הנכבד הזה—) „ז ק נ י ו", כמו ישעיה כ"ד, כ"ג.—כאשר כן להיפוך שפוכה במליצתו רוח בוז קיקלון ומשטמה על משעבדיהם; בפ' כ"ג „א ר ץ ח ם"; בפ' כ"ד „מ צ ר י ו"; בפ' כ"ה „ל ה ת נ כ ל"; בפ' כ"ז „בארץ חם"; בפ' ל' „צפרדעים בחדרי מ ל כ י ה ם"; בפ' מ"ד „א ר צ ו ת ג ו י ם ו ע מ ל ל א ו מ י ם"—.

אחרי הדברים והאמת האלה בכונת המשורר, פקח נא עיניך וראה שגם חכז"ל בשוח"ט כאן, פירשו את פשוטו של מקרא זה כך, כפי הרושם שנשאר לנו בדבריהם ז"ל להתעורר על כוונתם זאת באמרם „ש ר ו כתיב", וכפי שהתחקינו על שרש כונתם בזה לאמר שאין היו"ד בו לשי' הרבים רק ע"ד כבוד ליחיד, ויהיה פי' „ש ר י ו" שרו האחד, אשר כן הוא בהכרח לפי יושר פשוטו של מקרא, כי באמת היה רק האב הזקן באהבתו נפשו קשורה בנפש יוסף, ולא יתכן להתיחס מליצת חיבה כזאת על האחים אשר בתחילה בשנאה רדפוהו? ועל כרחנו לפרש: ש ר י ו, בל' יחיד ושב רק על יעקב, ועליו אמר המליצה בל' חיבה: למען יאסור את נפש של שר האלקים זה בנפשו של אהובו ובן זקוניו; ועל השבטים אמר בל' של תוכחה שנמשכו בחכה, כדג שנלכד וניצוד להמשך אל אשר יהיה שמה רוח הציד להוליכו עפ"י

מה

*) וכן מביא המשל הזה גם במקומו בשוח"ט למעלה בסמוך עי"ש והבן דבריו שם, ועשה לו הקב"ה כמה עלילות וכמה מנגנאות ונמכר יוסף במצרים כדי לירד, ויקרא רעב על הארץ, וכל כך למה ויבא יעקב מצרים—אר"פ הכהן ב"ח משל לפרה כו'"—בין בדברים שמפורש העירו אותנו על המשך דברי המשורר כדברינו, שמליצת ויבא ישראל מצרים בא להורות על המסובב מכל הסיבות הרבות שתחילתם: ויקרא רעב. . . . שלח לפניהם. . . . ענו בכבל. . . . עד עת. . . . שלח מלך. . . . שמו אדון. . . . לאסור שריו. . . . וכל אלה העלילות והמנגנאות רק לסבב אשר ויבא ישראל מצרים—ממש כדברינו.

מה שבלע את החכם וזאת היא המלצתו של השוח"ע „ש ר ו כתיב", כי בהכרח גם לפי פשוטו יתפרש בל' יחיד, ואשר ע"כ כבר יתכן גם להסמיך את הדרשה באופן זה שיורה על יחיד ולא על רבים, ויהיה נדרש על פוטיפר שהיה שרו ואדונו של יוסף, וכפי הכונה שהעמידו בפעל לאסור ובהיבת בנפשו כנ"ל—הבן זה היטב כי כולו מחמדים!

סימן כז

שיה"ש רבה פ' אחזו לנו ונשנה בשמו"ר פ' כ"ב:

א"ר ברכיה שועלים קדמאה מלא ותניינא חסר שעל ים כתיב, אותם השועלים שירדו לשעלו של ים. ע"כ.

ובספרינו שניהם חסרים כעדות המסורה: כולהון חסר בר מן ב': וילך משם, שועלים הלכו בו. ולכאורה אין כאן בית מנוס ולא התלות בשליחות יד כי הלא בפתי ר"ב ברור מללו: קדמאה מלא? אבל לפני המתבונן ורגיל בדרכי האגדה ולשונותיה, לא יקר לבבו להשכיל כי כונת ר"ב לפרש כפל הלשון: ש ע ל י ם ש ע ל י ם; ויפרש קדמאה לשון ש ו ע ל י ם מלא, ותניינא לשון ש ע ל ים חסר, וכמו שמסיים ע"ז בילקוט: שנא' מי מדד ב ש ע ל ו מ י ם, שמביא' זה לראיה ששעל הוא ל' מ ד ה; ועפ"ז המבואר במדרשנו לפני זה שהמצריים מכונים בשם שועלים שבטבעם להביט לאחוריהם בזהירות, כך הביטו המצריים לאחוריהם היך שישעבדו על ישראל, עד ש ה ע ר י מ ו כשועלים למצוא להם מדה בטוחה לדון אותם במים, וערמתם לא עמדה להם כי גרם הקב"ה להרגו של ים, ג"כ בדרך ה ע ר מ ה מדה במדה, כסמך מליצת הכתוב: יגירוהו על ידי חרב מנת שועלים יהיו, ע"ש בארוך; ע"ז בא ר"ב ורמז לנו כזאת בכפל לשון הכתוב: א ח ז ו לנו (תפשום ב ע ר מ ת ם) את ה ש ו ע ל י ם הערומים, בהוראתו לפי המלוא ב ק ר י א ה, אל ש ע ל י ם, בהוראתו לפי חסירתו ב כ ת י ב ה — וכונתו רק על ההוראה ולא על הכתיבה שהיא תמה ומתאימה עם מסורתנו שניהם חסרים, והדברים ברורים למבין משכיל ע"ד אמת ובלתי מתעקש.

סימן כח

מנחות ל"ד, ב:

תנו רבנן לטטפת לטטפת לטטפות הרי כאן ארבע דברי ר' ישמעאל. ע"כ.

ובספרינו בשלשתם חסר וי"ו בתראה לסי' הרבים? והרבה שקלו וטרו בה רבותינו הראשונים ז"ל, עי' רש"י ותוס' כאן ובסנהד' ד', ב'. וזבחים ל"ז, ב. ומפרשיהם, וכן בתשובות הרמב"ן והרשב"א ז"ל. ואף שאיני כדאי לדון לפני כסא כבודם אף בקרקע, אך עם ההתגלות הקדומה: תורה היא וללמוד אני צריך, ארהיב בנפשי להציע גם עניות דעתי בזה; הנה לפום קושטא דמילתא גם התיבה הכתובה חסרה בספר, כשנקראת בחול"ם ותי"ו אחריה, בודאי פירושה ל' רבים כאשר עינינו רואות כאלה למאות ולאלפים; רק שחסרון הוי"ו מרמז ל ד ר ו ש מזה ענין לדדי להוראת יחיד: וגם כאן פשט לשון ט ט פ ת, אף שנכתב חסר, בודאי פירושו ל' רבים, רק שחסרון הוי"ו מ ר מ ז לדרשה; והנה תיבת: טטפת, כתובה משולשת בשלש פרשיות, ובכולם היא כתובה חסרה וי"ו ללמוד ממנה הוראת ל' יחיד, והיינו למדים בכולם שכל אחד מהם מרמז על בית אחד בתפילין שבראש, ומקבוץ

שלשתם

שלשתם היה לנו ש ל ש בתים — אבל זה לא יתכן רק בשתי הפרשיות: שמע והיה כי יביאך, ששם לשון הכתוב מדבר ביחיד „ל ט ט פ ת ב י ן ע י נ י ך", נוכל לפרש רמז חסרון הוי"ו שמלת ט ט פ ת, היא ל' יחיד: ט ו ט פ ת א ח ת לאיש אחד; משא"כ בפרשת והיה אם שמוע, ששם מדבר לרבים: „לטוטפת בין „ע י נ י כ ם", לא יתכן איפא לפרש: טוטפת אחת לאנשים יותר מאחד? ובהכרח לפרש הוראת ט ו ט פ ת ל' רבים אף לפי הרמז בחסרון הוי"ו, והרי הוא כאלו כתוב לטוטפות מלא — וזהו לישנא דברייתא: לטטפת לטטפת לטטפות, שהאחרון הוראתו בהכרח לשון רבים —.

סימן כט

תחת דגל למודנו השני יחנו:

ב"ר פ' פ"ו:

ס ר י ס פ ר ע ה, שנסתרס בגופו מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש סרסו הקב"ה בגופו משל לדוב שהיתה משכלת בבני אדוניה אמר פכרון ניבי', כך מלמד שלא לקחו אלא כו' וסרסו הקב"ה, הה"ד כי ה' אוהב משפט וגו' (תהלים ל"ז, כ"ח) ח ס י ד י ו חסידו כתיב ואי זה זה י ו ס ף לעולם נשמרו, וזרע רשעים נכרת מלמד שלא לקחו אלא כו' וסרסו הקב"ה. ע"כ.

ובלשון הזה העתיקו גם הערוך ע' חסד וכן הוא בילקוט פ' וישב רמז קמ"ה וכן בס' הזהר פ' וישב דף קפ"ט, א': ח ס י ד י ו ח ס י ד ו כתיב; ומה נעשה ובספרינו נכתב מלא יו"ד כעדות האמ"ש עפ"י המסורה? אבל למודנו השני י ר א נ ו לדעת כי אמת תכון לעד ושכילנו דרכה בקודש לסמוך דבריהם בדבריהם ודברי תורה דודין זל"ז כו'! הדרשה דב"ר הזאת משענתה על דרשה בדמותה וצלמה שבמדרש שמואל סוף פרשה ה' על פסוק: רגלי חסידיו ישמר „ח ס י ד ו כתיב זה יוסף ורשעים בחשך ידמו זו אשתו של פוטיפר", ששם תיבת „ח ס י ד ו" חסר באמת עפ"י המסורה; וכשמצאו את שני הכתובים, כאלו באו כאחד ללמד ולשרת חפצם בדרשתם זאת, כי מליצת: ר ג ל י חסידיו י ש מ ר ורשעים בחשך ידמו כי ל א ב כ ח י ג ב ר א י ש, דשמואל, ומליצת: ולא יעזוב את חסידיו לעולם נ ש מ ר ו ו ז ר ע ר ש ע י ם נ כ ר ת, דתהלים, שתי המליצות כאחת נדרשות לחפצם וכאלו לדבר אחד נתכוונו: ש ה נ ש מ ר מהלכד במעשה שקוץ ותועבה הוא י ו ס ף הצדיק שעמד בנסיונו בכזאת; ו ה ר ש ע י ם שחשבו מ ח ש ב ת זימה מהועבת כזאת, הם פוטיפר ואשתו, כפי מה ששמחו למצוא בסיומיהן של שתי המליצות האלה: כי ל א ב כ ח (גבורת אנשים—) י ג ב ר א י ש—כדרשתם לקמן פ' פ"ז: ואין איש, בדק את עצמו ולא מצא עצמו א י ש—;וכמעט יותר מפורש עוד במליצת: ו ז ר ע ר ש ע י ם נ כ ר ת— שני הכתובים כאחד דרושים לחפצם ב ס מ ך דרשתם ש נ כ ר ת ה ר ש ע הרשע שמחשבת תועבה בלבו מבלי יוכל עשות המזימתה, מאפס כח א י ש בגבורת אנשים ו ז ר ע ו נכרת, פסק אבד ונשבת ובטל—ע"כ ערבו את שני הכתובים ועשו מהם בלילה אחת, עד שלשון הרבים שבהם לפי הנשמע בקריאתם ונרמז באחד בכתיבתו לרמז על ל' יחיד, הרמז הזה שבאחד מהם די להוכיח על משנהו שגם הוא כמוהו כדמותו וכצלמו; ובלב נכון אמרו גם אהאי קרא דתהלים „ח ס י ד ו" כתיב, אחרי שבכל יתר פרטי מליצתו השוה תמים יחד עם רעהו ועמיתו הזה, להוציא להם דרשתם אור כאלו כתובה מפורש בלשון המקרא במלים ברורים—.

וממולא

וממוצא הדברים תשכיל כי הלשון בס' הזהר: שאי קרא אוקימא „ב א ב ר ה ם", תלו בו ידים, ותמורת תיבת „ב א ב ר ה ם" צ"ל „ב י ו ס ף"; כמו שמוכח מענינו שמאריך כל פרטי דבריו רק בענין י ו ס ף ואין זכר בפרטי דבריו מענין אברהם כלל, עי' בספר פנימה, וכופל ומסיים בסוף פרטי ענינו של י ו ס ף בזה וכגון כך כתיב ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו ח ס י ד ו כתיב"—.ומילתא דלישנא „ב א ב ר ה ם" הוא מדרשת הילקוט במשלי רמז פ"ו „ר ג ל י חסידיו ישמר זה אברהם שנרדף אחר המלכים", וסומך ל' „ר ג ל י" שבפ' דמשלי עם „ל ר ג ל ו" דישעיה מ"א, ב. במליצת מי העיר ממזרח צדק יקראהו ל ר ג ל ו, בנדרשת בב"ר פ' מ"ג כל הענין באברהם ומלחמתו עם המלכים; ע"ש ובמסלת שדה כולם הערה י"ז.—וכן סומך שם בילקוט הדרשה גם על יעקב „שנאמר לו הנה אנכי עמך ושמרתיך" בכל אשר תלך וגו' וישא יעקב ר ג ל י ו וילך—.וגם מסיים שם עוד דרשתו על יוסף ג"כ כענין דרשת המדרש במשלי והב"ר הנ"ל מל' הכתוב דמשלי—.אבל לסמוך דרשת ענינו של אברהם אשלי קרא דתהלים, רחוק הוא ממליצת ולא יעזוב, ולא זכר לו בענינא דמפרשי ביה הזוהר רק מהתלוות השכינה שבי' עם י ו ס ף; ורק אחרי שנלוה עם הקרא דמשלי עפ"י השוות פרטי מליצותיהם שמכוונים במאורעות של יוסף ככל הנזכר, נלמד הוראת ל' יחיד בתיבת ח ס י ד י ו שבו, אף שנכתב מלא—.
ועי' עוד ילקוט תהלים רמז תשל"ב: וזרע רשעים נכרת זה פוטיפר שלא לקחו לעבד אלא לדבר אחר מה עשה הקב"ה סרסו הוי וזרע רשעים נכרת וכתיב ומעוך וכתות וגו' זה פוטיפר סרים פרעה, עכ"ל.ועי' דברינו למעלה סי' כ"ו—.ועפ"י הדברים והאמת האלה תשכיל כי גירסת המדרש במשלי שנתעתקה ונתקלקלו בה הדרשות בערוב דברים מעטים וצריכה להתפשט בקצתה לפי התרחבם במקורי הדרשות השוות המקובלות בזה, וכעדות בלשון „ד ב ר א ח ר" שמצבו שם שלא במקומו הראוי ע"ש. ותבין עפי"ז גם רמיזתם ז"ל ברים פיה"ש רבה „בל יתיצב לפני ח ש ו כ י ם זה פוטיפר שהחשיך הקב"ה עיניו וסירסו" בזה נמשך על דרשתם ורשעים ב ח ו ש ך ידמו, בקרא דמשלי לפי השוה"ע—והבן כ"ז.

סימן ל

כתובות ה', א':

השיב בבלי אחד ור"ה שמו ויבשת י ד י ו יצרו? ידו כתיב, והכתיב יצרו? אמר רב נחמן בר יצחק יצרו אצבעותיו כדכתיב כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וככבים אשר כננת. ע"כ.

ובספרינו גם הכתיב „י ד י ו" ביו"ד לשי' הרבים וכמו שהעיר המהרש"א ז"ל בח"א ונצטער בזה הרב בעל מ"ש. אך עפ"י למודנו השני נשכיל כי באמת אין רצון הדורש להשמיענו כי נכתב בספר בפועל „י ד ו" בחסרון יו"ד, רק להיות נפרד קריאות כאלה הרבה במקומות שנכתבו בספר ביו"ד הרבים והם נקראים בחסרון יו"ד ומפורשים בל' יחיד [כמו שמצאנו בס' משלי לבד חמש פעמים: ג, כ"ז. כ"ח. ע"ז, כ"ז. כ"ח, כ"ט. כ"ד, י"ז. וכאלה רבות בכה"ק] הנה כבר אין בכח כתיבת היו"ד לסתור דרשתו ושיא כבר אפשרית להתקיים ולעמוד לפי פשטה, עד שימצא הדורש תפסו בה—וע"ז הקשה שפיר: והכתיב „י צ ר ו": אשר סי' הרבים בזה מכריח לבטל קריאה כזאת אף לפי פשטה? ומשני אמר רנב"י: יצרו אצבעותיו כדכתיב כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך כו' ויסתייע בזה ממשקל תיבת „י ב ש ת" שבא בדמות הסמיכות, מה שבכל המקרא

משקלה

משקלה: י ב ש ה, *) ויפרש לפי חפץ דרשתו שמלת "ל ו" דבסמוך נמשך גם לכאן, ויהיה שעור המליצה: ויבשת ידו (כמו צאן ידו, כלומר המוכן לתשמישו ולכל חפצו, וכן: מתים ידך, ועוד) לו יצרו היוצרים שמפורש במקום אחר שהם אצבעותיו.

סימן לא

ירושלמי חלק סוף הל' ב:

כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה, מומה כתיב. ע"כ

עפ"י למודנו השני הזה אין להכריע מדברי הירוש' האלה המועתקים גם ברש"י ז"ל על אתר, כי הנוסחא בפנים הספר כאן "מ ו מ ה" חסר א', כאשר חשבו כזאת קצת העוסקים במלאכת המסורה; אבל רק לפי שמצאנו דוגמת זה: נערים אשר אין בהם כל מ א ו ם (דניאל א', ד') שנמסר קריאתו והוראתו בחסרון א' "מ ו ם", כן נוכל לדרוש את תיבת "מ א ו מ ה" פה, ג"כ כאלו נכתב "מ ו מ ה" שזה מכוון לפי תוצאות הפעולה באחרית שנצטרע. ועי' ביפה מראה שהסביר מקור הדרשה בדברים ישרים, וס' מנחת שי על נביאים אין כעת בידי לעיין עליו.

על מוצא פי למודנו השני הזה, שדרכם של חכז"ל ללמוד בכאלה הסתום מן המפורש, נחיה ונזכה לראות טובה במאמר שנתחבטו בו הראשונים והאחרונים ז"ל, והוא במגילה ט"ז, ב':

ויפול על צוארי בנימין אחיו, כמה צוארין הוו לו לבנימין? אר"א בכה על שני מקדשים שעתידים כו' ובנימין בכה על צואריו בכה על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו. ע"כ ועי' ברש"י שם. וכן הוא בב"ר סוף פ' צ"ג.

וכבר שקלו וטרו בה הרב המזרחי והרב בעל גור אריה וזולתם ויותר מהמה האריך למעניתו בזה הרב רו"ה ז"ל בחומשיו הבנת מקרא בדברים חריפים ומפולפלים אשר טרח למצוא אותם צפונים חדר בחדר במעמקי תהומות הדקדוק, ומי יודע פשר דבר? ולענ"ד קרוב הדבר שבהיותם ז"ל למדים סתום מן המפורש, מצאו את תיבת "צ ו א ר י ו" פה, אף שנכתבה בסי' הרבים, בלתי מכרעת על הוראת יותר מאחד יען כי מצאנו דוגמתה בקריאת ל' רבים שנכתבה חסרת היו"ד סי' הרבים לעיל ל"ג, ד'. **) שבהכרח לפי הכתיב שם הוראתו ליחיד, ונוכל ללמוד איפא מן המפורש דשם גם על הסתום דכאן; משא"כ תיבת "צ ו א ר י" לא נמצא בשום מקום רמז לשלול הוראת סי' הרבים שבו, ובהכרח נשארה בחזקתה לכונת ההוראה בלשון רבים—.

א"ר

---

*) זולת: והיו לדם ביבשת (שמו' ד', ט) אשר גם שם איננו רחוק שזה יהי' מקור לדרשתם ז"ל במדרש שם פ' ג': רמז לו שע"י דבר שיאמר אל ישראל עתידין המים להפוך לדם והוא ילקה על ידיהם כו' ויזובו מים ואין ו י ז ו ב ו אלא לשון דם כו' שבתחילה הוציא דם ולבסוף מים ע"כ. שדרשו גם תיבת "ב י ב ש ת" זו ג"כ כמו בסמיכות לרמז שחסר הנסמך שהוא הס ל ע—כמו: ש פ ע ת אני רואה (מ"ב ט', י"ז) שבעוד שלא ידע של מי אמר: ש פ ע ת—.

**) אשר החסרון הזה הוא מקור לדרשתם ז"ל בב"ר פ' ע"ח "שנעשה צוארו של א ב י נ ו יעקב של ש י ש וקהו שיניו (של עשו) ומה ת"ל ויבכו אלא זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו" ע"כ. כי באמת סי' הרבים שבצואריו מורה על שהוא מורכב מאברים ופרקים כמו חוליות ק ט נ ו ת קשורות זב"ז להכשר התנועה בזקיפה וכפיפה, וכאן רמיזת חסרון היו"ד על ל' יחיד מורה שנתקשו ונתלכדו כל הפרקים ונעשו מקשה אחד כמו צור חלמיש ואבן שיש; וזהו שמסיים זה בוכה על צוארו שנתקשה ולא היה יכול לכופפה. וכן הוא מועתק בילקוט—אבל בתנחומא הסיב את הסיום לד"א ע"ש.

סימן לב

סנהדרין ק"ג, א:

א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי מאי דכתיב ויתפלל אליו ויחתר לו ויעתר לו מבעיא ליה? מלמד שעשה לו הקב"ה כמין מחתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה מפני מה"ד. ע"כ.

וברש"י וישמע אליו ויחתר לו, ומצאתי כתוב ויעתר לו רק שמעתי. ע"כ.

מל' „רק שמעתי" נשמע כמה נחלה לבו הטהור להאמין מציאות חלוף ניכר ומפולג כזה בין ספרי התלמודיים לספרינו; עוד זאת נתעורר שבדבריו ז"ל נעתק ל' הכתוב לא כפי שהובא בתלמוד ולא כפי הנכתב בספר אצלנו, בהרי ל' „וישמע" אליו, אין לו מציאות בשום מקום? — בירושלמי פ' חלק ובכמה מקומות מפוזרים במדרשות, בא המאמר מתוקן כצורת מציאותו בספרינו: ויתפלל אליו ויעתר לו; ומסברין לה לקח דרשה עצמה בשמלה אחרת: א"ר אלעזר בר' שמעון בערביא קורין לחתרתא עתרתא; הרי שאזן נוסחת „ויעתר" כמו שהוא בספרינו, היה נפרץ, גם בדורות התלמודיים ז"ל, נשמע בבתי מדרשם ונודע גם לר' אלעזר בנו של ר' שמעון ב"י בעל נוסחת „ויחתר" ומעתה אף אם נטה לבבנו לקבל חלוף הנוסחאות ברצון ובספ"י, הלא יפלא בעינינו, איך שנזדמנה לפי שעה נוסחא משונה לידו של ר' שמעון ב"י שכתוב בה: ויחתר, וגם אחרי שהתפלא עליה, שאין כל באור ופתרון לפי המשך המאמר, כאמרו: ויעתר לו מבעי לי'? איך לא שם לבו לחקור ע"ז בביהמ"ד מפי רבותיו וחביריו, אולי ידעו המה להגיד לו בזה פשר דבר שיהיה אפשר להתקיים גם לפי פשוטו של מקרא, כפי הכלל שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, אשר אז בודאי העמידוהו על הסופר והגהוה כי רק מחזה שוא עיניו רואות בספרו המשונה מכל יתר ספריהם? והוא לא כן עשה רק תיכף כשראה נוסחת: ויחתר, והתפלא עליה כרגע, לא שעה אל השמע וימהר ויחליט לתלות בה דרשתו ובה התיישבה דעתו ושקטה רוחו? — ואם נגשה איפא למלאות חובתנו לדון את רשב"י לכף זכות ולשפוט שהנוסחא הזאת נזדמנה לו בשבתו בודד במועדו במערה, שלא הי' לו אז מפי מי לחקור, ואין לו לקורא אלא מה שעיניו רואות בספר; הנה שר' אלעזר בנו, כפי האמור בירושלמי, ידע מנוסחת: ויעתר, והיה שם עמו במערה (שבת ל"ג, ב) נאמר כי גם לו נודע מנוסחא הישרה הזאת רק אחרי צאתו ממחבואו; וכאשר מתקה בפיו דרשתו של אביו כשגגת ספרו חמל עליה מבלי לעזבנה גם כאשר אורו עיניו בספר מיושר, וע"כ חדש לו שמועתו: שכן בערביא קורין לחתרתא עתרתא — הנה נשוב נתפלא על ר' יוחנן בן דור מאוחר, בלתי אשר בין יושבי בור, זקן ויושב בישיבת חכמים לא ידענו מה היה לו שקבל השמועה רחוקה הזאת מפי אחרים בשם רשב"י, ושם בפיו הדבש עם העוקץ גם יחד ולא חלה ולא הרגיש?!

אולם הקורא החביב! אחרי הרבתי לי קצת תמיהתך על רבותינו התלמודיים ז"ל כאלה, פקח נא עיניך וראה כי כל חילי פליאתך יתמוגגו ימסו כמים יהלכו למו ונהפכו קצת תמיהתך על רבותינו מאורי עולם המפרשים ז"ל, בהיות נקלה בעיניהם ליחס חלוף נוסחאות בספרים, והיתה מציאות החלופים אצלם כיסוד מוסד, לא יצאו (אחרי בקשת הסליחה מכבוד הדר גאון עוזם!) ידי חובת העיון והדקדוק עד שמהרו ויחליטו חזון שוא בשדמות המדרשות — . הנה הראיתיך בעיניך כי ברש"י

ז"ל נעתק ל' הכתוב בשבוש נגלה ומפולש שאין לו כל מציאות בשום מקום; לכה אתי עוד לעד הלאה ונפלה המסכה הנסוכה מעל פני המאמר! — בספר תלמודן הי' כתוב מל' המקרא רק שתי התיבות „ו ה ע ת ר ל ו" ויעתר לו מבעי' לי'? והכונה על פ' י"ט: ותפלתו ו ה ע ת ר לו וכל חטאתו ומעלו והמקומות אשר בנה בהם במות והעמיד האשרים והפסילים לפני הכנעו הנם כתובים ע ל ד ב ר י ח ו ז י —.והנה בספרים המאוחרים שבכה"ק הרגילו להשתמש בהמקור תמורת השם: ויברחו ב ה ח ב א, תמו': ב מ ח ב ו א; ב ה ו ד ו ת ו ה ל ל, ת': בתודות ותהילה ודומיהם הרבים כידוע; והרגיש בזה רשב"י הרגשה דקה ולאה בהמשך המאמר כי איננו מדוקדק בלא שפתים לפי פשוטו, כי אמנם על ת פ ל ת ו יתכן להאמר שהיא כתובה בסגנונה ונוסחתה על ספר דברי חוזי; (כמו שנמצא נוסח תפלה מיוחסת למנשה בספרים הנוספים לזולתנו) כן כל פרשת חטאתו ומעלו יתכן שהמה כתובים בדברי חוזי בכל פרטיהם; וכן כל המקומות אשר בנה בם הבמות והעמיד האשרים והפסילים, כל אלה יתכן שהמה כתובים בספר שמה בשמותיהם איכותם ותכונתם הכל באר היטב; אבל איך יתכן כי צורת הֵהֵעָתֵר ותמונתה כתוב על ספר? היתכן לתאר ולצייר בספר תמונת העתר באיזה צורה ותמונה נעשה? — וזהו אמרו: וְהֵעָתֵר לו, ו י ע ת ר לו מבעי' לי'? כי לא יתכן להיות נכתב בספר רק ספור הענין שהקב"ה נ ע ת ר לו לבסוף, והיה לו לאמר. ו ת פ ל ת ו — ו י ע ת ר לו, שאז הי' הכתוב משמיע כי נוסחת תפלתו והספור כי נעתר לו כתוב על דברי חוזי; וכמו שכתוב למעלה פ' י"ד: ויתפלל אליו ו י ע ת ר לו —. ומישב זאת בדרשתו שע"כ השמיענו הכתוב בלשון כזה כדי לתת מקום לגלגל מבטא „ח ת י ר ה", כי לגלג הה"א והחי"ת קרובים ומתדמים להשמעות האזן; וכדבסמוך: ה ת ו ך, מקום ש מ ח ת כ י ן כו'; וברכות ל', ב'. ל"ה, א'. יומא כ"ד, א'. קדושין ס"א, ב'. מנחות כ"ג, א'. ק"י, א. ירוש' קידושין פ"א סוף הל' א' וזולתם הרבה, בכל אלה המקומות דורשים הי"ת המו' ה"א בלי שום הסברה כאלו נכתב חי"ת בספר, יען שהברתם קרובה וכמעט אחת במבטא עד שבירוש' שבת פ' ז', הל' ב'. דרשו ה"א בגימט' שמונה כאלו נכתב חי"ת בפירוש שמספרו שמונה ואמרו שם ע"ז: לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי"ת —.ומה שהביאו הדורשים זולתו ממרחק לחמם מלשון ערביא, על הפסוק הקודם: ו י ע ת ר, הביא רשב"י מן הקרוב אלינו בלשון המקרא עצמו: ו ה ע ת ר —.ואיך שנהייתה טעות המעתיקים לכתוב בתלמודן פ': ויתפלל אליו ויעתר וברש"י: וישמע אליו ויעתר לו, אם מסיבת השקפה נחפזה בספר המקרא שמהרו לזכות בהקודם קודם, או מסיבת עשטום הדיו וכדומה, לא איכפת לנו להתחקות על ש"ד בזה, רק כי זאת ברור לנו מעתה בלי כל ספק שהכונה על פסוק: ו ה ע ת ר לו המאוחר. ויש לנו דוגמאות הרבה בפ' חלק הזה שבאו בו כתובים שלא ככתיבתם במקרא שאין לתלותם בחלופי נוסחאות*)

סימן לג

נדרים ל"ז, ב:

קריין ולא כתיבן: פרת דבלכתו כו' את דהוגד הוגד. ע"ב.

וברי"ן שם: את דהוגד הוגד, ברות ויען בועז ויאמר לה הוגד הוגד לי „את" אשר עשית את חמותך, האי את קרי ולא כתיב, מיהו בספרים שלנו קרי וכתיב

*) עי' מסלת שדה כוכם הערה יג

וכתיב ואף במסורה לא מדכר לי' בהנך דקריין ולא כתיבן. ע"כ. וכן הלשון בתוס' וברא"ש שם: הוגד הוגד לי „את" אשר עשית.

וזה בודאי ט"ס דמוכח, כי בפסוק דרות כתיב „כל" אשר עשית, ולא „את" אשר עשית? ובהכרח לאמר דכונתם אהאי „את" דבתרי' „את" המותך. אבל לא ידענא מנא להו לפרש דאהוגד הוגד דרות קאי, דלמא אהוגד הוגד דיהושע ט', כ"ד: הוגד הוגד לעבדיך „את" אשר צוה ה' וגו' הלא בספרינו תרווייהו כתיבן וקריין?— ובעיקר החלוף הזה מספרים שלנו, נראה בעליל דהך מימרא, כפי מה שהיא סדורה בתלמודן, לאו מתרצתא היא ועלו בה קמשוני הקלור והחלוף; שהרי במסורה ברות נמנו עשרה קריין ולא כתיבן והכא לא חשב אלא שבעה? וכן בהנך דכתיבן ולא קריין נמנו פה רק חמשה ובמסורה שם נמנו שמונה? וגם על „זאת דהמלוה", כתב הר"ן ז"ל: בסדר ואתחנן הך מצאתי כתוב ולא נמצא בספרים שלנו. עכ"ל הר"ן וכ"כ התוס', ובזה נראה מפולש כי גירסא מבולבלת נזדמנה להם ולנו, כי הנה רש"י ז"ל כותב: זאת דהמלוה, כתוב בירמיה. ע"כ. והוא פלא! דבכל ס' ירמיה נמצא רק פעם אחת תיבת „המלוה" בסי' ל"ב, י"א. ואין אצלה מלת „זאת"? מזה נראה ברור שלפני רש"י ז"ל היה כתוב בתלמודו „את לצדקיהו" והכונה על הפ' ע"ז בסי' ל"ח: וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר חי ה' „את" אשר עשה לנו את הנפש הזאת, דהאי „את" קדמאה, כתיב ולא קרי גם בספרים שלנו והוא מן המנויים במסורה שם. וע"ז כותב רש"י ז"ל „כתוב בירמיה", ואפשר נזדמנה אח"כ הגירסא המוטעת בגמרא „זאת דהמלוה", מפני טשטוש האותיות או מסיבה אחרת, ורשמו גם בגליון הדבור של רש"י „זאת דהמלוה" (שוב מצאתי למלואת בהגהות הגר"א ז"ל כדברי ממש)— היוצא לנו מזה שעינינו רואות השבושים מטעיות המעתיקים שנזדמנו במימרא הזאת בלשון התלמוד ומפרשיו ז"ל, ומה יש לנו ללמוד ממימרא משבשתא כזאת המסודרה פה מעוסקים במלאכה שאינם מתגדרים בה, בתירה ותגוף נגד המסורה שהיא ערוכה בכל ושמורה מבעלי מלאכתה הבקיאים והזריזים והזהירים בפעולתם המיוחדת להם? וכמאמר המפורסם: מעולם לא גלתני אלא בעל מלאכה אחת— וגדולה מזו, שגם במס' סופרים אשר כל עיקרה רק העסק בהלכות אלה, מכיון שהכניסוה בין סדר מסכתות הש"ס, אשר רק ידי שוני הלכות דעדידי בגירסיהו ממשמשות בהן, עלו בה קמשוני הטעיות בחסיר ויתיר והליף לאין מספר, ולא נשאר בה כמעט הלכה אחת ברורה ומטוהרה מכל סיג; עד שקם האדם הגדול בענקים הרב הדומה למלאך ה' צבאות רבינו החסיד הגר"א זצוק"ל והניף ידו החזקה עליה בכחו הגדול ומושל בכל, וַיְשַׁנֶּהָ לטוב ופניה לא היו לה עוד; וגם בהלכה הזאת שאתנו עסוקים בה, החליף והוסיף למרבה, שם סוף פ' ו'. כאשר עינינו רואות כיום הזה.

סימן לד

בבא מציעא נ"ט, א:

מנלן מתמר דכתיב היא מצאת והיא שלחה. ע"כ. וכתבו ע"ז התוס' ז"ל: היא מוצת בלא אלף כמו ויצת אש בציון. ע"כ. וכ"כ בכתובות ס"ז, ב'. בשם ר"ח ז"ל.

שבוש דכוונתם ממה שהאל"ף נחה ונעלמה בקריאה והרי היא כאלו איננה:

ובערוך

ובערוך ערך את מביא הלשון : אל ת י ק ר א מולאת אלא מולת וכמ"ש המנחת שי וסיים ע"ז : וידוע שרוב פירושי הערוך הם מפי' ר"ח ז"ל .

סימן לה

ב"ר פ' ל"ג :

ביום רדתו שאולה האבלתי כסיתי עליו את התהום , ר' יהודה בר רבי אמר הובלתי כתיב , אין עושין כסוי לגיגית לא של כסף ולא של זהב ולא של נחושת אלא חרס לאותם שהם ממינה , כך הרשעים חשך , גיהנם חשך , תהום חשך , הובלתי רשעים לגיהנם וכסיתי עליהם את התהום , חשך יכסה חשך . ע"כ .

וכן הגירסא בשמו"ר פ' י"ד : הובלתי כתיב ; אבל בויק"ר פ' כ"ז ובמדבר רבה פ' א' . ליתא להך שתי תיבות : ה ו ב ל ת י כתיב , ע"ש , ולפי"ז לא רחוק הוא לשער כי הם הוספת איזה מעתיק מסירכא דלישנא : הובלתי רשעים לגיהנם , שאח"כ ; אבל גם אם נניח שהוא מעיקר לשון המדרש , דעת לנבון נקל שאין הכונה כי כן הוא הכתיב במקרא , רק שלפי היות ל' ה א ב ל ת י במקום הזה בלתי מובן לפי המשך המליצה , כמו שנדחקו בו כל המפרשים , גם כל עצמו של הבנין הפעיל בש' : א ב ל , כמו זר הוא ואין לו חבר זולת : ויאבל חיל וחומה (איכה ב , ח) שגם בא להוראת ההשחתה , ע"כ קרובה דרשתו כאלו כתיב „ה ו ב ל ת י" בחלוף נחי פ"א תמו' נחי פ"י . ותו לא מידי .

סימן לו

וכאשר עד הנה עזרנו ה' , שבח לשמו הגדול כי בעיקר עסקנו בהתרת השאלה „מ ה נ ש ת נ ה" ? שהצענו בראשית מחקרנו בסי' א , הנה לרגל המלאכה ב מ ס ל ה אשר עלינו בה עד בואנו פה , כבר הורמו כל אבני המכשול שבגליונו של רבינו הגדול הגאון מהרע"א ז"ל בשבת נ"ה , ב' . כי אחרי שגולית עוד אחת מהנה : הך דפסחים ג' , א' . „וי"ו דטהור ובספרים שלנו טהר חסר ויו" , אשר פלאות עדותו זאת ! כי באמת גם בספרים שלנו הוא מלא וי"ו ? ולא ידענא מה אידון בה עד אשמעה את אשר חכמים יגידו ; הנה כל אותם שנדמה היותם מנוקרים ממקבת בור דברי חכמינו התלמודיים ז"ל , הוקלו והוגו מן המסלה בטוב טעם ואמרי דעת ואין בהם כושל עוד ; ואותם החלופים המלוקטים שמה מדברי רבותינו הראשונים ז"ל , כגון מתוס' מגילה כ"ב , א'. ד"ה אין מתחילין ; תוס' פסחים קי"ז , א'. ד"ה שעומדים ; רש"י בחומש שמות כ"ה , כ"ב . את כל אשר אצוה ; תוס' ורש"י עירובין ל"ב , א'. אשר לא חומה ; הן כ ל ב נ י ח ל ו ף אלה , לפי נושא מלאכתנו פה בהתרת ש א ל ת נ ו הנזכרת , אין אחריותם עלינו , כי מרוב השנים והטלטולים רבו כמו רבו המחלוקת בין נוטרי כרם ה' לצבאות בכאלה ; וכבר מלאו ידם לה' רבים ונכבדים מרבוותא לכתוב ספרים שלמים , גדולים וטובים בענינים האלה . כאשר הפליא לעשות הרב בעל מנחת שי ז"ל שקבץ אל ספרו המסולא כל ההלכות שנעשו בזה מרבים וכן שלמים שקדמוהו , ושקיל וטרי בכל אתר ואתר על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות ברורות כשמלה , עד שכל רז לא אניס לי' בחכמה ומלאכה הזאת — י וגם הא : ו ה ת ג ל ח חציין של פסוקים , קידושין ל', א'. אף שהוא

גמרא

גמרא ערוכה, לא תהיה לשען לנו בסתירת שאלתנו הנזכרת, אחרי ששפתותיהם ז"ל ברור מללו על אתר „בפסוקי נמי לא בקיאינן", דכי אתא ר"א ב"א אמר במערבא פסקי לי' להאי קרא בתלתא פסוקי". הרי שהשמיעונו מפורש יוצא מפי קדשם ז"ל שכבר נפל ספק במנין הפסוקים עוד בימיהם, וכפי עיוני של הענין בפרט הזה שאיננו נוגע למעשה בכתיבת הספרים ומתיחס אל ענין הפירוש והבאור שבזאת תורה בלתי תמימה נתונה ובלתי מוגדרה בפירושיהם — · לאשר כן גם במאמר איזה מדרש המובא בילקוט פ' עקב רמז תתנ"ה, ששם מונה מספר לפסוקי תורה נביאים וכתובים, אחרי שפירש והולך סכום כל הפסוקים שבספרים (עם כל השנויים שבאו בהמספרים שם) מסיים „לבד מספר התלאים" (כפי הגהתי הנכונה מתיבת „ההלונים" שאין לה כל באור לפי המשך המאמר שם, וכמ"ש כבר במאמרי „השפר שואל" שהואלתי בשרון שנת תבר"ך—) כי באמת התלאי פסוקים, הפסקות שבאו באמצעי הפסוקים, מספרם מבלבל מספר הפסוקים הכללי, שאין לתת להם עוד קצב ומספר מכוון; כי אם נכנים גם אותם בסדורו של המספר יבאו פסוקים בני שתי תיבות ג"כ במספר, כמו: לא תרצח; לא תנאף; לא תגנב; ועפ"י הטעם התחתון הם כולם רק פסוק אחד, וכדומה לאלה — · כן גם הא דנידה ל"ג, א'. הנה הגירסא „מ"ע והנושא והנשא כתיב", כבר כתב עליה רש"י ז"ל „לא ידענא מאי היא ונראה בעיני שהוא פירוש משובש" עכ"ל וגם כבר זכתה להיות מעוטרת ומוקפת עגולין בפנים הספר, מאת הדר גאונו של המהרש"ל ז"ל; ואף שהתוס' ז"ל מקיימין אותה וסומכין אותה בדברי עצמם ז"ל מהא דמעבירים כתיב, הנה לעיקר עסקנו בסתירת שאלתנו, כבר יצאה כזאת מגדר מלאכתנו פה, אחרי שאין להגירסא הזאת הכרע מדברי החכמים התלמודיים ז"ל עצמם ומשמאילים רבו על מימינים *) — . אך זאת באמת נשארה לנו הך דסנהדרין ד', א': קרנת קרנת קרנות, אשר שם נראין דברי רש"י ז"ל מוכרחין דקרנות אחת כתיב מלא ובספרים שלנו שלשתם חסרים? והנה אני מצטער שלא מצאתי ישוב נכון לסוגיא זאת להתאימה עם נוסחת ספרינו אם לא בדרך מפולפל, אשר לא לבי הולך לבחור בה, כי דרך אמונה בחרתי ומישרים חפצי; והנני מחלה את פני המעיינים היקרים, להתבונן בסוגיא הזאת בעומק העיון, ויש תקוה כי ימצאו שכר אמת לפעולתם, אחרי האמיתיות שנתבררו לנו בכל הקודש, כי ספרי חכמינו ז"ל לא נשתנו כלל ועיקר מספרינו אנחנו כהיום הזה.

סימן לז

ולא נשאר לנו עתה לרגל המלאכה אשר לפנינו, רק לפתור תלונותיו של הכהן מורה (הנזכר בהקדמתי) בהחלופים שנדמו לו בין שיטה ליקולה, לראות בדברי המתרגם הארמי ונזכה ונחיה ונראה מה יהיו תלונותיו? — וזה לשונו במאמרו „תשובה מאהבה":

יען

*) עיין ע"ז אחי ואחני האברך המשכיל מ' משה אליעזר בן חי"ל אינגעם פי': ע' תקון סופרים למהרש"ד ויקרא ע"ו, י'. שהביא בשם א"ת דלא פליג הש"ס עם המסורה, והתיבה יתבים דים אם למסורת ומלין למקרי והנושא בשור"ק הוי"ו וקמץ השי"ן מבנין הכבד שלא נזכר פועלו מתהדגש, כמו לא דכאו עד היום הזה (ירמי' מ"ד, י') יחד חבאו עניי ארץ (איוב כ"ד, ד'); וכמו שהבא ונחבא הכל אחד, נושא וניסא הכל אחד. עכ"ל.

יען המנכם מן הגוים, נראה מן התרגום אחרי העיון שקרא „המלכם" בריש עדה"כ שם: ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים (יחז' ה', ו) והחלוף הזה אף שהוא קל ונודע (שלמנ"ר מתחלפים) מ"מ לא נמצא מי שהעיר על הדבר הגדול הזה. עכ"ל

כונת עיונו להשוות מלת „דחבתון" בפ' ז' עם מלת „למחבביהון" שבפ' ו'. אבל מי לא יראה כי מלת „למחבביהון" איננה תרגום מלת „ותמר", רק תרגומה של „לרשעה" ומלת „ותמר" מתורגמת „ואשניאת"; ואלו היה קורא פה „המרכם" הי' לו לתרגם: חלף „דאשניתון" — אך באמת תרגם רק הכונה ומפרש: המנכם, כפשוטו מל' המון רב, וענינו: הוספתם, ופעולת ההוספה נשמע מהמשך הענין: הוספתם לרשוע, ותרגם לפי הכונה: דחבתון מן עממיא, בהוראת „מן" היתרון. ועי' עוד געזעניוס ה': המן שתרגם: ווייל איהר טאבטעט (ד. ה. איהר געגען גאטט עמפארט) מעהר אלס דיא היידען.

סימן לח

ישעי' ל', ו.

בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף, נראה שהתרגום קרא „מקום" במקום „מהם" עכ"ל

אין לנו אלא להעתיק לשון התרגום כצורתו ויודד מראהו כחזיון לילה. זה לשון התרגום בארע עקא ועייק „אתר" דאריא בר אריון וחיון חורמנין מפרחין. ואלו היה קורא „מקום" במקום „מהם" היה מקומו של „מקום" בין: אריון לבין: חיון כמו שמקומו של „מהם" בין: ליש לבין: אפעה? עכשיו הכל מודים שעזב את מלת „מהם" בלי כל תרגום, ומלת „אתר" הוסיף להמשך הכונה, כמו שהוסיפו גם אונקלוס ותרגום ירושלמי אותה המלה עצמה בפסוק הדומה לו (דברי' ח', ט"ו): המדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב, ות"א: במדברא רבא ודחילא „אתר" חיון קלן ועקרבין; ובתר' ירושלמי הוסיף „אתר מלי" חיון; כחובת כל מתרגם משכיל לפשט הקמטים במאמר קצר ולהרחיבו כדי המשך כונתו השלמה:

סימן לט

שופטים ז', ג.

ישב ויצפר מהר הגלעד, קרא התרגום „ויצרף"; כמ"ש שם בענין: ואצרפנו לך שם. עכ"ל

הנה הפעל „ויצפר" הוא בודד במקרא והוראתו סתומה ועלומה, כאשר התיגעו בה כל מפרשי הפשט, אם לא עלה נכונה היא לפני המתרגם לתרגם רק הכונה, עם הרשות הנתונה לבעלי הלשון למצוא הרבה שרשים שהם מן המתהפכים, כמו: ויפצר ויפרץ; כבש כשב; ודומיהם הרבים וכן כתוב בפירושו של ר' ישעיה ז"ל בפירוש „ויצפר כמו ויצרף, כמו כבש כשב" עכ"ל — ואם רצונך לידע דרכו של המתרגם הזה לתרגם רק הכונה בעזיבת חומר המלים, הנה מלבד הדוגמאות הרבות שתפגוש בקריאתך בו בכל אתר ואתר, הַשְׁוֵה את שני הפסוקים ישעיה נ"ט, ט"ז. ושם ס"ג, ה'. שהמלים במקרא השתנו שנוי רב ועצום, עד שאין לתלות כאן קריאה מחולפת, ובכ"ז להיות הכונה אחת תרגם

את

את השיחה בסגנון אחד ובלי כל שנוי זולת בהגופים המדברים מנסתר למדב"ע— ואלה רבות לאין מספר.

סימן מ

יחזקאל ט"ז, ל"ו.

יען השפך נחושתך ותגלה ערותך, נראה ב ר ו ר שקרא המתרגם ח ש פ ך חי"ת סגולה מקום ה"א חרוקה ושי"ן שמאלית נקודה בשוא תחתיה במקום ימנית קמוצה, ופ"א דגושה במקום רפויה, ולחנם נתן המליץ רשב"ה תודה ותהילה להחכם ר' מ שור על באור חדש זה, כי לא מבטן אחרונים ב א מבטן קדמון יצא החדוש הזה (עי' הערה להעתקת ספר תולדות רש"י). עכ"ל.

גם פה לא נעשה מאומה רק נקרא בפינו את לשון התרגום „חלף דאגליאת בהתתיך ואתחזית קלונך" ונזכה ונראה כי תרגם גם פה, כדרכו בכ"מ, רק את הענין ולא את המלים; כי כמו שאין בהתתיך תרגומו של „נחושתך" ולא „קלונך" תרגומו של „ערותך" (כי: ערות אב, יחזקאל כ"ב, י'. תר' „עריית' אבא) לפי הוראת המלים, רק לפי הוראת הענין, כן אין „אגליאת" תרגומו של „השפך" רק לפי הוראת הענין; ומצא לו חבר „נגרות" איוב כ', כ"ח. המקביל שם ג"כ לעומת „יגל", ונשפך ונגר הוראה אחת להם במובנם הפשוטי כן גם במובנם המשלי; וכמו שפי' גם הרד"ק ז"ל פשוטו של מקרא זה עם קריאתו „השפך" כמו שהיא, ולא עלתה דעתו על דבר אחר, והסתייע ג"כ בפירושו מדברי התרגום התמימים והישרים האלה — · וס' תולדות רש"י אין כעת בידי לדון על דברי המליץ הלוי, אבל כשאני לעצמי גם אני מודה ואומר עם המורה הכהן: לחנם ולא אמת נתן המליץ המהולל הזה תהילה על באור חדש זה, ביותר ראוי לתת תהלה בו, כי לפי קריאת „חֶשְׁפֵּךְ" היה צריך לבא בהקבלתו „וְתִגָּלֶה", בנין הפעלים לעומת הפועלת ולא בהסבת פנים מנוכחת לנסתרת—.

סימן מא

תהלים ל"ז, כ"ו:

כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה · נראה שהתרגום קרא הז' בשוא והר' בחולם, ע"ד כפה פרשה „וימינה' שלחה, ויסבים עם חונן ומלוה שלפני זה · עכ"ל.

כמה יחולל בזה כבודו של המתרגם אם ניחס לו קריאה כזאת! הזרוע כמו הימין מציירות בכל מקומות בואם בכה"ק על האומץ וכח וגבורה, לא על נדבת היד הראויה להיות מקבילה לעומת: חונן ומלוה; ואלו היה קורא „וזרועו", ולפי הכונה שמייחס לו הכותב המעליל הזה, היה מתרגם מלת: לברכה „לצדקתא" לא „לברכתא" — · ואתה הקורא בא וראה שכל מי שבוא לבוא אחרי בולמס של חלופים, סוף שמחליפים אותו בחלופים מעצמו ובשרו (ב"ר פ' נ"א), עד שזכרונו של אותו האיש הטעהו בהדוגמא שהביא: כפה פרשה לעני „וימינה" שלחה לאביון, שהיא מליצה בדאית, ואו שתהולל אשת חיל בשליחות ימינה לאביון, כי שמן ימין אך למהלומות יקרא, אבל ע"כ אך בזאת יהלל שהלל „וידיה" שלחה לאביון, ושליחות הימין הניח להלמות עמלים (שופטים ה') — · אבל עד כמה נשעבד את משפט שכלנו הבריא להיות עבד מוכן לרצונו, עד שבשביל שהתרחבה

השומרה

חטוטרת הזי"ן בתיבת „ז ר ע י ה" שבתרגום *) עד כדי שעור גגה של ד ל" ת בספרי הדפוס ע"י עושי מלאכה שרובם כמלאכים אינם מכירים בלשון ארמית , הבשביל כך נכריח את שכלנו להוציא משפט מעוקל להשחית המליצה (המדברת בכל הענין בזרע צדיקים —) ולשבש את ספרי הקודש המשוייגים במסורת ברורה פקוחת העין הלטושה, על כל קוץ וקוץ ונקודה דקה מן הדקה ? !

ואם באנו לכתוב טעיות הדפוס או הסופרים בלשונות של התרגומים , אין אנו מספיקים , וכבר הוברו בזה חבורים שלמים ספרים הרבה ואין קץ עוד ; אבל אעיר פה רק על אחת בשביל דבר שנתחדש לי בה. תרגום : ויפיח כזבים עד שקר (משלי י"ד , ה) כתוב בספרי הדפוס : סהדא „רַגְלָא" ברים , והערוך ואחריו בעלי התוס' ז"ל ע"ז , כ"ד , ב'. הכריעו של"ל בדל"ת ונמוקה עמה מתרגום : לא ימעל פיו (שם ע"ז, י') לא נדגול פומי' ומל' חברים המדגילים זל"ז בהלכה הנדרש מתיבת „ודגלו" עלי אהבה ; ועפי"ז הבינותי מאמר שתום בקהלת רבה , לא אמנענו ממך , וז"ל : יש רעה חולה ראיתי תחת השמש , וכי יש רעה חולה ויש רעה טובה ? אלא איזו רעה חולה כגון דגלוס פטרגוס מסכין תשיש ערטיל וכפין. ע"כ · וכתב ע"ז הרב בעל מ"כ : דגלוס פטרגוס , משמע שם איש עני תשש כחו וערום ורעב , עכ"ל · וציינתי בנמוקי על גליון המדרש שלי בזה"ל : עי' ערוך ע' דגל שפי' מרמה וכזב , תר' לא ימעל פיו , לא נדגול פומיה ; עד שקר , סהדא דגלא ; וכאן : דגלוס , הוא שם תאר לאיש מִרְמָה מְכַזֵּב בוגד ומועל בפיו ולשונו ; פטרנוס , כל"ל בנו"ן , הוא: Patron, סניגור ופרקליט מליץ ומגין לאיש בריב משפטו , כמצוי לרוב בל' המדרש ; ובזה מפרש המדרש מליצת רעה חולה , כגון דגלוס פטרנוס , כלומר מי שיש לו למליץ ומגין בריב משפטו פרקליט ופטרון איש שהוא רמאי וכזבן בוגד ומועל בפיו בשקר ומרמה , שאז רעתו כפולה , שמלבד רעת החמס שעליו הוא מבקש משפט , עוד מבטחו בפטרונו הרמאי מבטח בוגד , שיוליכנו תועה בכזביו ורמאותו במדוחים , לבלות ימיו ולכלות ממונו ואין קץ — ; וכן מסכן תשיש , עני חלש , רעתו כפולה שאין לו כח ידים ובריות גופא להרויח ביגיע כפיו למלאות מחסור עניותו — ; וכן ערטיל וכפין , ערום ורעב , ג"כ רעתו כפולה שמפני רעבונו ומחסור בטנו ירגיש יותר רעת ערומו מפני הקור והצינה ; גם שהוא בוש בעירומו לצאת ממחבוא רגלו ע"פ חוץ להיות נודד ולבקש לו שבר רעבונו — · ודוגמת זה חגיגה ה' , א'. על הפסוק רעות רבות וצרות .

סימן מב

שם י"א , א'.

נודי הרכם צפור, נראה שקרא המתרגם הר כמו · עכ"ל .

אך חלוש ומחזה שוא הוא ליחש פה קריאה מוחלפת להמתרגם שאמר חובתו ופשט קמטי הכונה ממליצה המצטמקת ויפה לה בלשונה לפי תכונתה , בהעתקתו אותה אל לשון אחרת שאין לה התכונה הזאת ; כי הנה השם : צ פ ו ר , בא פה לשמש

*) שוב מצאתי בת"י בראשית ח' , כ"ב : עוד כל ימי הארץ זרע וגו' עוד כל יומי ארעא „ד ר ו ע א" בתקופת תשרי וכו' , הרי שגם בהוראת הזריעה שבש' הזה ג"כ התגשם הזי"ן בדל"ת בלשון התרגום מעיקרו , ואין אנו צריכים ליחס טעות בדפוס ולהגיה —

לשמש כתואר לפעל נ ו ד י, ובא כמשפטו בלהיק עם יתר ובלתי נטוי: נודי נדידת צפור, כמו תלכו קרי, הליכת קרי; שמן תורק, הרקת שמן (עי' שושנים סי' נ"ה הערה 5.); והמתרגם בהשמרו שלא יתפש בדאי לא הי' יכול לתרגם הפסוק כצורתו: א ט ל ט ל י לטורא צ פ ר א, שאז הי' כמשמע לשונו שמדבר לנוכח אל ה צ פ ו ר, והוכרחו עפ"ז להוסיף מלת הדמיון "היך", כמו שכל המבארים בפירושיהם, הוסיפו פה מלת: כמו, להסביר הכונה כראוי עי' ראב"ע. וכנוי הרבים בתיבת: ה ר כ ם עזב בלי תרגום אחרי שלא מלא את הגופים שעליהם יוסב במליצה הכתוב, אבל לא עלתה דעתו על דבר אחר.

סימן מג

בטרם אצא מאת פני התרגומים ובני החלוף המיוחסים להם שלא בצדק מאת הכותב ה מ ת א נ ה הנזכר, לא אחדל, כמליצתם ז"ל ירושלמי ריש פ' שבי דשביעית, לפגוע בכבוד דבריו של צדיק בקבר, מפני כבודה של האמת בעצמה, העומדת לה לעד לעולם, כימי השמים על הארץ. גם הדר כבוד הגאון מהר"צ חיות ז"ל, נתפש במה"כ הדר גאונו, ליחס חלוף קריאה למתרגם יב"ע בפ': כי ל ק ח ה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה (ישעי' מ, ב'), וכתב בספרו א מ ר י ב י נ ה (הערה לסי' ד' ד"ה: ערם) אחרי שהעתיק ל' התרגום, בזה"ל: "נראה שהיתה לפניו הגירסא ל ק ת ה בתי"ו" — והנה מלבד שמ': ל ק ה, אינו מילדי העברים והנהו ארמי מבטן ומלידה? יפלא הלא כבודו בעצמו מעתיק שם דברי התרגום אשר זה לשונו "א ר י ק ב י ל ת כס תנחומין מן קדם ה' כאלו ל ק ת על חד תרין בכל חטאהא" — הרי לנו מפורש שתרגם תיבת: ל ק ח ה בתיבת: ק ב י ל ת, וסמך אחריה במקומו הראוי תרגום "מ י ד ה'" עם הזהירות מהגשמה "מן קדם ה'" וגודל איפא החלוף כחזיון לילה —. אולם תוספת "כס ת נ ח ו מ י ן" והסבת הדברים "כאלו לקת" היתה ממנו עצת חכם משכיל להציל מליצת הנביא מציור דמות עול ח"ו בחק השגחה העליונה, כי איך תלקה מדת הדין ח"ו להענים יותר מכפי שעור החטא? (ועי' רש"י על אתר בישעי' וגם בירמי' ט"ז, י"ח. ותרגום שם, ולפלא דמחלפי שיטתייהו?) וכמו שהרבה להשתדל בהצלה זו הראב"ע ז"ל בתוכחת תו"כ ויקר' כ"ו, י"ח. כ"א. כ"ד. כ"ח. ע"ש; וגם כאן על אתר כתב "כפלים, מצרות שלקחה מכל גוי, בכל חטאתיה, בעבור כל חטאתיה". השכיל להפריד תיבת: כפלים לגרמה, עם הכונה על רבוי הצרות שנכפלו להאומה פעמים רבות; ושמוש ב' בכל חטאתיה איננו נמשך על שעור הכפלים, אבל נסב לבדו: שכל הצרות הכפולות היו לה בעבור ובגמול כל חטאתיה, שהגמול משוער לפי מדת החטאים, אבל לא יותר על המדה, וכפירושו גם על מליצת: ש ב ע כחטאתיכם —. והמתרגם המשכיל הזה בחר בעצה אחרת, ואולי טובה יותר עוד, ופשט את קמטי המליצה במלואת אבני חן, כי הלקוחין הם לקוחין של טובה ושל תנחומין, הנשמעים מהמשך המאמר בראשיתו: נ ח מ ו נ ח מ ו, ומדה טובה זו מרובה בכפלים באמת לפי שעור הדמיוני של העונש שנדמה בחמלת מדת הרחמים כאלו היה כפול בשעורו של החטא — כמדת אב רחמן אחרי י ס ר ו את בנו בשבט על מרדו ופשעו, יך לבבו אותו בחמלתו לאמר: הרבתי ליסרו יתר על השעור, אף שבאמת אין זאת, ויעניק לו טובה כפולה ומכופלת להשקיט חמלתו — וזה ברור בכוונת התרגום. ועי' גם ברד"ק —. ובספרי ש ו ש נ י ם סי' ב' סעיף א' חקרתי יסוד ש': כ פ ל, עפ"י

מקורו ועקרת הוראתו, וממילא הדברים והאמת השכלתי שם, שאין המליצה הזאת צריכה לכל אלה, והיא בטהרתה יפה וברה בלי כל כחל ושרק ופרכוס ע"ש —.

סימן מד·

עוד קבץ אדם שיאנו הכהן מורה מדברי הראשונים ז"ל שקראם חברו שתי המלות: כל עמת, למלה אחת „כלעמת"; וקראם הפרידו: חלכאים, אראלם, מכלם, לשתים שתים, והעלו פירושם בשנוי מכפי משמעותם לפי הכתוב בספר, והרי הם לפי דעתו חולקים על המסורה· על זאת אשיב: הנה מצאנו יותר מזה, מחלוקת רבנן קשיאי בש"ס דידן פסחים קי"ז, א. וש"ס ירושלמי מגילה פ"ק הל' ט'. על תיבות: כסיה, במרחביה, ידידיה, הללויה, אם הן נפרדות או מחוברות, והוראת ענינם משתנה בהבדל בין קדש לחול; והתוס' יו"ט פ"ד דסוכה משנה ה'. שקיל וטרי באריכות רבה להלכה למעשה בכתיבתן? — אבל כל אלה אינם מרפים אשיות המסורה ולא מחלישים תוקפה; כי באמת בכל השפות החיות והמדוברות נמצאו דוגמאות הרבה כאלה שסופריהן מחברים שתים שלש מלות ועושים מהן הרכבת תיבה אחת בתמונת שם תפארת למליצותיהם; כמו בל"א: „Vergissmeinnicht"; ein „Garaus" machen וכאלה רבות; וגם על הפרדת תיבה אחת לשתים, הביא לנו הרי"ן גאות ז"ל דוגמא מן: פקח קוח; וכן: לחפר פרות, כִּי עֲנִים ואולי יהי': אהבו הבו, ג"כ חבר להם בתמונה מרובעת על חוזק והתמדת הפעולה —· ועל השתנות הפירוש לפי החבור והפירוד, הלא זה נכנס תחת גדר הרשות הנתונה בפירושי המקראות, אשר גם לפי שכלו יהולל איש ואיש לחלוק על פירושיהם של רבותינו הקדמונים ז"ל, וברצון חכמים, שתורה בלתי חתומה בפירושיה נתנה מאז ועד דור אחרון, וכפי ההלכה הברורה במבוא התלמוד לרבינו שמואל הנגיד ז"ל —.

סימן מה

ובפירושו המיוחס לו (לרש"י ז"ל) לדה"א ז'. כתב: עזרא ספרים משונים מצא אשר מהם העתיק, ובהיותו מסופק איזה יכשר כתב שתי הנוסחאות, וכן מה שמצא משונה מן הכתוב ביתר ספרי הקדש, לא סר מהעתיק הנוסח שמצא. עכ"ל. והעתיק כונת הדברים המיוחסים לפירש"י שלא בלשונו ממש, למען יוכל, עם קצורו, להוסיף בם, על דעתו שלא על דעת הכותב אביהם —·

וכשאני לעצמי תם אני ולא אדע דבר רע שנמצא בדברים כאלה וכיוצא בם, נגד המסורה להזיזה זיז כל שהוא מאיתן מושבה וכח קיומה בתוקפה? הלא בעל המאמר הזה בתם לבבו ובנקיון מחשבתו הטהורה תמך דברו במאמר מפורש לחכז"ל: שלשה ספרים מצא עזרא. והוא מאמרם ז"ל בירוש' תענית פ"ד הל' ב': שלשה ספרים מצאו בעזרה, ספר מעון, ספר זעטוטי, וספר היא, בא' מצאו כתוב כו' ובשנים כתוב כו' וקיימו שנים ובטלו א'; וזה דומה למאמרם ז"ל באדר"נ פ' ל"ד על עשר נקודות שבתורה; ולמה נקד? אמר עזרא אם יבא אליהו (נ"א: משה) ויאמר מפני מה כתבת כך? אומר לו כבר נקדתי עליהם, ואם יאמר לי יפה כתבת אעביר את הנקודה מעליהם. ע"כ. ומעודי ועד עכשיו אני תמה על הרב בעל מאור עינים ז"ל אשר אם צדקו דבריו בפ' י"ט מא"ב, בכל מה שטען על דברי הילמדנו

בענין

בענין תקון סופרים, אבל מה שהשוה מדותיו נגרף אל זה גם את המאמר היפה הזה מאהר"נ וקורא אחריו מלא עד שלבו נוטה להאמין גם עליו שהוא נוסף מאיזה תלמיד שכתבו שלא מדעת רבו או שנאמר על דרך אחת ואיננו כפשוטו כו' כו' עי' דבריו שמה; הם אני ולא אדע איזה הגיע כבוד סופרים או איה הפגם כל שהוא בקדושת תורתנו התמימה, אם נאמר כי עזרא בהיותו ראש לעדת הסופרים שנתנו גבם לספור אותיות שבתורה ולעשות לה סייג במסורותיהם לדורות עולמים, מצא במקומות אחדים אלה, עשרה במספר, ספרים משונים אשר לא ידע להכריע איזה יכשר לבחור בו ולהעמידו על טהרתו בעצם והאמונה? כי באמת לא נפגום אף כדי חגירת צפורן כ"ש, בקדושת רוחו רוח אלהין קדישין של עזרא, אשר לפי עדות חז"ל היה ראוי שתנתן תורה על ידו, ולא יתרעם עלינו אם נאמר דיו לראוי להיות כמוחזק, מי שנתנה על ידו תורה בפועל ממש; הלא גם האיש לא קם כמוהו הזה בכבודו ובעצמו אמר: עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם (במדבר ט', ח); לא פסק משפטן של בנות צלפחד, עד שהקריבו לפני ה' (שם כ"ז, ה'); שאל מדוע לא אכלתם את החטאת? וכאשר השיבוהו כהלכה, שמע וייטב בעיניו (ויקרא י', כ'); איש האלקים אשר בא מיהודה ויעש המופת לעיני ירבעם ויקרא דורות מראש בשם „יאשיהו" עד שלא נולד, מה שחזון לימים רחוקים בנבואה פרטית כזאת, אין נערך בכל הנביאים זולתו, נפתה מנבואת השקר שבשם לו הנביא הזקן מבית אל (מ"א י"ג, י"ח); אלישע אמר: וה' העלים ממני ולא הגיד לי (מ"ב ד', כ"ו) — מכל אלה הלא אנחנו רואים ברור כי אין מגדר הנבואה ורוה"ק להיות צופה ומביט את הכל בלי העלם דבר; כי לפי רצונו הנכ"ת של אלקי הרוחות ית', ישפיע על איש הרוח שיבחר בו, כמות הידועה בגזור, ואת היותר יעלים ממנו, לפי גזרת משפטו האין=חקר — ומדוע יחרד לבנו את כל החרדה הזאת, לְגַבֵּר אותותיו של האמיתי איש אלקים קדוש זה, אשר בנקודותיו נתן לנו אות אמת, כי אחרי כל השפע הרב והעצום שהשפיע נותן התורה ית' את רוחו עליו ובחר בו להיות סופר מהיר נאמן בכל בית תורתו הק' בכל אותיותיה ודקדוקיה, גזר ית' בתבונתו האין=חקר, להעלים ממנו שפע נבואתו במספר עשרה מקומות אלה, למען יכתוב וינקוד ויסביר פנים לכאן ולכאן לרמוז על נפוגותיהם לדור אחרון? — אדרבה נאידך גיסא, כמה נערץ ונקדש מעשהו של הסופר המהיר והנאמן הזה, אשר בהעירו זאת על מספר מקומות אחדים אלה, יקים עדות נאמנה על כל המון רבבות אלף אותיות התורה הקדושה, שהם בעצם טהרתם, לא נפל לו שום ספק באמת מהנה ומבין לנו, גם אחרי שנות אלף בטלטולים רבים ועצומים, באמיתתה ועצם תומה כמו שנתנו מסיני! הכי לא נאוה לו באמת ובלי כל גוזמא תוארי הכבוד „הכין לבבו לדרוש תורת ה'" „והוא סופר מהיר בתורת משה אשר נתן ה' אלקי ישראל" (עזרא ז) „שהיה סופר אותיות שבתורה" למסור אותה לנו בטהרתה! וכמה גדלה העזות של שטות מכל מי שיבא אחריו להתחכם ולהתברך בנפשו שישכיל יותר ממנו וכי בתבונתו ימתק וימתוק רהב שוטה וגם רוח זה, ברוח שטותו, את אשר כתב איש אלקים קדוש זה, ברוח קדשו!? — וכן הדין במגילות היחס שבדה"י, אשר לפי הטלטולים לא מצא הוא ברוח קדשו כדי נאולתם אל הקיום יותר, מי יבוא בסוד ה' ית', להיות יואל לדעת מדוע העלים שפע נבואתו מבחירו בדבר הזה? וכמה תגדל השטות מכל מי שיתברך בלבבו לבא אחריו ולתקן לפי משפט שכלו בגסות רוחו! הלא זה דבר חכמינו ז"ל: לא ניתן ס' דה"י אלא לדרש (ויק"ר פ' א'. רות רבה רפ"ב); השכילו לנו בזה כי אין לעמוד על בורין של דברים בהספורים המקובלים במגילות

היחס המקוטעים שהציל הסופר המהיר הזה, כאשר מוצל מאת הזמן המבלה כל ונגזר עליהם ההעלם מיודע תעלומות ית' וכמו שהעיד עזרא בעצמו על כיוצא בזה, בספרו ב', ס"ב. ס"ג. ונשנה בנחמי' ז', ס"ד. ס"ה. — ואין לנו להשתמש בהם רק למשמעות דורשין ולסמוך עליהם אגדות מוסריות, אבל אין תקוה להוציא מהם פשט ברור בספור היחסים —.

סימן מו

ואחרי אשר אני דן בזה בקרקע לפני חכמים ישרי לב, ואקוה כי יצדיקו את הצדיק, את המאמר הנזכר באבות דר"נ, ולא ינידוהו ממקומו מכבודו ואמיתתו, הנני לובש עוז בישע השם ית' להגיע כאן באור מקרא סתום אשר נלאו בו רבים:

במדבר כ״א, ל׳.

וַנִּירָם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַד־דִּיבֹן וַנַּשִּׁים עַד־נֹפַח אֲשֶׁר עַד־מֵידְבָא׃

נקוד התיבות במליצה הזאת מפליא: פתחות וי"ו ונירם תתנגד אל קמצות הרי"ש בו, וכן בנקוד תיבת ונשים באו כמה זרות שא"א להולמם, כאשר העיר בצדק המבאר לת"א ולא נמצא מזרות בכל אופן שבחר בבאורה; אבל אם נשתמש לאורו של המאמר הנזכר נראה אור בהיר במליצה הזאת בלי כל לחץ כבדות וזרות. הנקודה שעל הרי"ש במלת: אשר, תורה שיתכן שיאמר עליה: למה כתבת? ולפי"ז בהסיר הרי"ש תשתנה המלה לשם „אש", ובהכרח תשתנה כונת כל המליצה מאשר אם אמר: יפה כתבת — ולהיות שהדבר בספק בקיום הרי"ש או בהעדרה, בהכרח ישתנה באופן השמטת הרי"ש, גם נקוד יתר התיבות הנמשכים בהמשך המליצה, מאופן נקודם בקיומה; והנה כי כן מחובת המנקד להסביר פנים לשני האופנים גם יחד בכל האפשר, כלומר כל עוד לא יתלכדו שני אופני הנקוד באות אחת שמחמת זה ישולל אפשרות הקריאה.

והשתא נחזי אנן לעשות פרוד בין דבקי שני האופנים, ולכוין הוראת המליצה ועל פיה גם נקוד התיבות, בהפרדם לאחד אחד; באופן הא' בקיום הרי"ש ינוקד וְנִירָם, בשו"א הוי"ו וקמצות הרי"ש, ופתרונו: וניר שלהם; וַנָּשֵׁם, בקמצות נו"ן האית"ן והשי"ן צרויה מלשון שממה; נֹפַח, בחול"ם הנו"ן והפ"א רפויה, שם מקום תמו' נֹבַח, עי' געזעניוס; אֲשֶׁר, האל"ף חטופה והשי"ן סגולה, מלת היחס; והוראת המליצה בכללה כפי באור הרב המתרגם האשכנזי עפ"י המבארים הקדמונים —. ובאופן הב' בהעדר הרי"ש, ינוקד: וַנִּירֵם, בפתחות הוי"ו והרי"ש צרויה, עתיד מדב"ע מש': ירה, והמי"ם כנוי הנסתרים מקבלי הפעולה, ופתרונו ונירה אותם; וַנַּשִּׁים הפעיל מש': נשם, והנו"ן לרבים מדב"ע ונבלעה נו"ן השרש בדגש כמשפטה, ופתרונו הפחנו בנשימת פה *); נֻפַּח, בקובוץ
תחת

*) וכן אני פותר מעתה גם מלת: ישים עליהם נוהם (ירמיה מ"ט, כ') בפלם: יכיר, יפיל, יגים, כמו שמצאנו פעל מזה השרש גם בקל: אשם ואשאף (ישעיה מ"ב, י"ד) אשם, בפלם: אנף, על דחיית הנשימה והוצאתה לחוץ, ואשאף, על שאיפתה והמשכתה אל התוך, ונכללו שניהם בהפעל: אפעה, הקודמת —; והבדל בין הקל וההפעיל, שמור כמשפטו

תחת הנו״ן והפ״א דגושה , פָּעַל מה׳ נפח , כמו איוב כ׳ , כ״ו ; אש , בהעדר הרי״ש והאל״ף לרויה , שם היסוד הבוער ומגהץ שביב — · והמליצה משותפת במקצת עם הקודמה בפ׳ כ״ח : כי אש יצאה וגו׳ אכלה וגו׳ · ובעודה : ונירם אותם . . . בירייה והשלכה אחת . . . והנה פתאום אבד כל ארץ חשבון עד דיבון ! — ונשים . . . השמנו בפינו מפח נפשים קל · · · והנה פתאום פעלה נשימת פינו פעולה עצומה ונוראה כזאת עד , שנפח אש לוהטת עד מידבא !! — והכל לצייר קלות הנצחון באפס יד ומהירות ההשחתה בעדי האויב כרגע — . והורה לנו על הכונה השניה הזאת המנקד , בזרות הנקוד שהרבה בזה כהפכים מתנגדים , שלא יתכן קבוצם יחד ובציון הנקודה שעל הרי״ש במלת אשר , כמורה באצבע להתעורר בהסברת כל הזרות , עפ״י הפרוד בין דבקי בני האופנים , לפי מה שהיה אצלו בספק אולי יאמר : למה כתבת ·

סימן מז

הראב״ע בפירושו לפ׳ תרומה כתב : ויש שבוש בדה״י , שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים ותחת המנקיות אמר מזלגות . עכ״ל שהעלה הכהן מורה בחכו ושמח ·

והרב החכם ר׳ יוסף ווייסע מלטער בזה בהקדמתו לס׳ דה״י · אבל עי׳ בדברי הראב״ע דברי׳ ב׳, ה׳. „אל תתגרו בם , כמו יגרה מדון , כענין תנועה ושבוש״ עכ״ל · הנך רואה בזה דרכו להשתמש במלת „שבוש״ הזאת ביסוד הוראתה , לענין הסבוך ופתלתל בלתי מסודר , כשמושה בל׳ המשנה : משובשת בגייסות (יבמות קכ״ב, א׳) כמושאל מתרגום : שלשה שריגים , תלתא שבשין , וכן שיבשי לאריסא (ברכות ה׳, ב׳) אבל אמנם מזה השתעף אח״כ גם לענין למודיי בלתי מסודר : שבשתא כיון דעל על (פסחים קי״ב, א׳) ; וכן בלשון המדוברת במדינתנו קורין לעשות „ג ע ר י י ז״ מהשתעף משם „Reis״ בל״א סעיף דק מסולסל ומפותל ; כאשר כן קורין לקוֹלות תלתלי שער מסולסלים „ג ע ר י י ז ע ל״ ג״כ מן השם הזה , ובמושג הזה הושאל גם לענין סיבוך ופיתוי להמשכה אחריו : אזל משבש ומייתי לה כו׳ הא כבר שבשתא ולא איפשטא (יבמות ק״ה , ב׳) והוא מת״י : פתיתני ה׳ ואפת , שבשתני ה׳ ואשתבשית (ירמיה כ׳ , ז׳) אתא ר״א בר״ה ושיבשיה ואינסיב (נדרים פ״ט , ב׳) פערדרעהן — · וא״ו שהיה כונת הראב״ע ביש טעות בדה״י כי בזולת מה שהוכח כל מכובד לכבד נכבדים , לא יתכן ליחס אף לסופר מאן דהוא טעות סופרים כזאת במלים בלתי מתדמים כלל בצורתם כתיבתם וקריאתם · אבל כונתו בהענין מסולסל ובלתי מסודר בדה״י שם — והרמב״ן ז״ל לפי מדת אהתנותו , קנא נפשו במבטא בלתי לא כזה ויהיב ליה למעפשי׳ לאמר „והשבוש בדברי רבי אברהם הוא״ , אבל חלילה לו לחשוד את הראב״ע ז״ל לחושב ספר מקרא קדש כטועה ח״ו — ·

בדוגמא כזאת מצאתי חובה לנפשי להציל כבודו של תפארת עמנו שר וגדול בישראל

נה בפ׳ נשם הזה , שהראשון מורה על הוצאת הנשימה גרידא מבלי שתתפשט הפעולה על עצם אחר ; והשני יורה שפעולת הנשימה התפשטה על עצם אחר שאיפו מתפעל מן הנשימה הדוחה אותו ; במליצה ישעי׳ התפשטה על הנוה , ובמליצתנו על מערכת צבא האויב ועריהם חשבון דיבון ומידבא שיצייר השחתתם כגזול מאכולת אש לוהטת סביב .

בישראל הרב דון יצחק אברבנאל ז"ל ולתבוע עלבונו מן המתכבדים בקלונו בדיבת שקר ; בס' ארץ קדומים (ווילנא תקל"ט) ערך ת ר ש י ש הערה 2) כותב בזה"ל · ודע ! קורא נעים, כי רוב דברי המחבר בשם הזה תמצא בבאור הרב דון יצחק אברבנאל בספר מלכים א' י', כ"ב. ביתרון הכשר חכמה, אמנם הפריז מעט על המדה לאמר כי עזרא הסופר טעה, במה שמצא כתוב שעשה יהושפט אניות תרשיש, בחשבו שהיו האניות ההם ללכת תרשישה, ואינו כן, כי הם היו רק ללכת אופירה, ומה שקראם הכתוב אניות תרשיש, מפני תבניתם שהיו נעשות כמו האניות הנעשות בתרשיש, והוא אם כן טעות ביד עזרא הסופר, עכ"ל ושרא ליה מריה — עכ"ל של ס' ארץ קדומים ·

יצא כמפריז במצילת חכז"ל לבקש רחמים מפמליא של מעלה לבל ימתחו עליו את מדת דינו הקשה ; שוב מצאתי כי כבר הקדימו בפרסום דברי הרדי"א אלה האיש ישר מ ג ו ר ו צ י א ה, באחד מספרי בכורי העתים ; והנה שני המחברים האלה לדבר אחד נתכוונו לפרסם בקורת חפשית כזאת בשם בעל בעמיו ככבוד הרדי"א ז"ל למען יראו בני הדור יקחו מוסר לחקות מעשי דורו של צדקיהו להיות מלעיבים במלאכי אלקים ומתעתעים בנביאיו — אולם אני עם קשיות ערפי לקחת מוסר כזה, מאנתי להאמין למשמע אזני עד שתראנה עיני בגוף הספר פנימה, טרחתי להשיג בעירי פירוש האברבנאל על ספרי נביאים, ושמחתי לראות בנחמה, כי המחברים מוציאי דיבה הנזכרים נסגו בדבריו, כענין שאמר רבינו הרמב"ם ז"ל, ב א ג ר ת ו ל ת י מ ן, על המהבילים לתלות דמיונותיהם ברמז ממלים מקוטעים בכתובים, מבלי הביט על המשך ענינם בראשו וסופו, יש להם למצוא מצות עשה בתורה לעבוד ע"ז ממקרא מפורש: ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן — . ולהיות פירושו של הרדי"א על נביאים בלתי מצוי כ"כ לא אחשך טרחתי להעתיק בזה כל אריכות לשונו שם · ובעיניך תראה הקורא ותשפוט מישרים להצדיק צדיק וכו' — וז"ל :

ואמר עם תרשיש נושאות זהב וגו' להגיד שעם היות שהאניות לא היו מביאות כ"א זהב ובשמים הנה אניות תרשיש היו נושאות מלבד הזהב דברים אחרים והם הכסף ושנהבים וקופים ותוכיים, ופירשו המפרשים שנהבים שהם שיני הפיל הנקראים בלע"ז א מ פ ר י"ל, וקופים הם הבעלי חיים הקטנים הדומים בצורותיהם לבני אדם ויקראו בלשון חז"ל קוף, והתוכיים הם העופות היפות בנוציהם והמראים אשר להם הנקראים בלע"ז פוונצי"ש. ומפרשי ה נ ו צ ר י ם אמרו שנהבים הם הפנינים הנקראים בלע"ז פירל"ש ובערב אל גוה"ר וקופים הם העצים האדומים הנולדים בתוך הים וצומחים שם הנקראים בלע"ז קורא"לש, ותוכיים הם נטף א' ירוק ספיריי מעט הנקרא בערבי אלמעב"ר. ואמנם מה שנאמר ביהושפט שעשה אניות תרשיש ללכת אופירה ולא הלך כי נשברו האניות בעציון גבר, אין הכונה שהיו האניות ללכת תרשיש, כי הכתוב אמר ללכת אופירה, אבל קראם אניות תרשיש מפני תבניתם שהיו נעשות כמו האניות הנעשות בתרשיש, וכל האניות באותו התבנית באיזה מקום היו נקראות אניות תרשיש, כמאמר הנביא ואניות תרשיש בראשונה וגו', ואמנם מה שנאמר בדה"י ביהושפט עם אחזיה מלך ישראל ויחברהו עמו לעשות אניות ל ל כ ת תרשיש ויעשו אניות בעציון גבר ואמר וישברו האניות ולא עצרו ללכת לתרשיש, הוא קשה עד מאד כי הנה עציון גבר העיד הכתוב שהי' על שפת ים סוף ותרשיש היה בים הגדול העובר באמצע הארץ שהוא מ צ ו ר שהיא בלי ספק בים הגדול

העובר

העובר באמצע הארץ היה דרך ישר אל תרשיש, ולא הי' א"כ אפשר שמעציון גבר ילכו לשם כי הנה אין לים סוף מוצא אל הים העובר באמצע הארץ, ואולי טעה עזרא במה שמצא כתוב שעשה יהושפט אניות תרשיש בחשבו שהיו האניות ההם ללכת תרשיש ואינו כן כי הם היו ללכת אופירה ועל תבניתם אמר אניות תרשיש והוא אם כן טעות ביד עזרא הסופר. וא"כ נאמר שהאניות אשר זכר בדה"י הם אחרות וביהושפט עשה אניות ללכת אופירה כמו שנזכר כאן ואניות אחרות ללכת תרשיש כמו שנזכר בדה"י מה שהוא בלתי מתישב אצלי, ראוי שנאמר בהתרת הספק הזה שעם היות שבין שני הימים אלה יש מרחק גדול מהארץ באופן שלא יוכל האדם לעבור מים אל ים כ"א ביבשה, הנה לנהר נילוס יש שני זרועות האחד הולך לים סוף והשני עובר במצרים לאלכסנדריה ונכנס בים העובר באמצע הארץ הנקרא מידיי"ו טירינ"ו והנה יהושפט ואחזיהו לפי שהיה להם מלחמה עם מלך צור לא יכלו לשלוח האניות מצור לתרשיש שהוא הדרך הישר כמו שהיה עושה שלמה, חשבו לעשות האניות בעציון גבר כי לא הי' להם חוף אחר בים האמצעי מוכן לזה, ושילכו דרך נילוס וממנו יכנסו בים העובר באמצע הארץ באלכסנדריה ללכת משם לתרשיש ולא יכלו האניות לעבור בנהר נילוס ונשברו בו. ולזה אמר וישברו האניות ולא עצרו ללכת תרשיש זהו מה שראוי שנאמר בפירוש הפסוקים מ ס כ י ם ל א מ ת כ פ י י ש ו ב י ה א ר צ ו ת ו מ ה ל כ י ה י מ י ם ו כ פ י ס ג נ ו ן ה ס פ ו ר והמפרשים לא הרגישו בכל זה דבר. עכ"ל הרדי"א מלה במלה ·

ועתה הקורא הישר, עמוד נא והתפלא! כי אחרי שטרח ליישב הכתובים על ישרם שמח במציאותו את האופן הראוי „בפירושי הפסוקים המסכים לאמת וכפי סגנון הספור" איך איפא מהר והחליט ליחס ט ע ו ת ב י ד ע ז ר א ה ס ו פ ר? האם אין זה רק אפקרותא וחוצפה שגי על לא דבר נגד כל סופר מאן דהוא בעלמא ליחס לו טעות בהחלט עם היות הפה מעיד מה שהלב יודע ושמח בישרו וצדקו ה מ ס כ י ם ל א מ ת, ואף כי נגד קדוש עליון הסופר המהיר סופר דברי מצות ה' וחוקיו על ישראל?! האם תועיל לו כלום תפלתו ובקשת הרחמים של קאפלאן לשקל דינו בבית דין של מעלה על אפקרותו זאת? — הלא בפיך ובלבבך תצדיק את הצדיק דמעיקרא כי כל ההמצאה הבדויה מטעות עזרא בפירוש המלים של ס' מלכים, הוא המשך דעתם של ה מ פ ר ש י ם ה ח ל ו נ י ם, שהתחיל להעתיק דבריהם בבאור מלות שנהבים קופים ותוכיים, והמשך דבריהם גם על הקושי שיהיו האניות ההולכות לתרשיש בחוף עציון גבר. וגם הם לא העיזו ליחס הטעות בהחלט וכתבו „ו א ו ל י ט ע ה עזרא" כאשר גם געזעניוס מביא הדעה הזאת בשם: Bredow, וג"כ בלשון ספק: וואהר שיינליך, עי' דבריו בערך תרשיש; והרדי"א בהיותו חרד על כבוד מכובד, אחרי סיום דבריהם הנזו מבשלם במאמרו המפליא את לב כל מבין ישר. „ו ה ו א א ם כ ן ט ע ו ת ב י ד ע ז ר א ה ס ו פ ר ?" הוסיף אחר כבודו כאומר: התאמין כזאת? אם יקובל כזאת על הדעת —.? וינסה בתחילה למצוא אופן ליישב דבריו של עזרא, בהפרידו בין הדבקים ולאמר כי שני מיני אניות עשה א' ללכת אופירה והב' ללכת תרשישה, ושניהם נשברו ואותם שנשברו בעציון גבר אינם אותם שלא עצרו ללכת אל תרשיש וסיים גם ע"ז „והוא בלתי מתישב אצלי" כמו שבאמת זה רחוק בכונת הכתובים; עד שמצא את האופן הראוי אצלו בהיתר הספק הזה שבאמת בו ואמר עליו שהוא מסכים לאמת כפי ישובי הארצות ומהלכי הימים וכפי סגנון

הספור

הספור. והשתבח במליצתו הזאת כשמח בחלקו מה שהמפרשים זולתו לא הרגישו בכל זה ד ב ר —·

אבל בא וראה! כמה הגליתה דיבת שקר הזאת עד שנלכד במצודתה גם הרב הגאון המפורסם בכל קצוי ארץ כקש"ת מוהר"ר מאיר ליבוש מלבים בעה"מ ספר ארצות החיים וספר התורה והמצוה ועוד כמה ספרים שבבאורו לס' מלכים א' י', כ"ב. הביא קושית הרדי"א בשמו, וכתב ע"ז בזה"ל „והפליאה הזאת מלאה את לבבו לאמר שעזרא הסופר טעה במ"ש ביהושפט (מ"א כ"ב, י"ט) שעשה אניות תרשיש ללכת אופירה וטעה שר"ל אניות ללכת תרשיש עיין שם. וחלילה לנו מזה הדעת שנאמר שכותב ד"ה טעה ושלא ידע פשט הכתוב במלכים ולא ידע שא"א ללכת מעציון גבר לתרשיש באניה. אבל האמת עד כמ"ש בפי' ישעי' (סי' ס"ג) שתרשיש היא עיר טארזיס שהיא שפאניען" כו' כו' — עכ"ל· ולא אדע מה אידון בי' להצדיקהו, כי נגד ההתנצלות שעלה במחשבתי להפוך בזכות גאון דורנו זה שליט"א לאמר כי לא ראה את דברי הרדי"א בגוף הספר פנימה, וראה רק את המובא ממנו בס' ארץ קדומים הנ"ל, ואשר ע"כ גם החליט ליוסר את עלת המחבר בעל מחקרי ארץ בספר הזה (אף שמפני הכבוד העלים את שם אומרה שלא התכבד בתאר גאון והריף —) לפרש את שם תרשיש על העיר טארטעסוס שבארץ שפאניען, ככל מה שהאריך בפרטי העלה הזאת, ממש ככל הכתוב בספר ההוא — הנה נגד ההתנצלות הזאת תעמוד הזכרת דברי הרדי"א שמביא הגאון הזה בכל מקומות באורו בספורי הנביאים ודרכו להשתמש בהם תדיר, הרי שספרי הרדי"א פתוחים לפניו? סוף דבר יראו ישרים וישפטו!

סימן מח

בזוהר פרשה תזריע, כתיב אל תט לדבר רע, האי קרא קשיא, וכי קוב"ה אסטי ליה לב"נ למיסך בארח חטאה? כו' אלא דוד אזהר ללביה לדברא לי' בארח קשוט כו' ללביה קאמר דוד כו' וה"ק לי': לבי אל תט· ע"כ. נראה שקרא תט בצר"י התי"ו בקל לא בפתח בהפעיל; — וע"פ ותט אשורנו מני ארחך תרגם המתרגם: ואַתְּ אסטית אסטורנא נראה שקרא ותט בפתח בהפעיל, שכפי הכתוב אצלנו הוא בקל עד כאן·

אלו היה הזוהר קורא בספר התי"ו בצר"י, לא הוה קשיא ליה האי קרא מעיקרא? וכונת המורה הכהן איפא שגם בספר תהלים שלפני הזוהר היה כתוב תט בפת"ח, כפי הכתוב אצלנו, רק שלא השגח על הנקוד שלפי הנמסר בספרים, והגיה לפי שקול הדעת נקוד אחר הישר בעיניו — · אבל כבר העירותי בספרי שושנים סימן מ"א, שבש' כזה יבא ההפעיל גם בהוראת פעל עומד וחוזר על עצמו: ישעיה ל', י"א· עמוס ב', ח'. *) איוב כ"ג, י"א. וכן להיפוך הקל בש' הזה הוא יוצא יותר מעומד כמעט בכפלים, ורשות איפא ביד כל מפרש להעמיד את ההפעיל ולהוציא את הקל ככל הישר בעיניו; ולולי התעצל הכהן (היפוך מה שכהנים זריזים) לפתוח את ס' הקונקורדאנציא, לא הי' תולה בהו בוקי סריקי משנוי הנוסחאות, כי מצא את הדרך ישרה לפניהם כפי הנכתב והנקרא בספרינו המתאימים עם

*) בטעות ציינתי שם בספרי הנ"ל גם: משלי כ"ד, י"א.

עם ספריהם המה תמים יחדו — . והתרשלות כזו ראיתי ממנו גם במה שכתב „לא לחנם הניחו הה"א הרוקה במלת „ה ר א י ת" עמך קשה, שבאה תמיד מ ש ו נ ל ת , להורות שהא' שבמלה הזאת במקום וי"ו בחלוף אותיות אהו"י כ ה ר ו י ת' עכ"ל · כי באמת לא ובדוק ותמצא הרוקים י ת ר י ם על ה ש נ ו ל י ם , כמספר ההפעיל שבש' הזה . והמורה הנהו שוגה ומשגה — .

שבח לאל גומר ! כי נכנסתי בשלום ב מ ס ל ת י אל פרדס החקירה בחלוף הנוסחאות , ויצאתי בשלום לברר את האמת והנכוחה , בדוגמאות יותר מארבעים במספר, אשר היו כ מ ו ח ל פ י ם למראה עיני ה כ ה ן מורה לשבת מחוץ למחנה מ ס ו ר ת נ ו העתיקה , ותהילות לאל עליון השומר אמת לעולם ית"ש , בחנתים צרפתים ועשרתים לאספם אל תוך מחנה קדושת ספרינו , אחרי הוכחות באמת ובצדק כי לא יצאו ממנה כלל ועיקר ! ואם נפשי יודעת מאד כי לא את כל המלאכה השלמתי בזה ועוד ימצאו דוגמאות הרבה מפוזרות בשני התלמודים וספרי המדרשות אשר לא נקלטו במסילות מאמרי הקצר הזה , אך בזאת אני בוטח בש"ד כי לפי ה מ ס ל ה אשר סלותי בעזר צורי במחקר הזה , נקל יהי' לכל מתבונן בצדק וחפץ מישרים , להתחקות על שרש דבר אמת ולבו יבטח ולא יפחד לבקש לו דרך ישרה , לאסוף את ה נ ד ח י ם אל תוך מחנה קדושתם , ובכל פעם ישמח למצוא שכר אמת לפעולת השתדלותו , ויזכרני לטובה לברכני גם אני על הערתי את הרגשתו ב א ה ב ת ה מ י ש ר י ם .

אלהים יחננו ויברכנו. יאר פניו אתנו סלה!

[illegible]

[illegible]

[illegible]

מסלת

אחד עשר כבבים

מפלסת נתיב אור יקרות בבאור המליצות שבאחד עשר מזמורים שבתהלים (צ׳—ק׳) המיוחסים בדברי אגדה למרע״ה, וזמן יסירתם ומטרת תכניתם; ועם זה חקירה והערה ישרה בשני המזמורים ק״ה ק״ו והמתיחס לזה בס׳ דה״י.

בנוי לתלפיות, מהו לתלפיות ספר שאמרו לו פיות הרבה, עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים אדם הראשון ואברהם משה ודוד ושלמה. על אילין חמשה לא אתפלגון, אילין חמשה אחרנייתא מאן אינון? רב ור' יוחנן, רב אמר אסף והימן וידותון ושלשה בני קרח [אחד] ועזרא, ר' יוחנן אמר אסף והימן וידותון אחד ושלשה בני קרח ועזרא.

(שיה"ש רבה ד', ד'.)

ריב"ל בקש לישב על הספר ולסדרו יצאת בת קול ואמרה לו אל תפיחי את הישן! ר' שמואל בר' יוסי בקש לישב הספר הזה לפני רבי, א"ל סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר! —

(שוח"ט מזמור ג')

מסלת אחד עשר ככבים

סימן מט

בספרי שושנים ספון בירכתים הערה אחת קטנה (השניה בסימן ו׳ בו) אמר בה נגעתי בקצה החקירה על יחס מזמור צ״ה והנמשכים עמו שבס׳ תהילות דוד מלך ישראל, ורמזתי בקצרה על יסוד תכניתם מתולדות דור אחרוני הנביאים בזמן יסוד המעלה מגלות בבל ובנין הבית השני; ואף כי ידעתי גם אז שהיחס המאוחר הזה בכללו הוא דבר שקצת תמימי דרך, הלנים בתוך העמק של הלכה, אינם רגילים לשמוע ונפשם סולדת ממנו בודאי, וגם לא באתי אז עד חקר כל פרטי המליצות שבהם להישירם אל המטרה הזאת; הנה הרגשתי את היקף ההחלטה בכללה, בהרגש הלב ובאור ההערה קרובה; עד שבהמשך הזמן פניתי את לבי לדון ולהתחקות על פרטי הדבר בשום שכל והבחנה ישרה, וחקרתי לכל תכלית משפט לצדק „בדברים שהניחה האמת חותמה עליהם" באמת ובתמים —. ואתה הקורא החפץ מישרים הכן לבבך לשמוע פשר דבר :

כל אוהב אמת לאמיתו ואיננו חפץ להונות את עצמו, לבבו יבין כי המאמר בשוחר טוב סימן צ׳ „אחד עשר המזמורים (מתפלה למשה עד סוף מזמור לתודה) אמר משה כנגד אחד עשר השבטים", הוא מאמר אגדיי שנאמר „רק על צורה אחת" ולא ע״צ הספור מקורות הדורות לקיים עדות מפיו על מעשה שהיה כך היה —. כי השכל הבריא יחייב להחליט ככה מכמה טעמים: א) מתוכו יוכיח, כי אחרי שהולך ופורט אחד אחד כנגד שבט מיוחד (וגם זה בדברי דרש רחוקה) עד שמנה שבטים, מסיים: א״ר יהושע ב״ל ע״כ שמעתי מכאן ואילך את״ה מחשב לעצמך — התבונן במשמעות הדברים ומי שאמרם ר׳ יהושע בן לוי . . . עי׳ מאור עינים פ׳ ע״ו מא״ב —. ב) פה הם מיחסים כל י״א מזמורים למשה ומזמור צ״ב כנגד יהודה, ובמ״א (לקמן בשוח״ט מז׳ צ״ב והוא מפדר״א פ׳ י״ט ומועתק בב״ר סוף פ׳ כ״ב ובתרגום הכשדי) מיחסים את מז׳ צ״ב לאדם הראשון? „מזמור שיר ליום השבת ר׳ ישמעאל אומר המזמור הזה אדם הראשון אמרו ונשכח בכל הדורות עד שבא משה וחדשו" — ועי׳ בהמקומות המצויינים ותמצא שנויים בספור המאורע המעידים שכל עיקרם הם דברים של צורה, זה מצייר בכה וזה בכה· ג) מליצת ימי שנותינו בהם שבעים שנה שבמז׳ צ׳, שעל גביו הכתובת מפורשת שהוא למשה, מיחסים ביבמו׳ ס״ד, ב׳. לדוד? וכבר עמדו בזה בעלי התוס׳ ז״ל והשקיטו פליאתם במאמר „מסתמא דוד אמרו שמצינו שחי כך, אבל משה מצינו שחי יותר" עכ״ל · בין כה ובין ככה הם ז״ל נאותים להודות שלא משה אמרו, אף שזה נגד הכתובת המפורשת בספר פנימה ונגד העדות מפי השוח״ט? ד) „שיר של פגעים עד כי אתה ה׳ מחסי" בלשון הש״ס שבועו׳ ט״ו, ב׳. יאמרו בעלי

התוס׳

...מש' ז"ל מהכרח דברי הש"כ שם „דמשתעי באויבים שהיו מצירין להם בשעת הבנין", שהוא בנין בית שני בימי עזרא ולא בימי משה? ה) זכרון שם „שמואל", במז' צ"ט, שהוא איכו מן המנויים השלשה והארבעה שבב"ר פ' מ"ה וירושל' ברכות סוף פ' א'. והששה שבפדר"א פ' ל"ב · שנזכרו בשמותם עד שלא נולדו (עי' בפדר"א שם שמונה גם אותם שאינם מפורשים, ורק ברמז רחוק —); גם זכרון שם „ציון" במז' פ"ז וצ"ט בתור עיר שבחר בה ה' ואוה למושב לו, תחת שבכל התורה לא נתפרש המקום הנבחר ביחוד *) ורק בלשון: המקום אשר יבחר; מעידים בהכרח שלא משה אמרם — · מכל אלה יראה המתבונן החפץ מישרים ואיננו בוחר בפלפולים פתלתלים, שלא לבד יחס כל הי"א מזמורים למשה, שבמאמר השוח"ט, איננו ע"פ הספור הפשוטי הבא להשמיע דברים כהויתן, אבל גם הכתובת „תפלה למשה איש האלקים" המפורשת בכתוב פנימה, היא ג"כ בלתי מקובלה באמונת חכמינו ז"ל ליציב ונכון בדברים כמשמעם; עד שכל מתבונן בתום ויושר ישתומם על זאת וימלא חובה לנפשו לבקש לו דרך ישרה להחלץ מן המיצר הזה, מבלי לפגום ח"ו בכבוד קדושת ספרי קדשינו — ואחרי שנוסיף לשאול עוד: מה שייכות פשט תוכן ענינו של מז' צ"ב לענינו של יום השבת לפי הכתובת החרושה על גביו בספר פנימה? כן רפיון שייכות התוכן במז' ק' „הריעו לה' כל הארץ" והדבור בל' כללי „ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו" לענין הבאת קרבן תודה של יחיד? נגיע בזה את מחקרנו לפני הקוראים הנבונים הישרים בלבותם על כל תוכן ענינם של האחד עשר מזמורים האלה זמן חבורם ומי אביהם שבראם וילדם ברוח קדשו; וממולא הדברים נשכיל למיסבר קראי באמיתת יושר מליצותיהם, הנעימות והנשגבות להלהיב את הלב, ורוח החיים הדובר בם כקול חוצב להבות אש ליחס ענין יסודתם בקדש מפי קדושי עליון חוזי שדי — ·

סימן ג

במדרש שיה"ש רבה פ' כמגדל דוד ושנה בקהל' רבה פ' החכמה תעוז לחכם, מונה לדברי הכל את עזרא, בין העשרה זקנים שאמרו ספר תהלים; ומסיים בזה"ל „ר"ה בשם ר"א אעפ"י שעשרה בני אדם אמרו ס' תהלים מכולהון לא נאמר על שמותם אלא על ידי דוד מלך ישראל" — ולכאורה הלשון בלתי מתוקן כראוי שכיון שפתח: לא נאמר על „שמותם", הי' לו לסיים: אלא על „שם" דוד? פתח בשם ומסיים ביד? וכמעט שנרלתי לתקן הלשון ולהגיה „על שם"; אבל ראיתי כי גם בקהל' רבה נשנה בלשון הזה, וקשה איפא להאמין שנזדמן טעות בשני המקומות גם יחד. שוב התבוננתי על שם התאר „מלך ישראל", שהזכירו פה את דוד בתאר כבודו, אחרי שנזכר כמה פעמים באותו הענין בשמו העצמי לבד, בלי הוספת תאר הכבוד הזה? — התבוננתי זאת היא שעמדה לי להתחקות על שרש דבר אמת: שכיונו ללשון הכתוב בעזרא ג', י'. שיספר בחנוכת המזבח בבית שני ע"י עזרא: ויעמידו הכהנים מלבשים, בחצצרות, והלוים בני אסף במצלתים להלל את ה' „על ידי דוד מלך ישראל" — אשר מזה לקחו הם ז"ל

---

*) עי' ספרי דברים פיסק' שנ"ד „מלמד שבית הבחירה היה ראוי להבנות בחלקו של יששכר" ולמה שהגר"א ז"ל בהגהותיו (ווילנא תרכ"ו) מוחקו אף שנעתק גם בילקוט על אתר?

ז"ל ראי' לזאת שגם המזמורים שאומרים שחיברו לחנוכת המזבח בבית שני על ידי עזרא גם הם מיוחסים לדוד ונקראים על שמו, להיותו הוא שהתחיל המליצה והמיסד מנהג קדוש ונשגב הזה מראשיתו כמו שהסבירו ז"ל את הדבר במשל נאה, ע"ש והתבונן על הלשון „מי מנעים זמירותיהם של ישראל דוד בן ישי" ועי' דבריי לקמן סי' ס"ג ובמסלת שדה כוכב הערה ט"ז ותבין.

שמחתי לראות יושר עיונם במליצות הכתובים, שזו באמת ראי' לזאת שאין עליה תשובה. וממילא דבריהם ז"ל למדנו כי השכילו באמיתת הכתובים אשר הנביאים ובעלי רוה"ק המשוררים, בוני הבית השני ומיסדיו חברו, לעת חנוכתו שירי מזמור לשורר בבית ה' במקהלים, להלהיב את לבות באי הבית החדש בשלהבת קדושתו· כאשר באמת ראוי להשכיל כזאת גם כמשפט השכל ישר, אשר כל אותה התשועה הגדולה שנעשתה לכלל האומה שהיתה משוקעת בגולה ובשביה לאין תקומה לשוב ולהתעודד ולהיות לגוי מיוחד נוהג בנמוסיו, והשבת העבודה לדביר הבית והבאת הקרבנות בו תמידים כסדרם, אשר מזה חדשה האומה כנשר נעוריה בעבודת אלהים אמת קונה שמים וארץ — היתכן שכל החדשות הנפלאות האלה דממו בפי בעלי הנבואה והמליצים שחיו בדור ההוא? היתכן שעברו את כל המסיבות הנשגבות האלה ברוח קרה ולא התפעלו מכל אלה להתרומם רוח קדשם בשירי תהלה לאל נורא עלילה? ויותר מזה, כמה נחוצים היו בזמן ההוא שירי עוז לעודד את העם משפלותו להסיר ממנו רוח שביותו אשר לבש בגולה ולהלבישו מחלצות עוז ותעצומות ברוח חפשיות, לחדש לו עוז באלהי ישעו אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל! — כמו שראינו מפורש אך את ההשתדלות הזאת שומה למטרה בכל נבואות חגי מראשה ועד סופה ורובה של נבואות זכריה, כאשר יתבונן הקורא בשום שכל *) וכעדות המפורשת בפי עזרא ה', א'. ו', י"ד. כי כל מלאכת בנין הבית והצלחתה והשלמתו, מחוייבת תודה להערתם של הנביאים חגי וזכריה· ממילא מובן אשר כשגמר ה' בעדם והצליחו והשלימו את הבית, לא דמם רון מפי הנביאים ואנשי הרוח, ושחברו שירי תהלה לשבח לאל גומר, הגומל להם חסדים טובים כאלה, ושירי עוז לעורר את העם לקדש את הבית ולהגדיל כבודו, תחת אשר בראשיתו הלא כמוהו כאין בעיניהם (חגי ב', ה') —· ואחרי שמבלי כל ספק השכל הישר מחייב כי נמנע לבלתי היות לשירים כאלה מליצות אז, אחרי שבהכרח הי' לאלה נחיצות מחוייבת מבלי השמט (איינע אונענט-בעהרליכע נאטהווענדיגקייט) לחפץ הזמן ומסיבות חיי האומה בו — וגם לא היו חסרים אז נביאים ומשוררים אנשי רוח אשר כח בם לחבר שירי מזמור כאלה לחפץ הזמן; כמו שראינו רוח הקדש שפוכה על הנביאים בני הדור הזה והדבורים הנאים שבפי ראשי האומה, עזרא הכהן הראש ונחמיה הפחה, אשר לא נופלים המה בנאות שפתים ושפיכת שיח לפני אל, מכפי היות רוח המליצה בקדמותה ועלה תקפה; וכמה נשגב נחמד ונעים השיר משכיל לאסף (תהלים ע"ד) במליצות חדות ושנונות נפלא כליות ולב, אף שמעיד על עצמו כי חובר בזמן שכבר פסקה הנבואה (שם פ' ט') ומאוחר איפא מזמן שאנחנו בו, שבו היתה הנבואה מצויה עוד —· ואחרי שהתברר

*) ובל"ס שזהו המכוון בבגדים הצואים שצוה המלאך להסיר מעל יהושע הכהן הגדול והמחלצות שצוה להלבישו — זכרי' ג', ד'.

שהתברר לנו כל זאת, הנה נשאל לנפשנו: היה איפא נ ש א ר ו שירי מזמור העיקרים האלה שחוברו אז? ואיך לא נמלט מהם כל שארית לקיומם אצלנו? איך לא חרדו עדת ה ס ו פ ר י ם, שאגודתם נוסדה בדור ההוא וראשית פעולתם היתה שרש אז, להשאיר ירושת פלטה, משירי קודש לאלהי זמנם, לעדות ביעקב על מסיבותיהם הנפלאות, לדור אחרון, עם התעוררותם להיות חרדים לתת זכרון לכ"ד שבקדושה מדורות שקדמום? הנקלים היו בעיניהם כל המסיבות הנכבדות שהתחדשו בימיהם לחפשיות האומה וק י ו מ ה מבלי תת להם זכרון לדור יבא? —

סימן נא

והנה ראשית כל מחקר פליאה. מפליאתנו זאת ועוד רבות שהתעוררנו עליהן מדי שמנו לבנו להרגיש את רוח החיים המחיה את המליצות שבאו בא ח ד ע ש ר ה מ ז מ ו ר י ם אלה, חקרנו שרש דבר אמת: כי א ח ד ע ש ר ה כ כ ב י ם האלה עלו על האופן שמי מליצתנו העברית בזמן אחרוני הנביאים ועמהם עזרא הסופר המהיר ונחמיה הפחה עולי הגולה עפ"י רשיון כורש בוני הבית ה ש נ י, מיסדיו ומחנכיו, ועמו חדשו כנשר נעורי האומה אחרי בלותה בשביה, וקבצו נפוצותיה מאפסי ארץ ויסדו ממנה עוז, לשוב להיות ג ו י א ח ד מיוחד, מאוחד ומקושר בנמוסיו לקיום, ולעמוד בחפשיותו ושלטנותו לעצמו, לגוי גדול וקדוש בין לאומי תבל — :
וכל מבין דבר לאשורו יתבונן כי לא דבר קטון ופעולה נקלה היתה פעולתם! איך מגרגיר קטון, ברייתו כשעורה של הערת רוח כורש בקריאתו, הצמיח רב העליליה, על ידי מלאכיו עושי דברו אלה, את הישועה הגדולה הזאת בישראל! אשר בראשיתם מצאו כנגדם משטינים ומלעיגים הרבה, משכניהם הנכרים מחוץ; וגם בפנים, שפלות רוח האומה אשר אבדה לה כל תקותה וכח ישותה בגולה ובשביה; והם ברוח קדשם ועוז בטחונם באלקי ישעם התנלאו להתגבר נגד כל המניעות מפנים ומחוץ, עד שהרימו דגל נצחונם לעיני כל בשר וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקי משגבם וצור מעוזם! וכל אלה לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח האלהי שהרבו להשפיע בין בני אומתם, עפ"י השבת העבודה לדביר בית ה' שהוא יהיה להם המרכז והתל שהכל פונים אליו לקשר אגודתם ויסודתם; ואשר ע"כ אך בו התחילו פעולתם ובו השלימו את כל מחוז חפצם — כאשר יתבונן על כל אלה כל קורא בשום שכל בספרי חגי זכריה ומלאכי ודברי עזרא ונחמיה, עד שאם באנו לפרוט, עלינו להעתיק כמעט את כל הכתוב שמה — :

ולהגיע אל קוטב דרישתנו נשים לב לחזור אחרי א ב ד ת נ ו בסוף סי' הקודם, עפ"י הכרת סימנים; ונעורר תחילה כי סגנון ת פ ל ה ב ד ר ך ו ד ו י, היא תבואה חדשה מצאצאי יבול הזמן והדור הזה; בראשונה שמענו הסגנון הזה בתפלת דניאל סי' ט'; ואחריו בתפלת עזרא סי' ט'; ואחריהם בדברי נחמיה, בה פתח דבריו בספרו סי' א' ובה סיים את מדברו הנאוה לח השפתים שהקדים לפני כריתות ה א מ נ ה שחתמו עליה השרים הלוים והכהנים וכל ראשי האומה, להיות נאמן באמת ואמונה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלקים, ככל המבואר בסי' ט', ויו"ד. ויבא עוד מזה בדברינו להלן סי' ס"ב ע"ש בד"ה ולהיות —. כאשר באמת הי' סגנון ה ו ד ו י י ם דבר נחוץ שהשעה צריכה לכך לקטל יצרא דע"ז ולהעביר ממשלת זדון אבותיהם בבית הראשון, שסרו פעם בפעם מעבודת אלקים

אמת

אמת ויגזרו לבושת בעבודת אלהי נכר ; וכפי היסוד הנסתר הנלפי מראש בתוכחת הו"כ : ו ה ת ו ד ו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי וגו׳ . ועי׳ מסלת סדה כוכבם הערה ד׳ ונעורר ע"ז עוד בהמשך דברינו—. ואת הנגון ההתודיתיי הזה נכירנו עובר במזמור צ׳ על פני כולו :

אדני מעון אתה היית לנו בדר ודר . בתחילה הקדים לפתוח בבבת לאל עליון : ובחר לבבתו מעין המאורע בענין בהם עומדים בו עתה במסיבותיהם ופעולתם , ליסד בית אלקים להיות להם ל מ ע ו ן ; עי׳ דברינו למעלה סי׳ ו׳ ובהערה [1]) שם , ותבליל להבין עומק הכונה בבם התאר הזה מבלי צורך לכפול הדברים—. ואמר כי ד׳ הוא המעון והמקלט לעם סגולתו בכל דור ודור ואמונתו לבית ישראל תקום לדור דורים ; כי בטרם הרים ילדו והחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל . וכמו נעוזו בל אלקי מבבנו הוא נצחי מעולם ועד עולם , כן אמונתו ומעונו לנו , הוא נצחי לדור דורים !— ומזה נכנס לסגנון ה ת ו ד ו ת ו ; כאומר : ד׳ הוא המעון בכל דור ודור . . . אבל : תשב אנוש עד דכא—ותאמר שובו בני אדם ! מה בפסק מ ע ו נ ו ממנו לפי שעה בעת גלותנו , אין זה תליבות מצדו ח״ו , רק מצד חליסות וקוצר כח האנוש , אשר לא בכל הזמנים הוא ראוי לקבל בפעת מעונו בל אלקי מבבנו , ותגזור מדת דינו הצדק להשיבו עד דכא , אשר בזה יאמר לו : שובה מדרכך הרעה !— רצונו בזה : כי דכדוכה בל האומה בגלותה ובהיותה היא לתכלית טובה ולהערה מוכרית לתשובה מדרכה הנשחתה . והסב את פני הדברים כמבורר נבגב המתנבא ברוחו הרוממה להפסיק מבמי מלילתו על כל ב נ י ה א ד ם ב כ ל ל , ולא יכפל להבר מ פ ר ט י ם— ירוח ה׳ דובר בו אל בני האדם לבוכיח חליבות קיומו בהוא הולך וחולף מיום הולדו : כי אלף שנים בעיניך , אתה בן האדם ! הלא כה : כיום אתמול ! יען כי יעבור ויחלוף כאשמורה בלילה , בעת השנה ועת בטול ההרגש ובבית יקיצת הלב נתבונן כי עותו בעולם—: כי הלא כאשר כבר זרמתם ועברת הקץ בשטף זרמתם הלא כבר שנה יהיו , בבלילת ההרגש וההתבונן , וכחלום מהקיץ יהיו בעיניך גם האלף שנים , כ ב ק ר , בעת היקיצה משנה במשוע הזמן אשר תבים לב להתבונן , על דרכי חייך , אשר גם ה ב ק ר הזה כ ח צ י ר י ח ל ו ף והיננו גם הוא עוד— ב ב ק ר י צ י ץ—ו ח ל ף , לערב ימולל ויבש , זהו ציור חליפת ה ח צ י ר בהבוה אליו את ה ב ק ר , בכמו בהאיר גם בעת הללתו , הנהו מתקרב אל ח ל י פ ת ו , בהרי בערב הנהו כבר ממולל ויבש , כן הוא ביקרך בהתה מקיץ ומתבונן על העבר כבר הנהו גם הוא חולף ונבלע בשטף זרם העבר , ואיננו— כבן עומק ציור חליפת הזמן הבלתי בוחה רגע על עמדו , עפ״י מליצה חדה כזאת !—. ואחרי הציור הזה הוא נמבך בסגנון התודותו : כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו בתה עונותינו לנגדך עלמנו למאור פניך . נהצדיק מדת הדין בהכדוכה את בני האדם , יען בהיא הקונה במדתם לפי גמול מעשיהם הרעים , המכעיסים את בוראם בכל ימי היותם ; ואדרבה מדת הדין היא מבותפת עוד עם מדת הרחמים לחסוך למטה מעונות האדם ולהעלים עין מהרבה פשעיו ; כי אנו היית כת 1) כל עונותינו

ופשעי

1) הפעל : שָׁתָה ובן הפעל : גָז , הם מפעלי התנאי : אלו היית שָׁת ; אלו היה גָז ; והנסתר בבפעל : גז , הוא ה ח ך , הנושא היסודי בכל המאמר—.ובזה נב להבין כי כל הרעיון הזה נא מבואר בצורת בפועה בם בדברי שירה (ע׳ , י״ג) : ואחרי כל הבא עלינו במעשינו הרעים ובאשמתנו הגדולה , כי אתה אלקינו ח ש כ ת ל מ ט ה מ ע ו נ י ונתתה לנו פלטה כזאת—. וכן

הדיבור

ופשעי חטאינו לנגדך ולמאור פניך הלא כבר היתה מדת הדין מחייבת להיותנו כ ל י ם באפך ונבהלים ל ה ב ל ובליה בחמתך שהכעסנוך במעשינו הרעים—; כי הלא: כל י מ י נ ו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה. ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון—כי גז חיש ונעופה. כל ימינו פנו וחלפו במעשים והנהגות שהם מְחָרִים אפך ועברתך בנו; ובכן הלא כלינו ואבדנו כל שנינו כמו הגה ורגע מלער, בלתי שוהה עד כדי שעור נשום לב ולהתבונן על דרכינו ומנהגינו—; ומבאר דבריו: כי הלא ימי שנותינו העוברים וחולפים ב ה ם, באפך וחמתך ועברתך (הנזכרים והמוכים בענין—) הם שבעים שנה או גם התגברות כח החיים שמונים שנה (מקביל זאת לעומת שעור האלף שנים שזכר למעלה—) הנה הנם אך כמו הגה ורגע מלער, עפ"י היות כל רהב ומגמת כל חשק לבנו בחיינו ע"פ תבל רק עמל ואון. רעות רוח, הבל וריק ודברים שאין בהם קיום להועיל לתכלית יעוד חיינו— ולכן אלו היה אפך גז ומכרית את ימי חיינו הקצרים בחיש ומהר, ולא היית מתנהג עמנו במדת אריכת אפים, הלא כבר היינו ע פ י ם וחולפים והיינו כאשר לא היינו—(והכל בהסבת אופן דבורו על כלל מין האנושי עם היות עקר כונתו על אומתו בפרט—). מי יודע עז אפך וכיראתך עברתך. כי אמנם מי יוכל לשער ולצייר ע ז ו ז ו של אפך 2) כמה הוא תקיף ובעל יכולת לעשות כלה חיש ומהר ברגע?! כי הלא כ י ר א ת ך 3) כן היא ע ב ר ת ך; בהיותו בא לבקש מדה ושעור לעוצם עוזו ויכלתו של האף והעברה, לא מצא בכל היצירה דמות שעור שיוכל למוד בו גדלו ותקפו, רק בשעור ציור גדולתו של ע צ מ ו כביכול—: ע ב ר ת ך היא תקיפה ורבת היכולת, כפי שעור הציורים שיש לנו מעוזו תקפך וגודל כחך הבב"ת, שהוא לאין שעור וערך באין סוף—.

ומסדר הודוי בא לתפלה (עי' מדרש שמואל ע"פ ותתפלל חנה): למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה. יתפלל מאלקי הרוחות שיחדש כליותינו ויתן בלבנו הערה רוחנית ולבב חכמה לדעת למנות ימינו הקצרים בהערה אלקית, שלא נבלה אותם בהבל וריק עמל ואון, רק ביראת ה' כל היום; אשר מזה אם נשוב לעבודתך בלב שלם, ישוב חרון אפך מאתנו: ש ו ב ה ה'! עד מתי יעשן אפך בצאן מרעיתך?! והתנהג במדת ה ה נ ח ם 4) ביחס על ע ב ד י ך, החפצים לשוב לעבודתך וליראתך—. וכאשר

---

2) הדבור „ע ז א פ ך", הוא יציר רוח קדשו של עזרא בספרו סי' ח', כ"ב. „ו ע ו ז ו ו א פ ו על כל ע ו ז ב י ו".

3) ש': י ר א, נבדל מנרדפיו, באשר הוא משותף עם בן משפחתו ש': ר א ה, והוראתו על המורא מציור גדולתו ותקפו של ה נ ו ר א שבא בלב ה י ר א שיראה במ ר א ו ת רוחו וציורי דמיונו את עוצם תקפו גדולת מעלתו ועזוז כחו וכבודו של ה נ ו ר א, ומתוך כך נכנסת ה י ר א ה (דיא פארשטעללונג) בלבו.

4) המליצה הרוממה והעמוקה הזאת, יצרה ברוח קדשו אדון הנביאים ע"ה, בשירתו הנשגבה (דברים ל"ב, ל"ו) ומצאה חן בעיני מנעים זמירות ישראל, עד שבעיניה יקחנה כולה כמו שהיא במזמור קל"ה, י"ד: כי ידין ה' עמו ועל עבדיו י ת נ ח ם—. והיא מאד נעלה ואין ערוך ליקרתה; כי באמת לפי הציור האמיתי באחדותו הפשוטה ית', אין ליחס כל שנוי בחפצו, עד שיתכן להתפלל אליו ולבקש רחמים מלפניו שישנה כבי' רצונו ממה שהוא, לפי בקשת המתפלל—אבל קבלה היא בידנו מראש אמנה אאע"ה שהש"י התאוה לתפלתו (ראשית כ', ז') ואנחנו מאמינים בניו, נהנה לנו האמונה היקרה הזאת למורשה (אף שאין לשכלנו השגה בה), כי ביחס על ע ב ד י ו הדבקים בעבודתו, מדתו ית' ל ה ת נ ה ג במדת ה ה ת נ ח ם ו ה ש ת נ ו ת הרצון כבי', לפי הפרי המקווה מתפלתנו

והאמר עומד על הפרק הזה: והנחם על עבדך, הנה לרדת מאמי מרומי מליצתו ויצא מן הכלל להתפלל על אומתו בפרט: שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו. וזה מיוסד על חזון דניאל (ח׳, י״ד. כ״ו) ומראה הערב והבקר, שמכנה את זמן גלות האומה ותשובתה לקדמותה אחרי כל הענויים הקשים והמרים בשעבוד גליות בהם: בקר בהולך ואור אחר הערב; ומתפלל כאן שיתמשך הבקר הזה בחסדי הש״י על סגולתו, באופן שנרננה ונשמחה בכל ימינו לעולם ולא נשוב לראות רעה עוד! (ועי׳ פדר״א פ׳ ל״ד: יקיצת הבקר דומה לעתיד לבא שנאמר שבענו בבקר חסדך. וזה מכוון ממש לדברינו)—. שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה. עפ״י מטרת כונתו השומה בלבו, בכל מערכת מזמוריו שיבאו עוד, ואשר למטרתם הקדים הודוי הזה, שהוא לקטל יצרא דע״ז ולדבק את האומה בעבודת אלקים אמת לבדו (וכמו שיתבאר עוד בס״ד), הנהו רואה את כל ימי היות האומה הקודמים מאז היותה, לימי רעה ועוני כנתונים בכור הנסיון עפ״י היותם תדיר מגוזרים לבושת—ורק עתה יתחילו להם ימי הטובה והחיים הנעימים והשמחים באלקי ישעם, עפ״י אשר: יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם. יכירו ידעו ויתבוננו באמת הוא המנהיג את עולמך ופעולתך שלטת ומושלת בכל; והדר כבוד הנהגתך הפרטית יראה בפרסום עליהם ועל בניהם לדור דורים ולא ישובו לכסלה עוד, נסור מדבקות עבודתך, כל הימים לעולם—. ופורע את האמונות השוזרת למטרת החפץ הזה: כאשר יהי נועם ד׳ אלקינו עלינו—ומעשה ידינו כוננה (למטרתו) עלינו ומעשה ידינו כוננהו למטרתו הנשגבה להיות מעון מפלט ומקלט ותל שהכל פונים אליו לקבל אגודת האומה בדבקותם בעבודת אלהותך, לקיומה נצח עד דור דורים! וסיים במאי דפתח: ד׳ מעון וגו׳—.

ועתה עבור נא הקורא בסוס בכל, בכל הביאורים שבאו בתפלה הזאת, אם לא תמצא דוגמתם בעיקר הסגנון כמעט לעיון ברעיון, בתפלת עזרא סי׳ ט׳, רק שבם דבר במליצה פשוטה בפרט וביחוד למסיבות האומה, וכאן במליצה שירית הסב את פני הדבור בדרך כלל על כל מין בני האדם; כי הביאור הכללי מוסיף עוז ותעצומות ב ר ו ח נ י ו ת הדבור, המתפשט ועולה להקיף ממרום על הכל, תחת מה שהביאור הפרטי מתגבה ומשתמק לרדת מעט לגמלם מבטו על ענין בודד ופרטי—. ואחרי שבעיניך תראה ובלבבך תבין את כל אלה, הלא ביותר לבך תשיב לי, עפ״י הסימנים המובהקים האלה, את א ב ד ת י אשר אנכי מבקש; ובכל כח תבונתך תענה אמן אחרי השערתי כי התפלה הזאת היא מעשה ידי אמן ע ז ר א הסופר

מתפלתנו—.וכיו״ב חז״ל בב״ר סוף פ׳ ל״ב ,ויתפלל אברהם אל האלקים אר״א בר״ת מתחלת הספר ועד כאן לא נאמר בלשון הזה כיון שהתפלל אבינו אברהם הותר הקשר הזה" ותבן—. ומזה תשכיל על חכמת הרב ז״ל במורה ל״ב לפניפי במשל בפתר בזה״ל ,ועי׳ דומה אם באלו יבא נביא בזמננו זה שיקרא לעבודת השם ויאמר השם צוה אתכם שלא תתפללו אליו ולא תצומו ולא תבקשו תשועתו בעת צרה ע״ש. ועפ״ז תבין מאמר ר״ח ב״א במו״ר סוף פ׳ מ״ג ,אתה התהות מצוה לפניך" ע״ש ותבן—.והדברים עתיקים ואחד נעלים וזה הרמוז לחז״ל במאמרם: למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר, מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתם של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב״ה ממדת רגזנות למדת רחמנות (יבמות ס״ד, א) והבון מזה עומק הדברים כי אין פה המקום להאריך בעמיקות ובסגנון כאלה—.ושים לבך על מקומה של המליצה הזאת בשירת האזינו אחרי: כי קרוב יום אידם—ימעמיד קב״ה אחרי: הייה ממך נשלם, בזה ניזר מליצת הסגוי בתקון יה׳—.ופה לפי תוקן ענין תפלתו והמטרה השימה בכונתו כה למסיבות האומה בזמנו, והבן זה.

הסופר המהיר, סופר דברי מצות ה' וחקיו על ישראל, אשר הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט (עזרא ז'). כמה היה נאה כמה היה יאה התפלה הזאת להבראות ברוח קדשו, להיותו הוא יסוד המעלה מבבל, ושפך בה את נפשו ליסד מפיה עוז ותעצומות, לכונן מעשה ידיו ביסוד הבית וחדוש האומה ובטחון קיומה בעזיבת מעשי אבותיה הרעים והערת לבה לשוב לעבודת בוראה מקימה ומעודדה מעפר השעבוד השבי והבזה—ככל מה שבארנו על יושר מליצותיה הנשגבות והנעימות המתיחסות כולנה אל המטרה הזאת.

ואחרי שהתישב בלבך אמיתת כל אלה אין לך להיות נושא בי רק את התשובה על השאלה הנעלמה מהכתובת המיחסת את התפלה הזאת למשה איש האלקים?—ברשותך יקירי! כאשר את בן ארצך לדבר אליך בלשון של חיבה: בני! שאלה גדולה שאלת! וגם אני אין אתי תשובה ברורה לפרש אותה כשמלה ולברר הדברים, עד שתכיר צורתם באותם האמת, ותקבלם בערכם ושוים כמטבע שיש עליה צורה שאין להרהר אחרי משקלה עוד; ורק אחרי שעוררתיך בהערתי (בסי' מ"ט) מדברי התלמוד יבמות ס"ד, ב'. ודברי בעלי התוס' ז"ל, הנני משקיע רוחך בהשערה ישרה אולי תהי לרצון לפניך—: עיקר הדבר לא חדש הוא במליצה העברית, לכנות לעושה פעולה נמרצה הבלתי רגילה במנהגן של בני אדם, בשמו של מי שקדמו בפעולה כזאת; כמו ששמענו, בפעולה של גנות, מפי איזבל שקראה את יהוא בשם „זמרי" הורג אדוניו, להיותו דומה בפעולתו אליו, שהרג את אלה בן בעשא—. ועי' ירושלמי יומא פ"א הל' ה' „לאו מכאן בני עלי טמאתם בית אלקינו" ועי"ש ביפ"מ וש"ק ופ"מ. והעיקר שנתכנו הצדוקים על שם מי שקדמם בגנות כזה—. וכן בב"ר פ' ס"ד „לפי שהיתה איזבל הורגת הנביאים בא (חלקיהו אביו של ירמי') ושמש כו' ביום וברח" אף שמפסיקים עשרה דורות ביניהם רק כונתו על המלכים שבדור חלקיהו שעשו כמעשה איזבל, ונתכנו על שמה שקדמה בפעולה רעה כזאת. ובחנם נדחק בפירוש מהרז"ו והניח בצ"ע עי"ש—. וכן בשבח, התאר מלכי צדק במז' ק"י על דוד או זולתו ממלכי יהודה וירושלים, לפי הפשט, הוא שאול מהשם מלכי צדק מלך שלם שהיה בימי אברהם—וכן מעין זה: את עבדי דוד, ועבדי דוד נשיא בתוכם (יחזקאל ל"ד, כ"ג. כ"ד)—וכן היה רגיל רב פפא לכנות את חבריו בשם הכבוד: משה, שבת ק"א, ב'. ביצה ל"ח, ב'. סוכה ל"ט, א'. חולין צ"ג, א'. ובמקום האחרון הזה השיב לו רבא כגמולו וקרא גם אותו: משה! וכן ר' חגי בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"א: משה! אין מחזירין ליה. ועי' בפני משה ומראה הפנים שם שמראה מכמה מקומות, שכן היה ר' חגי רגיל בלשון הזה, אבל מה שפי' שהוא לשון שבועה, לענ"ד אין זה מחוור, רק שהוא לשון של כבוד לנוכח השואל כמתמה על שהוא מסתפק בדבר כזה עם היותו גדול הערך כמשה? ואופן דבור כזה רגיל בלשון של ב"א גם היום. וכמו שהוא באופן הזה רגיל גם על לשון רב ספרא הנ"ל—. כן השם: אריוך לשמואל, ע"ש אריוך רב טבחיא די מלכא, שהיה בידו הכח עפ"י פקודת המלך לקטלא ולהובדא לכל חכימי בבל (דניאל ב', י"ד. כ"ד). וכבדו חכמי הדור בשם הזה את שמואל חכם הרזים (ב"מ פ"ה, ב') שהיה רגיל ללכת לבי אבידן (שבת קט"ז, א') ולנצח בוכוחיו את כל חכימי בבל, אשר אבדה חכמת חכמיהם נגדו וכולם נעשו גל של עצמות בנצוחיו של החכם המצויין הזה, שנהירין ליה שבילי דשמיא (ברכות נ"ח, ב'), ובקי בסדר המזלות (ר"ה כ', ב'), ובחכמת הרפואה (ב"מ שם), והיה מקורב אצל

שבור

שבור מלכא דפרס (סוכה נ"ג, א'), וע"כ נקרא גם בשמו (פסחים כ"ד, א')—. ועי' רש"י ותוס' שבת ל"ג, א'. ובכל המקומות שציין שם הגאון מהרי"ב ז"ל ותבחין—.ועוד כדוגמא כזאת אראך אי"ה כשיחננו הש"י להראות לפניך את באורי על מז' ס"ה בתהלים. (עי' להלן ע מ ק ב ר כ ה הערה .ה)—.ולהיות פעולתו של עזרא הסופר בשעתו, דומה ממש לפעולתו של אדונינו מ ש ה עבד ה' בשעתו: זה הוציא את עמו משעבוד מצרים, וזה משעבוד ב ב ל; זה על ידו נתנה התורה בפועל, וזה ראוי היה שתנתן התורה על ידו וקיימה ביד האומה אחרי עזבם אותה, כמו שאמרו חכז"ל בכמה מקומות ומפורש בכתוב (עזרא ז', י'. י"א); זה כנוהו לכבודו עפ"י פעולתו „ס פ ר א רבא ד י ש ר א ל", וכדרשתם ז"ל ויקרא פ' א' „הסופר, שהיה (משה) סופרן של ישראל" וזה תאר שם כבודו „ס ו פ ר מ ה י ר"; זה שבה להם מקדש לשכינת עוזו ית' בתוכם וזה בנה ביהמ"ק והשיב את העבודה, אחר ששבתה מכל וכל רבות שנים, להדיר הבית—וקרוב איפא מאד לשער כי עפ"י הדמיון הרב הזה, בני דורו באספו את שיר תפלתו הנשגבה הזאת (המתיחסת אל יסוד פעולתו הגדולה בשם מרעיתו—) אל ספר ה ת ה י ל ו ת, כבדו אותו ואותה, לתרום על גבה את הכתובת המפוארה. „ת פ ל ה ל מ ש ה א י ש ה א ל ק י ם"—*). הנה זאת הקרתיה להגיד את דעתי, בתמונה, ואם תנוח גם דעתך בזאת, קחנה רצון מידי; ואם יש אתך אחרת טובה ממנה, יבא נא דברך וכבדתיך! אבל בין כה ובין כה, אין לנו לזוז מהאמונה ביושר לבב, כי התפלה הזאת היא ל ע ז ר א ואפס זולתו! בכל הברור בהבנת מליצותיה המתיחסות לו, לשעתו, לפעולתו ומסיבותיו—.

סימן נב

נעברה נא את דרכנו ונעבור מזה ללכת הלאה; והנה נפגוש סמוך להתפלה שבאגרות בסי' הקודם את מז' נ"א: יושב בסתר עליון וגו', אשר אם נשים לב לשומתו את ספורי עזרא בסי' ז' ח' יהיו לנו כראי מוצק ומלוטש, לחזות בם מחזה מול מחזה, את כל הניורים שבאו במזמור הזה. ונחליט אשר אותו לכבודו של עזרא, בדמות תפלה, אחד מן המשוררים בני דורו, המשתתפים בחפץ פעולתו הנכבדה, להתפלל על שמירתו בדרך עליתו מבבל עם „ב נ י ישראל ומן הכהנים והלוים והמ ש ו ר ר י ם והשוערים והנתינים אל ירושלים בשנת שבע לארתחשסתא המלך" (שם סי' ז', ז'. י"ב.—כ'.) „והכסף והזהב והכלים תרומת בית אלקינו ההרימו המלך ויועציו ושריו וכל ישראל" (שם סי' ח', כ"ה). והיה לבבו חרד מסכנת „האויב והאורב על הדרך", אך „בוש לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מ א ו י ב בדרך, כי אמרנו למלך לאמר יד אלקינו על כל מבקשיו, לטובה, ועזו ואפו על כל עוזביו ונצומה ו נ ב ק ש ה מאלקינו על זאת" (שם שם כ"ב, כ"ג) „ואקרא שם צום על הנהר אהוא להתענות לפני אלקינו ל ב ק ש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל רכושנו" (פ' כ"א)—.הנך רואה במראה הזה את כל הניורים שהיו כמוכרחים להבראות במזמור הזה שאנחנו בו; אשר לפי תכניתו מערתו ומסיבותיו

השכיל

---

*) אחרי כל אלה מצאתי באגדת בראשית ר"פ ל"ז הלשון: אין אתה יודע מי קדם אם משה אם אנכי קדם „ינא ד ו ד ופרש על ידי משה' תפלה למשה איש האלהים וגו'. הרי שמיחס יסודו של המזמור, לדוד, שהוא מקובל ב ד ר ך כ ל ל למחברי' התהלות כולו, רק שמלת המזמור הזה מליצה. מעם שלא נתפרש, במשה איש אלקים—וזה חזוק לכל דברי.

השכיל לפתוח את יחס קריאתו אל אלהים נושא השיר בשם התאר הנכבד „יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן" העשוי מכוון בדפוס בטחונו של האיש הזה, הנשמע מדבריו אל המלך לאמר: יד אלקינו על כל מבקשיו, לטובה; ומסוף דבריו „ועזו ואפו על כל עוזביו" יאר מליצתו „ושלומת רשעים תראה"—.ועל כל יתר הציורים כמעט שלמותר הוא להעיר עליהם איך הם מתיחסים אלה במלה ורעיון ברעיון אל המסיבות האלה, יען כי כל קורא בשום שכל, ימצא את יחסם שוה למראה עיניו להתפש בכף—.ואעירה רק בדרך כלל, כי שגו את דמותם בתמונה שירית; ועל באור מליצת: דבר הוות, דבר של הוות בני אדם רשעים הרודפים ואורבים בנכליהם לירות במו אופל לישרי לב ומטמינים מצודות רשת לתפוש נרדפיהם בערמתם, וע"כ בא בכפלו של: פח יקוש; וכן כל הרעות שהוא פורש להלן כולם הם הוות רשעים ונכלי בני בליעל, אלא שהלבישם בתמונה שירית להגביר ציור עוזם ותקפם עד שידומה כהם ככח משלחת מלאכי משחית ואלי זעם: דבר באפל, נכלי מזימות רעה שפונים תחת מעטה מרמה וערמות סתרים מכוסים מן העין; קטב ישוד צהרים, צרות מציקות בגלוי מצר ומשחית למראה עינים; וכולם בכח עוז ותעצומות נעלה שאין בכח אנושי להתגבר ולהמלט מהם רק בעזר שדי ויושע ימינו של אל אלים—.וכמה מתיחסת מליצת כי אתה, ה' מחסי! עליון! שמת מעונך לפתיחת תפלתו במזמור הקודם: ה' מעון אתה היית לנו בדור ודור, וכפי מה שבארנוהו בקודם, ונוסיף לשער כי אותה התפלל ביום צומו על הנגזר אז בתעניתו והתודותו—.ומה נחמד ונעים הסיום שדבר המשורר הזה בשם ה' „כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה" וגו' וגו' עפ"י העוז שלבשה רוחם אחרי תפלתם והתודותם, ורוח הנכון בבטחונם על צור מעוזם, שקבל תפלתם ברצון ונעתר להם להשלים מבוקשם, כאמרו בפירוש מראש „ויעתר לנו" שם ח', כ"ג.—וסוף סיומו „אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי!" כמה נאה למסיבותיו ופעולתו בדרך שהוא הולך עליה בנסיעתו זאת—ויונעם עוד יותר עפ"י מאמר ר' אבהו ע"ז: זה אחד מן המקראות הקשין שישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה! המובא בילקוט על אתר. אשר עפ"י דברינו למעלה סי' י"ז תבין יפיו וטובו; ויהיה: אורך ימים אשביעהו, מכוון אל מבוקשו: ונרננה ונשמחה בכל ימינו; ואראהו בישועתי, מכוון אל: ויהי נעם ה' אלקינו עלינו וגו' וגו' ומעשה ידינו כוננהו! בין בדברים.

סימן נג

עתה הננו עומדים במזמור צ"ב אשר הכתובת שעל גביו „מזמור שיר ליום השבת" מעידה כי חובר בעצם וראשונה לשורר אותו ביום השבת, וראוי היה לפי"ז להיות תוכן עניינו מתיחס ליום המנוחה וקדושתו; וכבר עוררנו בהצעתנו למעלה סי' מ"ט להתפלא אשר בעברנו בפשט כל דברי המזמור הזה איננו מוצאים בו כזאת לא מינה ולא מקצתה?—אולם אחרי שנתברר אצלנו זמן תולדותם של אחד עשר המזמורים האלה, בימי עזרא ונחמיה והמשוררים שבחברתם ליחס מסיבותיהם, נמצא על נקלה מקור הכתובת הזאת ועל פיה יחס תכניתם של כל המזמורים האלה למטרת עניינם, ויחודש לנו רוח חיים בכל מליצותיהם.

בעברנו בסוף דברי נחמי' בסי' י"ג מפ' ט"ו והלאה, שמספר שם: מחלול השבת הרבה אז בין יושבי ירושלים והבאים בשעריה מסביבותיה ומביאים כל מכר למכור

ביום

ביום השבת ומתקנת המחאתו, שסגר דלתות השערים והגיש מנעריו שלא יפתחו, והעמיד המשמרים שלנו נגד החומה, שאם יוסיפו לעבור כזאת ישלח בהם יד להעניש, וכי אחרי כל ההשתדלות והאזהרות עלתה תקנתו בידו, ומן העת ההיא לא באו בשבת—נפגוש בסיום הספור מקרא סתום, והוא: "ללוים אשר יהיו מטהרים ובאים שומרים השערים לקדש את יום השבת" ופליאה דעת מה ענין טהרת הלוים לזה? ומה ענין "שומרים השערים", אחרי שכבר לא באו בשבת עפ"י העמדת נעריו משרתי חול ולא לוים שהם משרתי קודש? ומה הכוונה במלים "לקדש את השבת"? וכל המפרשים שראיתי פסחו על המקרא הכתוב הזה ועזבוהו בלי כל באור—. והנה נראה מעט התבוננות כמה מפורש הכתוב: כי היה מנהג עם שבבדות יושבי הכפרים בזמן ההוא, אשר כל ששת ימי המעשה הם טרודים ועסוקים בעבודת אדמתם, בחרישה וזריעה קצירה ודישה, ולא היה להם פנאי לבטל ממלאכת עבודתם, להביא את גדולי אדמתם ויבול שדותיהם למכר על השוק בעיר הבירה ירושלים בכל ימי המעשה, והיו בוחרים להפך בזה את יום השבת, שבו שבתו ממלאכת עבודה, לנסוע ביום המנוחה אל העיר ולהוביל את כל הנמצא בביתם להוציא למכר; כמנהג בני הכפרים מעם הארץ עוד גם היום בכמה מדינות: וממילא נהפך כל יום השבת ליומא דשוקא גם לכל יושבי העיר, שקדמו את בני הכפרים בצרורות כספיהם לקנות מהם את כל הבא בידם; כי ענין המשא והמתן ומכר וקנין, להיותו נעשה בלי יגיעת בשר, לא היה נחשב להם למלאכה שיש בה חילול שבת כלל—. אבל נחמיה הפחה ביראת אלקיו, התעורר ע"ז ושם לבו לבטל המנהג הרע הזה, למען ישבתו ביום המנוחה מכל עניני חול, ויהיה להם קדוש ונבדל להגות בו בענינים רוחניים, לשמוע דברי מוסר אך ביראת אלקים כל היום (עי' שובנים סי' נ"ה) ולהתבונן בהשגחתו הפרטית וכדומה לענינים כאלה, שהם מזון לנפש המשכלת להשכיל באמונתו ית'—אשר ע"כ אחרי בניה והמניע את עם הארץ מלעסוק בכל ענין של חול, היה לו סברה ונחיצה לבקש להם עסק רוחני שיתעסקו בו ביום המנוחה—והתקין שיהיו הלוים שהם המשוררים והשוערים, מטהרים ומכינים עצמם בטהרת הקדש, להיות באים ושומרים על משמרתם בשערי בית המקדש, לשורר שירי קדש המספרים תהלות אל נורא עלילה על בני אדם, משגיח ומנהיג עולמו בחסד, מציל ומפרנס ומרחם כו' כו'; הלוים ינגנו בנגינות שירי קודש אלה בשערי ביהמ"ק כל היום, וכל העם יבאו וישמעו תהלת ה' ועזוזו ונפלאותיו על בני אדם, וביחוד על עם מרעיתו וצאן ידו, אשר אך זה מקרוב עשה עמהם להפליא את הישועה הגדולה הזאת; ובעסק הרוחני הקדוש הזה יהגו כל היום ובזה יקדשו את יום השבת— ותקנה הישרה והקדושה הזאת, תרון בשפה ברורה ונעימה על לשון המקרא הזה שיספר אחרי שעלתה בידו המחאתו למנוע את העם מכל עסק של חול—.

וממילא מובן כי הכונה בפקודתו אל הלוים אשר יהיו מטהרים ובאים, שיכינו עצמם בטהרת הקדש, היינו שישימו לבם לחבר שירי קודש, אשר תוכן ענינם יתיחס אל מצב החומה המחודשת הזאת וכל מסיבותיהם בזמן הישועה הבלתי מקווה הזאת, לעורר את בני העם על נפלאות השגחתו העליונה אתם, אשר זכרה חסדו ואמונתו לבית ישראל, למען הלהיב את לבותם באהבת עבודת אלקים אמת, ולפקוד על דלתות בית מקדשו אשר בם שכינת עוזו ית'—ולאחר הזה חברו את כל השמונה מזמורים, מסי' נ"ב עד אחר סי' נ"ט, וחרפו על גב

כולם

כולם את הכתובת הראויה לפי יסודתם לזמנם „מזמור שיר ליום השבת", כי הם כולם אך מזמור שיר אחד ארוך, המחולק לפרקיו בפסקות, לפי פרקי הגאולה בנגינותיו וחלקי תכניתו; וחובר בעצם וראשונה לשורר אותו ביום השבת, מפי הלוים לאזני העם הנאספים ביום הזה אל חצרות בית ה', לשמוע תהילתו ועזוז נוראותיו, ביום הקדוש הזה.—כאשר נבאר בעזרת החונן דעת את כל תוכן עניניהם מלה מלה, וכל ציורי מליצותיהם, שהם מתיחסים ומכוונים אל הכונה הנאותה לחפץ ומסיבות האומה ומצבה בדור ההוא.—

סימן נד

והנה הפרק הראשון בשיר הזה המסומן בסי' צ"ב, הוא כדמות פתיחה והצעה לכל תוכן עניני הפרקים הבאים אחריו; בו יברר את אמיתת ההשגחה הפרטית, המנהגת מסתר עליון את כל העולם כולו, עפ"י יושר משפטים, הנשגבים ובלתי מושגים מכל איש הבלתי מבין את יחס המסיבות המשתלסים בהנהגתה לחייב את התכלית האחרונה המכוונה למטרה מראשית; שאחרי שיתברר כלל ענין ההשגחה ומנהגיה הנפלאים, יוכל להתבונן על פרטי מנהגיה עם האומה הנבחרה, עפ"י המסיבות הנפלאות שיצאו לפעלם.— ופתח דבריו: טוב להודות לה', טוב וראוי להכיר חסדי ה' והשפעת טובו; כי זהו ענין התודה הוא הכרת המושפע את טובתו של המשפיע; ולזמר לשמך, כבר באַרתי בספרי שושנים סי' כ"ג הוראת הדבור „שם ה'" בפי המליצים בכה"ק, שיכנו בו את ההשגחה הפרטית, עפ"י רשמיה הנבחנים בהתבוננות בני האדם בה, עי' שם השלמת יסוד המחקרי בזה; ומשוררנו פה הוסיף התאר „עליון", לפי תוכן כונתו בכל הפרק הזה, להראות כי נפלאו דרכי ההשגחה הפרטית, והיא מרוממה על מבלתי מתבונן בה בעיון עמוק—וכמו שהוא נמשך ברעיון הזה: להגיד *בבקר חסדך ואמונתך בלילות, כלומר כשיזריח שמש חסדו בבקר ועתות הצלחה, נכיר גם את אמונתו, ששמר ברית חסדו באמונה, בכל עתות לילות העמל היגון והצרה שמינה לאנשי בריתו וחסדו, ביושר משפטיו הנעלים—וכ"ז מתיחס למצב האומה שזרח עליה הבקר אחרי הלילות החשוכים בגולה ובשביה; כמו שרמזנו על מראה הערב והבקר למעלה סי' נא בפ' שבענו בבקר חסדך—. עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור. שב על טוב להודות, טוב להודות לה' עלי עשור וגו', בזה הנהו מאשר ומקיים לדבר טוב וישר את המנהג הזה שהוא עושה לבשר תהילת ה' בשיר ונצוח נגינות בקהל רב; ואומר כי מנהג ישר וראוי הוא זה וכן נכון לעשות, ובזה השלים את פתיחת הפרק.— ואחרי היסוד הכללי הזה, עשה המשורר א"ע כנצב בתור שליח ציבור, האחד המדבר בעד כל העם כולו, ורוח האומה הכללית מדברת מתוך גרונו, לבאר דבריו ברחבה כמה גדלו מעשי ה' וכמה עמקו מחשבותיו, אשר לפי ההשקפה הזמנית שישקיף הבלתי מבין דבר לאשורו ידומה לו כי מה שהשי"ת משפיע הצלחה לרשעים היא לטובתם, אבל המעמיק להתבונן בהמשך הזמנים והדורות, יכיר האמת שאין זה רק לרעתם ולהשמדם עדי עד; כי הנה אתה מרום לעולם ה'! כלומר שלפי נצחיותך בהיקף כל הזמנים, אין לך הקפדה בעזיבת ההצלחה הזמנית לפי השעה המשחקת להרשע, אחרי שידעת כי לעולם ידך על העליונה, לשלול אותה ממנו תיכף ברגע שתגזור מדת דינך להפסיק הצלחתו ולהשמידו עדי עד—אבל ההצלחה שאתה משפיע

להצדיק

לצדיק, היא ע"ד היציב והקיים לעד לעולם; ויאמר ברוח האומה הגלות המדברת מתוך גרונו: ו ת ר ם כ ר א ם ק ר נ י ב ל י, הרמות קרן הגלתי בלי, הוא על האופן ל ב ל ו ת אותי כל ימי נצח לעולם, בשמניותי של הרענן —*) וכבודי האדם עמדי גם עד זקנה ושיבה עד שתכלה כל זמן מליאותי וכל ימי ישותי, הכל בכח עלומים והשמנונית במלא כאזרח הרענן האדם והבריא בכל כח לבד מיותו, לטוב ולהתחדש גם אחרי כל פגעיו הנוגעים בו לרעה, והזקנה לא תבלוע עלי להחליף כח עלומי, אף אם ארבה כחול ימים: עד שכל המקרים הרעים שנפגשו בי הם רק ילדי יום עדי רגע אשר תיכף יחודשו נעורי ותשוב ידי על העליונה—(ויתר הדברים אל האומה ומסיבותיה יבואר בדברינו בסוף הפרק—) והוא עולה במעלות מליצתו, עד שהוא בא למטרתו ויסוד מחוז חפצו, לדמות את הצדיק כתמר וכארז, יען כי שתול בבית ה' ומפריח בחצרות בית אלקינו, וע"כ ינוב ויהי דשן ורענן גם בשיבה וזקנה— כ"ז להציב את תשוקת העם לעבודת הבית האדם שיוקם על זה מקרוב, ואשר בשעריו ילונן וירועע הביר הקדוש הזה, למשוך את לבם*) לבא בשעריו ולשקוד על דלתותיו יום יום, למען עבודתו אל בשכל פונים אליו. בזאת היא המטרה היסודית שאליה יכוון מיסד המנהג הזה, בהשמעת השירים הנשגבים האלה בשערי חצרות בית ה', בעלם והאמונה—.

ולהשלמת הבאור במליצת הפרק הזה, לא אחדל מלהעיר כי הציורים שבאו בו, אינם בריאות חדשות שנולדו מן השאין ברוח קדשו של משוררנו זה, אבל כבר מצא המשורר קדום במליצות מי שקדמוהו, אשר ממנו יצר ופסל את הציורים לפי הדמות והתבנית שבאר בסגנון מליצתו לפי חפצו; הציור היסודי: מה גדלו מעשיך וגו' וגו' עד אחר: ואתה מרום לעולם ה' (פ' ו'—ט'), ואשר רוחו עובר בכל הפרק כולו, מצא אותו כבר כציור יסודי בתפלת חבקוק: ה' פ ע ל ך ב ק ר ב ש נ י ם ח י י ה ו! הויתו וישותו של פ ע ל ך, הוא בקרב שנים; כלומר בהמשך השנים יוכר מליאות וישות פעלך בהם; הכונה: אף שלפי שעה אין ניכר שום רושם מפעולתך במסיבות התבל, וידומה שהכל נפל במקרה, אבל בהמשך הזמנים והשנים יודע שפעלך היה בכל המסיבות והמקרים שנתהוו בם; כ י ב ק ר ב ש נ י ם, בהמשך השנים, ת ו ד י ע אשר ברוגז רחם תזכור — ושבעת אף שלפי שעה הוא נתכנית עוכב במדת ישועה ורחמים להטיב באחרית — וכמאמר האלקי בפי אליהוא: דין ומשפט—יתמוכו (איוב ל"ו, י"ז)—. להבין היטב עומק המושג הציורי הזה, לייר במחשבתך ענין מ כ י ר ת י ו ס ף בשעתה, מי ראה והתבונן בה פועל ה'? עברה אחים התקנאו באחד ושנאו אותו עד שדמו להרגו, ולבסוף נתנו לבחור לו עונש קל ממיתה וימכרוהו לעבד; ומי חכם ראה בפועל רע כזה בשעתו, את תנופת יד ה' הטוב והמטיב?— אבל מה היתה האחרית מזה בקרב שנים ובהמשך הזמן והדורות

---

*) דקדוק תיבת „ב ל ו ת י" מבנין הכבד הוא מקור כמו לבלותי, לבלות אותי; וחבריו הם: לתתי (במד' כ"ב, י"ג): י ב מ י (דברי' כ"ה, ז') — שמן, הוא שם המקרה, כמו: בשרי כחש משמן (תהל' ק"ט, כ"ד), והוא סמיך אל: רענן, שמן של רענן, בשמניותי של רענן, כי במשקל פֹּעַל בשבא נקודות אין הסמיכות ניכרת — ורענן שהוא אזרח רענן בא לבד שמן תיותי הוא חוק כ"ב עד שלם יִבְרַת יעוד יהלך ויגה את כל פגעיו נשיב ולהתחדש כעלם תקפו כמו שהיה —.

והדורות? פעולה רעה הזאת היתה הסיבה לרדת יעקב ובניו מצרימה, והשעבוד המר משך רד"ו שנה, והיציאה מן השעבוד ביד רמה ובאותות ובמופתים, עד שנהיו ראויים לקבלת התורה הנצחית, וכבוש הארץ הטובה, ועבודת ביהמ"ק, והצלחת האומה תשע מאות שנה, ואח"כ ירידתה וגלותה, ותשובתה שוב לקדמותה, וטהרת השכלתה באמיתת ה' ודבקותה בעבודתו לבדו, וירידתה שנית, ופזורה בגולה וזריעתה בארצות לאור גוים ולהפיץ אור האמיתיות בקצות תבל ואפסי ארץ, ועוד היום הם חיים וקיימים לאחרית טובה ואושר נצחי באחרית הימים — התבונן בכל אלה בעומק העיון אם לא מלבך תוציא את המלים ברגש עצום: ה'! פעלך בקרב שנים חייהו! בקרב שנים תודיע ברגז רחם תזכר! — ואת הציור הנשגב הזה תכירנו עובר בפרק הזה ע"פ כולו ואשר קוטבו המרומם והנעלה היא מליצת: ואתה מרום לעולם ה'! — כן ציור דמיון הצלחת הרשעים בפריחת עשב, ולהיפך הצלחת הצדיקים כתמר וכארז, ג"כ איננו חדש, כי כבר בא ברחבה במענה בלדד לאיוב סי' ח', עד שנשא מליצת: בלותי בשמן רענן, מקורה במליצת: רטוב הוא לפני שמש, שם, אשר יצר אותה משוררנו זה לתמונה חדשה בחרט, מעשה ידי אמן נפלא — ובהיותך שואב את הרוח הקודש ממקורותיהם בעיון ישר ועמוק (אשר יארכו לנו הדברים להרחיב הבאור על פרטיהם שם), תתרחב הבנתך בעומק המליצות, ותבין לכוונת אל מטרתו במצב האומה אז, שלשד קיומה החל לפרוח מחדש, ואחרי בלותה בגולה ובשביה שבה להיות לה עדנה; ולעומת זה ראתה עינה במלכות המחריבה כי נפלה נפלה בבל ולא תוסיף קום — וזאת היא רוח האומה המדברת מתוך גרונו של המשורר בכל הפרק הזה, עפ"י הציורים הנזכרים, אשר השכיל להנחותם אל מחוז חפצו, בקריאתו את בני עמו אל חצרות בית ה', להלהיב לבותיהם בקדושתו ומוראו, עפ"י ציורו אשר אך זה הוא לבד קיומו לנוב בשיבה דשן ורענן —. ואחרי כלותו את הציורים המלהיבים האלה, שב לסיים במאי דפתח ולנעוץ סופו בראשו, וכמו שהיתה ראשית פיהו טוב להודות וגו' להגיד בבקר וגו', שבפתיחתו זאת הנהו מאשר מנהגו בספור תהילות ה' וההתבוננות בדרכי הנהגתו ית' וכמבואר, כן הוא מסיים את מחקר התבוננותו כי כל אלה הם עדים נאמנים להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו! ובכל שעת רגזו הוא זוכר רחמיו ואמונתו, ומסבב את הכל לאחרית טובה! ותיבת: להגיד, האחרון, הוא מקביל לעומת: להגיד, הראשון, לקשר ולנעוץ סוף הפרק בראשו ככל רום תפארת מלאכת השיר הנשגב באופן אחד נעלה — הבן כ"ז היטב ותכיר כמה גדול כחו של שיר נשגב ונמרץ כזה, לפעול על רוח שומעיו בשעתו! —

סימן נה

להשכיל באמיתת הציורים שבאו בפרק השני המסומן צ"ג, נשים לב להבחין את ההבדל במנהגי ההשגחה העליונה בגאולתן של ישראל ממצרים, לבין מנהגיה בגאולתן מבבל; הראשונה נעשתה מתחילה ועד סוף ע"י נסים נגלים על כל מדרך כף רגל, בבטול והשבתת כל ארחות הטבע ונתיבותיה; ראשית גאולתם היתה בעשר מכות נעלים מן הטבע, ואח"כ קריעת ים סוף, המן, השלו והבאר; המעמד הנבחר בקבלת התורה בהדבור מן השמים, וכל המנהגים בארבעים שנה שהלכו במדבר בעמוד אש וענן, מלחמות מדין סיחון ועוג; ואח"כ מעבר הירדן בחרבה, נפילת חומת יריחו, העמדת השמש בגבעון וכל מלחמות הל"א מלכים — הכל

נעשו

נעשו בהוראות ומופתים יוצאים ממנהגו של עולם, עד שכל מוסדי עולם התמוטטו, נהפכו ממסלתם ונתשו נתיבתם —. והסיפוך בגאולתם מבבל, העולם כמנהגו נוהג, הארץ בוקעת ועומדת על מכוניה, וכל צבאה הולכים בנתיבתם לא יעבטון ארחותם, ככל סובב הולך במסלתו בהליכות עולם . . . ומלך עליון נורא עושה את כלו, וכל חפצו יעלים לטובת בחיריו, לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו הפרטית ומסתתרת בפעולת מלאכיו, יעודי אבה, עושים דברו, עושים ואינם יודעים מה הם עושים ורק כגלגלים מסובבים במכונה, בלא כמתכוונים על דעת עצמם, רק על דעת האומן הנפלא המסתתר, בסדרם ויסדם מראש להשלים חפצו בם —: הערת כורש בתחלה היתה בשעתה אך נסיבה קלה, מגדלת רוח מלך של חסד, החמל על עם בזוי הרב מאת הממלכות שנפלו מנצחים הם ובזויים בידו; ואחר כך נטית חסד של מלכי פרס ומדי שאחריו, גם אחרי השטנה בכתבו השכנים הרעים, הכל נעשה כמו מאפס יד ומבלתי מכונים להתולאות הגדולות בגאולתו מזה לבסוף: וכל העולם כולו כמנהגו נוהג, באין מפגיע ומשבית ארחות נתיבתם — .

ההנהגה הזרה הזאת הולידה ברוח קדשו של מסודרנו זה, מליצה חדשה לא נראתה עוד בכל גבול ספרי קדשינו: והיה, הויה מלך; . . . אף תכון תבל בל תמוט! " בשאר ראשונה בפרק הזה, ובנוי לאלן בפרק המסומן צ"ו, ומשולבת בתוכו הפרק המועתק בדה"א ט"ז, ל. והרי זה דבר שמיוחד במקומו ואפס זולתו —. המליצה הילדה החדשה הזאת השמיענו במלים ברורים את ההנהגה שבארנו, ואחרי ברור ההשגחה בפרק הקודם והסיום בו: להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו, ואמר: חדשה הנני רואים במנהגו אתנו בגאולתנו זאת! והוא כי הויה מלך, מולך ומנהיג הליכות עולמו בהנהגותם אל מחוז חפצו והשלמת רצונו, ובהנהגתו ילבש גאות, יתקדם עלאה ילבש עוז ויתאזר — בהכל יכירו כח מלכותו בהוא המסבב את אופני הנהגתו להשלמת חפצו ביחוד. . . אף שהכל התבל כולה מיוסדת ובוקעת על מכוניה בל תמוט מנתיבותיה בהליכות עולם! —— כלומר כל העולם כולו כמנהגו נוהג אין פרץ ואין יוצאת מנתיבותיה שמבראשית, ובכל זאת הויה ב"ה מסבב גלגליה לנהגותם אל מחוז חפצו ולהוצאת מחשבתו לפעלה בכל אשר יחפוץ —. והוא עולה במעלות רוחו רצוא ושוב, ומשיב פניו לנוכח ה' כאומר: אבל גם אין פלא! כי הלא כסא מלכותך בבו אתה מנהיג עולמך, הנהו מאז ומקדמי קדם נכון ומוכן גם הוא, בלא ימוט, לא ישנה ולא יעוות מנתיבות מחוז החפץ מלכותך אף מלא הכערה, ולא יחטיא מטרתו — וזה מקביל לעומת, תכון; תבל", לעומת זה, נכון כסאך", ולו עוד היתרון שהוא מאז ומקדמי קדם, קודם היות התבל, כי הלא מעולם אתה! והויות כסא מלכותך הטוקה אופא בהיותר הנלהית באין סוף — וע"כ גוב אין פלא כי תגב עוגב מרום על כסאך ומנהיג את עולמך לפרטיו ממרום שבתך, להשלים כל חפציך במנהגי התבל שבראת וסדרת כל גלגלי מכונתך בה, לפי רצונך הנסתר הנעלה והנשגב —. על הוראת: כסא ה', כבר רמזנו בספרנו פום גיס סי' י"ג וסי' ל"ב, ע"ש ולהלן במסלת שדה הוכב העשרה ז', והלין דבר נאמרו ׳כן להבנת עומק ונשיאות המליצה המוכה: גבאו נהרות וגו' עי' ספרנו הנזכר סי' כ"ז, כי יכבד עלי להעתיק הדברים שבאו בה בהרחבה, בסוף מגילת: מקול מהללים בין משאבים (שופט' ה', י"א): והני מוסיף פה על סיום המליצה: אדיר במרום ה'! הליור

הוא

הוא כך: ההנהגה היוצאת ממנהגו של עולם, יציירו המליצים, כאלו כבי' המשגיח העליון יתברך, ירד ממכון שבתו, הנסתר, משמים, להתגלות על הארץ; כמו: הט שמיך ותרד; וירד ודרך על במתי ארץ; קרעת שמים ירדת ועוד ועוד; והנהגתו המסתתרת במנהגו של עולם תצוייר: כי השם ית' יושב מרום ויביט משמים, ממכון שבתו ישגיח, כסא כבודו מרום וכדומה למליצות כאלה —. ויאמר פה: שספור צדקת משפטו בהנהגתו, שואן ברעש קול מתמיד ובלתי פוסק מפי הבריות בהתמדה תדירית, יותר מהתמדת קול התדירי, העולה תמיד ברעש, משאון המים הרבים והאדירים, ממשברי הים ודכיי הנהרות, אף שכסא משפטו הוא שוכן מרום! והנהו ית' אדיר, משובח ומפואר בקול אדיר מפי הכל שמכירים כח מלכותו, אף שהוא נסתר במרום! — והכל נמשך למטרתו במליצת אף תכון תבל בל תמוט וכאמור —.

וכאשר העמיק המשורר את עיונו בציור הזה, הנהו מעביר במחשבותיו את כל פרטי המסיבות שנתהוו מראשית לביאת הגאולה עפ"י הערת כורש, וכל ההרפתקאי דעדו עליהם מאז התעוררו לעלות מן הגולה, וכל מהלכם בסכנת האויבים והאורבים בדרך, ובואם בשלום לירושלים, ותחילת בנין הפרצות ובנין הבית עם כתיבת השטנה והשבתת המלאכה, וחזרתה שוב להצליח בידם והשלמתה, וכל התקונים ויסודתם להנהגת העם בדרך התורה והנמוס המדיני, ועבוד' הבי' ע"י הכהנים והלוים על משמרותיהם, ועוד ועוד סיבות כאלה למאות, אשר הכל הוסבו באפס יד רמה — וכאשר העביר את כל אלה במחשבתו, ברוח בקורת וברוח משפט להבחין גם את יד ה' הפועלת כל אלה לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו המסתתרת בהנהגתו החרישית — מלאו כל קרביו התפעלות עזה, עד שהרתיח כסיר מצולת כל רעיונותיו, וים הגיונותיו הושם כמרקחה מרגשות מפלאות תמים דעים; עד שהסתערו לפרוץ דלתי שפתיו ולצאת מחוץ לגבולות בתי נפשו הפנימיים, במאמר מחלט „עדותיך נאמנו מאד!" כמהלל ומקיים משפט הבחנתו, וכאומר: אף שהכל נעשה בהסתר, אין להכחיש את כל העדויות הנאמנות האלה, כי כל המסיבות הנפלאות החרישיות, הם מעשי אצבעותיך! ובכח ידך המסתתרת, הסיבות אתה את כולם, להוציאם לפעלם להשלמת החפץ בם! — ... וחיש כברק עף במחשבתו לבקש את המטרה, ולדון עליה אם ראויה היא שאליה יכוונו כל המסיבות האלה, עד שתהיינה ראויות להתיחס אל חפץ משגיח עליון? וקל' מהרה מצא אותה ... כי הלא לביתך נאוה קדש! כאומר אין ביכולת להטיל ספק עוד, כי כל אלה המסיבות הוסבו בחפץ, עם היותנו רואים את כל המטרה אשר אליה כונו, היא ראויה ונאוה לסבב בגללה מסיבות קדושות מצויינות עד אין מספר, כי הלא כולם נתהוו אך בגלל להוציא את הבית הקדוש והנבחר הזה לפעלו! והוא בודאי שוה כל שלשלת המסיבות האלה! — ... —. ומעתה יסיים המשורר את התפעלותו בתפלה קצרה: ה'! לאורך ימים! כלומר כן תוסיף את חסדך, לשמור את קיום קדושת הבית הזה לאורך ימים! וחסדך לא ימוש ממנו לעולם ועד, להיות הבית הזה עליון וקדוש, עומד לנס עמים סלה! — העמק נא הקורא את התבוננותך, בסדר מעלות רוחו של המשורר הקדוש הזה, ושים כבוד למלאכתו הנשגבה, המכוונה למטרת חפצו, בהערתו את בני עמו לקדושת הבית, בהשכלה נפלאה ומאד נעלה! — *)

עוזנו

---

*) עי' מסלת שדה כובס הערה י"ד

ס י מ ן נ ו

עזבנו את מעורלנו בפרק הקודם, מעמיק בהגיגיו להשכיל באמיתת ההשגחה ה מ ס ת ת ר ת, והעביר בעיונו את כל המסיבות הנפלאות, אשר הסבו בהקמת הבית הקדוש לתלפיות; והנה מדי עברו במחשבתו הפנימית את דרך כל המסיבות, התעקש בפגישתו את טענת השכנים הרעים, שהרעו ויעלילו להם להשביתם ממלאכת הבית ובנין החומה, לכתוב שטנה עליהם, ולהלשין עליהם כמורדים, לירא ולבהלם למען הרפות ידיהם; וביותר במה שבקשו לעשות להם תועה, והיה מפחד מקשר חורי יהודה באגרותיהם ההולכות על טוביה, ומבעלי ה ש ב ו ע ה לו, פן יהרסו לעשות פרץ ומרד בבני ע מ ו ע ל נ מ ס ויופחת הכל מפני פרוד הלבבות — הכל המסופר בס' עזרא סי' ד' וה' וביותר בנחמי' סוף סי' ג' מפ' ל"ג והלאה, וכל סי' ד' וסי' ו'. העבר בזכרונך את כל הכתוב שמה באר היטב — · ובהיותו שקוע בהגיגיו אלה לא עצר כח עוד להשקיט רוחו באפני ההשגחה החריצית והמסתתרת. ותכל נפשו לראות נקמתו מהם, עפ"י ה ו פ ע ה אלקית והנהגה גלוית, למען יראו בני עמו, הנדכאים והנרדפים, את נקמתם ממציקיהם ומעניהם, ותחזקנה ידיהם עפ"י מה שיתקדש עליה; כאשר ראינו מפורש את נחמיה הפחה מתפלל על זאת בשפה ברורה: שמע אלהינו וגו' והשב חרפתם וגו' ואל תכס על עונם וגו' (שם ג', ל"ו. ל"ז) זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט וגו' (שם ו', י"ד) — ובאופן הזה חובר הפרק השלישי המסומן נ"ד, בתפלה ל א ל נ ק מ ו ת, ש י ו פ י ע בהדר גאון עוזו להראות בלומת הרשעים, ו ל ה ש ב ל ה ם ג מ ו ל, כרשעתם ב ג א ו ה ו ב ו ז, ככתוב שם: ויכעס הרבה וילעג על היהודים וגו' היעזבו להם וגו' אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם — · יביעו ידברו עתק · הוא הדבה אשר הוציאו השוטנים עליהם כי הם חושבים למרוד — · וישכיל לצייר את רוע זדונם ברדפם אותם חנם, כי בהשחתת מדותיהם יחשבו את ה י כ ו ל ת ל ז כ ו ת; ישוו בהותם לחשוב שכח ידם הגוברת בסללתם, הוא הנותן להם גם ה ז כ ו ת והמשפט, לדכא את החלשים הנופלים מהם במעלת הסללתם והיכולת; ושוב אין להם לבקש סיבה אחרת במדת הזכות המעוררת את הפנים לדכא ולענות את נדכאיהם, אבל די להם במה שהם י כ ו ל י ם על ככה; כי ת ו ר ת ר ש ע י ד ו' אמר המשורר מנעים זמירות זמננו הרב רנה"ו ז"ל, וכבר קדמו בציור הזה המתאונן באיוב י"ב, ו'. „ישליו אהלים וגו' ל א ש ר ה ב י א א ל ו ה ב י ד ו" כמו שפירשנו לבאר זאת ברחבה בבאורנו אשר אתנו בכתובים — · וזהו אמרו: עמך ה' ידכאו ונחלתך יענו... וכי תשאל מה להם ידכאו עם ה' ונחלתו? התשובה: יען כי אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו, כלומ' אותו המשפט והזכות שיש להם לדכא עד להרוג את האלמנה ולרצוח את היתומים, הוא הוא המשפט והזכות שיש להם לדכא את עמך ולענות את נחלתך — 1) כי משפט אחד לשני הענינים: רק יען כי י כ ו ל ת י ד ם, התגבר על אותם שאין להם מושיע ורב את ריבם: רק יען כי יאמרו לית דין ולית דיין לא יראה יה ולא יבין א ל ה י י ע ק ב, לנקום נקמת ע מ ו ו נ ח ל ת ו; ולפי שיחשבו שאין מוחה בידם כ ב ר ז כ ו ב מ ש פ ט ה י כ ו ל ת,

לעשות

---

1) העד על יושר פירושנו זה ואמיתתו, הוא מפ' הסמוך: ולא יבין אלקי יעקב, כאשר ישכיל המבין ומודה על האמת.

לעשות ככל רוע זדונם בכח ידם — · ועל"כ על זאת יתפלל: אל נקמות הופיע! והֵרָאֵה מסתר כשאת כבודך, הנשא לעין כל אתה שופט הארץ! להשב גמול על גאים, להראות להם עוזך הגובר על יכלתם! וכמ"ש בספרו: שמע אלהינו וגו' והשב חרפתם אל ראשם וגו' ואל תכס על עונם וגו' כי הכעיסו לנגד הבונים! —

והנה המשורר הקדוש הזה המשכיל ביראת אלהים, יודע כי איננו עומד בזמנו כמשה עבד ה' במדבר לפני האלהים, אשר היה בכל ביתו נאמן, והוא אמר והויה ית' עשה, אשר אך ככלותו לדבר את דבריו על קרח ועדתו, תיכף פתחה הארץ את פיה ותבלעם וגו' וכדומה לאלה — לא כן בזמנו של משוררנו זה, יעלה ההשגחה בתבונתה האין=חקר, לשבת מרום, להסתתר בפעולותיה, ולהעטיף מנהגיה בשמלת סדרי בראשית; וידע לבבו כי לא תיכף בהתפללו: אל נקמות הופיע! תרד אש מן השמים ותלהט סביו צריו ושונאיו; ע"כ השכיל להשקיט את לבב שומעי דבריו, במחקר שכלי, שלא יתכן ליחס את העלם בחק היוצר הכל ית': הנוטע אזן הלא ישמע? אם יוצר עין הלא יביט? ויסיים ע"ז: אשר לא יתכן שהיוסר גוים, שמי שיצר וברא את עלם תורת המוסר והכרת המשפט והצדק, לקיום הקיבוץ המדיני בגוי וגוי ועם ועם, לא יוכיח — לתת הכרה בין הצדק והרשע הישר והמעות כלומ' אחרי שהוא ית' מקור תורת המוסר המדותיי, ומוצא המשפט והצדק המושפע בנפש יצוריו, לא יתכן כי יהיה נאה דורש ולא נאה מקיים ח"ו — 2) ומחזק דבריו: המלמד אדם דעת— זהו באור מליצת: היוסר גוים, כלומ' הלא הוא חונן הדעת ליצוריו, ונטע בנפשם את ההשכלה להכיר את עלם תורת המוסר וחוקות הצדק בודאי יש לו לעצמו כבי' ההכרה בחוקות המוסר המשפט והצדק — ואין כל ספק שסוף סוף יוכיח וישלם גמול לעושי הרעה כרשעתם, לעת תגזור מדת דינו הצדק הנעלמה מהשגת אנוש; והויה יודע 3) כי מחשבות אדם המה הבל, ולא תעשינה ידי האדם תושיה לבצע מחשבתו הרעה, וסוף סוף הצדק והיושר ישאו את דגל הנצחון — וכציורו בפרק שלפני פניו: ואתה מרום לעולם ה'! כמבואר שם—. אשר ע"כ אשרי הגבר אשר בעת יסבול מוסרך, (הרעה שתשליט עליו בתורת מוסר, להורות לו חטאיו —) ילמוד מתורתך, (תורת מוסרך הזאת, אשר יתבונן בה כי הסיבות אותו עד דכא לאמר: טובה! וכי יִסַּרְתּוֹ ביד פשעו וחטאיו, אשר יכיר ויודה נגעי לבבו —) להשקיט לעצמו, ולהרגיע נפשו ממספר הימים אשר הרע והרשע מאריך ברשעתו; ורוחו ישקוט וינוח, מבלתי התלונן ולקרוא תגר להתרפות מאמונתו ומבטחו, עד שיכרה לרשע שחת שבה יפול לבסוף — כי מתורת מוסרך שבא לו בגמול חטאיו שידע לבבו, יוכיח כי שלומת רשעים, סופה לבא בלי ספק, והצדק והיושר ינצחו בודאי, (וזכור כמה מוכרחים הדברים אחרי ההחלטה בודויו בסי' צ': תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם! וכמו שהשכלנו שם על התיחסם אל מלב האומה—);

כי

2) וכמליצת המלך המשורר: קומה ה' ... הנשא... ועורה אלי משפט צוית! כמו שהטבנו באורו שושנים סי' מ"ב ע"ש.

3) סגנון המליצה כסגנון: ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון (דברי' ל"א, כ"ט) שעורו: ידעתי כי אחרי מותי וגו', כן גם פה: יודע כי מחשבות אדם וגו' ורבים ככה.

כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזב — ובודאי ישגיח הטוב אשר חשב לשמות לשמו ונחלתו, על אף כל אויביו ושונאיו: כי הלא עד צדק ישוב משפט ואחריו כל ישרי לב — יסוד הציור הנשגב הזה, הוא בדברי הנביא ישעי' א', כ"ז: ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, ומשוררנו זה בחיבת הקודש אשר גו לציון עיר קדשו, כנה את שמה בשם צדק א) כאשר כן הוא שמה העצמי מקדמי קדם (בראשי' י"ד, י"ח. יהושע י', א) ואשר השם הזה הוא מקור מליצת ישעי' א', כ"א: צדק ילין בה, וכהערת הכז"ל ב"ר פ' מ"ג · ויפגיב משוררנו לאמר, כי ענין שיבת הסגולה והעם אשר לו יה, לציון עיר הקודש, הוא כענין הלוי ומוטבע בחוקות המשפט והיושר מוסדי עולם: כי הלא בדרך השיבה הזאת היא שיבת המשפט אל מכונו הראוי לו בטבע אל הצדק — המשפט הוא הולך ושב בדרך הזה אל הצדק, ואחריו נמשכים והולכים כל ישרי לב, הם בני הגולה עם ה' השבים גם הם בשיבה הזאת אל מכונם העצמי בעיר צדק הזאת — התבונן על עומק ונעימותה של מליצתו זאת, כמה צלח בידו של המשורר נעים תמונת השפעה מוגשמת כזאת, מהחומר המוכשר במלא מוכן למלאכתו בתבונות כפיו! שם העיר אשר אליה יכסוף „צדק": שם עם השבים, המשכים ומיחפים אל עפרה „ישראל וישרון" אשר בחיבתו אליהם יצא לו בשמו קל, התאר הנכבד „ישרי לב"! ענין השיבה הזאת, היא בנויה ומיוסדה בתורת „המשפט", להצדיק קודש; אשר באמצעית השיבה הזאת ידובקו ענפי הגפן בענפי הגפן: המשפט בדבק טוב, אל הצדק, דבר נאה ומתקבל, כפי הראוי והישר להיות המשפט משפט צדק ונמסר ביד ישרי לב — ומי עקש יתנגד לתגיה עלת פעולה יקרה כזאת מלאת לפעלה אל המגילות והתוכים? — ובודאי ה' הצדיק האוהב צדקות מקדם, יתן עוז ותעצומות לנאת החפץ הזה לפעלו ולהצדיק קדם — ולא יטוש את עמו ישרי הלב, ויאמץ לבם בשיבתם אל נויהם הצדק, נחלתו להם, אשר לא יעזבנה שוממה בידי זרים המשחקים על משבתיה, ובודאי יסיר את כל המעקבים, הנלבים לפעון בדרך השיבה הראויה והמצודקה הזאת — · והולך בציור הזה עוד ועוד: מי יקום לי וגו' וגו' · והציורים מבוארים למחוז חפצם, עד שאין לי להעיר, רק על מליצת „כסא הוות", שפירושו כצדו: יוצר עמל עלי חק, כלומר הנסגס ממשלית, בתכונתה להתנהג בהוות רשעים, ומוסדות משפטיה של הממשלה הזאת, הם להיות העמל והאון לחוקת משפט — *) וכמו שפתח בתחילת הפרק שהיכולת נמסר להם לזכות וכו' · והואיל: שברוב ברעפיו בקרבו ועומק הגיגו בדעת שונאיו, יתנחם להשתעשע בהשגבוני עם נפשו שלא יתכן שיתהפך ויתערב אתך להתחרות נגדך, כבא הוות כזה

א) וכן המשורר תהלים ס"ה, תלות רננות אהבה ותהלה לאלקים בציון פ' ב' · גם הוא יכנה בפ' ו'. את עיר קדשו זאת בשמה זה העצמי; ויאמר: אף שאתה מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים, ואין מקום שאין השגחתך שולטת בם, וכמו שהקדים בפ' ג': שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו, ותענה לכל קוראיך, הנה זהו רק באמצעות מנהגך הטבעי — אבל במנהגך הנסיי בנוראות נפלאותיך, בו תענה אך בצדק, בציון עיר קדשך — אשר ע"כ אמרתי: אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך! נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך! — עי' המשך המליצה בפנים והבן. ומקור הרעיון הזה הוא בתוה"ק: ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה —.

*) עי' ציור אגדיי בזה במסלה פדה כוכב הערה ט"ו מש"ס סנהדרין ק"ע, ב'.

כזה, כי בודאי אי אפשר שכסא הוות, שחוקת משפטו הוא שיגודו על נפש צדיק, ולהרשיע דם נקי בלי שום עון, רק מפני התגבורת יכלתם על הצדיק, אי אפשר שכסא הוות כזה ינצח נגדך ח"ו, אבל בודאי א ת ה תנצח — וע"כ בטח לבי כי יהי ה' לי למשגב ואלקי לצור מחסי, וישב על עושי האון את אונם וברעתם יצמיתם! — י צ מ י ת ם ה' א ל ה י נ ו! נעץ סופו בראשו וסיים במאי דפתח — וכ"ז לעודד את רוח השומעים שלא ימוטו מבטחונם בה', ולא תרפינה ידיהם מכל השטנות והמכשולים, שישימו עליהם אויביהם, בדרך הליכתם אל תעודתם, כי סוף סוף בשם ה' המה ידגולו והמה יצלחו סלה! —

ס י מ ן נז

כבר רמזנו בקצרה בספרנו שושנים סי' ו' הערה שניה, כי כל הפרק הזה המסומן צ"ה, מיוסד על נבואת חגי; ונרחיב פה: אחרי שהתברר אצלנו במה שקדם, כי יסוד הפרקים האלה הוא מתקנת נחמיה הפחה, לקרוא את בני עמו אל חצרות בית ה', לשמוע שם שירי קדש המבשרים תהלת הישועה החדשה הזאת, לעודד רוחם ולחזק ידיהם לבצע את אשר החלו לעשות; הנה אחרי שפינה לו המשורר את דרכו בפרק הקודם, להסיר המכשולות מאויביו השכנים הרעים מ ח ו ץ, שם לבו בפרק הזה, להסיר רוח בני עמו משפלותו, שהיא לו למכשול לב ב פ נ י ם —. ואומר: לכו נרננה וגו'. נקדמה פניו וגו' כקורא ומושך את בני העם לבא אל חצרות בית ה', לקדש את הבית בעשותם אותו למקום מיוחד, שבו יקדמו את פני ה' בתודה, ויריעו תהלתו בזמירות. כי אל גדול ה' ומ"ג על כל אלהים. זה מיוסד למחוז חפצם של ראשי האומה בזמן ההוא, שנתנו לב לקטל יצרא דעכו"ם, ולכרות אמנה לעבוד את הויה לבדו, וכמו שיבא עוד בפרקים הסמוכים ברחבה ובציורים מלהיבים.

והנה להשכילך בינה על יתר הציורים שבאו בפרק הזה, כמעט שאין לי להוסיף על קיצורי בספרי ש ו ש נ י ם שם, ולו ידעתי כי ישנו בידך, כבר הייתי מסתפק לפוטרך בבקשה קצרה „ע י י ן ש ם"; אבל לאשר ידעתי כי ספרי הנזכר לא נתפשט הרבה, ע"כ לא אחשך טרחתי, בשביל הקורא המבין אתי בזה, להעתיק פה את הנאמר שם ובהרחבה קצת —. ציורי משוררנו פה, הם נצבים מחזה מול מחזה, לעומת ציורי הנביא ח ג י, המתיחסים להקמת רוח בני עמו משפלותו, ולחזק ידיהם במלאכת בית ה'; אלא שפשטו צורת מליצתם הפשוטה שם, ולבשו פה צורת המליצה השירית; וברצותך להשכיל באמיתתם, לא ימושו מזכרונך כל אותם הציורים, שראית בנבואת ח ג י שם, ותכירם בדמותם ובצלמם, במראה המלוטשת פה: שם במליצה פשוטה „לי הכסף ולי הזהב נאום ה'", פה במליצה שירית: „אשר בידו מ ח ק ר י א ר ץ ו ת ו ע פ ו ת ה ר י ם ל ו"; מחקרי ארץ ומחקרי תועפות הרים, הם המטמונים והמוצקים היקרים, כמו כסף זהב וכל אבני יקר, שמשכנם בטבע, צפון עמוק עמוק תחת מכסה הרים ותהום רבה; כי יסוד הוראת ש' ח ק ר, הוא החפירה בעומק (כמבואר בספרנו הנזכר סי' ח' סעיף י') ואם ח ו פ ר המטמונים נקרא: ח ו ק ר, כמליצת: ולכל תכלית הוא חוקר אבן (שוכנת במקום) א פ ל ו צ ל מ ו ת (איוב כ"ח, ג'), ה מ ט מ ו נ י ם ע צ מ ם, שהם פרי החקירה ותוצאת החפירה מעומק, נקראים: מ ח ק ר י א ר ץ; וכן יסוד ש' י ע ף מבואר אתנו שם סי' ב' סעיף ו' שהוראתו מ כ ס ה חופפת, וזאת היא עקרת הוראתו האמיתית של המשקל: ת ו ע פ ו ת בכל המקרא: חופפת מכסה

ומגן

ומגן מחסה, בשמות גדולה ונוראה : ע"כ נקרא הכסף ה י ס ו ד י הטמון במוצאו עמוק עמוק תחת מכסה הרים גדולים ונוראים, כשם: כסף ת ו ע פ ו ת (איוב כ"ב, כ"ה) ע"ש והתבונן על השכלתו לבחור בשם התאר הזה למחוז חפצו שם, ולצייר הבטחון בקיומו—וכן פה יצייר בזה את עוצם יכולתו של הויה ית' אשר אף כי המטמונים הם יקרי המציאות, מפני כובד הוצאתם מעומקן של בטן התהום, הנה לפניו ית' אין בזה כל קושי וכובד, כי כל מחקרי הארץ וכל מחקרי תועפות ההרים הגנוזים והנוראים, הם בידו וביכלתו, ודבר קל הוא לפניו, להוציאם אל הגלוי ולתתם למי שיחפוץ—. והשלם הציור עפ"י זכרונך את מליצתו של הנביא: ובאו ח מ ד ת כל הגוים (המטמונים היקרים שמיקרת מציאותם הם ח מ ד ה) ומלאתי את הבית הזה כ ב ו ד—לי הכסף לי הזהב—· עוד שם: ואני מרעיש. . . את ה י ם ואת ה ח ר ב ה, פה: אשר לו הים (יען) והוא עשהו—וכל ה י ב ש ת כלא ידיו יצרו*)—אשר ע"כ אל יפול לבבכם מפני מעוט כבוד הבית הזה בראשיתו אשר „כ מ ו ה ו כ א י ן ב ע י נ י כ ם", אבל באו (אל תוכו), נשתחוה ונכרעה נברכה (על אדמת קדשו) לפני הויה עושנו (השוכן בבית הזה), כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו (אשר ירענו כרועה עדרו) וצאן ידו אשר קבצנו כטלאים בזרועו, וינשאנו בחקו ובעלות נהלנו עד כה—ולא תאמרו עוד: לא עת בוא עת בית ה' להבנות, מפני ראותכם את קוצר ידכם בעושר להגדיל כבוד הבית—לא כן! כי ה י ו ם ותיכף ומיד, אם אך בקולו תשמעו ותבטחו בישועתו ולא תיראו!—ככל תוכחת הנביא ברחבה בכל הפרשה הראשונה מספרו ושנה אותה בקצרה גם בענין שאנחנו עומדים בו: עוד אחת מ ע ט היא—ואני מ ר ע י ש. . .—.

והנה ניכר ונראה מפורש מתוך דברי הנביא, כי לא על נקלה פעלו דברי תוכחתו והערתו על לב שומעיו, לעורר רוחם הנדכה ולחזק ידיהם הרפות, במלאכת הבית בכל חפצו; כי הנה בחודש הששי ביום אחד לחדש, התחיל להטיף להם דבריו הנאמרים, ולא פעלו עד יום עשרים וארבעה לחודש, שאז נעורו נשיאי העם לבא לעבוד מלאכה בבית ה'; ועוד לא בלב שלם וחזק, עד שהוצרך לחדש הערותיו בעשרים לחודש השביעי, והנה הלך לקרוא בשם ה' בקול גדול: חזק זרובבל! וחזק יהושע! וחזק כל עם הארץ! ועשו! כי א נ י אתכם נאם ה' צבאות!—והוצרך לאמץ רוחם עוד בהזכרת: הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם מ מ צ ר י ם, להזכיר כל הגדולות והנוראות שנעשו להם אז, ולהבטיחם כי ע ו ד ר ו ח י ע ו מ ד ת בתוככם גם עכשיו, אשר ע"כ אל ת י ר א ו!—ומשוררנו פה ג"כ מחזק בטחונם בישועת ה', עפ"י זכרון הגדולות והנוראות של יציאת מ צ ר י ם, אבל מוסיף עוד אומץ, עפ"י הציור הנורא מדור המדבר אשר ר פ י ו ן בטחונם, שספקו את לבבם וינסו את ה', אף שראו פעלו ובכ"ז לא בטחו בישועתו, גרם להם שבקלו למתרפסייהו, שהש"י כבי' קץ ומאס בהם, להחליט שהם תועי לבב, ולא ידעו דרכי הבטחון בעוז ישועתו; וסוף ש נ ש ב ע באפו, שלא יבאו אל המנוחה והנחלה בארץ הנבחרה—אשר ע"כ הזהרו א ת ם! ואל תקשו לבבכם כמריבה, כאבותיכם אז, להסיר בטחונכם מה', ותחייבו גם אתם במדת הדין, שלא תזכו אל המנוחה והנחלה בחצרות בית ה', אשר עשה עמכם להפליא, עד בואכם אל המקום הזה!— והיות דברי משוררנו

מיוסדים

---

*) וגם בזה מוספת מליצתו הציורית פה אומץ, בציירה את היכולת של הים והיבשה עפ"י הקנין העצמי בעיקר י ש ו ת ם ע פ י ת ם ו י צ י ר ת ם—תחת מה שבמליצת הנביא שם תצייר רק ה ש נ ו י הנעשה על הים והחרבה, ולא תשם לצייר של יציאת אפשרות מציאותם מבלעדיו יתכן.

מיוסדים על דברי הנביא אשר דבר כזאת בשם ה', ע"כ השיב גם הוא את דברי תוכחתו זאת, כמדוברת מפי ה' למען הוסיף בה עוז ותעצומות לעם—.

סימן נח

עפ"י אשר השכלנו באמיתת הציורים שבאו בארבעת הפרקים שקדמו, נבחין לדעת כי הם ערוכים כדמות פתיחה והצעה; ראשונה הפרק הא', המסומן צ"ב, הצעה כוללת בהשכלת ההשגחה הפרטית, הנבחנת עפ"י ההתבוננות במנהגי משפטיה, ב ק ר ב ש נ י ם ובמשך העתים והדורות. שנית הפרק המסומן צ"ג, ישכיל להודיע חדוש מנהגה עם עם ה' אלה, לסבב כל אפני המציאות למחוז חפצה, אף בהשקט ארץ, ואף כי התבל ת כ ו ן ובל תמוט מנתיבות עולם. שלישית הפרק המסומן צ"ד, מאמץ כח לב נגד המכשולות מהשכנים הרעים האויבים מ ח ו ץ. ורביעית הפרק המסומן צ"ה, מעודד רוח בני העם משפלותו ורפיונו, לבל יהי למכשול ולפוקה ב פ נ י ם—כאשר הראנו המשורר את כל אלה במראה ולא בחידות, בדברים ברורים ומבוארים וציורים חיים וקיימים—.

עתה איפא יבא ג ו פ ו ו ע י צ ו מ ו של השיר, המכלכל את ארבעת הפרקים המסומנים צ"ו, צ"ז, צ"ח, צ"ט, תכניתם לספר עוזו של המלך ה' צבאות. כי הוא לבדו מלך על כל הארץ, השליט בשמים ממעל על הארץ מתחת ואין עוד מלבדו; וכל הציורים קולעים אל המטרה, לקעקע יצרא דעכומ"ז ולהעביר גלולים, אשר זאת היתה עיקר השתדלותם של ראשי האבות, הכנסיה הגדולה בדור הזה, ואבן פינת מעשיהם, ופקודתם על ארץ ישראל יסודה—. והנה נחקור בזה הבחנה נכרת ונראית לעין, בהשתנות פרק הזמן (עפאָכע) שבדור הזה, מהעתים שלפניו, ביחס הישרת האומה עפ"י ראשיה ומאשריה, מאז היתה לגוי; מיום צאת בני ישראל מארץ מצרים, הקים ה' להם בכל דור ודור, נביאים חוזי יה, אשר מחזה שדי יחזו ודבר ה' ירון על לשונם, להישיר את העם במנהגיו, ולקרבו לעבודת אלקיו, עפ"י מ ו פ ת נ ג ל ה יוצא ממנהגו של עולם, אשר יפלא כחן כבדם ויסיר כובד לבם התועה בתזנותיו, לשוב אל אלקים אמת—ועם כ"ז אנחנו רואים, אשר אף כי לא הי' דור שהיה ישראל אלמן מנביא איש מופת כזה, הנה לעומת זה כמעט לא היה דור, אשר היה לבבו שלם עם ה' אלקיו, ולא סר פעם בפעם לנטות אחרי התהו בעבודת אלהי נכר—. וההבחנה בסיבת זה הוא, כי להיות עוד רוח השכלת כ ל ל בני העם, ולבם ב ו ס ר, בלתי גומל עוד לקבל הציורים האמיתים מדרכי ההשגחה העליונה בנתיבות העולם, המונהגים כולה בהליכתם למחוז חפצו ית', וההערה האלקית מפי הנביא, היתה רק עפ"י אות ומופת ב ו ד ד בזמן ובמקום; לעומת זה התגבר פעם בפעם הדמיון מכהני האליל, עפ"י חזיוני המתעה בדרכי הקסם שוא, ותרמית נביאי השקר, שראו בין שכניהם עובדי האלילים, להחליש הערת נביאי האמת; כדוגמא שמצאנו במעשי החרטומים, נגד המופתים של שלוחי ה' ית', במצרים—וכן היה נוהג דור דור, כל ימי היות הגוי על אדמתו, התגודדו כבכף הקלע ופסחו על הסעיפים, פעם גברה עליהם ההכרה האמיתית להאמין בדבר ה' אמת שבפי שלוחיו, ופעם נפלו במכמורת תעתועי השקר שראו בין שכניהם מתרמית כהני האליל; עד אשר נתכה עליהם חמת ה' לאין מרפה ויגל כל העם כולו מעל אדמתו והלך שבי לפני צר על אדמת נכר, או אז נכנע לבבם הערל בארצות אויביהם ותפקחנה עיני העם כולו לראות כי נתקיימו בהם כל היעודים שהעיד בהם אבי הנביאים

מראש

מראה לפני בואו אנף, הכל בא—אז גמל לב העם כולו לשבר פרי ההשערה האמיתית להשכיל באמונת ההשגחה של אל עליון והנהגתו את עולמו במשפט אמת וצדק—כמו שמפורש כ"ז בפרשת נצבים: והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלקיך שמה ושבת וגו', כל הפרשה בישוב מפורש מראה, בכל מה שנתהוה באחרית—. אשר ע"כ כאשר שוב שב הש"י כבי' לרחמם, וזכר להם את בריתו להשיבם על אדמתם עפ"י הערת כורש, אז מלאו ראשי האבות מאשרי העם, את לבב בני אומתם נכון ומוכשר להשכילם על דרכי ההשגחה הפרטית האורגת חוטי מסיבותיה וקולעת טבעות השלשלת במנהגו של עולם, אך למחוז חפצה וכוונתה משפטיה לפעלם ע"פ השכל אנושי, והרגילום להשכיל באמיתת השגחתו ית' השלטת בכל עת וזמן ובכל מקום, לא עפ"י אותות ומופתים בודדים, המתחדשים בזמן זולת זמן ומקום זולת מקום—. והשתדלות כזאת התחילה ממורי העם ומאשריו, שהיו בזמן חתימת החזון בדור ההוא, וכה הלכו כל הבאים אחריהם מאורי ומורי האומה, הסופרים וחכמי המשנה והתלמוד ושאחריהם, עד היום הזה—. כאשר אנחנו רואים את השירים המתיחסים (עפ"י הסכמת כל המבארים הקדמונים) אל הזמן הזה, בחלק השני מס' ישעי' כולם קולעים אל המטרה הזאת, לברר את ההשגחה השלטת בכל עת, לקעקע יראת הע"ז ולהעביר גלולים, כמו שיתבונן עליהם הקורא בשום שכל—. ואת השירים הכפולים ומכופלים שם בנבואות ההם, נמצאם שנוים ומכופלים הרבה, גם בפרקים האלה שאנחנו בם, במזמור שיר האמור הזה: מלך גדול על כל אלהים; נורא הוא על כל אלהים; כי כל אלהי העמים אלילים; יבשו כל עובדי פסל המתהללים באלילים השתחוו לו כל אלהים; מאד נעלית על כל אלהים—. והכריעו זאת במופתים כוללים, ההווים בהליכות עולם למחוז חפצו ית', במנהגו עם עם סגולתו הזאת: הוים מלך אף תכון תבל בל תמוט, ידין עמים במישרים; שמעה ותשמח ציון ותגלנה בנות יהודה למען משפטיך, אשר הקימות את דבריך והיעודים שהעידות בם בתורתך הקדומה; אשר ע"כ אוהבי ה' שנאו רע! כי שומר נפשות חסידיו יצילם מיד רשעים ויפליאם להם עת לצדקם: כי אור (ההצלחה) זרוע, בהדמות הזמן ובקרב שנים, לצדיק, וסוף שתצמח הישועה והשמחה לישרי לב (ויבוארו השירים האלה בפרט בשי' הבא); כמו שראינו כי זכר חסדו וקיים אמונתו לבית ישראל, אף אחרי היותם שקועים בגולה ובשבים; ועפ"ז ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו, המכונן מוסדות המישרים לכל ימונו, על ידי ובאמצעות בני יעקב שהם כלי אומנתו במעשהו זה, אשר בהם ישפוט לעשות את המשפט והצדקה בארץ; כלומר במנהגו אתם, הוציא את המשפט והצדק לפעלם ע"פ השכל אנושי לעיני כל הגוים, עפ"י אשר ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו ולמדו לדעת כי ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים, לקיים אמונתו לבית ישראל, השבעית להם ביעודיו מראש—. זאת היא אבן פינת השירים בפרקים האלה, אשר בעוז כחם ימשכו את לב שומעיהם, לתת הוד והדר עוז ותפארת, אל המקדש אשר התכונן עתה מחדש, לבוא אל חצרות בית ה' ולהשתחות להדום רגליו, שהוא מקדשו זה, שזאת היא כל התכליה וכל מחוז החפץ, בכל מסיבות ההנהגה הזאת אשר עברה עליהם לשפליה—. ובדמות השירים האלה ובצלמה, תמצא מפוזר ומפורד בחלק השני מס' ישעיה, המתיחסים ג"כ אל יוצרת מאשרי האומה בדור הזה—כן ישתתפו הפרקים האלה עם הנבואות ההם בשלוחים: ירעם הים, יעלוז שדי וכל (אשר) בו; אז ירננו כל עצי יער; ישמחו איים רבים; נהרות ימחאו

כף

כף יחד הרים ירננו — העבר בזכרונך את כל האמור בסי' מ"א, מ"ב, מ"ג, ומ"ד מס' ישעי', ותמצא את כל הציורים האלה שנוים ומשולשים שם; ומשם יָעֲרֶה לך מקורם, שהם נובעים מציור הדרכים הרחוקים והשוממים, שהוביל בם ה' ית' את גאוליו, אל מרום הר ציון מארצות פזוריהם, באיי ים רחוקים, דרך מדבר ציה ואגמי מים, אשר למענם לפעמים הוביש את הלח, ולפעמים הרטיב את היבש; ויצייר שם כי בגלל זאת: תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה (הכלולים במליצת משוררנו פה: שדי וכל אשר בו) כי הגיע גם להם תועלת באשר „נתתי במדבר מים נהרות בישימון להשקות עמי בחירי"—. ובהיקף כל דברינו אלה די באור ודעת לנבון נקל למצוא את רוח החיים אשר בנשמת כל המליצות שבפרקים האלה וירגיש נעימותם ותכנית מטרתם.

סימן נט

ועלינו רק להרחיב הבאור בהציורים שבאו בפרק המסומן צ"ז: אחרי שפתח ה' מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים, שתמצא דמות הציור הזה על נקלה בנבואות ישעי' שם, קולע אל המטרה מסיבת פדויי ה' מאפסי ארץ ואיי ים רחוקים; יאמר: ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו · מצייר את ההנהגה העליונה המסתתרת בשעתה, כתחת מכסה ענן וערפל, ובכ"ז יכירו כל יושבי תבל באחרית, כי צדק ומשפט מכון כסאה של ההנהגה הזאת — וזה מתיחס על השמדת הגוים מחריבי הבית, שהצרו לעם ה' בשעבוד גליות ושבי, ואל ישראל נקם נקמת עמו נקמת היכלו וישמד את צריו ויכחידם מגוי, עד שנתגלגלו המסיבות שנמסרה האומה הישראלית תחת ממשלת פרס, ביד כורש מטיבם ומשיב להם את חפשיותם, להושיבם על אדמתם כימי קדם; וכל אלה נעשו בשעתם ע"י הנהגה מסתתרת בלתי גלוית התכלית; אך לבסוף כשנעשתה הישועה הגדולה הזאת לישראל על ידה, הכירו כל יושבי תבל את מסיבות כל ההנהגה הזאת שהיא „למען עבדי יעקב וישראל בחירי" ככל רחבת הציורים בנבואת ישעי' סי' מ"ה שאמר גם שם: אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע! *) אשר אם תעביר לפניך את כל הציורים הרחבים ההם שבכל הסי' הנזכר, תמצאם כולם מצומקים ויפה להם, בציור משוררנו פה בקצרה; יצייר אף שהוא מסתתר כמו בענן וערפל סביביו

*) ועל פיהם תשכיל גם ציורו בסי' מ"ב: החרשים שמעו וגו' יצייר כי כל אנשי המעשה, שהם האמצעים, העוזרים בהנהגה המסתתרת הזאת בכל מלחמות פרס, והנצחונות המצויינות של כורש הגדול, על כל העמים הקרובים והרחוקים, הם היו רק כגלגלים המסובבים במכונה, העושים ואינם יודעים מה הם עושים, ורק מסובבים בכח מיסד האומן במכונה לתכלית חפצו; והם כעורים אינם רואים מעשיהם וכחרשים אינם שומעים ומבינים תכלית פעולתם — וזאת היא קריאתו: החרשים שמעו והעורים הביטו והשכילו לראות ולהבין תכלית פעולתכם! מי עור כי אם עבדי (כורש) וחרש כמלאכי (כורש) אשלח?! מי עור כמשלם (המאושר והמוצלח אשר כל עניניו וכל חפצו ישלים), ועור כעבד ה' ומשרת חפצו?! ראות רבות, גדולות ונצורות, ולא תשמור (כמו: מי חכם וישמר אלה, תהלים ק"ז, מ"ג. יתבונן,) להשכיל על תכליתם. פקוח אזנים, לשמוע שאון רעש המסיבות בכל הממלכות, ולא ישמע להבין סיבתם, אשר בכל אלה חפץ ה' למען השלים משפט צדקו בין הגוים לטובת עמו בחירו, וע"כ יגדיל ויאדיר את כל המסיבות הנוראות והגדולות, אשר מהם תצא תורה, להורות צדקת הנהגתו את עולמו במשפט צדק —. התבונן שם כי קצרתי, ותשכיל גם על ההמשך שם: והוא עם בזוז... ועתה כה אמר ה' בוראך יעקב... — ובציור הזה

סביביו, בכ"ז סוף שיתפרסם ש צ ד ק ומשפט מכון כסאו, ויהא שלהבה סביב צריו היא מ ל פ נ י ו ו מ א ת ו יצאה — כי באחרית ה א י ר ו ברקיו תבל וכל יושביה הכירו נוגה ברק משפטו, עד שיחילו מפני א ד ו ן כל הארץ אשר מ פ נ י ו נמשו ה ר י ם כדונג; כל גויי איתן ולאומים גבורי כח אשר היו נצבים באומץ כהרים כהררי עד, את כולם כתהו עשה, למען הוציא את משפטו לפעלו, אשר כצאתו אור, ה ג י ד ו כל השמים (כלומ' כל רחבת הבריאה כולה), צ ד ק ו, וראו כל העמים כבודו, כי הוא הוא השופט תבל בצדק ולאומים במישרים; ויבושו כל עובדי פסל המתהללים באליליהם וכחש, בדמו היותם מושפעים מהם, כי הלא יראו עתה אשר השתחוו ונכנעו מפניו כל אלהים, ורק עמו ולאומו הדבקים בעבודת הויה, הם הם העומדים בקיומם — ' שמעה ותשמח ציון, יצייר כי בשעת מעשה שהחזיק ה' ית' בימינו של כורש לרד לפניו גוים, ונעשו אז שערורות גדולות ונוראות בכל הממלכות, הנה אז עומדה צ י ו ן מ ר ח ו ק, כי לא נעשה עמה דבר ורק כשמועה רחוקה ש מ ע ה את כל הנעשה בארצות המרחק — ו ת ש מ ח!! כי כבר נץ ופרח מטה התקוה לאור ישעה בלבה; ובהכרתה את דרכי ההנהגה של אלהיה המסתתר, כבר התגוללו בקרבה ברקי מ ש פ ט י ך, כי כל אלה נעשו אך למען הצמיח ישועתה —. כי אתה הויה ע ל י ו ן ע ל כ ל ה א ר ץ ומאד נעלית על כל א ל ה י ם; וכאיש סודר ביתו ומיסר סדרי פרטיו בכל פ י נ ו ת י ו לפי חפצו, כן אתה שליט בכל הארץ כולה, ליסר פרטיה מקצה זו, לפי חפצך בפינת הקצה האחרת, ואין מוחה בידך

הזה הולך הנביא בכל סי' מ"ה פתח: כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים וגו' אני לפניך אלך והדורים אישר וגו' ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני מסתרים למען תדע כי אני ה' הקורא בשמך אלקי ישראל למען עבדי יעקב וישראל בחירי, כלומר כל הצלחתך בנצחונותיך, הם רק למען עבדי יעקב; ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני, כלומ' איך מרגיש כי אני הוא הנותן לך כח לעשות חיל בנצחונותיך להשלמת חפצי בשיבת עמי; אני ה' וגו' אאזרך ולא ידעתני, ואיך מכיר כי כחך זה הוא מאתי — אבל סוף כשיושלם חפצי בשבות עמי, ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי וגו' וגו' כל המשך הפרשה בציור הזה עד שמסיים: אכן! אתה אל מסתתר! אלהי ישראל מושיע! —

ויותר מבואר הציור הזה בנבואת ירמי' על משלת בבל (סי' נ"א) אחרי שפתח: הנני מעיר על בבל וגו' רוח משחית. ושלחתי לבבל זרים וזרוה וגו' וגו' ונפלו חללים בארץ כשדים וגו' הקדים: כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלקיו מה' צבאות (ואף) כי ארצם מלאה אשם, (בכ"ז: לא אלמן ישראל ויהודה) מקדוש ישראל — כלומר לא כאלמנה שמת בעלה אבל רק כאשה שהלך בעלה למדה"י ידעתו להזור אליה (איכה רבתי פ' א'); והולך בציור משלת בבל: נסו מתוך בבל וגו' עת נקמה היא לה' גמול הוא משלם לה! וגו'. פתאם נפלה בבל ותשבר וגו' וגו' הוציא ה' את צדקותינו באו ונספרה בציון את מעשה ה' אלקינו! (וזהו ציור מבורר בתהלי': שמעה ותשמח ציון —). הברו החצים מלאו השלטים, ציור נגיד נפלא: הוציאו את החצים מאשפתם לבר ולחוץ, ונגד זה מלאו והכניסו עצמכם בתוכיות השלטים והמגינים; המלא ירוקן, והריקן ימלא —. העיר ה' את רוח מלכי מדי כי על בבל מזימתו להשחיתה, כי נקמת ה' היא נקמת היכלו וגו'. ומשגיר באמצע את מאמרו, שבסי' י"ד למעלה, של בחור ההשגחה ובטול ע"ז; ואח"כ שב לציורו: מפץ אתה לי כלי מלחמה — ונפצתי בך וגו' ונפצתי בך וגו' שבע פעמים עד שמסיים: ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם אשר עשו בציון, לעיניכם! נאם ה' — אשר יושר השפט, בהמשך המליצות, מורה כי המפץ הזה המנפץ את הכל הוא הרוח של מלכי מדי הנזכר בפ' י"א ומצייר אותו ככלי מעשה בידו של הנוקם המשגיח העליון ית' שמשיך בכלי אומנתו זה את כל זממו, והכלי עושה את חפץ האומן על דעתו של האומן עושה ואינו יודע מה הוא עושה — ככל הציור הזה בנבואת ישעיה. והבן זה היטב! ובשנין הזה גם הפרשה הקודמת סי' נ' —. ועי' דוגמא לציור הזה לקמן ע"ק בככה הערה 26)

בידך כי מאד נעלית על כל אלהים, להוציא משפט צדקך ככל הפלך! — אשר ע"כ: אוהבי ה' שנאו רע! זהו תכלית המורה מכל דברי השיר הזה, בברור ההנהגה המסתתרת בקרב שנים ומוציאה משפט צדקה לבסוף, כי מכל אלה נשכיל תורת המוסר, לשנוא הרע אף במתקו ועריבתו שלפי שעה, כי דרך רשעה לא תצלח! ובהיפוך דרך ישרה במשפט וצדק תעמוד לעד לעולם, כמו שראינו במנהג ההשגחה שאבדה את מלכות הרשעה שהציקה לעם ישרי לב, ושמר נפשות חסידיו להצילם מיד רשעים — כי אור הישע, זרוע בשדמות הזמן לצדיק, ושמחת ישועתו זרועה לישרי לב! (בכלל ובפרט) לעמו סגולתו ישראל וישורון, שהם ישרי הלב השבים אחר המשפט אל צדק נוה קדשם — ועל כן: שמחו צדיקים בהויה והודו לזכר קדשו! שהוא לבדו עושה נפלאות, השליט ומושל בכל, לעשות משפט וצדקה בכל הארץ ובכל הגוים לטובת עמו בחירו!

סימן ם

להשכיל בינה באמיתת הציורים שבפרק האחרון, המסומן צ"ע, עלינו להתבונן בינה לעתים, על חכמת ראש עדת הסופרים ואבי הכנסיה הגדולה „הוא עזרא הסופר המהיר בתורת משה אשר נתן ה' אלהי ישראל"; אשר להיות מטרת כל תקנתו באומתו לקטל יצרא דע"ז ולהעביר גלולים מקרב עמו, מלא נחוץ להדש בפרק זמנו חדוש גדול ונכבד, לבל יהי ההמון בני העם כולו בעבודתו והשכלתו את אלקיו, אי רק מפי כהניו משרתי המקדש לבד, כאשר היה עד זמנו; כי כאשר תהיה השכלת כל העם תלויה רק ביחד השופעה האלקית שבמקדש ומשרתיו, כבר עלולה היא להתקלקל ח"ו מדמיוני המתעה של כהני האליל, המצויה בין שכניהם וכנזכר למעלה — אשר ע"כ „הכין לבבו לדרוש את תורת ה'", כלומר להרחיב בעומק העיון בפנימיות התורה, ולהתבונן התכליתות שבעניניה המתפשטים בשרשיהם וסעיפיהם למרחוק „ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט" כלומר לפרסם הלמוד ולקבוע עסק בקריאה והשכלה בהאמיתיות שבתורה, בין כל בני העם ההמון כולו — והתקנה הזאת מפורשת בדברי נחמיה „ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמוע" „ויעמד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר" „ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם" „והלוים מבינים את העם לתורה" „ויקראו בספר בתורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא" „כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם" „וביום השני נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלוים אל עזרא הסופר ולהשכיל אל דברי התורה" „ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום" וגו' „ויקראו בספר תורת ה' אלהיהם רביעית היום" — דברים ברורים ומפורשים, כי היתה הקריאה בהבנה ובשום שכל להאיר עיני העם כולו על רוחניות הלמודים שבתוה"ק; 1) והוא ההשכלה בדרכי השגחתו ית' והנהגתו את עולמו במשפט וצדקה, ומצוה את עם סגולתו להדבק בדרכיו, להתנהג בצדק ולעשות הטוב

---

1) במקצת ההשקפה הזאת כבר קדמני לענינו הרב החוקר המעמיק הנפלא מהרנכ"ק ז"ל בספרו מורה נבוכי הזמן. וכן בר מזליה דידיה אנא עוד במקצת השקפות כלליות. וכל קורא מבין יבחין לשער בצדק את כמות הקורטב של דבש, משל המעיין המעמיק הזה הבלולה בסאה של סולת נקיה, המוגשה לו בכלי טהור מידי פה.

הטוב והישר — למען יקבעו האמיתיות האלה בלבות כל העם כולו, להיותם דבקים בעבודת אלהים אמת, עפ"י רוח השכלה עצמית, החיה בקרבם מנשמת הלמודים והעדויות שבתורה, בהבנה חיה וקיימת לעד ולכל תמוט עולם ועד — .

והנה בעיקר העצה המחוכמה הזאת, כבר קדמו שמואל הרואה בזמנו; כי לאחר ראה שקלקלו בני עלי הכהן, חדש להנהיג בתי מדרש לבני הנביאים, שקבץ בניות ברמה מכל פינות העם, ללמדם דרכי התורה משפטיה ועדותיה, למען יפרסמו המה את האמיתיות שבתורה והשכלה בדרכי השגחתו ית', בכל קצות האומה; ואותם בני הנביאים תלמידי שמואל, הם הנקראים בפי מבוררנו „קוראי שמו" ית', (כפי אמיתת ההוראה במליצת הקריאה בשם ה', שבארנו בספרנו שובנים סי' כ"ג, ורמזנו עליה במאמרנו זה סי' נד—), שהם בהשכלתם תלמודי התורה, שמרו בעין פקוחה על מנהגי התבל, והתבוננו גם מפלאות אל שופט צדק ומנהיג ברצון; והיו קוראים ומפרסמים לכל שומעיהם את דרכי השגחתו ית' והנהגתו את עולמו במשפט וצדקה; והלמודים האמיתים האלה הם הנקראים „עדות ה'", כי הם נותנים עדות על פליאות בורא עולם ומנהיגו ברצונו לפי משפט צדקו, כהוראת המליצה: עדותיך נאמנו מאד, שבארנוה על טהרתה למעלה סוף סי' נה— . אבל עזרא הסופר וסייעתו הוסיפו בתקנה הזאת לשבח, יתר הרבה מאד, כי לבב בני העם כולו, שהיה בוסר עוד בזמנו של שמואל הרמתי, ולא מצא בדורו מוכנים לקבלת הלמודים האלה, רק יחידים מן בני הסגולה, גמל לבכר פרי ההכרה באמיתיות האלה, בזמנו של עזרא (כנזכר למעלה בסי' שלפני זה), אשר ע"כ מצאה ידו, להנהיג את עסק הקריאה בספר התורה בשוה השכל על למודיה והבנת אמיתיותיה בקהל כל העם כולו מקצה לקצה—.

וממוצא הדברים נשכיל, כי עם היות מגמת פני מבוררנו בכל דברי השיר הזה, להלהיב את לבות קהל שומעיו, בקדושת המקדש שהוקם על מחדש ובנוי לתלפיות להיות מעון לכולם לקיום הקשר והאגודה לכל אישי העם בעבודת אלהיו, ואשר ע"כ הוא קורא ומושך את לבות שומעיו לבא ולהשתחות בחצרות קדשו, ומגדיל ההוד וההדר העוז והתפארת שבמקדשו וכו' כו', הנה עם כל אלה מצאנו הוכחה וגילוית להזהיר את עם ה' באי המקדש, אשר לא יקבעו כל יתר דבקותם באלהים, אך בעבודת המקדש לבד, ולפרנס את כלמיות השכלתם, רק עפ"י ההופעה היוצאת משם לבדה, אבל ירחיבו עיונם בהשכלה על דרכי ה' ית', בהנהגתו המסתתרת בכל מקום ובכל זמן, עפ"י העדויות שילמדו מהוראות התורה, המסורה עתה ביד כולם, לקרוא ולהתבונן בלמודי משפטיה ועדותיה; כי זאת היא הקרבות לאלקים והדבקות העצמית בו בכל מקום ובכל זמן—.

ואחרי ההצעה הזאת, נשכיל על הציורים הנשגבים שבאו בחתימת השיר בפרקו האחרון, שהוא התמצית האוצרת בקרבה את נקודות המטרה, מכל מחוז חפצו בכל רעיונותיו ומליצותיו 2), להשכיל על ההנהגה המסתתרת, בנעשה בקצות תבל

---

2) למען יתישב בלבך יותר הכונה בהוראת המליצה הזו, ראוי להעירך לעיין ברש"י והאב"ע ז"ל שהעתיקו ליפה מליצה: בעמוד ענן ידבר אליהם, שהראשון אחז דרכו לנוס אל מקלט הדרש, אחרי כי צר לו המקום שילון בפרוש הפשט; והשני החליט „שבא על משה ואהרן לבד ואין שמואל וקוראי שמו עמהם" (ושנויה דעתו זאת שמות ז', ז'. ושמוצאה שם פ"ו, כ"ז) ויקשה איפא למה הזכיר אלא

תבל ובארצות לאומים רחוקים, אך למען זכרו את חסדו ואמונתו לבית ישראל, אשר עיקר התכלית הוא לבנות רמים מקדשו בתוכם, לשאוב ממקורו קדושה וטהרה, תורת חיים ואהבת חסד וצדקה, בהישרת המעשים וצדקת המנהיגים —. אשר ע"כ בפתח דבריו יקרא את אלקי יעקב, בשם „יושב הכרובים" — ויאמר: הויה בציון גדול, עפ"י מה שהוא רם על כל העמים; כי למען ציון פעל רמות ונצורות, בין כל העמים בארצות המרחק; וכולם יודו את שמך „גדול ונורא"! ויכירו כי קדוש הוא! — ויחליט דבריו במשפט כללי: כי הנה עוזו של מלך, הוא אהבת המשפט — ואתה הלא במנהגך זה והגדולות שעשית בין לאומי תבל, הלא כוננת, העמדת על כן אמיץ וחזק, את המישרים! כי רק משפט וצדקה אתה הוא שעשית בכלי אומנתך יעקב! 3) — כלומר כל הנצחונות שנוצחו העמים בארצות הגוים מרחוק, הם רק שלומת רשעים, שפעלת אתה בהם נקמת עמך, נקמת היכלך, למען עבדך יעקב וישראל בחירך; אשר ע"כ כל עמים יהודוך כי שמך גדול נורא וקדוש הוא! (אל ימוש מזכרונך אמיתת הוראת „שם ה'" שעוררתיך עליה למעלה בסמוך —) — · ובסערת רוחו של המשורר, בזכרו את התכלית הנכבדה, נקודת המטרה בכל מחוז חפץ ההנהגה הנפלאה הזאת, יפרוץ בקולו קול עוז, רוממו הויה אלקינו! והשתחוו להדום רגליו במקדשו זה, שאנחנו עומדים בתוכו עתה, כי קדוש הוא מקום הדום רגליו מקדשו הזה!!

ואחרי שהלהיב את נפשות השומעים בקדושת המקדש, שב, אחוז ברעיונו לעורר על ההשכלה בעדויות ה' המסתתרות בכל מקום ובכל זמן, לעשות הבחנה בין ההופעה האלקית שנתגלתה למשה עם אהרן וכהניו משרתי המקדש, ובין ההופעה האלקית שהתנוצצה לשמואל ותלמידיו, בשמירתם והשכלתם להתחקות על העדויות המסתתרות, הנוהגים בנתיבות חוקים קיימים והליכות עולם — ויחבר את שני אפני ההופעות לאגודה אחת, בהיות כח בשתיהם לעורר על הדבקות בה' לקרוא אליו והוא יענה —. ויאמר: כן משה עם אהרן בתוך עדת כהניו קוראים אל ה' והוא יענם; וכן שמואל בעדת תלמידיו מפרסמי השגחתו ית' קוראים אל ה' והוא יענם— אל הראשונים בעמוד ענן והופעה נגלית ידבר אליהם — ואל האחרונים ידבר באשר שמרו והשכילו על העדויות של מציאותו והשגחתו, אף שחק נתן למו 4) להעדויות, ההולכות

ללא ענין? — גם במליצה: שמרו עדותיו נדחק הרבה; עוד יש להרגיש שבא עדותיו בצ"ר וחק בל"י, שלא כמשפט הרגיל לבא תמיד: עדותיו וחקיו? גם השנוי שבראשונה אמר: קדוש הוא, שלפני ההמשך הנהו שב על: הדום רגליו, ובאחרונה: קדוש הויה אלקינו?

3) עפי"ז תשכיל מליצת הנביא (ישעיה נ"ב, י"א) אחרי המבשר טוב האומר לציון מלך אלהיך וגו' וגו' עד סיומו: וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו, קורא סורו סורו צאו . . . . הברו, והתבררו מתוך הפסולת לצאת אל מחוץ לארץ הטמאה, אתם בית יעקב שאתם הנכם נושאי הכלים (וואפּענטרעגער) של מלככם ה' צבאות, המנהיג עולמו בצדק ובמשפט, על ידכם ובאמצעותכם ואתם הנכם כלי מעשהו בכל פעולתו זאת —. וכן תשכיל עפ"י ציור משוררנו פה, על שמוש השם: צדק וצדקה להוראת הישועה והנצחון והתאר צדיק להמנצח הנושע והמושיע, בכל מליצות הנחמה שבחלק השני מס' ישעיה, כי בזה הוא מצייר צדקת הנצחון ויושרה של הישועה, אשר רק מפני שצדק ומשפט מכונה ויסודתה של הישועה הזאת ע"כ נצחה הישועה ויצאה לפעלה אל התושיה. והבן —

4) הנסתרים שבמלת „למו" הם העדויות: נתן לעדותיו חק ולא יעבור (כמו תהלים קמ"ח, ו') כלומר שמתנהגות בחוקי נתיבות היצירה ואינם יוצאים ממסלול הליכות עולם. והוראת פעל: שמרו, כמו מי חכם וישמר אלה (שם ק"ז, מ"ג).

ההולכות במסלות חוקם ולא ישאו מנתיבתם בהופעה נגלית — . . . — ובהסתער רוח המבורך בהתפעלות עזה ומאד נעלה ישוב פניו לנגה ויקרא: הויה אלהינו! את ה אתה הוא שעניתם!! כאומר בין שתדבר ע"י הופעה נגלית, בין שתדבר ע"י ההנהגה בעדויות נסתרות, הנני מכיר כי א ת ה א ת ה ה ו א א ו ת ו ה א ל ה ע ו נ ה ! ואתה אתה הוא גם א ל ה י נ ו העונה א ו ת נ ו ! כי עדותיך המסתתרות נאמנו מאד כמו ההופעה הנגלית, ואין בין שני האופנים שום הבדל ואתה אתה אותו האל עצמו, ה א ח ד ואין בלתו העונה לאלה או לאלה — לפעמים אל נושא ונושא היית להם, ולפעמים אל נ ו ק ם על עלילותם, כפי אשר גזרה מדת דינך הצדק, אשר אין לעמוד על עומק חכמת משפטיך הצדיקים — והכונה בין אם הנך נוהג במדת הסליחה ועובר על פשע, בין אם במדת הפורענות והעונש, הנך אתה ה א ח ד ואין בלתך — וזה מתיחס אל ההכרה בחסדי ה' ית' ורחמיו עליהם עתה, אחרי כעסו וזעמו עליהם במה שעבר, בעת שעבוד גלותם ושביה, אשר הכל בין הרעה בין הטובה הוא פעלו של ה' האחד, המושג גם ע"י ההופעה הנגלית גם ע"י העדויות המסתתרות — . . . — וישוב להתום בסערת התפעלותו הקודמת: רוממו הויה אלהינו והשתחוו להר קדשו זה שאנחנו עומדים בו עתה! אבל דעו! כי עיקר קדושתו של המקום הזה, הוא יען כי קדוש הויה אלהינו המיוחד שכינתו בו — ואם אך בהויה תדבקו, תהיו קוראים אליו והוא יענה בכל זמן ובכל מקום! —

בקשה ממך קורא נלבב! אל נא תחפוז לעבור מזה, עד שתשנה את כל מה שקראת אתי בהשכלת הציורים בארבעת הפרקים שהם עלומו של השיר הזה, שנית, וספר התהלות גם ספר ישעיה פתוחים לפניך, להשוות את הציורים שבשניהם מחזה מול מחזה, כפי מה שרמזתי עליהם; ונכון לבי בטוח כי אותות השוואתם לא תשבר ויראו לך עוד פרטי התבוננות במסלת המשוררים שהנחתי אותך בה, ותשמח לדעת כי כולם נכוחים למבין. — והנה כמה ציורים שבפרק המסומן נ"ו, נשנו בפרק המסומן נ"ח; וכן עיקר הכונתו של הפרק המסומן נ"ז, נשנה בחלק הראשון של הפרק המסומן נ"ט, כאשר תתבונן בשום שכל. — ההתבוננות הזאת העירתני להתחקות על ש"ד הציון „מ ז מ ו ר", הרשום ככתובת שמנית על גבו של הפרק המסומן נ"ח; אשר מפני שתימתה של הכתובת, שהרבה תמיד לפרש, כינה ר"ש בן לקיש את הפרק הזה בשם „מ ז מ ו ר א י ת מ ה" (שבו"ע כ"ד, ב'. עי' תוס' שם). — ואשער כי זה יורה אשר עלומו של השיר בארבעת פרקיו היה מחולק מהמשוררים בחלוקת בית ה' ביום השבת לשני זמנים; את החלק הא', שני הפרקים נ"ו, נ"ז, שוררו לפני הנאספים כאנשי מעמד, בשעת הקרבת תמיד של שחר; ואת החלק הב', נ"ח, נ"ט, לפני הנאספים בשעת הקרבת התמיד של בין הערבים. עי' להלן סוף סי' ס"ג בהערה השערה והשובות לזה. — ולהיות החלק הב', לפי זמנו, נפרד לשיר מיוחד ובלתי נמשך עם הפרקים הקודמים, (ונבדל איפא מהכתובת הכוללת „מזמור שיר ליום השבת" —), נרשם עליו ציון מיוחד ונשנו בו כמה ציורים והתכנית שבחלק הא', אשר בשעתם המה חדשים באזני שומעים חדשים. —

סימן סא

אחר סדורם של העשרה כוכבים במאמרותיהם ברקיע ספר התהלות, המתיחסים בזוגם ותכליתם זה לזה ומשפיעים אורם אחד אל משנהו, יעלה הכוכב

האחד עשר והאחרון במסלתו ; הוא המזמור המסומן ק׳ , עם הכתובת החרושה על מצחו „מזמור לתודה". אשר עם האלעגנינות הבהירה שהכרנו את מערכת הככבים עשרה שקדמוהו , נקל לנו להכיר גם את הככב האחרון הזה ולהנות לאורו , בשמו הנאה לו לפי יסודתו תכניתו ושמושו ; שהוא המזמור שחובר לשורר אותו בשעת חנוכת חומת ירושלים בהתודות „אשר בקשו את הלוים (שהם המשוררים) מכל מקומותם להביאם לירושלים לעשות חנוכה ושמחה ובתודות ובשיר" וגו׳ „ויאספו בני המשוררים" וגו׳ וגו׳ „ומבני הכהנים בחצצרות" וגו׳ וגו׳ „בכלי שיר דוד איש האלהים ועזרא הסופר לפניהם" וגו׳ „והתודה השנית" וגו׳ „ותעמודנה שתי התודות בבית האלהים" וגו׳ ככל המסופר בדברי נחמיה סי׳ י״ב , ומסיים „וישמיעו המשוררים ויזרחיה הפקיד ויזבחו זבחים גדולים וישמחו כי האלהים שמחם שמחה גדולה"—.ובסדר תהלוכתם עם התודות סביב על כל השערים הנקובים בשמות שם , ועמד כל מסע תהלוכת ההמון החוגג עם שתי התודות בבית האלהים , שוררו את המזמור לתודה הזה , אשר תכנית כל מלה ומלה שבו , מתיחסת לענין התהלוכה בחנוכת חומת עיר הקדש , בביאת שעריה ושמחתם באלהי ישעם , צורם ומשגבם , שעשה עמהם להפליא ולא יבושו עמו לעולם , כי שמר להם אמונתו עד דור ודור , גאלם מיד צר ומצרות קבצם , וישלם להם נות צדקם , בהקמת מקדשו בתוכם ובבנין העיר והחומות , אחרי כל התלאה מהשטנות והמצוקות שהציקו להם שכניהם הרעים— ועתה הנה באו אל המנוחה והנחלה בשערי בית אלהים ובחצרות קדשו—.וכל הציורים שבמזמור הזה , כולם חיים שמחים ומכריזים על תכנית יסודתם ומטרת תכליתם , עד שלא נשאר מה לפרש בהם ולהרחיבם במלים פשוטים , אחרי שגם הדבור השיריי בו , מבואר הכונה וקולע על מטרת יסודתו , בגלוי ולא בסתר—.

סימן סב

אמנם ידעתי , ידידי הקורא ! גם ידעתי , כי הכיתני בדברים , ובלבך ערוכה ושמורה מראש , טענה נצחת נגד כל יסוד הנחתי , לאמר אלי : הנה אתה אמרת כי זמן חבורם של האחד עשר מזמורים האלה , שבמספרם גם הפרק המסומן צ״ו , הוא בדורו של עזרא וסיעתו , הלא אותו הפרק ראינוהו דבק ונמשך עם השיר : הודו לה׳ קראו בשמו , שכתוב מפורש בדה״א ט״ז , שאותו „נתן דויד בראש להודות לה׳ ביד אסף ואחיו" בעת „שהביא את ארון האלהים ויציגו אותו בתוך. האוהל אשר נטה לו דויד" ? ואם כל דבריך נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת , עפ״י הציורים החיים והקיימים , המכריזים על תכניתם המתיחסת ביותר אל כל המסיבות והפעולות שבזמן בוני הבית בשניה ומיסדים שיבת ציון ותקנת פדויי ה׳ השבים ובאים אל שעריה ; אבל איך יערב לבך לחלוק על מה שכתוב מפורש בכתובים ?—אולם דע נא אחי ! כי לא הרגזתני בשאלתך ולא הקצפתני בסתירתך , ונהפוך הוא שמח שמחתני למצוא בך טעם זקנים שסתירתם בנין ; כי הפליאה הזאת היא לי ראשית מחקר לחזק כל בנין הכרעתי הנכוחה .

בא וראה , כי השיר : הודו לה׳ קראו בשמו הזה , נעתק שם בדה״י אך פחות מחציו , והנהו מקוטע באמצעיתו מהמשכו בס׳ התהילות סי׳ ק״ה , אשר שם ישלים המשך הספור ממסיבות ירידת אבותינו למצרים והמסיבות שנתהפכו עליהם , ואח״כ

האותות

האותות והמופתים בהוצאתם ופרנסתם במדבר, עד השמים הביאתם לנחול את הארץ אשר נשבע לאבותם, לתכלית „בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו"—. הכל סדר הספור הזה נאה ויאה להשמיע מתהלות אל נורא עלילה בשעת קביעת ארון העדות במקומו הנבחר להיות מכון לשבתו עולמים: אבל מה ענין שלישיתו של הספור המקוטע, הכלה בקנה תהלתו, ממעשי האבות והתהלכם מגוי אל גוי, אל ענין קביעת ארון העדות, אם עוד לא הבאים להזכיר מצאות האומה וכי יש תורה בישראל ועדות ביעקב? הלא רואה ולא רואה הנך מוכרח להודות על האמת, כי הקטע הבא מהספור הזה בס' דה"י אינו רק העתק קטוע (ברוכשטיק) מהספור השלם שבס' תהלות, והלא היה כתוב אחרי הקטע הזה מלת „וגו'" או „וכו'" כרגיל אצל הסופרים המאוחרים 1), זאת האחת; והשנית איך נאמין לשמוע מפי המלך דוד בן ישי את התפלה „וקבצנו והצילנו מן הגוים", אם בימיו לא נתפזרו בין הגוים עוד? ואם נתעקש ונאמר כי התפלל התפלה הזאת על העתיד הרחוק, הנה מלבד באין פה המקום והזמן גורם ביום שמחתו שיתפלל אותה לעצמו, יקשה עוד יותר מלת „ואמרו" בהוראתה בלשון צווי לאחרים שיאמרוה ויתפללו אותה, ואיך יתכן שבעת כזאת יציף מגורות הזכרת העתיד מגלות ושביה, בהיות בשמחתם כל קהל הנאספים לשמוח, ויעיר אותם להתפלל על צרותיהם העתידות למרחוק, הלא דיה לצרה בשעתה?—עוד זאת נתעורר כי בס' תהלות אחרי שהבאים בסי' ק"ה את כל הספור ביציאתם ממצרים באותות ומופתים ופרנסת הדור במדבר, וכבר סיים „ויתן להם ארצות גוים" בבואם הכניסה לארץ, והודיע כבר התכלית „בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו" המתיחס לפעולתו בקביעות מקום לארון העדות, שב חזר בסי' ק"ו לאמלא הספור, בצאתם ממצרים ומרים על ים סוף, ויפתח בודוי „חטאנו עם אבותינו" ומרחיב ספור מרים במסעיהם במדבר, ומספר נסיונתם פעם בפעם גם בבואם על אדמתם, והולך ומספר ענשם „ויחר אף ה' בעמו ויתעב את נחלתו ויתנם ביד גוים וגו' וימכו בעונם" עד השמים „וירא בצר להם" וגו' „ויזכור להם בריתו... ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם"— אבל גם אם נדחוק להסביר תגרות ממלכות שכנים זה, מעלותיהם ומורדותיהם, באלה שקרו לפני זמנו של דוד בימי שפוט השופטים, במלת „ויתעב" „וימכו", מלבד שזה דוחק גדול באין הדעת סובלתו, אבל זה בודאי לא היה ולא נברא עוד מעולם, עד ובזמנו של דוד, שם שוביהם ומנגיהם בעצמם ירחמו אותם ויחוננו איזה חנינה מחמלת נפשו? ולא קרה כזאת עד דורו של עזרא ועולי הגולה, בהערתו של כורש מלך פרס בהיו משועבדים תחת ממשלתו, וקרא להם דרור מהתעוררות נפשו, עפ"י עצת עליון אשר לב מלכים בידו להטותו אל כל אשר יחפוץ—.גם בדרך כלל בשוה נראה לעין, שמשונה הסגנון של סי' ק"ו הרבה מאד מהסגנון של סי' ק"ה הקודמו; אשר עפ"י כל הסימנים האלה ועוד זולתם אשר הבירם בהמשך דברינו, הנה בע"כ רואה ולא רואה, הנך מוכרח להודות על ההשערה שיסדה של הרב החוקר החרוץ מהרנ"ק בספרו מו"נ ז שער י"א סי' ג', כי המזמור הזה

1) וזה הדבר הרגיל במנהגו של הסופר דה"י לקבוע בגליונותיו, שמעתיק מספרים שקדמוהו, בלשונם, עד שגם סיום ספרי קצתם בשלמות נמשך בלשונם הכתוב: מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל... אשר הגלותו בא בראש ס' עזרא: ויעל ירושלים אשר ביהודה וגו'; וכן שם י"ז, ה'. ירמיהו... מקומו ויתפללו: מיסבן למסבן; שם כ' ל', י"ח. יספר כנעד... יקוטע בלשונו הכתוב; ובאלה גם במניעות היתה ואין פה המקום להאריך בזה ועי' בפירוש המיוחס לרש"י על אתר.

הזה הוא פרק מפרקי הלל הבבלי, כמו שהנו המזמור ק"ז, אשר בו הרחיב שם הבאור, שהוא כולל את כל הקורות של עולי הגולה—והנה הסיום „הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים" שהוא סופו של המזמור ק"ו, ואשר לפי ההחלטה הזאת, הוא נאות מאד לזמנו זה, מה נעשה אם גם אותו הסיום אנחנו מוצאים דבק ונמשך בדה"י (בהוספת מלת „ואמרו" לפניו) עם השיר „הודו לה' קראו בשמו", שנתן דוד ביד אסף בעת הבאת ארון העדות והצגתו בתוך האהל? ומה גדלה איפא המבוכה בערוב פרשיות האלה!

אשר ע"כ הנראה ברור בעזרת החונן דעת, השומר אמת לעולם, הוא כך: שהשיר שיסד המלך דוד בעת הצגת ארון העדות במקומו, הוא כל המזמור ק"ה כולו בשלומו, ולא יותר (זולת שני פסוקים כמו שנאמר תיכף בסמוך) ממה שהוא בשלומו, בספר התהילות, שתכניתו לספר תהילות ה' מראש אמנה אאע"ה, ובריתו עמו ועם זרעו וזרע זרעו, בעוד היותם מתי מספר נעים ונדים מגוי אל גוי; וארג במסכת ספורו את כל המסיבות הנפלאות ברדתה למצרים, ויציאתם משם באותות ומופתים, עד הביאם אל הארץ אשר נשבע להם, אשר כל אלה פעל ועשה, רק בשביל הסיבה התכליתית, בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו, אשר הסגולה החמודה הזאת, גנוזה בארון אלהים זה, אשר אחרי כל התלאות והטלטולים, זכינו לקבוע לו מכון לשבתו עולמים, בהר הקודש הזה, שהוא המקום אשר בו בחר ה', להיות זאת מנוחתו עדי עד.—ואחרי כלותו את ספור התהילה בשלומה, שסופה הוא סוף סי' ק"ה, הוסיף את שני הפסוקים ד'. ה'. מסי' ק"ו „זכרנו ה' ברצון עמך פקדנו בישועתך לראות בטובת בחיריך לשמוח בשמחת גויך להתהלל עם נחלתך", שתפלה קצרה זו הוסיף בשל עצמו, לפי החשק הנמרץ הצפון בלבו אז, לבנות בית לה' וכמעט שהוסכם ע"ז מאת נתן הנביא, לולא דבר ה' שבא אל הנביא באותו הלילה „לא אתה תבנה לי הבית!" ככל החזיון הזה המסודר סמוך ותיכף אחרי הצגת הארון העדות, גם בס' שמואל גם בס' דה"י—והמבין המעמיק ימצא את רוח הגיון הלב הפנימי, עולה בסגנון אחד בתפלה קצרה זו, עם שיחתו הנעימה שם לפני אל, אחרי שמעו את החזון שדבר אליו נתן הנביא בשם ה'—.

ולהיות כי בוני הבית השני כאשר השלימוהו והשלימו בנין העיר והחומות בתכונתם, דומים במצבם ובואם אל המנוחה ושמחתם שזכו בה, אחרי המון תלאות מרובבות, למצב ההוא של המלך דוד בהבאת והצגת הארון העדות על מקומו הנבחר, אחרי הניח ה' לו מסביב; ע"כ נוסף על שירי העוז המשבחים תהילת ה', במונה אלה המסומנים ל"ב—ל"ט, שיסדו אותם המה לשורר לפני קהל עדת הנאספים באי השבת בבית ה', כמבואר, מצאו את השיר „הודו לה' קראו בשמו", יסודו של דוד, מתיחס מאד לענינם, וזכוהו לעצמם להשתמש גם בו כפתיחה נאה למערכת שיריהם; אבל גם השכילו להאריך מסכת אריגתו במזמור ק"ו, אשר אותו חדשו יסודו מעיקרו עפ"י הסגנון היקר והנאמד למטרתם בזמנם ותכלית השתדלותם לקטל יצרא דע"ז, הוא הסגנון ההתודותיי, אשר הכרנו סימניו לתבואה חדשה ומזון הכרחי לנפש בדורם ובזמנם זה (כמבואר למדי מאתנו למעלה בסי' נא)—והשכילו לחבר את המזמור החדש שיסדו הנה, עם המזמור הישן יסודו של דוד ע"י קרס זהב טהור, שמצאו מקום להכניסו אל תוך הטבעת המוכנה אל קצו, במקום שכלה המזמור בס' התהילות אצלנו היום, במסיים בשמירת החוקים והתורות; ואחרי שפתחו את השיר החדש בהודאה כללית, המתיחסת להתחבר אל כל פרק בשיר תהילה, והוסיפו „מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהילתו", שבזה הראו את התנצלותם הנאה מדרך

ענוה

ענוה, על שערב לבם להוסיף תהלה על דברי מנעים זמירות ישראל — כאשר יכיר המשכיל הנבון — התחילו מסכת שירתם במליצת „אשרי שומרי משפט" שהוא כפי צלצל המלים (ולפי האמת גם עפ"י עומק הכונה —) קרא נאה להתחבר ולהיות נשען בתוך הטבעת של „ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו", עם השבח וגלוי עומקה של הכונה בו: אשרי השומרים 2) ומשכילים שכל טוב על יושר המשפט האלקי ויושר הנהגתו ההשגחיית במשפט ובצדקה — כמו שיעיד על אמיתת באור הכונה הזאת המהלית השנית „עושה (של' יחיד) צדקה בכל עת" ואף בשעת כעסו וקצפו בני', הכל הוא במדת הרחמים המשתתפת עם מדת הדין — (ואך עפ"י יושר הבאור הזה הוא מתיחס בטוב ונמשך עם הפסוק הקודם: מי ימלל... ישמיע כל תהלתו ונראה שכן פירשו גם הראב"ע ז"ל עי' עליו) — ואחרי שנשען את הקרא בטבעתו הראויה לו הוא מתחיל (בדלוג על שני הפסוקים ד'. ה'. שהם מיסודו של דוד לחתימת שירו הקודם וכנזכר, שנעזבו מאת המשורר החדש, אחרי שאין להם כל יחס אל כונתו ומצבו; אך נשארו בסדר ה' התהילות למשמרת קדש, שלא יחסר כל מיסודו של מנעים זמירות ישראל בו ובהמשך דברינו נזכיר עוד על אודות הכניסם שלא נעזבה לגמרי גם מאת משוררנו החדש —) להיות מוסף והולך בסגנונו ההתודותיי הנבחר למטרת כונתו וחפץ תפלתו „חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו" בדרך כלל; ופורט והולך חטאי אבותינו. וע"כ שב אחור אל ספור המסעות אחרי צאתם ממצרים, אף שכבר נזכרו במזמור הקודם ביסודו של דוד, יען כי בנקודה הזאת מלא חומר מוכשר לתכלית כוונתו ההתודותיית; והתחיל לספר כי תיכף אחרי ראותם הנפלאות במצרים, בכ"ז לא השכילו אותם לשום בישועתך ולא זכרו את רוב חסדיך וימרו על ים בים סוף; והולך ומונה אחת אחת את כל החטאים והפשעים של אבותינו שהמרו אמרי אל ומרדו בו ואת כל הצדקות החסד והרחמים שעשה להם אלוה סליחות, שמחל על זדונם פעם בפעם ולא חשך מעשי נפלאותיו בהצלתם; ובכ"ז הם לא לקחו מוסר וישנו באולתם ושבו למריותם פעמים רבות — ומספר והולך כל הכעסים שהכעיסו את אל מושיעם בכל המסעות במדבר, ואח"כ מריותם בבואם אל הארץ שלא השמידו את העמים, ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, בעבודת עצביהם ושחתת המדות בשפיכות דם נקי בזביחת הבנים לעצבי כנען; כמו שנהג הענין בכל זמן שפוט השופטים ומלכי ישראל ומקצת מלכי יהודה, וביותר בממשלת מנשה — עד שחרה אף ה' בעמו לתעב את נחלתו ולהשליכם מעל פניו, לשעבדם תחת הגוים שונאיהם שנאום ומשלו בהם: ומסיים בדרך כלל: פעמים רבות היה דרכו להצילם והם נתנו כתף סוררת להיות בני מרי בעצתם המתנגדת למוסר האלהי שיעד בם, עד שנדלדלו וימכו בעונם מכל וכל, ונשבתו מהיות גוי והלכו שבי לפני צר בגולה — ואחרי כל אלה כאשר שתו כל כוס פורענותם, אז וירא בצר להם בשמעו את רנתם [כי בלי ספק התפללו תמיד מארץ שבים דרך ארצם, כמו שמצינו הענין בדניאל, וכתפלה הרוחנית שלפני המלך

---

2) ויהיה הוראה פעל: שמר, פה בהוראת: מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה' בסוף ס' ק"ז שהוא ג"כ מיסודם כנ"ל: וכן שמרו עדותיו בסי' נ"ט; ראות רבות ולא תשמור ישעי' מ"ב, כ'. עי' הערתנו בסי' נט, ושתבואר למשכיל אתנו למעלה בסי' ס' התאחדות מושג העדויות התורתיות עם העדויות הנגלות עפ"י ההשגה במשפטו ית' ההשגחיים שבהם ינהג את עולמו — אשר עפי"ז תבין עומק הכונה במאמר „בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו" שתפס לשון רבים על „תורותיו" אשר לפי הבינה השטחית הלא את תורה היא אבל המופנים מלמדים על תורות דרכי ההנהגה ההשגחית רבים המה לאין מספר. והבן זה היטב!

המלך שלמה בתפלתו בעת חנוכת בית ה', (מ"א ח', מ"ו. מ"ז. וזכר שם גם נוסח הודוי, עי' יומא ל"ו, ב'.) שהיתה בלה"ק זכורה לבני הגולה וביחוד לשגלותיהם— וכפי היעוד הברור שהקדים אבי הנביאים ע"ה בפרשת נצבים שעוררנו עליו למעלה סי' נח—] ויזכור להם בריתו וינחם כרוב חסדיו, עד שגבר חסדו עליהם להושיעם ולהצילם—אבל יעצה חכמתו העליונה להתנהג בהצלתם באופן חדש, שלא באותות ומופתים נגלים ויוצאים מסדרן של הליכות עולם, רק בהנהגה חרישית ומסתתרת המתנהגת בנתיבות סדרי בראשית ופועלת פעולתה אל מחוז חפצה ומטרת תכליתה— והוא כי נתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם והעיר את רוחם כהתעוררות נפשית מעצמם לקרוא לשבויהם דרור ולהשיבם אל ארצם וחפשיותם—ואשר על כן על מנהג האופן החדש הזה שירו לה' שיר חדש שירו לה' כל הארץ! וכו' כל עילומו של השיר בארבעת פרקיו המבוארים בציוריהם להתיחס כולם בהשכלת ההנהגה המסתתרת הזאת השוררת בכל הארץ, כמו שבארנוס במה שיש בו די בסימנים הקודמים—.

ואחרי שסיימו המשוררים את כל ארבעת פרקי עילומו של השיר, או שניה שנים בשני זמני הקרבת התמידים (כנזכר למעלה ויבא עוד בסוף סי' הסמוך) והוסיפו עוד לפרקים את מזמור הודו לה'. . . יאמרו גאולי ה', סי' ק"ז, חתמו כל העם בתפלה קצרה: הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהילתך—ואחריה ברכת ההודאה כעבד המתפטר מלפני אדוניו: ברוך ה' אלהי ישראל וגו' ואמר כל העם בקול גדול ותרועת שמחה „אמן!" „הללויה!!" או כפי הנוסח בדה"י „אמן!" „והלל לה' ויה!"—. והמתבונן ישכיל כי תכנית התפלה הסיומית הזאת היא בעצמה ועיקרה נלוסה מבנקה של תכנית שני הפסוקים ד'. ה'. „זכרנו וגו' לראות וגו' להתהלל עם נחלתך" אשר כפי שזכרנו בקודם היא חתימת שירו של המלך דוד ביסודו סי' ק"ה, אלא שנשתנו פניה מל' יחיד לל' רבים ועם הפרט של הקבוץ והצלה מן הגוים תחת „בטובת בחיריך בשמחת גויך" (שהכונה בם על בנין בית הזבול, שזה כבר נשלם) שהפרטים בכל אחת כפי המצב והמבוקש—. וכן חתימת ברכת ההודאה היא עצמה אותה שתרון על לשון מנעים זמירותיהן של ישראל זה, סוף סי' מ"א בס' תהילותיו ואשר בעצם וראשונה היתה היא גם התימת שירו בסי' ק"ה, ונסדרה אח"כ בסוף סי' ק"ו, אחרי התארך השיר הזה בהתוספות מיסוד עולי הגולה בפרקים שחדשו המה, כאמור—.

והנה לתת עדות נאמנה על יושר השערתנו בכל האמור, התבונן כי כל הסגנון ממזמור ק"ו נמצא בדברי נחמיה ט'; שם אחרי הפתיחה: אתה ה' לבדך וגו' ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחוים, אשר נכרים בה הסימנים למטרת ההנהגה המסתתרת ובטול כח האלילים, עפ"י דמותם וצלמם שראינו כפולים ומכופלים בארבעת הפרקים ובנבואות ישע' הנזכרים, הוא מתחיל מהבחירה באברם, ומדלג ספור ההתהלכות מגוי אל גוי והירידה למצרים יען כי זה כבר איננו מחדוש יסודו שלו שכבר קדמו בזה המלך דוד בשירו ק"ה; אבל הוא בא תיכף אל היציאה ממצרים, והולך ומונה כל הנפלאות הטובות שבמסעות המדבר, ומעורר בכל פעם על מריים וקשיות ערפם, ממש לעד בלעד עם השיר ק"ו; התחלת שניהם בנקודה אחת מהמשך הספור בהקורות, וסגנון אחד לשניהם הוא הסגנון ההתודותיי — שכפי הנראה בברור ודאי היה הסגנון שבס' נחמיה עשוי מעקרו תכנית יסודית (טהעמא) במליצה פשוטה המסורה ליד המשוררים לעשות ממנה סגנון שיריי במליצה שיריית, למטרת כונה ותכלית אחת—.

ועי'

ועי' עוד להלן במסלת שדה כוכב השער ה' בבאורנו על דברי המדרש שמות רבה פ' כ"ד במקור החלטתם שפסל מיכה עבר עמהם בים, ויתוסף לך עדות לדברינו.

סימן סג

וגם ס' דה"י שדרכו לאסוף ולקבץ מגילות, ונכתב בזמן מאוחר, אחרי שכבר היה מסודר השיר יסודו של המלך דוד, מחובר ומושך עם תוספותיו, יסוד של עולי הגולה, ונאמרו ביחד בנוסח ובנגון שירי הלליים קבועים, אשר אבות הנביאים קבעו אותם כסדר הלל תמידיי*) לשורדם לפני העם הנאספים בחצרות בית ה', אחרי שעזבו בהמשך הזמן את ארבעת פרקי הפתיחה הראשונים (המזמורים ל"ג—ל"ה) שהם היו מתיחסים אך לשעתם, לסיבת ההרפתקאות דעדו עליהם בתחלת עלייתם וראשית פעולתם, כנזכר אתנו למעלה—הנה בהגיע כותב ס' דה"י ומסדרו, אל נקודת הזמן והענין שבו ובשיבתו יסד המלך דוד את השיר ק"ה, העתיק את כל הסגנון והנוסח, הנהוג לקביעות בזמנו של הכותב, כולו, כמו שהתהלך כבר עם חבור תוספותיו בשעתו; ולהעיר את אוזן הקורא (כתובת כל סופר נאמן), כי לא כל ההמשך הארוך שהוא מעתיק הוא מיסודו של דוד, הקדים להודיע במלים ברורים בפסוק ז' שלפני תחלת ההעתקה: ביום ההוא „אז" נתן דוד „בראש" להודות לה' ביד אסף ואחיו; כונתו במלת „בראש" והכפלתו מלת „אז" אחרי „ביום ההוא" כאומר: שדוד היה המתחיל (ורק המתחיל) ביסודו של השיר הארוך והמשך הזה הנהוג עתה בימינו; וזמן יסודה של התחלתו היה כבר אז ביום ההוא שהביא את ארון האלהים במקומו; אשר בזה באגב אורחי' הנהו מעריץ ומקדים את השיר הנהוג בזמנו, עם כל עלמו של המנהג לשורר שירי תהלה לפני ה' במקדשו עפ"י מה שמספר שדוד היה הראש והראשון בהמציא את המנהג ושהשיר העתיק הזה מעיקרו. כידוע דרכו של הסופר הזה בכל ספרו, לנשון כונת הערלה והקדשה למנהגי המקדש שבזמנו—(וזכור את דברי המדרש שיהש"ר שהקדמנו ובררנום בריש סי' ג ועוררנוך גם על השיום „מי מנעים זמירותיהן של ישראל דוד בן ישי"—). ואחרי הקדמתו זאת העתיק את כל סגנון השיר, אבל באופן מקוטע כדרכו; התחיל ביסודו של דוד וקטע אותו באמצעיתו, בהמשכתו על ס' התהלות, שהם נמלאים תשלומו ותוספתו בשיר ק"ה, ק"ו; וחבר אליו את הפרק הראשון מארבעת הפרקים יסוד של עולי הגולה, וסמך ג"כ על התשלום בשלשת הפרקים הנמשכים אחריו בס' התהלות; ושוב הזכיר מזמור ק"ז: הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו יאמרו גאולי ה' . . . שגם הוא פרק בשיר ההללי הזה (כפי מה שהוא מבואר ברחבה מאת הרב מהרנק"ך וכנ"ל): הכל כפי הנהוג בימיו, שכל סדר המזמורים האלה השמיעו המשוררים בכלי נבלים בכינורות ומצלתים, לפני העם הנאספים כשיר הללי קבוע בחצרות בית ה'—. ואחרי כלות כל השירים הללו מפי המשוררים, הרגילו את העם בנוסח התפלה הקצרה: הושיענו אלהי ישענו וגו' וגוו משרתי המקדש, או המשוררים בעצמם, את העם הנאספים לאומרה המה בפיהם; וע"כ בא בס' דה"י, שהוא ספר הפוריי

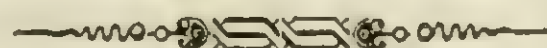
הליון

---

*) כנודע דרכם של אחרוני הכנסיה הגדולה בכך, בזמן מאוחר עוד, שתקנו שמונה עשרה ברכות של תפלה, מגילה י"ז, ב'.

עליון „ו א מ ר ו" שזה הי' כרוז של לוי אל הנאספים שהם יאמרו את התפלה הקצרה והברכה שאחריה בפיהם ובעצמם, ואחריה הריעו בתרועת שמחה „א מ ן !" „ו ה ל ל לה' ! !" להי' נשלם כל הסדר והגיע זמן להתפטר לביתם לשלום—.

ושנחזיק בהשערתנו שבסוף סי' ס': שהיה השיר ההללי הזה נחלק מהמשוררים לשתי חלוקות בשני זמנים אחת שחרית ואחת בין הערבים; וכמו שמצאנו סמוכות לזה מדברי הילקוט שמואל רמז קמ"ב „בשחר היו אומרים הודו לה' קראו בשמו עד אל תגעו במשיחי, בין הערבים היו אומרים שירו לה' כל הארץ עד ויאמרו כל העם אמן והלל לה'" (ועי' בפירוש המיוחס לרש"י פה בדה"א ט"ז, ל"ד.) מפורש יוצא מדבריהם ז"ל שומעים אנחנו את החלוקה הזאת בשיר ההללי הזה לשתים, ובשני זמנים הנ"ל; והגם שלפי שטחיות הדברים עשו החלוקה רק מהסדר הקטוע שבדה"י לבד, הנה אנחנו לפי דרכנו שהתפשטו לנו הקטעים והרחבנום במלואותיהם, למדנו להליץ בשתי לשונותיהם ז"ל, ולהבין רמז רצונם, על הדרך הרחבה ככל המבואר אתנו—. ונרחיב עתה לשער עוד כי המזמור ק"ז: הודו . . . יאמרו גאולי ה' היה עשוי להאריך את החלוקה הקצרה (משני הפרקים צ"ח, צ"ט, לבד) של בין הערבים, ובו היו חותמים שאחרי שגמרו סי' צ"ט: רוממו . . . כי קדוש ה' אלהינו, התכיפו אחריו: הודו לה' . . . יאמרו גאולי ה' וגמרוהו כולו עד: ויתבוננו חסדי ה'; ואחריו צוו את העם הנאספים: ואמרו! „הושיענו" וגו'—מה שבשחרית אמרו העם את חתימתם זאת „הושיענו" תיכף אחר גמר סי' צ"ז: והודו לזכר קדשו—. ועפי"ז נתהקה ע"פ דבר השנוי בהסדר, אשר בס' התהילות נסדרה חתימת „הושיענו" אחרי סי' ק"ו, ולפי הסדר המקוטע שבדה"י באה החתימה הזאת אחרי ההודו לה' כי טוב שבהכרח הוא התחלת סי' ק"ז, כי ההודו של סי' ק"ו, הוא לפי תכניתו דבק ונמשך עם סי' ק"ה, שבו התחילו ושאחריו ואחרי תוספתו סי' ק"ו הזה, התכיפו שירו לה' סי' צ"ו וצ"ז—ועפ"י הרחבת השערתנו זאת מסודר הכל על נכון. התבונן בזה היטב ותשכיל על ישרה—.

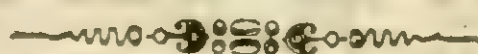
עמק ברכה

מקרא מפורש ושום שכל בבאור רחב וישר על מזמור ס״ח בספר התהילות לבאר כל רם ונשגב במליצותיו עפ״י תכניתו היסודית לפרטיה.

דהי"ב סי' כ'

(א) וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ בְנֵי־מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וְעִמָּהֶם ׀ מֵהָעַמּוֹנִים עַל־
יְהוֹשָׁפָט לַמִּלְחָמָה׃ (ב) וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּידוּ לִיהוֹשָׁפָט לֵאמֹר בָּא עָלֶיךָ הָמוֹן רָב
מֵעֵבֶר לַיָּם מֵאֲרָם וְהִנָּם בְּחַצְצוֹן תָּמָר הִיא עֵין גֶּדִי׃ (ג) וַיִּרָא וַיִּתֵּן יְהוֹשָׁפָט
אֶת־פָּנָיו לִדְרוֹשׁ לַיהוָה וַיִּקְרָא־צוֹם עַל־כָּל־יְהוּדָה׃ (ד) וַיִּקָּבְצוּ יְהוּדָה
לְבַקֵּשׁ מֵיְהוָה גַּם מִכָּל־עָרֵי יְהוּדָה בָּאוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה׃ (ה) וַיַּעֲמֹד
יְהוֹשָׁפָט בִּקְהַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם בְּבֵית יְהוָה לִפְנֵי הֶחָצֵר הַחֲדָשָׁה׃
(ו) וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ הֲלֹא אַתָּה־הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה מוֹשֵׁל
בְּכֹל מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וְאֵין עִמְּךָ לְהִתְיַצֵּב׃ (ז) הֲלֹא ׀ אַתָּה
אֱלֹהֵינוּ הוֹרַשְׁתָּ אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִלִּפְנֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַתִּתְּנָהּ לְזֶרַע
אַבְרָהָם אֹהַבְךָ לְעוֹלָם׃ (ח) וַיֵּשְׁבוּ בָהּ וַיִּבְנוּ לְךָ ׀ בָּהּ מִקְדָּשׁ לְשִׁמְךָ לֵאמֹר׃
(ט) אִם־תָּבוֹא עָלֵינוּ רָעָה חֶרֶב שְׁפוֹט וְדֶבֶר וְרָעָב נַעַמְדָה לִפְנֵי הַבַּיִת הַזֶּה
וּלְפָנֶיךָ כִּי שִׁמְךָ בַּבַּיִת הַזֶּה וְנִזְעַק אֵלֶיךָ מִצָּרָתֵנוּ וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ׃ (י) וְעַתָּה
הִנֵּה בְנֵי־עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהַר־שֵׂעִיר אֲשֶׁר לֹא־נָתַתָּה לְיִשְׂרָאֵל לָבוֹא בָהֶם
בְּבֹאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי סָרוּ מֵעֲלֵיהֶם וְלֹא הִשְׁמִידוּם׃ (יא) וְהִנֵּה־הֵם גֹּמְלִים
עָלֵינוּ לָבוֹא לְגָרְשֵׁנוּ מִיְּרֻשָּׁתְךָ אֲשֶׁר הוֹרַשְׁתָּנוּ׃ (יב) אֱלֹהֵינוּ הֲלֹא תִשְׁפָּט־
בָּם כִּי אֵין בָּנוּ כֹּחַ לִפְנֵי הֶהָמוֹן הָרָב הַזֶּה הַבָּא עָלֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע
מַה־נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ׃ (יג) וְכָל־יְהוּדָה עֹמְדִים לִפְנֵי יְהוָה גַּם־טַפָּם
נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם׃ (יד) וְיַחֲזִיאֵל בֶּן־זְכַרְיָהוּ בֶּן־בְּנָיָה בֶּן־יְעִיאֵל בֶּן־מַתַּנְיָה הַלֵּוִי
מִן־בְּנֵי אָסָף הָיְתָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה בְּתוֹךְ הַקָּהָל׃ (טו) וַיֹּאמֶר הַקְשִׁיבוּ
כָל־יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וְהַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט כֹּה־אָמַר יְהוָה לָכֶם אַתֶּם
אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תֵּחַתּוּ מִפְּנֵי הֶהָמוֹן הָרָב הַזֶּה כִּי לֹא לָכֶם הַמִּלְחָמָה כִּי
לֵאלֹהִים׃ (טז) מָחָר רְדוּ עֲלֵיהֶם הִנָּם עֹלִים בְּמַעֲלֵה הַצִּיץ וּמְצָאתֶם אֹתָם
בְּסוֹף הַנַּחַל פְּנֵי מִדְבַּר יְרוּאֵל׃ (יז) לֹא לָכֶם לְהִלָּחֵם בָּזֹאת הִתְיַצְּבוּ
עִמְדוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה עִמָּכֶם יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־
תֵּחַתּוּ מָחָר צְאוּ לִפְנֵיהֶם וַיהוָה עִמָּכֶם׃ (יח) וַיִּקֹּד יְהוֹשָׁפָט אַפַּיִם אַרְצָה
וְכָל־יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם נָפְלוּ לִפְנֵי יְהוָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת לַיהוָה׃ (יט) וַיָּקֻמוּ
הַלְוִיִּם מִן־בְּנֵי הַקְּהָתִים וּמִן־בְּנֵי הַקָּרְחִים לְהַלֵּל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
בְּקוֹל גָּדוֹל לְמָעְלָה׃ (כ) וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיֵּצְאוּ לְמִדְבַּר תְּקוֹעַ וּבְצֵאתָם
עָמַד יְהוֹשָׁפָט וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּנִי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם הַאֲמִינוּ בַּיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְתֵאָמֵנוּ הַאֲמִינוּ בִנְבִיאָיו וְהַצְלִיחוּ׃ (כא) וַיִּוָּעַץ אֶל־הָעָם וַיַּעֲמֵד
מְשֹׁרְרִים לַיהוָה וּמְהַלְלִים לְהַדְרַת־קֹדֶשׁ בְּצֵאת לִפְנֵי הֶחָלוּץ וְאֹמְרִים הוֹדוּ
לַיהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ (כב) וּבְעֵת הֵחֵלּוּ בְרִנָּה וּתְהִלָּה נָתַן יְהוָה ׀

מְאָרְבִים עַל־בְּנֵי עַמּוֹן מוֹאָב וְהַר־שֵׂעִיר הַבָּאִים לִֽיהוּדָה וַיִּנָּגֵֽפוּ׃
(כג) וַיַּעַמְדוּ בְּנֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב עַל־יֹשְׁבֵי הַר־שֵׂעִיר לְהַחֲרִים וּלְהַשְׁמִיד
וּכְכַלּוֹתָם בְּיוֹשְׁבֵי שֵׂעִיר עָזְרוּ אִישׁ־בְּרֵעֵהוּ לְמַשְׁחִֽית׃ (כד) וִֽיהוּדָה בָּא
עַל־הַמִּצְפֶּה לַמִּדְבָּר וַיִּפְנוּ אֶל־הֶהָמוֹן וְהִנָּם פְּגָרִים נֹפְלִים אַרְצָה וְאֵין
פְּלֵיטָֽה׃ (כה) וַיָּבֹא יְהוֹשָׁפָט וְעַמּוֹ לָבֹז אֶת־שְׁלָלָם וַיִּמְצְאוּ בָהֶם לָרֹב
וּרְכוּשׁ וּפְגָרִים וּכְלֵי חֲמֻדוֹת וַיְנַצְּלוּ לָהֶם לְאֵין מַשָּׂא וַיִּהְיוּ יָמִים שְׁלוֹשָׁה
בֹּזְזִים אֶת־הַשָּׁלָל כִּי רַב־הֽוּא׃ (כו) וּבַיּוֹם הָרְבִעִי נִקְהֲלוּ לְעֵמֶק בְּרָכָה
כִּי־שָׁם בֵּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה עַל־כֵּן קָרְאוּ אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק בְּרָכָה
עַד־הַיּֽוֹם׃ (כז) וַיָּשֻׁבוּ כָּל־אִישׁ יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם וִיהוֹשָׁפָט בְּרֹאשָׁם לָשׁוּב
אֶל־יְרוּשָׁלִַם בְּשִׂמְחָה כִּֽי־שִׂמְּחָם יְהֹוָה מֵאֽוֹיְבֵיהֶֽם׃ (כח) וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלִַם
בִּנְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת וּבַחֲצֹצְרוֹת אֶל־בֵּית יְהֹוָֽה׃ (כט) וַיְהִי פַּחַד אֱלֹהִים עַל
כָּל־מַמְלְכוֹת הָאֲרָצוֹת בְּשָׁמְעָם כִּי נִלְחַם יְהֹוָה עִם אוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵֽל׃
(ל) וַתִּשְׁקֹט מַלְכוּת יְהוֹשָׁפָט וַיָּנַח לוֹ אֱלֹהָיו מִסָּבִֽיב׃

עמק ברכה

המזמור המסומן ס"ח הנהו דגול בעומק מליצותיו ומצויין בהעלם הבנתן, מאין כמוהו בכל מזמורי ספר תהילות; ועפ"י חקרי המליצה ושמושי הלשון שהתבררו לי בעזרת החונן דעת בספרי שורשים, נחשפה לי אז הבנת שלשה פסוקים בו, ולא בושתי מלהודות שם, כי „כללות יסוד השיר הנשגב הזה נעלם ממני". ועתה ברוך השומר אמת לעולם! זרח לי מעט מן האור הזה את החושך ענן וערפל, והאיר לי את הנתיב לבא עד תכונת יסודתו בקודש, צללתי במעמקי מצולתו והעליתי פניני רעיוניו, המזהירים כאבני נזר מתנוססות במשבלות מליצותיו הנאדרות בקודש, ואשר כולנה מתיחסות במישור לקלוע אל המטרה האחת, הענין שהוא אבן פינת יסודתו. ומדי שמתי לבי לפלס לך נתיב במסלת ישרים, לבא אל צפונות מליצות נשגבות בספר תהילות, עפ"י הערות מקור יסודתן ותעלומת נושא תכניתן, נדב לבי אותי להמשיך המסלה,* עד שאנהגך אביאך בה אל עמק ברכה הזה, ואקוה כי תברכני נפשך באהבתך את המישרים:

והנה דרך סלולה וישרה לכל מפרשי הפשט בספר תהילות הזה, לפרש את תוכן המזמורים שבו אף אותם שחרות על גבם הכתובת „למנצח לדוד" לאיזה ענין ומאורע, המציץ להם מחרכי המליצות, שזמנו מאוחר הרבה מזמנו של המלך דוד בן ישי ע"ה; ואין בזה כל פגם בקדושת הספר, ולא דמות קולר אמונה בעדותו ח"ו, עפ"י ההחלטה היסודית כי המזמורים מיוחסים על שם דוד, יען היותו הוא ברוח קדשו הראשון להמציא מזמורי שיר קבועים, לספר במקהלות תהילות אל נורא עלילה בישראל, והעמיד תלמידים הרבה „אנשי מלאכה לעבודתם" „הנבאים" „על הודות והלל לה'" „להרים קרן" „בשיר בית ה' במצלתים נבלים וכנורות" „מלומדי שיר לה'" „מבין עם תלמיד" כמבואר בס' דהי"א סי' כ"ה; וכל המשוררים המנצחים בנגינות מזמור, הם רק תלמידיו המחקים מעשהו בקודש, וכולם ממקור רוח קדשו שאבו עד שראוים לתלותם בו, ויהיה לפי זה באור „למנצח לדוד" להמנצח של דוד, המנצח שֶׁלִּמֵּד אותו דוד להיות מנצח בשיר, ועפ"י למודו עשה ויצר אותו לאיש מנצח במזמורי שירי קודש —. עי' מסלת שדה כובס הערה ט"ז כמוכות לזה מדברי חכז"ל אשר המה הרהיבוני בנפשי עוז להיות בוטח ולא אפחד להחליט כי תוכן של המזמור שיר הזה אשר אנחנו באים לבארו פה יסודתו על ענין מאוחר ומאורע נסיי נפלא שהיה בימי המלך יהושפט בן אסא בן אביה בן רחבעם בן שלמה, דור חמישי להמלך דוד בן ישי.

ואחרי הצעה הזאת אבקשך הקורא החביב! פתח נא את ספר המקרא וקרא בשום שכל את כל הענין הנסיי המסופר בדהי"ב סי' כ' ממלחמת בני מואב ובני

עמון

עמון ויושבי הר שעיר שחוברו כולם ללחום על עם יהודה; ואחרי שתשים לב המעין על קריאתך תשכיל להוציא את תוכן הענין לפרטיו שאציין אותם לך פה באותות, למען לא תצטרך לכפלם ולשנותם בהמשך דברי באורי, ויהי' די לי לרמוז על כל פרט מהם בסימן אות ציונו; כאשר כן מה שידרש לי לברר בהוראת המלים ובמושבי הלשון, אציין באותיות ציפריות אל שולי היריעה מתחת, אשר תטיב לשים עינך בם ולא תצטרך להפסיק את דברי הבאור מהמשכו, עד שתלך לבטח דרכך בו בלי הפסק.

א) מקום מערכת המלחמה היה במדבר בערבה (שם פ' ט"ז. כ'. כ"ד)

ב) מלך יהודה היה אז בפחד גדול ומצוקה רבה, עד שקרא צום לקבץ את כל עם יהודה מכל עריהם לבא לעזרת אלהים הנצורה (ג'. ד'.); יען כי

ג) מטרת המלחמה היתה נוראה „לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו" (י"א)

ד) הירושה הזאת באה לנו בצדק ומשפט מידך, כי „הלא אתה אלהינו הורשת את יושבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל" ובידך נתתה אתה אותה לנו (ז') *).

ה) לנו, שאנחנו חביבים עליך, בהיותנו „זרע אברהם אוהבך לעולם" (שם)

ו) ואנחנו ראוים לרשת את אחזתך לאברהם אוהבך, כי הלא למדנו דרכי צדקתו, ובנינו לך בארץ ירושתנו זאת „מקדש לשמך לאמר אם תבא עלינו רעה חרב שפוט ודבר ורעב נעמדה לפני הבית הזה ולפניך כי שמך בבית הזה ונזעק אליך מצרתינו ותשמע ותושיע", הרי שאנחנו דבקים בעבודתך ומקוים לישועתך סלה (ח'. ט')

ז) והאספסוף האויב, הם זרע מרעים, אנשי רשע נשחתי המדות המוסריות, כפויי טובתנו וגומלים עלינו רעה תחתיה (י'. י"א)

ח) אשר לפי"ז יחויב במדת דין הצדק, להוציא דבר משפט לפעלו, להיות מעוזם של צדיקים ומפלם לעושי רשעה כרשעתם, וע"כ „אלהינו הלא תשפט בם"! (י"ב).

ט) נוסף לזה הלא כן היא מדתך, לעמוד לימין אביון, להושיע לנדכאים ולהבליג שוד על עז; והלא אנחנו הנדכאים ומצבנו חלש מאד „כי אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה הבא עלינו ואנחנו לא נדע מה נעשה כי (רק) עליך עינינו" (י"ב), וכל כחנו הוא באפס ידים רק בצום (ג'), ובתפלה אליך אלהים (ד'), ובטחון בישועתך הנסיית (כ'), עפ"י הערת רוחך שהשרית על נביאך (ט"ו. ט"ז. י"ז), ואמונתנו בדברך אמת שבפיהם (כ').

י) וכן באמת ובפועל היתה תשועתם ונצחונם בלי כל פעולות אדם, אך תשועת ה' הנלחם להם לבדה, אשר „בעת החלו ברנה ותהלה, נתן ה' מארבים על בני עמון מואב והר שעיר הבאים ליהודה וינגפו" (כ"ב) באפס יד כל בשר, רק יד מלאכי זעם מן השמים, היתה באויבים להומם ולאבדם עד שהשחיתו והחרימו איש את רעהו „באין פלטה" (כ"ג. כ"ד)

יא) כל עסקם של יהושפט ועם יהודה, היה רק לשלול השלל הרב והעצום, שנצלו להם לאין משא, שלושת ימים רצופים (כ"ה).

וביום

---

*) עי' מסלת שדה כוכם הערה י"ז

יב) „וביום הרביעי נקהלו לעמק ברכה כי שם ברכו את ה' על כן קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה עד היום וישובו כל איש יהודה וירושלם ויהושפט בראשם לשוב אל ירושלם בשמחה כי שמחם ה' מאויביהם ויבאו ירושלם בנבלים ובכנורות ובחצצרות אל בית ה'" (כ"ו. כ"ז. כ"ח).

יג) ויהי פחד אלהים על כל ממלכות הארצות בשמעם כי נלחם ה' עם אויבי ישראל (כ"ט). אשר זהו הנזכר למעלה סי' י"ז, פ' י'. בספור קורותיו של יהושפט ומלכותו בדרך כלל, והספורים שאח"כ הם פרטיו; ומסיים שם בפ' י"א: „ומן פלשתים מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא גם הערביאים מביאים לו צאן אילים וגו'".

ואחרי שחשנן בלבך את כל הפרטים האלה ויהיו שמורים בזכרונך, בוא אתי וקרא את מזמו' שיר הזה, אשר הוא הנהו שיר הנלחון אותו שיסדו בעמק ברכה, לברך את ה' אשר עשה עמהם להפליא. ושוררו אותו בדרך תשובתם ממקום המלחמה ובובם „לירושלם בנבלים ובכנורות ובחצצרות אל בית ה'" (אות יב), במסע המון חוגג בעוז ותפארת (פראָצעסיאָן), כל עם הצבא ושרי החיל שכורי נצחון עוברים, „ויהושפט בראשם" מעוטר בעטרת ישועה, הולכים ומדדים לקול תרועת משוררים מנגנים בכלי שיריהם, ומריעים בפיהם בנגינות שיר הקודש הזה, אשר הוא כולו קודש קדשים לה' — . כמו שתראה ובחנת שנזכר שם ה' וכנויו הקדושים, ארבעים ושלש פעמים במזמור הזה, שמספר פסוקיו רק שלשים וחמשה — וכל הכפלה בם איננה מיותרת, אבל כל אזכרה קולעת אל מטרתה בהערת קוטב הכונה, כמו שתתבונן בהמשך באורנו.

ממולא הפרטים המסומנים באותיותיהם, הוציא לו המשורר את הקוטבים אשר עליהם יסבו כל אפני השיר במליצותיו, והמה שלשה אלה:

א) עפ"י הפרטים המסומנים באותות ד'. ה'. ו'. חיבת ירושלים ואהבת ציון ואת העם היושב בה, העם בחר לו יה לסגולתו, היא הרוח המחיה את המשורר ומלהטת את רגשות נפשו, בכל דברי השיר, ועל כנפי רוח החיבה הזאת, יגביהו כל רעיונותיו עוף בגבהי מרומי המליצה.

ב) ובאהבתו זאת תשגה רוחו לראות את הנצחון, כענין הוצאת דבר משפט וצדק לפעלו, מאת השופט העליון יתבר', עפ"י הפרטים המסומנים באותות ו'. ז'. ח'. ט'.

ג) עפ"י הפרט המסומן באות י'. הוא מיחס את כל מסע הנצחון בעוז ותפארת, שהם עוברים בו עתה, אך לכבוד האלהים לבדו, אשר הוא הוא הנהו מלכם בקודש, העובר בראשם בעטרת ישועה, מעוטר מעם קדשו ואנשי צבאו, המזויינים בכלי נשקם הקדוש, שהוא שיר תהילתו בפיהם — ולא יהושפט המלך בו"ד, אשר לא פעל ולא עשה בנצחון הזה פעולה של מאומה, לא הוא ולא שרי צבאו — .

ואת שלשת הקוטבים האלה יקדים בתחילה כפתיחה כללית(פראָלאָג) בששת הפסוקים הראשונים (ב'—ז'), ואח"כ יפרש כל פרטי אותו המאורע הנסיי, ותהלוכות הענין הנפלא הזה, איך שיצא לפעלו על אפניו הסובבים על הקוטבים האלה, בכל דברי השיר ברגשות קודש. ובסגנון רוח מליצתו הוא מצייר את עצמו כמלא פליאות, אשר מפלאות המאורע הנסיי הזה והנצחון הנערץ, שנתהוה באפס כל יד עמל, מלא כל קרביו, אשר אך בהם יהגה תמיד בכל בתי נפשו הפנימים, והמלים המתפרצים מדלתי שפתיו החוצה הם רק משקיעי סערת פליאותיו ומיקביס

ומיושבים אותם עפ"י התיחס כל אלה אל מעשה ה' ופעולות אל נורא עלילה אשר ממנו לא יפלא כל דבר —. ובסגנון הזה הוא עובר את כל מערכת השיר. וזכור אופן הסגנון הזה בקריאתך ותשכיל על הציורים באמת.

(א) לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר שִׁיר׃
(ב) יָקוּם אֱלֹהִים יָפוּצוּ אוֹיְבָיו
וְיָנוּסוּ מְשַׂנְאָיו מִפָּנָיו׃
(ג) כְּהִנְדֹּף עָשָׁן תִּנְדֹּף
כְּהִמֵּס דּוֹנַג מִפְּנֵי־אֵשׁ
יֹאבְדוּ רְשָׁעִים מִפְּנֵי אֱלֹהִים׃

(א) למנצח של דוד, המזמור שיר הזה חובר מאיש שהוא מנצח בנגינות, תלמידו של דוד בן ישי, המורה והמלמד הראשון שהעמיד תלמידים מנצחים בשירי מזמור תהלה לאלהים. ועפ"י ההשערה הקרובה נוכל להחליט כי מחבר שיר הזה הוא „יחזיאל בן זכריהו בן בניה בן יעיאל בן „מתניה" הלוי מן בני אסף" תלמידו של דוד (והוא איפא „נתניה", בעל הגורל החמישי בדה"א כ"ה, ב'. י"ב.) „שהיתה עליו רוח ה' בתוך הקהל" אשר עפ"י נבואתו הושב כל אותו הנס, כמסופר בדה"ב כ', י"ד. ט"ו. ט"ז. בפרטות. (ב) יקום דבר המצוי הוא בין מליצי שירי קודש האלהיים שבכה"ק, אשר המאוחרים ישתמשו במליצות מי שקדמם; כן במליצה פשוטה, מצאנו הרבה מאמרים שלמים מס' התורה בס' יהושע, וכמה נאומים גם בס' שופטים; ובמליצה השירית: פתיחת שירת דבורה ותפלת חבקוק, הם פתיחת ברכת משה איש האלהים לפני מותו; בס' ישעיה ויותר ממנו בס' ירמיה הרבה מליצות מס' התהלות; בס' התהלות כמה מליצות מס' איוב; מיכה וירמיה השתמשו הרבה במליצות ישעיה וכדומה לזה הרבה. אבל לא זו בלבד שישתמשו במליצות מי שקדמם לאותה הכונה העצמית שכיון בה הקודם, אף גם זו שישנו את המליצה לכונה אחרת הנאותה למערכת ענינם, שלא על דעת אומרה הראשון; מה שאין רצוני להאריך בהבאת הדוגמאות פה, רק נתבונן שמשוררנו זה לקח את המליצה שאמר משה בנסוע הארון (במדבר י', ל"ה) בדרך תפלה „קומה ה'! ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך!" לנוכח, והשתמש בה משוררנו לכונתו המתיחסת לענינו, בציורו א"ע כמבקש הבקשה לשערת פליאותיו המשמחים בתי נפשו; ויתראה לעינינו כעומד תפוש עמוק בהגיגי התפלאותו על המאורע הנפלא הזה, בלי מצוא דרך בא עד תכונת סיבתו . . . ולבסוף יתנער ממצולת רעיונותיו כאומר: ומה הפלא בזה? הלא כאשר יקום אלהים — בודאי יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו! הכי יש מה לתמוה ולהתפלא בזה? — וכופל לחזק: הלא דבר קל הוא לפניך, וכמו (ג) הנדוף עשן תנדוף, יצייר בזה קלות הפעולה ותועלתה: כמו מי שנודף ודוחה אויר מָשְׁחָת, מעופש ומעושן, בתנופת ידו לטהר רוח נשימתו, כן בקלות כזאת נדפת ודחית אתה האלהים את הרשעים, משחיתי התבל המקלקלים ומעשנים טהרת אוירה; וכמו שיבאר תיכף בכפלו, קלות הפעולה: כהמס דונג מפני אש; ותועלתה: יאבדו רשעים — מפני אלהים! רשעים — מפני אלהים! הכי יש בענין זה פלא, שרשעים (אות ז') יאבדו מפני אלהים השופט

צדק

(ד) וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ יַעַלְצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים
וְיָשִׂישׂוּ בְשִׂמְחָה׃

(ה) שִׁירוּ ׀ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ
סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ
וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃

(ו) אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת

צדק (אות ח') ובעל היכולת הקב"ה?—וממילא שיגלה הצד שכנגדם (ד) הצדיקים (אות ו') שהם ישמחו ויעלצו לפני אלהים האוהב צדיקים והם ישישו בשמחת הנצחון; ומה פלא בזה?—ובהיות שאך האלהים הוא שפעל את הישועה הגדולה הזאת ואת הנצחון הזה שאנחנו שמחים בו עתה, ע"כ אתם עדת המשוררים המנצחים בנגינות אתנו במסע תהלוכתנו הזה (ה) שירו את שיר הנצחון אך לאלהים! זמרו שמו! כי רק הוא הוא המנצח שאתם שרים בנצחונו, הוא ולא אחר!— ואתם עדת הנקהלים בעמק ברכה המדדים במסע הזה, סולו המסלה ופנו הדרך להעביר בראשכם את המלך ה' צבאות שהוא הוא שרוכב בערבות המדבר, מקום תחנות האויבים (אות א') וחרבו "יה שמו" 1) שלופה בידו להשמידם ולהחרימם (אות י') כגבור עריץ הרוכב על סוסו וחרבו משחתת את אויביו סביב כאריה משחית; והוא הוא מלכנו המנצח, וע"כ עלזו והראו את שמחת הנצחון לפניו ולכבודו לבדו ולא לפני אחר! כי זולתו לא פעל בזה מאומה—.
(ו) אבי, יתומים ואלמנות הם סמל (זימבאָל) וציור הדכאון והחלישות הכח, הראוי לחמלה ולריב משפטו, בכל מליצות ספרי קדשנו (עי' למעלה סי' נ"ו), ובזה הוא מצייר את חובת המשפט שמלא השופט העליון כבי' א"ע כמחוייב לעמוד לימין עמו הנדכאים והחלשים (אות ט'), כי הלא כך היה מדתו להיות אב מרחם ליתומים

1) השם "יה", הוא קצורו של השם "הויה", הבלתי הגוי באותיותיו; ובמקומות שרצון המליץ לכוון, לפי מטרת עומק כונתו, בדיוק על השם הויה, בהוראתו הקדושה והנעלה שהוא ית' ההוה מחוייב המציאות המהוה את הכל ומקור כל ההויות בעולמות אין סוף וזמנים אין קץ, מה שההוראה הזאת איננה נשמעת מהשם "אדני" שבו אנו קוראים את השם הויה, הנה במקומות כאלה נהגו המליצים האלהיים בכה"ק לקצר את השם הויה בהשם "יה"—ולפעמים הסמיכו אליו גם את השם הויה מפורש בכתב ונקרא באדני להורות על פעולתם זאת שקצרו את השם הבלתי הגוי בקצורו של שם הגוי במבטא—ועל המכוון בהמליצה "שם הויה", באה הערתי למעלה בסי' נד וסי' ס' עפ"י מחקרי בספרי שושנים סי' כ"ג. שים עינך עליה וקחנה משם. ופה עשה המשורר דוגמת המליצה הפשוטה שבפי רבו אדונינו דוד בימי עלומיו וראשית גבורתו, שאמר (ש"א י"ז, מ"ה) "אל הפלשתי": אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם הויה צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת, שגם הב' הרביעי האחרון, הוראתו אחת עם השלשה שקדמוהו להורות על הכלי (אינסטרומענטאל), והכונה: נשקך נגדי הם החרב והחנית והכידון ונשקי נגדך הוא שם הויה צבאות . . . אשר חרפת (בפ' מ"ג) כי החרוף הזה הוא הנשק אשר בידי להרגך כי ה' צבאות יגלה השגחתו הפרטית להשיב בראשך גמול הרופך*); וכן פה: ענין התגלות השגחתו ית' הפרטית במעשי נפלאותיו להצדיק צדקת צדיקים ולעשות משפט ישרו ברשעים, היא היתה החרב הלטושה בידו ית' להשחית ולהחרים במחנה האויב העושה חמס ופועל רשע על אנשים צדיקים בחירי אל—.

*) עי' מסלת שדה כובס הערה יח.

אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ׃
(ז) אֱלֹהִים ׀ מוֹשִׁיב יְחִידִים ׀ בַּיְתָה

ליתומים מדוכאים יבין להוציא משפט אלמנות עזובות חדלות כח עצמן, ולהושיע לענוי ארץ המצפים אך לעזרתו ממעון קדשו מן השמים (זכור הוראת שם"ת מעון מדברינו למעלה סי' ו' הערה 1) כי להם מושיע אין בלתו—.(ז) אלהים, בזה אנו צריכים לשנות פה את אשר חקרנו בספרנו שושנים סי' ב' סעיף ו'. ז':
כי מליצתנו העברית שתולדתה בארצות המזרח, מקום שהשמש בוער ומכה על קדקד בעלי העבודה ואנשי המעשה, בני ראשית הישוב, עם שבשדות, שכל מלאכתם ועבודתם היתה ע"פ השדה בחוץ, בעסק חרישה וזריעה ומרעה (משלי כ"ד, כ"ז) וכל עיף ונהלם מיגיעת מלאכתו יבקש לו מחסה ומקום סתר מחילי השמש, כמליצת כעבד ישאף צל—ע"כ תצייר את ענין המנוחה והשביתה מכל מעשה בציור „ישיבה בצל" תחת מקורת הבית והאהל; כמו שחקרנו שם יסוד הוראתו של ש' „בטל" בצל; יושב בטל=יושב בצל; עצל, עם צל=בצל; והשבנו לחדור שם עפי"ז בציור מליצת: בעצלתים ימך המקרה עי"ש—. ולעומת זה עבודת כל מעשה והיגיעה במלאכה, יצוייר במושג היציאה מתחת הצל וקורת הבית לעמול תחת השמש ע"פ חוץ—.עי"ש בכל המחקר האמיתי הזה מעדות שמושים הרבה בפעלי לשוננו ומליצות רבות בכתובים. ובציור הזה יצייר גם משוררנו פה את שביתת כל מעשה ובלית פעולת כל יד עמל במלחמה הזאת, אשר אך האלהים לבדו פעל ועשה את המלחמה והנצחון, במליצתו כי אלהים מושיב ומניח בהשקט את היחידים ומתי המספר (נגד „ההמון הרב" שחוברו להתקומם כנגדם), ביתה, לשבת בטל ובצל קורת הבית בשביתה מכל פעולת מעשה (אות ט'. י'), וכנאום ה' אליהם מפי יחזיאל שם פ' י"ז. „לא לכם להלחם בזאת התיצבו עמדו!"—ולעומת זה הוא מוציא מניע ומטריד ביגיעת בשר ועמל פעולות רבות וקשות את כל העמים האסורים 2) ומחוברים יחד במסורת הברית לאסור המלחמה נגד היחידים הבודדים, להתעסק ולהתיגע בכושרות 3) רבות

2) אסירים, מקביל לעומת יחידים. מצייר בזה הליצות עם יהודה היושבת בדד אך היא לבדה ואין עוזר לה מכל עם זולתה, נגד כביר כחו של האויב הרב והעצום, המחובר במסורת ברית מעמים רבים—. ומצאנו שמוש פעל: אסר, לענין זה לפי פי' הרד"ק במליצת: באסרם לשתי עונותם (הושע י', י') עי"ש; גם מליצת: מי יאסור המלחמה (מ"א כ', י"ד) ויאסור אביה את המלחמה (דהי"ב י"ג, ג) ג"כ מענין שמוש הזה, חבור וקשור אברי המלחמה לאגודה אחת; וכן: במסרת הברית (יחז' כ', ל"ז) ג"כ מש' אסר הזה לענין קשור ואגודת חברי עמים יחדו—. ולפי היות השמוש הרגיל בתאר אסיר ואסירים, לענין ההוראה שבעלי התאר בעצמם הם אסורים בכבלים לבלתי היות חפשי לרצון עצמם, לכן המשורר בבחירתו בתאר הזה, עוד כונת בוז וקלסה על האויבים שנואי נפשו, אשר ע"ד האמת, לפי האחרית הרעה במפלתם שיצאה מקשורם יחד על עם ה', הם באמת אסירים ומוכנים לרעתם באחרית, לבלתי צאת חפשי עוד לעולם ונלכדו בחבלי עונש לרדת שחת—.וזהו גם הצפון בבחירתו בשם התאר: צחיחה, בסוף הפסוק, על המדבר מקום התנות האויב שנוא נפשו, כמו שירגיש שם המבין נחות:

3) ש' כשר, הוראתו על ענין הכנת האמצעים והתחבולות העוזרים להוצאת איזה פעולה לתכליתה, וע"ז בא שמושו בכל ס' קהלת (ב', כ"א. ד', ד'. י', י'.) וענין ההכשר לטומאה וכדומה בל' המשנה; ושם כלי המעשה כישור (משלי ל"א, י"ט); והסתעף מזה לענין השלמת החפץ והפעולה אחרי התחבולות והמועצות שעזרו בהשלמתו: כשרון לבעליה (קהל' ה', י') איזה יכשר (שם י"א, ו') וכשר הדבר (אסתר ה', ה'); ושמוש תאר כשר בדברי חז"ל—. וכן כאן השם: כושרות, הוא שם כללי על ההכנות בתחבולות ומועצות רבות והאמצעים עוזרים להכשר השלמת החפץ ותכלית הפעולה (גראָסע אנשטאלטען).

מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת
אַךְ־סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה׃
(ח) אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי עַמֶּךָ
בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה׃
(ט) אֶרֶץ רָעָשָׁה ׀ אַף־שָׁמַיִם נָטְפוּ

ויתרון הכשר תכסיסי מלחמה ותחבולות קְרָב מעשה כשרון רב ועצום--.‥ ואין המשורר משלים לע"ע את הסוף, אשר סוף דבר היה, שכל יתרון הכשר התחכמותם ותחבולות עצתם, לא הועיל נגד היחידים היושבים בית ושובתים מכל פעולת מעשה; כי את זאת ישלים בהמשך דברי השיר להלן פ' י"ג. י"ד. ע"ו. ולע"ע בפתיחתו הכללית הנהו אך נוהג בעלילות לבב, כשמח על מנוחת בת עמו היחידים, ורואה נקם בתנודת ונדידת אויביו הרבים המתקוממים בכל עמל נפש ובשר; וכמו שישלים רגשות עלילות נקמתו, ברעיון נמרץ ונערץ בקודש כמישב הפלא, וכאומר: ומה הפלא בזה? הלא כן ראוי לאלהים לעשות! כי הלא כל אותם העמים ששכנו במדבר לחיחה הזה (האויבים שתקעו אהלותם במדבר (אות א') הלא הם כולם אך סוררים, בוגדים באמונת אלהים אמת! 4) וראוי איפא שכן יאבדו יגועו ויגודו ויתיגעו במדבר לחיחה ושאיה הזה! יען שהתקוממו נגד יחידיו הצדיקים עם סגולתו המאמינים (שם פ' כ'. והפכו: סורר, תהלים ע"ח, ח'—) ובוטחים בישועתו! (אות ט')—.ובזה נשלמה פתיחתו הכללית.

ומעתה יתחיל את עצם השיר, לספר מפלאות כל אותו המאורע הנסיי הזה, איך פילא לפעלו בכל תהלוכותיו הנפלאות: (ח) אלהים. גם כאן נהג המשורר כמנהגו בפ' ב'. בראשית פתיחתו, לקחת נאומי מי שקדמהו ולהשתמש בם בשנותו אותם לחפץ כונתו לעניינו; ותחת מה שדבורה וחבקוק השתמשו בפתיחת ברכת משה, לאותה הכונה עצמה שכיון בה ממציאה, לצייר הנסים הגדולים שבמסעות המדבר, עי' ראב"ע שם ובדברינו מסלת שדה כוכש הערה ו', השכיל משוררנו פה לשאול את הסגנון הזה ולהשתמש בו לכונתו האחרת המתיחסת אל פרט המלחמה הזאת שהוא עסוק בספור נפלאותיה, שיצייר כי הש"ית היה שר לצבא העובר בראש לצבאותיהם, ורכב על סוסי מרכבתו ישועה לפניהם, ויגלה בזרועו להשבית את כל מחנה האויב, כציורו הקודש בפתיחתו: רוכב בערבות ביה שמו. ואמר: אלהים! בצאתך במלחמה הזאת לפני עמך, ובצעדך בראש לצבאותיהם לעבור במדבר בישימון מקום תחנות האויב (אות א'), אז (ט) ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים— מפני אלהים אלהי ישראל! זהו ציור בטול כל סדרי בראשית והתמוטט כל חוקות הטבע והתמוגג כל האיתנים מוסדי שמים וארץ וכרגיל במליצות כה"ק—.ויכפול: מפני אלהים, מפני אלהים אלהי ישראל, לחזק את עוצם הפעולה הנסיית ולהשקיט פליאתו בה; כאומר: ומה חדוש בזה שהתמוטטו כל חוקות הטבע? הלא לפני מי נתמוטטו? הלא מפני אלהים! מפני אלהים שהוא אלהי ישראל! וכבר נודעים ומפורסמים

4) להרגיש יפיפותה של המליצה הנעימה הזאת אזכיר את הקורא על מליצתו של המשורר האשכנזי במערכת דון קארלוס „עס זינד יא קעטצער דיא מאן ברעננען זיעהט"—.

מִפְּנֵי אֱלֹהִים
זֶה סִינַי
מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
(י) גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים
נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ׃

ומפורסמים פעולותיו הנסיות של אלהים זה בשביל עם סגולתו עם ישראל! כי דרכו תמיד להרוס כל חוקות הטבע בשבילם ואין בזה כל חדוש—.ולהוסיף אומץ בציור התגלות האלהים בפעולות הנצחון הזה ולאתו בראש גלוי לעין כל במסע המלחמה הזאת, הפגיר באמצע להשתער בציור קצר ונשגב „ז ה ס י נ י!!" כלומר ההתגלות הזאת היא כהתגלות ה ר ס י נ י! 5) אשר כמו בהופעת אלהים על הר סיני, היתה ה ו פ ע ה נ ג ל י ת לעין כל, שהיה שם מ ר א ו ת א ל ה י ם בפועל נגלה נעלה מכל חוק טבעי, כן ה ו פ ע ת ו במלחמה הזאת היתה נגלית ומוחשת כבי' לעין כל בשר שרק האלהים בעצמו כבי' עשה את כל אלה מבלי שתוף כל חוק טבעי בזה (אות י')—. ובסערת רוחו זאת הביאתהו אל ההכפלה: מפני אלהים אלהי ישראל, כי הזכרתו את ס י נ י, הבקיעה בקרבו את כל הפליאות. אחרי שהזכרנו את ענין ס י נ י, כבר אין בזה חדש במנהגו עם עמו ישראל וכנזכר—. והולך בסערות רוחו, המתלהט באהבת עמו ועיר קדשו, לצייר מפלאות הפעולה האלהית הזאת, ויאמר (י) גשם, הנה כאשר יזדמן פחד מלחמה מאויבים גוים גדולים ועצומים, שחוברו יחד לצור על ארץ אחת ולהתגר בה מלחמה כבדה ונוראה, אז מנהג רגיל הוא בתכסיסי מדינה, שלא תסמוך ולא תשען המדינה הנצורה, על מספר חיל צבאותיה הרגיל להיות נצבים תדיר, אבל תכריז בכל ממשלתה לקרוא ע ם נ ד ב ו ת (וואָלאָנטאירס) מכל פינות עם התושבים, ל ה ת נ ד ב להשליך כל איש עבודתו בבית ובשדה, ויאחוז חרב לצאת לישע עמו לישע אחיו הנתונים במצור ובמצוק; וכן עשה באמת גם יהושפט 6) במלחמה הנוראה הזאת (אות ב')—. והמשורר במעלות רוחו הנשגב לראות את כל אפני המלחמה הזאת ומסיבותיה, כמלחמת צ ב א מ ר ו ם ומלכם בראשם ה א ל ה י ם מ ש מ י ם, יצייר: כי אתה אלהים רוכב שמים! בעזרתך, הֵנַפְתָּ בכחך ושלחת צבא רב ע ם נדבות משמי מרום כ ג ש ם שוטף יורד מן ה ש מ י ם לישע עמך סגולתך לישע ארצך נ ח ל ת ך 7) אשר עם נדבות השמימיים האלה (ה מ א ר ב י ם שנתן ה' אות י'), ירדו בחרבם הקשה להשחית ולהחרים במחנה האויב הרב והעצום הזה—.ובסמך תיכף להבקיע הפליאה בזה בחיבת הקודש לעמו ולארצו, באומר: ומה יש להתפלא בזה? הכי היה לך כבי' ברירה לעשות באופן

---

5) כבר הזכרנו למעלה סוף סי' נא מדרך מליצתנו לכנות לפעולה מצויינה הבלתי מצוייה במנהגו של עולם בשם המאורע שקדם כבר באופן מצויין כזה בקורות התבל; ובאופן הזה השתמש גם משוררנו פה לקחת את ענין ס י נ י והתגלות אלהים בהופעתו עליו למשל ולדמיון להתגלותו במלחמה הזאת, כאלו יאמר האשכנזי: דאָס איזט איין צווייטעז ס י נ י אָפּפּענבארונג! — כי היה איפה ירדוף ישיג דמות כזה זולתו בכל הבריאה כולה?

6) הכתוב מספר את הקריאה הזאת בענין ק ר י א ת צ ו ם על כל יהודה, לפי היות כל תכסיסי מלחמתם וכחם אז רק בפיהם ובלבבם לבקש רחמים ועזר בתפלתם לה' ואך זה לבד היה כל נשקם נגד האויב הצר עליהם.

7) וכציורו להלן פ' י"ח. רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, כמו שנבאר בס"ד שם.

(יא) חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ־בָהּ
תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים׃
(יב) אֲדֹנָי יִתֶּן־אֹמֶר
הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב׃
(יג) מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן

באופן אחר? הלא היא נחלתך—והיא נלאה—באין בריה אתה כוננתה!—כי מצאת א"ע כבי' כמחוייב לעשות אתנו פלא עפ"י מה שאנחנו נחלתך (אות ד'. ה'. ו'.) ונלאים וחלושי כח (אות ט') הלא זאת חובתך איפא כמדתך להושיע לנדכאים, ולכן אתה כוננת אותנו! ומה חדוש בזה?—וכופל לבאר זאת במלים ברורים (יא) חיתך, הלא זאת הארץ נחלתך, שחיתך (בל' חיבה) וסגולתך ישבו בה, ע"כ בדין הוא שתכין ותכונן אותה אתה האלהים במדת טובתך לעני—המדה הזאת שבחקך להטיב לעני ולעמוד לימין אביון, היא חייבה אותך להכין ולסעד את נחלתך הנלאה שחיתך וסגולתך ישבו בה—.(יב) אדני, הנהו עולה במעלות רוחו לצייר את כל מסיבות המלחמה איך שהיתה מראש ועד סוף רק בישע אלהים ולא במנהג טבעי; ויציג בדמיונו את מצב הפחד והמבוכה שעמד בו יהושפט ירא וחרד כאשר באה השמועה מההמון הרב הבא עליו מעבר לים (שם פ' כ') אשר אז קרא צום על כל ארץ יהודה שיקבצו כולם לעזרתו מכל עריהם, והיה לבב המלך חרד ויושב בפחד ומיחל להתבשר מתוצאות פעולת קריאתו אם הצליחה לעורר את כל בני עמו להתנדב במלחמה הנוראה הזאת—ולפי היות הענין בפועל שפעלה קריאתו, ובאמת נקבצו כל עם יהודה מכל עריהם אליו; אבל יען שכל כח עזרתם הגופנית והטבעית הלא מאד, היה כל כחם אך בפיהם ובלבבם בתפלתם לה' לבקש עזרתו השמימיית (שם פ' ד'); ע"כ יצייר המשורר את ענין קבלת תפלתם לפני שוכן שחקים ב"ה, בציור נשגב, אשר להשקיט חרדת המלך על פרי קריאתו שמע את קול אלהי תפלתו נותן אומר כמשקיט חרדתו וקורא להכנסיות הממונות במדינה על הבאת השמועות והבשורות 8) לאמר „המבשרות! הצבא הוא רב!" כלומר יהי לבבן בטוח לבשר למלך כי הצבא אשר הוא מיחל על התנדבותם הוא רב ודי יותר מדי! וידי עם הצבא רב לו לנצח! יען כי הלא גם אם (יג) מלכי ומנהיגי הצבאות הרבים ומחוברים ונאספים מצד האויב ידדון וידודון הֵנָּה והנה ויהיו נעים ונדים במחנותיהם ומערכותיהם ע"פ השדה בתחבולות מלחמה קשות ובפעולות רבות ויגיעות יתרות—אתם אל תיראו ואל תחתו מהם (שם פ' ט"ו) כי סוף שנות בית 9) בת עמי היושבת במנוחה בלא קורת ביתה בלי תנועה ותנודה

8) המבשרות, מתקוני המדינה וסדרי הממשלה, שיהיו בכל מחוז כנסיות ממונים לשלוח על ידם בשורות ושמועות, מכל הנעשה ומתחדש בכל חלקי המדינה, להודיע ולבשר אל בית המועצה אשר בשער המלך, כענין הרצים שבימי אחשורש וסדרי הבי דואר שנתיסדו בדורות המאוחרים וכבר בימי חכמי התלמוד; וכנסיות כאלה נקראות „מבשרות" כפי פקודתם, וביחיד „מבשרת" (ישעיה מ', ט').

9) השם נוה יצייר את אהל המנוחה לרועה ומקום מרבץ ההשקטה להצאן בעת ירעו כבשים כדברם; ומזה התאר: נות בית, על העדה השוקטת במנוחה; וכן הנוה והמעונגה (ירמיה ו', ב) השוכנת בנוה שאנן. וזכור אותו הציור שבפ' ז'. כי פה אינו אלא הרחבתו הפרטית והשלמתו שהתחיל בו בפתיחתו הכללית שם.

וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל׃
(יד) אִם־תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפַתָּיִם
כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף
וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ׃
(טו) בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים

ותגודה, סוף שהיא תחלק את השלל! מבלי כל נדודים במערכות ותחבולות מלחמה! כי שמעתי את תפלתכם ויצאתי לישע אתכם וללחום אני לכם ולא לכם המלחמה (שם פ׳ ע״ו. ע״ז. י״ז) ואמר ע״כ גם (יד) אם תשכבון בין שפתים 10) תחת הצל במנוחה ושביתת כל מעשה, הנה כנפי יונה 11) יונתי ובת עמי הלא בטבעה ותולדתה להיות לה כנפיים נחפים בכסף ואברות מצופות זהב וחרוץ! וע״כ אין לה לעשות כל השתדלות ויגיעה בהשגת השלל מכסף וזהב אחרי שזה קנינה העצמי בטבע, וגם בשביתה ומנוחה יגיע לה אשר לה—.(טו) בפרש, יקבץ כל רעיונותיו במאמר קצר, החודר יותר בלב השומע, ויאמר: בעת יפרש ויפזר שדי את המלכים המחוברים, האויבים הצרים מסביב, להיות נפוצים ומפוזרים מגודדים במערכות מחנותיהם ע״פ השדה—בה בעת תשלך 12) בת עמי הנות בית את הגורל לחלק שללם של המלכים אויביה הצרים עליה (אות יא), גם בשבתה בצל הצלמון 13) החופף ומֵצֵל, ושובתת במנוחה כאלו לא יצאה מצל מעונה, ומבלי כל

---

10) שפתים, הש׳: שפת, חקרנו יסודו בספרנו שושנים סי׳ א׳ סעיף ג׳. כי הוראתו כלל בני משפחתו על ענין חופה מכסה ומסתר, ושם סי׳ ב׳ סעיף א׳. בררנו את השם: שפתים, שהוא נרדף עם השם גדרות צאן (במדבר ל״ב, ע״ז) שהוא מקום סתר בין גדרות ועליהם גגים חופפים מפני הגדדים כאכסדראות פרוצות ששם יאספו העדרים בצהרים בזמן שהשמש בוער, לרבוץ בצל הגדרות והגגים; ותחת צל המשפתים, שהוא בסמוך ונראה אל שדה המרעה, ינוח הרועה וישמור צאנו, ע״ש השלמת באור המליצות שהשתמשו בהשם הזה.

11) היונה עפ״י נעימות חברתה עם בן זוגה וחמדת תמונתה ומראה נוצתה, זכתה להיות תבנית החיבה בציורי המשוררים; ועפ״י רוח החיבה המחיה את המשורר בכל דברי השיר, כמבואר בקוטב הא׳ יתאר את בת עמו בתבנית החיבה לקרוא אותה בשם „יונה״; ומצייר חמדת יונתו, אשר לה קנין טבעי בכנפים נחפים בכסף ואברות מצופות זהב חרוץ ירקרקי, אשר ע״כ שלל הכסף והזהב אך לה לה הוא בטבע ובלי כל עמל ויגיעה.

12) תשלג, כבר עוררנו בספרנו הנזכר סי׳ ח׳ סעיף ז׳, כי להיות הפעלים המשמשים את ענין הגורל פעלי ההשלכה והפלה ונרדפיהם, ע״כ ברבות הרגל הלשון בשמוש הזה קצרו במובן, ובהזכיר אך את הפעל המשמש לענין הגורל, במקום שהענין מורה עליו, מספיק כבר להוראת הכונה על פעולת הגורל; הפילו ביני ובין יונתן (ש״א י״ד, מ״ב); אף על יתום תפילו (איוב ו׳, כ״ז); עי׳ דברינו שם שבררנו את השמוש הזה על טהרתו—וכאן: תשלג, כמו: תשלך, בחלוף המוצא, כמו שכל מקור שם שלג, הוא משקל מפעל שלך, ע״ש נפלו כמושלך משמים לארץ. ולא בלי כונה החליף את הק׳ בג׳, אבל לפי הנאות לרוממות מליצתו רדף אחר קלות המבטא, להורות על קלות הפעולה, בזה פינת כונתו לצייר קלות השגת השלל בלי כל יגיעה והשתדלות—. ובפרש שדי מלכים, הוא כפלו של: מלכי צבאות ידדון; ובה תשלג בצלמון כפלו של: ונות בית תחלק שלל.

13) צלמון, יסוד ש׳ צלם הוא מש׳ צל באחוזת מ״ם המשקל עי׳ געזעניוס. והשם: צלמון, הונח על מקום התחנות המכוסה ומחופף בצל ענפי חרש מצל וכדומה. ומזה שם עצם הפרטי צלמון (שופטים ע׳, מ״ח) כמוכח ממקומו; ושם התחנה במסעות המדבר: צלמונה (במדבר ל״ג, מ״א).

בָּהּ תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן׃

(טו) הַר־אֱלֹהִים הַר־בָּשָׁן

הַר גַּבְנֻנִּים הַר־בָּשָׁן׃

כל תנודה ונפילה בחוץ במחנה ומערכות מלחמה—.הנה את הציור הנחמד הזה , אשר בו מצייר את כל פעולת עם יהודה וכל עסקה במלחמה הזאת לא לשלוף חרב לא לירות חץ ולא לסדר מערכות קְרָב—אבל רק לידות גורל על חלקי השלל הרב והעצום שנצלו להם לאין משא שלושת ימים רצופים , למי יגיע חלק זה ולמי חלק זה מהשלל ; ואת פעולת השלכת הגורל הזאת היא עושה ב ע ת ש ה צ ד הנורא שכנגדה מפוזרים ונפוצים לצור עליה בכל תחבולות ' מערכותיהם—נשגב הציור ומאד נעלה ! ואת הכל הוא משים בהמשך ה א ו מ ר ש נ ת ן ה' פ' י"ב . אשר יסודו בספור המאורע הוא המאמר הנבואיי של יחזיאל שם „כה אמר ה' לכם : אתם אל תיראו ואל תחתו מפני ההמון הרב הזה ! כי לא לכם המלחמה כי לאלהים !" וגו' וגו' . ומשוררנו פה נתן לו ציורי עוז ואומץ ביופי מאד נעלה בחיבת הקודש לעמו עם ה' וסגולתו—.

(טז) הר , ישוב לישב הפלא הזה ברעיון נשגב , כמו שהקדמנו היותו אך כמשקיע פליאות בכל תהלוכות דברי השיר , כאומר : ואם תשאל איך יתכן זה ששביתת המעשה תנצח נגד ההשתדלות החריצות והזריזות ? הנה אשיבך מלים שאין בזה כל פלא : כי באמת מה בזה גם אם התבצר האויב על ה ר ב ש ן 14) למען יהי לו התחנות הבטוחה והיותר מוכשרה לירות חיצי מות וקטל מגבוה להשחית במחנה שכנגדו ? התחשוב שזאת לו לתועלת ? לא ! לא ! אין בזה תועלת של מאומה ! כי האם ה ר ב ש ן הוא יוצא מגבול קנינו של האלהים ? הלא גם הר בשן הנהו הר של האלהים ושייך ברשותו ! והאלהים וכחו הוא שליט גם בו כאיש שורר בביתו לעשות בו כל חפצו ! ומה בזה גם אם הר בשן הוא גם הר גבנונים 15) מלא רוכסי הרים רבים וביניהם סתרי עמקים המוכשרים לארוב מבין מסתריהם להוציא את כל תחבולות המלחמה ע"צ היותר רצוי ומצליח , וכמסופר שם (פ' ט"ז) „הנם עולים במעלה ה צ י ץ 16) ומצאתם אותם בסוף הנחל" וכן שם בפ' כ"ד . „ויהודה בא על ה מ צ פ ה למדבר" , מפורש שהגביהו האויבים תחנותם על ההרים הגבנונים ומבין סתרי הנחל שביניהם ארבו ו ה צ י צ ו פני מדבר י ר ו א ל 17) להתנפל על המחנה העוברת שכנגדם

---

14) קבוץ העמים בני מואב עמון ויושבי הר שעיר שבאו על יהודה במלחמה הזאת , הם שכני ארץ סיחון ועוג מלך ה ב ש ן כנודע מספורי התורה ; ומחנה האויב בחרה לתקוע יתדה על־ ובין־גבנוני הר הבשן , שבסתר רוכסי ההרים מצאו להם מקום מוכשר לארוב ולהתנפל על צד שכנגדם ולירות ממרום גבנוניהם חיצי קטל ומות על המחנה העובר מתחת לתחנותם , כרגיל בדתי התכסים שבתחבולות מלחמה .

15) ג ב נ ו נ י ם , מחובר מרוכסי הרים בעלי ג ב וחטוטרות הנגבהים משפלות העמקים שביניהם .

16) מעלה הציץ, הוראת השם (הבודד בכה"ק) הזה מל' „מ צ י ץ" (שיה"ש ב' , ט') כידוע ששמות המקומות הונחו בעצם ובאמונה להורות על תכונתם ואיכותם : ע"כ קרא שמה מ ר ה (שמו' ט"ו , כ"ג) וכן כולם , כאשר כן קרוב לשער כי

17) השם „מ ד ב ר י ר ו א ל" אשר הנהו גם הוא בודד רק במקומו זה ואפס זולתו , נקרא מפי הנביא ע"ש המאורע הצפוי במלחמה הנסיית הזאת , ששם י ח ז ו ו י ר א ו מ ר א ו ת א ל ה י ם שילחם להם על אופן נפלא כזה ; ו ש ה א ל י ר א ה וימצא את הנחבאים המסתתרים במחבואי צפונות שבין הרכסים ל ה צ י ץ ולארוב במסתרים , כענין הצפיה הרוחנית על מקום ה ר ה מ ו ר י ה בפי ראש האמונה : ה ו י ה יִרְאֶה אשר יאמר היום בהר ה' יֵרָאֶה (ראשית כ"ב , י"ד)—.

(יז) לָמָּה ׀ תְּֽרַצְּדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים
הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ
אַף־יְהוָה יִשְׁכֹּן לָנֶֽצַח׃
(יח) רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם
אַלְפֵי שִׁנְאָן אֲדֹנָי בָם

שכנגדם להרים ולהשבית—בכ"ז מה תועלת בכל אלה? הלא גם הר בשן הוא הר של האלהים וקנינו השייך לו! והולך ומבאר במלים ברורים כלועג להם (יז) למה ולאיזה תועלת אתם האויבים מ ר צ ד י ם 18) ומארבים בצדיה וממסתור על ובינות ההרים הגבנונים? מה תועיל זאת לכם? השתדלותכם בזה אך הבל! כי הלא את ה ה ר—ח מ ד א ל ה י ם ל ש ב ת ו! 19) האלהים חמד וקדש ובחר לתקוע יתד מחנהו שלו שמה—ואם ה ו א איפא חמד לשום משכנו שם הלא ה ו א ה ו י ה! ובעת אף גם זאת ש ה ו י ה ישכון ל נ צ ח 20) נגדכם! כאומר ברוח לעג: הנה אתם בחרתם לכם את התחנות המוצלחה הזאת על ההר, והאלהים חמד לשום משכן תחנותו שלו שמה, ונראה איפא מי מכם ינצח אם אתם אם האלהים שהוא הויה ית'? הלא בעת ובלי כל ספק שהויה ישכון ל נ צ ח והוא ינצח! כי הלא (יח) רכב אלהים ר ב ו ת י ם! ורבים אשר אתו מאשר אתכם! וכופל ומבאר א ל פ י ש נ א ן! 21) המון אלפים אנשי צבא שקטים ושאננים שאין להם צורך להתיגע ולעמול בפעולות מלחמה כבדות וקשות, ורק בהשקט ובשאנן ג"כ יצליחו ללחום ולנצח נגד כל מתנגדיהם—ולפי"ז אנשי צבא כאלה גם מלך עצמם הם ראוים איפא לנצח; ונוסף לזה עוד מלך מנהיגם ושר צבאם הגבור והנערץ שהוא א ד נ י! כי הלא א ד נ י ב ם! וד' הוא ההולך בראשם ומסדר מערכות מ ל ח מ ת ם! הכי יש עוד להסתפק אם מחנה כזאת תנצח?—התבונן ברוח העליונות של קלסה המרחף ע"פ הציור הנשגב הזה לפחות את שלהבת קדושת אמונתו של המשורר, בה' אלהי ישעו, ולהרחיב פיו על אויביו שנואי נפשו—וכאשר עברה השלהבת המתלקחת הזאת בכל מסלות לבבו, חפש ובדק מלים גבורי כח להוציא את ציור רגשותיו מן השפה ולחוץ, ולא מצא בכל המון רבבות אלפי המלים שבשפת כל לשון, שיהיה בכחם לתת ציור ודמות לפלא נשגב ונערץ בקודש כדוגמת המחזה הנפלא הזה, זולת בשני המלים „ס י נ י ב ק ד ש!" כאומר: הנה כל ענין המחזה הנפלא, הוא ביחס ק ד ו ש ת ו ושגוב הצטיינותו, ענין מחזה ס י נ י! ואין בכל היצירה כולה דמות אחר לערוך בדוגמא לענין

---

18) ת ר צ ד ו ן, עי' געזעניוס ש' רצד, שהעיד על הוראתו בל' ערבי ענין הצלה וצדיה בעין לטובה לארוב בסתר למען לכוד ילכוד; ואני מצאתי ת"ל שהשתמשו חז"ל על הענין הזה ממש בהש' הזה ויק"ר פ' כ"ו „אזל ו ר צ ד וחמא יתי'" כו' ע"ש הענין. ומן התימה שהשמיטוהו בעל הערוך והמוספי ז"ל ושאחריהם?

19) ל ש ב ת ו, ישכון, משותף עם מליצת ירמיה (מ"ט, ל"ח) ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים, ע"ש והבן.

20) ל נ צ ח, לנצוח; כמו יבחן איוב עד נצח (ל"ד, ל"ו) וכמוהו עוד.

21) ש נ א ן, תאר מל' שאנן בשרוש, כמו: זעוה זועה ודומיהם. ובזולת כונתו בתאר הזה המבוארה בפנים, עוד לו כונה שניה כמו: ש א נ ן מואב מנעוריו (ירמיה מ"ח, י"א) שהמדינה שלא התגרו בה מלחמה זמן רב, יתעלם כח צבאותיה ואנשי מלחמתה בשעור מופלג להראות נצחונות נפלאות על שדה הקרב, כנודע בקורות המדיניות.

סִינַי בַּקֹּדֶשׁ׃

(יט) עָלִיתָ לַמָּרוֹם׀ שָׁבִיתָ שֶּׁבִי

לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם וְאַף סוֹרְרִים

לִשְׁכֹּן׀ יָהּ אֱלֹהִים׃

לענין הנפלא והנערץ בקודש הזה, זולת ענין ס י נ י הנפלא בקודש כמוהו, ואפס זולתם בדומה להם!—ומעתה הוא חוזר להמשך שירו: באמת ובפועל כן היה שאתה נאות; כי באמת גם (יט) עלית ל מ ר ו ם ה ה ר לשכון שם אתה יה אלהים! ג ם ש ב י ת ש ב י! גם ל ק ח ת מ ת נ ו ת ב א ד ם ו א ף ס ו ר ר י ם! 22) בזה הוא מצייר תגבורת כח האלהים לעומת חלישות כח האדם המתקוממים נגדו—שאין נצחונו כנצחון צד הגבור נגד צד החלש בשני צדדים של בני אדם, אשר אף שצד הגבור ינצח לבסוף, בכ"ז גם צד החלש י ת ע צ ם נגדו בכל כחו וילבש עוז לאמץ שארית כחו מבלי ל ת ת משלו מאומה עד שינוצח; לא כן הוא פה, שהצד האחד הוא האלהים, והצד השני שכנגדו הוא ה א ד ם, לא יצוייר באופן כזה, אבל ההכנעה מצד האדם הוא כענין נ ת י נ ה ומסירה בחפץ ורצון ולא בשום התעצמות נגדו כבי', כי מה יעוז אנוש נגדו? ע"כ השבי שבית והכנעת היה כענין ל ק י ח ת ו ק ב ל ת מתנות ב א ד ם בו"ד שהוא חלש באין ערוך נגד כחך הבב"ת—. ב א ד ם ו א ף ס ו ר ר י ם!—באדם שהם בשר ודם יציר חלש נגדך, ונוסף על חלישותם מצד שהם אדם, עוד הם ס ו ר ר י ם! רשעים בוגדים בני בלי אמון—אשר בגידתם תכריע עוד להראות כח משפטך על רשעתם שהעזו בהותם, בודאי תוסיף זאת עוד דלות בחלישותם, עד גם שלא להחזיק מעמד נגדך בעל הכח הבב"ת ושונא רשע תכלית שנאה—.ואתה הקורא! שים לב להתבונן בעצמך ומבינתך בכל הציור הרם והנשגב שבו יצייר את הפלא המצויין שבאות ט'! כי באמת אין בכח עטי להרחיב את הציור כדי מדתו ושעורו שראוי, במלים פשוטים; ואך לב כל מבין ומעמיק בשום שכל, יתבונן בעומקו ורומו עפ"י המלים האלהיים שבחר לו המשורר הקדוש בקצורו, וכל הרחבה בם במלים פשוטים תזיק ולא תועיל—.

ברוך

---

22) שעורו: ע ל י ת ל מ ר ו ם, לשכון יה אלהים, שבית שבי לקחת מתנות באדם ואף סוררים; והמבין נכוחות יכיר נועם סדורה של המליצה כמו שהיא, לפי חבור עניני הפעולה ועוז הקריאה—.ובמליצת: ע ל י ת ל מ ר ו ם, מצייר את ציורו של ר' שמעון בן חלפתא בספרי פ' האזינו פיסקא ש"ט על הפ' עם נבל ו ל א חכם הלא הוא אביך קנך שאם היה חלש למעלה וגבור למטה מי נוצח? שמא אתה יכול לו? וכ"ש שגבור למעלה וחלש למטה!—ובאגב לא אחדל מלהעיר שהלשון בספרי שם: ר' שמעון בן חלפתא אומר מ ש מ ו שאם היה חלש כו', ובהגהות הגר"א ז"ל (ווילנא תרכ"ו) מוקף תיבת "מ ש מ ו" בחצאי עגולין לסי' המחיקה, כמו שלכאורה היא משוללת הבנה עי"ש. אולם שים עיניך בקהלת רבה סוף פ' שמור רגלך מביא את מאמר רשב"ח הזה ומסיים עליו בזה"ל "וקדמך הכתוב כי האלהים בשמים ואתה על הארץ"; כלומר שציור הזה שאמר רשב"ח להסביר בזה מליצת: עם נבל ולא חכם הלא הוא אביך קנך, מסברה דנפשי', כבר קדמו הכתוב בקהלת: כי האלהים בשמים ואתה על הארץ; ומעתה זאת היא גם כונת לשון הספרי: רשב"ח אומר מ ש מ ו, משמיה דנפשיה, שאם היה חלש למעלה וכו' אבל כבר אין הציור הזה חדש, כי "וכן ה ו א א ו מ ר כו' כי האלהים בשמים ואתה על הארץ" וסיום: וכן הוא אומר, בספרי, הוא אותו הסיום: וכבר קדמך הכתוב שבמדרש—.ובשמו"ר פ' כ"ד מביא ג"כ את מאמר רשב"ח הזה על הפ' עם נבל וגו' ואין שם הסיום: וכן הוא אומר, ע"כ לא הקדים גם את תיבת "מ ש מ ו".

(כ) בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם ׀ יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ
הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה׃
(כא) הָאֵל ׀ לָנוּ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת
וְלֵיהוִה אֲדֹנָי לַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת׃
(כב) אַךְ־אֱלֹהִים יִמְחַץ רֹאשׁ אֹיְבָיו
קָדְקֹד שֵׂעָר מִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו׃
(כג) אָמַר אֲדֹנָי מִבָּשָׁן אָשִׁיב
אָשִׁיב מִמְּצֻלוֹת יָם׃
(כד) לְמַעַן ׀ תִּמְחַץ רַגְלְךָ בְּדָם
לְשׁוֹן כְּלָבֶיךָ מֵאֹיְבִים מִנֵּהוּ׃

(כ) ברוך, אחרי השלימו את ספור מפלאות המאורע, הוא נותן הודאה וברכה; אבל כאשר שם לבו לתת הודאה וברכה על הנס הנפלא הזה, הנה הוא רואה א"ע כפוגם בכבודו של אלהי ישעו, אם ייחד את ברכתו על פרט ישועתו הנסיית הזאת לבד וביחוד, אחרי שבאמת תדירים חסדו ונפלאותיו בכל יום ובכל עת ובכל שעה; ע"כ הנהו כולל בברכתו: ברוך ה'! אשר יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה ותדיר! והדשים לבקרים רבה אמונת חסדו וישעו אתנו! — והתבונן על מלילת „יעמס", שהוא יצייר שביתת כל מעשה ושלילת פעולת ידים עוזרות (מיט ווירקונג) מצדנו, ורק כמעמיס על חמורו ובהמתו, שהחמור עומד ואינו עושה כל מאומה, ורק המעמיס עושה את כל הפעולה, כן כבי' הקב"ה מעמיס הוא לבדו עלינו את ישועתנו תדיר ואנחנו עומדים במנוחה ושביתת כל מעשה ופועל ידים עוזרות לזה — (כא) האל, יצייר כי האל ביחס לנו עם סגולתו, הנהו רק אל למושעות; כלומר כאלו כל עסקו ומעשהו תדיר, הוא רק להמציא מושעות ותשועות לנו עם סגולתו ואין לו עסק אחר זולת זה — ולפני אלהים ה' יש ונמצא תוצאות גם למות — גם שערי המות, שעפ"י הטבע כל בואיהם לא ישובו, לפניו לא ננעלו ויוכל לפתחם ולתת תוצאות גם מהם, למי שיחפוץ להוציאו מהם ולהשיבו אל ארץ החיים. — ולעומת מה שלנו הוא אל אך למושעות ופותח לנו תוצאות גם ממות, הנה לעומת זה (כב) אך אלהים זה עצמו כבי' ימחץ ראש אויביו ואת הקדקד השעירי המתגאה בכחו, של המתהלך באשמיו — כלומר כמו שהוא אל טוב ומושיע לנו עם סגולתו, כן הוא אל נוקם ובעל חימה עריץ, משלם גמול לאויביו עושי רשעה המתהלכים בגאות אשמיהם, אשר הם אמנם גם יאשמו לאבדון, עפ"י אשר ימחץ ראשם בגאותם עם קדקדם השעירי שבו יתגאו ויעיזו בהותם נגדו כבי' — התבונן בתעלומות מליצתו! — (כג) אמר, יבאר את החלטתו זאת בשתי חלוקותיה, ומסבב את פני הדבור לענין המאורע; על החלוקה הא': לאלהים ה' למות תוצאות, יאמר: אמר ה' מבשן אשיב! גם ממקום המסוכן מחנה האויב שבבשן, שלפי הטבע הוא מאין תקוה להיות תקומה ותוצאות ממנו, גם ממנו אני אשיב ואמלט; כי הלא אני בכחי להשיב גם ממצולות ים, אחרי שלפני פתוחים תוצאות גם ממות! — ועל החלוקה הב' „ימחץ ראש אויביו", אמר (כד) למען תמחץ־תדדה רגלך ותתרחץ בדם מתקוממיך! — והוא מינה את מאכל לשון כלביך

(כה) רָאוּ הֲלִיכוֹתֶיךָ אֱלֹהִים
וְהֲלִיכוֹת אֵלִי מַלְכִּי בַקֹּדֶשׁ:
(כו) קִדְּמוּ שָׁרִים
אַחַר נֹגְנִים
בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפֵפוֹת:
(כז) בְּמַקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים

מבשר האויבים המתהלכים באשמיהם—התבונן בציור הנצחון הנערץ הזה שלא חשך גם בוז וקלסה על האויב המתגאה הרשע המגולה לאמר שבבשרו יפרנסו את הכלבים! 23)

ואחרי שברר בכל מה שקדם כי כל הנצחון הנפלא הזה אך מעשה האלהים הוא, יגביה עוף לצייר אשר אך את האלהים, מ נ צ ח ם האמיתי, הם מעבירים עתה ברגש לבאותיהם במקהלות ה מ ס ע בהמון חוגג (פראצעסיאן) הזה, ששם עוברים במערכות המשוררים והמנגנים האלה, ואך לו לבדו ישימו כבוד התהלה והתפארת הזאת; ויאמר (כה) ראו הליכותיך אלהים, שעברת ברגש לבאך מ מ ר ו ם, בכל תהלוכות המלחמה הנפלאה הזאת; ומתלהט תיכף בשלהבת חיבת הקודש, לבאר: ה ל י כ ו ת אלי! אלי ש ל י! שהוא הוא מלכי בקודש! אשר בידם עלילות הקודש והפעולות המצויינת הנסיות, הנה הוא מ ל כ י ומנהיגי האמיתי הלוחם מלחמותי, הוא ולא אחר—הנה מפני שראו הרואים, הם מקהלות הנאספים פה כולם, את הליכות מלכי בקודש הזה, ע"כ (כו) קדמו מערכת שרים בפה, אחריהם מערכת נוגנים בכלי שיר, העוברים בתוך שני שדרות עלמות תופפות מזה ומזה לרחוב התהלוכה, שזה ציור מסעם בהדרת תפארה; ואך לכבודו של מלכי בקדש, ולא לכבוד המלך בו"ד, ולשיר תפארת עוזו שלו, נקהלו כולם ב ע מ ק ב ר כ ה הזה לשוב לירושלים (אות י"ב) בשמחת נצחון ומסע עוז ותפארת הזה.—והנהו קורא ומזהיר לבעלי המסע במקהלות האלה, שיתנו לבם לכוון את הכונה האמיתית בפעולתם זאת, לבל יחטאו את המטרה הקדושה בו, ואומר (כז) במקהלות, ברכו אך את האלהים לבדו! את האלהים שהוא אדני ממקור ישראל! 24) וראשית
מקור

23) מ נ ה ו, עבר מבנין הכבד מענין מנה וחלק מזון בסעודה, ואבר הלשון ידובר עליו הרבה גם בל' זכר, איוב כ"ז, ד'. איכה ד', ד'. תהלים ק"כ, ג'. ועוד. וציור הבוז והקלסה על שנוא נפשו בזה, משותף עם ציור: אשר מאסתי אביתם לשית עם כ ל ב י צאני (איוב ל', ב) שברצותו להשפיל ערכם לא מצא תאר אחר לכנות על הרועים שומרי מ ק נ ה ו, רק את התאר: אותם שהיו משותפים בעסקם עם ה כ ל ב י ם ב ש מ י ר ת צ א נ י—.

24) עי' דברינו למעלה סי' י"ז בבאור מאמר חנינה ב"ה ר"י ומליצת: תרועת מלך בו. ולהוסיף באור בציור הזה לא אחדל מהעמידך על יושר כונת המשורר בפ': ואתה קדוש יושב תהילות ישראל (תהלים כ"ב): המשורר יצייר א"ע כהולך מתייר ומבקש ל מ צ ו א את א ל ה י ו—שנעלם ממנו עזב אותו והתרחק מ י ש ו ע ת ו ומדברי שאגתו (שם פ' ב'); והוא הולך מבקש ומתייר יומם, בקול קורא „א ל ה י!"... ולילה „א ל ו ה י!"... ואין עונה על קריאתו ומפיק השקטה על שאגתו (פ' ג')—...—אשר שלילת המענה העלה הספק בלב לחשוב (ח"ו) כי מסתמא אין במציאות מי שיענה—ומשים א"ע כמתהפך מתקלע ומתייר במחשבתו למצוא החלטה לברר את הספק הזה,
מזכרונות

אֲדֹנָי מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל׃
(כח) שָׁם בִּנְיָמִן ׀ צָעִיר רֹדֵם
שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם

מקור התגלות אדנותו בעולמו, נובעת ממקור מעין מפלאות הנהגתו בקורותיו של עם סגולתו ישראל!—ותדעו היטב ליחס כל העוז והתפארת אך לו לבדו ולא לאחר זולתו.—(כח) שם, הרעיון של ה' ממקור ישראל, הוליך את המשורר להביט לאחור, תחת מסוה העבר מקורותיה של עם הסגולה הזאת; ולחזק את הציור כי כל נצחונותיה של האומה הזאת מאז היותה, הם רק נצחונות של אלהים מעוזה, ולא בכח של מלכיה ושרי צבאותיה מבני אדם, הביט לאחוריו לזכור קורות מני קדם, שגם לפני מלך מלך משבט יהודה שגבר באחיו, וגם בזמן שהיה המלך הנבחר מקטני שבטי ישראל, שהוא בנימין צעיר (השקפה לאחור על מלחמות שאול בן הימיני) גם הוא רדה 25) מלכים אויביו והראה נצחונות נפלאות.—יען כי באמת גם שרי יהודה, אין כחם בגבורתם העצמיי שלהם בטבע, רק הם הרגמה 26) וכלי המפץ

בזכרונות קורות התבל ומנהגיה; ואיש קל עף להעביר בזכרונו את כל תולדות ומאורעות האומה הישראלית—ותיכף מגלה את אלהיו ומקום תחנותו כבי' . . . והוא שתכונת מקום שבתו ומציאותו הוא בתהילות ישראל—זכר את שירת הים, ומצא שם יושב אלהים קדוש בישראל; זכר את שירת דבורה, ומצא שם יושב אלהים קדוש; וכדומה מצא בכל התהילות שישתבח בם ישראל, את אלוה קדושו יושב שוכן שמה ושם מציאותו ומשכן כבודו שאין להכחיש—וכמו שמבאר: בך בטחו אבותינו, ואך בטחו . . . ותיכף ותפלטמו! אליך אך זעקו . . . ותיכף ונמלטו! בטחו . . . ולא בושו משברם!—הרי שנמצאת למו, ולא נעדרה ח"ו מציאותך מקורותיהם—וא"כ בודאי הנך במציאות, ויוחלט איפה כי יש אלהים! —ושב המשורר בדרך ענוה לתלות החסרון בו, ואומר: ואף אמנם כי אנכי תולעת ולא איש, חרפת אדם ובזוי עם, עד שכל רואי ילעינו על בטחון שפל אנשים כזה ויפטירו בשפה ויניעו ראש לאמר בדרך לעג ובוז: הראיתם? גם זה השפל מחשיב עצמו כראוי להיות גול אל ה' שיפלטהו ויצילהו כי חפץ בו? היתכן שיחפוץ להזדקק לבזוי עם כזה?— . . . אבל יען כי אתה גוחי מבטן מבטיחי על שדי אמי עליך השלכתי מרחם, כלומר לא מנעת גם ממני חסדך בשמירת יצוריך, ובזאת גם אני איננו נופל מכל יצוריך; הנה כי כן ידעתי כי גם אלי שלי ג"כ אתה! כי ביחס הזה גם קטון גם גדול הוא יציר באין הבדל, וא"כ גם לי הצדקה לבטות בך וליחל לחסדך! ע"כ אל תרחק ממני וגו' וגו'. הבן שם המשך המליצות כי קצרתי—וממוצא הדברים תשכיל על עומקה ורומה של מליצת משוררנו פה: ה' ממקור ישראל כמבואר בפנים, וכדמפרש ר' עקיבא (ירושלמי סוכה פ' ד' ה"ג אשר פדית לך גוים ואלהיו, כבי' כאלו עצמך פדית.—שוב מצאתי לשמחת לבי באגדת בראשית (אחרי שהגיע לידי, עי' מסלת שדה כובש הערה י"ג אות י"ג) פ' י"ח, שכונתי בזה לדברי קדשם ז"ל בזה"ל „ומנין שאף הקב"ה מפני היכן אמר להם מכם אני? שנאמר ומושלו מקרבו יצא זה הקב"ה שנאמר במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל"—עכ"ל. וברוך ה' אשר הנחני בדרך אמת למצוא דעת קדושים!

25) רודם, מ"ש הנסתר הוא על כללות העמים הנכנעים, וכן מ"ש הנסתר שבתיבת רגמתם.

26) הוראת פעל: רגם, ידועה, ומקום קבוץ האבנים המושלכים נקרא: מַרְגֵּמָה, והאבנים הפעולים בפעולת הרגום נקראים בשם הכלל: רִגְמָה, עי' דוגמת זה בש': לחם, בספרנו שושנים סי' כ"ה בד"ה אבל כתר נא לי—. ועל ציור משוררנו פה עי' דברינו למעלה סי' נ"ט בהערה. והמבין המעמיק ישכיל את בחירתו להשתמש פה בהש' רגם, ולא בש' קלע, עפ"י ההבדל שלפעולת הַקְּלִיעַ יש להשגיח גם על איכות וכשרון האבן הנבחר להתקע בכף הקלע (ש"א י"ז, מ') שיהיה מוכשר לקלוע בו ולכוון את מטרתו, משא"כ לפעולת הרגימה אין להשגיח כלל על איכות וכשרון האבן רק על כח הרוגם הפועל בו—.

שָׂרֵי זְבֻלוּן שָׂרֵי נַפְתָּלִי׃
(כט) צִוָּה אֱלֹהֶיךָ עֻזֶּךָ
עוּזָּה אֱלֹהִים
זוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ׃
(ל) מֵהֵיכָלֶךָ עַל־יְרוּשָׁלָםִ
לְךָ יוֹבִילוּ מְלָכִים שָׁי׃
(לא) גְּעַר חַיַּת קָנֶה

השפן ואבני הסלע, שבהם יצפן האלהים את האויבים, והם רק אבני הרגמה המושלכים מידו של האלהים המנצח במלחמותיהם ומשתמש בם בכלי מפץ, שאינם עושים על דעת עצמם ובכחם שלהם, רק על דעת ובכח יד המשתמש בם לחפצו; ואין הבדל איפה בין אם האבן המושלך הוא בן שיש או אבן סיד, כי אין להאבן להתפאר כי כחו או תבונתו מחץ את האויב שעליו נפל ושפעל כל מאויה בהרגמתו אותו; וכמו כן אין הבדל אם שרי יהודה המיוחסים בגבורה היו הרגמה, או שרי זבלון, או שרי נפתלי, (השקפה לאחור יותר קדום עוד, על מלחמת דבורה וברק בן אבינעם, לפני מלך כל מלך עוד בישראל—) מקטני השבטים שאין להם יחס בגבורה, הם היו הרגמה, כי הכל אחת היא, אחרי שכח הנצחון הוא של האלהים שהשתמש באבני הרגמה—וכמו שמבאר במלים ברורים: יען כי (כט) צוה אלהיך עוזך! וכל עוז הנצחון הוא רק של אלהיך לבדו ולא של שרי צבאך הנלחמים!— וכן גם עתה העוזה הגדולה 27) והנצחון הנפלא שנעשה עתה, הלא זו פעלת אתה אלהים לבדך לנו! אתה לבדך ולא כל אחר זולתך! —— ותיכף יתלהט רוח המשורר בשלהבת אהבתו לעיר קדשו ובית מקדש האלהים הבנוי בתוכה (אות ה'); ואומר כמצדיק את פועל האלהים בעוזה הגדולה הזאת (ל) מהיכלך! היכל קדשך ששם שכינת עוזך!—על ירושלם! עיר הקודש העיר שבחרת בה!—והם קריאות התפעלותיות מתגוללות מרגשות הנפש המתלהטת, שאין בכחם להוציא יותר ממלים בודדים בלי כל דברי ספור ופעלי עזר (כנודע למבין בחכמת השיר) וכאומר: הכי יש להתפלא במה שנעשית עוזה גדולה כזאת? הלא אותה נעשית בשביל הצלת היכל קדשך! הלא בשביל לגונן על ירושלים עיר בחירתך!! ומה פלא בזה? ומסיים להתם החלטת תוקף ועוז: הלא לך, אחרי שהדבר נוגע בשלך, הלא לך בטח יובילו כל מלכים שי ויכנעו תחת ממשלת עוזך! ואין בזה כל פלא עוד—וזאת היא גם צפיה רוחנית על העתיד שנתקיימה כפי המסופר בדה"ב י"ז, י"א. וכמו שנתבאר באות י"ג ע"ש. ובעוז רוחו הסוער בכל מערכת דברי השיר הנשא מיחס את המנחה שהביאו ליהושפט, כי לאלהים יביאוה, יען כי הנצחון והעוז איננו של יהושפט אך לאלהים לבדו וכאמור.—(לא) גער, זהו הנוסח של צוה אלהיך עוזך; והנה לנוכח פני המשורר פה מנהגו של אסא (אביו של מלכו יהושפט הזה) המסופר במ"א ט"ו, ובדה"ב ט"ז

27) עוזה, הה"א נוספת בשמות מופשטים להגדיל ולהאדיר כחו של השם והוראתו, כמו צדק, צדקה; עול, עולה; אור, אורה; ישע, ישועה ודומיהם הרבים. וחדשתי בזה שמושי לשון בבאורי לס' איוב ג', ד'. בס"ד.

עֲדַת אַבִּירִים ׀ בְּעֶגְלֵי עַמִּים

ע"ז, שכאשר בנה בעשא מלך ישראל נגדו את הרמה, לקח את כל הכסף והזהב מאוצרות בית ה' ומאוצרות בית המלך, וישלחם שוחד אל בן הדד מלך ארם, שיעזרהו נגד בעשא; ועל מעשהו זה הוכיחו חנני הרואה, כמסופר בדה"ב ט"ז, ז'. ח'. ט'. והתוכחה הזאת הכתה שורש בלבב בנו יהושפט זה אחריו, כי נשען על ה' אלהיו במלחמתו הנוראה הזאת, וע"כ גם נושע בה'—ומזה עשה לו המשורר פה ציור נשגב, ששם בפי לווי השוער של האלהים, נוסח זה, כאלו שמע המלך העומד בראש עמו, מפי אלהי מעוזו, לאמר: אתה עם יהודה! המתרפס ומכניע עצמך להיות מרמס רגל, שמנהגך לבקש עזר ממלכים שכניך ברצויי כסף, (או ברצוים ותחינות מכסף), המרצים אותם לעזרתך, חדל לך עתה מזה! אבל בטח בי ובישועתי שלי, אשר אך בגערה, כמו שנוערין על חתול וכלב הביתים, גער לגרש מפניך חית קנה 28) שהתגברו בין גבנוני הר הבשן; יען שחית קנה הזאת הם עדת אבירים וגבורים, רק בין עגלי עמים 29), שבערך יתר העמים זולתם החלשים כעגלים לטבח יובלו, הם נדמים כאבירים גבורי כח, אבל באמת הם חלושים בעצם, ואך מגערתך ינוסון ויסורו ממך לברוח בהחבא—.
התבונן בנעימות המליצה ונאות נאומה, את אופן הבוז והקלסה שבחר לשפוך על אויביו שנאי נפשו, בכל השתדלותם להתגבר בין גבנוני הבשן, בשם מקום המרעה השמן לאבירי החיה והבהמה אשר יעוזו בכח גבורתם להטיל אימה ופחד על כל הבא בקרבתם; וכן נדמה האויב לעוז בכחו וגאותו, בהיות לו שם המקום היותר מוכשר להוצאות תחבולות מלחמתו, על עם יהודה שמנהגו להכנע ולהתרפס בבקשת עזר ממלכים אחרים, וביותר במלחמה נוראה כזאת שהיה להם מגור מסביב ויראה ופחד גדול עד בלא ידעו מה לעשות; והמשורר שם בלווי השוער של האלהים (ברוא רוח ה' בדבר בפי יחזיאל, אשר כפי השערתנו למעלה הוא עצמו משוררנו פה—) בלא יחת עם יהודה ולא יירא כלל מפני גאון עוזו של האויב העז הזה, אבל יהי לבו נכון בטוח באלהיו, שיגרשם וידיחם מפניו בגערה ותנופת יד חלושה, כמו
שנוערין

---

28) הקנה, מקום גדולו הוא, כמו הסוף והגמא, בארץ לחה וביצה: בסתר קנה וביצה (איוב מ', כ"א); קנה וסוף (ישעיה י"ט, ו'); לקנה וגמא (שם ל"ה, ז); וארץ הבשן היא מקום בצה מלאה לחות (עי' געזעניוס שפותר כן הוראת שם העצם „בשן" מל' ערבי). וע"כ היא מגדלת מרעה שמן וטוב לחיה ולבהמה, שישמינו ויבריאו בכח עצום למאד, עד שנהיה למלה ולמשל: אבירי בשן (תהלים כ"ב, י"ג); פרות הבשן (עמוס ד', א); אילים בני בשן (דברים ל"ב, י"ד); ומשוררנו כולל אותה בשם: חית קנה, אשר יכנה זאת על עדת האויבים, שהתגברו בין גבנוני הר הבשן, מקום מרבץ האבירים פריצי החיות.—והנך רואה כי יתם מקומו של הנביא עמוס אשר היה בנוקדים (רועי מקנה שמן), הוא מתקוע (עמוס א', א') ומקום מערכת המלחמה ג"כ היה במדבר תקוע (דה"ב ב' כ', כ'); ומלך מואב, אחד העמים המחוברים במלחמה הזאת, היה נוקד (מ"ב ג', ד')—.

29) עגלי עמים, כמו: תולעת יעקב (ישעיה מ"א, י"ד); נחושתם (ירמיה נ"ב, י"ז); שאין הסמיכות והכנוי בם ביחס הקנין מחוץ, רק ביחס הקנין העצמיי, וכן כאן. ועפי"ז תבין מאמרם ז"ל בב"ר פ' מ"ג: קונה שמים וארץ, ממי קנאן? ר"א בשם ר"ח ור"י, ר' אבא אמר כאינש דאמר פלן עינוהי יאי שערי' יאי, הכונה: כמו שלפי הרגיל מורה הכנוי על יחס הקנין מחוץ, ובאמרנו: שדהו וחמורו, כונתנו השדה והחמור שקנה לו לעצמו מזולתו, משא"כ יחס הקנין המכוון בכנוי: עיניו או שערותיו, שבהם המכוון בקנין העצמיי שלו בהם—וכן הכונה במליצת קונה שמים וארץ, והבן

מִתְרַפֵּס בְּרַצֵּי־כָסֶף
בִּזַּר עַמִּים קְרָבוֹת יֶחְפָּצוּ׃
(לב) יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם
כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים׃
(לג) מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ שִׁירוּ לֵאלֹהִים
זַמְּרוּ אֲדֹנָי סֶלָה׃
(לד) לָרֹכֵב בִּשְׁמֵי שְׁמֵי־קֶדֶם

שגוערין על חית הקנה החלושה הנכנעה וְיֵרָאֶה מגערת בעליה; עד שיצוייר כל אבירות תקפה של עדת האויב, רק בערך אבירים בין יתר העמים, שהם עגלים חלושי כח, אבל לא בערכך עמי סגולתי, כי מפניך נשבר עוזם וינוסו מפניך! — ואחרי הציור הנמרץ הזה, עלץ לב המשורר בה' מעוזו, ובצפיה רוחנית יביט על העתיד ויקרא בעליצות לב: האח האח! בזר עמים קרבות יחפצו! בלווי העוז הזה כבר פזר 30) האלהים, על נקלה ובאפס יד, את כל העמים הנמצאים בתבל, אשר יחפצו קרבות בעתיד ללחום נגד עם יהודה! לא יוסיפו לשאת ראש עוד, ולא יחודש בלבם החפץ 31) להתחבר ולהתקשר על עם ה' וסגולתו! כי מפלת קשר העמים המחוברים האלה מבני מואב עמון ויושבי הר שעיר, תהיה להם למופת ולראי מגור, לירא ולפחוד מלהתקשר נגד מנצחים באפס יד באשר כאלה אשר ה' נלחם להם! — וזוהי צפיה רוחנית אשר נתקיימה באמת ובפועל כמבואר באות י"ג. — (לב) יאתיו, לעומת הפזור שיהיה בין העמים מלהתקשר במלחמה עוד, לעומת זה יהיה ביניהם קשר, שיאתיו כולם חשמנים 32) מני מצרים, ויחוברו יחד עם כוש; אשר את ידי עם כוש הזה, תריץ ותזרז, בהשפעת מוראך וכבודך, אתה עם יהודה, לשאת תדיר בזריזות מנחה לאלהים, וכל עסקם יהיה למלאות ידיהם עבודה להוביל שי לה' צבאות, מלכך המנצח במלחמותיך בגבורות ישע ימינו משמי מרום. — והצפיה הזאת ג"כ נתקימה כמבואר באות י"ג.

עתה ישים המשורר פניו לחתום את דברי השיר; וישכיל פיהו לעשות החתימה מעין הפתיחה לצאת בפתח שנכנס בו; אבל עפ"י המשך דברי השיר התרחב לו הפתח, ותחת שבפתיחתו היה דברו מיוחד רק אל בני עמו הנאספים במקהלות המסע המפואר בסוד הנצחון, הנה עתה בצאתו ישים דברו אל כל (לג) ממלכות הארץ, אחרי שעתה אותם כולם נכנעים תחת ממשלת האדון ה' צבאות (בפ' הקודם); וקורא לכולם: שירו לאלהים! זמרו ה' סלה! הכירו ודעו כולכם כי אך לאלהים לבדו נאוה התהילה ותפארת הנצחון, כי את הכל הוא עשה! וזאת היא אותה הקריאה עצמה שבפתיחתו פ' ה': שירו לאלהים זמרו שמו! ובאותה הכונה שבשם כמבואר. — וכן הוא הולך ומסיים את הקריאה הזאת (לד) לרכב, אבל

---

30) בזר, גם פה באה בקלות מבטא הב' נגד כבדות מבטא הפ"א, להורות על קלות הפעולה, כמו בתיבת תשלג פ' ט"ו.

31) יתפצו משותף עם הציור: זכור מלחמה אל תוסף איוב מ', ל"ב.

32) חשמנים, השמנים והבריאים, עי' געזעניוס. וזהו מקביל לעומת „חית קנה" שתאר בה את קבוץ העמים המתקוממים כנ"ל, ולעומת זה יקביל כי הבריאים והשמנים מני מצרים, יאתיו להכנע ולהשתעבד בהובלת שי.

הֵן יִתֵּן בְּקוֹלוֹ קוֹל עֹז׃
(לה) תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים
עַל־יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ
וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים׃
(לו) נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ
אֵל יִשְׂרָאֵל
הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם
בָּרוּךְ אֱלֹהִים׃

אבל תחת מה שאמר שם: סלו לרכב בערבות, שיחד שם פועל גבורת נצחונו במלחמה הזאת שהיתה בערבות המדבר אות א' וכמבואר שם, יאמר עתה בדברו אל כל ממלכות הארץ בכל הגוים לעתיד: לרוכב בשמי שמי קדם! שהוא מנהיג את כל עולמו בגבורות ישע ימינו בכל הבריאה מראש ימות עולם, ולא עתה מחדש אבל מקדמי קדם ידו שלטת בכל וגבורתו מלא עולם מגבוה מעל גבוה; כי הן הוא יתן בקולו קול עוז ממרום להטיל אימה ופחד על כל לאומי תבל וכל הגוים כולם נכנעים תחתיו בארץ וחתים מגבורתו!—וע"כ (לה) תנו, כל ממלכות הארץ תכירו ותדעו לתת העוז ותפארת הנצחון אך לאלהים! שהוא פעל ועשה את כל אלה; וישראל סגולתו הנושא עתה את דגל הנצחון, הוא אך המרכבה שעליה תרכב גאותו של האלהים—ועוז נצחונו זה של ישראל הוא אך בשחקים ובשמים ממעל שמשם משכן אלהי ישעו השופע פלא בכחו הכב"ת ואין בכל העוז הזה שום בתוך מפעולתו של בו"ד—.ובאחרונה הוא מקבץ את תמצית כל כונת המזמור ואומר (לו) נורא אלהים ממקדשך ישראל, בשם „אל ישראל!—" כמסביר למצוא מקור הישע ומעין הישועה של עם הסגולה הזאת באלהיו עד שהוא הנבחר להיות המרכבה לגאותו של אלהים כאמור, ואומר שכל מקור ישעך בה' הוא נובע יוצא ממקום מקדשך אשר בו הנך דבק בעבודת צור מעוזך ומשם תצא יראה לכל המתקוממים נגדך; כהגעת טענתם בשיחם לפני אל באות ו'—ובסיבת עבודתך אותו במקדש הזה עד שנקרא „אל ישראל" ביחוד, הנה הוא הוא הנותן עוז ותעצומות לעם הזה הדבק בעבודתו; ואך לו לבדו ייוחס כל העוז ותפארת הנצחון הנפלא הזה—וע"כ: ברוך אלהים! כל הברכה התהלה והתפארת שאנחנו עושים פה בעמק ברכה הזה עתה ושכל ממלכות הארץ יכירו וידעו בעתיד, אך לאלהים היא ברוך אלהים!!

והנה מן הטיול בעמק ברכה הזה, ומדי התענגנו על יופי הפרחים השתולים בנוה בין שדרותיו, וקלטנו ריח בשמיו המשמחים לב ונפש, נעורה הרגשתנו והתרחבה דעתנו להשכיל על דברי המגלה לבני קרח מזמור מ"ז בספר תהלות. ויבטח לבנו להחליט, כי אחרי התחבר השיר המפואר ס"ח, בתבנית שיר משא המון חוגג (פראָצעסיאָן), המתרחב בציוריו הנחמדים לפרטי תהלוכת המשא, בספור ענין המאורע הנסיי בנצחון הנערך בקודש הזה, מאת המשורר מבני אסף, כאשר הערנו, הוסיף המגלה מבני קרח את המזמור מ"ז, כחתימה כוללת כל תמצית הציורים

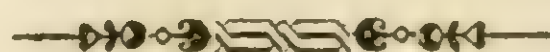
הציורים בדרך קצרה, לעורר אותו כהתם השמע, בנוח כפות רגלי ההמון החוגג במקהלותיו, על אדמת קדשו בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים; לתת בתמצית הקצרה הזאת תוקף ההלצי, לקיים את התולדה הנכבדה תוצאת דברי השיר הנערך בקדש הזה, בפרסום מלכות שמים בכל גויי הארץ מתחת — . וע"כ את חתימת שיר ס"ח: ממלכות הארץ שירו לאלהים, גם לו המוסיף לפתיחה בשיר חתימתו זה (פ' ב') כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה!— ואחרי פתיחתו זאת הנהו מקבץ בצמוק יפה, את כל ענין המאורע הנסיי, בארבעת חלקי יסודתו: פועל, חומר, צורה, תכלית; פועל: (פ' ג') כי הויה עליון נורא מלך גדול; חומר: על כל הארץ; צורה: (פ' ד') ידבר עמים תחתנו ולאומים תחת רגלנו, שזה צמוק יפה מכל צורת הנצחון הנסיי; תכלית: (פ' ה') יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב, ארץ חמדה שהיא תפארת ליעקב, אשר את יעקב אהב סלה. רומז להמבואר באות ה' ואות ו' —. ואחרי הסיבה התכליתית שב אל הסיבה הגורמת: (פ' ו') עלה (נתעלה בקדושת שמו) אלהים בתרועה, הויה בקול שופר! הוא הענין המסופר באות י', שזה נכבד לקיום תולדתו הנכבדה, בפרסום מלכות שמים באפס יד כל פעולות אדם —· ואחרי ספור ענין המאורע בהצטמקות יפה וקצרה הזאת, משיב פניו אל המקהלה החוגגת ואומר: (פ' ז') זמרו אלהים זמרו! אשר האלהים אך הוא באמת מלכנו בקדש המנצח האמיתי: זמרו למלכנו, האלהים זה, זמרו! כמבואר בקוטב הג' — ומוסיף באור (פ' ח') כי מלך כל הארץ אלהים ושליט בכולה לעשות בה כרצונו, להנחיל גוים ולהשקיטם על אדמת ירושתם, ולהכניע לאומים הקמים עליהם בחמס, ככל משפט צדקו ויכולתו הבב"ת; וע"כ זמרו משכיל והתבוננו חסדי ה' ומשפטו בארץ! —ואחרי קצורו זה שב לעשות קצור לקצורו וצמק את הכל בהצטמקות קצרה מאד, להוציא את התולדה מכל ענין הנסיי הזה ותכליתו בהתקדש שם שמים, ויאמר: שכל זה עשה האלהים לנו למען שמו, כי בפעלו זה הראה אשר (פ' ט') מלך אלהים על גוים כאשר ישב על כסא קדשו, בעת (פ' י') נדיבי, נאספו במלחמת מצוה הזאת נדיבי ובחירי העמים שהם עם אלהי אברהם (רומז להמבואר באות ה', להראות ממרום שבתו על כסא קדשו כי לאלהים מגיני ארץ! ואך הוא, באפס יד עוזרת מכל זולתו, מגין על ארץ ירושת בחיריו! ואם הוא מגין עליה וישקיטנה תחת ממשלת עם סגולתו, מי ירשיענה ויחרידנה להרום מגינו ומחסהו ממנה?!! — הלא הוא מאד נעלה! תאר שתמי הכולל את הכל: מאד נעלה בקדש! מאד נעלה בגבורה! מאד נעלה במשפט וצדקה! וכו' וכו' בקצרה: מאד נעלה!! — ויותר אין כח בפה להגיד ולא בלב לחשוב — .

וגם אני המבאר הלכתי בבאור המזמור הקצר הזה בדרך קצרה, והנני מכוון לצאת ידי חובת באור לפני הקורא המבין ובלתי מתגאה לקרוא בחפזון, עפ"י רמיזותי על מקורי תוצאותיו כפי המבואר ברחבה בפתיחתי לשיר ס"ח, אשר המתבונן ימצא בזה את הרחבת הציורים למערת יסודתם בשעור מספיק — ואחוס התפעלותי מחמדת יפים וטובם של שני המזמורים גם יחד, ג"כ בחתימתו המצומקה של בן הקרחי הזה: מאד נעלה!

והנה לפני חכם ומבין מדעתו אעירה, להכיר עפ"י סימנים מובהקים את השיר ס"ז (המסודר במקומו הראוי לפני שיר הנצחון ס"ח), אשר ע"כ גם בו נמצא את תכונת הסגולה מסגנון ההכפלה הנפרזה בהזכרת שם „אלהים" הרבה פעמים כמו בשני המזמורים ס"ח ומ"ז משותפיו בזמן ובענין התכנית. והבן — כי הוא

הנהו

הנהו מנוסח הרנה והתהלה שחברו „בני הקהתים ובני הקרחים" „להלל לה' אלהי ישראל בקול גדול למעלה", כנזכר בענין הספור פ' י"ט · כ"א · כ"ב · — אשר אמנם תוכן כל מליצותיו מתיחסים לענין המאורע ומבוארים במטרת כונתם, למתבונן בם עפ"י הציורים שקדמו לו אתנו בשיר ס"ח, מבלי צורך להרחיב פירושם עוד; זולת בפ' ז' מליצת „ארץ נתנה יבולה. יברכנו אלהים אלהינו" היא מליצה מחודשת ברעיון נא ונשגב, לגלות הבטחון בלב אנשי הצבא, צבאות ה', העוברים חלוצים בכלי זיינם „שירי קודש אלה" אשר בפי המשוררים להדרת קודש היוצאים לפני החלוץ (פ' כ"א), לצייר אשר נצחונם נגד מתקוממיהם לגרשם מארץ ירושתם אשר הורישם אלהים (פ' י"א), הוא איתן בטוח בתקפו כ"כ, כמו חוק טבעי מאתני ארץ ומצוקי תבל — · וכמו שהוא חוק טבעי לזרע זרוע בחיק האדמה, להצמיח יבול ותנובת שדה, כן הוא חוק טבעי לארצנו לתת את יבולה הטבעי הזה בה, שהוא ברכת אלהינו והצלחתו ואשרו לעם סגולתו היושב בארצו שהורישם — וכמו שמפרש בפ' ח': יברכנו אלהים ביבולו זה שגם כחוק טבעי בארצנו, להצמיח בה ישועה לנו, למען שייראו אותו כל אפסי ארץ, שזהו יבול ותנובת ארצנו הקדושה, להתקדש בה ש"ש ע"י פעולות גבורות ישע ימינו, במעשי ניסיו הרגילים בה תדיר, לנס עמים בכל אפסי ארץ —. וכדוגמת הרעיון הנא ונשגב הזה ממש, מהמשורר בן הקרחי זה להלן במליצתו בשיר פ"ה פ' י"ג, אשר תוכן השיר האחרון ההוא גם־הוא ניכר בסימניו כי חובר על ענין מעין המאורע כזה · — והבן כי קצרתי מאד · והוראת פעל: תנחם, בפ' ה' מפירנו ס"ז, השוה עם ריעיו איוב י"ב, כ"ג · מ"א י', כ"ו. מ"ב י"ח, י"א.

מסלת שדה כוכבם

לפרוש שלמת אור, בכמה מאמרי אגדה, ע״פ השדה, אחרי הוכבם מהם ההזיה החופפת עליהם בשטחיותם החצוני, עפ״י תומר המלים שהשכילו אומריהם ז״ל להעטיף בם את מליצות חידות למו, והיתה המסלה הזאת מסלה ישרה, להאיר נתיב בהערות ישרות, כדוגמאות למצוא מקור הדרשות בשפוני מליצות כתבי הקודש ולהבין משל ומליצה בדברי חכמים וחידותם.

אמר רב שמואל בר אבא מכיר אני חוצות הרקיע כשם שאני מכיר חוצות נהרדעא. וכי שמואל עלה לרקיע? אלא על ידי שיגע בחכמתה של תורה למד מתוכה מה שיש בשחקים. — אמר רבי הושעיה כחלל שבין מים התחתונים לרקיע כך יש חלל בין רקיע למים העליונים כו׳ . . . וכי רבי הושעיה עלה לרקיע? אלא לפי שיגע בחכמתה של תורה למד ממנה מה שיש ברקיע—.

(שוח"ט מזמור י"ט)

ותענוגות, אלו האגדות שהן ענוגו של מקרא.

(קהלת רבה ב׳, ח׳.)

מסלת שדה כוכב

הרב החכם רבינו עזריה מן האדומים ז"ל חקר בראשון לאמרי בינה, בדברים ערבים, כדרכו, לעשות הבחנה בין הלמוד המתדמה, שומר את מינו, ובין הלמוד המתחלף, השוכב על קוטבים שונים; ומלא פיו תועלת בזה מה שאין בזה וכן בהיפוך, ולא ראי זה כראי זה שלד השוה בשניהם, ששניהם כאחד טובים ומועילים, נחמדים להשכיל ולחוות דעת —· והנה זה דברו הטוב על כלל הלמודים, ויש להוסיף הבחנה על דבריו, כי ביחס אל פרט הבאור והפירוש, להבין משל ומליצה בספרי הקודש, או דברי חכמים וחידותם במדרשות ואגדות, יש יתרון נוסף ללמוד המתחלף והמתלקט, המדלג ומקפץ מענין לענין ומחוה דעת רק בפתרון ענין בודד ופרטי, מורה מספר שלם או מסכת כולה (וכתנאי שיקיף את הענין כולו ולא מקצתו —), באשר בלמוד כזה אנחנו יותר בטוחים היותנו מכונים לקלוע אל מטרת האמת, יען שהוא נגבה לנו מנכסי העיון שאינם משועבדים; והסברה נותנת כי בחרנו בו עפ"י משפט השכל בטעם העיון: תחת מה שבפתרון שאנחנו סובלים בקבלת אחריותנו להשתעבד בבאור כל דברי הספר פלוני או המסכת פלונית, אין אנחנו בטוחים בשבתו כי בחרנו בחדושה עפ"י משפט השקול הדעת לבד, אבל יש לנו לחשוד את בחירתנו, כי אולי רק בהכרח השעבוד מקבלת האחריות, שוחד הרצון לפרוע את החוב ומעור את עיני השכל הטוב, לגבר חילים ולמשוך את דברי המליצה או המאמר, ..."בזרוע כח אל הכונה שבחרנו להטעים בהם, אף שלא לפי אמתתם —· אשר ע"כ בהיותי עוסק, בשעות הפנויות לי מעסקי חול, באגדות ומדרשות, בחרתי לי הדרך הישרה הזאת לרשום בגליון או בקונטרס נפרד, פתרון מאמרים בודדים ענין ענין בפ"ע · ומאשר יקר בעיני להוציא מקצתם לאור במקום המזדמן, הנה מדי עברי את מסלותי השתים שקדמו, ופגשתי בכמה ענינים ממדרשי אגדותיהם ז"ל שפתרונם רשום אתי בכתובים, נטיתי אל מסלת שדה כוכב הזאת, לפרוש את שמלת אורה ע"פ השדה, לעין כל רואה קורא בצדק ומשכיל ע"ד אמת, להבחין לאות הענינים וטהרתם, אחרי הוסר מהם נגע השזיה החופפת עליהם בשטחיותם החיצוני: והיתה המסלה הזאת מסלה ישרה לשאר עמי, השרידים אשר ה' קורא, להאיר נתיב בהערות ישרות, כדוגמאות למנוא מקור הדרשות, באמרות טהורות שבכה"ק, ולהבין משל ומליצה בדברי חכמים וחידותם; ישוטטו רבים במסלות ישרות ותרבה הדעת, לשום עטרת תפארת בראש החכמים, שחלק להם מחכמתו יוצר האדם בצלמו ית', ולניף כבוד למאמריהם הנאמרים ברוח אלהין קדישין —· ומאשר חביבה עלי המלאכה המפוארה הזאת, הוספתי מקצת ענינים גם מבלי הביט על כמות התיחסם אל נושא הענין היסודי, אם מעט אם הרבה.

בדמות

הערה א

כדמות פתיחה הנני בוחר להקדים לפני המאמרים המתיחסים אל גופא דברינו בפנים, מאמר חידותיי בב"ב ע"ה, א'. ונכפל בסנהדרין ק', א':

כי יהא דיתיב ר' יוחנן וקא דריש עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהן שלושים על שלושים אמות וחקוק בהם עשר ברום עשרים ומעמידן בשערי ירושלים שנאמ' ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וגו' לגלג עליו אותו תלמיד אמר השתא כביעתא דצילצלא לא משכחינן כולי האי משכחינן לימים הפליגה ספינתו בים חזנהו למלאכי השרת דקא מנסרי אבנים טובות ומרגליות אמר להן הני למאן אמרי עתיד הקב"ה להעמידן בשערי ירושלים כי הדר אשכחיה לר' יוחנן דקא יתיב ודריש א"ל רבי דרוש ולך נאה לדרוש כשם שאמרת כך ראיתי א"ל ריקה אם לא ראית לא האמנת מלגלג ע"ד חכמים אתה יהב בי' עיניו ועשאו גל של עצמות ·

והנה מבלי חקור על הצפונות הנסתרות ברמז דברי החידה הזאת בעצמה, יקר לי לחקור על הספור המסובב עליה, מאותו התלמיד שלגלג בתחילה ואח"כ בהרחיקו מסעיו באחרות ימים, ראה בעיניו את כל המחזה הנפלא אשר לא יאומן כי יסופר, ושב ונחם על קטנות אמונתו, והשתטח לפני רבו בדברי פיוס „רבי! דרוש ולך נאה לדרוש!" אשר באמת בעיני כל בוחן, יפלא גודל הנס האחרון, ממחזה עיני התלמיד בעולם הזה, מן הראשון, דרשתו של הרב בספורו מן העולם העתיד לבא? ! — אבל בהתבונן על דברי הפיוס של התלמיד, נשכיל על יופי מליצותיהם ז"ל בדברי חידותם, ונלמוד לדעת דרכי צפונותיהם המעוטפים עמוק בחותלות מעטפה ע"ג מעטפה; ואזהרה אשר גם אם לא ימצא השומע את הצפון הפנימי, לא יעיז פניו לחשוב תועה על חכמי החידות, שיענו ח"ו דעת רוח וימלאו קדים בטן חידותיהם, חלילה להם מכאלה!

והצורך מביא להעתיק בזה את הרשום בנמוקי על גליון המדרש ב"ר פ' י"ג ונכפל בקהלת רבה פ' כל הנחלים:

מעשה בר' אליעזר ור' יהושע שהיו מפרישין לים הגדול ונכנסה ספינתן לים למקום שאין המים מהלכין, א"ל ר"א לר"י לא באנו לכאן אלא לנסיון, מלאו משם חבית מלא מים, כיון שעלו לרומי אמר להם אדרינוס שע"צ מי אוקינוס מה הינון? א"ל מים בולעין מים; א"ל הבו לי מנהון, יהבון לי' מלא לקונייתא והוו יהבון בגוה מים והיא בלעה להון. ע"כ

ורשמתי ע"ז: חכמינו ז"ל ברוח קדשם ועומק חכמתם המשילו את התורה למים שאין להם סוף ושהיא רחבה מני ים; עפ"י מה ששאבו ממעינותיה את למודי כל החכמות; את האלהיות ופלוסופיות, מספורי מדותיו של הקב"ה ומהמלילות שבתורה; חכמת היצירה והטבעיות, מרמזי ספוריה במעשי בראשית; המדיניות, מארחות משפטיה וחוקי מצותיה המאירות עינים ליסד את הקבוץ והישוב המדיני; וכמו כן בכל סעיפי החכמות היו להם למודי התורה והשכלה במליצותיה, למקור

נפתח

נפתח לשאוב ממנה ידיעותיהם בכ"ד חכמת בינה — וכאמרם ז"ל שוח"ט סי' ק"ד: „זה הים גדול מדבר בתורה, ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים" כו', ובשיהש"ר פ' ידיו גלילי זהב „ממולאים בתרשיש, זה התלמוד שהוא כים הגדול, הד"א תרשישה הד"א כל הנחלים הולכים אל הים" — והנה אדרינוס קיסר רומי היה חכם ופלוסוף גדול, כאמרם ז"ל ב"ר פ' ס"ג „אדרינוס באומות שלמה בישראל", והתפלסף הרבה עם ר' יהושע בן חנניה מקורבו, שבחכמתו עמד בפניו, להקל מעט מגזרותיו על שמירת השבת והמילה והעסק בתורה וסמיכות חכמים כידוע שדורו נקרא דורו של שמד (ובעניני התפלספותם יש לנו דברים נחמדים להשכיל בדברי המדרשות אשר עוד נוציאם אליך בס"ד, עי' להלן הערה ז') והיתה מטרת נסיעתם של ר"א ור"י דרך ים לרומי, ג"כ אל הקיסר החכם המתפלסף הזה, בעניני טובת הכלל בעת רעה הזאת; וכאשר קרה להם עיכוב בדרכם על הים, לקחו זאת כמו אות מן ההשגחה, למען אשר בזאת ירויחו זמן לסדר דבריהם ומחקרי וכוחיהם לפני המלך הזה, אשר היה דרכו להתפלסף נגד קדושת התורה ועומק חכמותיה — וזה הנרמז להם במליצתם בשוח"ט מז' ל"ג „אדרינוס בקש לעמוד על סופו של אוקינוס, נטל חבלים והיה משלשל שלש שנים, שמע ב"ק אומר; כלה אדרינוס!" המובן הנגלה בזה: כי החכם בעיניו הזה, בגאות לבו התוכח משך שלש שנים עם חכמי התורה ובקש להתגלות כי חכמת התורה יש לה סוף וקץ ככל החכמות האנושיות, עד שלבסוף נואש מהם והרגיש הכרה להודות על האמת ולכלות וכוחיו בנושא הזה — . ונשוב לענין: בזמן עכובם, הכינו להם ר"א ור"י מו"מ של מחקר עמו, להוכיח כי כל החכמות כלולות בחכמת התורה, וכאין נחשבו כולנה נגד החכמה הצפונה בשכל מליה ובעומק מליצותיה; כדוגמא המסופרת להלן בב"ר פ' כ': פלוסופוס אחד בקש לידע לכמה הנחש מוליד, כיון שראה כו' כיון שעלו הזקנים לרומי שאלו את רבן גמליאל כו' (ולפי המסופר בתלמודן בכורות ח', ב' · השואל הוא הקיסר אדרינוס זה עצמו) פגע בו ר' יהושע כו' א"ל לשבע שנים, א"ל מנא לך? א"ל כו' וכתיב כו' סליק ואמר לי' התחיל מטיח ראשו לכותל, אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד — עי"ש. ועפ"י הארת הדברים האורנה עיניך להשכיל על מליצתם „לא באנו לכאן אלא לנסיון מלאו משם חבית מלא מים", כלומ' שבזמן עכובם הכינו מחקר עמוק ורחב בנושא הזה; „כיון שעלו לרומי א"ל אדרינוס מי אוקינוס מה הינון?" התחיל להתפלסף עמהם כדרכו בנושא הזה „א"ל מים בולעין מים" כל החכמות בלועות וכלולות בעומק חכמתה של התורה; „א"ל הבו לי מנהון" בררו את דבריכם בהחלטתכם זאת, עפ"י התרות שאלות מחקריות, שתראוני פתרונם מדברי התורה; „יהבון לי' מלא לקוייתה והוו יהבו בגוה מים והיא בלעה להון", הרחיבו והעמיקו מחקרם בצפונות מליצות התורה, עד שהתירו לו כל שאלותיו הפלוסופיות, והראו לו שפתרונן כלולות ובלועות ברמזי מליצותיה — . ועי' בכורות ט', א'. והתבונן בהמשך הדברים שם, לאיזה ענין המשיכו את הספור הזה, ותשכיל להודות על האמת — · עוד זאת אעירך ללמוד מענין זה דרך מליצת האגדה והשכלתה, לבלול ספורי מאורע ממעשה שהיה בפועל, עם חידות מליצות צוריות, כאחת לערבם ולהתיכם במוצק אחד, עד שלפי שטחיות המאמר אין ניכר מקום ההבדלה בין פועל המעשיי לבין צורה החידותית; עד שיתכן אולי למשכיל גם להגביל מקום ההבדלה במוקדם, אגל: ונכנסה ספינתן לים למקום שאין המים מהלכים — · וזו ידיעה נחוצה להשכיל במליצות האגדיות, ונרמוז עליה אי"ה עוד במה שיזדמן.

מעתה

מעתה נבא אל ענין ר' יוחנן עם אותו תלמיד: ר"י היה יושב ודורש אגדתו, ממה שיהיה לזמן שיבת ציון באחרית הימים, במליצה חידותיית המרמזת על ענין עמוק וסוד נסתר, אשר לפי טיבו לא הי' ראוי להגלות לפני כל המון השומעים, ורק לרמוז אותו ליחידי סגולה, הראוים וגם מוכשרים להשכיל סודו; והעטיף את סודו במעטפת דברים נבחרים, ועשויים לפי מדת הכונה הצפונה, שמתוכם ישכילוה המבינים הראוים; אבל לפי היות הדברים בשטחיות חצוניותם להשמעות האוזן, מפליאים ומתמיהים, התעורר בלב אותו התלמיד, שלא הגיע עוד למעלת המשכילים שכל טוב בנסתרות, לגלוג וקלסה על פטפוטי מלים כאלה — אבל בהמשך הזמן כאשר התחוללה דעתו של התלמיד, והשלים נפשו בהלמודים והעיונים הדרושים להבנת הסוד הצפון, וזה הנרמז (עפ"י המבואר) במליצתם „לימים הפליגה ספינתו לים" התלמוד והעיונים בחכמת התורה, חזנהו למלאכי השרת (שהם הכחות הצפונות במערכת היצירה שמבראשית, משרתיו, מלאכיו עושי רצונו של המשגיח המנהיג העליון ית', כאמצעים וכלי מעשה בהנהגת עולמו לפי רצונו ומשפט צדקו הנעלה —) דקא מנסרי אבנים טובות ומרגליות, א"ל הני למאן? אמרי עתיד הקב"ה כו', כלומר עפ"י השתלמות עיוניו בלמודים נשגבים לבסוף, השכיל להבין תוכן הכונה הצפונה לרבו במעטפת דברי חידתו האגדיית; לפיכך שב ונחם על קלות דעתו בתחילה, ושב אל רבו להודות לו כי הוא נאה דורש, וכי יפה כיון בהעטפת סודו הנסתר, במעטפה הראויה לו ועשויה לפי מדתו; ע"כ הלא זה דברו „רבי! דרוש ולך נאה לדרוש!" כלומר הנך אומן חכם במלאכת המשל והציור, ויודע אתה להשכיל בבחירת המנעול לפי מדת הרגל, כי „כשם שאמרת כך ראיתי!" עתה כשהשתלמה נפשי בהעיונים הדרושים, השכלתי מדבריך לעמוד על הסוד הנסתר שצפנת בם, עפ"י מה שדבריך החצונים מכוונים מלה במלה עם צפונית כונתך הנסתרת —. וקצף עליו הרב „ריקה! אם לא ראית לא האמנת מלגלג על דברי חכמים אתה", ואיך ערב לבך לחשוד את החכמים, כי הם ח"ו מהבילים ומוציאים דברי הבל מפיהם? הלא היה לך לתמוך לבך באמונת חכמים, ולתלות החסרון בך ובחסרון ידיעתך בשלמות העיונים הדרושים להבנת עומק דברי חכמים וחידותם — „יהב עיני' בי' ועשאו גל של עצמות" כלומר התלמיד נוכח בבושת פנים, להכיר מעוט ערכו ושפל מצב השכלתו, אשר כמוה כאין נגד גודל ערך חכמתו של רבו, וכאלו הוא בערך השכלתו בטל מן המציאות לגמרי — . והתבונן כמה נאה ספור האי עובדא, לפי המבואר, לתת אותו לדוגמא על שאלתם בסנהדרין שם „אפיקורוס כגון מאן?" אחרי שמעיקרא סביר שגם המספק, (המורה על עלות הספק בלב בתחילה,) במלת „ייסר", ג"כ מחזי כאפקרותא, והדר אמר „האי סיועי קא מסייע", מביא האי עובדא מזה שלגלג כל זמן שלא השכיל להבין — .

בהערתי זאת בחרתי לתת אותה בראש מסלתי בבואי לשוח עם הקורא בשדה כובש הזה, לכבש את שמלת המליציות האגדיות שבדברי חכמינו ז"ל, ולנצל את המטמונים היקרים הצפונים תחתיה בחידותיהם; תהי נא זאת לתוכחת מוסר השכל, לפני המתחכמים המתגאים במקלת ידיעותיהם ורחבית למודיהם בעיוניות, לבל יעיזו לתלות בוקי סריקי בהחכמים האמיתיים, ולנהוג קלות ראש במאמרי האגדות, המתמיהים לפי שטחיותם החצוני. יעריכו נא את גודל ערך החכמים שהגיעו דבריהם אלינו בספרי התלמוד והמדרשות, כי הם היו יחידי

הסגולה

הסגולה בסגולת גויי הקדם, בדורות בעלי כחות הנפש היותר שלמים בערך נעלה מאד, נגד הדורות המפונקים בזמנים המאוחרים — וכשתערוך מספר כל מי שהגיעו אלינו דבריהם באגדה, נגד משך הכי מאות השנים, מזמן תחילת חבור המשנה עד סוף זמן חתימת התלמוד, תמצא את בני העליה מ ו ע ט י ם מאד בכל דור ודור מהם; כי רק היחידים מיחידי הסגולות, זכו להיות דבריהם למשמרת לדור אחרון; וכולם היו ראשי הישיבות, מרביצי תורה חכמה ומוסר, בפני המון תלמידים חדי השכל וזכי העיון למאות ולאלפים; ורובם וכמעט כולם של ראשי הישיבות, היו מנהיגי האומה ולהם יד במדינות, לעמוד לפני המלכים והשרים שהי' עם מרעיהם משועבדים תחת ממשלתם -- ואיך יערב לבך אתה האיש הפרטי, הלן אך בארבע אמות של למודיך המצומצמים, בחדרי משכיתך, או אם גם זכית להיות מתלמידי בתי המדרש הכלליים, בהיותך רחוק מן העיונים העמוקים והרחבים של בעלי רוחב הלב כחול שעל שפת הים, להתגאות וליחס לחכמים מצויינים כאלה, כי שעו בדברי הבל ובפטפוטי מלים בלי דעת, שגם גמולי מחלב ועתיקי משדים יתקלסו בם? — הלא נהפוך הוא: שכל מה ששטח המאמר ה ח צ ו נ י זר ומפליא ביותר, עד שנפשו של כל אדם סולדת ממנו, השכל הבריא מחייב, ש ז ר ו ת ו אות היא, כי הצפון בו אומרו, כונה נסתרת עמוקה, ראויה להצפינה ולהסתירה אך למבינים ומשכילים שכל טוב, שהכשירו את נפשם באמיתיות שאין לבם של ההמון תופשם — . ואם גם אחרי הסרת המעטפה ומציאת החידה הצפונה תחתיה, ישאל לבך למה העלימה והצפינה האומר? ראוי שתחשוב ותודה באמונת חכמים, כי הם לפי זמנם והכשר ההמון שבדורותיהם, מצאו את המעטפה ראויה ודרושה להפליאם, אף אם אתה עתה לא תכיר עוד את הנחיצה והסברה בזאת; כי המנהגים בהכשר הדעת והטעם של בני האדם, משתנים בכל דור ודור, ואין לך לשפוט בכאלה מדור מאוחר על דור מוקדם — · ובדרך כלל אם תשית לבך לדעת החכמים האמיתים ז"ל (רים שיהש"ר) „אל יהי המשל הזה קל בעיניך שעל ידי המשל הזה אדם יכול לעמוד בדברי תורה", אקוה שתמצא בכל פעם אחרי ההתבוננות, כי גם בענין שפשט שצף עליו בהשקפה, שאיננו ראוי להתכסות ולהסתתר, גם בו הועיל המשל שבו התכסה, תועלת רבה ונכבדה, להמריץ ישרו ולהביאו אל חדרי הלב ובתי הנפש הפנימים; והזייתו הגסה שבה התעטף, תשוב להיות עטרת תפארת בראשו, להנחותו מישרים לפני גדולים חקקי לב, אשר יגדילו השמחה למו, במציאת ה מ ר ג ל י ת הטובה, עפ"י ידיעתם כי מאשפ ו ת הרימוה — כי זהו טבע קיים יצוק בנפש כל מרגיש, להתענג על התנועה והתמורה, ומה גם מהפך לאור; כאשר חליפות השמלות חדשים לבקרים, תשעשע את נפש העדינה — · ועם הלעתי הזאת הנני גם מוסר מודעה, אשר אם לא יכשר בעיניך הפתרון שאציע לפניך בזה, הרשות נתונה לך גם ממני לשפוט כלבבך ולבטל את דברי; אך אל נא תעיז בשביל זה, להסיר לבך מאמונת חכמים המכובדים באמת [ז], ולהחליט ח"ו אשר אם לא הצליח הפתרון למצא חן בעיניך, ע"כ אין תוחלת בעצם המאמר הלזה — לא לא ידידי! כשם שמקוים אנחנו לקבל שכר על ה ד ר י ש ה, כך אין אנחנו מקפחים שכרך על ה פ ר י ש ה מדברינו, ולהאמין כי לא זאת היא הכונה המכוונת בעצם מאת בעל המאמר; אבל כבוד חכמים ינחלו לעולם! ואין נגרע ממעלת חכמתם דבר, כאשר לא נגרע מערך הסגולה הצפונה בארגז חותם צר, אף אם נלאה יד העמל על כפות המנעול לפתוח הארגז ולהוציא את החמודה הגנוזה — ודי בזה לפני משכיל ע"ד אמת באמת ובתמים;

ומשחית דבריו כל דובר על אוזן מתגאה או מתעקש — הרחמן יצילנו מפניהם !

הערה ב

לסי׳ ב אד 5

ודניאל להיכן אזל אמר רב למיכרא נהרא רבה בטבריא · (לפי הל״א שברש״י „בטורא״) ; ושמואל אמר לאתויי ביזרא דאספסתא ; ור׳ יוחנן אמר לאתויי חזירי דאלכסנדריה של מצרים · איני והתנן תודוס הרופא אמר אין פרה וחזירה יוצא מאלכסנדריה של מצרים שאין חותכין האם שלה בשביל שלא תלד זוטרי אייתי בלא דעתייהו .

(סנהדרין צ״ג , א׳)

אחרי התישבו לנו דברי אביי בפ׳ החליל על מכונם , שאינם חולקים על המציאות היות אלכסנדרוס המקדוני בונה העיר אלכסנדריה של מצרים , וכנזכר בב״ר פ׳ כ״ג ובוה״ע מז׳ ע׳ „אלכסנדריה ע״ש אלכסנדרוס״ ; התנגפו רגלי דרישתנו במאמר ר׳ יוחנן הזה , שמזכיר מציאות אלכסנדריה הזאת , בימי דכיאל ובתחילת ימיו , בעוד עמדו לפני נבוכדנצר מלך בבל , אשר מזמן זה עד תחילת מלכות אלכסנדר המקדוני , עברו לכספ״ח כמאתים שנה ויותר ; כנודע לכל יודעי בינה לעתים , עפ״י הכרח הידיעות הברורות בקורות הזמנים והדורות ?

אולם ידידי הקורא ! אל נא נחטא לנהוג קלות ראש בדברי חכמינו ז״ל ליחס להם ח״ו פטפוטי מלים בלי דעת אשר ישרטו שרטת בנפש כל בן דעה , לשמוע מפיהם על איש שהשליטו המלך הגדול נבוכדנצר על כל מדינות בבל ורב סגנין על חכימי בבל והוא היושב ראשונה בשער המלך , יחם פקודות במלאכות נמבזות כאלה : להביא גרעיני זרע של עשב שהוא מאכל בהמה ; ולשלוח ידו במסחור חזירים , הבע״ח המשוקץ אשר אף זכרון שמו הי׳ נתעב ומשוקץ לאגינות דעתם של חכמינו ז״ל נהעלותו על שפתם , והרגילו להזכירו בשם „דבר אחר״ כנוי שהיו משתמשים בו על צרעת נגעי בשר וכל פעולה משוקצת! — ואם תאמר קבלה היתה זאת בידם , כפי קרירות רוחו הטהור של מאור עינינו רש״י ז״ל (החכם הרואה ונסתר , שנשמר בכל תהלוכות פירושו הרחב מני ים , מלהניף חרב הבקורת על כמו אלה , למען לא יטה מלא נעד מאורח מסלתו הישרה —) שאמר „הכי הוה קים להו״ ; הלא יקשה בעינינו הפלוגתא והמחלוקת בדבר המקובל ? ועוד יותר מזה לקבוע מקום למחלוקתם בתלמודן , ולמסור אותה משמרת לדור אחרון, כקבלה יקרה ונכבדה אשר הנפקותא ממנה רבה וגדולה למאד , לדעת באיזו מן המלאכות הנמבזות האלה שלח ידו ? אתמהא !

והנה כבר הקדמנו : שכל מה שפטה המאמר הזאוני זר ומפליא ביותר , אות הוא כי נפונה תחת שמלתו כונה נסתרת , ראויה להתכבד בה המשכיל המבין חידות — שלושת החכמים : רב , שמואל ור׳ יוחנן , שלשתם לדבר אחד נתכוונו , לדרוש סמוכין , שמסיים בפסוק : ודניאל בעא מן מלכא ומני על עבידתא די מדינת בבל לשדרך מישך ועבד נגו ודניאל בתרע מלכא (דני׳ ב׳, מ״ט) , שפירושו נגלה מבואר שפעל מאת המלך להפקיד על כל עניני פנימיות של המדינה את חמו״ע ;

ודניאל

ודניאל הי' הפקיד בשער המלך על עניני מדינה החצונים, לסדר ולתווך את העניינים המדיניים המקושרים עם חצרות יתר מלכי הארצות שבעולם — וסמוך לו תיכף ספור הצלם והשלכת חמו"ע לכבשן; מזה הסכימו שלושת חכמי החידות האלה להשות דעתם, שע"כ לא בא שום זכר איך התנהג דניאל להשתמר הוא ולהמלט מגזרת מלכו בצלם? ולא שום השפעת פעולה ממנו, והשתדלות הגלה במעשה של השלכת חבריו לכבשן האש? אחרי רואנו מדת טובו להשתדל בהצלת זולתו אף לאנשים שאינם מבני עמו. דני' ב', י"ח. כ"ד. ? — ומאלו ישוב בסיבת זה, יען כי עסקי העניינים המדיניים שבחוץ, הובילוהו למרחוק בחצרות המלכים הרחוקים, ולא שמע ולא ידע מכל הנעשה בענין זה בבבל במשך העדרו משם — · אלא בכ"א משלשתם מחוה דעתו זאת במליצה יפה משונה מחברתה בטעמה הטוב ובצחות השכלת נאומה:

רב אמר בדרך כלל: למיכרא נכרא רבה בטורא, כן היא הגירסא הנכונה בג"ש, כל"א שברש"י, שהרי שם העיר טבריא לא היה בעולם עוד; כידוע שבנה אותה בן הורדוס, ע"ש טיבעריוס קיסר רומי בזמן מאוחר הרבה, וכנרמז בב"ר פ' כ"ג הנ"ל — · והמליצה הזאת היא בעניינה תרגומה של מליצת איוב (כ"ח, י') „בצורות יאורים בקע"; כי הנה רגיל במליצות לכנות כל ענין גדול וקשה, העומד וחוצץ בפני מחוז החפץ והשלמת הרצון, בשם „הר"; כמליצת מי אתה „הר הגדול" לפני זרובבל למישור (זכרי' ד', ז'); וכן גבה „טורא" בינייהו (חולין ז', ב) שלא יכול רבי לנצח את רפב"י בדבריו, ונשאר בדעתו החוצצת בפני השלמת חפצו של רבי, לבא לסעוד אצלו; יצה"ר נדמה לצדיקים „כהר" (יומא ס"ט, ב); איש חריף ומפולפל נקרא: עוקר „הרים" [סוף הוריות], כלומר עוקר בחדוד שכלו את הסברות המתנגדות החוצצות בפני השלמת שיטתו; ובויק"ר פ' ח' מלמד שנטל שני הרים והקישן זל"ז, ויש לנו בהסברה הזאת דברים נחמדים להשכיל באגדות, באין פה המקום להתרחב בם, ולדוגמא עי' להלן בהערתנו הט"ז — · וזאת היא מליצת רב בדרך כלל: אזיל להסיר מניעות וחציצות גדולות וקשות, עסקים נבוכים בעניינים המדיניים שעם מלכי הארצות בזמן המסוכסך הזה, להעבירם ולבטלם להפוך ההרים מהרסם, עד שיפרץ נחל ונהר מושך ועובר במישור שנעשה על ידו במקומם, באין כל חוצץ עוד להשלמת חפצו במדיניות — .

ושמואל הגביה את בני רשף מליצתו עוף, ברעיון חרוץ בעל פיפיות ומחודד מאד נעלה; הכתובים מבוארים דניאל סי' ד', פ' כ"ב. כ"ז. ל"ד. וסי' ה', פ' י"ט. כ'. כי סיבת גזרת עילאה די מטת על נבוכדנצר להיות טריד מן אנשא ולבבי' עם חיותא שוי ועשבא כתורין יטעמוני', היתה בגלל רום לבבו ורבותי' על כל עממיא ולשניא, די הוו זאעין ודחלין מן קדמוהי די הוא צבא הוה קטיל ודי הוה צבא הוה מחא וגו' וכדי רים לבבה ורוחה תקפת להזדה הנחת מן כרסא מלכותה וגו' ומן בני אנשא טריד וגו' וכמסופר (ד', כ"ז · כ"ח) כי נפלה עליו הגזרה בו ברגע שהוציא גאותו ורום לבבו בשפתיו — וכמה נשגב חרוץ ומחודד איפא רעיונו של שמואל, אשר במבטו הנפלא במסיבות ההשגחה העליונה, ובשנאתו הכבושה בלבו למלך גאה האדיר הזה, שהחריב את ארצנו ושרף בית תפארתנו ונתננו לחרב לשבי ולבזה, השכיל לקבץ במלים חדים וקצרים כאלה (שלושה במספר) את הציור להשפיל את כל תפארת גדולתו בשעתה, להיות מלך מלכים ונעלה בערכו מכל מין בני האדם, להמית ולהחיות, באמרו: שכל עצם הצלחתו הנפרזה, היה רק זרע וזרוע מצמיח חציר ומאכל

בהמה

בהמה לפניו, לשעת מפלתו הנוראה שנערך עם בהמות שדה, לאכול עשב כתבנית שור, ונשפל גם מן השפל שבאנשים!! עד שיצוייר כי כל העסק הנעלה בעניני מדינה גבוהים ונשגבים, שהפקיד עליהם את דניאל, היושב ראשונה במלכותו, ושליחותיו בהם שעזרו להכניע את כל המלכים תחת תוקף גבורתו וגאותו, היה באמת ובעצם אך להביא ולהכין לפניו את גרעיני הזרע של מאכל בהמה שנצמח מזה למאכלו בשפלות מפלתו לבסוף, לפי היות תקפו גבורתו וגדולתו, אך הם הסיבה הגורמת למפלתו ושפלותו הנוראה—התבונן בעומק וחדוד מליצה קצרה חרוצה בעלת פיפיות כזאת ותן כבוד לבעליה!

ור' יוחנן נמנה משבטו בעניני המדינה של נבוכדנצר המתיחסים לקורות עמנו אז אחר החורבן, המסופרים בדברי ירמיהו מסי' מ"ב עד אחר סי' מ"ז. וידמה את פעולת שארית יהודה אז תחת פקודתו של יוחנן בן קרח, שנאספו לבא מצרים למען ישבו שם בשלוה וישבעו מטובה, אף שהיא נגד האזהרה הנמרצה מפי הנביא ירמי' שהרבה להוכיחם ע"ז בשם ה' בתוכחות נמרצות, והם בנטותם אחרי הטובה הזמנית בהוה, לא חשבו על הרעה המיועדת להם מפני זה בעתיד; דמה פעולתם זאת, לפעולת בני הדור המאוחר, אח"כ בזמן התיסדה אלכסנדריה של מצרים, שגם הם נטו אל שלל הטובה הזמנית ועברו על השלש אזהרות שבתורה, ואשר באמת לבסוף שקלו למערפסייהו בחורבנם ע"י טרכינוס, כנזכר במאמר; ויען כי היה המאורע המאוחר הזה, מפורסם בדורו של ר' יוחנן וזכרונו עוד חי וקיים בלבות כל בני זמנו, ע"כ העטיף כונתו הנסתרת [שלא רצה לגלותה מטעם שנזכיר תיכף], על בני הדור המוקדם, בשמלת כנוי השם של בני הדור המאוחר. 1) וכינה אותם לגנאי בשם „הזירי" אלכסנדריה של מצרים, שכנוי התאר המגונה הזה, ראוי להם לפי מנהגם ומעשיהם, שלבם אך להעשיר ולשבוע טובה למלא בטן, מבלי הביט על איכות הטובה אף שהיא מפוקפקת ומטונפת, כידוע המשל בפיהם ז"ל: לית דעתיר מחזירא (שבת קנ"ה, ב') — · והשקיף ר' יוחנן בעין חדה, כי היתה דומה במצבו של דניאל במשאיו בעניני המדינה למצרים, שהיו אז מסוכסכות כבר, לפני התגלע הריב במלחמת נבוכדנצר שלכדה, כנבואת ירמיה, לדבר על לב בני עמו שהתישבו מקרוב שמה, נגד רצון ה' כבי' מפי נביאו, שגם המה יהיו מעיר לעזור לחילו של נבוכדנצר שיצורו עליה, למען הקל את הנצחון להצרים מבחוץ, בהיות להם גם יד עוזרה מאותם שבפנים — · ומצא סעד להשערתו זאת בנבואת יחזקאל (כ"ט, י"ט — כ"א) שהבטיחה אחרי הנצחון של נבוכדנצר ללכוד את מצרים „ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל"; וכמו שגם ירמיה מסיים נבואתו הרחבה על נפילת מצרים ביד נבוכדנצר, בפסוקי נחמה לישראל (מ"ו, כ"ו · כ"ח) — וישוער איפא על יושר כי דניאל בשליחותו מלך נבוכדנצר למצרים, בהיות לבו בוער בשלהבת אהבת עמו, ושואף לשיבת שבותם על אדמתם (כנראה מתפלתו בסי' ט'), זכר גם לעורר את לבות הנדחים שמה

1) נצרף לזה עוד את מנהגם ז"ל, לקרוא שם לאנשים עלומי השם, בשמות פרטים של המפורסמים אשר נקבו בשמות; כמו שמכונה אצלם כל בת של מלך מצרים בשם „בתיה" (ויקר"ר פ' יב) כל סופר של מלכי מדי ופרס בשם „שמשא" וכדומה בבעלי הפקודות שבמקדש. ומענין זה היא הזכרת שם „אלכסנדריא" בפתיחת ר' יהושע דסכנין בשר"ל השני' באיכה רבתי —.

שמה, על ישועתה הקרובה לבא, כפי יעוד הנבואה, ע"י לכידת מצרים ע"י [illegible] האדיר הזה [וכמו שבאמת ובפועל נארגה בינת ציון בחוצי המסיבות האלה, בהתגדל מלכות בבל לבלוע את כל הממלכות, עד שנבקעה כריכה לנפול תחת ממשלת מדי, ואחריה ביד מלך פרס הקורא לשבוים דרור וגלותה ישלח —] ובפרט שנקל לו עתה בהשתה הזאת, אחרי הראותו אותה לדוגמא את יקר תפארת גדולתו שלו באוצר המלך — ואת הענין הנסתר הזה צפן ר' יוחנן במעטפת מליצתו הקצרה „לאתויי חזירי דאלכסנדריה של מצרים" — ויען שהערמה כזאת, להסית את הגולים המתגוררים, לבגוד בארץ מגורתם ולהושיע יד עזרה אל הגוי הנלחם וצר עליה, היא נגד חוקי המשפט ויושר בהלכות מדינה, ובלתי ראויה להשמע כזאת באזני ההמון, ע"כ הסתיר ר' יוחנן את הענין בסתר המשל, אשר לא יבין לפונתו רק המשכיל המבין, שהוא גם יבין, כי אז היתה זאת רק הוראת שעה, עפ"י היעוד הנבואיי, מה שאין כן בכל הזמנים, חובה עלינו להיות תושבים נאמנים לארצות מגורותינו, כפי השבועה שהשביעתנו הרוח הקודש, השומה בפי המשורר „השבעתי אתכם וגו'", וכמבואר במדרש שם; וכמו שמקיימים אנחנו אמונת השבועה הקדושה הזאת, בכל הזמנים ובכל הדורות, בכל ארצות פזורינו — והקושיא: איני והתנן תודוס הרופא אמר וכו', היא גם בשביל ליפות המשל, בכדי להעלימו יותר מפני הבלתי ראוי להבין לפונתו, (כפי שעוררנו בהערתנו הקודמת, על השכלת המליצה ההגדיית, לבלול עלילות בפועל וענייני מעשה במליצות, עם דברי צורה החידותית, למען הסתיר דבר —); וגם בשביל התשובה „זוטרי הייתי בלא דעתייהו", להשמיע להמבין, כי עשה הסתתו זאת בהערמה ובסתר כפי הכרח הענין, ולהסביר אפשרות ההסתה, בהיות הגולים המוסתים, עוד במצב תחילת ההתישבות, ואחוזתם בארץ מגוריהם עוד ישיבה קרובה וחדשה, שלא נתקעו יתדם עוד בחוזקה ובאורך ימים — :

וממולא הדברים נשכיל מליצת חידתם ז"ל בב"ר פ' ס"ח :

והנה מלאכי אלהים זה דניאל, עולים ויורדים בו שעלה והוציא את בלעו מתוך פיו, הה"ד ופקדתי על בל בבבל והוצאתי את בלעו מפיו (ירמי' נ"א, מ"ד), שהיה לו תנין לנבוכדנצר והיה בולע כל מה שהיו משליכין לפניו, א"ל נבוכדנצר לדניאל כמה כחו גדול שבולע כל מה שמשליכין לפניו, א"ל דניאל תן לי רשות ואני מתישו, נתן רשות מה עשה נטל תבן והטמין לתוכו מסמרים, השליך לפניו ונקבו מסמרים את בני מעיו, הה"ד והוצאתי את בלעו מפיו · ע"כ ·

הנה לכידת כל ממלכות הארץ תחת שבטו של נבוכדנצר, שומה בפי יושבת ציון המליצה: „אכלני הממני נבוכדנצר מלך בבל הציגני כלי ריק ב ל ע נ י כ ת נ י ן מ ל א כ ר ש ו מעדני הדיחני" (ירמי' נ"א, ל"ד), ושים לב על הכתיב שבאו כל הכנויים בל' רבים —; שציור ה ת נ י ן הוא משל על רוח חשקו המתאוה, ל ש א ו ף את כל מה שתמצא ידו לבלוע את כל הממלכות, באין קץ ומעצור לרוחו הכביר; ודניאל היה ראש יועציו, רב סגנין, פקיד וחכם חרטים, בכל עסקי המדינה החצונים שעם המלכים, ובחכמתו הנעלה הוא שהגדיל והגביר ממשלתו, עד השעור ש נ ר ם ה ש פ ל ת ו הפתאומית, כנזכר; עד שלבסוף פקעה מ ל כ ו ת ו ונפלה כל ממשלתו (ככל נבואת ירמי' עליה בפרשה הזאת והקודמות), ביד מלכי מדי ופרס, שדניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה (דני' ו',

כ"ע) — ויא··· שנבוכדנצר חשב את כל תקפו וגדולתו כי „זו כחו לאלהו" (חבקוק א׳, י"א· קרא בטוב שכל את כל פרשת נבואתו, עפ"י רמז דברינו בסמוך והערתנו מספור ההזייה שנאמרה למשמרת בספרים החצונים ותבין דבר לאשורו —) והוא התנין הבולע כל והכל לטובתו ולאשרו; אבל דניאל ידע את כל אשר נעשה, שהוא רק להשפלתו, למלא בטנו עד כדי יותר על השעור שיוכל שאת; וכל עולם גדולתו הוא רק תבן ומאכל בהמה לפניו, שבתוכו טמון משמרים, לנקב את בני מעיו ולהפקיע כרסו להוציא את בלעו מפיו —· בקצרה, אחרי הערת דברינו, התבונן בנבואת ירמיה הנ"ל, וזכור אחרית בבל שנפלה ביד מלכי מדי ופרס, שדניאל הצליח במלכותם, והם שהשיבו שיבת ציון— תבין השכלת הציור והמשמרים שהטמין בתוך התבן — · ותשכיל מליצת מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, שהמלאך (דניאל) השלוח מאת נבוכדנצר לאצרות המלכים הי׳ לפי האמת מלאך אלהים, לעשות שליחותו של הקב"ה, לקרב המסיבות ולהשלים חפצו על ידו; ובדרך העליה של שליחותו הי׳ נסתר דרך הירידה למשלחו, וע"כ עולים ואח"כ יורדים, שזה עיקר הדיוק במדרש שם· ודי בזה למבין חידות— · ועפי"ז נבין מאמרם ז"ל ב"ר פ׳ צ"ט „ביד מי מלכות בבל נופלת ביד דניאל" — ועי׳ רד"ל ז"ל שם שנדחק בזה· ובשיהש"ר פ׳ אמרתי אעלה בתמר, בא הציור באופן אחר, ואם יגמור ה׳ בעדי יבואר אתנו עוד במ"א באמרי בינה·

ולע"ע לא אוכל לעבור מזה עד שאעתיק מנמוקי על גליון המדרש שמו"ר פ׳ כ"א:

„אר"י ב"ר אבין שרו של נבוכדנצר קל שמו והפילו הקב"ה, אף שרו של פרעה מצרים שמו"

ורשמתי בנמוקי: קל שמו, ע"ש הכתוב (חבק׳ א׳) הגוי המר והנמהר וגו׳ וקלו מנמרים סוסיו וגו׳ ופרשיו מרחוק יבאו יעופו כנשר חש לאכול וגו׳ אז חלף (חיש כמו) רוח ויעבור ואשם זו כחו לאלהו; כלומ׳ זה כח הנשר שלו, ולכן בא בפעם הבודד הזה, אלוהו בל׳ יחיד, משולל הי׳ הרבים המורה ע"ד הכבוד, כי הכונה על הנשר שלו; כלומר תקפו של הגוי הזה ועזוזו, הוא בכח המהירות הנפלאה המסוגלת לו, לעבור חיש קל כנשר למרחקים, ולשוט שם שמות בארץ, בהשחית המבצרים בכח מר ונמהר מאד — והכל עם שאיפתו לאכול ולבלוע את הכל, בחפזון נמרץ „כלה לחמס יבוא··· ויאסוף כחול שבי והוא במלכים יתקלס··· הוא לכל מבצר ישחק" וגו׳ וגו׳ עד „זו כחו לאלהו" אבל „הלוא אתה מקדם הויה אלהי קדושי" וגו׳, ההתוכחות שכונת ההשגחה העליונה בעזיבתה אותו לעשות את כל החמס, הוא רק „למשפט שמתו ולהוכיח יסדתו" כי באמת הנך „טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל" ואח"כ „למה תביט בוגדים" וגו׳ וגו׳ „על כן ישמח ויגיל" וגו׳ „כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה" וגו׳? „ומה אשיב על תוכחתי? ויענני ה׳ ויאמר"··· וגו׳ וגו׳ „אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע ויאסוף אליו כל הגוים ויקבוץ אליו כל העמים· הלא אלה כלם עליו משל ישאו··· ויאמר הוי המרבה (בקניינים שהם) לא לו עד מתי! ומכביד עליו עבטיט!" וגו׳ וגו׳ כל הפרשה· אשר תמצית הכונה בכל הנבואה הזאת, היא אחת עם הציור המכוון בדברי המדרש בב"ר הנ"ל, כפי מה שבארנוהו, שבשאיפתו לאכול ולבלוע את הכל, במהירות נפלאה ובלי שקול הדעת לכוון השעור עפ"י מדת היושר, מלא את כרסו יותר מן השעור שיוכל שאת, עד שנתפקע והוכרח להוציא

את

את בלעו — שזהו ציור הסגולה במליצת מ כ ב י ד ע ל י ו (על עצמו) ע ב ט י ט, בהתנגדות ציור הקלות והמהירות שבתחילה — · 2) — ·

וכן שר של מצרים, נקרא מ צ ר י ם, מל' צר מיצר וצורר, ע"ש שזה כחה ועזוזה לענות את העם שתחת ממשלתה, בסבלותם ועבודתם הקשה ולהצר להם בכל קושי השעבוד, כמנהג שנהגו עם בנ"י למען ענותו בסבלותם —. ועי' ב"ר פ' ע"ז „המלכיות היו נקראים ע"ש מ צ ר י ם ע"ש שהיו מצירות לישראל" הרי לך בפירוש שדורשים הוראת השם מצרים מל' מ צ י ר ו ת —. ועיקר סמך הדרשה פה להוציאו מפשוטו על עם מצרים, הוא מפני שבא בל' זכר יחיד „נוסע", מה שבכ"מ שהכונה על כללות העם ביחיד, יבא בל' נקבה: ותחזק מצרים, אבדה מצרים, היתה יהודה, גלתה יהודה, וכדומה. — והנה ראה גם ראה שלא הספיק לחז"ל ליחס לאומה זו של מצרים, את השר האחד הזה הנקרא בשמו „מ צ ר י ם" לבדו, אבל לא חדלו מליחס לה עוד שר שני, שנקרא בשם „ס ו ס", כלשונם ז"ל בסמוך „סוסיהם ורוכביהם רמה בים אינו אומר, אלא ס ו ס ורוכבו זה השר שלהן", וכן להלן סוף פ' כ"ג „סוסיהם ורוכביהם לא נאמר, אלא ס ו ס ורוכבו, מלמד שנטל הקב"ה שר שלהם תחילה והשליכו לתוך הים"; אשר אמנם הבקיאות בהם ובשמותיהם, לא באה להם ז"ל מן הטיול בגן עדן של מעלה ולפייתם בארובות השמים במרומי שחקים, אבל רק מאשר עיניהם לנוכח יביטו בחמודה גנוזה שהורידה לנו הש"י למטה לארץ; [דוגמת מאמרם ז"ל שוח"ט מז' י"ט „וכי רבי הושעיה עלה לרקיע? אלא לפי שיגע בחכמתה של תורה למד ממנה מה שיש ברקיע —]; כמפורסם במקרא אשר מוצא הסוסים המשובחים הוא בארץ מצרים (דברים י"ז, ט"ז. מ"א י', כ"ח); מזה למדו לשער כי היה תקפה ועזוזה של מצרים בכח ס ו ס י ה ם הטובים והמעולים, אשר הכח הזה הוא ה ש ר המצוה במלחמותיהם וכל עוז ישע גבורתם; ועפי"ז הציצו בעומק המליצה „ס ו ס ו ר ו כ ב ו" רמה בים, שבטביעת ים סוף נפל ונשבר כל כח השר שלהם ואומץ בטחונם, בעיקר כח סוסיהם, שזה כל תעצומות נצחונם על מתנגדיהם — כאשר זה באמת

2) והנה עמוד והתבונן על יושר דברינו בס"ד! כי גם בהאגדה שנשארה למשמרת בספרי האפוקריפא בשם „התנין בבבל", שמספר שם את המשל היהודי מ ה ת נ י ן, קרוב ובדומה כמעט לכפי המסופר בב"ר הנ"ל, ואחרי שהרכיב ע"ז את מעשה השלכת דניאל לגוב האריות, (אף שזה בודאי ללא אמת, כי הלא זאת היתה בזמן מאוחר בימי ד ר י ו ש, אחרי נפילת מלכות ב ב ל בידו —) הנהו מסיים את הספור בזה"ל (לפי העתקת פרענקיל, לייפציג תק"ל) „ובימים ההם היה נביא בארץ יהודה ושמו חבקוק: ויהי היום ויזד חבקוק נזיד ויתן לחם בכלי להביא לקוצרים בשדה: ויבא אליו מלאך ה' ויאמר: הבא נא את המאכל אשר בידך אל דניאל הנה הוא בגוב האריות אשר בבבל: ויען חבקוק ויאמר לא ראיתי בבל מימי וגם את גוב האריות לא ידעתי! ויאחזהו המלאך בציצת ראשו וישאהו ברוח סערה בבלה ויעמידהו אצל גוב האריות: ויקרא חבקוק ויאמר דניאל דניאל קח נא את המאכל אשר ה' אלקים שולח לך: ויען דניאל ויאמר ה' אלקים אתה זכרתני וחסדך לא תעזוב את מאהביך: ויקם דניאל ויאכל והמלאך השיב את חבקוק למקומו" ע"כ. אשר אחרי תסיר את קליפת ההזייה החופפת על הספור הזה, תמצא את הגרעין הציורי הצפון תחתיה: כי הנזיד של חבקוק הוא חזיונו אשר חזה מראש על מלכיות כשדים עפ"י המבואר, שהכין את זאת למזון ומחיה לעם יהודה הגולים ומשועבדים בבבל, אשר באמת לפי האחרית הם הקוצרים בשדה המסיבות המדיניות, את פרי הגומל ממעשה תקפו של נבוכדנצר, שתקפו גרם את השפלתו ונפילתו ביד מלכי מדי ופרס, שכל זאת היתה הכנה לשיבת ציון (זכור דברינו למעלה סי' נ"ט ובהערה שם) והנזיד הזה עצמו היה מאכל ומזון לדניאל במלאכותו בעניינים המדיניים של נבוכדנצר — הבן זאת!

באמת אך עומק כונת המליצה עפ"י פשוטה שתפסה לשון סוס ורוכבו ביחיד, כדמות הפשטה על כל עלס כללות הכח במין הסוס המוכן למלחמה — ועי' שופטים סי' כ"ה ד"ה: ובאחרונה, מה שפירשנו שם על מליצת ישעיה ל"א, א. ג.—

ושר של ישראל גוי קדוש נקרא „מיכאל" (דניאל י', כ"א) כי זה כל כחנו ועמדתנו בעולם ובאורך הזמנים והדורות, רק מה שמשמירת תורתינו הק' וכל מנהגינו, כן גם מכל הנהגת ההשגחה העליונה אתנו, מראש ימות עולם ועד סוף כל הדורות, מתפרסם בעולם כי אין כאל ישורן, מי כמהו באלים ואפס זולתו יתברך — כמפורש בבמד"ר פ' ב' והוא מל' הפסיקתא דמנה את אפים „למה שמו מיכאל כו' מי כמוך אין כאל הרי מיכאל" ע"ש — ועפ"י כל האמור תבין גם את המסך דבריהם ז"ל בשמו"ר שם פ' כ"ג „עזי וזמרת יה, עזי הוא ועטרת לראשי והוא כתי ויהי לי לישועה, יהי לי אכ"כ אלא ויהי לי לישועה היה לי ויהיה לי" הכן זה היטב כי קצרתי —.

וכן נשכיל דבריהם ז"ל ב"ר פ' ע"ח „ר"ח ב"א אמר, שרו של עשו היה, מה פני אלהים דין אף פניך דין, מה פני אלהים ולא יראו פני ריקם, אף את לא יראו פני (פניך, כדלהלן", הרש"ש) ריקם" ע"כ. אשר זאת היא לפיה עמוקה בשיטת עזוז כחה של שלטון מלכות רומי, (המיוחסת במדרשות לעשו הוא אדום—) בכל יתר לאומי תבל, עפ"י מה שהיה דרכה תדיר להתערב בריב משפחות של השליטים זולתה ולהכריע משפטה ביניהם בתור דיין ושופט, לטובת הצד שקנה אהבתה בשוחד כסף הרבה; וכל מי שירבה במחיר אהבתה, לו היתה אהבתה למנה, שזכה בדין אללה והושיעה לו עזרתה, עד שלבסוף למד אותה אלוף לראשו והכניעתו תחת ממשלתה לגמרי — כמפורסם בתולדות הרומיים וביחוד ביחס קורותיה עם אומתנו.— וזהו שהמליצו לעיל פ' ס"ג על הכתוב: „אישׁ שדה, אמרו ישראל לפני הקב"ה, רבון כל העולמים לא דיינו שנשתעבדנו לשבעים אומות, אלא אף לזו שנבעלת כנשים" כו'. הנה אחרי שדרשו ברוח המאמר תאר איש שדה: הפקיר עצמו כשדה, השוו מנהגה זה למנהג אשה זונה מופקרת לכל, המוכרת תזנוניה ואהבתה באתנן ומחיר נדה, היום לזה ומחר לאחר שהרבה אתנן מן הקודם—. והערמתה במנהג הזה היא שעמדה לה, לגבר חילים להוסיף עוז ותעצומות משוד מלכים בממשלתה, עד שפרשה מצודת שלטונותה בכל גויי הארץ, כידוע— וכה עלומה זה הוא מכונה בפי חכז"ל בשם: שר שלה כנזכר, והסמיכו לפייתם זאת, על מקור ראשית התיחס קורותיהם בקורותינו, בין עשו אביהם ואחיו אבינו יעקב, אשר מעשהו בשוחד הקרבת הדורן, לבל יראו פניו ריקם ולעשותו אלהים אדון ומושל עליו, היה סימן לבניו בדורות המאוחרים—כדרכם ז"ל להיות נופים בכל מעשי האבות את הסימן לבנים בדור אחרון.

הערה ג

לסימן ו צד 13., תשלום משולי היריעה [1].)

והנה מקור ההוראה הזאת בהשם מעון, מנחי העי"ן, יערה לנו מיסוד הוראת בן משפחתו של ענה, מנחי הלמ"ד, כי מהות ענין המענה, הוא השלמת החפץ להשואל הדורש והמבקש; אם בהתרת ספקו בכלל ענין התשובה על השאלה; או השלמת המבוקש בחפץ הדורש (געניגעלייסטונג) כענין המענה המבוקשת מהשומע תפלה ית'; וכדומה לה: ועכתה (התקוה) שמה (בעמק עכור) כימי (כבימי) נעוריה

נעוריה (הושע ב׳, י״ז); אענה נאם ה׳ אענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר והם יענו את יזרעאל (שם שם, כ״ג. כ״ד) ועוד כאלה—. ומהשרש הזה השתעפה מלת: יען, על השיבה הגורמת, להורות שהפעולה הנעשית דורשת תשלום וגמול אם לשכר או לעונש (פֿעראנטוואָרטליך); ומלת: למען, על השיבה התכליתית, שהתכלית משלמת את התגמול שהפעולה דורשת (צום פֿעראנטוואָרטען); [כמו שמלת: בעבור, מל׳ עבור הארץ (יהושע ה׳, י״א), הוראתה על פרי התבואה הנצמח מהפעולה; ומלת: בגלל, על השיבה המתמלאת והעוזרת, שמגלגלת ומביאה את המסובב אל תעודתו— ועי׳ רמב״ן ריש פ׳ עקב]. וכן השתעף ממנו שעור מדת הקרקע בשדות, לבני הכפרים שאין להם כלי מדה מלאכותית בשעה אדמתם, ועוד היום היא משוערת מהאיכרים בכמות אורך המשך, אשר יגיע קול העונה לאזני הקורא: כבחצי מענה צמד שדה (ש״א י״ד, י״ד); למעניתם (תהלים קכ״ט, ג)—. וכן בש׳: עין, מנחי העי״ן, בא השם: עונתה (שמות כ״א, י׳) ביסוד ההוראה הזאת, על ענין השלמת המבוקש הידוע של אשה מאישה, כפי טבע היצירה: ואל אישך תשוקתך (בראשי׳ ג׳, ט״ז)—. כן השתעף מיסוד ההוראה הזאת השם: מעון, למקום השקט השלמת החפץ ומלוא חסרון המבוקש (בעפֿריעדיגונג), ככל המבואר בפנים, כדוגמת השם: געמאַך, בל״א לחדר המשכית שבו יסתר איש ממטרידיו, להשלים חפץ השקטתו מטרחות עמלו, במנוחה שלמה שקט ושאנן מבלי כל חולן ומוגע, כהוראת שם המקרה: געמאָכליך, געמאָכליכקייט, לענין זה.

וזאת היא אמנם הוראת השרשים: ענה, עון, בבנין הקל; אבל כשיבא בבנין הכבד יורה על ההיפוך: שלילת החפץ ומניעת השלמתו, כדוגמת הרבה שרשים בלשון, המשמשים דבר והפכו בשנוי הבנין; וזהו ענין העינוי בכל בנין הכבד מזה השרש, ובה״ת: עני, ושם המקרה: עוני—. ועפ״י ההתחקות על יסוד ההוראה בשני הבנינים, נבין את הפלוגתא דת״ק ור״א בברייתא דכתובות מ״ז, ב׳: עונתה זו עונה האמורה בתורה, וכה״א אם תענה את בנותי כו׳, ר״א אומר כו׳ עונתה אלו מזונות וכה״א ויענך וירעיבך (עי״ש תוס׳ ד״ה אם, שהקשו ותרצו בשנויא דחיקא—) שמניהם לומדים מן הוראת השלילה שבבנין הכבד, את הוראת החיוב שבבנין הקל, כפי המלא שלילת שני הענינים בבנין הכבד—. וביותר פשוטה של הוראת הפעל הזה למדו ביומא ע״ז, ב׳. דמניעת תשמיש איקרי עינוי, לפי היות הוראת בנין הקל בהשם: עונתה, על השלמת המבוקש שלאשה מאישה בחפץ הזה, נלמוד על הפכו בבנין הכבד, על מניעת המבוקש הזה; ורב פפא אקשי לאביי „והא תשמיש גופה איקרי עינוי דכתיב וישכב אותה ויענה ?" והשיב לו אביי „התם שעינה אותה מביאות אחרות". עי׳ רש״י „שהיתה מתאוה לו ולא בא עליה בעונתה בימים שעמדה אצלו" כו׳. וביותר הקשה המהרש״א על דבריו ז״ל „דאכתי הא מצינו בכמה כתובים דתשמיש מיקרי עינוי, כגון אשר ענה אשת רעהו, ותחת אשר עניתה וכמוהו רבים ?" עכ״ל המהרש״א. אבל קושטא דמילתא שמצינו דוגמאות בספורי הכתובים, שכל אשה שנבעלה שלא על דרך הכבוד, כדרך כל הארץ בנפש רצויה משני הצדדים, עפ״י הכרה ודבקות לשם אהבות, כבר היא מחוללת מכבודה ונמאסת לנפש היפה, אף שלא מצד הדין באסור של תורה, רק מפני אצילות הדעת והאיסטניסות; יהודה לא יסף עוד לדעת את תמר (בראשית ל״ח, כ״ו), בגם הכוס שפתה בו הוא עצמו שלא ע״ד הכבוד, נמאס בעיניו; תמר אחות אבשלום ישבה שוממה בבית אחיה (ש״ב י״ג, כ׳); עשר הפילגשים אשר הניח דוד לשמור את הבית, היו צרורות אלמנות חיות עד יום מותן (שם ך׳, ג׳); ומאצילות דעתו

זאת למדו חכז"ל מפסוק : ואת אשתו לקחת לך לאשה לקוחין יש לך בה, כי לולא היו הלקוחין לכתחילה לשם א י ש ו ת, עפ"י מה שהיתה גרושה מאישה בגט כריתות, היה הכוס נבזה בעיניו נמאס מלשתות בו עוד —. גם על דינה אמרו בב"ר פ' פ' „ויקחו את דינה, גוררין בה ויוצאין, אמרה אנה אוליך את חרפתי עד שנשבע לה שמעון שהוא נוטלה"—. וזהו תירוצו של אביי „שעינה אותה מביאות אחרות", שבחרפת בעילתו זאת, כבר חלל כבודה ועשה אותה פגול לא ירצה לאנשי כבוד שהיו ראוים לפי ערכה הקודש, והיא לא תחפוץ להשפל לפני בן בוז משפחות, וממילא תשאר שוממה באלמנות חיות ומעונה מכל ביאות אחרות, כדבר המושם בפיה עפ"י ציור ר' יודן ורב הונא בב"ר הנ"ל—. ועפי"ז תשוב תחזק הוראת פעל ע י נ ו י בבנין הכבד על כנה, להורות על הפכה של השם עונתה שבבנין הקל; וההוראה הזאת כפי תירוצו של אביי, תסכים בכל המקומות כולם כמו שתבחין בכל המקרא, צא ובדוק—.

ה ע ר ה ד

לסימן ד' צד 14.

והתניא חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וברה כחמה ויש בה ממש ואוכלת לחין כיבשין ואינה מעלה עשן כו' רבוצה כארי והתניא א"ר חנינא סגן הכהנים אני ראיתיה ורבוצה ככלב: לא קשיא כאן במקדש ראשון כאן במקדש שני.

(יומא כ"א, ב')

רבוצה כארי, גחלת שנפלה מן השמים בימי שלמה והיתה על המזבח עד שבא מנשה וסילקה היתה דומה לארי רובץ. (רש"י)

ההשפעות הטובות האלה, הנזכרות במאמר. שהשפיעה עבודת המקדש והקרבת קרבנותיו, על רוח האומה, להכשיר נפשותיהם במנות רוחניות נשגבות טובות ומועילות לאושר חייהם, הם המכונים במליצה חידיית הזאת בשם א ש ש ל מ ע ר כ ה (או גם „עשן" ה מ ע ר כ ה, כמו שיבא בהערתנו הסמוכה), לקוח ממליצת „א ש ד ת", שבברכה האחרונה של אדונינו משה איש האלהים, (אשר נבארנה ברצות הש"י בהערתנו הששית) ג"כ לענין הזה, על ההשפעה הנשגבה בכחות נעלים מן הטבע, המושפעה מהדביקות בכללות התורה האלהית. והנה במליצת משלות שועלים (הנזכרת גם לשבחו של ריב"ז בסוכה כ"ח, א'), ישתמשו בתמונת „ה א ר י", לסימן ציורי על המלכות בשלטון חפשי בלתי משועבדה תחת שלטון כל זולתה; ובתמונת „ה כ ל ב", לסימן ציורי על א מ ו נ ת אמון התמידית, מעבד לאדוניו בלי כל בגידה של מאומה. עי' סוף פרק שירה „מיום שגלה ס ו ד ו לחבקוק הנביא", שהוא מאמרו „ו צ ד י ק ב א מ ו נ ת ו יחיה", כאמרז"ל (סוף מכות) בא חבקוק והעמידן על א ח ת.

ותצייר לנו המליצה חידיית הזאת, את השנוי באיכיות השפע שינקו בני האומה, מענין העבודה בשני בתי המקדש; במקדש הראשון, אף שלא ינקו מעבודתו שפע האמונת אמון בבלי בגידה מפסקת, כידוע שנטו פעם בפעם אל עבודת ההקרבה בבמות, וגם פעמים הרבה גם אל העבודות הזרות לאלהי הגוים סביבותם, בכ"ז השפיעה להם א ש ש ל ה מ ע ר כ ה ועבודת ההקרבה במקדש, את רוח ה ש ל ט ו ן החפשי,

שלא

שלא נכנעו להשתעבד תחת שלטון כל ממשלת זולתם, והיתה מלכותם מזרע מלכות בית דוד, ממשלה חפשית, כל ימי עמידת הבית הזה.— ונהפוך הענין במקדש השני, אף שהיו כמעט כל משך קיומו, נכנעים ומשועבדים תחת ממשלת זולתם, בתחלה תחת מלכי פרס ומדי, ואח"כ תחת מלכי יון ורומי; וגם מקצת הזמן שהיו בית החשמונאים הראשונים שליטים חפשים, לא היתה נשיאותם מזרע המלוכה מבית דוד; אבל לעומת זה היו אמונים באמונת אמון, לעבודת אלהים אמת בבית מקדשו, מבלי כל בגידה כל שהיא, בכל משך זמן קיומו עד שעה אחרונה; כי יצרא דעבודה זרה כבר קטלוהו אנשי הכנסת הגדולה, מיסדי הבית הזה מראשיתו, כנזכר אתנו השתדלותם הגדולה והעקרית הזאת, במקומות מפוזרים במאמר.—

והנגוד הזה מפורש באר היטב בדברי נחמיה (סי' ט' וי'), אשר אחרי שהאריך לספר בודויו מבגידת אבותינו בכל משך הבית הראשון, מסיים „והם במלכותם ובטובך הרב וגו' לא עבדוך וגו' הנה אנחנו היום עבדים וגו' הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה (היא) מרבה (מגדלת) למלכים אשר נתתה עלינו בחטאותינו ועל גויותנו מושלים ובבהמתנו כרצונם וגו' ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים וגו' וגו' ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים וגו' והעמדנו עלינו מצות וגו' לעבודת בית אלהינו ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד וגו' וגו', כל עניני עבודת המקדש ומניות הכהנים משמרתיו.— ולחזק ציור הנגוד הזה עפ"י המליצה חידיית שבברייתא, עם הצבעים החיים ומזהירים שנמשחו עליו ממליצת הכתובים, עוד לך לזכור ציורי חכז"ל מן עזות הארי „דורס ואוכל ואין לו בושת פנים" (פסחים מ"ט, ב'); ומן אמונת הכלב שמזונותיו מועטין „מה אודכיה והוערא אבתריה" (שבת קנ"ה, ב)— . ובאגב שים לב על השכלתם, לבער לגמרי מדת מאכלו, בשעור מדת האבר הניתן לו בטבע להאזין להקשיב ולשמוע מצות בעליו; כי רק האבר היחידי הזה, הוא הדבר הטוב שנמצא בו, לפי הכונותיו הרעות בעזות נפשו, לבלתי היות נוח עם רעיו וחבריו— ותכונה הרעה הזאת מצאו גם בכנדמה לו, עפ"י מדת שנאת חנם שיחסו בצדק לדורות שבמקדש שני.— ועי' משלי כ"ו, י"ז. ודי בזה.

וממוצא הדברים נשכיל גם הציור בדברי רש"י ז"ל (שהם לקוחים מדברי הסדר עולם המובאים בתלמודן (זבחים ס"א, ב'), כי גם הם קולעים אל מטרת הכונה הזאת; כי אמנם מנשה הוא היה הראשון שבמלכי בית דוד (בנעות כבר שמשם לערוב), שגבר עליהם השלטון ממלכים זולתם; ככתוב בדה"ב (ל"ג, י"א) „ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכוהו בבלה"; ולשון וישיבהו לירושלם למלכותו (שם שם, י"ג), משמיענו מפורש שפסקה מלכותו וממשלתו משך זמן היותו נלכד בבבל; וזהו כונת מליצתם: עד שבא מנשה (במעשיו הרעים שגרמו) ושילקה—. והנה גם בזה צריכים אנחנו לידיעה הנאותה שעוררתיך עליה בהערתנו הא', מדרך המליצה האגדיית לבלול ולערב עניני המציאות בפועל, עם ציורי המשל החידותיים כאחת, ובבלילה הזאת שנעשה בחמשה הדברים שנמנו בברייתא פה.

הערה ה

המשך הקודם

מפני מה לא מנו את מיכה? מפני שפתו מצויה לעוברי דרכים, שנאמר כל העובר שב אל הלוים. ועבר בים צרה והכה בים גלים א"ר יוחנן זה פסלו של מיכה. תניא ר' נתן אומר מגרב לשילה ג' מילין והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבין זה בזה בקשו מלאכי השרת לדוחפו אמר להן הקב"ה הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים ועל דבר זה נענשו אנשי פילגש בגבעה אמר להן הקב"ה בכבודי לא מחיתם על כבודו של בשר ודם מחיתם.

(סנהדרין ק"ג, ב)

הך „שנאמר כל העובר שב אל הלוים" הוא פלא ומתמיה! מלבד שאין זה פסוק בשום מקום, כנרשם בגליון? הנה הראיה ממלים כאלה על שפתו מצויה לעוברי דרכים, משוללת הבנה? ומעתה יחסר לנו המקור, מאין להם ז"ל שפתו מצויה לעוברי דרכים, עד שאמרו זאת כדבר פשוט ומבואר בתירוצם, והוא שנוי בברייתא דר' נתן, ומשולש בדברי ר"י דבסמוך „גדולה לגימה כו' ומעלמת עין מן הרשעים, ממיכה"? ובמדרש נשא פ' יו"ד „לפי שהי' מקבל אורחים נכתב שמו עם הצדיקים". —

ויש לי בזה השערה קרובה לענ"ד בס"ד, שמענה! האיש מיכה בעל הפסל מתואר בכתוב בשם „איש מהר אפרים" (שופ' י"ז, א); ובמעשה הפילגש כתיב: והנה איש זקן בא ממעשהו מן השדה בערב „והאיש מהר אפרים" והוא „גר" בגבעה (שם י"ט, ט"ז), ועפ"י דרכי דרשתם ז"ל באגדה, למדו לשער, כי זה הזקן הוא אותו האיש מיכה עצמו בעל הפסל 1). כרגיל אופן הדרשה בכזאת במדרשי האגדה הרבה [עי' דברינו למטה בסמוך שולי היריעה אות 4) ועי' עוד להלן בהערתנו השלש עשרה אות י"ג מה שמצאנו מפורש כזאת במדרש אגדת בראשית]; ושהאיש מיכה הזה, או שלעת זקנתו, אחרי שנשלל הפסל

---

1) ואם רצוננו להרחיב ההשערה הזאת, נאמר כי מצאו סמיכות לזה עומד מן התוארים הכתובים על הנער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם (שם י"ז, ז) אשר הקשו ע"ז בב"ב ק"ט, ב'. הא גופא קשיא אמרת והוא לוי אלמא מלוי אתי, ממשפחת יהודה אלמא מיהודה אתי? ושקלו וטרו שם הרבה עי"ש, עד שבמסקנא נתישבה להם הקושיא בסברה רחוקה: מתוך שעשה מעשה מנשה דאתי מיהודה תלאו הכתוב ביהודה, אשר זאת היא דרך רחוקה מאד — וכאן בסתרי צפונותיהם האגדיות בחרו בדרך קרובה מזו: שהנער הזה היה באמת לוי בתולדה, והוא היה הלוי בעל הפילגש דגבעה, ומה שקראו הכתוב: ממשפחת יהודה? הוא ע"פ היותו קרוב למשפחת יהודה בנשואי פילגשו שהיא היתה מבית לחם וממשפחת יהודה מלידה ומבטן — [דוגמא לזה עי' תוס' עירובין מ"א, א'. סוף ד"ה מבני, ומשמעות „מבני" יותר מוכיח על יחס התולדה ממשמעות „ממשפחת", ובכ"ז סברוה התוס' ז"ל גם אחרי סברתם שמא אמו היתה מבנימין — . ובאגב ראה שבירושלמי תענית פ"ד ה"ד איתא ר' אלעזר ב"ר יוסי, שלפי"ז אזדה לה כל קושית התוס' מעיקרה — אולם בירוש' שקלים פ"ד ה"א וירוש' מגילה פ"א ה"ד, איתא כגירסת תלמודנו ר"א ב"ר צדוק ובהכרח ט"ס בירוש' דתענית—] ועפי"ז יתיישב גם התאר: והוא „גר" שם, שגם עיקר ישיבתו בבית לחם יהודה, לא היתה רק התגוררות, בסבת נשואיו אל משפחתם, וע"כ הלך לבקש לו מקום לגור באשר ימצא —.

הפסל מביתו ע"י בני דן, העתיק משכנו מהר אפרים והוא גר בגבעה בקביעות, או לפי שהיה לו אחוזת שדה גם בגבעה, היה גר שם לפרקים, כפי הדרוש למעשה עבודת שדהו שם; והאיש הזקן הזה, שהוא איפא האיש מיכה בעל הפסל, הוא שאמר אל האיש הלוי (שם י"ט, א) בעל הפילגש „שלום לך רק כל מחסורך עלי רק ברחוב אל תלן ויביאהו לביתו ויבל לחמורים וירחצו רגליהם ויאכלו וישתו (שם שם, כ'. כ"א) הרי לנו מפורש שפתו של האיש מיכה הזה מלויה לעוברי דרכים. — והמלים „שכאמר כל העובר שב אל הלוים" אינם מעיקר לשון הגמרא, אבל הם גליון מאיזה חכם קדמון מבין חידות, שעמד על אופיין של כונת הדברים, עפ"י כל המבואר, ורשם בגליון ספר תלמודו לזכרון לעצמו, בזה"ל „שאמר אל הלוי העובר ושב כו'" (מחסורך עלי) — ואח"כ הכניסו את הגליון בפנים בחסרון וסרוס, ומתיבת „שאמר" נעשה תיבת „שכאמר", לפי היות דרוש ונחוץ להחלטת „שפתו מלויה לעוברי דרכים" איזה מקור בכתוב —. ונקל להזדמן כזאת, בהעתקת דברים קצרים וסתומים שנרשמו רק לזכרון הרושם לעצמו, על גליון צר ודחוק המכונס אח"כ בטעות אל הפנים — ויש לנו בדוגמא הזאת הרבה בש"ד בנמוקינו על גליון המדרש רבה.

וכאשר נמצא לנו המקור היסודי של ההחלטה: מפני שפתו מלויה לעוברי דרכים, נשכיל בש"ד עפ"י דרכנו, על מליצת הברייתא דר' נתן, אשר להבנת חידתה הקדימו לסדר לפניה את מאמר ר' יוחנן שהסמיך מליצת הפסוק: ועבר בים צרה והכה בים גלים, על פסלו של מיכה שעבר עמהם בים, ואמנם גם על ההחלטה הזאת שפסל מיכה עבר עמהם בים, יש לנו להתחקות על שרשה ומקור מבועה, ואין לנו להשיא את לבבנו להאמין כי מליצת הפסוק בזכריה, אשר אין לו כל שייכות לזה בהמשך ענינו, היה כל המקור הנפתח להם ז"ל להוציא ממנו את ההחלטה הזאת.

אולם עפ"י המבואר אתנו במאמר, נשכיל כי היתה מחכמת תורתנו הק', לשום זאת לאבן פינה ושורש עקרי לקיום האומה בשמירתה, שיהיו כל אברי האומה נאגדים בקשר עבודה יחידה ומיוחדה במקום אחד ומיוחד; וכל עבודה שתהיה במקום אחר זולת המקום היחידי הזה, אף שתהיה ג"כ להויה ית', היא נקראת עבודה זרה וקרבנה פגול לא ירצה; כמו שבא ע"ז פרשה שלמה במש"ת (כל סי' י"ב) תחילתה באבוד והריסת כל המזבחות והמצבות שהיו מקודשים מהגוים שלפניהם לעבודת אלהים במקומות רבים ומפוזרים בכל פינות וגבולות הארץ, ואזהרה

וליישב את כל פרשת הענין, ישוער כי המעשה דפילגש היה אחרי מעשה בני דן שלקחו את הפסל מבית מיכה עם הכהן הלוי הזה יחדו; ואשר אחרי לכדו את העיר ויקימו את הפסל בדן עירם, בחרו ביהונתן בן גרשום בן מנשה ובניו להיות כהנים לשבטם, וגרשו את הלוי של מיכה מכהונתו (כמו שנראה כ"ז לפי משמעות פשוטו של מקרא); וע"כ שב הלוי אל מקום אהלו בתחלה, לגור בירכתי הר אפרים (שם י"ט, א), ומשם זנתה עליו פילגשו ושבה אל בית אביה, כמסופר—. וכאשר ראוהו האיש הזקן מיכה בנשף בערב לא הכירו, ובכ"ז אסף אותו אל ביתו והאכילהו והשקהו. וזהו אולי גם הכונה בהדבור „ואת בית ה' אני הולך" (פ' י"ח) כי זה הכהן הנדחה מעבודת פסלו בדן, נחמד לו לקרוא את המקום שכהן בבית מקדשו מקודם, גם עכשיו בחורבנו, בשם „בית ה'" —. וזהו מה שיש לשער בהרחבת הענין על ישרו אשר לא דרך רחוקה היא בש"ד עפ"י ההתחקות במליצות הכתובים בשום לב מבין —.

ואזהרה כפולה ומכופלת: לא תעשון כן לה' אלהיכם, על כל מיני העבודה בלווי נמרץ שיהיו כולם אך במקום אחד ומיוחד לבדו שיבחר ה' באפס זולתו; וסופה עוד באזהרה נמרצה: השמר לך פן תנקש אחרי מנהג הגוים שלפניך, עד שמסיים להזהיר: את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו —. וכן על עניני דריסת המשפט במדינה על כל דברי ריבות בכל קצות הארץ, בין דם לדם בין דין לדין, יחדה התוה"ק אך את המקום אשר יבחר ה', לעלות לדרוש לשמוע ולעשות רק עפ"י הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא דוקא (שם סי' י"ז). והעיקר הזה הוא אבן פינה באזהרת נותן התורה ית', לקיום האומה בכל תוכחת הדברים והיעודים הרבים שבאו למטרה הזאת בכל ספר משנה התורה, כמו שיתבונן עליהם הקורא בשום שכל לפי המשך האזהרות הכפולות וסמיכות הפרשיות —. אשר ע"כ כל המזיד לחלוק בתוך העם, ליחד מקום לעבודה, אף שתהיה לה', בזולת המקום המקודש לעבודה הכללית לכל האומה, הוא נקרא עובד עבודה זרה, חוטא ומחטיא את הרבים, מהרס את קיום האומה, מרפה קשר אגודתה וגורם אבודה והריסתה 2) — וכן הפושע ונפרד מאלוף הכללי והמנהיג המיוחד וסוד יועציו לשפוט את הגוי כולו, ומפריד את מקצת בני העם להפרד תחת הנהגתו בהתחלקות מן ההנהגה הכללית, הוא ג"כ עוכר עמו, מהרס דבקות האומה ומתיר אגודתה וקשר קיומה גורם אבודה ביטולה והריסותה, ונקרא ע"כ גם הוא עובד ע ב ו ד ה זרה, עפ"י התולדה היוצאת מפעולתו בסוף — כמו שהורה הנסיון, בעונות שגרמו, על אמיתות היעוד ונחיצות חוקת משפט הזה, בקורות אומתנו מראשית ועד אחרית —.

וזהו תוכן כונת המליצה שאמר דוד לשאול, „כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים" (ש"א כ"ו, י"ט) כי להיותו הוא יודע את עצמו משוח מ ל ך, הנה רדיפת שאול ודחייתו אותו מ ה ס ת פ ח ו ה ת ח ב ר ב נ ח ל ת ה' א ג ו ד ת ה א ו מ ה ה כ ל ל י ת, כמעט שמכרחת אותו לקשור על רודפו, ל ח ל ו ק בתוך העם ולהמשיך חלק מהם תחת ממשלתו, שידבקו אחריו, יכירו משפט משיחתו ויתנוהו ל ר א ש עליהם בפרוד מאלופם הכללי, אשר עפ"י המבואר, פעולה כזאת כבר היא עבודה לאלהים אחרים —. כאשר כן השכילו חכז"ל לחשוד את דוד בהרהור מחשבה כזאת, בהיותו במסיבות כאלה בברחו מפני אבשלום בנו, כמאמר ר"י אמר רב (סנהדרין ק"ז, א) „ב ק ש דוד לעבוד ע ב ו ד ה ז ר ה (!! מבהיל לשמוע חשד נורא כזה על המלך החסיד! וכל החרדה הזאת ממקור משמעות דרשה רחוקה מאד! —) כלומר שבעקת נפשו בבריחתו מפני בנו, שגלה לקנות לבב בני העם שקשרו אתו נגד אביו „והקשר אמיץ והעם הולך ורב את אבשלום", וגם אחיתופל, היועץ הנפלא בקושרים, שדוד ירא מעצתו מאד (ש"ב ט"ו, ל"א

---

2) וזהו שאמר ר' גמליאל ספרי ראה פיסקא ס"א על פ' לא תעשון כן לה' אלקיכם „וכי תעלה על דעתך שישראל נותצים למזבחותיהם? חס ושלום! אלא שלא תעשו כמעשיהם ו י ג ר מ ו ע ו נ ו ת י כ ם ומעשיכם ה ר ע י ם למקדש א ב ו ת י כ ם שיחרב" מפורש כדברינו —. ובב"ר פ' צ"ח „ר"נ אמר אוסרי לגפן עירה, מי אוסרי לגפן העיר אשר בחרתי בה"—השמיענו כל אותו. הענין במלים קצרים ובדרש נכבד נסמך על מליצת הזקן בברכת יהודה; כי הגפן הוא כנוי להאומה הישראלית (תהלי' פ', ט) ומי אוסרה ומחברה לאגודה אחת בקשר של קיימא? העיר אשר בחרתי בה! כל' הכתוב: ולמען ירושלים העיר אשר בחרתי בה מכל שבטי ישראל (מ"א י"א, ל"ב) התבונן על הענין שבו נכתבה המליצה הזאת שם —.

ל"א) „והמלך דוד עולה ובוכה וראש לו חפוי" וגו'; ראה רב בעין לטובה וחודרת, אשר בעידן עקתא כזאת לא היה לדוד עצה אחרת זולת אשר יחלק את העם ל א ל י, ושיהיו מועצות לבחור לו אנשים אמונים ברוחם למלכם הזקן אשר ידבקו אחריו וישאר הוא במלכותו עליהם, ומחצית בני העם שפשעו בו יהיו תחת ממשלת בנו המורד; ושיער רב במשפט שכלו החד כי כבר עלו הרהורים כאלה בלבב המלך הנדח וגולה הזה, כרגיל אופן כזה במסיבות כאלה בקורות התבל —. והסמיך השערתו זאת במליצת הכתוב (השוה מאד לפי פשוטו) „ויהי דוד בא עד ה ר א ש אשר ישתחוה שם לאלהים", ויפרשו עפ"י ההשערה הישרה הזאת: ש ב א בהרהורי לבו עד המחשבה להשבות ר א ש לחלק נפרד מכללות העם (שע"ז יפול ל' „ר א ש", כמו: נשאו ר א ש, כנזכר בסמוך —) ולחלק הממשלה לשתים, ומשם ישתחוה לאלקים, כלומר מאופן ההתחלקות ינהיג ממשלתו על עם אלקים לעשות חוקי רצונו ית' — אשר עפ"י המבואר, ההתחלקות הזאת הוא ענין עבודה זרה; וזהו אמרו א י ן ר א ש אלא ע ב ו ד ה ז ר ה — למד דרשתו מתיבת ר א ש ולא מתיבת א ל ק י ם — והבן השכלתו להביא ראי' ע"ז מש' והוא צלמא רישי' די דהב, שאמר: צ ל מ א, רגיל לבא על צלם ע"ז, ורישי' די דהב, הוא לפי הפתרון שם, על ה מ ל ך נבוכדנצר ר א ש ה ע ם — עד שהקרה ה' לפניו את חושי הארכי, אז שב ונחם מההרהורים הרעים האלה, ומלא עוז בנפשו לקות כי חושי יהי' בכחו להפר עצת אחיתופל ולבטל עפ"ז את כל הקשר נגדו, וישאר במלכותו הכוללת כמקדם, וכמו שהיה באמת האחרית לבסוף -- ואת ההתאמצות העוז הזה, שם, כפי הנראה למעטפת המשל, בפי חושי, כאלו הוא התוכח עם דוד להלבישו עוז בדבריו: מלך כמותך יעבוד ע"ז? כלומ' מלך משוח עפ"י נביא ה' ומובטח בממשלה כוללת על כל עם הסגולה, יפנה למחשבה כזאת ויפול לבו עליו לותר על חלק ממשלתו לאחר, שזה יעשה פרוד בין דבקי האומה ויגרום הריסותה שהוא ענין עבודה זרה? ודוד היה עוד ירא פן ח"ו לא יקויים בידו אף המקצת ובנו יהרגנו ויבוטל כל עצמה של מלכותו המשוחה עפ"י ה', ויהי' ש"ש מתחלל עפ"ז בפרהסיא, וטוב איפא לבחור את הרע במעוטו — עד שהוציא הדורש מזה את הלמוד המוסרי מענין לקיחת היפ"ת וכו' — הבן כ"ז היטיב ושים כבוד לדברי חכמים וחידותם!

אחרי הדברים והאמת האלה, נבא אל המקור של התלונתם כי פ ס ל מ י כ ה ע ב ר ע מ ה ם ב י ם, והוא בשמו"ר פ' כ"ד:

הלה' תגמלו זאת אחר כל הנסים שעשה לכם שקרע לכם את הים כו' כו' שבחתם כל הנסים האלה שעשה עמכם הקב"ה והיה פ ס ל ו ש ל מ י כ ה ע ו ב ר ע מ כ ם ב י ם כו' אר"י בר אלעאי לא דים שעבר עמהם פ ס ל ו של מ י כ ה כו' וכן הוא אומר ו י מ ר ו ע ל י ם ב י ם ס ו ף, כו'.

עוד שם להלן:

על פי הגבורה לא נסעו, אלא שהסיען משה במקל, לפי שראו פגרי מצרים שהיו מעבידים בהם בחומר ובלבנים מושטפים ע"פ המים אמרו לא נשתייר אדם במצרים, נ ת נ ה ר א ש ו נ ש ו ב ה מ צ ר י מ ה, נעשה ע ב ו ד ה ז ר ה ותלך בראשינו ונחזור למצרים, יכול שאמרו ולא עשו,

תלמוד

תלמוד לומר וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך, ר"י ב"ר אלעאי אומר עבודה זרה היתה בידן של ישראל והסיעה משה מישראל, לכך נאמר ויסע משה את ישראל. ע"כ.

באמת מאמר „נתנה ראש ונשובה מצרימה" אינו כתוב כאן בהיותם על שפת ים סוף, ומקומו הוא בענין המרגלים בפ' שלח? אבל עמוד והתבונן השכלתם הנפלאה ללמוד סתום מן המפורש! הנה בתהלי' ק"ו אמר בוודויו „אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך לא זכרו את רוב חסדיך וימרו על ים בים סוף", שהודוי הזה הוא עצמו אותו הודוי שסדר נחמיה בספרו סי' ט' לפני כריתת האמנה [כמו שהוכחנו לברר בדברים ישרים למעלה, מסלת אחד עשר כוכבים סוף סי' ס"ב. ע"ש היטב ולמוד מכאן אמיתת הוכחתנו] ושם הנוסח „וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך אשר עשית עמהם ויתנו ראש לשוב לעבדותם במרים", והשכילו חכז"ל איפא ללמוד הסתום מן המפורש, שזה המרי שבנחמיה הוא אותו המרי שכתוב בתהלים: וימרו על ים בים סוף, עפ"י התדמות המלים שבמליצה הזאת בנוסח שבה כמעט מלה במלה בשניהם; ולפי"ז כבר נלמד ענין „נתינת הראש" אל שעת עמידתם על שפת הים; ושוב הקישו לשון „לעבדותם" שבנחמיה ללשון: חדל ממנו „ונעבדה" את מצרים כי טוב לנו „עבוד" את מצרים, המפורש בתורה שיצא מפיהם בעמדם על שפת הים; ומזה יצא להם הלמוד שאמרו על הים: נתנה ראש ונשובה מצרימה (אחזו את הלשון שמצאנו מהם בענין המרגלים) והרי זה מפורש בכבר אז על שפת הים חלק לבם לבחור במנהיג אחר ולהפרד מאלוף מנהיגם הכללי, משה עבד ה', ולשוב תחת הנהגת המנהיג הקדם למצרים; והוסיפו ז"ל עוד אומן „יכול שאמרו ולא עשו ת"ל וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך אשר עשית עמהם ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדותם במרים" שנחמיה מספר הענין שעשו כן בפועל; ולפי המבואר ענין ההתחלקות ופרידת הדבקות תחת מנהיגים יותר מאחד האלוף הכללי, הוא ענין עבודה זרה, וזהו אמרם „נעשה עבודה זרה ותלך בראשנו ונחזור למצרים" — והרמיזו כל זאת בלשון הכתוב כאן „וַיַּסַּע משה" עפ"י שהי' ענינם נראה כנוגע למשה לגרמי' ולנשיאותו המיוחדת עליהם, והמליצו ע"ז: על פי הגבורה לא נסעו אלא שהסיען משה במקל — . [וכל המאמר הזה הוא ממכילתא כאן על אתר עי"ש ותתבונן שצריך להגיה שם במכילתא כמו שכתוב כאן במדרש בהוספת מלת „לא" לפני תיבת „נסעו" ותיבת „אלא" לפנו תיבת „בהסיען" ולמחוק י"ב תיבות שבינתים שנגררו מלשונות של הדרשות הקודמות — ע"ש ותבין]

שוב השכילו חכז"ל להביע כי הנטיה והחפץ ליסד העבודה והדרישה באלהים במקומות יותר מאחד, כבר הכתה שרש בלבב בני העם מראשית; כפי הנראה מהחשד שנחשדו ע"ז בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה, שבעבר הירדן, עוד בימי יהושע (יהושע כ"ב) ומראשית הכו גלי החלוקה בים מחשבותיהם הסוער להפך הזה, אך שלא יצא לפעלו עד פסלו של מיכה, שהוא היה הראשון שהזיד לעשות ביתו בית אלהים ומקום לעבודה באפוד ותרפים וכהן מבני לוי, והכל לשם העבודה לה' (כמו שנבאר עוד) להיות צרה לעבודת המשכן שבשילה, וממנו והלאה לא פסקה חלוקת מקומות לעבודה באומה, ועמה הפרוד תחת מנהיגים נפרדים וקריעת אגודת העם לשתים, עד גלות עשרת השבטים, (כמו שנבאר

תיכף

תיקף) — · ומעתה יצאה לנו כונתם: שפסל מיכה עבר עמהם בים, מפולשת! שענין הנטיה לעשות פרוד בין דבקות האומה כבר היתה במחשבתם בעמדם על הים, כאמור, מה שע"י מיכה יצאה המחשבה הזאת לפעלה, וממנו והלאה לא פסקה עוד —. וכמה נעימה ונחמדה מליצת ר' יוחנן ע"ז אשר השתמש בנאומו של מקרא „ועבר בים צרה והכה בים גלים" על ענין זה שכבר בעמדם על הים הכו גלי החלוקה ופרוד דבקות האומה שרש בלבם עד שעשה השרש פרי גומל בימי מיכה! והרי זה כמו שעבר עמהם פסלו של מיכה בים! — הבן זה היטב כי הדברים שמחים ומשמחים את לב הנבון.

ולברר הדברים ביתר באור הצורך מביא לבאר בזה עוד מליצה אגדיית קודמת לזאת בפ' חלק הזה (דף ק"ח, ב'):

תנא הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי; נבט שניבט ולא ראה; מיכה שנתמכמך בבנין; ומה שמו שבע בן בכרי שמו כו' ע"ש ·

הכונה שבשלושת האנשים האלה שמו בלבם המחשבה לחליק בתוך העם ולהפרידם מנקודת אגודתם בקשר אחד, שהוא מקום העבודה האחד המיוחד; הראש והראשון בהם היה מיכה, שהקים את הפסל בביתו להיות צרה לעבודת המשכן בשילה כאמור, ואחרי שגלו בני דן את פסלו והקימוהו בעירם בדן, לא פסקה צרתו עד יום גלות עשרת השבטים מארצם, זולת הזמן הקצר מיום הוקם בית העולמים ע"י שלמה עד סוף מלכותו —. והוכיחו זאת מספור הכתוב: ויקימו להם בני דן את הפסל ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד „יום גלות הארץ" וישימו להם את פסל מיכה „אשר עשה" כל „ימי היות בית האלהים בשילה" (שופ' י"ח, ל' · ל"א), אשר לאורה הוא סותר א"ע, כי „יום גלות הארץ" שהוא גלות עשרת השבטים, הי' בזמן מאוחר הרבה בימי הושע בן אלה, וזמן „היות בית האלהים בשילה", פסק בבנין בית העולמים ע"י שלמה? ואמרו בישוב הסתירה, כי פסלו של מיכה, בהתמונה שעשה הוא, היה קם בדן רק כל ימי היות בית האלהים בשילה, ואחרי שנבנה בית העולמים פסקה עבודתו לשעתה וכל העם היו תחת ממשלת שלמה מדן ועד באר שבע (מ"א ה', ה'), ונמשכים אחרי בית מקדשו האחד והמיוחד; אך אחרי מות שלמה, שב ירבעם והעמיד את אחד משני עגליו בדן (שם י"ב, כ"ט), ושבה העבודה של פסל מיכה [אם לא בתמונתו שעשה הוא, רק בתמונת העגל שעשה ירבעם; וזהו הדייקות במלות „אשר עשה" —] בדן, ולא פסקה עוד עד יום גלות עשרת השבטים מארצם בימי הושע בן אלה —. וזאת כונת מליצתם: הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי; כלומר שלשה האנשים האלה, לדבר אחד נתכוונו במעשיהם להפריד ולחליק את העם לשנים: הראשון שבהם הי' מיכה בהקימו את פסלו לצרה לעבודת משכן שילה, אלא שנתמכמך ופסק לשעה בבנינו של שלמה, שאז פסקה עבודת פסלו שהי' אח"כ בדן (ובטלה תמונתו מכל וכל), והיה כל העם כולו כאחד נמשכים אחרי בית העולמים; ואחרי מות שלמה, שבה (ובתמונה אחרת), ע"י ירבעם בן נבט, כאמור — · ושבע בן בכרי ג"כ היתה זאת מטרתו, כאמרז"ל בקהלת רבה (פ' את הכל עשה יפה בעתו) „מחלוקת שהיתה בין רחבעם וירבעם, בין דוד ובין שבע בן בכרי ראויה היתה להיות, אלא אמר הקב"ה עדיין לא נבנה ביהמ"ק ואני מכניס מחלוקת במלכות בית דוד? אלא יבנה בית המקדש ואח"כ מה דהוי

בסופא הוי" 3) — הרי לנו מפורש כי הכל קולע אל מטרת הכונה הזאת — צרף לזה עוד גם מה שהכתוב (ש"ב כ', כ"א) מכנה את שבע בן בכרי בשם ,איש מהר אפרים", אחר לאבי אבות הטומאה הזאת, מיכה בעל הפסל, כנזכר. ועי' עוד להלן הערה י"ג באות י"ג · ובילקוט שמואל רמז קנ"ב ,איש מהר אפרים אדם בעל מום עובד ע"ז" —. וליחס כונתם זאת, דרשו גם את הוראת השם ,נבט", אביו של ירבעם, שהי' בן דורו של דוד, אביו של שלמה, ג"כ לכונה הזאת, שניבט ולא ראה, הוא סביר איהו מליך, כבר בימי דוד לפני בנין הבית, ולא היה ירבעם הוא דנפיק מיני', בדור שני אחריו, אחרי הקמת בית העולמים

3) וסיימו ע"ז ,רבי אומר אפילו לדבר עבירה יפה בעתו" — וקודם לזה מסודר המאמר ,ראוין היו ישראל בשעה שיצאו ממצרים שיכנסו לארץ מיד, אלא שהיו האלנות ישנות מימי נח אמר הקב"ה מה אני מכנים את ישראל לחורבה? אלא הריני מקיפן דרך המדבר ארבעים שנה, כדי שיעמדו הכנענים ויקוצו ישנות ויטעו חדשות, כדי שיכנסו לארץ וימצאו אותה מלאה ברכות, רבי אומר אפילו לדבר עבירה יפה בעתו" — ע"כ. עי' מפרשים שנדחקו בפי' דברי רבי, והרב בעל מ"כ כתב על כולו, במאמר המובא בפנים שהוא השני ,נראה שטעות סופר הוא כאן" —. ובאמת הכונה שרבי מוכיח מן המאמר שמיחס אחור הארבעים שנה במדבר, לרצון קדום ותכלית מכוונת מאת המשגיח ית' מראש כדי להשביח חלקם בארץ, אף שלפי המסיבות שיצא האחור הזה לפעלו, היה עפ"י דבר עבירה והוצאת המרגלים, שזה היה תלוי בבחירת אנשי דור המדבר, מה שלכאורה לא יתכן בזה ידיעה ורצון קדום? כאומר השאלה הזאת המפורסמת בשערי החקירה; בכ"ז אף שאין בשכלנו האנושי משיג היסוד בזה, מ"מ הידיעה המוקדמת מוחלטת ומוכרחת בחק הבורא ית' שלא יתכן ליחס לו חדוש ידיעה, כנודע מדברי הרב ז"ל בהל' תשובה *) ע"כ יסיים רבי ע"ז: אפילו לדבר עבירה יפה בעתו — וכן הכריח רבי גם מהמאמר השני, שמיחס מחלוקת ירבעם לתכלית מכוונת בגזרה קדומה מאת המנהיג העליון ית', אף שיצאה לפעלה ע"י דבר עבירה התלויה בבחירה אנושית? ע"כ הכפיל גם ע"ז את מאמרו ,אפילו לדבר עבירה יפה בעתו" — · ועי' שמו"ר פ' ט', עלתי הקוש כו' הקב"ה מגיד מראשית מה יהא בסוף, שכן הוא אומר למשה וקם העם הזה וזנה כו', מה שעתידין לעשות אחר מיתתו של יהושע, ועזבני והפר את בריתי ויעזבו את ה' ולא עבדוהו. ע"ש שהכל עולה בקנה אחד — · ועי' במד' רבה פ' ט"ז: איני צריך לנסותם שכתיב ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא, א"ל הקב"ה משה יודע אני מה הם כו' ומאמרם זה נשען על מאמרם בב"ר פ' א': ידע מה בחשוכא אלו מעשיהן של רשעים שנאמר והיה במחשך מעשיהם ונהורא עמי' שרא אלו מעשיהן של צדיקים דכתיב ואורח צדיקים כאור נוגה — · וממילא הדברים נשכיל על עומק הכונה במאמר ר' אבהו בב"ר פ' ב': ,מתחילת ברייתו של עולם צפה הקב"ה במעשיהן של צדיקים ומעשיהן של רשעים הה"ד כי יודע ה' דרך צדיקים וגו' והארץ היתה תהו ובהו אלו מעשיהן של רשעים, ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהן של צדיקים, אבל איני יודע באיזה מהם חפץ אם במעשה אלו ואם במעשה אלו? כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב הוי במעשיהם של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהם של רשעים" — ע"כ · אשר לפי פליאות שטחיות המאמר, כבר הוא ניתן להלמות עמלים ומדרש לפירושי הדרשנים, אבל לפי המבואר כמה הוא נחמד להשכיל! כי אחרי ההחלטה שהכל צפוי מראש, כבר יש לדון ולהוכיח כי כל מעשי בני

*) אשר ע"כ המסדר שלשה עשר העקרים בנוסח ,אני מאמין" מצא הכרח לתמוך את העיקר העשירי ,שהבורא ית"ש יודע כל מעשי בני אדם וכל מחשבותיהם" בדברי הכתוב ,שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם" מה שלא נהג כן בכל יתר השנים עשר עקרים? כי באמת כולם אין להם סותר בהשגת שכל אנושי, ואדרבה אם יעמיק החכם עיונו יכריעם גם בהשגתו; משא"כ העיקר הזה מהידיעה, עפ"י השגת ב"א הנהו מתנגד וסותר להבחירה, שבעיקר האחד עשר הסמוך אחריו בשכר ועונש, שהוא יסוד כל התורה, המצוה על מעשה הטוב ביעוד הגמול, ומזהירה מן הרע בעונש גם בב"ד של מטה; ע"כ מצא הכרח לתמכו במקרא שכתוב, לרמוז כי אף שהשגתנו נלאה בזאת, עלינו להאמין אמיתתו עפ"י עדות הקבלה, ונודה בקוצר השגתנו בעניינה —.

התאומים, שאז אף אם יפרד ויחלק העם לשנים, הנה יסוד בית התאומים בנוי לתלפיות בחוזק ותוקף, לקיים קשר האומה ודבקותה בעבודת אלהים אמת — . והבן כ"ז ! 4)

ומעתה נשוב לענין הברייתא דר' נתן ונאמר: הקמת פסלו של מיכה כו' היה בגלה וראשונה אך לשם העבודה להויה ב"ה, כנאמר בראשיתו: הקדשתי את הכסף להויה

בני האדם הם בהכרח, ולא יתכן איפא ליחס כל יתרון למעשה הצדק על מעשה הרשע, וע"כ „איני יודע באיזה מהם חפץ!" לפי היות שניהם גם יחד רק תולדות מחוייבות מן הגזרה הקדומה— „כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב!" כבר הננו רואים את היתרון הניתן להאור שהוא מעשה הצדיקים, „הוי במעשיהן של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהם של רשעים", בהכרח לנו ליחס כח הבחירה במעשים של בני אדם, עד שיתכן לכנות עליהם שם „טוב" והשכם משפט החפץ בקצתם זולת קצתם —· ואלולי מקרא שכתוב אין להשגתנו שם מבוא איך לפשר שני חלקי הסותר בזה, להיותם תמים יחדו אל טבעת של חותם האמת הצודקת —· והתבונן להתפלא על השכלת בעל המאמר (החכם הפלוסופי בי קיסר, חגיגה י"ד, א' סנהד' י"ד, א'. ושים לב על מאמריו באגדה —) שמצא מקום להטביע את היסוד שעליו בנויה כל התורה כולה לתלפיות, במאמר הראשון של בראשית, בדרש נאה שהוא רק עומקו של הפשט; כי באמת לפי קיום ההכרח בגזירה, אין ליחס כל ענין משפט הבחירי בנמצאי התבל, לשבח קצתם בטוב ולגנות את קצתם ברע, אחרי היות כולם כאחד רק תולדות מחוייבות ומציאותם מוכרחת, וההכרח לא יגונה ולא ישובח—והבן!

4) ולא אחדל מלגלות לך בזה את המקור מדרשה בדומה לזאת לקמן ק"ה, א':

תנא הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי, בעור שבא על בעיר, כושן רשעתים דעביד שתי רשעיות בישראל אחת בימי יעקב ואחת בימי שפוט השופטים, ומה שמו לבן הארמי שמו, ע"כ.

ראשית מקורה הוא יחס מקומם „ארם נהרים" שנזכר אצל שלשתם: בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים (דברים כ"ג, ה'); כושן רשעתים מלך „ארם נהרים" (שופטים ג', ח); לבן בן נחור (ראשית כ"ט, ה') אל ארם נהרים עיר נחור (שם כ"ד, י'); וזולת שלשה אלה לא נזכר מקום ארם נהרים בכל המקרא חוץ מתהלים ס', ב'. בהגותו את ארם נהרים, כלל המדינה ולא ביחס מקום לאיש פרטי ויבואר גם הוא למטרה הזאת מיד בסמוך—. ואחרי ראשית מקורם זה, שהושוו שלשתם ביחס מקומם, הושוו שלשתם גם בפעולתם והשפעתם על אומתנו בדרך אחד דרך נשים: בלעם, בעצתו הרעה בזנות. בנות מואב ובנות מדין בשיטים (במדבר כ"ה, א'. ל"א, ט"ז), ותהי המגפה בעדת ה'; הסיבה הגורמת למכור את ישראל להשתעבד ביד כושן רשעתים, מפורש בכתוב: ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם (שופ' ג', ו') וזה דבר שמיוחד במקומו —; והשוו גזה את ראשית מקור הרשעה, על אופן כזה בדרך נשים, כי גם לבן, שעליו אמרו שבקש לעקור את הכל, גם הוא השתעבד בישראל אבינו בשביל בנותיו בארם נהרים, כמליצת הנביא: ויברח יעקב שדה ארם ויעבוד ישראל באשה ובאשה שמר (הושע י"ב, י"ג), והיה זה סימן לבנים, ככל מעשי האבות שהם סימן לבנים; ע"ד שנהג הרמב"ן ז"ל בפירושו בכל מעשי האבות וקורותיהם המצויינות, לפי' קורות הדורות של בניהם, וכרגיל במדרשות—. גם חבקוק (ג', ז) במליצתו מחבר: תחת און אהלי כושן עם יריעות ארץ מדין, אשר התפשטות קמטי מליצתו זאת במלואתה הוא: בנות אהלי כושן, בנות יריעות ארץ מדין; בשתוף מליצה כזאת בשיה"ש: כאהלי קדר כיריעות שלמה תשלומה כבנות אהלי קדר כבנות יריעות שלמה (ע"ד וכל הארץ באו מצרימה, וכרגיל הרבה), עי' כונת המליצה בספרי שושנים סי' נ"ה ויתוסף לך נועם בה, מה שנשמט שם מקולמוס אז—. ועל השנות זכר מקום ארם נהרים ארבעתים בתהלים ס', ב'. בהגותו את ארם נהרים וחמישית באותו המאורע עצמו בדהי"א י"ט, ו'. (עי' רש"י תהלים שם ומפורש ש"ב ח', י"ג.—) גם זה לא נסתר מעינם הלטושה של חכז"ל מלהמשיך אל קוטב כונתם זאת, עי' שוח"ט על אתר „וכן ארם אמרו ליואב לא מבניו של יעקב אתה ולא כן התנה יעקב עם ארם עד הגל הזה? אמר להם ולא הם עברו תחילה, שנאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב? לא זו בלבד אלא בימי כושן רשעתים שנאמר ויעבדו ב"י את כושן רשעתים שהרשיעו שתי רשעיות אחת בימי בלעם ואחת בימי כושן" ע"כ· בין בדברים ותמצא כל מה שאמרתי לך, הכל צפון בה כגלוי ומפורש למבין — והשכיל על הלשון „שהרשיעו", בל' רבים שתי רשעיות, אחת בימי בלעם ואחת בימי כושן, שהי' לו לומר „בימיו"? ותבין שהכונה שישראל

להויה, ולבסוף שמח כי הצליח הויה לידו כהן מבני לוי כמשפט התורה, ואמר: עתה ידעתי כי ייטיב הויה לי כי היה לי הלוי לכהן 5)—ולא נמצא בכתוב שום דבור של גנאי עליו, ולא כל העלאת דופי בו, כפי הרגיל בזולתו הדבור: ויזנו אחריו וכדומה, [וזהו הרמוז בשאלת הסתמא דתלמודא: מפני מה לא מנו את מיכה?—] וחטאתו היתה גדולה באמת לאשמת העם, רק, ולפי, שהיתה עבודתו זרה לעבודת המשכן בשילה, שנצטוו עליה ליחד העבודה במקום אחד, ששם ארון האלהים ועל המזבח שעשה משה, לבדו; כי בזה פרץ פרצה גדולה בעיקר קשר האומה והאגודתה בעבודה יחידה ומאוחדה. שמשם יינקו כולם כאחד, את השפע הטוב במדות ומגמות רוחניות, לאושר דרכי המוסר והצדק והמשפט וכו' וכו' עפ"י התורה הנתונה לנו מורשה מאלהי הרוחות לכל בשר, אשר ראה ויספרה הכינה וגם חקרה לאושר כל הנפשות הדבקות בה — . וכאשר השקיפו חכז"ל במדת הנדיבות ואהבת הזולת, מושפעת מבית עבודת פסלו של מיכה, עפ"י ההחלטה היסודית: שפתו מלויה לעוברי דרכים, כנזכר, מצאו בזה חומר יפה ומסוגל ללמודי המוסר, להטיף לעם ולהראות גודל כח הנדיבות בהכנסת אורחים, עפ"י מליצתם ז"ל בעשן המערכה ועשן פסלו של מיכה היו מתערבים זב"ז; לפי סגנון המשלי החליפו את „האש" (הרגיל לכנות בה את השפע מהעבודה) „בעשן", המוכשר יותר להתאבך ולהתפשט עד כדי ג' מילין, לפי המרחק ששיערו בין שני המקומות גרב 6) ושילה; וצפון בזה גם השפלה למדריגת השפע, כפי היוה הכונה בסוף המאמר, וכמו שיבא—והכונה שהשפע שינקו במדות טובות מעבודת המערכה שבשילה, והשפע מהעבודה שבבית מיכה, היו מתערבים ושקולים בכף המאזנים של בחירת בני העם, במי לבחור ואל מי מקדושים השנים יפנו לְהִמָּשֵׁךְ ולְהִדָּבֵק; כי מצאו שפע רב במדות טובות גם מהעבודה בבית מיכה—„בקשו מלאכי השרת לדוחפו",

זהו

שישראל הרשיעו השתי רשעיות, כאמור, וכן ראוי לתקן גם בתלמודין „דעבדי" בל"ר, גם בימי „בלעם" תחת בימי „יעקב" שוב מצאתי בתנחומא פ' דברים הלשון: בלעם הרשע לא כך אמר מן ארם כו' וכושן רשעתים לא שעבד בנו כו' הם הרשיעו עלינו שתי רשעיות, ע"ש שזה ממש כדברינו בס"ד והבן היטב!

5) ואף שהלכה כת"ק דר' אליעזר שכל השמות שבמיכה, גם אותם שביו"ד ה"א, חול (שבועו' ל"ה, ב) וכסתמא דגמרא דבני מערבא, מגילה פ"א הל' ט'? הוא לפי אמיתות הענין בכונת התורה האלקית שאסרה כל עבודה בזולת המקום הנבחר למשכנו המיוחד, וכמבואר — .

6) להיות „גרב" מקומו של מיכה, בגרב היה פסלו של מיכה קבוע' כלשונו של רש"י ז"ל, רק כדברי נביאות, ולא נמצא גרב שם מקום זולת „גבעת גרב" בירמי' ל"א, ל"ח. שציין שם בשם הזה, את גבולות ומקצועות העיר ירושלים, [וקרוב לשער שהמקצוע הזה בירושלים או סמוך לה, היה שייך ונקרא על שם האיש „גרב היתרי" מהגבורים אשר לדוד ש"ב כ"ג, ל"ח] אבל לא נמצא בכל המקרא שם מקום גרב, זולת המקצוע הזה שבעיר ירושלים או סמוך לה — ע"כ לבי אומר לי כי נפל בזה ט"ס: שהיה כתוב בתלמודן „מג"ב" בר"ת שמלואתם „מגבע בנימין" (שופ' כ', י'); או „מגבעת בנימין" (יומא ע"ג, ב'); ומטשטוש הנקודות שבין הג' והב', נדמה כר' ביניהם, ויצא בטעות השם „גרב"— ובאמת הכונה שאף שהיתה גבעת בנימין סמוכה וקרובה לשילה רק כדי שלשה מילין, והיה להם להמשך אחרי העבודה הכללית שבשם, בכ"ז היו נמשכים גם אחרי העבודה שבבית מיכה, מפני שהשפע שמבית מיכה התערב עם השפע מהעבודה שבשילה למשוך כל אדם גם אחריו —. ובתיבת „מתערבין" נכלל גם ההוראה שבתיבת „התערב נא את אדוני את מלך אשור (מ"ב י"ח, כ"ג) הנאותה פה לפי כונת הענין; ואף שהשתמשו בה כאן בבי"ת השמוש זה מכוון לפי שטחיות המשל, ומה גם שגם במקרא מצאנו שמושין בשי' הפעול „את" ובמלת „עם" גם ביחס הלמ"ד —.

זהו ענין דק ומליצה מאד נעלה בציורי חידותיהם ז"ל, והכן לבבך להבין עומקה! עפ"י מה שהעירותי בנימוקי לב"ר פ' ח' בשתוף כונתם ז"ל באומר מלאכי השרת, על מדותיו ית' בחוקי היושר הצדק והמשפט שבהם הוא מנהיג את עולמו, והם מ ל א כ י ו משרתיו עושי דברו בכל משלחת מסטרי השגחתו והנהגתו מסתר עליון ית'—ויצייר בעל החידה, כי לפי האחרית הרעה מעבודת הפסל הזה, היה מן התימה איך הניחה מדת דינו הצדק של הקב"ה כבי', לעזוב את עבודתו להכות שרש בלבב אנשי האומה? והיה לו ית' לסבב עילות ומסובבים להדיח את לב העם מלהמשך אחריה? — וליחס מטרתו להמריץ את הלמוד המוסרי של הנדיבות והאהבת הזולת בהכנסת אורחים, שם את הישוב על התימה הזאת בפי הקב"ה כבי' „ה נ י ח ו ל ו ש פ ת ו מ צ ו י ה ל ע ו ב ר י ד ר כ י ם!" כלומר כדאי היא העבודה להניחה בבחירת אנשי האומה, לפי שהשפע במדה הטובה הזאת שהם יונקים ממנה—[כרגיל מאמרי המליצה כאלה הרבה מאד: גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה (שבת קכ"ז, א); וכמו במאמר הסמוך: גדולה לגימה כו' ומשרה שכינה על נביאי הבעל; וכדומה לזה: הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, ועוד ועוד הרבה] „ועל דבר זה נענשו אנשי פילגש בגבעה" 7) כלומר הצריך להם הש"י להיות שמחים בבחירתם, ושהיה לחשוב מישרים דרכם בהמשכם אחרי העבודה הזאת, עד שנפלו במכמורת הנבלה של הפילגש, שאיש הזקן בעל הבית שהוא מיכה בעצמו (כאמור), אמר „הנה בתי הבתולה ו פ י ל ג ש ה ו אוציאה נא אותם וענו אותם ועשו להם הטוב בעיניכם", ויעצם הוא בעצמו על מעשה תועבה כזאת, עד שעשו מה שעשו —. עי"ז נוכחו לדעת כי לא זה האיש ולא ב י ת ו המקום להעבודה שבחר בה ה', אחרי שיתכן להתהוות השחתת המוסר על אופן מתועב כזה על ידו —. „א מ ר ל ה ם" בעילה הזאת „בכבודי לא מ ח י ת ם", לא השכלתם ל מ ח ו ת ולמנוע חלוק ופרוד העבודה, מפני צווי שלי, שהזהרתי אתכם מזה — „ע ל כ ב ו ד ו של בו"ד מחיתם!" לדחות הדבקות והמשכה ממשכן שילה, מפני שהייתם נפתים אחרי הסתת בן אדם בו"ד, בעל השגה קצרה, שהדיח לבבם לדבקה בעבודת פסלו, עפ"י שפע המוסרים הטובים שדימה בהשגתו הקצרה להשפיע לכם ממנה?! והנה עתה ראו מה הוא ומה שפע מוסרו! — ומליצת: ל א מ ח י ת ם ... ו מ ח י ת ם ... היא רגילה על לשונם ז"ל בהרבה מקומות, והשתמשו בה גם כאן, כדוגמת שמושם בשיהש"ר פ' ידיו גלילי זהב במליצת „ה נ ס האחרון היה קשה מן הראשון", אף שלא היה שם נס כלל רק

תגבורת

---

7) רש"י ז"ל נשען בפירושו על הלשון שבפדר"א פ' ל"ח „בא וראה מן השבטים שקנאו על הזנות של שבט בנימין אמר להם הקב"ה קנאתם על הזנות של שבט בנימין ולא קנאתם על פסל מיכה לפיכך הרגו בהם בני בנימין פעם ראשונה ושניה" כו'; אבל לענ"ד קשה להלום הכונה הזאת בלשון הברייתא שבתלמודנו „הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים ועל ד ב ר ז ה נ ע נ ש ו א נ ש י פ ל ג ש ב ג ב ע ה", שמלבד שמשמעות „ע ל ד ב ר ז ה" נמשך על שפתו מצויה לעוברי דרכים דסליק מיני', ולא נזכר כאן שקנאו על הזנות ולא קנאו על פסל מיכה, שהוא הדבר שנענשו עליו השבטים לפי הפדר"א? הנה מלבד זה, הלשון נ ע נ ש ו א נ ש י פ ל ג ש ב ג ב ע ה, הוא מפורש היפוך הכונה, שהרי אנשי הפלגש בגבעה הם המה בני בנימין והם ש ה ר ג ו ב מ ת נ ג ד י ה ם יתר השבטים ה מ ק נ א י ם ע ל ה ז נ ו ת ו ל א ע ל פ ס ל ו ש ל מ י כ ה, לפי הפדר"א? — עוד זאת רחוק מאד שיכנה את הקנאה על מעשה תועבה כמעשה סדום (שהקב"ה שלח מ ל א כ י ו להפכה —) בשם המחאה על כבודו של בו"ד? — אשר ע"כ נראה לענין שהברייתא דר' נתן שבתלמודנו והפדר"א לא לדבר אחד נתכוונו ומר נסיב לי' למילתי' ומר למילתי' ולא קרב זה אל זה; ולדעתי כל ישר יבין יושר פירושנו שבפנים וישכיל על אמיתתו בס"ד.

תגבורת כח, ע"ש, וכן במדרש שלהי בלק „זו גזרה קשה מן העגל" ע"ש, אלא שאחזו הלשון הרגיל בשארי מקומות; וכן השתמשו בב"ק ל"ב, ב'. במליצה הרגילה: כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, אף שהמשולש איננו רק בס' בן סירא, ולא בכתובים של שפה"ק, כמו שהעירותי ע"ז כבר במאמרי „השר שואל" בשרון שנת תבר"ך.

הערה ו

המשך הקודם

(א) וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ:
(ב) וַיֹּאמַר יְהוָֹה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ:
(ג) אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ:
(ד) תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב:
(ה) וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל:
(ו) יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר:

שלא לאחר את נדרי בהערה ד', אמרתי להראות לפניך את הבאור בפרשה סתומה הזאת, אשר ממנה ומדברי ההערה הסמוכה, יאתה לך השגה שלמה בנושא הציור אשר שמנוהו ליסוד בשתי ההערות הקודמות ד' וה' —. והנה תעלומות עומק הכונה בפשט המליצות שבפרשה הנשגבה הזאת, יצאו לנו אור רק עפ"י ההתחקות על שרשי הוראות המלות שבה בפנימיותם, אף שכמעט לא חדשנו בהם דבר, רק צחצחנו אותם מחלודת ההרגל השטוחה עליהם, והערנו את האוזן שתשמע מה שהשפה מדבר. ע"כ בטרם נבא אל המשך הכונה, נצחצח לפניך את הוראת המלות, אחת אחת על הסדר, ואח"כ נלכה מישרים בעומק הפשט.

ההבדל בין קדש לחול ידוע; חול, ענינו כל דבר שיבא על איכות הרגילה והמצויה תדיר; וזה מסתעף מענין הוראת: וסער מתחולל, על ראש רשעים יחול (ירמיה כ"ג, י"ט) וחלה חרב בעריו (הושע י"א, ו') ולא חלו בה ידים (איכה ד', ו'), דבר הנופל בשלוה, (וזה יסוד הוראת כל בני משפחתו מה שאין פה המקום להתרחב במחקריהם—); והפכו הקודש (נרדף עם ש': חדש—) כ"ד שהוא יוצא מן הרגיל והוא מופרש מיוחד ונבדל באיכותו; ששת ימי המעשה הם חול ויום השביעי קדש, מפני שהוא, בשביתתו והזכרונות שבמנהגיו; מיוחד מופרש ונבדל מן הרגיל והמצוי תדיר; ועל הענין הזה בא התאר: אנשי קדש, גוי ועם קדוש, כלי הקדש, לחם ובשר קדש וכו' וכו', ואין בזה כל חדש למי שלבו מבין מה שהוא מוציא בשפתיו —. כן כל מנהג נסיי בדרכי ההנהגה העליונה שאיננו כפי הרגיל במנהגים הטבעיים והתדירים, אבל הוא מיוחד, חדש ונבדל באיכות יוצאת מן הרגילות והמציאות התדירית, יתואר עליו שהוא קדש; והעוזרים והאמצעים שהם כלי המעשה שתשתמש בהם ההשגחה הנסיית להוציא חפצה

בם

שם לפעלו, יתוארו בשם: ק ד ו ש י ם 1); כמו שיתוארו גם בשם מ ל א כ י ם, עושי דבר המשגיח העליון ית', עפ"י היות ניכר בשליחותם ופעולתם, שהם ש ל ו ח י ם מ י ו ח ד י ם במכוון וביחוד, להפלא הפרטי שהשתמש בם כבי', בזמן ומקום וענין מ י ו ח ד ומ צ ו י י ן ל ת כ ל י ת ה פ ל א ה מ כ ו ו ן —2).

א ש ד ת, אם נפרשנה: ד ת ש ל א ש, נחטא למשפטי הלשון; אבל באמת ה א ש מתוארה ו ה ד ת תוארה, והוראתה: א ש ש ל ד ת; באיכות ה א ש, שטבעה לנצח ולהתגבר על כל מה שתפגע בו, (כי אין בכל אוצר היצירה, מנַצֵּחַ ומשנה הצורות, משחית ומכלה את כל, כמו ה א ש), בחומה ובכחה, יצייר בדרך מליצה, את כח ועוז הדת האלקית, הילוקה באומתנו הישראלית מאז היתה לגוי, ועד דור אחרון, לנצח ולהתגבר על כל פגעיה ומתנגדיה, כמו שיבא בבאור הענין ברחבה.

ח ו ב ב, מקור מרובע מש' ח ו ב, שהוראתו ידוע בדבור: ו ח י ב ת ם את ראשי למלך (דניאל א', י') והשמוש בדברי חז"ל הרבה. על החיוב בדין כליה והשחתה להיות נגזר מארץ חיים; ומשפטו: ל ח ו ב ב, כרגיל לבא המקור בחסרון אותיות בכל"ם משמשיו.

תכו, פֻּעַל עבר מש': תכך, מן הכפולים, שהוראתו אחת עם ש': ת ו ך, מן הנחים; כמו ואיש תככים (משלי כ"ט, י"ג) מן הכפולים, שוה אל תוך ומרמה (תהלים נ"ה, י"ב) מן הנחים, כי משפט אחד בלשון לכפולים ונחים כידוע —. ופירושו: התתוכו והתמצעו; על העוזרים והאמצעים המשמשים להשלמת הפעולה הנדרשת בכל ענין וחפץ. ויתורגם: פערמיטטעלט ווערדען.

לרגלך, כמו: לרגל הילדים, לרגל המלאכה, ויברך ה' אותך לרגלי, לפי החפץ והסיבה הדרושה להנאת האיש שבגללו יסובבו המסיבות.

ישא

---

1) וזאת היא הכונה הפנימית במליצת „וקדושים בכל יום יהללוך סלה", שאומרה כל יחיד בברכה שלישית שבתפלה, שבמליצה הזאת נצטמקה ויפה לה כל נוסח הקדושה שבשמי מרום, שאומרים אותה הציבור בפירוש ובהרחבת ענין מלשון הפסוקים—והכונה כל עניני נסיך הנסתרים בכל יום, יתנו לך הלל ושבח תדירי; כענין שבא בברכת ההודאה: ועל נסיך שבכל יום עמנו —. ועי' ספרנו שושנים סי' כ"ה, מה שרמזנו שם בקצרה על מראה הכסא בישעי', והבן.

2) ממוצא דברינו אלה נשכיל דברי ר' דוסא בב"ר פ' נ"ט: הוא ישלח מלאכו לפניך ר' דוסא אומר הרי זה מלאך מ ס ו י י ם. ע"כ, עי' מפרשים שנתלבטו הרבה בפירושו. ובאמת השכיל ר' דוסא ושמח למצוא כאן את המקור הראשון בתורה, שתקרא את ענין שליחות ההשגחה את סבותיה ומסובביהם באופן מצוין מיוחד ומסויים בכונה מיוחדת בהפלא הפרטי, בשם „מ ל א ך"— כי אמנם ארבע הפעמים שם מלאך הנזכר אצל הגר בסי' ט"ז, ז'— י"א. ופעם החמישי אצלה בסי' כ"א, י"ז; וכן שני המלאכים שבאו לסדום סי' י"ט, א'; וכן שני הפעמים אצל אברהם בסי' כ"ב, י"א. ט"ו. הן אלה כולם היו מ ל א כ י ם מ מ ש, שנראו בדמות מדברים משמיעים קול ועושים מעשה בפועל— אבל משא"כ כאן, בכל שליחות העבד בלכתו מסעו ובואו ושובו· לא נראה ולא נשמע מלאך ממש מדבר או עושה שום מעשה עמו (ועי' הגהות הרש"ש ז"ל שבמה"כ פה אזיל בתר איפכא—) ויפלא איפא הלא אבינו הזקן הבטיחו ע"ז בדברים מפורשים „הוא ישלח מלאכו לפניך"? ובזה שמח ר' דוסא למצוא כאן בראשונה את שתוף שם מ ל א ך לענין מ ס ו י י ם מצוין ומיוחד במסיבות ההשגחה הפרטית להפלא— ואמר „הרי זה (שבכאן, האמור) מ ל א ך (והוראתו: ענין) מסויים"— ומבורר דבריו „בשעה שאמר אברהם אבינו הוא ישלח מלאכו לפניך זימן לו הקב"ה שני מלאכים אחד להוציא את רבקה („מהויה יצא הדבר"; „כאשר דבר הויה"—והיכן דבר? . . .) ואחד ללוות את אליעזר (אנכי בדרך נחני הויה; ו ה ו י ה הצליח דרכי)—. ואחרי הדברים והאמת האלה לא יקשה לנו עוד מה שפתח: הרי זה מלאך מסויים, אחד, וסיים:

שני

ישא, כמו: וישאו את שברם על חמוריהם (ראשי' מ"ג, כ"ו), לא חמור אחד מהם נשאתי (במד' ט"ז, ט"ו) וכפי' הראב"ע לקוח מדברי המדרש. ענין טעינת דבר מה על זולת; וכאן הפועל הטוען הוא השם ב"ה, הנושא העקרי בכל המאמר; והדבר הטעון הם: מדברותיך; והזולת הנטען בם הם: כל קדושיו, הסמוכים במאמר. ושיעורו: ישא כל קדושיו מדברותיך.

מדברותיך, מענין דָּבֵר וחפץ, ובא בתמונת בנין הכבד להורות העלוי והגדלת הערך, וויכטיגע אנגעלעגענהייטען.

והנה אדונינו משה עבד ה', היה רועה את אומתנו כל הארבעים שנה במדבר, בשבט ההנהגה הנסיית, ועל כל מדרך כף רגלם במדבר הגדול והנורא הזה, הראו והתנוצצו רבבות אלפי ציוני ההשגחה הנסיית, באופן מיוחד ומצויין שלא כפי הרגיל בהפליאות התדיריית; כן בענין ספוק מזונותיהם אכלו לחם אבירים מדגן שמים אשר ילקטון יום יום; כל מסעיהם היו עפ"י ה' בעמוד אש וענן; כן בנצחון מלחמותיהם עם סיחון ועוג, מלחמת מדין ועמלק, ראו רבבות אלפי ציוני ההשגחה הנסיית באופן יוצא מסדר מנהגו של עולם—. אבל הרועה הנאמן הזה, לא זכה לבצע את מעשהו הגדול, ושלא בטובתו הוכרח להתפטר מעם מרעיתו, על גבול הארץ המובטחה להם, והשאיר לבני הדור שאחריו, את כל עיקר מחוז החפץ, לכבוש את כל הארץ, הרבה יתר מאד ממה שכבש להם הוא בחייו, כבוש נורא עם האזהרה: לא תחיה כל נשמה! וע"כ מלא נחוץ לאמץ את רוח עם לא עז בטבע כמותם, בברכת הפטרתו, ולהוכיח להם כי יצוק בכהם עוז ותעצומות, לנצח את כל הקמים בפניהם, בכח עוז נעלה ומרומם למעלה מכל כחות הטבע, למען הרהיב בנפשם עוז לבל ירך לבבם ולא ימס במלחמת המלכים אשר עוד לפניהם לנצחם ולכבוש את ארצם—. כמו שהרבה גם בכל דברי משנה תורתנו מאמרים שלמים בנושא הזה; וכן תחילת דבר ה' אל יהושע היה בהכפלת המאמר „רק חזק ואמץ!" הרבה פעמים—.

ולכן היה פתח דברו בברכת הפטרתו, לגלות להם את יסוד ועיקרי של הכח הנפלא הזה היצוק בקרבם, אשר כחם זה הנהו חזק ואמיץ לנצח ולהתגבר על כל; והוא כח אש של הדת, היצוק בקרבם זה מאז נגלה עליהם נותן הדת הזאת להם מסיני—. ואמר: כאשר אך בא ה' מסיני, וכאשר זרח משעיר למו, וכאשר

הופיע

שני מלאכים? וכן מה שלהלן פ' ע"ה אומר „נזדווגו לו כמה מלאכים" וכמה משמע יותר משנים? (וראיתי מי שהגיה זה בנ"ע—) כי אמנם הענין בכללו הוא מלאך, כלומר מסויים וכל' הכתוב: מלאכו; וכד נחית לפרטים הנה צאת רבקה מביתה בשעור נקודת הזמן עד כדי לבא אל העין בו ברגע המכוון טרם כלה העבד לדבר אל לבו, הוא מלאך פרטי נפרד אחד, כמכריח אותה לצאת לכוון הרגע בנקודתו; והצלחת העבד לנסות בקשת סימנו במכוון דוקא אל הנערה האחת הזאת בת אחי אדוניו, הנה זה מלאך פרטי נפרד שני כמכריח אותו לכוון נסיונו בה ביחוד מכל בנות עירה השואבות הנמצאות שמה; אשר שני אלה המסיבות הם העקריות בפגישת השליח המבקש, את הנערה המבוקשת, לתכלית הוצאת החתון הנרצה לפעלו—. וכד נחית לפרטי פרטים נמצא עוד מלאכים הרבה באותו המאורע: א' שכון מקום החנותו מחוץ לעיר אל באר המים; ב' נקודת הזמן לעת ערב לעת צאת השואבות; ג' ההמצאה בנסיון בקשתו; ד' נדבת רוח הנערה להתרצות לחפצו הנסתר במחשבתו; ה' מדת האהבה בהכנסת אורחים בכל בני הבית; ו' הפקת רצון האח והאב לחפץ החתון בכלל; ז' לבסוף חפץ הנערה למהר הליכתה ועזבה מבית אביה וכאלה רבות מסיבות שעזרו בפליאות ההשגחה להוצאת הפנה הפרטי הזה—והם כולם מכונים בשם מלאכים עושי דברו ושלוחים מיוחדים מאתו יתעלה—.

הופיע מהר פארן [משם שלחו את המרגלים (במד' י"ב, ט"ז. י"ג, ג'), ומאז התחיל סבוב מסעיהם במדבר, כל משך השלושים ושמונה שנים שסבבו את הר שעיר (דברים א', מ"ד. ב', א'. י"ד), שבמשך הזמן הזה נעשו להם כל המסות הגדולות והנוראות שבמדבר. ועי' ראב"ע ורמב"ן] מני אז אתה, הופעת למו מרבבות אלפי הנהגות מצויינות ומובדלות, מגבורות ישע ימינו, עם האש של הדת! כלומר עפ"י מה שהראו לדעת רבבות אלף פעמים בכל המקומות האלה, שההנהגה הנסיית המתנוססת אתם להפליא על כל מדרך כף רגל, עפי"ז דרכה נפשם עוז, נלקח בקרבם השפעת כח אש של הדת, אשר אך היא עמדה להם, להתגאה ולהתגבר על כל הקמים בפניהם ונצחו את כל העמים שפגעו בהם, רק בכח אש של הדת שידעו כי ה' בקרב מחניהם, והוא העובר לפניהם להשמיד את כל הגוים ולהכניעם תחתם, באופן מובדל ומצויין שלא במנהג הטבעי! — ולכן אף לעתיד שבוא לחובב ולהכרית את כל העמים, שבעבר הירדן בארץ כנען, (שזה מערתך עתה, ג"כ אין לך לגור ולפחוד) הנה כל קדושיו, ההנהגות המצויינות הנסיות, שלא הם בידך וברשותך! ואתה אדון לצוות על כל הקדושים האלה, שיסורו למשמעתך ויעשו שליחותך בכל אשר תחפוץ; כי שלא הם, כל קדושיו אלה, שהתוככו והתמלאו רק לרגלך, בשבילך ולסיבת חפצך, רק בשביל שתוכל אתה להשלים חפצך בלי כל מונע וחולק — והיה כזאת גם לעתיד, שישא ויטעין את כל קדושיו בחפציך ודברי תועלתך; כלומר כל ההנהגות הנסיים, יהיו עשוים ומסוגלים, לעשות רצונך ולהשתלח בשליחותך לכל אשר תצוה — וכ"ז הוא מכח אש של הדת, אשר הראית ככר לדעת, כי הוא יצוק ומתנוסס בקרבך, זה מאז נגלה ה' עליך בהר סיני ובכל המקומות הנזכרים, בהנהגות נסיים מצויינים ומובדלים במיוחד ובמכוון לטובתך ולתועלתך —. ועתה יפרש: כי הדת הזאת היא התורה שצוה לנו משה!... ואל תחשוב כי כבר אפס כח אש שלה, לא! אבל התורה שצוה לנו משה, היא מורשה לקהלת יעקב! ואף כי זה משה האיש, שנתנה לכם על ידו, לא יהיה עוד עמכם, אבל התורה הזאת היא תעמוד אתכם לדור דורים ולנצח נצחים, למורשה ונחלת יעקב לעד לעולם, לעשות בכח וחום אשה של הדת הזאת, נפלאות וגבורות גם בעתיד עדי נצח! — והתנחלה הדת הזאת למורשה לקהלת יעקב, זה מאז שהיה ה' למלך בישורון, מאז בהתאספו ראשי העם, יחד שבטי ישראל באגודה אחת, (רומז על העיקר המבואר בהערה הקודמת, וזכור דרשתם ז"ל על הפסוק: ויחן ישראל נגד ההר —) לקבל הדת ועול מלכותו מסיני! — ולכן תהיו בטוחים כי יחי ראובן ואל ימות אף אם יהיו אנשיו מתי מספר! — הברכה הזאת היא כוללת לכל האומה; אבל יען שלא מצא ברכה מיוחדת לראובן, שהוא ראש לשבטים בתולדה, ונטלה ממנו כל יתר שאת וכל יתרון גדולה מאחיו, ע"כ יחס לו, בהיותו הוא שממנו הוא מתחיל, את הברכה הכוללת: שבכל עת ובכל מצב יחיה בקיומו ולא ימות ולא יכלה, אף במצבו היותר שפל; וזאת היא ההבטחה שלא תכלה האומה ולא תאבד לעולם, אבל תעמוד בקיומה, בכח אש של הדת היצוק בקרבה, לעד לעולם כימי השמים על הארץ —.

הערה ז

המשך הקודם

אדרינוס שחיק טמיא שאל את ר' יהושע בן חנניא, א"ל אתם אומרים אין כת של מעלה מקלסת ושונה, אלא בכל יום ויום הקב"ה בורא כת של

מלאכים חדשים והן אומרים שירה לפניו והולכין להם? א"ל הין! א"ל ולאן אינון אזלין? אמר מן הן דאיתבריין; א"ל ומן אן הן אתבריין? א"ל מן נהר דינור; א"ל ומה עסקי דנהר דנור? א"ל כהדין ירדנא דלא פסיק לא בימא ולא בליליא; א"ל ומן אן הוא אתי? א"ל מן זיעתהון דחייתא דאינון מזיעין מן טעינון כורסייא דקב"ה; א"ל סנקתדרין שלו והא הדין ירדנא מהלך בימא ולית הוא מהלך בליליא? אמר נטר הוינא בבית פעור כמה דהוה מהלך בימא מהלך בליליא. ע"כ.

(ב"ר פ' ע"ח · ואיכה רבתי פ' חסדי ה')

להעיר ההרגשה בזרות המאמר הזה ע"פ כולו, אחשוב למותר; וביותר סופו „והא הדין ירדנא מהלך ב י מ מ א ו ל י ת הוא מהלך בליליא", הוא הכחשת מליאות נגלה? וסוף סופו שריב"ה תייר וחיפש ובקושי מצא מקום מיוחד „ב ב י ת פ ע ו ר" ששם לא פסק הירדן מהלכו גם בלילה?! וא"כ למה החליט מקודם כדבר ידוע „דלא פסיק לא בימא ולא בליליא"?— והנה ידוע וכבר זכרנו בהקדמה בהערתנו הא', כי אדרינוס גזר שמד על שמירת התורה והמצות. ונעתיק בזה את הרשום ב נ מ ו ק י על גליון המדרש ב"ר פ' כ"ח. ושנוי בויק"ר פ' י"ח. ומשולש בקה"ר פ' גם מגבוה ייראו:

אדרינוס שע"צ שאל את ריב"ה א"ל מהיכן הקב"ה מציין את האדם לעתיד לבא? א"ל מ ל ו ז של שדרה; א"ל מן הן את מודע לי? אייתי יתי' קומוי, נתנו במים ולא נמחה, טחנו בריחים ולא נטחן, נתנו באש ולא נשרף, נתנו על הסדן התחיל מקיש עליו בפטיש, נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל מטנו כלום. ע"כ.

ורשמתי בנמוקי: אדרינוס החריב את ב י ת ר, כמפורסם. ובקש לקעקע ביצתן של ישראל האחרונה, (כדרשתם ז"ל: אלולי רחמיו של הקב"ה ודפקוס יום א ח ד כבר מתו כל הנאן בימי אדרינוס, ב"ר פ' כ"ח). ע"י גזרותיו לבטלן משמירת התורה והמצות, כשבת ומילה (עי' קה"ר פ' ושנאתי את החיים: אם למולים אתה שונא כו' אם למשמרי שבת אתה שונא כו') ועל העסק בתורה (ברכות ס"א, ב'. וצ"ל שם „מלכות ר ו מ י" כמובן—); ודורו נקרא ד ו ר ו של ש מ ד (ב"ר פ' פ"ב); והיה מתעסק בתחבולות עלילות הרג ואבדן ביהודים (איכה רבתי פ' על אלה אני בוכיה, ופ' רבת ה' ריבי נפשי). וע"כ חשב בלבו הרע כי מפני כובד גזירותיו תאבד כל האומה חלילה ולא יזכר שם ישראל עוד—. ור' יהושע ב"ח היה ממקורביו, ובחכמתו התפלסף עמו להעבירו ממחשבתו הרעה, ולהוכיח לו כי לא יפיק זממו להכחיד שם ישראל חלילה, ורק ירבה לשפוך דמם ולענות בני אדם ללא תועלת לו. וזהו ששאל פה את ריב"ח: מהיכן הקב"ה מציץ את ה א ד ם לעתיד לבא? כלומר למה אתם מתקשים נגדי בשמירת התוהמ"צ, הלא אינכם רק א ד ם ב ש ר ו ד ם, ואיך תדמו כי תוכלו לקום בפני כובד גזרותי לבל תכחדו מגוי לעתיד עד דור אחרון? והשיב לו ריב"ח: מ ל ו ז של ש ד ר ה! דרך מליצה על ק ש י ו ת ה ע ו ר ף, מבלי פנות אל כל התלאה ומבלי נטות מן הדרך שאחזו בה, אף אם יעבר עליהם מה—[עי' פי' הראב"ע על מליצת: עם קשה עורף שמו' ל"ב, ט'. ועי' שמו"ר סוף פ' מ"ב: מה והנה עם קשה עורף? כו' אר"י בשר"א אתה סבור שהוא לגנאי ואינו אלא לשבחן או יהודי או צלוב; אר"א עד עכשיו קורין את ישראל בחו"ל האומה של קשה עורף—] א"ל הקיסר: מן הן את מודע לי? כלומר מנין לך שיש כח בקשיות ערפם, לעמוד בכל הגזרות והשמדות שאני מחדש בכל יום?—והביא לו ריב"ח

דוגמאות

דוגמאות מאותם שקבלו ע"ע להטבע במים להשרף באש ולמות במיתות של יסורים רעים וקשים כשחיטת בריאים , הכל על קיום התורה והמצות ; שרבו כמו רבו דוגמאות כאלה ממי שמסרו נפשם על קדושת השם ותורתו בימי השמד ההם— עי' פיה"ש רבה פ' השבעתי המובא למעלה במגלת כל בני חלוף סי' יד „נתנו על הסדן התחיל מקיש עליו בפטיש", כלומר נשה לישראל בגזרות רעות חדשות לבקרים , ויום יום קללתו מרובה מחבירו , למרר חייהם ברעות תכופות זו אחר זו (כאמז"ל : אלמלי נגדוהו כו')—„נהלך הסדן ונבקע הפטיש" כלומר שבטלו הגזרות , כי קצר כחו של המציק בעמל המצוקים והמעונים ונלאה לחדש גזרותיו—„ולא הועיל ממנו כלום !" לכוף ערפם להכנע מחמת המציק ולבטל ח"ו משמירת התוהמ"צ ! וכאמרז"ל : גזירה עבידא דבטלא—. ועי' איכה רבתי פ' זכו נזיריה : ספיר גזרתם א"ר יודן כל גזירה וגזירה שהיתה בירושלים היתה קשה כספיר ותשכיל לתקן הלשון „נגד" כל גזרה כו' „היו קשים כספיר" וא"ת רך הוא אר"פ כו' נתנו ע"ג הסדן כו' עי"ש וזהו השבח שמשבח את נזיריה שהיו קשים כספיר בגזרתם שגזרו עליהם ועמדו בהם—והבן . ואין פה המקום להאריך בציור „עפרו של אדה"ר שם" בב"ר פ' כ"ח . וציור העיר לוז שאין מה"מ שולט שם , שם פ' ס"ט. כי יארכו הדברים יותר מן הראוי להתמהמה בהם פה .

ונשוב אל השיחה המלויינת לנו בראש המאמר : דבר הלמד מענינו הוא שאיננו מדבר פה מאותם המלאכים המתלבשים בצורה להראות במראות אלהים לנביאים אבל הענין משתעי כאן מהשתלשלות העילות הסיבות" והמסובבים המשולחים בשליחות מיוחדת מרצונו של המנהיג העליון ית' , לישועות יעקב להצילו מרעתו בכל עידן עקתי' ולשמור קיומו לעד לעולם , [עי' הערה הקודמת שולי היריעה 2)] ; כשמיכות המאמר על הפסוק : חדשים לבקרים רבה אמונתך , שפתחו בו „ממה שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכיות אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו" וע"ז הביאו מאמר ר' חלבו בשם רשב"נ : לעולם אין כת של מעלה כו' וכן בתלמודן חגיגה י"ד , א' . מקיים שנאמ' חדשים לבקרים כו' עי"ש . ונשכיל לפי"ז באמיתת כונתם ז"ל בזאת : שהקב"ה מחדש בכל יום , סיבות ומסובבים חדשים לבקרים , בדרך נסים נסתרים , כמלאכים ושלוחים מיוחדים להצילנו מכף כל העריצים ככל נוסח ברכת אמת ואמונה המסודרת לנו אחר ק"ש של ערבית ; וזהו הקילוס ואמירת השירה של הכת החדשה של מעלה , הסמון רבה השלוה מאתר גבוה מעל גבוה , שעפ"י הצלת וקיום השה בין הע' זאבים הקדמונים השואפים בכל יום לטרפה ולאכלה בכל פה , יתקדש עילאה ויותן שירה חדשה בכל יום על גאולתנו ועל פדות נפשנו , בהתמדת קיומנו אחרי כל השמדות והכליות שנגזרו עלינו בימים הקדמונים 1) ; ואחרי שעשו שליחותם

---

1) צרף לדברינו פה, עוד את מליצתם ז"ל שיהש"ר סוף פ' א' „נאמר שירים ונשבח למי שֶׁעֲשָׂאָנוּ שירים בעולם" שפותר בזה את כונת : שיר השירים , שיר של אותם שהם בעצמם שירים— ומליצתם שם פ' הנצנים „הגיע זמן שתעשו זמירות להקב"ה", שזה ע"ד מליצתנו בשיר „הלשון והמכתב" שנפחת כפרנו שונים„אותם "ומשורריהם אלה יחד לשירי עוזו יצרם"— והשכיל באמיתת הכונה במליצה היחידית של ר' עקיבא המסודרת לאמרה במקום ברכו דשחרית „חיה אחת שמה ישראל וחקוק על מצחה ישראל עומדת באמצע הרקיע ואומרת בקול רם : ברכו את ה' המבורך ! וכל גדודי מעלה עונין : ברוך ה' המבורך לעולם ועד ! אשר עפ"י הנזכר היא מבוארת הכונה באין צורך להרחיב בה דברים עוד . והבן האמר „חיה" עפ"י המשך דברינו בסמוך . ובעל המאמר הוא ר' עקיבא הנודע לעושה גדולות בדור של השמד ומסירת נפשו בשמירת התורה לקיום

שליחותם בגלותנו, הולכים להם ובטלים מן המציאות, שאין מי מכיר בנסים הנסתרים האלה; וליום מחר כשיחודש עלינו גזרה חדשה ר"ל, ישולחו עוד במיוחד עילות חדשים, מסובבים באופן חדש להצלתנו, ויחדשו טוב שירתם ותהילתם לאל המושיע, וגם הם כאשר באו בהסתר כן הם שבים ללכת והיו כלא היו — והם נסים נסתרים כ"כ, מובלעים ומעוטפים במנהגו של עולם עד שאיש הבלתי לוטש עין לחדור בעומק מפלאות תמים דעים, לא יכירם לא בעת מציאותם ולא אחרי הסתלקותם, ויחשוב כי העולם ומנהגו לא נשתנה היום ומיומים מיומא אוחרא; ורק הפקחים המשכילים שכל טוב, המה יביטו ארחות דרכם ויבינו יחוד שליחותם לישע עם ה' להצלתם וקיומם לנצח, על אף אויביהם בימים הקדמונים במחשבותם להומם 2) ולאבדם—. לדוגמא ענין הצלה ע"י אסתר למי שאינו לוטש עין להתבונן, איזה ענין נסיי נראה לו בזה? בתחילה הלשין לפני המלך השר היותר נכבד אצלו על עם גולה במדינותיו, וצוה להשמידם ולאבדם, ולבסוף מאהבת טובת חיקו שהגידה לו שהעם השפל הזה הוא עמה ומולדתה, והתחננה לפניו על הצלתם, נעתר לה המלך והחליף דברו בקיומם; ומה בזה? אבל הפקח, המתבונן על כל מחרוזת השתלשלות הסיבות והמסובבים מראש: שושתי התחייבה לפני המלך להסירה מגבירה ונלקחה אסתר תחתיה ומצאה חן בעיניו מכל הבתולות היפות שבכל מדינות המלך, עד שנתן כתר מלכות בראשה; ובינתים קצף בגתן ותרש ויודע הדבר למרדכי וכו'; ובו בבקר שנכנס המן לאמר למלך לתלות את מרדכי, היה המלך, אחרי נדידת שנתו כל הלילה תפוש ברעיונו עסוק לבקש לעשות יקר וגדולה למרדכי כו' כו', ומזה נצמחה הישועה הגדולה הזאת לקיום האומה והצלתה משמד וכליון חרוץ—הנה מקבוץ כל המחרוזת הזאת יכיר בעל הנס המתבונן בנסו, ויתן בפיו שיר חדש לאל המושיע שעשה לו נס בדרך נסתר ומעוטף במנהגו של עולם מיוחד להצלתו—. ואם בענין הצלה וישועה מצויינת באומה כזאת, שעליה נקבע מקרא המגילה וחגיגת ימי משתה ושמחה בכל שנה לדורות עולם, לא נראה ולא ניכר בה כל ענין יוצא מן המנהג הטבעי לבלתי מתבונן ופוקח עין, מכש"כ בהצלות בלתי מצויינות כמוה המתחדשות בכל יום עמנו להושיענו מצרינו הקדמונים, על אכו"כ שדרכי ההצלה נסתרות ובלתי נכרות למי שאינו מתבונן; וכת של המלאכים המקלסת כאשר באה בסתר, כן שבה ללכת ואיש בער לא ידעה— אבל אנחנו עם ה' וסגולתו, בכל אורך משך קיומנו כבר למדנו עפ"י השכלת תלמודים שבתוה"ק, והכמנו לשמר אלה ולהתבונן חסדי ה' ונפלאותיו וטובותיו עמנו, בכל עת, ונכירם — לחדש שירה חדשה בכל יום, על הצלה חדשה במפלאות תמים דעים, אשר עשה עמנו להפליא, בשביל שאנחנו דבקים בו ובשמירת תורתו ומצותיו ומכירים מציאותו

לקיום האומה כמסופר בברכות ס"א, ב'. עי"ש—. ועי' עוד שמו"ר פ' ע"ו סמוך לתחילתה: שדימה הקב"ה את ישראל למלאכים כו' המלאכים אומרים ק' ק' ק' וישראל אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב; המלאכים נקראו אש כו' וישראל כמו כן כו' המלאכים מתחדשים בכל יום ומקלסים להקב"ה וכן חוזרין לנהר אש שיצאו ממנה ושוב האלהים מחדשן ומחזירן כשם שהיו בראשונה שנאמר חדשים לבקרים, כך ישראל משתקעין בעונות מיצה"ר שיש בגופן וחוזרים בתשובה והאלהים בכל שנה סולח לעונותיהם ומחדש לבם ליראתו שנאמ' ונתתי לכם לב חדש— שענין הודוי ביוה"כ והסליחה המובטחה בעצומו של היום הקדוש הזה, מבטל היאוש ומגבר חילים לקיום עבודת אלהים אמת המחיה את רוח האומה לדור דורים—אשר תשמור את כל אלה בזכרונך, ועפ"י ההתבוננות בכל דברי ההערה השביעית הזאת ע"פ כולה, תשכיל כי הכל עולה לסגנון אחד טוב ויפה יקר נחמד ונעים—.

2) הוראת פעל: להומם (אסתר ט', כ"ד) הוא מל' ארמית: ואהממינה כמא דמהממין, שהוא תרגום של וטאטאתיה במטאטא השמד (ישעיה י"ד, כ"ד)

מציאותו והשגחתו בעולמו בכלל; ובשביל הכרתנו בנסיו עמנו, אנחנו מוסיפים דבקות בו ובתורתו, כהכרת טובה ותקות הגמול לעתיד, שיוסיף חסדו עמנו לשמור קיומנו, עקב שמירתנו מצותיו והשכלתנו באמיתת השגחתו; וכן חוזר חלילה, אנחנו מכירים חסדו ונפלאותיו ובשביל כך הננו מתקרבים לעבודתו ודבקותו; ובגמול הכרתנו עבודתנו ודבקותנו בו, ראויים אנחנו לעשות עמנו נסים ונפלאות ולשמור קיומנו בעתיד לבוא; וכן חוזר חלילה ולא יפסק לעולם ולעולמי עולמים, כהיקף העגולה שאין לה קץ וסוף — ובהיפוך אם ח"ו היינו הולכים עמו קרי ולתלות הכל במקרה אזי ממילא היינו רפויים מדבקותו בשמירת התוהמ"ל, והיינו מתרחקים ח"ו יום יום מהכרות האמיתיות, עד כי היתה מדה"ד גורמת, לעזוב אותנו אל המקרה, ולהיות כולנו כלים ואובדים מפני חמת המציק, עד שלא יזכר שם ישראל עוד ח"ו —.

וכל המחקר הנכבד הזה, הוא תוכן השיחה החידותית, שבין המיצר לישראל הקיסר אדריאנוס ובין מקורבו החכם התורני והמדיני ר' יהושע ב"ח, העומד בפניו לימין עמו כמלאך מליץ ומגין; שאל הקיסר „אתם אומרים אין כת של מעלה מקלסת ושונה אלא בכל יום ויום הקב"ה בורא כת של מלאכים חדשים והן אומרים שירה לפניו והולכין להן?" כלומר אתה מאמינים שאלהיכם מסבב עילות ומסובבים חדשים לבקרים להצלתכם, ועי"ז יודעים שיר ושבחה לשמו להודות חסדו ונפלאותיו עמכם, והעילות והמסובבים הם בהסתר כ"כ עד שאין מהם כל הכרה במציאות, כמו שהלכו ובטלו ואינם? [כלשון תלמודנו בחגיגה שם: אמרי שירה ובטלי; וכאן בחרו בלשון „הליכה" הנאות יותר לפי סגנון השיחה —] והשיב לו ריב"ח בקצרה „הן!" אמת הדבר שאנחנו אומרים כן! „א"ל ולאן אינון אזלין?" ואיה מקום מציאותם? כאומר: ומדוע אנכי אינני רואה להם כל הויה ותושיה במציאות? „אמר: מן הן דאתבריין"; הם שבים ללכת אל המקום שנולדו ובאו משם; „א"ל ומן הן אתבריין?" ואיזה מקום תולדותם והמקור שממנו נבעו? „א"ל מן נהר דנור", מפלגי שטף שלהבת אש דת, אשר היא כנהר יוצק בלבותינו, שוטף תדיר כנהר שאינו פוסק, בלהבות אש להתגבר בעוז ותעצומות, בדבקות עבודת הש"י, עפ"י שמירת תורתו ומצותיו והבטחון בישועתו סלה; „א"ל ומה עסקי' דנהר דנור?" מה טיבו מהותו ואיכותו? „א"ל כהדין ירדנא דלא פסיק לא ביממא ולא בליליא" — לפי תאר החידותי שבחר לכנות את אש הדת, מקור ומעין הישועה שבו פרים ורבים המלאכים המושיעים, בשם „נהר דנור", לעומתו יכנה את הצער לרה', ומעינות תהום רבה שמהם יעברו כל משברי וגלי הרדיפה באף והשעבוד המר בגזרות ושמדות, בשם „ירדנא", בהוראת ש' רדה, שהשונא והנוגש רודה באף את הגוי המשועבד למרמס רגלו; ויאמר כי בשעור שהנוגש הרודה, מתמיד כל היום וכל הלילה לחדש עליהם רדיית הגזרות והשמדות, בו בשעור הם מתמידים להתלהב באש דתם, וממנה תצמח להם ישועתם במלאכים מושיעים חדשים לבקרים; נגד כל גזרת צרה חדשה, יולד מלאך מושיע חדש —. ובזאת הטעיף מדקורת חרב של בקורת חדה להקיסר, בציורו את אכזרותו בהתמדת הרדיות, שהם כנהר שאינו פוסק כל היום, וגם בלילה לא שכב לבו, לחשוב מחשבות לרעה להמציא ולהכין גזרה ורדיה חדשה לבוקר השכם באכזריות נמרצה —. „א"ל ומן אן הוא אתי?" מאין להם הכח הדתיי הזה העצום להתלהב בו כ"כ? ואיך יתכן כי ציור מחשבי ברוח הדמיון, יגבר כ"כ להוליד ולהצמיח ישועות בפועל? —„א"ל מן זיעתהון דחייתא דאינון מזיעין מן טעינון כורסייא דקוב"ה" — המענה הקצר הזה גילה לו את כל הסוד; כבר רמזנו בספרנו „ופנים סי' י"ג וסי' ל"ב, על המכוון בשם: כסא, כסיה, או כסא כבוד,

שהוא

שהוא כנוי למלכות שמים ושלטון המנהיג העליון ית' בכל הבריאה כולה, לנהג עולמו במשפט כמלך יושב על כסאו ומשם יצוה משפטו ומשטרו בכל שלטון ממשלתו להטות הנהגתה לכל אשר יחפוץ במשפט ובצדקה—; והחיות הנושאות את הכסא, הם ההשגות, כי גדר החי הוא הרגש; (עי' שמו"ר פ' מ"ז „החיות שנושאות את הכסא מזיו השכינה הן נזונות", והבן—) וכבר החליטו הפלוסופים האלהיים, כי ההשגחה נמשכת ודבוקה בההשגה, וכל היותר משיג הוא יותר מושגח בפרטיות, וההחלטה הזאת מבוארת בכתובים הרבה—. והנה כל מנהג טבעי בעולם, מתואר בשם מכונת מעשי בראשית (ס' מונה"ז), כי הכל נוהג ונמשך כפי תנועת גלגלי המכונה המסודרת במרוצתה מראשית כמו מבלתי מניע בכח חדש; אבל המנהג הנסיי המוכיח על פליאתו מתקופת סדורו ומכוון למטרתו ותכליתו הנרצה בפרט וביחוד יתואר בהשבתת המכונה והגבורת כח וקושי בתעצומות עוז, תהלים ק"ג, כ'. התבונן שם—ובדרז"ל: קשים מזונותיו של אדם, קשה זווגו של אדם, כקריעת י"ס—. ועתה עמוד והתבונן מפלאות המליצה הנשגבה הזאת אשר תקצר לשון עטי לבארה די באר!: שלהבת אש הדת, היה לנהר שוטף מן זיעת האפים של החיות העמלות בהתגבורת כח ממשא הכבד שהם נושאות את הכסא!! בזה יצייר: א] את פלאות מנהג ההשגחה אתנו, בהתגבורת כח נסים נסתרים נפלאים ויוצאים מן התקופה הסדוריית, שהם קשים כבי' לפני הקב"ה כ"כ עד שבעמל הרב של החיות המוציאים אותם אל הפועל, תרד זיעה מעל פניהם כנהר שוטף; ב] נחל הזיעה היורדת הזאת, יתהפך לנהר אש פלדות מתלקחת, להלהיב את המסלות בלב אשר דרכם יעבור שטיפתו; ג] מכח ההתלהבות, יבראון מלאכים גבורי כח לעשות נפלאות; ד] מי המה הגבורי כח המפליאים לעשות? הם החיות, ההשגות אשר רק בכח השגות האמיתיות ינשא, שוב חוזר חלילה, הכסא על אופן נפלא וקשה כזה! ה] אשר ע"כ בהעדר השגות נעדרות החיות, ובטלים תולדותיהם גבורי הכח. והיו כלא היו, עד שלא יוכר מציאותם והוייתם—. ובדברים האלה, כבר צייר את כל היקף החוזר חלילה, בהתמדה תדירית בלי הפסק עולמית, כנזכר למעלה, והפיק בזה מענה ותשובה נכחת שלמה וברורה, על כל שאלות הקיסר. הפך בה והפך בה, ותמצאנה כעגולה מקפת את כל מחקרנו האמיתי, אשר קבע הנסיון בשנות אלף, את חותם עדותו עליו—. ועי' חגיגה י"ג, ב'. וי"ד, א'. ויהיה לך מזה מקור נפתח לשם. והבן!

אבל חרבה של הבקורת החדה מציור אכזרותו, בהחלטתו את התמדת הרדיות יומם ולילה, באה בלב יועץ המלך, הסקנהדרון, היושב בצדו ראשונה במלכותו, כי ראה את הדבר נוגע ומתיחס כמדקורת פצע אל לבבו, אשר הוא במועצותיו ירבה להתמיד במחשבותיו, עד שגם בלילה לא שכב לבו להמציא שמדות חדשות לבקרים; ע"כ לא עצר ברוחו מלהשיב ולהכזיב את ההחלטה הזאת. ואמר „והא הדין ירדנא מהלך ביממא ולית הוא מהלך בליליא!" כאומר: הנך מפריז ומגזם בזה, ובאמת אין הדבר כמו שאמרת שאנחנו מתמידים במחשבות לרעה ולהשמיד, עד שנצטרך להעמיק העיון בהמצאתם, באופן יותר מן הרגיל ולהשתיל מועצותינו בהם בהשכבת לילה; אבל ענין הגזרות הוא כמו יתר עניני המדינה, שבמועצותינו בדברים לטובת הנימוס המדיני, הננו מוצאים אותם דרושים לחפן הנהגת השלטון, להשוות הנימוס בין כל הלאומים שתחת הממשלה וכדומה, עד שאנחנו עושים זאת לעין השמש ואור יומם, ואין בזה שעור הפרזה מיוחדת ויוצאה מן הרגיל—. „אמר: נטר הויכא בבית פעור כמה דהוה מהלך ביממא מהלך

בליליא

בליליא—" בזה בא המליץ ומגין בעד עמו לסוף מערתו, ומצא הזדמנות להיות הולך רכיל ומגלה סוד מרעה ורשעת פועלי און, המתיעצים על צפונותיהם בהוסדם יחד בלילות, בבית ע"ז שלהם, שיתאספו שמה בסתר להערים סוד על עם ה' ולטמון מוקשים במסתרים, למען יכינו המצאה הדבה לבוקר לאמר למלך להפיק זממם ומחשבתם הרעה על בית ישראל.—כידוע בקורות ימות עולם, שזה היה רגיל במנהג כהני הדת, בונאי האדם ויועצי און, בממשלות מלכי קדם וגם בימי הבינים, אשר בין כותלי בית עבודת אליליהם, היו נועדים בסתר בלילות, סוד מרעים מתיעצים לחפש חפש מחופש לירות במסתרים תם, ע"י מושלי הארצות, בהיו ככדור בידם, למצוא עילה להשחתם בעיני הדת, (וכבר מצאנו דוגמא כזאת בדניאל ו', ה'. ו'.) והיו ממציאים גם המצאות, איך להתעות את המושל להיות נרצה להפיק זממם—. ולמען להעמיד את הקיסר על האמת והנכוחה, כי הוא נמשך ונתעה במנהגיו הרעים, מרגשת פועלי און זובחי אדם, מצא החכם המדיני ריב"ח מקום, לגלות הסוד בהזדמנות הזאת, אשר סיבב אותה במדברו הנאוה, והיו מלותיו המחוכמים כחצים ביד גבור משכיל, לקלוע אל נקודת המטרה הרצויה לנוכח התפלספותו—.

הערה ח

לסימן ח' צד 21

להזק את השערת הגאון הרד"ל ז"ל נגד הסמיכות בשלוח על דעת בעל הילקוט ז"ל, אמרתי אציגה נא עמך בזה עד נאמן אשר בטח לבי בה"ד כי לא יתעקש נגדו כל בעל סברה ישרה המודה על האמת.

והוא בב"ר פ' א' :

א"ר אלעזר בר' חנינא בשם ר"א עשרים וששה דורות היתה האל"ף קוראה תגר לפני כסאו של הקב"ה אמרה לפניו רבש"ע אני ראשון של אותיות ולא בראת עולמך בי, אמר לו הקב"ה העולם ומלואו לא נברא אלא בזכות התורה שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ וגו' למחר אני בא ליתן תורה בסיני ואיני פותח תחילה אלא בך שנאמר אנכי ה' אלהיך. רבי הושעיא אומר למה נקרא שמו א ל"ף שהוא מסכים מאלף שנאמר דבר צוה לאלף דור. א"ר סימון בשם ריב"ל מנצפ"ך צופים אמרום הלמ"מ, ר' ירמיה בשם ר' חייא ב"א אמר מה שהתקינו הצופים, מעשה היה ביום סגריר ולא נכנסו חכמים לבית הועד והיו שם תינוקות ואמרו באו ונעשה בית הועד אמרו מה טעם כתיב מ"ם מ"ם נו"ן נו"ן כו' כו' כל המאמר עד וסיימו אותן ועמדו חכמים גדולים בישראל, וי"א ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא היו וקראו עליהן גם במעלליו יתנכר נער, באנכי דרבי מאיר וכו'. ע"כ.

עי' הגהות הרד"ל ז"ל (ווילנא תרע"ו) בהתקשה הרבה ליישב שייכות המאמר של „מנצפ"ך צופים אמרום" לכאן; ומצא לנכון שחסר פה מאמר שלם מירושלמי דמגילה באנכיה העתיקו גם את המאמר „מנצפ"ך", עד שלפי"ז העיקר חסר והטפל נשאר? ועפי"ז התחכם בהמצאה חריפית להגיה את המלים „באנכי דר' מאיר" שאין להם כל שייכות למאמר

למאמר „מנצפ"ך", שעליו הוא נמשך לפי המסודר במדרש שלפנינו, והגיה שהיה כתוב בר"ת „בא"ב דר"מ" ומלואותם: באין בין דרים מגילה, ונשתבשו אח"כ לכתוב באנכי דר' מאיר—ולא נחה דעתו ז"ל גם בזה עד שחשב עוד בדרך אחר עי' בהגהותיו ז"ל בפנים כי קשה עלי העתקתם.

אולם אם נעמוד על הכונה הישרה והאמיתית בדברי ר' הושעיא „ש ה ו א מ ס כ י ם מ א ל ף", נכיר שייכות המאמר „מנצפ"ך צופים אמרום הלמ"מ" לכאן, ונשכיל היותו כולו עם שלפניו, שייך להיות כתוב באנכי דרבי מאיר; הנה סדר אותיות האלפ"א בית"א זא"ז בקדימה ואחור, מקובל באומתנו מקדמי קדם, כעדות בהשירים והמליצות שחוברו בשמירת סדורם, בתהלים משלי ובקינות; ועם זה גם השמוש בהאותיות תמורת שמות המספר, ג"כ ישן נושן בין סופרינו משנות קדם, ונזכר גם במשנה שקלים פ"ג, ב'. לשמוש נהוג במקדש; וממנו נובעת המדה „ג י מ ט ר י א" שבל"ב מדות דריה"ג שהאגדה נדרשת בהם. ולפי"ז הוראת פעל מ ס כ י ם (או יותר טוב: מְסַכֵּם) פה, הוא מל' ס כ ו ם, מספר ומנין; והכונה שע"כ הוא נקרא בשמו: א ל ף, לפי שהוא ס ו כ ם ומונה „ל א ל ף" (כנ"ל, כפי הכתוב בפסיקתא שאעתיק בסמוך); כי כן מספר האותיות א' אחד, ב' שנים כו' כו' י' עשרה כו' כו', ק' מאה, ר' מאתים, ש' שלש מאות, ת' ארבע מאות, ך' סופיית חמש מאות, ם' סופיית שש מאות, ן' סופיית שבע מאות, ף' סופיית שמונה מאות, ץ' סופיית תשע מאות, א ל ף (במלואה כשם האות) עשר מאות—. ולחזק את דרשתו של ר' הושעיא לפי אמיתת כונתו הזאת, מצאו נכון להסמיך ולסדר אחריה פה את המאמר „מנצפ"ך צופים אמרום הלמ"מ", שרק עפ"י כפילות החמש אותיות הסופיית האלה, מגיע האות א ל" ף במלואתו למספר האלף. ועם המאמר מנצפ"ך כו', דבוק ונמשך הספור במעשה התינוקות בבית הועד—והכל ביחד שייך לענין הדרשה היסודית: עשרים ושש דורות היתה האל"ף קורא תגר כו', שהפלוי היה: ואיני פותח אלא בך שנאמר אנכי ה' אלהיך—וכל זה היה כתוב באיזה פסיקתא „ד א נ כ י", הנקראת בשמה ע"ש דורשה ומסדרה „א נ כ י דר' מאיר". כמו שבאמת גם בפסיקתא רבתי שבידינו היום, בפסיקתא דעשרת הדברות, כתוב ומסודר כל המאמר של „ר' אלעזר בר' חנינא בשם ר' אחא עשרים ושש דורות כו' כו' ואיני פותח לכם אלא בך, אנכי ה' אלהיך, למה בא', בר חוסה אומר מפני שהוא „ס ו מ ך" (ובמהדורא אחרת „ס מ ו ן") ל א ל ף, דבר צוה לאלף דור" ע"כ. וניכר שגם סומך גם סמון טעות הדפוס (כפי שבמהדורות הישנות רבו בהם השבושים בכל עמוד ועמוד) וצ"ל „ס ו כ ם" כל' המדרש: מ ס כ י ם, בהפעיל או: מ ס כ ם בפיעל, או: ס ו כ ם בקל, והכל אחת מענין סכום ומספר--.וע"כ גם במדרש, אחרי סיום כל המאמר השייך לדרשות ד א נ כ י של עשרת הדברות, גרסה: ב א נ כ י דר' מאיר; כדרך שנהגו בפרשות הראשונות של המדרש, לציין המקורות, כמו בפרשה זו למעלה על מאמר ר"א הרוגניא: וגזורא עמי' שרא, מצויין „בפסיקתא" וכן בסמוך לו: שש קדימות קדם ומאז וכו' „בפרשה ה' קנני" ולהלן בפ' ה': מועט מחזיק את המרובה, מצויין „וכולהו כמי איתנהו במדרש קהלת ובאגדות דויקרא רבה", וכאלה רבות—.

ואחרי הדברים והאמת האלה, שכ"ז ברור ולא יתעקש בזה כל בעל סברה ישרה הבלתי מתגאה מלהודות על האמת, מה נעשה שבמח"כ הרם ונשא של בעל הילקוט ז"ל, העתיק את המאמר בשנוי והוספת נופך משלו, בזה"ל „למה נקרא שמו אל"ף

אל"ף שהקב"ה מסכים ליתן את התורה לאלף דור שנאמר דבר צוה לאלף דור", ע"כ. והנך רואה שבהשנוי הנוסף הזה נתקלקלה כל כונת הדורש במאמרו מאמיתתה—.

הערה ט

לסימן ט צד 23.

מדי זכרי במאמר את דברי הירושלמי פ' עשרה יוחסין, לא אחדל מהכניע פה את גאות איש השפתים בעל ס' המפתח, חלק א' בברכות דף ד' על המאמר: לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני כו', ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי כו' כו', עי' דבריו שמה בגאוה וגודל לבב נגד רבותינו המפרשים הראשונים ז"ל, שהתגלה להכזיב את מליאות האיש מפיבשת שהיה אדם גדול בתורה, והחליט היותו אך יליד הדמיון מעולם המשל והמליצה; אבל לא למד לדעת את דברי הירושלמי הזה פ' עשרה יוחסין, דברים ברורים ומפורשים „זה מפיבשת בן יהונתן בן שאול שהוא אדם גדול בתורה ונתן דוד עיניו בו להצילו מידם" ע"כ. והדברים ככתבם מועתקים גם במד"ר ה' נשא פ' ח'. וכן במדרש שמואל פ' כ"ח הלשון „על שהיה בן תורה". הרי מפורש היחסו למפיבשת בן יונתן בן שאול גדולת חכמה בתורה—.ובאגב על ענין היו"ד של „שבעתים" שבענין זה (שם כ"א, ט) שבמסורתנו נמסר עליו יתיר יו"ד, ובדברי האגדה הנ"ל אמרו חסר יו"ד? עי' מ"ש על אתר ובדברי הרד"ק—.

ובעיקר ישוב שאלתו אשר הרחיב העמיק בה בלשון מדברת גדולות: מאין באה להם לחכמינו ז"ל הידיעה, כי מפיבשת זה היה למדן וחריף מופלג בדברי תורה? הנה אם נלכה לאט לרגלי הסברה הישרה, נשכיל על דבריהם ז"ל, כי ביושר שערו על איש שנולד בן־מלך, ונתגדל ונתחנך כראוי בבית מלכים, והוא פסח שתי רגליו מקטנותו, שלא יתכן שנתנו לו אומניו ומחנכיו לבלות כל ימיו בהבל ובשבת בטל, כעלול על מטתו, בלי שום עיון רוחניי ולמודיי; כי השכל הבריא מחייב, שבשעור שהיה נמנע ממנו כל פעולה ועסק גופניי, לצאת ולבא להתעסק בין אנשים במדיניות ועל שדי תרומות, שזה מה שראוי לכל בן־מלך זולתו, בו בשעור היתה שעתו פנויה ורעיונותיו שקטים, להעמיק בעיונים ולמודים רוחניים; ואיזה למוד עיוני אחר היה לחכז"ל, לפי תעודת פקודתם, ליחס לו, אם לא התלמוד וההגיון בעיוני התוס"ק, העמוקה והרחבה מני ים דכולא בה? ! עי' למעלה הערתנו הא'. וכמה השכילו ליחס במליצת ספורם הנוכחי, המצייר חסידותו של המלך דוד ע"ה, כי למד את הרב הזה אלוף לראשו, אשר בזה הראו גודל ענותנותו, שלא התגאה מלשמוע לקח והוראה בדברי תורה, גם מפי איש מעונה ומדוכה מנוער, שפל אנשים בעל מום רע ומקוטע כמוהו, אשר אין לו תפארת אדם לשבת בית מלכים, ובכ"ז קרבו המלך החסיד הזה, להיות מאוכלי שולחנו, עד שברוב חסידותו היה נכנע גם לקחת תורה מפיו ולהתיעץ עמו בכל הוראותיו, כפי הגיון המשל החידותיי שהתחיל בעל המאמר בו! אם לא ברגש עלוז יקרא כל איש נבון על המלך הזה: חסיד הוא בכל מנהגיו! מה שלא היה חדוש כ"כ אם היו מיחסים לו המנהג הזה, עם עירא היאירי, הרגיל להקרא בפיהם ז"ל: רבו של דוד.

והנה שפתות כסיל בעל ס' המפתח, הבלענו להשחית במקום הזה עוד מאמר אגדיי בשבת נ"ו, א':

* גופא אמר רב קבל דוד לשון הרע דכתיב ויאמר לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר וכתיב וישלח המלך ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלו דבר מכדי חזייה דשקרא הוא כי הדר אלשין עילויה מ"ט קיבלה מיניה דכתיב ויאמר המלך אל ציבא ואיה בן אדוניך ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא יושב בירושלים וגו' ומנא לן דקיבל מיניה דכתיב ויאמר המלך הנה לך כל אשר למפיבשת ויאמר ציבא השתחותי אמצא חן בעיניך אדוני המלך. ושמואל אמר לא קיבל דוד לשון הרע דברים הניכרים חזא ביה דכתיב ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך לא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס וגו' וכתיב ויהי כי בא ירושלים לקראת המלך ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבשת אמר לו אדוני המלך עבדי רמני כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך כי פסח עבדך וירגל בעבדך אל אדוני המלך ואדוני המלך כמלאך האלהים ועשה הטוב בעיניך ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו אמר לו אני אמרתי מתי תבא בשלום ואתה עושה לי כך לא עליך יש לי תרעומות אלא על מי שהביאך בשלום. היינו דכתיב ובן יונתן מריב בעל וכי מריב בעל שמו והלא מפיבשת שמו אלא מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצתה בת קול ואמרה לו נצא בר נצא נצא הא דאמרן בר נצא דכתיב ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל אמר רבי מני על עסקי נחל. אמר רב יהודה אמר רב בשעה שאמר דוד למפיבשת אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה. אמר רב יהודה אמר רב אילמלא לא קיבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל ע"א ולא גלינו מארצנו.

ולהיות פה הדברים סתומים וחתומים למלאות במקרא הזה „הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר וישלח המלך ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מ ל ו דבר", דהא עבד מלשין על אדוניו, התאמץ לב אויל שפתים הזה, לעבור עליו מבלי להנגע בו, אף במלים לא יועיל בם כלום להבנת המאמר; וירגיש המבין שדרך האויל במקום הזה לא ישר גם בעיניו, עד שנכנע לדבר בשפה רפה „לולא דברי רש"י ז"ל הייתי אומר" היה אומר אלו ידע מה לאמר, אבל לא ידע ולא אמר כלום, כמו שיראה מי שירצה לראות דבריו התפלים.

ואנחנו נעשה נא את דרכנו מישרים, להתבונן בעזרת החונן דעת ית' במליצות הכתובים, אשר צפנו ברוח לא שפתים, את תעלומות בית מלך משיח אלהי יעקב, כפי שורת הענינים הראויים לכסותם, ולרמוז עליהם אך בסתר המדבר הנאוה, הרגיל ב ח צ ר ו ת מ ל כ י ם, הצופן במלים קצרים ומדוייקים, כוונות פנימיות, בשעור שהוא די לחצרניהם, ודי לחכימין כחכמינו ז"ל, להבין צפונותיהם, ולשוב לרמוז אותם אלינו בדברי חידותם—.ומאחר כל פרשת הענין על ישרו, יצא לנו אך בהתבונן על הרמזים הדקים והנאים שבמליצות הכתובים ומלותיהם המדוייקים,

וידעתי

וידעתי את התרשלותך הקורא (הלא גם אם לא אשא לך פנים ולא אכחד את האמת!) כי תחוס על טרחתך לקום מכסאך לקחת את ספר המקרא ולהניחו פתוח לפניך, לשום עינך בו מדי קריאתך את הערותי על הרמזים הנאים והמדוייקים, ויחסר לך חלק גדול בטעם הטוב שבכל המלים; הנני מתנדב לתת את טרחתי כופר טרחתך, ואעתיק פה את כל הפרשה בלשון הכתובים, למען יהיו ערוכים לפניך לזכרון בין עיניך, וקרוב אליך הדבר לשום עינך פעם בפעם על הרמז הדק במקומו.

ש"ב סי' ט'

(א) וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲכִי יֶשׁ־עוֹד אֲשֶׁר נוֹתַר לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד בַּעֲבוּר יְהוֹנָתָן׃ (ב) וּלְבֵית שָׁאוּל עֶבֶד וּשְׁמוֹ צִיבָא וַיִּקְרְאוּ־לוֹ אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הַאַתָּה צִיבָא וַיֹּאמֶר עַבְדֶּךָ׃ (ג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הַאֶפֶס עוֹד אִישׁ לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ עוֹד בֵּן לִיהוֹנָתָן נְכֵה רַגְלָיִם׃ (ד) וַיֹּאמֶר־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֵיפֹה הוּא וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה־הוּא בֵּית מָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל בְּלוֹ דְבָר׃ (ה) וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיִּקָּחֵהוּ מִבֵּית מָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל מִלּוֹ דְבָר׃ (ו) וַיָּבֹא מְפִיבֹשֶׁת בֶּן־יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל אֶל־דָּוִד וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר דָּוִד מְפִיבֹשֶׁת וַיֹּאמֶר הִנֵּה עַבְדֶּךָ׃ (ז) וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד אַל־תִּירָא כִּי עָשֹׂה אֶעֱשֶׂה עִמְּךָ חֶסֶד בַּעֲבוּר יְהוֹנָתָן אָבִיךָ וַהֲשִׁבֹתִי לְךָ אֶת־כָּל־שְׂדֵה שָׁאוּל אָבִיךָ וְאַתָּה תֹּאכַל לֶחֶם עַל־שֻׁלְחָנִי תָּמִיד׃ (ח) וַיִּשְׁתַּחוּ וַיֹּאמֶר מֶה עַבְדֶּךָ כִּי פָנִיתָ אֶל־הַכֶּלֶב הַמֵּת אֲשֶׁר כָּמוֹנִי׃ (ט) וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ אֶל־צִיבָא נַעַר שָׁאוּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּל אֲשֶׁר הָיָה לְשָׁאוּל וּלְכָל־בֵּיתוֹ נָתַתִּי לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ׃ (י) וְעָבַדְתָּ לּוֹ אֶת־הָאֲדָמָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וַעֲבָדֶיךָ וְהֵבֵאתָ וְהָיָה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ לֶּחֶם וַאֲכָלוֹ וּמְפִיבֹשֶׁת בֶּן־אֲדֹנֶיךָ יֹאכַל תָּמִיד לֶחֶם עַל־שֻׁלְחָנִי וּלְצִיבָא חֲמִשָּׁה עָשָׂר בָּנִים וְעֶשְׂרִים עֲבָדִים׃ (יא) וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת־עַבְדּוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וּמְפִיבֹשֶׁת אֹכֵל עַל־שֻׁלְחָנִי כְּאַחַד מִבְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ (יב) וְלִמְפִיבֹשֶׁת בֵּן־קָטָן וּשְׁמוֹ מִיכָא וְכֹל מוֹשַׁב בֵּית־צִיבָא עֲבָדִים לִמְפִיבֹשֶׁת׃ (יג) וּמְפִיבֹשֶׁת יֹשֵׁב בִּירוּשָׁלִַם כִּי עַל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ תָּמִיד הוּא אֹכֵל וְהוּא פִּסֵּחַ שְׁתֵּי רַגְלָיו׃

שם סי' ט"ז

(א) וְדָוִד עָבַר מְעַט מֵהָרֹאשׁ וְהִנֵּה צִיבָא נַעַר מְפִיבֹשֶׁת לִקְרָאתוֹ וְצֶמֶד חֲמֹרִים חֲבֻשִׁים וַעֲלֵיהֶם מָאתַיִם לֶחֶם וּמֵאָה צִמּוּקִים וּמֵאָה קַיִץ וְנֵבֶל יָיִן׃ (ב) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־צִיבָא מָה־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמֶר צִיבָא הַחֲמוֹרִים לְבֵית־הַמֶּלֶךְ לִרְכֹּב וּלְהַלֶּחֶם והלחם קרי וְהַקַּיִץ לֶאֱכוֹל הַנְּעָרִים וְהַיַּיִן לִשְׁתּוֹת הַיָּעֵף בַּמִּדְבָּר׃ (ג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ וְאַיֵּה בֶּן־אֲדֹנֶיךָ וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלִַם כִּי אָמַר הַיּוֹם יָשִׁיבוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֵת מַמְלְכוּת אָבִי׃

ויאמר

(ד) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִבָא הִנֵּה לְךָ כֹּל אֲשֶׁר לִמְפִיבֹשֶׁת וַיֹּאמֶר צִיבָא הִשְׁתַּחֲוֵיתִי
אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ (ה) וּבָא הַמֶּלֶךְ דָּוִד עַד־בַּחוּרִים וְהִנֵּה מִשָּׁם
אִישׁ יוֹצֵא מִמִּשְׁפַּחַת בֵּית־שָׁאוּל וּשְׁמוֹ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא יֹצֵא יָצוֹא וּמְקַלֵּל׃

שם סי' י"ז

(כז) וַיְהִי כְּבוֹא דָוִד מַחֲנָיְמָה וְשֹׁבִי בֶן־נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן וּמָכִיר בֶּן־
עַמִּיאֵל מִלֹּא דְבָר וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי מֵרֹגְלִים׃ (כח) מִשְׁכָּב וְסַפּוֹת וּכְלִי יוֹצֵר
וְחִטִּים וּשְׂעֹרִים וְקֶמַח וְקָלִי וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְקָלִי׃ (כט) וּדְבַשׁ וְחֶמְאָה וְצֹאן
וּשְׁפוֹת בָּקָר הִגִּישׁוּ לְדָוִד וְלָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ לֶאֱכוֹל כִּי אָמְרוּ הָעָם רָעֵב וְעָיֵף
וְצָמֵא בַּמִּדְבָּר׃

שם סי' י"ט

(כה) וּמְפִיבֹשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל יָרַד לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וְלֹא־עָשָׂה רַגְלָיו וְלֹא־עָשָׂה
שְׂפָמוֹ וְאֶת־בְּגָדָיו לֹא כִבֵּס לְמִן־הַיּוֹם לֶכֶת הַמֶּלֶךְ עַד־הַיּוֹם אֲשֶׁר־בָּא בְשָׁלוֹם׃
(כו) וַיְהִי כִּי־בָא יְרוּשָׁלַםִ לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ עִמִּי
מְפִיבֹשֶׁת׃ (כז) וַיֹּאמַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עַבְדִּי רִמָּנִי כִּי־אָמַר עַבְדְּךָ אֶחְבְּשָׁה־לִּי
הַחֲמוֹר וְאֶרְכַּב עָלֶיהָ וְאֵלֵךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ כִּי פִסֵּחַ עַבְדֶּךָ׃ (כח) וַיְרַגֵּל בְּעַבְדְּךָ
אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וַעֲשֵׂה הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ (כט) כִּי
לֹא הָיָה כָּל־בֵּית אָבִי כִּי אִם־אַנְשֵׁי־מָוֶת לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַתָּשֶׁת אֶת־עַבְדְּךָ
בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ וּמַה־יֶּשׁ־לִי עוֹד צְדָקָה וְלִזְעֹק עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיֹּאמֶר לוֹ
הַמֶּלֶךְ לָמָּה תְּדַבֵּר עוֹד דְּבָרֶיךָ אָמַרְתִּי אַתָּה וְצִיבָא תַּחְלְקוּ אֶת־הַשָּׂדֶה׃
(לא) וַיֹּאמֶר מְפִיבֹשֶׁת אֶל־הַמֶּלֶךְ גַּם אֶת־הַכֹּל יִקָּח אַחֲרֵי אֲשֶׁר־בָּא אֲדֹנִי
הַמֶּלֶךְ בְּשָׁלוֹם אֶל־בֵּיתוֹ׃

כל מבין דבר לאשורו ישכיל בהשקפה כללית, כי ענין הסבת נחלת המלוכה וירושת הכתר לדור דורים, מגזע משפחת בית אב (דינאסטיע) אחד, אל גזע אחר, הוא דבר קשה ומסוכן מאד, כל זמן שחוטר מגזע הראשון קיים בעולם; ואין הכתר שולמת לבטחון את ראש היורש החדש, כל עוד ידע בנפשו, כי איש אשר לו משפט הירושה, מתהלך עוד בין החיים; וזה דבר מפורסם בקורות ימות עולם, שאין צריך ראיה — · אבל אדונינו דוד הגבר הוקם על עפ"י נביא נאמן לה', המלך החסיד בכל מעשיו, זכר אהבתו ובריתו את יהונתן, לעשות חסד עם זרעו, אם יש עוד נותר בארץ חיים, וידרוש על זאת מפי עבד בית שאול ושמו ציבא; והתבונן על סגנון הספור „הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול?" ותכונת השאלה וצורתה „ה א פ ס עוד איש לבית שאול?"; משמעות הדברים כי לא ידע כלל ממציאות זרע קיים מבית שאול בעולם — „ואעשה עמו חסד א ל ה י ם" חסד סתמי וטובה כללית, לא יפרש מהותו ואיכותו של החסד בפרט, שעזב את באורו לעת יתחקה על פרט תכונתו של מקבל החסד, ואז ידע לברר לו לפי מדתו והכשרו ולקבל — ואמר פה „חסד א ל ה י ם" הזכיר שם אלהיו, להבטיח את העבד השומר
ראש

ראש אדניו, החוטר מגזע בית שאול, שלא יהיה לו כל פחד לגלות אותו ממחבואו, ולמסרו ביד המלך יורש הכתר החדש — · וכאשר השיבו העבד „עוד בן ליהונתן נכה רגלים" היה כדבר חדש באזני השואל, עד שראשית שאלתו ע"ז היה „איפה הוא?" כמשמיע אשר הנהו מתמה על היותו נסתר מעיניו עד שלא ידע ממציאותו כלל עד הנה — · והעבד הזה איש נוכל מלא מרמות ותוך מלא מקום בתשובת שאלת התימה הזאת להבאיש את ריח החוטר המקוטע החלש הזה, בעיני המלך הזוכר לו ברית אבות וחפץ חסד עמו, ויחתור לכבות את הגחלת השוממה הזאת, ולמנוע ממנה את ראשית משח המשיחים העתיד לבא עליה, בערמימות תשובתו „הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר" 1); קרא פה את שם מקום מגורתו של מכיר בן עמיאל „לו דבר", בוי"ו, תחת מה שלשון סי' י"ז פ' כ"ז, נקרא שם מגורתו של מכיר בן עמיאל הזה „לא דבר" באל"ף — ועל השנוי הזה בשם המקום 2), התעורר רב ללמדנו, כי הכתוב מרמז בזה שהיתה תשובת הנוכל הזה עוקלת ורומזת להמלך כי הסתתרות הנער המקוטע הזה בבית מכיר בן עמיאל, הוא יען כי יש לו שם דבר נוגע לטובתו ולהשבת מלכותו בתחבולות, בהסתתרו מעיני המלך בבית מכיר בן עמיאל, משם יוכל לארוג חוטי מסיבות בסתר, עד היות שיקום להפיק זממו והשיבת ירושת כתרו על ראשו — ויתורגם: ער בעפינדעט זיך אים הויזע מכיר'ס זאהן עמיאל'ס מיט אינטערעססע — · ועל כי למיחש מבעי', ע"כ היתה ראשית מעשהו של המלך „וישלח המלך דוד ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלו דבר" ויתורגם: דער קעניג דוד שיקטע הין אונד ליעס איהן אויס דעם הויזע מכיר'ס זאהן עמיאל'ס פאן זיינער אינטערעססע אב האלען"— ראשית דברו הי' לעשות פרוד בין הדבקים ולקח אותו מן הבית הנחשד בעיניו, למען יתבטל דברו אשר אולי לו שם בסתר — · והתבונן עוד רמז דק שהכתוב הוסיף פה גם את שמו העצמי: והמלך „דוד", תחת מה שלפני זה נזכר חמש פעמים בענין, בשם התאר „המלך" לבד; לרמוז כי פעלו זה נוגע אל עצמותו של דוד, שדוד הוא המלך המולך — וכן מזכירו הכתוב בשמו העצמי לבד עוד שלש פעמים, בכל פרשת דבריו עם מפיבשת; לתת הרגש הנגוד, בשיחת שני בעלי הזכות המתנגדים בעצמותם, ותתעורר על הדיוק בהמשך דברינו — · ונוהג הכתוב בספורו עוד „ויבא מפיבשת בן יהונתן בן שאול", כל שלשלת יחוסו עד שאול אבי ראש בית האב של גזע המלוכה הקודם שנדחה, (ומה שלכאורה הוא מיותר פה באמצע הענין, ויותר היה ראוי בראשיתו בדברי ציבא בפ' ג'? — אבל יכוון בזה אל דייקות הנגוד כנ"ל) „אל דוד", שם העצמי של הגזע החדש— „ויאמר דוד (שם העצמי): מפיבשת!" קריאה סתמית כוללת וצופנת בתוכה כוונות

---

1) אגב אורחי אעירך על קלות דעתם של המעתיקים בדפוס, שעפ"י פירושו של רש"י ז"ל „בלא דבר אינו חכם בתורה והוא מלאו מלא דבר וחכם בתורה", מהרו והחליפו לסדר בספר תלמודן, את לשון הכתוב „בלא דבר" „מלא דבר", באל"ף, ולא השגיחו על מה שכתוב במקרא מפורש „בלו דבר" „מלו דבר" בוי"ו. עי' מהרש"א ז"ל — ועלינו לשבח שלא הביאו את זאת במספר מפקד בני החלוף, בשנוי הנוסחאות שבספרי חז"ל לספרינו! ומזה תקח דוגמא לחזק יושר דברינו למעלה במסלת כל בני חלוף סי' כ"ד, עי"ש.

2) אשר אין לו זכרון עוד בכל המקרא — שיתכן גם לשער כי כל עצמותו, הוא שם בדוי מילידי המליצה, כפי הנראות גם פה גם שם, כמו שיבואר; ושנוי נקוד הדל"ת מקמ"ץ לשו"א, הוא ענין תקון סופרים מכותב הספר למען הסתיר דבר — והבן.

כונות פנימיות, להביט בפני הנער ולהתבונן ברשמי תמונתו — והנער הבין „ויאמר: הנה עבדך!" כאומר נקי הנני ממחשבות זרות והרהורים רעים, אבל „מפיבשת" זה שקראת, הנה הוא עבדך! הנכנע לך ומקבל עול מלכותך בטהרה ובלי כל הרהור דבר רע — · בינתים הרויח המלך החכם זמן, והשכיל מלוא אופן לקיים ברית חסדיו הנאמנים לזרע יהונתן, אבל גם להיות בטוח ממגור החשד דנקיט לי' בלבי' ומבעי' לי' למיחש; והוא להשיב לו למורשה את כל שדה שאול, (הכוללת כל אחוזת נחלתו שנלקחה אל אוצר המלוכה, מפני היות איש בשת ובית שאול מורדים במלכות · הרד"ק, ע"ע שהאריך בדברים של טעם) והוא מפיבשת יאכל לחם על שלחן המלך תמיד; ובזה יהיה הכל מתוקן; היורשים יירשו ככל משפט ירושתם (אבד מהכתר, הנלקחה מראש אבי גזעם בדבר ה' —) והמלך המושל, יהיה בטוח ממרד, בהיות הנוטר המקוטע הזה, יושב בביתו ולפני עיניו תמיד, ושבעה עינים יהיו פקוחות על כל מצעדיו ומעלליו — · והתבונן בסגנון הלשון „ויאמר לו דוד (שם העצמי) אל תירא!" מכלל שאילולי ההבטחה, יש מקום לירא ולפחוד; „כי עשה אעשה עמך חסד בעבור יהונתן אביך" הזכיר לו זכות אבות, כי אלולי זאת, לא היה שוה לקבל חסד מעמו, לפי היות מתוח עליו קו החשד בהסתתרו ממנו עד עכשו — גם השמיע את אומן הבטחון על החסד, בהתאר „חסד אלהים", שאמר לציבא בראשית דרישתו עליו, למעלה בפ' ג', למען ידע הנוטר הנחשד להזהר, ולא יבטח במנהגיו ליטל חסד מובטח בהזכרת שם אלהים עליו — · „והשיבותי לך כל שדה שאול אביך", אף שלפי משפט המדינה אבד הזכות, בהיות בית שאול מתחזקים ומורדים — · „ואתה תאכל לחם על שלחני", חסד גדול ואות אהבה מצויינת — „תמיד", שמירה מעולה שלא ימוש מקרבתו תמיד — והכל באופן מדבר נאוה ורוח נח שפתים, אשר כמעט אין טמון בה כל דבר מר ואין ניכר בה כל כונה פנימית — . וגם הנער המקוטע השכיל לענות תשובת תודה, בחלקת שפה וכונה מסותרת, קולע לירות במסתרי כונת המלך איש חסדו; „וישתחו ויאמר מה עבדך?!" בבטול היש — „כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני!" לפי פשט הדברים מסבירים פנים בהכנעה יתרה, להכרת תודה על כל החסד הגדול הזה, לכבד את איש מקוטע ידוע חולי כזה, להיות מאוכלי שולחנו; ותחת שמלתה צפונה כונה מסותרת, לטהר עצמו מכל חשד, בהיותו בעל גוף חלש רפה ידים, מקוטע בשתי רגליו, אשר לא תמצא ידו לעשות בכחו מאומה, ואין לפחוד ממציאותו כלל, שהרי הוא כמת ועבר ובטל מן העולם — · ומספר הכתוב איך הוציא המלך את דברו לפעלו „ויקרא המלך", אחרי נפסק הדבור משיחת שני בעלי הזכות המתנגדים בעצמותם, בטלה גם הדייקות בשמותיהם העצמיים, ושב לקרותו בשם תאר כבודו: המלך; „אל ציבא נער שאול", השמות יחוס ציבא היותו נער שאול, הוא מדוייק במקומו פה, לרמוז כי המלך לא האמין, בחלקת לשונו של הנוכל המלשין הזה ובחניפתו לחוש לטובת המלך, בתמונה שלמה, כי סהדי שקרא אאוגרייהו זילי והיה חשוד בעיניו פן שבע תועבות בלבו ועודנו דבק בבית שאול, לעת יראה כי טוב לו להחזיר העטרה ליושנה — וע"כ השכיל לדבר גם אתו בשפת אנרכיה, „ויאמר אליו כל אשר היה לשאול ולכל ביתו" כלומר כל משפט ירושתם — ואשר ביותר מזה אין להם עוד כל זכות — ולכן החליף פה את אופן הדבור „כל שדה שאול" שלמעלה פ' ז' · — „נתתי לבן אדניך", האדון החי וקיים, הוא מפיבשת, ובן · האדון הוא מיכא (רד"ק) — אשר ע"כ באר הכתוב באחרונה פ' י"ב „ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכא", למען יובנו הדברים על

משמען

משמען שם — (והמבאר לת"א נדחק שם עי' עליו) „ועבדת לו" למיכא „את האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת" את פרי התבואה „והיה לבן אדניך" מיכא „לחם ואכלו" מיכא; „ומפיבשת בן אדניך" מפיבשת שהוא בן אדוניך הראשון; לפי שהזכרתי כי מפיבשת זה הוא בן לאדוניו שאול ראש אבי הגזע, לרמוז בזה את החסד דנקיט לי' בלבי', כי אולי הוא עודנו דבק בעבודת אדוניו הראשון — „יאכל ת מ י ד לחם על שלחני" — הוציא את חפצו במלים לחים ובמדבר נאוה ונעים, אשר כמעט אין בו כל כונה פנימית — · [ומסגיר הכתוב בינתים לספר „ולציבא חמשה עשר בנים ועשרים עבדים", לבאור המאמר „אתה ובניך ועבדיך", שבדברי המלך; אבל גם לתת הבנה למגור החשד מהנוכל הזה, אשר לו עוזרי עוזרים הרבה, שיוכלו להרוג מסכת תחבולות סתרים, והרבה שלוחים לו לבצע את נכלי מזימותיו אם מחשבת מרד בלבו —] · · · אבל הנוכל ציבא הזה ערום כנחש ומבין סתרי מחשבות; ע"כ תחת השי' לו להשיב תשובה קצרה „שמעתי אדוני המלך!" האריך בלשונו לשון ערומים „ככל אשר יצוה אדוני המלך את עבדו כן יעשה עבדך!" רמז לו בזה כי הוא מבין את החשד הצפון בדבור „ומפיבשת בן א ד נ י ך", וע"כ הוא מבטל את החשד, בהכפלת תיבת „עבדו" לפני „כן יעשה עבדך", כמבטיח שהוא עבד המלך דוד, לא עוד עבדו של האדון הראשון — ועם זה הוא נותן לו רמז להכרה, שהוא מבין את כונתו הפנימית בעיקר העלה, בעשיית החסד עם בן בעל בריתו, שהוא למען יהי' השוטר שמור בביתו; וע"כ הנהו ממציא גם את עצמו להיות לעזר בשמירתו הזאת, „ככל אשר יצוה" על עבדו הנאמן השומע לטובת אדוניו, „כן יעשה" לשמור אותו מכל פגעיו גם מרחוק — · אבל המלך החכם התכבד, לבלתי היות כונתו הפנימית והמסותרת, גלויה לערמת הנוכל הזה, והשתדל לכסותה ולהטיל בלבו ספק בהבנת כונתו הפנימית הזאת; ע"כ כפל לו בתוך דבריו והכפיל „ומפיבשת אוכל על שלחני" (בהשמטת תיבת „ת מ י ד" המורה על השמירה ופקיחת העין —) „כאחד מ ב נ י ה מ ל ך — " .3) עשה א"ע כלא הבין, וכאומר אין בלבי כונה אחרת בלקיחתי את מפיבשת אל ביתי, זולת אהבתי לו בעבור בריתי עם אביו, ואני מכוון בזה למען הראות לו אותות אהבתי, בהיותו סמוך על שלחני שלחן מלכים, כאחד מ ב נ י ה מ ל ך, בכבוד הראוי לבני מלכים כראוי לו באהבתי אותו, וזולת זאת אין דבר — · והמשכיל על דברות המלכים עם אנשיהם, יבין כי די הרבה ברמזים דקים ולחים כאלה, להבין את סתרי הצפונות אשר בלב מגידו, לרמוז ולתת הכרה לחפצם הפנימי, ולגנוב ולהסתיר דבר, כאלו אינם מכוונים לכונה מסותרת, והכל במדבר נאוה לא דק וקצר מאד, כי כל יתר מזה פגול הוא לא ירצה לאגינות דעתם — · ואחרי שבאר הכתוב „ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכא", לתת בזה הבנה לדברים שלמעלה, לדעת מי הוא זה בן האדון אשר לו יובא פרי התבואה מעדה שאול כנזכר; מספר הכתוב את אחרית הדבר, כי כן נתקיים דבר המלך לזמן המאוחר .4), אשר „כל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת

3) הם דברי דוד, כרש"י ומפרשים ז"ל, וכמה היה זה מתנגד לדרכי המוסר והכבוד, אלו יצא כזאת מפי העבד כמבטע בכבוד שולחן המלך ומתגאה לאמר כי שולחנו שלו גדול כשלחנו של המלך? — ובמכוון הסביר הכותב מלות הספור „ויאמר המלך אל ציבא", להראות כי זה היה הכיף כמפסיק את ציבא מאמצע דבורו, ורק כהשלמה אל דבורו של המלך הקודם — והבן.

4) כדרך הכתובים לתת מקום להזכרת סוף הדבר באחרית הימים, בספור ראשיתו; כמו שמות ע"ז, ל"ב—ל"ה. שהצווי הזה היה אחרי הקמת המשכן והנחת העדות בקדש הקדשים; כן ש"א י"ז, נ"ד

למפיבשת", כלומר לעבוד את האדמה ולהביא את פרי התבואה למיכא בנו — וזה גם כדמות הקדמה, להבין את הפך ציבא, אחירתו והתנכלו לפרוק ממנו ומכל מושב ביתו, את העול של עבדותו למפיבשת ולהונות אותו מנחלתו, בהלשנתו אותו לפני המלך להלן ט"ז, ג' · — וזהו אולי גם הנרמז בהתאר „בן קטן" על מיכא לרמוז כי בהיות בנו של החוטר האחרון, עוד בקטנות ילדותו, נקל יהי' להעבד הנוכל, לפטרו ולהעבירו גם אותו מן המסלה, אחרי שיצלח לו להונות את אביו, המגודל כבר, מנחלתו; ויהיה הוא היורש את כל קניניו בגמול הלשנתו וגלותו את מסתרי תחבולותיו אל המלך — · ומספר עוד כי כן קם דבר המלך על אודות מפיבשת „ומפיבשת יושב בירושלם כי על שלחן המלך תמיד הוא אוכל והוא פסח שתי רגליו" · מגיד בזה טעם ענין היותו אוכל תמיד על שלחן המלך, הסתובב ממילא שישב בירושלם בעיר הממלכה, קרוב ונראה תמיד לעיני המלך ושומרי ראשו בשבעה עינים [כענין חכמת בנו בהנהגו עם המורד האמיתי שמעי בן גרא, מ"א ב', ל"ו · ל"ז ·], ולא יכול ללכת אנה ואנה להתרחק מקרבתו [אף מבלי פקודה מיוחדת על זאת, כפי שהי' הענין אצל שמעי —] יען כי „הוא פסח שתי רגליו", (בדיוק וביתר באור מהנזכר בתכונתו למעלה בפ' ג' בדברי ציבא —) והוא צריך איפא בתנועתו לעזרת אחרים שסביביו, אשר הם כולם שלומי אמוני המלך — ובתחבולה הזאת נשלם חפץ המלך, לעשות עמו חסד לחיות חיי כבוד בנעימים כאחד מבני המלך, וכראוי לבן מלך שכמותו; וגם הבטחון ממגור החסד, נשמר בתוקפו בכל הדרוש ובלי כל חשש — · ואת כל אלה צפן הכתוב תחת רמזים דקים ואחים בקולר מלים, כפי הנאות למסתרי בית מלכים ולפונות תהלוכתם עם אדוניהם ·

ואחרי נתברר לנו כל פרשת הענין, עפ"י הרמזים הדקים שנלפנו במליצות הכתובים, נשוב אל אגדת תלמודין; הנה ראשית דברי רב שהודיע את המסטירין שבדברי ציבא הראשונים „הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר" שבהם צפן את האבן הפינה להלשנתו, ולמתוח את קו החשד על החוטר מגזע שאול, כבר יצאו לנו

כ"ד. „ויביאהו ירושלם", זה היה אח"כ כשמלך ובחר בירושלים לעיר ממלכתו; וכאלה תמצא בהרבה מקומות בכתובים ויאורו לך —. ואיחד להעירך פה על מקום אחד, אשר מפני העלם הידיעה הזאת נתלבטו המפרשים בכונת הכתובים; והוא בש"א י"ח, י"ט. כ'. „ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחולתי לאשה: ותאהב מיכל בת שאול את דוד ויגידו לשאול ויישר הדבר בעיניו": אשר באמת המשך הספור הוא כך: ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד . . . ותאהב מיכל בת שאול את דוד"—שתיהן נתרו בו לקנא אשה את אחותה באהבתן אותו ובחירתן בו, עד שנלקחה מיכל— וזהו שאמר שאול אל דוד בפ' כ"א דרך צחות „בשתים תתחתן בי היום" כלומר שתי בנותי שתיהן גם יחד חפצות בך, ושתיהן מתחרות אשה באחותה, לאהוב אותך ולבחור באישותך ותוכך—. ואמר זאת דרך צחות להפיס דעתו נגד מה שאמר לו דוד בפ' י"ח „מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך?" והראה לו שאול בזאת כי לא כן הדבר כמו שיחשוב, וזה לו האות שהרי שתי בנות המלך גם יחד חפצות באישותו, ובודאי שהוא ראוי להיות חתן למלך—. ומאמר „והיא נתנה לעדריאל המחולתי לאשה", הוא מוסגר במקומו, לספר את אחרית מרב ומה נעשה בה לבסוף, כאשר נלקחה אותה אחותה. מיכל באהבתה להיות אשת דוד? מספר: והיא האחות הגדולה מרב, שהגיע כבר עת נשואיה לדוד, נתנה, אח"כ בזמן מאוחר, לעדריאל המחולתי לאשה—. והקדים הכתוב לתת מקום לספור אחרית מרב פה, להבנת הספור המאוחר ש"ב כ"א, ח'. „חמשת בני מיכל (=מרב, ירושלמי פ' עשרה יוחסין ה"א הנ"ל-) בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזילי המחולתי"—.

לנו כנוגע בהתחקותנו על לשונות הרמזים שבמליצות הכתובים, אבל אך באור הערתו זאת, ראינו את האור הזה, לגלות את העמוקות השפונות באוצרותם — ועתה לנוגע ברק ההערה הזאת נלך להבין המשך דבריו „מכדי חזייה דשקרא הוא"; ונאמר: מדברי בר פלוגתיה שמואל, שאמר „לא קבל דוד לה"ר דברים הניכרים חזא ביה", ומוכיח את הדברים הניכרים, מספור המאוחר אחרי שוב דוד לירושלים „ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך"; מוכח בהכרח שעיקר קבלת הלה"ר לא היתה אלא לבסוף, כשאמר דוד „אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה", כי הרי הדברים הניכרים שמביא (עם שלא נדע עדיין מה המה אלה? ויבאו לנו כנוגע בה"ד בהמשך דברינו בסמוך—) לא נראו בו רק אז אחרי שוב דוד לירושלים; ואיך יתכן שהדברים שנראו בו בזמן מאוחר, הוכיח לשפוט בזמן הקודם (אבל כפי המבואר במדרש שמואל פרשה כ"ו הפסיק בין שני הזמנים משך ששה חדשים—) את משפט הנער לחובה, בעת שהלשין ציבא, שזה היה בתחילת לכתו מירושלים? ועיין ברש"י ומהרש"א ז"ל — · מזה נלמוד לדעת ולהבין בהכרח, כי גם בדברי רב „ומנא לן דקיבל מיניה דכתיב ויאמר המלך הנה לך כל אשר למפיבשת" וכו', אין כונתו שזאת היתה הקבלה העקרית, רק שמביא את מאמרו של המלך הזה, להוכיח כי עליו נשען מאמרו השני לבסוף, „אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה", והיכן היתה האמירה? היא היתה אז במאמרו „הנה לך כל אשר למפיבשת", ואשר ע"כ הצריך רב להביא גם את מענה ציבא ע"ז „השתחויתי אמצא חן בעיניך אדוני המלך" וכמו שנבאר מיד בסמוך כונת הדברים — אבל בזולת המאמר הראשון של המלך, לא היינו יודעים כי מאמרו השני, הוא בשביל קבלת הלה"ר, רק מסיבת שנאמר יושב בירושלים ולא הלך עם המלך בלכתו משם, כי הלא המלך לא שאלו על דבר אחר חוץ מזה, ולתשובת שאלתו זאת דבר מפיבשת את כל · את כל אריכות דבריו עד שגער בו המלך „למה תדבר עוד דבריך"? אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה! — וגלה לנו רב במאמרו הראשון של המלך לציבא, היה יוצא מפיו בשפת ה נ ר נ י ם, להיות חומר היולי, המוכשר לקבל צורות פירושים שונים לבסוף, כשיצא הדבר המוטל עתה בספק, לאור הודאי בעתיד; כי באמת הדברים, שבמאמר „הנה לך כל אשר למפיבשת", אין במשמעותו עוד להחליט את קנין של מפיבשת לציבא למורשה ולאחוזה בפועל ממש, רק שבזאת נתן לו השלטון, ל ה ש ג י ח על כל אשר למפיבשת, כאדם השליט בשלו, ולהיות פקיד מצוה בכל עניניו; אבל לא להחליטם באחוזה לקנין שלו בפועל ממש 5) והיו הדברים אמורים מאת המלך, המסתפק, בלשון הנרנים מוכשרים שיקבלו באור אח"כ כשיבורר הספק—· ובזאת יורה לנו גם הסתירה הנשקפת, שבתחילה אמר: הנה לך „כ ל" אשר למפיבשת הרי ב ה כ ל ניתן לציבא, ולבסוף אמר „א מ ר ת י" (ולא מצאנו לו אמירה אחרת זולתה —) אתה וציבא ת ח ל ק ו את השדה?; כי באמת בשעת האמירה הראשונה היה בעצמו מסתפק בפירושה, והיה די לפניו אז במה שיש במשמעותה השלטון וההשגחה

---

5) כדוגמא הזאת הנך רואה בדברי בן הדד מ"א כ', ג'—ט'. „כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם", אשר ע"ז נרצה לו מלך ישראל, ויען „כדבריך אדוני המלך לך אני וכל אשר לי"— וכאשר שלח לו שוב לאמר כספך וזהבך ונשיך ובניך לי תתן כי אם כעת מחר אשלח את עבדי וחפשו . . . ישימו בידם ו ל ק ח ו" מאן וחזר בו, ואמר „כל אשר שלחת אל עבדך ב ר א ש ו נ ה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות"—עי' במבאר לת"א שם מדברי המפרשים הראשונים—.

והשגחה על כל עניני מפיבשת , למען יהיה שמור תחת השגחתו ולא יאונה למלך כל און ממעשיו ותחבולותיו — וע"כ היתה תשובת ציבא : השתחויתי ! „א מ צ א" חן בעיניך אדוני המלך ! כהבטחה למלך שהוא מוכן לשרת חפצו , ושישתדל לעשות רצונו בעין פקוחה , עד ש י מ צ א חן בעיניו , בעשותו את שמירתו והשגחתו בשקידה לטובת המלך— · אשר עפי"ז היה ביד המלך לפרש כונתו לבסוף , בעיקר קבלת הלה"ר , ולהוציא את פסק דינו „אתה וציבא ת ח ל ק ו את השדה" , ורק אז התקיים עיקר קבלת הלה"ר , בפסק הדין שיצא לפועל , למסור חלק משדה האחוזה אשר לבית שאול, לקנין ממש לעבדו שהלשין על אדוניו— וכמו שנראה ממאמרו השני של רב „בשעה שאמר דוד למפיבשת אתה וציבא תחלקו את השדה , יצאתה ב"ק ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה" הרי שתפשו בעונו בעיקר הקבלה של לה"ר רק במאמרו „אתה וציבא תחלקו את השדה", לא במאמרו הקודם , „הנה לך כל אשר למפיבשת" , אשר לכאורה הכל הוא יותר מהחלק — כי באמת רק הפסק דין בפועל שלבסוף , הוא עיקר קבלת הלה"ר, ומאמרו הקודם בשעתו , היה דבר שהשעה צריכה לכך , עפ"י שלמיהם מבעי' וראוי לשים לב ולהזהר במסיבות כאלה — .

ומעתה יאירו לנו דברי רב , שאחרי שמלא את אבן הפינה מהדיבה של ציבא בראשית דבריו, „הנה הוא בית מכיר בן עמיאל ב ל ו ד ב ר" , שבזה רמז להמלך כי הסתתרו בבית מכיר בן עמיאל הוא בכונת דבר מרד נוגע לו לטובתו בתחבולות סתרים הנארגים שמה בבית מסתירו ומחביאו , אשר לפי"ז בהיות האוטר הנחבא מקוטע ואין בכחו לעשות מאומה מבלעדי איש סודו מסתירו הזה , בהכרח לגולל כל אשמת אריגת המרד , על המסתיר והמחביא מכיר בן עמיאל הזה , אשר הוא הנהו כל עיקר הפועל ועושה התחבולות במרד הנארג בסתר — וע"כ הלא כה דברו של רב „מכדי ח ז י י ה דשקרא הוא"— כי אמנם זאת נתברר לבסוף (ועוד קודם קיום קבלת הלה"ר בפסק הדין בפועל —) כי זה האיש מכיר בן עמיאל , אין בלבו דבר רע , ונקי הוא באהבה טהורה ונאמנה להמלך דוד ; שהרי בבוא דוד מחנימה בעידן עקתי' [אשר אז היתה שעת הכושר לעשות פלגות בעם , בעת שרבים קמים עליו (תהלים ג', א'· ב' ·) והעיז גם בן הימיני שמעי ב"ג נגדו בפניו—] הי' הוא הראשון בבני עמו, אחרי שובי בן נחש מרבת ב"ע , ונמנה קודם ברזילי הגלעדי *),

שהמציא

*) וכמה שמח לבי למצוא כי העמיקו לחדור בענין הזה ככל האמור , גם בעלי המדרש בשוחר טוב מזמור ג' בזה"ל „ואימתי היה כן ויהי כבוא דוד מחנימה זו דימוס ושובי בן נחש , זה חנון בן נחש , ולמה נקרא שמו שובי ר' אומר שסב יצרו לשעה , ורב אמר שעשה תשובה ודאי (כצ"ל), ומכיר בן עמיאל מלוא דבר וברזילי הגלעדי מרוגלים , מיד התחילו מכבדין אותו שנאמר משכב וכו' וכו' הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכל , כיון שראה דוד כן התחיל אומר מ א ל ו ה י י ת י מ ת י ר א ו ה ש ל י מ ו ל י איני מכן אלא הקב"ה השלימם לי שנאמר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, התחיל לומר מזמור לדוד". ע"ש כל הענין מראש אשר השתדלו ז"ל להחליף „ש ו ב י" „ב ח נ ו ן" , כי חנון הזה נודע לאויב דוד ואויב מלחמתו עפ"י המסופר ש"ב כל סי' יו"ד ; ומכיר בן עמיאל נחשד גם הוא לאויב מסתתר כפי הלשנת ציבא, כנזכר ; וגם ברזילי היה ראוי לגור ממנו , יען היותו מחותן לשאול ונותן בתו מיכל ש"ב כ"א, ח' · (שהיא מרב עפ"י המסופר למעלה י"א, י"ע. —) ותאר המחלתי שב על : עדריאל , לא על : ברזילי. (כמו שיורה ע"ז גם הנגינה , בטפחא על ברזילי ולא מצאנו בכתובים איש בשם „ב ר ז י ל י" זולת ברזילי

הגלעדי

שהמציא והגיש משכב וספות ומזון ומחיה וכו' וכו' לאכול לדוד והעם הרעב והעיף אשר אתו — והכתוב מעיד שם, כי היה כ"ז מאתו מ ל א ד ב ר (באל"ף), בלי שום כונה ופניה לגרמי', אבל רק בטהרה לאהבת דוד ודבקותו בקבלת עול מלכותו 6) — והחסד הזה בעת צרתו הזאת, היה יקר לפני המלך מאד ולא נשכח מזכרונו כל ימי חייו, עד שלפני מותו צוה לבנו „ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד והיו באוכלי שלחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך" (מ"א ב', ז') — הרי שמעשהו זה של מ כ י ר בן עמיאל שלבסוף, היה די הוכחה על טהרת דבקותו בקבלת מלכות דוד ורדפו את טובתו בכל עוז; והיה בכח מעשהו זה, להרוס את כל היסוד מאבן הפינה שהניח הנוכל ציבא, בהלשנתו על החוטר מגזע שאול, שיש לו דבר וענין הרהור רע בהסתתרו בבית מכיר בן עמיאל, ואשר מזה נלמח כל עיקרו של החסד שפרש עליו דוד, עד שלבסוף נתן באור לדבריו „הנה לך כל אשר למפיבשת" בפסק דינו שיצא לפועל „אתה וציבא תחלקו את השדה"; מה שבאמת אחרי ראות דוד את טהרת לבו ומעשהו של מכיר בן עמיאל, היה לו לבטל ולהסיר כל חשד מלבו, ולהבין כי הכל היה בשקר ובכונת חונף, מאת העבד הנוכל, למען הונות את

הגלעדי הזה, ובודאי (וכדרך המדרשות) הוא הוא האחד — וע"כ בצדק שפטו לשום בפי דוד לאמר על שלחן „מ א ל ו ה י י ת י מ ת י ר א ו ה ש ל י מ ו ל י" — הבן זה היטב כי זה מוכרח בכונת השוה"ע ויסוד ח ז ק לכל דברינו בס"ד! —

6) לאפוקי מדוגמא כזאת במעשה ציבא למעלה, שגם היה ניכר מסופו, שהיה בכונת חונף, למען הלשין על אדוניו, מפיבשת ולהונות אותו מנחלתו —. ומי יודע אם לא נזדמן לפגוש בלכתו את ד ו ד, בעברו מעט מהראש, ונזדמן לקראתו פתאם, כמשמעות ספור הכתובים, ואלולי שאל אותו ד ו ד „מ ה א ל ה ל ך ?" מי יודע אנה היו פניו מועדות באלה? כי חשד כעין מעוטה פרוש על מחשבתו באלה, אם לא היו מוכנים לצד שכנגד, לפי תכיפות הספור „ובא המלך ד ו ד עד בחורים והנה משם איש יוצא ממשפחת בית שאול ושמו שמעי בן גרא יוצא יצוא ומקלל" וגו' וגו' — אלא שנזדמן שהפסיקו דוד פתאם בפגישתו, ובטלה מחשבתו, אחרי שאלה לו להחניף את המלך הנדח, בחלקת לשונו, וקבל ממנו הקות טובה בגללה — התבונן בזה כי המשך הספור כמעט ש מ כ ב י ר פנים להאמין כזאת בהחלט —.

ואם לא אהיה בעיניך כאיש רוח ומתנבא, לא אחדל מהגיד את אשר לבי אומר לי, לאמר: אשר האיש הבלתי נודע שמו בכל ספורי המקרא „כ מ ה ם", אשר לפתע פתאם עלה על במת המחזה כבריה חדשה, עפ"י מליצת ברזילי הגלעדי אותו לפני המלך דוד בעברו את הירדן ש"ב י"ט, ל"ח. האיש האלמוני הזה הוא עצמו „מ כ י ר בן ע מ י א ל" הזה, אשר גמל טוב להמלך בשיבתו במחנים בשותפות עם ברזילי הגלעדי הזה — ואשר לפי היות עוד דברי הנוכל ציבא הראשונים מקשקשים באזני המלך, לא בטח בכל אותות החסד שהראה לו, להאמין כי כל מעשהו הוא בטהרה ובלי חונף, עד שהעיד עליו ברזילי, והמליצו לפניו לגמול לשותפו זה הנעלם, את הטוב שהכין בחפצו להמליץ —. ושנוי השמות העצ"פ והכנויים באיש אחד, רגיל מאוד ושכיח הרבה מאד בכתובים, עד שאין צורך לפרוט בדוגמאות; ובפרט בענין האיש הזה, שקרוב מאד לשער את כונת הספר להעלים את שמו הראשון, שפרוש עליו ענן החשד עפ"י הדברים הקודמים —. ועפ"י ההשערה הזאת שלבי נוטה להאמין בה, יתבארו דברי ברזילי ודייקות תשובת המלך עליהם שם; אחרי שמאן לקבל את הטובה שחפץ המלך לגמלו, מטעם כי מפני זקנותו אין בכחו עוד לקבל טובה ותיי שעשועים בחצר המלך אמר „והנה עבדך כמהם", אשר גם לו משפט וזכות להיות גמול טוב ממך כמוני, „יעבר עם אדוני המלך ועשה לו א ת (הגמול) אשר טוב בעיניך" לגמלני אותי, וע"כ אמר „א ת א ש ר ט ו ב" ולא בקצרה „את הטוב" — והמלך השיב „א ת י יעבר כמהם ו א נ י (הנני מבטל מעתה את הספק שבלבי —) אעשה לו את הטוב בעיניך", כי אחרי שאתה הוא המעיד וממליץ עליו, על דברך אבטח „וכל אשר ת ב ח ר עלי אעשה לך" ובשבילך, ואת אשר ת ב ח ר ותקרב הוא ה נ ב ח ר והקרוב גם אלי, בבטחון שלם ובבטול כל ספק — ואם השערתי זאת בעיניך כדברי נביאות, האמין בה ותאמן בהבנת הדברים על יפרס!

את אדוניו מאחוזתו, והיה ראוי להתחרט מדברו הקודם שאמר לפני התברר הספק ולבלי שלוח יד לנגוע בנחלת היורש בר לבב, המוטר מגזע בעל ברית אהבתו, מאומה—. וע"כ גזר רב אומר במאמר הסמוך: בשעה שאמר דוד למפיבשת אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה ב"ק ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה; מדה במדה אתה הורשת לעבד את אדוניו יקוים גם בבנך שעבדו ירש אותו—.

ושמואל מצא זכות להצדיק את המלך החסיד בפסק דינו האחרון שיצא לפועל; והוא שע"כ דן דינו של מפיבשת לחובה, יען שדברים הניכרים חזא בי' בעצמו, בסוף בשוב דוד לירושלים, אשר הדברים הניכרים העידו עליו כי הוא חושב מחשבות מרד והרהורים רעים בלבו; ולא מפני קבלת הלש"ר שהלשין עליו עבדו, נחתך פסק דינו לחובה, כי הלש"ר של עבדו כבר נגלה שקרותה, במעשה הצדקה של מכיר בן עמיאל מגינו ומסתירו, שבסוף, כאמור; רק ממה שמפיבשת „לא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס למן היום לכת המלך עד היום אשר בא בשלום", מעשהו זה משך עליו קו החשד שעשה זאת במכוון, בעת שהיה דוד נדח ובורח מירושלים ורבים מתפרצים וקמים עליו, להראות לבני עמו, הזוכרים כבוד מלכות בית אבותיו ודבקים באהבת גזעו, כי דוד מענה את המוטר החלש הזה ואסר אותו בחצרו כאסיר על בור, ולא יתנהו לעשות צרכי טהרת גופו וקשוטו הראוי לבן מלך, אבל הוא מעונה תחת ידו, בענוי הנהוג עם אסירים שחייבו את ראשם למלך, והוא לסיותו מקוטע ואין בכחו ללכת אנה ואנה, הנהו סובל ענוייו בהאסרו בחצר המלך, ואים לא ידע מזה, עד עתה בהיות שערי החצר פתוחים לרוחה, הנה יראו נא כל עם ה' את עניו ואת סבל מאסרו ת"י המלך, וזה יעורר חמלה בעם ה' אלה, לנקום את נקמת המוטר החלש הזה, ולדון דינו עם מי שהיה תקיף ממנו, והדבר הזה יוסיף לעורר מדנים ולהרבות מתקוממים על המלך הנדח והבורח—. ומנהגו זה נתן תוקף אמונה בדברי מלשינו „הנה יושב בירושלים כי אמר היום ישיבו לי ב י ת י ש ר א ל את ממלכות אבי"—. וע"כ פסק המלך את דינו לחובה, והחזיק במאמרו הראשון, לתת לו באור המחייב אותו במחלית נחלתו, כ ד ב ר המוטל בספק—. ולהעמיד את הדברים על ברורן, העתיק שמואל גם את כל השיחה שנפלה בין דוד ומפיבשת בלשונה, שהכיר בה את רוח דברת הנצרכים, המאריכים וגם מקצרים בלשונם, להעטיף בשמלת מלותיהם כוונות פנימית; דוד שאלו אך שאלה קצרה „למה לא הלכת עמי מפיבשת?" לא גלה לו שם דבר מסוד המלשינות של עבדו — אבל מפיבשת ידע בנפשו את אשר עשה, כונת מנהגו כל ימי העדרו של המלך מחצרו מירושלים, הבין את הכונה הפנימית שבשאלה הזאת, והכיר שנפלה בזה איזה מלשינות מעבדו עליו, ע"כ סבב בדברת חצרנים לטהר עצמו מן החשד; הקדים לישב את השאלה והתימה: למה נשאר בירושלים? לגולל את זאת לאשמה על עבדו הנוכל, אשר במכוון השאירו שם, למען יוכל לרגל בו ולהביא דיבתו רעה לפני המלך „ויאמר אדני המלך עבדי רמני כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך כי פסח עבדך", ואין כח בי למוש ממקומי בזולת עזרת עבדי, שעשה זאת במכוון למען „וירגל בעבדך אל אדני המלך", שמנע הפצי זה ממני במכוון, למען אשאר בירושלים ויוכל להלשין עלי — ואשר הביא לך דבתי רעה ממנהג אבלי בכל משך העדרך מחצרך, הלא „אדני כמלאך האלהים", להבין כי שקר הדיבה, כמו שיבאר תיכף; והסגיר באמצע „ועשה הטוב בעיניך", כאומר שהתגללותו בזה, איננה מפני שהוא חושש מהרע שיגמלהו

המלך

המלך, כי אמנם איש ידוע חולי ומקוטע כמוהו, הרי הוא כבטל מן המציאות ואין לו כל חפץ עוד בחמודות תבל, והכל שוה לפניו אם טוב ואם רע יגמלהו — אבל חובתו להוכיח, כי נקי הוא מהדיבה ושהיא מוכחשת מעיקרה, כי הלא „לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדוני המלך", ומי יחייבו אם גם היה עושה כשורת הדין למחוייביו, עד שיתעורר בשביל זה איזה קטטה וקפידא — ? ובפרט שמעיקרה היא שקר גמור, כי נהפוך הוא, בשרי אתה גמלתני כל טוב, עד „ותשת את עבדך באוכלי שולחנך", בכל טוב תענוגים ותפנוקים כאחד מבני המלך; ואיך יתכן לחשוב „שיש לי עוד צדקה ו ל ז ע ו ק ע ו ד אל המלך ? !" להתראות כמתלונן ומתאונן רע, על איזה הנהגה איפה ממך עמדי, השלתי משלמת כל חפצי ? ··· והיה רוצה לגמור דבריו ולבאר את הטעם שנהג באבל כל ימי העדר המלך מביתו, כמו שיתיישב לבסוף ··· אבל המלך הפסיקו נאמר שלא יאמין לדברי התנצלותו והצטדקותו „ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך" לא יועיל „אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה !" ולא יתן ולא יוסיף חלקת שוק להעביר את החסד מלבי ! — אז מלא מפיבשת ריוח זמן, לגמור דבריו בביאור כונתו במנהג האבל, כפי שהאור שגלה בזה שמואל שהיה כזאת מאתו בכונה הפוכה, מפני היותו שרוי אז בצער, מיצר בצרתו של מלכו מטיבו ואיש חסדו — · ומפיבשת הוציא את רוחו בשפת א ל ר נ י ה, אשר שטחיותם משוח בשמן והלך דבש, ובקרבם נזרקה גם מרת תלונת הלב, לדקור כאדם את לב השומע — „א נ י" במנהג אבלי „אמרתי מתי תבוא בשלום?" נצטערתי בצערך ואסרתי עלי כל תענוגים לענות נפש, „ואתה טובה לי כך", לחשוד את מנהגי האבל, ולפתור אותו בענין רע וכונת מרד, „לא עליך יש לי תרעומות", כי אתה ··· הנך בו"ד ואיך יודע מחשבות שבלב זולתך „אלא על מי שהביאך בשלום", כבי' על יוצר האדם, שהכין לבבו באופן שיחודש בקרבו חשדים נוראים על איש טהור בר לבב; כי עקוב הלב מכל ועמוק עמוק מי ידענו זולת יוצרו, והוא כבי' ברדפו להרוס את משפחת בית אבי גזעי, סיבב שיחודש בלבך חשד נורא כזה עלי, המכריעני לחובה, עד שראוי עפ"י דין מורדים, לגזול את כל נחלת אבותי ממני; „גם א ת ה כ ל יקח !" שעבד המלשין אשר זרק את הארס של החשד בלבך — „אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו", ובעתך עומדת ושמש הצלחתך זורחת, אחרי שקטה שמשו של אבי ראש גזעי לערוב ולכבות גחלתו מכל וכל — · ואת המרה של ארס הזאת משה מפיבשת ברוגז לבו, בדבש ושמן שבדבריו שמשמיעים לפי שטחיותם, בשמחתו על ביאת המלך לביתו בשלום, הנהו מבטל את כל ענין הנוגע לו לעצמו, והוא מתנחם מצערו שהיה שרוי בו כל אותו הזמן, בשמחת האחרית הטובה בשב המלך לביתו בשלום — · ומיפה שמואל עוד את הענין בסיום מאמרו „היינו דכתיב ובן יונתן מריב בעל וכי מריב בעל שמו והלא מפיבשת שמו אלא מתוך שעשה מריבה עם בעליו", להתלונן על מדותיו של הקב"ה שתקע בלב האדם מדות נבהלות, כאלו כבי' הוא בוחר בעולה ח"ו ומגליה להנוהג בה — „יצתה ב"ק ואמרה לו נצא בר נצא הא דאמרן בר נצא דכתיב ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל א"ר מני על עסקי נחל" וסיום דברי ר' מני הוא ביומא כ"ב. ב' „ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה (בנחל) כל הנפשות הללו עאכו"כ, ואם אדם חטא בהמה מה חטאה ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו יצתה ב"ק ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה" כו' בזאת היא אמנם אותה התלונה עצמה, להתחכם במדותיו וגזרותיו של הקב"ה, ולשפוט להבחין את מדת הצדק במשפטו, עפ"י הבחנה המושגת לבו"ד;

שבמדה

שבמדה כזאת נהג גם מפיבשת, בתלונתו על הצלחת דוד, עם היותו נוהג שלא כשורת הצדק לפי הבחנתו ; והשיב את התלונה בהי' על מי שילר בלבו כזאת והביאו בשלום—.

הערה י

מצורף אל הקודם

אחרי הדברים והאמת שקראת אתי בהערה שלפני זאת, אשר בטח לבי בה"ד כי ישרו בעיניך, הנני חושש כי באסטנותך הנך מקפיד על מפתח שפתי נגד בעל ס' המפתח ברוח עזה כקנאי, שלא כמדת חכמים אשר דבריהם בנחת נשמעים ; ע"כ מחובתי להגיד לך הקורא הישר! כי אמנם ראוי האיש הזה לגערת חכמים, ומחלת לב הוא לכל נבון ישר הולך עם ה' ועם חכמת חכמיו שחלק להם מחכמתו, לראות את האיש הזה מקנץ בנטיעות מעיז פניו ומקיל ראשו בכבוד חכמים, עד שגם מקלת דברים היפרים שהרגים בדברי חכמים וחידותם, לא ימצאו הי' ברכה ולא יכנסו אל לב תמימי דרך, אחרי שהם בעלים ברבי רבבות דברי לצנות והפקרות ; ותחת מה שאמרו החכמים האמיתים ז"ל בצדק : רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם כלך אצל האגדה, ירצו כי הוא מספך דברי אלהים ומשתגע להעמים בדבריהם ז"ל את כל הכפירות בעקרי האמונה : בהשגחה, בתורה מן השמים ובנצחיותה, במופתי הנבואה וכדומה שניחא לי' באפקרותי' עפ"י דעתו המשובשת, ומצייר את החכמים הצדיקים והחסידים, יחידי סגולת הסגולה, כמתעים ומערימים בעלי מרמה, חלילה להם מאלה וכדומה לאלה ח"ו!— ולדעתי רפאות התעלה היותר מסוגלת נגד סמי מות אלה, היא לפרסם ברבים, בחבורים מיוחדים וגם בכתבי העתים, פתרוני דברי האגדות המתחדשים להמעיינים הישרים בלבותם ע"ד האמת והנכחה, מה שראוי שישימו הכמי לב עיונם להעמיק בכאלה בעיון ישר ולב תמים, אשר אז בל"ס ימצאו שכר רב לפעולתם, בתועלת רבה ונכבדה לבני הדור · ואם ככה יעשו אחרי חלקם והצואי שיהי' חלקי עמהם!

ולזכות בחלקי זה בקנין על יד, הנני מפנה לי מקום פה, בפתרון חידה סתומה באגדה שפקר בה איש שפתים הזה, כדרכו, להטיל מום במוקדשים, ולא עבר עבירת האפקרותא, עד שנכנס בו רוח שטות בדברי שגעון · אבל ליפרים יזרח בחושך אור בהיר ללכת במסלה ישרה לא יכשלו בה.

ירושלמי מו"ק פ"ג ה"א :

רבי הוה מיקר לי' לבר אלעשה · א"ל בר קפרא כל עמא שאלין לרבי ואת לית את שאיל לי' ? א"ל מה נישאול ? א"ל שאול : משמים נשקפה הומיה בירכתי ביתה, מפחדת כל בעלי כנפים, ראוה נערים ונחבאו, וישישים קמו עמדו, הנס יאמר הוי ! הוי ! והנלכד נלכד בעונו · הפך רבי וחמתי' גחיך, אמר רבי איני מכירך ז ק ן · וידע דלית הוא מתמני ביומוי ·

החידה הזאת שומה לנוכח פני כל הבא לפתור אותה, כמראה מלוטשת, לראות בתוכה את פני עצמו ; הרב בעל יפה מראה ז"ל, איש אוהב מוסר, ידמה

ידמה לראות בה את רעיוני לבו המוסריים, אשר השכין, כעצת חכז"ל, להרגיז בם את ה מ נ ו ו ל, ומשכהו לבית מדרשו זה להזכיר לו בו את יום המיתה — אבל מה צורך מצא בעל האגדה לספר לנו את המסיבות אשר על פיהם הגלה בר קפרא את החידה הזאת לפני רבי? וביותר מדוע בא רבי לכלל כעס בשביל רעיוני מוסר כאלה? (כמו שהקשה ע"ז בצדק הרב בעל קרבן העדה ז"ל בתוספותיו); מלבד שאין המלים החרוזים בפניים בחידה הזאת, סובלים כלל ועיקר את הרעיון שיתפון הוא ז"ל לטעמים בם, כאשר ירגיש כל איש מבין חידות — · המבקר החפשי ה' רייפמאנן, (כפי שהעתיק תוכן דבריו בעל ס' המפתח,) שמח בדמיונו לראות במראה הזה את ר ו ח ה ח פ ש י ו ת ו, לשער ערכם של חכמינו ז"ל בתור איש שהוא נאה דורש ואינו נאה מקיים, ולהראות כי בפועל — לא נדחה האיש אלישע אחר, אף בשמאל, מקרבת ראשי עדת החכמים; אף ב ג ל ש ו נ ם ו ב ה ש ו ר י ה ם, הפליגו הרבה מאד להכותו חרם, אף גם מבלי להעלות שמו על שפתם; וכאשר התחתן עמו רבי נשיא ישראל היה כמתפאר בו ובשם כבודו, עד שקרא לחתנו בשם אביו הנדח והנרדף הזה? לבד מה שזה מתנגד להמסופר בתלמודן בחגיגה ט"ו, ב' · מבתו של אותו האיש שבאה לפני רבי כו' ושאל בתימה עדיין יש מזרעו בעולם? והפרא חפשי השני הרבה לפשוע, הוא בעל ס' המפתח, שמה בשטות עצמו למצוא ב מ ר א ה הזה, את דמות ערמתו ותעתועיו אשר ייחס בזדון לבו לחכמי אמת, חלילה להם מאלה וכיוצא באלה! ופשק שפתיו שפתי שקר ומדוחים לאמר וזהו בקורת נפלאה להטיל מום בקדשי שמים כמוהו ולאמר כי ראה להוזיל זהב מכיסו ואך עבור ל ה ת ק ד ש כי יחשבו אותו לאיש קדוש וטהור המותם בחייו ובוחר להיות נהרג על קיום התורה והמצות אשר באמת לולא ידע כי יש ביכלתו להציל מיד הקסדור בשוחד ממון לא היה חרד כ"כ על קיום „התורה והמצות" ע"כ לשונו לשון אפעה (חלק הא' דף קג"ד) — הצד השוה שבשני המבקרים שפניהם חתרו לגלגל בים האגדות, לבקש למצוא איש ששמו דומה (ואף רק במקצת,) לשם האב של הבן הנקרא בשם אביו הזה, למען ימלאו את האיש אשר המה מבקשים ליחס עליו את החידה הסתומה הזאת; ועלינו לשבח כי קרה הספור הזה עם בן האיש ששמו „א ל ע ש ה", אשר שנים באו אל תיבת האגדה בדומה לשמו, ומה הי' אם חלילה אחת שם „אלעשה" הי' שמו: אליעזר, יוחנן, יהודה או כדומה לאלה אשר שמותיהם נפרצות בחולות האגדות, מי יודע כמה מקדושי עליון הרגיזו מכסאותם עד שיכוונו מדתם לפי דמיונותיהם ורעיוני רוח השפיותם?! ובעיקר מחזה פתרונם אין חפץ לבא בתוכחות, כי הם בטלים מעצמם בעיני כל אוהב מישרים · ואפן אל דרכי במסלה העולה אל הישרה והנכוחה:

בעירובין פ"ו, א' · איתא: רבי מכבד עשירים; ר"ע מכבד עשירים; מדתם זאת נלמדת ממעשיהם; הראשון בחר להשיא את בתו, להעשיר הגדול בן אלעשה הזה; והשני, בחר לעצמו את בת העשיר המפורסם כלבא שבוע, נדרים נ', א'. ועפ"י ההשערה לולי העושר לא הי' הערך העצמיי משני הצדדים, בשני החתונין האלה נושא בד בבד; ואנחנו נעזוב את חתונו של ר' עקיבא (הנחשה בספור אגדיי), ונחקור רק על אדם שיתנו בו, בן אלעשה הזה היותו בן בלי שם עצמו ונזכר רק בשם: בן אביו, מוכיח שלא היה בעצמו איש מצויין לא בתורה ולא בחכמה; כידוע שמוש הקריאה „ב ן י ש י" כפי שאול העוין אותו וחפץ דכאו ולהשפילו, (במד"ר פ' י"ח) וכדומה

וכדומה לזה — והוכחה מפורשת בספורנו זה „כל עמא שאלין לרבי ואת לית את שאיל לי'", שנאמרו מב"ק ברוח בדיחותא, להתלוצץ שאיננו בן תורה ואין לו מה לשאול דבר הלכה או דבר חכמה, מרבי מקור התורה אשר כולא עלמא מיהלים לתורתו ולחכמתו — כן במעט התבוננות נראה מפורש, שאותו המאורע עם ב"ק המסופר כאן, הי' עוד לפני הנשואין של בן אלעשה עם בתו של רבי, רק בעת השידוכין, בעוד שהי' משתדל בתחבולות על השגת יד בת הנשיא, כפי הלשון פה: רבי הוה „מ י ק ר לב ר אלעשה", שאינו מזכירו בשם: חתני' דרבי, כפי שנזכר בשארי מקומות; והדבור „מי קר", הוא תרגומו של „מ כ ב ד", שנזכר בעירובין שם, שהאחד מעיד בחברו על אמיתת התורה בשניהם, היינו שמלא את לבבו נכון לחפוץ ק ר ב ת ח ת ו נ ו מפני עשרו וכנזכר —· ועפ"י שנים עדים אלה, לכאורה יקום דבר לקיים גירסת כל הספרים בשבת כ"ג, ב'. „דמוקיר רבנן הוו לי' חתנוותי' רבנן" אשר עפ"י הכבוד שנוהג ברבנן יחפוץ קרבת חתונם. אבל מה נעשה שנדפס בשם הגר"א ז"ל להחליף הגירסא שם? ומאן יהיב לן מעפרי' ואנהרינן לעיינין למצוא מקור להגה"ה זו, אשר אם מכ"י קדשו היא בודאי עדותה נאמנו מאד!

ולמען נעמוד על ברורן של דברים מהשידוכין של בן אלעשה עם בת רבי, נפסיק להתחקות על שרשי ספור אחר שבא באגדת תלמודן נדרים נ', ב'· בזה"ל:

רבי עביד לי' הלולא לר' שמעון ברי', כתב על בית גננא עשרין וארבעה אלפין רבואין דינרין נפקו על בית גננא דין ולא אזמני' לבר קפרא אמר לי' אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אכו"כ (שהי' מגנהו על שלא זימנו, רש"י) אזמני' אמר לעושי רצונו בעוה"ז כך לעוה"ב על אכו"כ (שהתחיל לספר בשבחו בשביל שזימנו, רש"י) יומא דמהייך רבי אתיא פורענותא לעלמא, א"ל לב"ק לא תבדיחן ויהיבנא לך ארבעין גריוי חיטי, א"ל ליחזי מר דכל גריוא דבעינא שקילנא, שקל דיקולא רבה חפייה כופרא וסחפיה על רישיה ואזל ואמר ליה ליכול לי מר ארבעין גריווי חיטי דרשינא בך אחוך רבי, א"ל לאו אזהרתך דלא תבדחן, א"ל חיטי דרשינא קא נסיבנא. א"ל ב"ק לברתי' דרבי למחר שתינא חמרא ברקודא דאבוך ·ובקירקני דאמך. בן אלעשה חתני' דרבי הוה ועשיר גדול הוה אזמני' לבי' הילולא דר"ש בר', א"ל ב"ק לרבי: מאי תועבה? כל דאמר לי' רבי דהכין הוא תועבה פרכה ב"ק, א"ל פרשי' את א"ל תיתי דביתכי תירמי לי נטלא, אתת רמיא לי' א"ל לרבי קום רקוד לי דאימר לך הכי אמר רחמנא תועבה תועה אתה בה· לכסא אחרינא א"ל מאי ת ב ל? א"ל כי עניינא קדמאה א"ל עיביד לי דאימר לך, עבד, א"ל תבל הוא תבלין יש בה מי שניא הדא ביאה מן כולהון ביאות· א"ל ומאי זימה? א"ל עיביד כי עניינא קדמאה עבד וא"ל ז ו מ ה היא· לא יכיל בן אלעשה למיסבל קם ונפק הוא ואינתתי' מתמן. מאי בן אלעשה דתניא לא לחנם פיזר בן אלעשה את מעותיו אלא להראות בהן תספורת של כהן גדול דכתיב בסום יכסמו את ראשיהם. ע"כ.

ומי לא יתעורר על הזרות הרבות שבספור הזה? אבל לע"ע נעורר רק על סופו: מאי בן אלעשה? ופירש"י ז"ל „מנין דהוה עשיר?" דתניא לא לחנם

פיזר

פיזר כו׳ כמה זרה הפלגה זו! עשירות גדולה נתפזרה בשכר הספר והגלב! וממילא גם הכה״ג בכל שבוע (עי׳ רמב״ם הל׳ כהמ״ק פ״ה דין ז׳) הי׳ ג״כ מפזר עושר עצום כזה להגלבים בשער השכירה?! וביותר עם עוצם הפלא בזה, הי׳ זאת לפני בתמה דתלמודן כמילתא דפשיטותא, עד שמזה מוכיח על עשרו של בן אלעשה, כדבר המובן שמבלעדי עושר עצום ומופלג, לא יתכן להוציא חפץ כזה לפעלו, וכלא מהאוקימתא דהש״ס (שבת ע׳, ב׳) על שהם ישיבה לפני הספר שבמשכנו, בתספורת של בן אלעשה, נראה ברור שזאת המלאכה איננה מן הדברים שהם יקרי המציאות הדורשת בשכרה פזור הון עתק כזה? — וחוץ מכל אלה מי לא יתפלא על רבינו הקדוש, (שהוא בעל המאמר „לא לחנם" כו׳, כל׳ הברייתא בסנהדרין כ״ב, ב׳: „רבי אומר לא לחנם" כו׳) שמשתבח בתהילת המפזר הזה ונותן לו תוקף ועוז, לאמר: פזרנותו ראויה היא ודבר גדול פעל בזה! ומה היא? להראות בהן תספורת של כה״ג! ומה בזה? היה כשרון המעשה ופעולת הצדקה בפזור כזה? הלא בלב נכון נוכל לאמר: כמה נפשות שקעו בפזור הזה! וכי לא טוב הי׳ לפזר המעות הללו לעניים רעבים ללחם וחסרים כסות בקרה, מלהראות בהן תספורת של כה״ג?

אבל שמע נא הקורא השערה נכוחה, בנויה על מוסדות הסברה הישרה, כאשר יבורר הכל בהמשך הדברים, וכל תעלומה תוציא אור! בן אלעשה הזה, בעת שהיה משתדל בתחבולות להשגת יד בת הנשיא רבינו הקדוש, היה כבר איש בא בימים ושיבה זרקה בו — והעלמה חמדת נפשו היתה עדנה במבחר שנות עלומיה; וע״כ נוסף על התחבולות שהשתדל למצוא חן בעיניה, ע״י הרבות מוהר ומתן בפזור עושר רב והון עתק, להסית ולמשוך לבה לאהבתו ברתוקות כסף וזהב, עוד שגה באהבתה לבער ולכסות גם לספר את כל שערות ראשו הלבנות, המכריזות על זקנותו, עד ... היסוד בם; ויען כי לא היה יכול להעביר תער על כל ראשו, מפני אסור גלוח הפאות, ע״כ סיפר את שערותיו ראשו של זה בצד עקרו של זה, שבזה הראה גם סלסול בעצמו, שנוהג כמנהג הכהן הגדול: עם היות עיקר הכונה, למען לא תתראה דלת ראשו הנחפה בכסף שיבה, מתחת כסות התכריך המהודר הלפוף עליו, כפי טעם בני אזיע, או הפאה הנכרית שהיתה ג״כ כבר נהוגה בימי חכמי המשנה — אשר בתחבולה כזאת מצא אופן לבל תדקור שיבתו כחצים בעיני העלמה הילדה שהוא מבקש אהבתה — והנה חתון כזה, שעלמה בחורה בשנים, תהיה נשואה לאיש זקן בא בימים, עפ״י הרגיל אין לה אחרית טובה, יען כי זיווג כזה הוא נגד הטבע; חיצי נשיאות החן, שנזרקו מן הקשת הדרוכה ברוב מוהר ומתן, בימי הכלולות, ימעטו מרוב ימים, ובהמשך הזמן ירפה היתר נאט נאט, והעלומים ידרשו חליפות עלומים מהאיש אשר יפרוש כנפיו עליהם, ומאליהם ירפו חרצובות הקרבה, וינתקו חבלי האהבה (וכמו שיבואר עוד בפתרון החידה); ובל״ש עשה הטבע את שלו גם בזיווג הזה לבסוף, כאשר ישוער על יושר — ע״כ אך ברוח בקורת וחיצי התקלסות, אמר רבינו הקדוש (אחרי שהורה הנסיון על פועל הטבע, שלא נדבקה בתו באהבה טבעית ופנימית עם בן זוגה זה) את מאמרו, להשכיל את כל פזור מעותיו, בהרבות המוהר והמתן בהמון רבה לקנות את לבבה לדבקה בו, לאמר כי אך זה כל פרי הפזור הנפרז הזה, הסר את שיבתו ולהשליך מעליו את פאר נזר תפארת השיבה, אשר העטרת שיבתו היתה כבר הולמתו בטבע לפי שנות חייו, עד ששחוק הוא לראות את

הזקן וכסיל הזה משתדל להתעלם (זיך פעריינגען) ולהתכחש במרבית שנותיו ולא הועיל; ואך זאת האות היא שעמדה לו בכל פזור מעותיו, רק מה שהראה סלסול בעצמו שהוא מסתפר תספורת של הכהן הגדול, ואך זאת תכלית כל השתדלותו בתחבולותיו ומנהגי שטותו בלא הועיל גם כלום — ובבקורת עזה ונמרצה נחה וחדה הזאת, גילה את כל פתיותו של סבא דבסתא הדין, כראוי למעשה פתיות כזאת להיות נתונה להתקלס ולמרמס לשון למבקרים — ·

ומעתה נשוב אל פתרון חידתנו, אשר בה נמצא עוז ותעצומות לכל השערתנו הזאת כמוסדות נאמנים: בר קפרא ברוח הבקורת והבדיחותא המפעמו, כמו שיבואר למדי בספור הגולא דר"ש בר' להלן בסמוך, בהיותו מן הנכנסים והיוצאים בבית הנשיא, בל"ס כי לא הי' יכול לעמוד מרחוק ולהיות צופה שוה ומביט (גלייכגילטיגער צושויער) בכל החזיון והמסיבות של שטות, שהתחדשו חדשים לבקרים, בתחבולות הנארגים להשגת יד בת הנשיא, מהשתדלות עשיר זקן וכסיל הזה; וע"כ כאשר מצא פעם את האיש הזה בבית הנשיא, מרבה תחבולות למצוא חן בעיני העלמה ועם זה גם בעיני אביה, וראה את הנשיא מכבדו ומיקרו לקרבו בחתונו, לא התאפק ולא עצר ברוח בדיחותו, מלזרוק אבנים ואבני בליסטראות, להרוס ולקעקע את כל ההשתדלות והתחבולות עד היסוד; ובאשר ידע והכיר את עפשות לב סבא דבסתא הדין, התחפש לפניו, ברוח מתלוצץ, כמבקש טובתו וממציא לו עצה לקנות לב הנשיא, באשר יתראה לפניו כהכם בא לנסותו בחידות—· והערים לאמר לו: הלא אין זה כבודך, להתראות בבית רבי כאיש נבוב, אשר אין בו לא תורה ולא חכמה, ואיך תקוה למצוא חן בעיניו, עד שיבחר בחתנך, אם כל עמא יש להם לשאול שאלה של תורה וחכמה מרבי ונהנים לאור חכמתו, ואתה עם רצונך להיות חתנא דבי נשיאה, אין לך מאומה לבא לפניו באיזה שאלה של חכמה? — והטיפש הזה לקח הדברים כמשמען, ושאלו: מה אשאל? ואיש מהרה שם המבדח בפיו את מליצת החידה המחודדת הזאת, המעלת דופי נמרץ בכל השתדלות תחבולותיו, וגם בקורת על הנשיא, הנותן יד לבחירה בלתי נאותה כזאת, אשר רק השוטה יסודתה ואפס זולתו — ·

והנני מסדר את החידה כמו שהוא, ורק אציין בציוני אותיות, את מקורות מליצותיה והשערות הנחוצות לפתרונה, במלים קצרים, עד שיצא הפתרון אור כמעט מורם מכל ספק ותחזק השערתנו כראי מוצק:

מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָפָה א)
הוֹמִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתָהּ ב)
מְפַחֶדֶת כָּל בַּעֲלֵי כְנָפַיִם ג)
רָאוּהָ נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ ד)
וִישִׁישִׁים קָמוּ עָמָדוּ ה)
הַנָּם יֹאמַר הוֹי! הוֹי! ו)
וְהַנִּלְכָּד נִלְכַּד בַּעֲוֹנוֹ ז)

מלשון

א) מלשון הכתוב : ומה' אשה משכלת (משלי י"ט, י"ד), והסיב את המליצה למטרת כונתו, בבית הנשיא ויחס משפחתו, מרומם ומתנשא מערך החתן, המשתדל בקרבת חתונו, כגבוה שמים מארץ ·

ב) מל' הכתוב: הומיה היא וסוררת (שם ז', י"א), ש': המה, נרדף בהוראתו עם ש': המם, כי משפט אחד להכפולים והנחים כידוע, וזה גם הוראת: הומה שכר (שם כ', א) השכר הוא מהמם ומבלבל את המחשבות (בערוישט), והתאר: הומיה (איינע בערוישענדע), על אשה יפה המעכסת וממשכת את לב הנער, ומהממת ומבלבלת את מחשבותיו, לשגות באהבתה תמיד; אבל במשלי שם יסיים: בביתה לא ישכנו רגליה, פעם בחוץ פעם ברחובות ואצל כל פינה תארוב, כמנהג אשה פרוצה: משא"כ כאן, בת הנשיא היא אמנם מעכסת ביפיה וחן מעלותיה, אבל היא צנועה, וכל כבודה כבת מלך פנימה, ורק מירכתי ביתה וחדריה הפנימים, תשלח חצי אהבה וזיקי חשק, להמם את מחשבות לב רודף אהבתה — ·

ג) מל' הכתוב: כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף (שם א', י"ז), שהחכם מכנה בשם בעל כנף את הרודף אחרי תאותו ונמשך מן הערב המדומה לפי שעה; וכאן יצייר בזה, אשר כמה וכמה מבקשים אהבת בת הנשיא (כמובן ממילא), והיא תטע בכולם בתנופת יד מפחדת ומגרשת אותם מלקרב אל אהבתה, הממשכת ומעכסת את לבם לדבקה בה — · וכמו שמשלים בחרוז הסמוך

ד) ממליצת הכתוב באיוב כ"ט, ח'. שהרבה בחורים נערים ועולי ימים בקשו אהבתה, אבל היא בקשיות לבה העוגב אל העופר הנפרז, הפחידה והבריחה את כולם, עד ששבו בבושת פנים ונחבאו להסתיר כלימתם וחרפתם — · ורק

ה) ישישים קמו עמדו, סוף הפסוק באיוב שם — וכונתו פה על הישיש ואיש שיבה העשיר הזה, אשר אך הוא מכל מבקשי אהבתה, קם ונצב כמו נד על עמדתו, ונלא את כולם להיות הוא הנבחר — · ובתואר ישישים, לפונה כונתו עוד על העופר „ישש, ישש", המלא באוצרותיו .

ו) ממליצת הכתוב בזכרי' ב', י'. כלומר כל הנערים ועולי הימים, שראו תקותם מפח נפש, נסו נסו מזה וצעקו: הוי! הוי! לפי שנשאר מבעם מעט, ולא החזיקו מעמד להשיג יד המהודה הזאת — . אבל

ז) מליצה מורכבת מן: עונותיו ילכדנו את הרשע (משלי ה', כ"ב), ומן וחוטא ילכד בה (קהל' ז', כ"ו) שנאמר לגנאי האשה; ובחרוז האחרון הזה, קבץ את כל כלי משחיתו, לירות חצים דוקרים וחרבות שנונות אל לב איש חרמו ובן מטרתו זה — · כי עפ"י מחקרי הלשון ש': עשר מתהפך מש': רשע כמו שנרדפו שניהם במליצת ישעי' נ"ג, ט'. וכן ש': עון, און, הון, מובן אחד להם בלשון והם נרדפים במליצות, כי עפ"י הרוב העושר הוא לא במשפט ויושר (כאמז"ל: רובם בגזל); וע"כ המליץ בעונו = אונו = הונו — · וכונתו כמתנבא וצופה נראה את האחרית הלא טובה, שהיא פרי חטאת חתון כזה שהוא נגד הטבע, כמבואר למעלה; וכבר המרילו חכז"ל להטיל דופי בחתון כזה, סנהדרין ע"ו, א'. ועי' רש"י שם מ"ט, ב'. ד"ה עלה ההוגנת לו · וזהו בקורת עזה ונמרצה כמדקרות חרב בלב הזקן הנתעה ומתעה באהבתו, מפזר הונו ומשתדל להתעלם ולשכוח שיבתו וישישותו, בקרבת עלמה

עלמה פושטת לו זרוע אהבה, שלא כדרך כל הארץ, אשר לבסוף ישי' שקיל למעדפסי', וידע כי נלכד בעונו ובחונו, לקנות לו צרות רבות ורעות, בשנאת סתרים וקטטות, שלא יפיקו לו מנוחה כל ימי חייו — ·

והנה אם נחליט כי נלאה לו מזימתו של ב"ק, והזקן הנתעה נפתה בפועל לסרלות את דבר החידה העוקלת הזאת בפיו לפני הנשיא· בודאי כדי בזיון שבב לעצמו מלב הנשיא, המבין חידות, והשכיל תיכף כי הדין עורבא ממטי נורא לקיני', ובידי עצמו הוא חותה גחלים בוערות על ראשו, ולבו נבער מדעת ומהבין מוצא שפתיו — אבל גם אם נניח כי הגיעו דברי החדודין לאזני הנשיא, אך כשנזדקו בקרבתו מפי בר קפרא ברוח השולים, (כי מל' הירושלמי אין להכריע בזה), בין כך ובין כך כשהפך רבי פניו, ראה את המהתל בעל החידה מתלוצץ וגחיך, מהאים שהוא מסכים בחפץ חתונו, ע"כ כעס עליו ואמר איני מכירך זקן — וידע דלית הוא מתמני ביומוי — .

וממוצא הדברים הנגו רואים ברור, כי בר קפרא הי' מתנגד לבן אלעשה ומטיל קוצים על נתיבתו, בלכתו להתקרב בחפצת יד בת הנשיא; וממילא מובן, כי מעתה היתה שנאה כבושה בין שניהם, וטינא בלב האחד על משנהו· ובכן נעמוד על ברורן של דברים בספור הלולי דר' שמעון בר רבי, המסודר אתנו למגלה מגמרת נדרים; בודאי מה שלא אזמני' רבי לב"ק בתחילה, הי' ג"כ בשביל כבוד חתנו, שהי' עתיד להיות מן הקרואים, כמסופר אח"כ, ולא רצה לכבד את שונאו בפניו· ולפי הגירסא שבע"י: „רבי עבד לי' הלולא לר' שמעון ברי' ולא אזמני' לבר קפרא כתב על בית גנגא" כו', נראה שהכותב היה בר קפרא, (עי' מהרש"א ז"ל), שהוא ברוח בקורת כתב על בית גנגא, שאחרי פזור כזה „כ"ד אלפין רבואין דנרין דנפקא על בית גנגא דין, ובכ"ז לא אזמני' לבר קפרא? ! ובזה נרויח להציל את הספור מגזום הפלגה יתרה כזו, שלא נאמר רק בדרך בדיחותא, להעלים כחה של הבקורת, שעם פזור הוצאה כזו, הם על הוצאת זימון אדם אחד, אף שהאים מצויין ממקורבי הבית, ומוכשר בטבעו לשמח את הקרואים בחדודי בדיחותיו — ואין כאן התפארות מבעל המשתה עצמו, שיפליג להשתבח בכבוד עשרו באופן מגוזם כזה — . ומאמר: אם לעוברי רצונו כך, ח"ו שידבר בלשון של גנאי כזה על רבינו הקדוש, בשביל שלא אזמני', ואח"כ כשאזמני', החליף דברו לפי טובה הנאתו מן הקצה אל הקצה, כי זה הי' נודף ומפוטם בקטורת זרה, עד שלא היתה נפש היפה של הנשיא, יכולה לעמוד מפני ריחה של חנופה גלויה כזאת? — אבל אחרי ידענו מן השנאה הכבושה ופרוד הלבבות שבין ב"ק ובן אלעשה, אשר חתונתו כבר קדמה להלולי דר"ש גיסו, (כמפורש בהמשך הספור, שהיה בן אלעשה וא נ ת ת י ה בתו של רבי מן הקרואים,) קרוב מאד לשער, שתחילת דברי פיהו של ב"ק, היו מכוונים על בזוי נפשו, על בן אלעשה הזה, (אשר בגללו נדחה מהתכבד להיות נמנה בין הקרואים —) כאומר מה חדוש יש בזה שעל חתונתו של הבן הצדיק, ר' שמעון הזה, יוצאת הוצאה נפרזה כזאת, אם על חתונתו של חתנך, שאיננו בערכו של הבן היקיר הזה, ג"כ יצאת פזור הון עתק כזה! ? — כמובן אשר בן אלעשה בפזור מעותיו על בת הנשיא, התראה ברוב עשרו בפזור עצום ומופלג, בעת עלותו על גרם המעלות, וזכה ליום שמחת לבו בחתונתו, הרוממה מערכו הזאת — · ולפי חותם דברי חידתו „כ ל כ ד ב ע ו נ ו", אין בזה כל זרות שיכנהו, בדרך בקורת של בדיחותא, בשם „ע ו ב ר י ר צ ו נ ו" — . אבל

כאשר

כאשר טוב הזמינו, לא רצה ב"ק עוד להפיח אש המריבה, והקפידה בין הקרואים, ותקן מאמרו באופן שלא יהיו כקולים בעיני אתנא דבי נשיאה · ועי' מהרש"א —· אבל מי יודע את רוח המבקר שהיה עזה כ"כ, עד שאין לו שלטון בעצמו, לכלוא את הרוח ולשים בריח ודלתים למוצא שפתיו, בעת שרוח הבקורת מפעמתו! אשר ע"כ כטוב לב הקרואים במשתה היין, עבר רוח הבדיחותא על לב המבקר הזה, והכין קולים ובטויי מדקרות לבטן העשיר הזה, אשר בודאי נהג סלסול בעצמו והתגאה בעשרו במסיבת הקרואים; ובחר באופן בדיחותא, לנסות חכמתו של רבי, בפתרון מלים מוקשים לכלי מבחית, להשפיל גאותו של העשיר הזקן וכסיל איש חרמו הזה —· שאל את רבי: מאי "תועבה"? הכתוב אצל משכבי זכר (ויק' י"ח, כ"ב · כ', י"ג), כל דאמר ליה רבי דהכין הוא תועבה, פרכה ב"ק כו' כו', עד שפתר הוא: הכי אמר רחמנא "תועה אתה בה", ובזה ירה חצים אל לב העשיר הזקן, הנתעה בדמיונו כי שוכבת חיקו הבחורה בשנים, אהבתו אהבת אמת, ודבוקה בו באהבה טבעית כדרך כל נשים; והראה לו לדעת כי משכב כזה שאין המצע מתיחס מהמשכבה דומה למשכב זכר, שלא חלקה הטבע לו דבקות אהבה נאמנה; והנוכח של "אתה", מכוון אל איש חרמו, והנסתרת של "בה", אל אהובתו, שהוא נתעה להאמין חליפות אהבת אמת ממנה —· אבל יען כי טפש לב הזקן וכסיל הזה, ולא הרגיש את העוקץ הראשון הזה, הוסיף המבקר עוד שני, ושאל: מאי "תבל"? הכתוב אצל אשה שתעמוד לפני בהמה לרבעה (ויקרא י"ח, כ"ג), [עי' פסחים מ"ט, ב'—] ואצל שוכב את כלתו (שם כ', י"ב), שלפי הרגיל חמיה הוא זקן ורוב ימים הרבה מכלתו אשת בנו — ופרשה המבקר, בחיצי לשונו השנונים אל לב איש חרמו, "תבלין יש בה", כלומר האהבה היא רק מתובלת, בריח המוהר והמתן הנפרז בבזבז הזקן על הילדה · כי "מי שניא הדא ביאה, (בעלם השבירה, הראוי להיות מדומה באשה זולתה —) מן כולהון ביאות" זולתה, כפי שיש לכל זווג דבקות טבעית עפ"י מזג הלבבות ומדות ההשתוות בנפשותיהם, עד שידמו כי אין עוד בדומה להתאים ולהתמים עם אחר, רק זה בזו וזו בזה —*) משא"כ בזווג כזה, שהי' לה לפנות אל שכמותה; אלא ודאי רק מפני פתוי הקטורת, שפיתה אותה בריח תבלין של העושר הנפרז שבזבז עליה, ודרכה של תבלין להפיג ריחה וטעמה בהמשך הזמן; ובעת הטבע תעשה את שלה גם כאן באחרית, שהתבלין יפיגו טעמה ותפוג גם האהבה והדבקות המדומה —· אבל הטפש הזה לא הרגיש גם במכת פצע הזה, עד שהוסיף המבקר לנגוע כחו בשלישית, ושאל: מאי "זימה"? הכתוב אצל ערות בת בנה ובת בתה (שם י"ח, י"ז) דור ראשון עם דור שלישי — ופרשה הוא "זו מה היא?" הכי אתה יודע מה היא זאת? כמורה באצבע על האהובה הזאת ומעורר ההרגש: הכי אתה בוטח לדעת מה זאת? ומה היא חושבת בחדרי לבה הפנימים? — אז התעוררה הרגשתו של הזקן וכסיל הזה, והבין שכל החצים האלה קלועים אל לבו; "ולא יכיל בן אלעשה למיסבל — קם ונפק הוא ואנתתיה מתמן" ויברח בהחבא ממקום מוסר כלימתו — .

ולהעמיד

---

*) ויותר נראה שזה ע"ד לשון ירושלמי ופי': מי שניא, כאלו אמר מפני שמשונה, כרגיל שמוש מלת "מי", להוראה זאת בירושלמי הרבה, לדוגמא ברכות פ"ב סוף ה"ח "מי סברית", מפני שדמיתי, וכמוהו רבים ·

ולהעמיד את הקורא על בורין של דברים, ולהבינו את כל המחזה הנפלא הזה של סתמא ד ת ל מ ו ד ן „מאי בן א ל ע ש ה?" היא שאלה כללית, לדעת מה זה ועל מה זה כל החרדה הזאת? ומה טיבו של האיש הזה, שבשיבתו נתהוה כל הבדיחותא הזאת ונתגלגלו השאלות האלה, שהרגיזוהו לצאת מן מסיבת הקרואים? והשיב ע"ז: דתניא לא לחנם פזר בן אלעשה את מעותיו כו', אשר בדברי הבקורת העזה והחדה הזאת, לפי מה שהתחקנו על שרש כונתה למעלה די באור לכל המסיבות של בן אלעשה הזה עם בתו של הנשיא; וכונת הבקורת הצפונה ב ח ד ו ד המאמר הזה, בעת היתה גלויה וידועה לכל באי שער התלמוד, ובהזכרתה אל ספור המאורע דכאן, היא מפילה אור הבאור על כל המסופר — · גם מה שהקדימה סתמא דתלמודן בראש הספור כשהזמין רבי לחתנו בן אלעשה הזה את ההקדמה „ו ע ש י ר ג ד ו ל היה", הוא ג"כ הצעה להבנת מסיבות העובדא, בכדי שאח"כ כשישמע הבקורת שמבאר הברייתא יבין את כל המחזה, ויבין ג"כ שבשביל שהתגאה העשיר הזה בעשרו בין המסובים, התעורר ב"ק להטיל חיצי הבקורת בעיניו, וכי העושר הנפרז שלו, הי' כל הכח בהניע את גלגלו להיות חתנו דבי נשיאה. ועפי"ז יובנו מסיבות הספור היטב לעומד על אופיין של הדברים כהויתן — ·

והנה במדרש ויק"ר פ' כ"ח · וקה"ר פ' מ ה י ת ר ו ן, ב א ה ס פ ו ר הזה משונה בעלם, מראשו ועד סופו, ע"ש · ואין להשוות פרטיו עם ספור גמרתנו הבבלית; אבל מה שנוליא מ ה ג ו ן הספור דהם לכאן, הוא: שהכותב על בית גננא, היה בר קפרא, כנזכר למעלה מגירסת הע"י כאן · גם מהסגנון דהם לא תהא סבור דבגין מגיסך אתית אלא כו' כלומר לא תחשוב שמה ש ה ק פ ד ת י על שלא הזמנת אותי היה בשביל שרדפתי אחרי הנאתי, והתאותי למלאות כרסי מעדניך אלא כו', נוכל להבין את הבדיחותא של ב"ק כאן, עם ה ד ק ו ל א דהחיף אריסיה; כי הנה רבי התנה עמו „לא תבדחן ויהיבנא לך ארבעין ג ר י ו י ח י ט י", וב"ק השיב לו בדרך צחות „ל י ח ז י מ ר דכל גריוא דבעינא שקילנא", רמז לו בזה, ששכרו י ה י ה ל פ י ח פ ץ לבו; וע"כ כשבא אל המשתה, לקח את הדקולא רבה והפכה ב פ י ה ל מ ט ה, חפויה על ראשו, ואמר „ליכול ל י מ ר ארבעין גריוי ח י ט י ד ר ש י נ א בך", הראה לו בדרך צחות, כמה הוא רודף וחפץ להרויח בעסק זה, עד שהוא מבקש שימדוד לו את החיטים, על ג ב י ה ס ל הזה, ה ה פ ו ך ב ש ו ל י ו ל מ ע ל ה; וכאשר א"ל רבי „לאו אזהרתך דלא תבדחן?" והנך עובר על התנאי ומפסיד שכרך; השיב לו בדרך צחות וחדוד „חיטי ד ר ש י נ א ק א נ ש י ב נ א!" כבר הנני מקבל את כל שעור החטים כפי מדתם, שאני ת ו ב ע ו ח פ ץ ממך, אף שתמדוד אותם לי על הסל ה ה פ ו ך בשוליו למעלה הזה, המחופה סביב בכופר ובזפת שלא תכנס אף חטה אחת בין סדקיו; כי כל כמה שאני ח פ ץ ו ת ו ב ע כ ל כך ק ב ל ת י! כלומר הינני חפץ ותובע כלום, כמו שאינני מקבל כלום — · וזאת היא בדיחותא של צחות וחדוד, הנאותה מאד לבדח בה את הקרואים במשתה חתנים — ·

אמר הכותב, בהספנותי שכמי לצאת ולהפטר בשלום ממשתה חתנים הזה, עוד רגע אפנה לאחור, להביט בפניך ידידי הקורא! הנני רואה את פניך צוהלים, מעידים כי בני מעיך י ש י ש ו לקרוא ספור דברים של הדודים, מגדולי החכמים, שנשארו שמורים באוצר התלמודים הישנים, אף גם עיניך יישירו לראות, כי הפתרונים שמעת מפי, נראים מפולשים מבין משכיות הדברים הדבורים על אפניהם, ויצצו ככוכבים

ככבים מן חרכי שכל מלותיהם אשר גלפנו בה למשמרת, עד באין להטיל כל ספק בהבנתה היטיב בעורתך עליה בה"ד — אפס כי גם יתאמץ לבקש להשיב שתי תשובות בדבר; הראשונה: מוזר בעיניך, איך נשא רבינו הקדוש, לבחור לבתו איש נבוב, אשר שבחו רק ברוב עשרו? וזאת שנית: על מה ולמה ספרו לנו כזאת בעלי התלמוד ז"ל, אשר כל ארחותם צדק מוסר ומישרים, לתוכחת חיים יראת אלקים, מה תועלת מצאו בספור הזה, להשאירו לנו למשמרת באוצר אגדותיהם?— אולם דע נא הקורא החביב! כי חכמינו ז"ל נהגו בעין יפה, בבנין טירות היכל תלמודם, אשר הקימו כמגדל עוז ל ת ל פ י ו ת לבני עמם, להיות אל שכל פונה אליו, והשכילו לאסוף אל חדרי האוצרות השפונים בו, את כל הדוגמאות המוכשרות להיות למודים להועיל, בכל אפני המסיבות המרובבות, המעותדים להזדמן בקורות הזמנים והדורות; אשר ע"כ לא גרעו עינם הלטושה והצופיה מרחוק, לצפון לנו באוצרותיהם, גם זכרונות מעוררים את הרגש של האדם המשים דרכיו על מנהגיו הבייתים, למען יוכל למצוא עלה תעלה לתרופה, גם באלה, עפ"י הדוגמאות הקדמוניות, אשר ייסירו ארחותיו לקחת עלת מוסר, בתורת ההנהגה, מתולאותיהם באחרית — . הנה ענין החתון בין שני צדדים אשר ערכם בלתי משתוה בעלם, ורק שוחד העושר בהמוהר והמתן שבצד האחד, מכריע את ערך הצד השני, הנעלה ממנו בעלם, כשוחד מעור את העינים, רגיל ושכיח הרבה בקורות בני האדם, המשתנים באיכותם וברכושם, ביחס תולדותם ויחס מסיבותיהם, השפלה הגבה והגבוה השפיל — וביותר יגבר כח השוחד הזה, בחמדת בני הנעורים, אשר מראשי העתיד פנוים לפניהם, כים גדול ורחב ידים; ומבקשים למו אני שיט בטוחה לעבור ולשחק בו — . ואבותיהם אשר כבר שטו ועברו את ים עתידותיהם עד החצי, או גם יותר ממחציתו, אף בעיניהם, המזויינות באספקלרי' של הנסיון, רואות במגינת לב את אנית העושר כבלתי בטוחה, ומזהירים את גוזליהם לבלתי סכן את חייהם באנית י ו נ ה הזאת, החושבת להשבר ביום סוער, הנה שומע אין להם מבני הנעורים, בשי הרשף המגביהים עוף במרומי שחק דמיונותיהם, ורואים את בעלי רוב שנים, כשפלי הרגש, אשר כל תושית התבל ותמורותה נדחה מהם — והאבות בקרירות רוחם מרוב ימים, יודעים לבלוע בזכות הורת כבודם על בניהם, רק עד הגבול הניתן לממשלתם, עפ"י תורת המוסר, אשר שברה עליה חוקה, כי אשר מעבר להגבול הזה, כבר יצא מרשות שלטונם, ויכנס בגבול כבשי דרחמנא, בותפס השכן קרוב. עי' שו"ע יו"ד סוף סי' ר"מ — . ובמה יקרה איפא הדוגמא הזאת, ממקרה קרה בבית הנשיא שבישראל, רבינו הקדוש, אשר יבין כל משכיל, כי באה רק עפ"י מסיבות מתהפכות, שבי' העשיר ההוא רגיל בבית רבי, לפי כבוד עשרו, עוד עודנו נשוא אשת נעוריו, מתהלך לפי תומו, יוצא ונכנס בבית הנשיא, לצורך עניניו במתן לאביונים (משלי י"ח, ט"ז), נתגלגל הדבר שנתן אח"כ, כשנעשה צריך לאותו דבר, עיניו בבתו, ויסבב מסיבות לקנות את לב העלמה, בפזור מעותיו עליה, והרבות חמדת השעשועים במוהר ומתן כפרז וכו', עד שגם אביה הנשיא בישראל (עם ראותו את חצי הבקורת בהמטיר על המפעל הזה, המעידים כי לא לבו הלך לבחור בו) מצא א"ע כמחויב לשמור גבולו, מבלי הכנס בהדי כבשי דרחמנא — . הענין הנפלא הזה ותולאותיו, הנשמעים עפ"י החדודים של המבקר הנמרץ ב"ק בבדיחותיו, כמה הילכתא גברותי איכא למישמע מיניה! כן במנהגי האבות, שידעו להזהר מראש במנהגי ביתם, לשמור ארחות גוזליהם בעלי הכנף, מלכד, עפ"י מה שיכירו שעור מדת גבולם,

שלבסוף

שלבסוף על הכסף בלבד יאמרו לשעשועם עד פה תבוא ולא תוסיף — ; כן מה יקרו תולאות החיים לבני הנעורים, להביא למוסר לבם, עפ"י הראות דברים מדוגמא הזאת, בתולאותיה הנשקפות כבמראה מלוטשת, בשוט לשונו של המבקר השנון כ"ק כתער מלוטש בלתי עושה רמיה; אשר המראה הזאת תהיה ככלי שרת יקר ביד האבות להשות לב הבנים אל הפלס, לטובתם ולאשרם, מבלי תנופת שבט נוגש ולוחץ כפקיד ומלוה — ודי בזה למשכיל נבון דבר·

הערה יא

לסימן י"ז צד 30. וסימן נ"ב צד 70.

בויק"ר פ' ט' מייתי לה דר' אבהו, על פ' **אראנו בישע אלהים: זה אחד מן המקראות שישועתו של הקב"ה ישועתן של ישראל ולכה לישועתה לנו.**

וביורשלמי סוכה פ' לולב וערבה ה"ג:

אמר ר' אבהו לכה לישועתה לנו לך יודייה.

תיבת "יודייה" נתנה להלמות עמלים, עד שהסכימו הרב בעל יפה מראה והרב בעל קרבן העדה, להסירה מן הספר ולהעמיד תיבה אחרת תחתיה וללא ענין; והרב בעל פני משה השיעה לד"א בדוחק וקושי גדול, כאשר תעיין עליהם ותראה כי אין דבריהם מפיקים נחת בזה.—ואני שמח למצוא פה עדות נאמנה על קדמות מסורתנו בלשונה, כמו שהיא עתה בידנו כיום הזה! במערכת המסורה אות הא' כתוב; "אדני וודיא קל"ד" וכו'; ובאות הה"א "כ"א מלין דכתיב כה בסוף תיבותא וודייא וסי'" כו'; ובאות הכ"ף "כ' מלין דמשמשין כה ודייא בסוף תיבותא". ופירש הרב בעל מסורת המסורת את הוראת תיבת "וודיא", שבאה להורות על קריאה וודאית, במקומות שהכתיב מורה על ברור הקריאה: ד"מ במקומות שהכתיב הוא ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת, אז אין הקריאה ודאית, כי היא רק לפי הנמסר לנו ע"פ, שכל שם הנכתב ביו"ד ה"א נקראנו באל"ף דלי"ת, ואנחנו איפא קוראים אותו שלא ככתיבתו, ע"כ אינה קריאה וודאית; אבל במקומות שגם הכתיב הוא באל"ף דל"ת, הנה אז קריאתנו היא קריאה וודאית, יען שאנחנו קוראים את מה שעינינו רואות כתוב בספר פנימה, וע"כ מסרו על הנכתבים באד"ני "אדני וודיא קל"ד".—וכן מסרו על המקומות שבא ה"א בסוף התיבה, אחר כנוי הכ' הקמוצה לנוכח, מה שבזולת הה"א, היתה הקריאה בקמץ בלתי וודאית, כי יתכן גם לקרוא הכ' בשוא, אבל בהיות הה"א הנחה אחרי הכ', היא מורה לנו על הקריאה הוודאית בקמץ, שאין לטעות עוד, וע"כ נמסר גם על אלה שבאו בה"א נחה לבסוף "כ"א מלין דכתיב כה בסוף תיבותא וודייא".—

ומעתה תגלה לנו אור כונת ר' אבהו, אחרי שנאריך מעט את קו היו"ד הראשונה שבתיבת "יודייה" עד כדי שעור קו של ו' ותראה לנו תיבת "וודייה" הזאת, הרגילה על לשון בעלי המסורה על מלין כאלה, "' והשתמש ר' אבהו בלשון הזה, גם על תיבת "ולכה" לישועתה לנו, אשר לפי הרגיל היינו פותרים אותה לווי מש': ילך (ע' מסורה פ' תולדות כ"ז, ל"ו), והיתה הכונה בתפלה לה'

שילך

ב י ל ך לישועתה לנו, ולא היה משמע מזה שישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה כבי'; אבל כאמרו בהש"א היא רק ה"א ו ו ד י ה גרידא, רק להורות על וודאית הקריאה, בזה שנהו מחדש שפותר את תיבת „ו ל כ ה" מלת שיחס לנוכח, ועפ"י פתרונו זה מוכיח מן הכתוב שישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה, בישועה ש ל כ ו היא ישועה גם ל ך ה' כבי'.—ובשוח"ט מזמ' פ' הלשון „א"ר חלקיה בשם ר' אבהו ולכה מלא כתיב שכל הישועה שלך היא" הרי שלשון סופרים בשוח"ט גילה על כונת לשון המסורה שבירושלמי—.וזוהי מציאה יקרה לכל מתחקה על הקדמוניות, למצוא בזה עד נאמן כי היתה המסורה ושמוש לשונה כמו שהיא בידינו, כבר בזמן ראשוני האמוראים, עד שהיו רגילים להשתמש בלשונה ממש כיום הזה!

ואגב גירסא מצאתי עד שני ושלישי בשמוש הזה, ועפ"י שנים ושלשה עדים יקום דבר לק י י ם קדמות ״ המסורה ושמוש לשונה; והשנים עדים אלה הם מלשון המדרש בשמו"ר: הא' בפ' ג' „ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, א"ר אלעזר לכה „ו ו ד א י ת" הה"א שבסוף התיבה לומר אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם" ע"כ. שאחרי שעמדנו על כונת תיבת „ו ד א י ת" בשמוש לשון המסורה, הרי זה מפורש שהשתמשו בעלי המדרש כאן בלשונם ממש לתת בזה סימן, שהה"א שבסוף התיבה היא ה"א וודאית גרידא רק להורות על ברור הקריאה, ועפי"ז מלת „לכה" היא מלת שיחס „לך" ולא לווי מש' י ל ך כנ"ל—.ועי"ש בהגהות הרד"ל ז"ל שגם הדר גאונו כחכם עדיף מנביא, ניבא ובמהכ"ת לא ידע מה ניבא וביושר סברתו ניבא כאן להגיה גם תיבת „י ו ד י י ה" בירושלמי דסוכה הנ"ל לתיבת „ו ד א י", אבל בהעלם ידיעה משמוש לשון המסורה כל הדברים יגעים וחסרים מלח ותבלין—וכמדומה מלשונו של הרב בעל מ"כ בויק"ר פ' א' (שגם נשנה המאמר הזה של ר' אלעזר) שהוא ז"ל כיון לפרש תיבת „ו ו ד א י ת" כשמושה בלשון המסורה, עי' לשונו שם ותבין עפי"ז למה שירמזון מליו—.והב' שם בפ' יו"ד „א"ר אחא ובכה ראי' שהיה בותה מים ועפה אחת יורדת על לבו ונעשה לפרדע" שתיבת „ר א י ה" מסוללת הבנה, ומה שטרח הרב בעל מ"כ לפרשה היא ללא הועיל, כי אין זה מדרכי לשונו של המדרש בשום מקום, כידוע שדרכו לאמר בכאלה „מ ל מ ד" ולא „ר א י ה".—אבל ע"פ האמור אין ספק שתחת תיבת „ר א י ה" צ"ל „ו ד א י ה" (שנשמטה הו' ונתעגל הטועלת הד' בהעתקות, כמצוי לרוב), ותפש בזה לשון המסורה על מלת „ו ב כ ה" שבאה בה"א ו ד א י ה בסוף תיבותא כנ"ל—וזה דרכו של המדרש לעורר על זרות התיבה בכתיבתה, אף שאין לזה שייכות אל דרשתו, כידוע לכל רגיל במדרשות שזה מצוי לרוב במקומות אין מספר—וגם כאן בהגהות הרד"ל ז"ל נבא להגיה תיבת „ו ד א י", תחת תיבת „ר א י ה", אבל במחכ"ת ג"כ בהעלם ידיעה משמוש לשון המסורה.—כמדומני עוד למצוא עד רביעי בפ' הרואה נ"ו, א'. „וי"ו דפער חמור „ו ד א י" גהיט מתפילך" ובע"י מביא: „עיין רבא ואבכה וי"ו דפער חמור גהיט בתפילי'", ובמהדורא אחת שבע"י (כרך קטן ד' ווארשא) מצאתי הנוסח „עיין רבא ואבכה וא"ו דפער חמור „ו ד א י" גהיט בתפילי'". וכנראה שגם כאן תיבת „ו ד א י" היא תאר של הוא"ו, שהוא"ו נקראת: וא"ו ו ד י י "א, לפי היות שמושה רק להורות על ודאית הקריאה שנקרא את המ"ם בחולם, אשר בלעדה היתה הקריאה בלתי ודאית שהיינו יכולים לקרוא גם „חֲמַר"—ואם נחזיק בנוסחת המהדורא באחת שנשנה בה גם תיבת „ו ד א י" בספור המציאה של רבא, בודאי

א"א לפרש באופן אחר; אבל המהדורה הזאת בלתי מוחזקת לדייקנית וצריך לחפש במהדורות עתיקות—.

ואיידי דאתינא עלה להעיר על שמוש הלשון בתלמוד ירושלמי, חביבא לי לפנות פה מקום למה שרשמתי בגליון הירושלמי סנהדרין פ' אחד דיני ממונות הל' ז':

הכל כשרין לדון דיני ממונות ר' יהודה אומר אפילו ממזרין ר' יהודה אומר אין מדקדקין ביין נסך, ע"ב.

ע' פני משה שכתב: ועוד אמר ר' יהודה לקולא (?) כו' ובמראה הפנים כותב בזה"ל „כמה שבושים ראיתי ושמעתי בפירוש זה והבל יפלא פיהם! וז"ל הסמ"ג בלאוין קמ"א כו' כו' ויראה דהא דגרסינן בירושל' פ' אחד דיני ממונות אין מדקדקין ביין נסך, שעל כיולא בעניים אלו אמר כן, עכ"ל הסמ"ג, והובאו דבריו בהגמי"י פ' י"ב ממ"א. והנה זה לפניך דקחשיב הכא תרתי מילי דר' יהודה דשמעינן מיני' לקולא" עכ"ל במראה הפנים—.והנה גערת חכם זאת, לא תחת במבין שאזנו מלים תבחן כחיך יטעם לאכול, כי חכו לא יבין טעם קבוץ שני עניני קולות רחוקים כאלה יחד בלי כל יחס ביניהם? אבל בא וראה כי כל הצעקה הזאת הבאה אלינו, היא רק מהעלם ידיעה בדרכי שמוש הלשון של תלמודא דבני מערבא; ויען שלפי הרגיל על לשון תלמודנו הבבלי, המובן בשם „יין נסך", הוא על היין שנתנסך לעכו"ם, נלאו כל חכמי לב להבין, הדקדוק שאין מדקדקין ביין נסיכה זה, פה בדברי ר' יהודה, דקאי בהלכות דיינים; אבל בל' המדרש רבה שהוא קבוץ אגדות ירושלמי כידוע, ולשון הירושלמים שגור בפיו, משתמשין בשם „יין נסך" על היין המתנסך ע"ג המזבח לה', הנקרא בל' התלמוד בבלי „יין של נסכים" או „יין של קודש"— עי' שמו"ר פ' ט"ו „מה היו עושין היה הכהן מקבל בו דבר של קודש והכלי מתקדשת, כשם שקדש משה בדם המזבח, או „יין נסך או מנחה מערה בכלי חול וכלי חול מתקדש"; וכן בויק"ר פ' א' „כיין נסך" שקרב לפני ע"ג המזבח; ובבמד"ר ריש פ' ח' „כיין נסך שהוא מתנסך ע"ג המזבח"; וגם בלשון המשנה המחוברת בא"י: הרי עלי כבשר מליח כיין נסך סתמן להחמיר (נדרים, י"ח ב'. עי"ש)—.ומעתה נדעה נרדפה לדעת את המובן בשם „יין נסך" פה בדברי ר' יהודה, ג"כ על יין של נסכים יין של קודש, שאין מדקדקין ביין נסך ומותר לקנותם מכל אדם אף מעמי הארץ שנאמנין על טהרת יין של קודש כל ימות השנה, מה שאין נאמנים על התרומה, רק אם אמר הפרשתי לתוכה רביעית קודש נאמן (משנה חגיגה כ"ד, ב'); ונסיב לה ר' נחמי' טעמא בתוספתא ור' יוסי בברייתא (שם כ"ב, א'), כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ובונה במה לעצמו ושורף פרה אדומה לעצמו; ומסיים ע"ז רב פפא „כמאן קבלינן האידנא סהדותא מעם הארץ כמאן כר' יוסי"—הרי לנו מפורש שהטעם שהכשירו ע"ה לעדות, הוא בשביל איבה שלא יבררו להם ב"ד וסנהדרין משלהם לעצמם, כאותו הטעם עצמו שהאמינוהו על טהרת הקודש ביין של נסכים—. ע"כ נסיב להו ר' יהודה שני מאמריו: הכל כשרים לדון דיני ממונות ואפילו ממזרין, כלומר שא"צ למנות דיינים לד"מ ממשפחות מיוחסות דוקא—ואין מדקדקין ביין של נסכים לקנותם מכל אדם אף מע"ה, בהדי הדדי, יען כי האחד מלמד על חברו שטעם אחד לשניהם—וזה ברור בס"ד.

ולפי

ולפי דרכנו למדנו יותר משפטם ז"ל בזה, עפ"י המבואר אתנו למעלה בהערתנו השמינית, כי יחוד המקום היחידי לעבודת הקודש לה', וכן יחוד המקום היחידי לדרישת המשפט המדיני בדברי ריבות שבין אדם לחברו, הוא אבן פינת הדת בקבוץ האומה וקיומה; אשר בהפכו הפרוד בבני אלה הענינים במקומות יותר מאחד, הוא ענין ע"ז וסיבה גורמת להריסות האומה אבודה ובטולה; ע"כ כוונו חכמים מדתם ז"ל, להכנס בבני אלה הענינים, לפנים משורת הדין; והגבירו בשניהם את האמונה ** בכל אדם מאישי האומה, כי חרדו במדה יתרה, לקיים גם את אבן הפינה היקרה הזאת בכל עוז, שלא יקרה לה נזק ח"ו בהפרד הכתות בין אברי האומה, ופן יטו מקצתם להפרד ממקצתם, להנזר ממקום האחד המיוחד לעבודת הקודש לה', ומנקודת המקום היחידי בדרישת המשפט המדיני, ותקרע ח"ו האגודה הכללית, עד שיתכן להיות זאת סיבה קרובה או רחוקה, להריסות האומה בקרע שאינו מתאחה ח"ו—וע"כ גם ר' יהודה, קבע לשני אלה המשפטים, יחס מקושר בגרסת תלמודו, למען יתלכדו שניהם בזכרונו ולא יתפרדו — .

וכן נכליל על יותר דרשת ריש לקיש „כל המעמיד על הצבור דיין שאינו הגון כאלו נטע אשרה בישראל, שנא' שופטים ושוטרים תתן לך וסמיך ליה לא תטע לך אשרה כל עץ. אמר רב אשי ובמקום שיש תלמידי חכמים כאלו נטעו אצל מזבח שנאמ' אצל מזבח ה' אלהיך (סנהד' ז', ב'), שאין זה רק התלות בסמיכות הכתוב גרידא ומילין דדרשא בעלמא, אבל יש לה טעם כעיקר בפינת אושר האומה ואחוזת קשר אגודתה; כי להיות השופט העומד בראש העם, בלתי הגון לפקודתו בעבודת הצבור והנהגתם, ממילא לא יהיה מקובל לכל בני העם יחדו, ובהכרח ימלאו ממקצתם שיבעטו בהנהגתו, ויתחרו להפרד מאלופם הבלתי הגון הזה, ומפני כך עלול להעשות קרע שאינו מתאחה בעדת הצבור, להחלק באגודות אגודות, אשר הפרוד הזה, כבר הנהו ענין ע"ז ונטיעת אשרה לחבות בגלה לאלהים אחרים כאמור—.והוסיף רב אשי אשר במקום שיש תלמידי חכמים, ומצוי איפא לבחור בת"ח הגון, תחת השופט הבלתי הגון העומד כבר בראש הצבור, הנה אז ההפסד עוד יותר קרובה, והפרוד הוא עוד יותר עלול להתהוות, מקנאים שיפגעו בסמוך ונראה להם, בקנאת האמת ושיפרה [מה שבזולת זה האזהרה: ** „שכל מי שנתמנה פרנס על הצבור, אפילו הוא קל שבקלים, הרי הוא כאביר שבאבירים הראשונים", קהל' רבה פ' דור הולך;] והרי זה איפא כאלו נטע האשרה לאלילים אלמים, לחבות בגלה, אצל מזבח ה' אלקים חיים ומלך עולם—בהתנגדות הזאת היא יותר חלופה ומעוררת קנאה לחלוק בתוך העם—. והבן דיוק אמרו: כאלו נטע אשרה בישראל, שבתיבת „בישראל" הנהו מעורר על הכונה הזאת, כאלו אמרה בפירוש—וכן תפש לשון הכתוב בסיומו „כל עץ", עפ"י מליצת מתורגמני' דלעיל בסמוך: הוי אומרים „לעץ" הקימה! עי"ש בענין.

הערה יב

לסימן כ"ד צד 34.

ואשר למדנו פה את אופן הדרשה, שמשנוי הלשון שבכתוב בספר מוקדם בסדרן של

של ספרי הקודש, מהלשון שכתוב בספר מאוחר ממנו בסדר, הוא דורש „בתחילה כך ולבסוף כך", ימצא לנו המקור לאגדתם ז"ל בחלק ל"ו, א':

כתבו ליה שלמא למלכא חזקיה שלם לקרתא דירושלם שלם לאלהא רבא; נבוכדנצר ספריה דבלאדן הוה, ההיא שעתא לא הוה התם, כי אתא אמר להוא היכי כתביתו? אמרו ליה הכי כתבינן; אמר להו קריתו ליה אלהא רבא וכתביתו ליה לבסוף? אמר אלא הכי כתובו שלם לאלהא רבא שלם לקרתא דירושלם שלם למלכא חזקיה.

מקור הדברים הוא משנוי הלשון, שבספרים המוקדמים מלכים ב' כ', י"ג. וישעי' ל"ט, א'. כתוב „ספרים ומנחה אל חזקיה", ובספר המאוחר דהי"ב ל"ב, כ"ג. כתוב „מנחה לה' לירושלם ומגדנות לחזקיה"—. ושם פ' ל"א נזכר „מליצי שרי בבל" ודרשוהו על נבוכדנצר, לפי דברי ר' יוחנן, בעל המאמר הזה עצמו לעיל ל"ה, ב'. שנבוכדנצר היה עם סנחריב מהחמשה הנשארים ממחנהו על ירושלים שהכה המלאך—. גם הדבור „קריתו ליה אלהא רבא", יש לו מקור באשר מצינו עזרא ה', ח'. אשר גם שונאי ישראל שכתבו שטנה על בנין ביהמ"ק לדריוש, כתבו בפרשגן אגרתם: ידיע להוא למלכא די אזלנא ליהוד מדינתא לבית „אלהא רבא" וגו', הרי שגם שונאי ישראל היה דרכם להעריץ קדושת אלהי ישראל והיו רגילים לקרותו „אלהא רבא"—. וציור „הארבע פסיעות דרסיע בתריה נבוכדנצר" הנזכר באגדה שם, רומז על הארבעה דורות תולדות חזקיה: מנשה, אמון, יאשיהו, יהויקים, אשר האחרון דור רביעי הזה אשר אותו נבוכדנצר בנחושתים להוליכו בבלה (דהי"ב ל"ו, ו') ונתקיים בו נבואת ישעי' (ל"ט, ז') „ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל"; אשר אף שגם את מנשה הוליך מלך אשור לבבל (שם ל"ג, י"א), זה היה רק לפי שעה, אבל כשנכנע והתפלל אל אלהי אבותיו, נעתר לו וישיבהו ירושלם למלכותו, וזהו הנרמז להם ז"ל במה שרסע אבתריה, להחזירו, אך „כדרסיע ארבע פסיעות, אתא גבריאל ואוקמיה" שלא יחזירנו עוד ויניח להתקיים נבואת ישעי'—. וע"ז אמר ר' יוחנן „אלמלא בא גבריאל והעמידו לא היה תקנה לרשעי ישראל"— הכונה שאלו היה הענין גם ביהויקים, כמו שהיה הענין עם מנשה, שהשיבוהו למלכותו, היו המלכים הרשעים שבאומה, הולכים ומתחזקים ברשעתם, והיה הגוי כולו נתעה אחרי תעתועיהם, ולא היתה ח"ו תקנה להשבת האומה אל עבודת אלהים אמת עוד, כאשר היה עתה בחורבן העיר והמקדש, ובטול מלכות המלכים הרשעים שבסוף הבית הראשון, תקנה לשיבת ציון והשבת עבודת האלהים בעם, ע"י בנין הבית השני וקטלא דיצרא דע"ז, יסוד לקיום האומה בדבקות עבודתה לאלהים אמת, לדור דורים לעד ולעולמי עולמים—. והתבונן עוד כי זהו הנרמז בכפל הלשון שבנבואת ישעי' „ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד" שלישנא דיקא הוא ובא בכפל הזה גם במלכים גם בישעי', ורומז בלשון ראשון על מנשה, דור ראשון של חזקיה, היוצא ממעיו ממש; ובהכפל אשר תוליד, רומז על תולדותיו הרחוקים, בדור רביעי ואילך; שלולי שנכנע מנשה, כבר היתה גזרת הנבואה מקויימת בו, אך כנעתו ותפלתו הועיל, להמשיך קיום הנבואה עוד שלשה דורות— וזהו המכוון בדרסיעה של נבוכדנצר והפסק רדיפתו ע"י גבריאל—. הבן זה.

וכן לעיל ל"ד, ב': ר' חנינא בר פפא רמי כתיב מרום קצו וכתיב מלון קצו

קצו ? אמר אותו רשע בתחילה אחריב דירה של מטה ואח"כ אחריב דירה של מעלה ; דחקו לרש"י ז"ל לפרש מ ר ו ם קאי דמלכים, על דירה של מ ט ה, ו ל ה ם מ י כ ו בדברי ירמיה: מ ר ו ם מראשון מקום מקדשנו, לפי שאמר סדרן של הספרים, שס' מלכים מוקדם לס' ישעי' בברייתא דסדרן של נביאים, בבא בתרא י"ד, ב'.— וזהו גם דחקו של רש"י ז"ל בסוטה ל"ה, ב'. ד"ה ולבסוף להביא הלשון שמע בשם ר' מנחם בר' חלבו, אף שהלשון הראשון שפי' הוא ז"ל יותר פשוט ובאין צורך להחליף הגירסא שם, עי"ש והבן.

הערה יג

לסימן לב צד 42.

כבר הזכרתי במאמר שולי היריעה לסי' ז', משגגת המעתיקים במאמרי האגדה בדרך כלל; ופה לעבות החזוק לדברי בסי' ל"ב, הנני בס"ד ליחד מקום על פרט אחד בפ' חלק, שבאו בו הרבה פסוקים שלא ככתיבתם, גם מקצתם בחלוף פסוק אחר ומקצתם שלא במקומם הראוי — . ובדרך אגב גם כמה דרשות שנשמט הפסוק מקור הלמוד לגמרי. והנני מתחיל על הסדר:

א) דף צ"ט, ב.

נואף אשה חסר לב אמר ריש לקיש זה הלומד תורה לפרקים שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדו על שפתיך.

והנה הלמוד מפסוק: כי נעים וגו' על הלומד תורה לפרקים, הוא מבולבל הענין; ודברי רבי' ז"ל בד"ה שנאמר כי נעים, אין להם כל שייכות כאן והם מדברי ר' אמי (עירובין נ"ד, א') בהמשך ענין: פתח פומך קרי פתח פומך תני, עי"ש, ומה שייכה לכאן ?— ונ"ל כי כך: שנאמר כי נעים וגו' הוא מסודר שלא במקומו, והוא שייך למאמר הסמוך לפניו: והיינו דאמר רבא כולהו גופי דרופתקי נינהו, טובים לדזכי דהוה דרופתקי דאורייתא. ועל זה מביא הפסוק: שנאמר כי נעים כי תשמרם ב ב ט נ ך יכונו יחדו על שפתיך— שבפסוק הזה מסודרים דברי רבא כמעט מלה במלה ממש: ט ו ב י ם (אחריו), נ ע י ם; דהוי דרופתקי (נרתיק), כי תשמרם ב ב ט נ ך; דאורייתא, אותם הדברים שיכונו י ח ד ו ע ל ש פ ת י ך, היינו מילין דאורייתא שהם ראויים להיות שגורים על שפתיך —. ונתבונן עוד כי גם בדברי רש"י ז"ל ד"ה שנאמר, חלו בם ידים משליחות יד מגיה טועה, ונעתיקם פה כמו שהם לפנינו „שנאמר כי נעים כי תשמרם אימתי תשמר בבטנך [בזמן] שיכונו יחדו על שפתיך" ע"כ. הננו רואים בתיבת „בזמן", היא הוספת איזה מגיה וע"כ היא מוסגרת בין שני חצאי מרובע; וקרוב לשער שמעיקרו היה כתוב בזה"ל „שנאמר כי נעים כי תשמרם, תשמר בבטנך א ו ת ם שיכונו יחדיו על שפתיך" וזהו פירוש נקי וקצר, כדרכו ז"ל, על הענין הנלמד מפסוק זה למילתא דרבא כפי באורנו; אבל כאשר נעתק באיזה שגגה, הפסוק בתלמוד, אחר מלתא דריש לקיש, כמו שהוא לפנינו, נעשו דברי רש"י מבולבלי הבנה, והתחכם איזה מגיה להוסיף תיבת „ב ז מ ן", עפ"י דברי הש"ס בעירובין הנ"ל, ועשה ממלת „א ו ת ם" מלת „א י מ ת י" וסירס לסדרה לפני מלות „ת ש מ ר ב ב ט נ ך"— ונשאר עוד רושם להשערתי, שבא תיבת „ת ש מ ר"

בלא

בלא כנוי השם, שלפי הלשון המסודר בספרים שלנו, היה ראוי לבא „תשמרם" בבטנך בכנוי.— והנה אחרי שהיתה הערתי זאת רשומה בגליון הגמרא שלי משנות מספר, כבואי עתה להעתיק את הרשום לכאן, עיינתי בס' הערוך, לראות הכרעתו בפירוש מלת דרופתקי, שרש"י פירשה בשתי לשונות, ושמחתי לראות שהוא מעתיק לשון הגמרא בזה"ל „והוו דרפתקי דאורייתא שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך" · אמרתי ברוך השומר אמת לעולם! ושישו בני מעי! ולפלא על הגאון מהרי"ב ז"ל שלא התעורר ע"ז לא בהגהותיו על הגליון ולא בהפלאה שבערוכין!—

ב) דף ק"א, ב'.

ברש"י ד"ה ובלשון עגה, „עגה לשון בלעגי שפה (ישעיה כ"ח)" ע"כ.

הוא טעות המעתיק וצ"ל „לעגי מ ע ו ג", תהלי' ל"ה, ט"ז.

ג) דף ק"ב, א'.

לכן תתני שלוחים על מורשת גת בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל, אמר ר"ח ב"פ יצתה ב"ק ואמרה להן מי שהרג את הפלשתי והוריש אתכם גת תתנו שלוחים לבניו. ע"כ.

המלים „מי שהרג את הפלשתי" אין להם כל שייכות פה על הפסוק דמיכה? ובאמת הם רק שיגרא דלישנא מדרשתם ז"ל לקמן ק"ה ריש ע"א: עלי פלשת התרועעי, אמרו מלה"ש לפני הקב"ה רבש"ע אם יבא דוד „שהרג את הפלשתי" והוריש את בניך גת מה אתה עושה לו? כו', שבדרשה דהתם מפסוק דתהלים, אין שייכות להמלים „והוריש את בניך גת" והם שם משיגרא דלישנא פה, מפסוק דמיכה, ונעשו שתי הדרשות כגומלין, להשפיע אחת על רעותה, בשני המקומות על שני הפסוקים, שבא איש על מקומו בשלום.— ומה שמצאו חכז"ל ליחד את ענין מורשת „גת", לדבר מצויין במפעלותיו של המלך דוד, עד שיקרא שמו בשם התאר הזה לתפארתו, הוא ממה שבדה"א י"ח, אחרי שהובטח מפי נתן הנביא על בנין ביהמ"ק ע"י בנו, ואחרי שפיכת תודתו לאלהיו על חסדו הנאמן הזה עם ביתו עד עולם, יספר הכתוב „ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים ויכניעם ויקח את „ג ת" ובנותיה מיד פלשתים" וגו' כל הספור, אשר את כל השלל ממלחמותיו אלה, הקדיש לאוצר ה' למלאכת בית המקדש, ומכאן ואילך שם כל מעינו ליסד בית ה' לתלפיות—וכן הוא סגנון הספור גם בספר שמואל ב' סימן ח', אלא ששם נקרא „ג ת" בשם „מ ת ג האמה", עי' רש"י עמוס ו', ב'. „גת פלשתים, חשובה שבחמשת סרני פלשתים שהיא קרויה מתג האמה, על שם שרודה את כולם והיא אם המלכות" עכ"ל.

ד) שם שם

וידח ירבעם בן נ ב ט את ישראל מאחרי ה' והחטיאם חטאה גדולה, אמר ר' חנין כשתי מקלות המתיזות זו את זו. ע"כ

שתי התיבות „בן נ ב ט" צ"ל מוקפין עגולים לסי' המחיקה, כי אינם בלשון המקרא מ"ב י"ז, כ"א. ומקור הדרשה הוא מהכתיב „ויד א" שפותרו לשון השלכה והתזה. ומליצת „שתי מקלות" מקורה בזכריה י"א, ז': ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי

קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים וארעה את הצאן; ושם פ' יו"ד ואקח את מקלי את נעם וגו' וכפ' י"ד ואגדע את מקלי השני את החבלים להפר האחוה בין יהודה ובין ישראל. וכן בנבואת יחזקאל ל"ז: עץ יהודה ועץ אפרים. — והמכוון במליצת „המתיחות זו את זו" מבוארת בדברינו מסלת כל בני אלוף סימן ו' ובהערתנו החמישית, במה שיש בו עי'.

ה) דף ק"ב, ב.

אחאב אח לשמים אב לעכו"ם, אח לשמים דכתיב ואח לצרה יולד, אב לעכו"ם דכתיב כרחם אב על בנים, ע"כ.

ע' רש"י שבכבודו ובעצמו ז"ל הרגיש את דוחקו עד שפירש „והכי קראי בכדי נקיט להו", ולענ"ד פי' אח לשמים דכתיב ואח לצרה יולד, הוא כפשוטו ע"ד דרשתם ז"ל להלן ק"ג, ב'. „והמסכה צרה כהתכנס כו' תעשה לו המסכה צרה" וכדפירש"י שם „כאשה שנעשית צרה לחברתה", וכענין המבואר אתנו ברחבה בהערתנו החמישית; ואחר „אב לעכו"ם", לבי אומר לי שנחסר פה „דכתיב אומרים לעץ אבי אתה" (ירמי' ב', כ"ז), שמפסוק זה רגילים להביא ראיה שהעכו"ם נקראת מעובדים בשם „אב"; כמו בספרי תצא פסקא רי"ג „ר' עקיבא אומר אין אביו ואמו אלא עכו"ם שנאמ' אומרים לעץ אבי אתה", ומועתק בתלמודן יבמות מ"ח, ב'; וכן דרשו ברות רבה „ותעזבי אביך ואמך מעכו"ם שלך, שנאמר אומרים לעץ אבי אתה"; וכן בשמו"ר פ' ע' „אף עכו"ם שלהם לקה בדם, שנאמ' אומרים לעץ אבי אתה"—.ופה להסביר קריאת השם הזה לעכו"ם מעובדים, מביא הפסוק „כרחם אב על בנים"—.

ו) שם שם.

בן י"ב שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים ויעש (הרע) [האשרה] (בעיני ה') כאשר עשה אחאב מלך ישראל, ע"כ.

לפי שנחסר כאן מלת „וגו'" אחר תיבת „ירושלים" ואחר „בעיני ה'", ע"כ הקיפו המגיהים את תיבות „הרע בעיני ה'", בין חצאי עגולה לסי' המחיקה, והוסיפו תיבת „אשרה" בין חצאי מרובע, לרמוז כי המכוון על פי' דרש"י, והכל ללא צורך, כי לאהבת הקצור תפסו לשון הכתוב דמלכים כ"א. באופן מקוטע לפי מטרת כונת הדרוש; וכן להלן ק"ג ריש ע"א ג"כ בהגה מחקו המגיהים תיבת „הרע" והעמידו במקומה „אשרה" כי גם שם הובא המשך הכתובים באופן הדרוש לענין, אף בלי מלת „וגו'" וכדרך הסופרים; ואבוהון דכולהו בברכות ד', א'. „לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני" — . העירותי בזה אף שהוא דבר קל, למען יסביר כלבך את דברינו במסלת כב"ח סי' ד', על ל' הש"ס והכתיב מעבירים, שגם שם בא באופן מקוטע מפני אריכות לשון הכתובים הדרושים להענין ובלי מלת וגו'.

ז) שם שם

אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי דפרע קיני' מחריב ביתיה, ע"כ.

עי' רש"י וכדבריו פי' גם בעל הערוך ז"ל. וכשאני לעצמי רשמתי בגליון: פרע לשון התגלות, כמו פרע לשם בית השחיטה; היכא דפרעי טבחי; פריעת הראש

הראש בשבת ובדומה הרבה. קיניה, מל' קנים תעשה את התיבה (בראשית ו', י"ד), עם קני אגוע (איוב כ"ט, י"ח), חדר פנימי ומיוחד, שאול מל' קן צפור; ובא כאן על החדר הפנימי המיוחד לאדוני הבית להסתר בו, כדרך עשיר במשכיתו, ששם יעסוק במסתריו ותחבולות עסקיו הפנימיות (קאבינעט); ומי שאינו יודע להזהר ומגלה לאחרים סתר תחבולותיו ומועצות חדר משכיתו הפנימי, הוא מחריב ביתו ומהרס עסקיו; כי בפרסום הדברים שראויים לכסותם, ימצאו רבים שיכינו לו מוקשים ולא יתנוהו להפיק זממו; וכמאמר החכם: אדם ערום כוסה דעת (משלי י"ב, כ"ג). וכמה נאה המשל הזה פה על הרוח, שגלתה תחבולת ערמתה הנסתרת „ואהיה רוח שקר", שבגלותה את זאת, הזיקה לעצמה, שנדחתה ממחיצתו של הקב"ה, כי דובר שקרים לא יכון, כאמור בענין —. ואף שאין זה מכונת מטרתי בהערה הזאת, הסתי לעזוב את גליוני זה, מדי עברי ללקט את הרשום בו בדף הזה, כי לדעתי ישר הוא למאד בס"ד.

ח) דף ק"ג, ב.

שנאמר כל העובר שב אל הלוים.

עי' דברינו למעלה הערה ה'.

ט) דף ק"ד, ב.

לא אליכם כל עוברי דרך אמר רבא א"ר יוחנן מכאן לקובלנא מן התורה. כל עוברי דרך א"ר עמרם אמר רב עשאוני כעוברי על דת, ע"כ.

הך דרשה „עשאוני כעוברי על דת", מפסוק: לא אליכם כל עוברי דרך, מבוללת הבנה, שהרי הפסוק מדבר בשם האומה כמדברת בעדה, וקוראת לאחרים כל עוברי דרך? אך באמת דרשת רב עמרם א"ר היא מפסוק: ספקו עליך כפים „כל עוברי דרך" דלהלן ב', ט"ו · ומפרש המליצה: ספקו עליך כפים בעלילות גדופי בוז ולעג וקראו עליך „כל עוברי דרך"! גם את נמשלת לכל עוברי על דת! וזה משותף עם דרשתם ז"ל בפתיחת איכה רבתי ר' יצחק ב': ראו מה מצינו להם ומה היו עובדים הא כל אפין שוין! ע"ש באריכות (ושם אתנו בנמוקים הוראות המקורות בפסוקים שהארך העתקתם לכאן) —. ופעל העדר: קראו, חסר, כמו שחסר גם לפי הפשט, לפני מלילת: הזאת העיר —. ונסדרה דרשת רב עמרם א"ר פה, אך דרך אגב לדרשת ר' יוחנן על פ' לא אליכם כל עוברי דרך, כידוע סידור הדרשות באגדה לסמוך דרך אגב ענינים שונים.

י) שם שם.

סלה כל אבירי ד' בקרבי כאדם שאומר לחברו נפסלה מטבע זו, ע"כ.

עי' רש"י ז"ל ותרגום את הלחץ והדוחק הגדול. ולולי דמסתפינא לבי אומר לי כי סמ"ך בשמ"ך איחלף; וצריך להיות פה פסוק: ספקו עליך כפים כל עוברי דרך שרקו ויניעו ראשם על בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש לכל הארץ?! (סי' ב', ט"ו); וע"ז הטעימו שלא יכירוה עוד בצורתה הקודמת, כמטבע שנפסלה צורתה ואבד שויה וערכה שהיה לה ואיש לא יכירנה עוד —. ומדוייק לפי"ז הלשון „כאדם שאומר לחברו", שכן

שכן הוא המכוון במליצת הכתוב לפי פשוטו שכל עוברי דרך יתמהו איש אל רעהו לאמר "הזאת העיר?!"

יא) דף ק"ה ריש ע"א.

רש"י ד"ה: מואב סיר רחצי, דוד דקא אתי ממואב, ע"כ.

והוא משולל הבנה, דוד מאן דכר שמי' כאן? ועי' מהרש"א ז"ל בח"א שהשיגו לד"א — וברש"י שבעין יעקב הלשון "דוד דקא אתי ממואב (הוא)", ומלת הוא מוקפת עיגולין לסי' המחיקה לפי שאין לה כל הבנה ונראה מיותרת, ואשר ע"כ השמיטוה אח"כ בהעתקות שבש"ס לגמרי —. אבל בא ונראה איך שטעות קלה בהעמדת נקודה שלא במקומה, השחיתה את כל הכונה; בדבור הקודם המתחיל: דקאתי מיהודה, "דקאמר לו דוד ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי שהי' קורא לאחיתופל מיודעי שהיה משבט יהודה כדוד". העמידו פה שתי נקודות לסי' הפסקת הדבור, וא"כ מתחיל דבור חדש "מואב סיר רחצי"; ובאמת צ"ל סי' ההפסקה אחר תיבת "יהודה": ותיבת "כדוד" (אשר אמנם היא מיותרת פה, כאשר כל מתבונן ירגיש) נמשכת לדבור שאחריו "כדוד מואב סיר רחצי, דוד דקא אתי ממואב "הוא" סיר רחצי גחזי שהר ונצטרע על עסקי רחיצה", והכל דבור אחד (והתחלת דבור ברש"י שלא מלשון הגמרא, שכיח לרוב בפ' חלק הזה, כמו בשארי מקומות אגדה, מאהבת הקצור בקשור המשך); וכוונתו ז"ל ליישב את הדרשה על מכונה בכל המשך לשון הכתוב, שלכאורה מלת "מואב", נשארה בלי פתרון לפי המשך הדרשה? ומיישבה הוא ז"ל בנועם לשונו שתיבת מואב, רומז על דוד דקא אתי ממואב, (וכדברי ר"מ תענית כ"ה, א'. בני פחת מואב בן יהודה, הן הן בני "דוד" בן יהודה, עי"ש ברש"י); ונדרש, להשוות את גחזי המכונה "סיר רחצי", לדוד המכונה "מואב", מה דוד בא לעוה"ב אף גחזי בא לעוה"ב —. והתבונן עוד כי בזולת זה יהיה "סיר רחצי, גחזי", נזכר בפסוק לפי המשך הדרשה, ללא שום ענין; כי בכולם נזכר איזה לשון של קורבה: "לי" גלעד, אחאב; "לי" מנשה, כמשמעו; אפרים, ירבעם, "מעוז ראשי"; יהודה, אחיתופל "מחוקקי"; על אדום דואג "אשליך נעלי" "אנעיל אותו בג"ע", לשון רש"י; אבל "סיר רחצי, גחזי", בזולת דבריו ז"ל אלה, לא נאמר בפסוק עליו ולא כלום? אבל לפי פירושו, בא עליו ההשואה כדוד המכונה מואב —. האריכתי בזה להראות איך בטעות קלה מהמעתיקים, שלא העמיקו בעיונם באגדה, נשחתה כל הכונה, מה שרחוק להזדמן כזאת בעניני ההלכה.

יב) שם שם.

ומאן דאמר בא על אתונו היה, כתיב הכא כרע שכב וכתיב התם בין רגליה כרע נפל שכב, ע"כ.

עי' הגהות הגאון מהרי"ב ז"ל על הגליון: כל השובר וכו' ומלוה לתקן ולהסביר. ובהגהות הגר"א ז"ל מוחק ב' תיבות "כרע שכב" וג"כ "נופל", אף שמשך תיבת "נופל" דורש המ"ד הראשון דרשתי האחרת "כדאמרן"? ולענ"ד נראה שהלמוד הוא עפ"י הערכת מליצת בלעם זאת "כרע "שכב" כארי וכלביא מי יקימנו" נגד מליצה זאת עצמה בברכת יעקב "כרע" "רבץ" "כאריה וכלביא מי יקימנו" (ראשי' מ"ט, ט'); שמה שיעקב איש תם, אמר בלשון נקיה ונאה, בא זה הרשע

שעלת זימה שקועה במחשבתו, ויצבע בשפתיו לנבל פיו בלשון המורה על ענין זנות: כרע „שכב", כמו שנדרש מליצה כזאת אצל סיסרא: בין רגליה כרע נפל שכב; והוא לא בוש להמליץ כזאת על בהמה וחיה —. וזה דוגמת תפיסתם ז"ל את שונא ישראל הזה בלשונו, במד"ר בלק פ' כ' ובתנחומא שם, על מליצת „התעללת בי" „אעפ"י שמדבר בלה"ק לשונו סרוח" עי' במ"כ שם והקים לכאן —. ומפורש עשו הערכה בין שתי המליצות הדומות האלה בב"ר פ' צ"ח בזה"ל:

כרע רבץ מפרץ עד דוד. כרע שכב מדוד עד צדקיהו; י"א כרע רבץ מפרץ עד צדקיה, כרע שכב מצדקיה עד מלך המשיח. כרע רבין בעולם הזה, כרע שכב לעתיד לבא. כרע רבין בשעה שאין שונאים כרע שכב בשעה שיש לו שונאים עמד כל קבל שונאים.

עכ"ל המדרש כפי שהוא בהעתקות שלפנינו. ונפלו בו איזה טעיות, אשר נישרם בס"ד, בהמשך באורנו בו, כונתם לעשות הערכה, שהזקן אביהם של ישראל, אחז בנבואתו את הצד היפה שבמלכות יהודה, בזמן שעלתה הלוך וחזק; והרשע שונא של ישראל, אחזה מצד הגרוע שבה, בזמן שירדה הלוך ושפל; הזקן אמר: כרע רבץ, רגליו של צד אחוריו מושכבות לארץ, ורגליו של צד הפנים נצבות וראשו זקוף לסימן העליה ממטה למעלה, וזהו בדורות שמפרץ עד דוד, שאז נתמלא דיסקוס של לבנה; והרשע אמר: כרע שכב, משתטח מושכב בראש נטוי לארץ לסימן הירידה ממעלה למטה, וזהו בדורות שמדוד עד צדקיה, שהיה מאור הלבנה הולך וחסר, עד שחסר עד תומו „ואת עיני צדקיה עור", כמבואר בשמו"ר סוף פ' ט"ו עי"ש—.וי"א כרע רבץ מפרץ עד צדקיה, שעכ"פ היו מלכים בישראל משבט יהודה, כרע שכב, מצדקיה, שאז פסקה המלוכה משבט יהודה, עד מלך המשיח, שתשוב מלכות בית דוד למקומה;—ושוב יפרשו בנחמה שבסוף סוף תגלה נבואת הזקן: כרע שכב בעוה"ז (בזמן שעבוד גליות), כרע רבץ לעתיד לבא (כצ"ל), שתשוב המלוכה באחרית הימים, לשבט יהודה במלך המשיח מבית דוד ב"ב—.ובהעתקות נשתבשו להחליף, כדי ליחס הזמן המוקדם למליצה המוקדמת; אבל זה טעות, כמו שתראה להלן סוף הפרשה „הכא את אמר תהיינה ולהלן את אמר תבאתה? ראב"כ אמר תבואתה תאכל בעוה"ז והקרן קיימת לך לעוה"ב", הרי שפירשו המליצה המוקדמת על הזמן המאוחר והמליצה המאוחרת על הזמן המוקדם, כפי הוראת הענין—.ושוב פירשו מליצת הזקן עצמה: כרע, בשעה שאין שונאים, רבץ, בשעה שיש לו שונאים עמד כל קבל שונאים, כצ"ל. ומשיגרא דלישנא השתבשו בהעתקות לאחוז גם כאן ההערכה הקודמת אבל ללא אמת, כי בכאן מפרש את ציור הכריעה והרביצה, שהארי כורע לנוח כ"ז שלא יפגע שונא המחרידו ממקומו, ובכ"ז הוא רובץ וראשו זקוף לעמוד על המשמר, להתקומם נגד כל מי שיזדמן להחרידו מרבצו, שזה ציור נחמד לשלטון גבורים ישרי לב, מבקשי שלום ומחזיקים בשלהם בכל תעצומות עוז—. והרד"ל ז"ל הגיה במאמר הזה ע"פ כולו, אבל קשה להאמין שישתבשו ההעתקות להכניס מלבם הערכה חדשה, שלא היה לה שום זכרון בספר בעצם וראשונה. ונקוה בס"ד, כי אם יתבונן הקורא בדברינו במשפט ישר, יכיר להודות על האמת.— עוד דוגמא להערכה בין שתי לשונות שוות בעצם ומשונות בסגנון מפי אוהב לאויב, עי' בב"ר פ' ס"ו: בלעם ע"י שהיה שונא פתח בברכה וסיים בקללה ויצחק שהיה

אוהב

אוהב פתח בקללה והיה בברכה אורריך ארור ומברכיך ברוך עי' שם עוד—.

י"ג) דף קי"ז, ב.

וילך אלישע דמשק

כבר נרשם בגליון: אין זה לשון המקרא, וכך הוא לשון המקרא „ויבא אלישע כו' ועי' רש"א בה"א. ע"כ. ובאגב לא אחדל מהות הערתי למצוא מקור לדברי אגדה זו אשר זה לשונה:

להיכא אזל א"ר יוחנן שהלך להחזיר גחזי בתשובה ולא חזר אמר לו חזור בך אמר לו כך מקובלני ממך החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. מאי עבד? איכא דאמרי אבן השואבת תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ. ע"כ.

והנה אחרי שקראת את דברינו למעלה בהערה החמישית, נאמר כי גם פה היו לפה דברי גחזי אל נעמן במ"ב ה', כ"ב „אדוני שלחני לאמר הנה עתה זה באו אלי שני נערים מ ה ר א פ ר י ם מבני הנביאים" למקור האגדה הזאת; כי הר א פ ר י ם הוא מקומו של פסל מיכה (שופ' י"ז, א), שאח"כ הקימו אותו בדן (שם י"ח, ל'), ובימי אלישע כבר היה זה ח ט א ת י ר ב ע ם בדן, כמבואר בדברינו בהערה הנ"ל — ועפי"ז בהשקר שבדה גחזי בשם רבו אלישע, להחזיק ידי בני הנביאים המיוחסים מהר אפרים, ראשית מקור משחת זה, הודה בשם רבו, בע"ז של חטאת ירבעם, והרימה למעלה בפני נעמן, אחרי שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ולא יעשה עוד עולה וזבח לאלהים אחרים כי אם להוי' (מ"ב ה', י"ז); ובשקר הזה בשם אלישע, שהיה דברו קדוש בעיני נעמן, עשאו כפוסח על שתי הסעיפים.—והמליצו ע"ז „א ב ן ש ו א ב ת", דבר אלישע הנערך והנקדש, „תלה" בשקר שבדה „לחטאת ירבעם" שמקורה מהר אפרים „והעמידה" אצל נעמן „בין שמים לארץ" שעשאו כפוסח על שתי הסעיפים.—ועל"כ זאת היתה כונת אלישע ומטרת בואו לדמשק, קרית מלך ארם, להחזיר בתשובה אותו שבדיה גחזי בלשונו השקר; וכמבואר בכתובים שם סי' ח', שחדש שם אותות נבואתו, להודיע כי אך הוי' ית' הוא האלהים אמת, והוא לבדו מנהיג את עולמו ומושיב מלכים לכסא.

אמר הכותב לא אבוש מלהודות, כי המרגניתא טבא שזיכה בה את הרבים, הוצאת הרב מהר"א בנו של הגר"א ז"ל, הוא הספר „מדרש אגדת בראשית", שהוציא לאור בדפוס ווילנא תקס"ב, אחרי הפעם הראשון שנדפס בוויניציא שע"ח, אני בעניי לא זכיתי מימי לראותה, עד זמן בואי בהעתקת מחברת זאת, עד המקום הזה. מציאה דאתיא לידי, ושמחתי בה כמוצא שלל רב ממדרשי אגדה יקרים מפנינים, וחדאי נפשאי כי יש מהם שכוונתי בס"ד לדעתם ז"ל מסברה דנפשי, אשר נכון הנני בל"נ להראות עליהם אי"ה בסוף החוברת; וגם במקום הזה ת"ל מצאתי חזון גדול לדברי אגה, כי שערתי כבר אשר חכז"ל בדרשותיהם, משכו קו החסד על כל איש בהכתוב מיחסו על שם מקומו „מהר אפרים", להטיל בו דופי ושמץ פסול מפסלו של מיכה; כמו שיתבונן הקורא את דברינו בהערה החמישית הנ"ל. אפס כי לא יכולתי להבליע זאת, מאשר התנגד לי יחס האיש צדיק ונביא „אלקנה מ ה ר א פ ר י ם" (ש"א א, א'). והנה עתה ת"ל אורו עיני לראות, כי התעוררו ע"ז חכמינו ז"ל, והמתיקו

והמתיקו זאת בנועם דרשתם בס' אגדת בראשית הזה, סוף פ' מ"ט, בזה"ל ,,זכר צדיק לברכה זה א ל ק נ ה, ושם רשעים ירקב זה מ י כ ה. למה? אלא זה נקרא מ ה ר א פ ר י ם, דכתיב צופים מהר אפרים, וזה נקרא מ ה ר א פ ר י ם, דכתיב ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו, אלא לא ד ו מ י ן זה לזה, זה מחייב את ישראל בצלמו, וזה מכפר על ישראל, שנאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה מפסח לפסח שנאמר ושמרת את החוקה הזאת וגו' ונוטל שעיר עזים ומקריב חטאת על כל ישראל לקיים מה שאמר משה יורו משפטיך ליעקב לכך נאמר זכר צדיק לברכה" וגו' עכ"ל

ועתה אתה הקורא הנלבב ברוך ה'! אחרי שקראת בשום לב את כל מה שעוררנוך בהערתנו החמישית, תשכיל ותבין את הטוב והתעלומות שמצאנו במאמרם ז"ל הזה לכל הערתנו, כאלו שמענוה מפורש יוצאה מפיהם ז"ל.—הנה סדר הכתובים מראש סי' י"ז בס' שופטים: ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו, עפ"י מה שהשכלנו מדברי חכמינו ז"ל, כולו הנהו מסודר ועסוק בספור אחד, נמשך והולך בענין פסלו של מיכה, ובלתי נפסק בענין אחר עד סוף הספר; בסי' י"ז, הנהו מספר את מסיבות ראשית תולדתו של הפסל וקביעותו בבית מיכה; כל סי' י"ח, עוסק בספור הלקחו מבית מיכה וקביעתו בעיר דן, אשר קביעות מקומו הי' נמשך עד יום גלות עשרת השבטים; סי' י"ט כולו, עסוק בתולדות השפעתו על אנשי האומה שדבקו בעבודתו, עד שהסתובבה ממנה הנבלה הגדולה בישראל, במעשה הפילגש בגבעה, כפי מה שיצייר לנו ר' נתן בברייתא, מהתערבות עשנו (השפעתו) עם עשן המערכה, ובקשת מלה"ש לדוחפו, עד שלבסוף נענשו על דבר זה אנשי פילגש בגבעה; כל סי' כ', עסוק בספור קנאת יתר שבטי האומה על מעשה הנבלה הזאת, ומלחמתם עם אנשי הגבעה ושבטם בני בנימין; כל סי' כ"א, עסוק בספור הנוחם שהכה את לבב העם המנצחים, על הפקד שבט מישראל, בקשתם ומציאתם תחבולה ועצה, לקיים את השבט הנגדע הזה במציאותו, עפ"י האופן שמצאו לבלי להשמיד מהם אשה.—ובסיום הספור הזה, אשר הנהו כולו הולך ונמשך מספור ראשית סיבתו בפסלו של מיכה, תם הספר שופטים כולו ונחתם בפסוק האחרון: (הכולל לרמוז על סיבת כל המאורעות שנקבצו בספר הזה, שתכניתו לספר מנהגי האומה ומסיבות הפרעות שפרעוה תחת הנהגת השופטים—) בימים ההם אין מלך בישראל איש כל הישר בעיניו יעשה— . . . —והנה אחרי שסיים הקורא בכה"ק, את הספר שופטים, יפנה לפתוח את הספר הדבק ונמשך אחריו, את ספר שמואל, שתוכן עניניו לספר מאורעות האומה אחרי כלות זמן הנהגת השופטים, והתחדש ההתעוררות בלבות בני העם, לבקש מאת השופט האחרון, שהיה גם נביא הדור נאמן לה', להקים להם מלך; השתלשלות הקמת המלך הראשון, מהשבט הצעיר הזה שבשבטים, שכמעט נפקד ונשמד מציאותו, עפ"י הספור האחרון שבספר הקודש; אח"כ העברת מלכותו והסבת המלוכה לשבט הנכבד, המובטח מפי אבי כל שבטי האומה: אשר לנגיד ממנו; כל מאורעות המלך החדש, אחרי התקיימה מלכותו לשבת בטח על כסאו, והתעורר רוחו לבנות בית לה' ומשכנות לאביר יעקב, במקום אחד קבוע לעבודת אלהי ישראל, עבודה יחידה ומאוחדה, המקשרת את כל אברי האומה לאגודה אחת, בקשר של קיימא; ואחרי שלא הושכם על חפצו זה, מפי ה' ע"י נביאו, שגזר לדחות את הפועל הזה, עד שישב בנו תחתיו על כסא ה', יסופר בס' מלכים, שהבן הקים את בית ה' על מכונו, והמשיך אחרי עבודתו במקום האחד ומיוחד, את כל אישי האומה מקצה הארץ עד קָצֶהָ לגבולותיה סביב—אז פרח

אושר

אומר האומה כגפן אדרת, ונתמלא דסקוס של הלבנה וירחה יק' לכבוד ולתפארת.—אבל בעונות שגרמו, טפש לב הבן שקם אחרי מות המלך האל ומאושר והמאשר, להדיח מדבקותו את לב העם, ונקרע קשר האומה מהיות מקושר ... ידה אחת, ונחלקה העבודה לאלהים במקומות יותר מאחד, אז היה אושר הא... הולך הלוך וחסור, ומאור ירחה החל להיות נפחת והולך, עד ששקע אורו ונכבה לגמרי, ללכת גולה ולהתפזר בשביה בין האומות.—זאת היא נקודת המטרה וקוטב ספורי קורות עם הסגולה, בכל ספר קדשינו אלה, אשר מתכניתם זאת, תוצאות חיים לנו בקיומנו הנצחי, להיותנו דבקים באגודה אחת, לעבודה יחידה ומאוחדה, לאל אחד ומיוחד, בלי פרוד לשבות וכתות מתחלקות בדעות שונות ונפרדות.—

והשכילו חכמינו ז"ל במאמרם הזה, לעורר אותנו על השכלת כותב הספר שמואל, לקלוע טבעות שלשלת ספוריו, אל תוך הטבעת האחרונה מספורי הספר שקדם, לעורר על קוטב הכונה המקפת הזאת. והתעוררו לרמוז לנו, כי אחרי הספור מפסלו של מיכה, נהיה היחס לאיש, "מ ה ר א פ ר י ם", בכתובים, לשמצה והטלת דופי, לרמוז שהאיש בעל היחס הזה, הנהו מתיחס בעניננו אל פסלו של מיכה, לחליק בתוך העם ולהיות גרם לעבודה הכללית, שבמשכן ה' אשר ב ש י ל ה; את האיש ה ז ק ן הגר בגבעה (שופ' י"ט, ע"ז), הכירו בסימן יחוסו זה "והאיש מהר אפרים", שהוא מיכה בעל הפסל בעצמו; את שבע בן בכרי, התיכו בכור בחינתם על מעשהו, וילקו אותו בדפוס תמונתו של מיכה, ג"כ עפ"י סימן מומו זה, "א י ש מהר אפרים" (ש"ב כ', כ"א), כמבואר בהערתנו החמישית.—[והבן השכלת מליצתם שמו בפי האשה החכמה, עפ"י דברי הילקוט רמז קנ"ב "א ד ם בעל מ ו ם", ומהו מומו? זה יחוסו "איש מהר אפרים"—שבמה שהכתוב מזכירו ביחוסו זה, כבר ניכר סימן דופי הטלת מום בו—]; את בני הנערים משני הנביאים, הבדויים בפי גחזי ביחוסם "מ ה ר א פ ר י ם", שפעו לחובה במחשבתו הרעה, לתת בזה הסתה לחטאת ירבעם, אשר מקורה מבאר שחת מפסלו של מיכה, כמבואר אתנו פה—; ומבלעדי אלה, לא נמצא בכל המקרא איש מתיחס אל הר אפרים, זולת א ל ק נ ה, האיש צדיק ונביא הזה, בראש ספר שמואל?!—והתעוררו כי השכיל הכתוב לרמוז בזה, על נ ג ו ד נערץ ונמרץ בשני הפכים מתנגדים מן הקצה אל הקצה, לעורר בזה על קוטב הכונה המקפת הנ"ל, ולהראות כשם ש ח ו ט א אחד יאבד טובה הרבה, כך צ ד י ק א ח ד יסוד עולם "להעמיד את העולם על י ס ו ד ו", (כהלשון שנעתיק ממדרש זה בסמוך)—.וזהו אמרם "זכר צדיק לברכה זה א ל ק נ ה, ושם רשעים ירקב זה מיכה! למה? זה נ ק ר א (כיחס הנודע לשמצה—ועי"כ דייקו לאמר "נ ק ר א" ולא אמרו "ה י ה"—) "מ ה ר א פ ר י ם"... וזה נקרא "מהר אפרים"; אלא לא ד ו מ י ן זה לזה, זה "מ ח י י ב את ישראל בצלמו", שעשה להדיח את ישראל מעבודת ה' במשכנו המיוחד בשילה—"וזה" עם היותו מהר אפרים, מקומו של הצלם המדיח, ובכ"ז לא נמשך אחריו, אבל היה דבק בעבודת ה' המיוחדת בשילה, והיה "מכפר על ישראל" בעבודת הקרבנות בשילה "שנאמר ועלה האיש ההוא מ ע י ר ו", בדיוק, שבהר אפרים מקום הצלם "מימים ימימה מפסח לפסח", רומז על מצות לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך... כי אם אל המקום אשר יבחר וגו', אזהרה מפורשת על יחוד העבודה במקום אחד אשר יבחר דוקא "וגומל שעיר עזים ומקריב חטאת על כל ישראל", רומז על ענין העבודה ברגלים במקום המיוחד, לטהר לבות באי המועד, ביחול הכפרה בחטאת של צבור על כלל ישראל—

נקיים

„לקיים מה... ר מה יורו משפטיך ליעקב"... וכליל על מזבחך המיוחד— כלומר שא... הצדיק שמר אמונת פקודתם בהיותו משבט לוי, להיות דבק בעבודת משכן ה' המיוחד בשילה, ולקרב את בני אומתו לעבודה הזאת, בהתנגדות אל פ... של מיכה שהיה בעירו, ובכ"ז לא נמשך אחריו, ונדד ללכת אל מקום העבודה המיוחדת לה' במשכן שילה.—וזאת היא התנגדות מהופכת, ממנהג אנשי גבעת בנימין, שהם עשו בהיפוך, שהיו קרובים וסמוכים אל משכן שילה („מגבעת בנימין אל שילה שלשה מילים"—בברייתא דר' נתן הנ"ל בהערה הה' וכפי הגהתנו שם—) ובכ"ז נמשכו להדבק בעבודת פסלו של מיכה.—וענין דבקותו זה של הצדיק אלקנה בעבודת משכן שילה היה כל עצמו של הכח המניע את המסיבות, לקיום העבודה המיוחדת לה' בטהרה לדורות עולמים; כי עפ"י דבקותו זאת, יצאה תולדתו וחנוכו של שמואל הנביא הנאמן לה', למשוח מלכים בישראל, וליסד מלאכת העבודה הטהורה בבית העולמים, וקיום הנצחי של עם הסגולה—והצפיה העמוקה הזאת בשלשלת הקורות תרון על לשון מדרשנו זה בריש הפרק מ"ע הנ"ל בשפה ברורה שזה לשונו „כשהקב"ה רואה לדור שירשיע הוא חוזר ומבקש אפילו צדיק אחד שיתלה בשבילו כו' לומר שצדיק אחד מעמיד את העולם על יסודו וכן שלמה אומר כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם שהצדיק מעמיד את העולם על יסודו כיון שחטאו בימי מיכה היו מקטרין לצלמו של מיכה והיה העשן של שילה עולה מן זבחים של הקב"ה ועשן צלמו של מיכה עולה מהר אפרים מבית מיכה (התבונן כי אין זכר להשם „גרב" וזה חזוק להגהתי הנכונה—) ומתערבין כאחת שנאמר עלה עשן באפו (טעות הדפוס וצ"ל „עלה עשן באפי" ישעיה ס"ה, ה'—) כביכול חוזר ומבקש אפילו צדיק אחד כדי שלא יהפוך את העולם שנאמר אשר עוד בקשה נפשי וגו' ואחר כך מצא לאלקנה אדם אחד ויהי איש אחד". עכ"ל—.והתבונן כמה מכוונים הדברים ביושר פשוטו של מקרא, אשר לעורר אל כונת הנגוד הזה מעורר הכתוב, אחרי הדייקות בתיבת „מעירו" וכנ"ל, לאמר „ושם שני בני עלי חפני ופינחס כהנים לה'", אשר אין להודעה זאת כל שייכות להקדימה כאן בספורה של חנה, שהענינה היה עם עלי לא עם בניו? (ועי' רד"ק שהרגיש זאת, אבל מה שרצה ליישב, במחכת"ה אינו מספיק כלל); אבל לפי האמור מעוררנו הכתוב בזה על הנגוד הנזכר: שאף שבעירו היה מקום עבודתו של מיכה, ובשילה היו הכהנים בני עלי (שיבאר להלן קלקולם שנבאשו מאד בעיני העם—) בכ"ז „עלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבוח לה' צבאות בשילה אף בשם שני בני עלי חפני ופינחס כהנים לה'" ומחללים את הזבחים, בכ"ז הכריע קדושת המקום לבחור בו. ומקור הדברים הוא מירושלמי סוף ברכות. „אל תבוז כי זקנה אמך א"ר זעירא אם נזדקנה אומתך עמוד וגדרה כשם שעשה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לפעמי רגלים הס"ד ועלה האיש ההוא מעירו וגו'" ע"כ. ובמדרש שמואל הלשון „שהיה מדריך את ישראל ומעלה אותן לשילה לא בדרך שהיה עולה בשנה זו הי' עולה בשנה אחרת אלא כל שנה ושנה הי' עולה בדרך אחרת בשביל לְשַׁמֵּעַ את ישראל לשילה, לפיכך הכתוב מיחסו ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהו בן תוחו בן צוף אפרתי" ע"כ. הכונה בהיחס שנקרא מהר אפרים להורות על הנגוד הנזכר; ויחס בית אבותיו אל ראשי אבות הלוים (כהיום היחס בדהי"א ו', י"ט—כ"ג) „לקיים מה שאמר מה יורו משפטיך ליעקב וגו'" כנ"ל בדברי מדרשנו באג"ב שהעתקנו בסמוך— ועי"ש עוד כל הענין כי הדברים ארוכים מהעתיקם כולם—. ועפ"ז נשכיל כונת רשב"ג בתלמודין (מגילה י"ד, א') „אדם הבא משתי רמות שצופות

ז ו א ת ז ו". שאילו היתה כונתו לתאר תכונת המקום (כמו שהבינו מדבריו מפרשי המקרא ז"ל ראשונים ואחרונים) היל"ל „שהיו שתי רמות כו'"; אבל אמרו „א ד ם ה ב א מ ש ת י ר מ ו ת כו'" כונתו בהכרח להורות בזה על השתדלותו הטובה של אלקנה שבא להתגלה נגד פסלו של מיכה ולהדריך את ישראל ל ש י ל ה , לפי מה שהיו שתי הרמות , (המקדשים תהלים ע"ח , ס"ט) של שילה ושל מיכה , נ ו פ ו ת מתקנאות ומתערבות להתגלה בהמשכתן ז ו א ת ז ו . ככל המבואר התערבות הענינים של שתיהן במה שקדם בהערתנו החמישית . והבן—.

ואתה המעיין הנלבב ! אחרי שקראת בשום שכל את כל האמור בהערתינו הנזכרת מענין מיכה בעל הפסל ומדת ותרנותו : להיות פתו מצויה לעוברי דרכים , או כלשון המדרש נשא : שהיה מקבל אורחים , ותשים לבך לזכור את כל מה שקראת בסי' ו' ממסלתנו הראשונה , מענין בני עלי , כהני משכן שילה , ומנהגם עם קדשי ה'; תשכיל מדעתך על שלשלת המסיבות בשעתם , כי הסיבה הגורמת שמצא מיכה את השעה עומדת לו להיות שעת הכושר לעשות לו בית אלהים ומקדש לעבודה , נפרד ממקום העבודה הכללית בשילה , היתה מה שנבאש ריחם של בני עלי בעיני העם , עד שהעבירו עליהם דברים מכוערים; ולפי שהתבונן שכל שפלותם של כהני שילה , נובעת ממקור משחתם במנהגם למלא כרסם מבשר הזבחים ולהבריא גופם מראשית כל מנחת ישראל , עד שהיתה המדה המושפעת להיות מלומדת מן עבודתם , להיות האדם רודף אחרי הנאתו משל א ח ר י ם , מה שזאת המדה ראויה להתגנות מאד בעיני העם ; התחכם הוא להשתמש במדה המתנגדת , מדת ה ו ת ר נ ו ת , להורות כי זאת היא ההשפעה הראויה מן העבודה בבית האלהים , ללמוד כל איש לההנות את הזולת משלו—. והמדה המשובחת הזאת היתה אבן חן בידו למשוך את לבות בני העם להפרד מעבודת הכהנים המשמשים בשילה ולהדבקה בעבודת מקדש פסלו ; כאשר השכלנו את זאת מהתבוננה שהעירו חז"ל להשקיע בה את הקטרוג של מלאכי השרת שבקשו לדוחפו—כמבואר אתנו בשלהי הערתנו החמישית הנ"ל .

ואחרי התחקנו על פרטי המסיבות האלה , נבוא לשית לבנו על השכלת חז"ל מגילת הכתובים , כי האויב שהתגלה ללחום נגד ההמשכה של מיכה בהפרדתו את העם ממשכן שילה , היה בן עירו האיש מ ה ר א פ ר י ם א ל ק נ ה , שראה שנזדקנה אומתו ועמד וגדרה והיה מדריך את ישראל מ ע י ר ו , מקום הפסל , לפעמי רגלים אל משכן ש י ל ה , כאמור מהירושלמי דסוף ברכות ומהמדרש שמואל— ועפ"י שלשלת כל המסיבות האלה נשכיל על דבריהם ז"ל שלמדו עפ"י סימניהם להכיר את האיש המכונה בשם „א י ש ה א ל ה י ם" שבא אל עלי והגיד לו תוכחתו הנמרצה על השחתת מנהגי בניו והיעוד הנורא הנגזר עליהם , שזה האיש הוא א ל ק נ ה ז ה (מדרש שמואל ריש פ' ח') עפ"י מה שהיתה התוכחה הזאת נאותה לצאת מפיו לפי השתדלותו והתגלותו ללחום נגד המשכתו של מיכה , אשר אך ההשחתה הזאת היתה הסיבה הגורמת ועוזרת לפעולתו*) פעולה הרת תולדות רעות מאד לכללות האומה, כבטול

*) ולשונה הזאת החליפו , כן בתלמודין בסנהדרין שהקרנות בהערתנו החמישית וכן במדרש אג"ב שהעתקנו בכאן , את האש (של המערכה , הרגיל במליצתם על השפע המושפע מן עבודת הקרבנות) כ ע ש ן , כי באמת לפי קלקול הכהנים בני עלי , נשפל מדרגת השפע גם מן המערכה אשר במשכן שילה , עד שהיה האפשרות לעבודת הפסל שבבית מיכה להתערב עמה כנ"ל ; וע"כ מה יפה ומה נחמד השתמשו באג"ב על שתיקן

בבטול אגודת האחוה והריסות קיומה לדורות—. ואחרי האב, המגדיל פרצת אומתו, מלא הבן שמואל הרואה, כאשר הוקם על להיות הוא פרנס הדור, לתקן את העם מקלקול בני עלי, בהנהיגו את בתי מדרשו לבני הנביאים בניות הרמה, כאשר רמזנו למעלה במסלתנו השניה סי' ס'—.

אקוה כי בהעמיקך, המעיין! להתבונן בכל שלשלת המסיבות האלה בקורות האומה וסדר ספוריהם בספרי הקודש לרמוז על הכונה המקפת לתכלית מטרתה הנכבדה, תשמח בחכמת חכמים האמיתים ז"ל אשר ראו את כל אלה בהשקפה בהירה ולפנו אותה לנו למשמרת לדורות באוצרות מדרשותיהם ומליצות חידות למו במקומות מפוזרות באגדות—. עוד תשוב תתבונן כי יסוד מאמרם ז"ל בשמו"ר פ' מ"ה „מדברין ומניחין כו' מדברין ומשחקים כו'" שנלטמק בהעתקות ונתרחבו קמעיו במקצת בויק"ר פ' ל"ב והועתק בילקוט יהושע רמז י"ח ונרמז גם בילקוט ריש שמואל סוף רמז ע"ג מהמדרש שמואל על אתר, ראשית מקורו בטהרתו הוא מדברי מדרשנו זה באגדת בראשית פ' מ"ע הנ"ל. עיין בו והבן—

יד) דף ק"ח, א'.

יבלו ימיהם בטוב ושנותם בנעימים וכתיב וברגע שאול יחתו.

כבר נרשם בגליון: אין זה בכך פסוקים אלא כו'; וכן בהגהות הגר"א ז"ל מוחק „ימיהם בטוב ושנותם בנעימים וכתיב" וגורס „בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו" כלה"כ בסי' כ"א, י"ג.

ט"ו) שם, שם

לפיכך דן אותם במים שדומה לגלגל העין שנאמר נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו. א"ר יוחנן דור המבול ברבה קלקלו וברבה נדונו ברבה קלקלו שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם וברבה נדונו שנאמר כל מעינות תהום רבה א"ר יוחנן שלשה נשתיירו מהם בליעה דגרר וחמי טבריא ועיניה רבתי דבירם.

נדפס ע"ז בהגהות הגר"א ז"ל בזה"ל „וארובות השמים נפתחו נמחק וכ"ב ויסכרו מעינות תהום" ע"כ. והגה"ה זאת משוללת הבנה כאשר יתפלא עליה כל מעיין! ובאמת יש כאן טעות מהמסדר בדפוס, שלא עמד על כונתו ז"ל: שגאון עוזו מוחק תיבות „וארובות השמים נפתחו" בכונתו להמשיך תיבת „רבה" למטה למאמר ר' יוחנן; ומפרש במים שדומה לגלגל העין שנאמ' נבקעו כל מעינות תהום.—וכאן צ"ל נקודה מפסקת ללמוד הדמיון לגלגל העין מתיבת מעינות, שהרשם אחד; ואח"כ מתחיל ענין אחר: רבה, א"ר יוחנן ברבה קלקלו וברבה נדונו כו'—וזאת היא הגה"ה אחת לחוד. ואח"כ הוסיף הגה"ה שנית לחוד, לציין את הפסוק „ויסכרו מעינות תהום" בשתי שורות למטה מזה לפני מאמר ר' יוחנן השני בסמוך „א"ר יוחנן שלשה נשתיירו מהם" כו' אשר אין להמאמר הזה שייכות פה, וע"ז מציין הגר"א ז"ל פסוק „ויסכרו" מעינות תהום, אר"י שלשה

שתיקן במליצת הנביא (ישעיה ס"ה, ה'. אשר שפך בה שם את רוחו על הזביחה והקטר אשר ה' לא רצם—) „אלה עשן באפי" כי שתי אלה גם יחד אינם רצויים והם רק „אש יוקדת כל היום" לא אשה לריח ניחוח—.

שלשה נשתיירו מהם כו'—וכמפורש בב"ר פ' ל"ג בזה"ל „ויסכרו מעינות תהום, א"ר אלעזר לרעה ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה, אבל לטובה ויסכרו מעינות תהום אבל לא כל מעינות? חוץ ממעין טבריה ואבלונים ומערת פמיי"ס" ע"כ. והכונה שלכאורה קשה הלא מדה טובה מרובה ממדת פורענות, וכאן בהיפוך שלרעה נבקעו כל מעינות, לטובה נסתמו מעינות ולא כל מעינות? ומתרץ שזה שלא נסתמו כולם, הוא לטובה, בכדי שישארו שלשה מעינות חמים לרפואה לדורות, כי דוה"מ ברותחין כדוגו—. שוב מצאתי בע"י כגרסת הגר"א ממש כפי שהרחה בדברינו אלה.

ט"ז) דף ק"ט, א'. בסופו, פסוקים הרבה מאיוב סי' כ"ד וסי' כ"א, גם אחרי הגהת הגר"א ז"ל שסדרם אחר דרשת ר' יוסי בציפורי הם כמעט ללא ענין, ובאו בסרוס ודלוג רב, מאוחר לפני המוקדם, וצריכים נגר ובר נגר ליישבם ולמצוא להם ענין לכאן.

ובאגב לא אחדל מהעתיק פה, את הרשום אתי בגליון על פירש"י ז"ל שם ד"ה שפעי שז"ל „שפעי מרזבי דציפורי דמא, דאדם גדול הוה ואיידי דאמר לעיל איתתרו מאתרתי בציפורי דאתרי' דר' יוסי התם הוה, נקיט הא מילתא דכי נח נפשי' כו' לאשמועינן דמציפורי הוה"

ורשמתי בגליון: בירושלמי מעשר שני ריש פ' ה' הגירסא: דרשא ר' חנינא בציפורי; וכן בב"ר פ' כ"ז: ר' חנינא? והפלא שבירושלמי ריש פ' ג' דעכו"ם הגירסא: כד דמך ר' יסא בר חלפתא, (שהוא התם ר' יוסא דשמעתין), משכו ציכורות דם „בלודקיא"? ואולי בירושלמי דעכו"ם צ"ל: ר' שמעון בר חלפתא שמה שמסיים שם: אמרין דיהב נפשי' על גזורתא (ברית מילה), יהי' רומז על עובדא דר' שמעון ב"א, הנזכרת בדברים רבה פ' וילך ובקהלת רבה פ' עת ללדת. וכן הוא נאה דורש בענין זה בשמו"ר פ' י"ט עי"ש. ומי יודע פשר דבר?

יז) שם שם ברש"י ד"ה שאפי

צריך למחוק הציון „(ירמיה מ"ח)" ולרשום קו סי' הקצור על תיבת: „הורק" וכצ"ל „לשון הורקה מכלי אל כלי"—. וכמו כן לעיל דף ק', ב'. רש"י ד"ה גאלת, צריך למחוק הציון „(ברכות ד' נ"ג)", ולציין במקומו „פסחים ע"ה, ב'." דכונת רש"י ז"ל אמסקנא רבא דהתם עי"ש ותבין.

יח) שם ב'.

בסודם אל תבא נפשי אלו מרגלים ובקהלם אל תחד כבודי זה עדת קרח.

וכן איתא במד"ר קרח פ' י"ח; אבל בב"ר פ' צ"ח ובתנחומא פ' ויחי איתא: בסודם אל תבא נפשי בשעה שהן באים ליטול עצה בשטים, וכן העתיק רש"י ז"ל שם; וכאן לשון רש"י „אלו מרגלים, דלא כתוב בהן פלוני בן יעקב", עכ"ל. ולא זכיתי להבין שהרי בכ"מ שהוא מזכיר את הנשיאים לשבטיהם, אינו מזכיר פלוני בן יעקב?—ונראה לענ"ד שמקור הדרשה הוא מלשון הכתוב במרגלים: ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במד' י"ג, כ"ב) שמשמעותו: עד ולא עד בכלל, (מדלא כתיב „חברונה" או „לחברון"—) משמיענו הכתוב, שלא נכנסו לחברון, ששם מקום קברות האבות, והסכימו עצתם הרעה להוציא דבה, במקום הסמוך לחברון, ולא בתוכה ממש; והי' זה בשביל תפלת הזקן שהתפלל ע"ז: ובסודם, במקום ועד עצתם הרעה, אל תבא נפשי, השוכנת בקבר (כהרגיל בלשון „נפש מת"), אלו

מרגלים, שהערימו סוד להוציא דיבה; ובקהלם, על ה' ושלוחיו, אל תחד יחם כבודי, להתיחם בשם כבודי, זה עדת קרח.

יט) דף ק"י, א'.

ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים מיוחדים שבעדה.

נ"ל: ומאתים „נ ש י א י ע ד ה" מיוחדים כו' וכן הוא במדרש.

כ') שם, שם

ויקם משה וילך אל דתן ואבירם אמר ר"ל מכאן שאין מחזיקין במחלוקת דאמר רב כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר ולא יהיה כקרח וכעדתו רב אשי אמר ראוי ליצטרע כתיב הכא ביד משה לו וכתיב התם ויאמר לו עוד הבא נא ידך בחיקך.

תחת מה שגזרה זוה כזאת היא בלתי שוה לכל נפש הקורא בלא נעימה ואינה נוחה כ"כ להשמעות אזן מלים תבחן, ישמח לב מבקשי ד ב ר ה' מפי חכמי התעודה ז"ל לשמוע אמריהם כי נעמו להשכיל להטיב לכל קורא בצדק! עי' רש"י ראב"ע ורשב"ם ז"ל ותראה כמה יגעו ליישב כענין את הכתוב „כאשר דבר ה' ביד משה לו" לפי פשוטו; ע"כ מצאו חכז"ל פה מקום להשכיל באמיתת מליצות תוה"ק ללמודי מוסריהם הנעימים—. שני כתובים הבאים כאחד דברים כ"ד, ה'. ט'. „השמר בנגע הצרעת וגו' זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו'" סמיכתם רומזת לנו כמקרא מפורש אשר בעון לה"ר נגעי צרעת באים; אשר ע"כ השכילו חכז"ל במדרש שמו"ר פ' ג' לדרוש על הכתוב: ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך „מה הנחש כשהלשין הכתי אותו בצרעת כו' וכה"א מלשני בסתר רעהו אותו אצמית אין אצמית אלא לשון צרעת כו' ידו מצורעת כשלג לקח את שלו על ש ה ל ש י ן" ע"כ עי' שם. וכן השכילו על ד ב ר ה' ממליצת הכתוב „תשב אנוש עד דכא ו ת א מ ר שובו בני אדם" (תהלים צ', ג') שהכונה: אשר מה שתשב אנוש עד דכא הוא הגהו דברך בפיך שאתה א ו מ ר בזה „שובו בני אדם!" כי במוסרך להם תעורר אותם לתשובה כאלו דברת אליהם בפיך כבי'—וזאת היא הכונה במה שאמר רבן של נביאים לאחיו אהרן קדוש ה' מכובד כאשר מתו שני בניו לפני ה' לאמר „הוא אשר ד ב ר ה' בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד" (ויקרא י', ג.) אשר עפ"י עומק הפשט אין לשאול: היכן דבר? אבל הכונה שהפועל הזה, שנשרפו שני בניך בהקריבם אש זרה לפני ה', הוא הנהו דבורו של הקב"ה שבו דבר לאמר „בקרובי אקדש וגו'". כי במעשהו זה ילמדנו בפירוש לדעת מוסר שדי כאלו שמענו מפי הגבורה מפורש יוצא הדבור „בקרובי אקדש וגו'" ומעשהו זהו דבורו—וע"כ „וידם אהרן" מבלי להתלונן ע"ז אחרי שע"י מיתת בניו אתקדש עלאה להכבד ע"פ כל העם שמח לבו כי זכה במתת חלקו להתקדש ש"ש על ידו ותגל נפשו להעלות ברצון קרבן כליל כזה אשר הנהו כולו קדש קדשים לה'—.

והנה הלמוד של ריש לקיש: מכאן שאין מהזיקין במחלוקת הוא מפ' „ויקם משה וילך אל דתן ואבירם" אחרי שפלא ע"י שליח לקרוא אותם אליו והעיזו להשיב דברים חצופים אשר השליח מסר נוסח לשונם הרע כמו שהוא אל משלחו (מו"ק ט"ז, א'); ובכ"ז לא החזיק איש הענו במחלוקת ויקם וילך בכבודו ובעצמו אליהם; והוסיף רב: שהמחזיק במחלוקת להתעורר מלה"ר שיגיע לאזניו עובר בלאו: ולא יהיה כקרח וכעדתו

וכעדתו; ע"ז השליש רב אשי (במדרש רבה ובתנחומא „רב אשי") את הלמוד: שהמחזיק במחלוקת לתת מקום לנה"ר „ראוי להצטרע, כתיב הכא כאשר דבר ה' ביד משה לו" — כמו שמשמעו דבורו של הקב"ה בפעולתו בידו של משה לו למשה בשביל עונו שהלשין; ומה פעל בידו של משה שזהו דבורו? „כתיב התם ויאמר לו עוד הבא נא ידך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג" הרי שלקה את שלו בעונש צרעת על שהלשין, אף כאן הזהירה התורה שלא יהיה כקרח וכעדתו להחזיק במחלוקת ע"י הלבנת נה"ר, כי זכור את דבר ה' בהראותו העונש הראוי ע"ז בידו של משה למשה אז כשהלשין! — ותהי' האזהרה הזאת ממש בסגנון האזהרה של השמר בנגע הצרעת... זכור את אשר עשה ה"א למרים; כי כך דרכה של תוה"ק לדבר בענינים כאלה במלילה חידית ליחד עונש שמימי פרטי כל עון פרטי רק בדרך רמז נראה לעין ולא במוצא שפתים ברורה—.

כ"א) שם, ב'.

ברש"י ד"ה: מה היום מאפל, בבקר אופל ובצהרים מאיר א"נ בערב אפל והולך ולמחרתו מאיר אף עשרת השבטים (אין) עתידין לחזור להיות להם חלק לעולם הבא לא בבניהם כו'.

צ"ל: עשרת השבטים עתידים לחזור: והוא סוף הדבור, וכאן צ"ל הציון „**גמ'**" באותיות מרובעות ומתחיל הדבור: אין להם חלק לעולם הבא. לא בבניהם ובני בניהם כו' והוא ציון על לשון התנו רבנן שבגמ'—. ולהלן בסמוך ד"ה: ה"ג מתניתין עשרת השבטים אין עתידים לחזור: **גמ'** ת"ר עשרת השבטים אין להם חלק לעוה"ב כו' צ"ל כך: ה"ג מתניתין עשרת השבטים אין עתידים לחזור גמ' (באותיות רש"י) ת"ר עשרת השבטים אין להם חלק לעולם הבא כו' עי' בפנים הספר ותבין.

כב) לתועלת שוני הלכות הנני לשים הגהותי אלה בדבר הלכה שנתחדש לי מקרוב:

ירושלמי שביעית פי ח' הל' ב'.

ותני כן אין סכין שמן של שביעית במרחץ אבל סך הוא מבחוץ ונכנס ולא בשמן שריפה לא בבתי כנסיות ולא בבתי מדרשות מפני בזיון קדשים. ע"כ

הר"ב ז"ל במשנתנו על אתר וכן בתרומות פי"א משנה ט', לא נתברר לו הברייתא הזאת והניחה בתימה לומר דפליגא אמתניתין מפורשת סוף תרומות „מדליקין שמן שריפה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות"—וכפי הירושלמי שם אף שלא ברשות כהן? ואחריו המפרש ר"א פולדא ואהרון הכביר הגאון בעל פ"מ גם הם נטו אל דרך רחוקה והכל שלא אליבא דהלכתא. עי' דבריהם ז"ל—. אולם אחרי הבחינה בחיך מבין על הטעם הנסיב לי' בברייתא „מפני בזיון קדשים" תקשה היא גופה: מאי בזיון קדשים איכא הכא בנר המאיר לרבים לתורה ולתפלה? הכי נכבד מזה לאכול לשתות ולרקוד במחול משחקים בשמן רבה חוגג בבית המשתה דשרי לר' יהודה ולר"ש ואליבא דהלכתא, וגם ר' יוסי דאוסר הוא רק מפני גזירה?—ע"כ לי אומר לבי שבלי ספק היה כתוב בברייתא דירושלמי „לא בב"כ ולא בב"מ" בר"ת ומלואותם בבתי כסאות בבתי מרחצאות כלומר שהכהן אינו רשאי להשתמש לאור של שמן שריפה במקומות מטונפות האלה, ונסיב לה הטעם לשבח: מפני בזיון קדשים, דקאי הטעם גם ארישא אהא דאין סכין שמן שביעית במרחץ; אלא

דשמן

דשמן שביעית ניתן גם לסיכה משא"כ שמן של תרומה שנטמאת עי' פ"מ, ונקיט כל חד כדדמי—. ואף שאין זה ממטרת הערתי זאת, פניתי לה מקום פה להראות איך שבוש קל שעולה בספר שאין יד הכל ממששים בו, מתעה גם את הספנים והקברניטים הגדולים!

הערה יד

לסימן נה צד 76

אותו הבגד שהי' לאדם הראשון שבשעה שהיה לֻובשו ויוצא השדה היו באים כל עוף שבעולם ומתקבצין אצלו. ב"ר פ' ס"ג. ונזכר גם להלן שם פ' ס"ה. ובפדר"א פ' כ"ד הלשון „היו כל בהמה חיה ועוף באין ונופלין לפניו כסבורין שהוא מכח גבורתו".

העירותי ע"ז בנמוקי על הגליון: הכונה הצפונה תחת מעטה דברי חידות אלה. כי ביצירת האדם כתיב: ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ (ראשית א', כ"ח) שנתן היוצר ב"ה בו כ ח ש כ ל י וערמימותיי להיות מלך על כל בני שחץ ומושל בכל הבע"ח לצודם בחרמו ובתחבולות שכלו וערמימותו שזהו כל ענין הצידה, כמאמר החכם: כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף (משלי א' י"ז); שבהכשרו זה יגבר האדם על כל החיים האבירים וגבורי הכח בתעצומות גופם לאין ערוך נגד חלישות כח גויתו של האדם; אבל רק בתחבולות שכלו יצודם ויכניעם תחת ממשלתו לכל אשר יחפוץ—וזה מליצת הבגד של אדם הראשון, כי ש' ב ג ד, הוראתו גם ב ג י ד ה וצידת ערמה, עפ"י מה שיכסה ה ב ו ג ד את נכלי מחשבותיו ויתעטף בתמימות כאילו אין בלבו כלום והבגוד כיצוד ונפתה להאמין בתמימותו עד שעי"ז יפול במכמרתו; וענין עשיית כתנות העור לאדם ולאשתו, הוא ציור סימנותיי (זיננבילד, זימבאָל) להיות למין האדם היתרון ל כ ס ו ת מ ע ר ו מ י ו, והתכסות מערומיו החצונים הוא סימן ל י ו ר י ל ה ת כ ס ו ת מ ע ר ו מ י ו ה פ נ י מ י ם אשר בו לצפון הכח להיות סתרו שלו כגלויו—(ויש לנו דברים ישרים למולאי דעת בענין הציור הסמנותיי, להשכיל בחידות חכז"ל, אשר יאורך זכרם להעתיקם פה מנמוקי על גליון המדרש—), וע"כ בהשכלה רבה בחרו חכז"ל במליצת חדותם, את בגדו או כ ו ת נ ת ו של אדם הראשון, לכלי תשמיש על ענין הצידה, שכל עיקרה היא הערמימות והתכסות כונת ומחשבת הלב שתראה פנים כחשים מבחוץ, משונה מאד מצורתה הפנימית, שהכשר הכח הזה נתן לו ל א ד ם הכללי ביצירתו; והשאילו את כלי תשמישו זה, ל נ מ ר ו ד „גבור ציד לפני ה'", אשר בו התראה יתרון הכשר הכח הזה ויצא לפעלו בשעור נפרז, ר א ש ו ן בכל תולדותיו של האדם הכללי—. ואחריו השאילוהו ל ע ש י ו „א י ש יודע ציד"; והמליצו ע"ז „שבשעה שהיה לובשו" ומתכסה בערמימותו „היו באין כל עוף שבעולם", כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף, „ומתקבצין אצלו", או כלשון הפדר"א „כל בהמה חיה ועוף באין ונופלין לפניו", ונצודין בחרמו, עד שאח"כ הוא משתעבד גם בכחו הגלם, והם „כסבורין שהוא מכח גבורתו", שנכנעים תחתיו אף ברדיה קלה וחלושה ומקולו יחתו ויסורו למשמעתו—. ועפ"י יושר הכונה הזאת במליצת חידתם, אין לנו עוד להרבות מחלוקת במדרשות, שכאן בפ' ס"ג כתוב „שהיה נמרוד מבקש להמית אותו בשביל אותו הבגד", ובפ' ס"ה איתא „בגדי עשו בנה הגדול החמודות מה שחמד מנמרוד והרגו ונטלן", וכן הוא בפדר"א פ' כ"ד הנ"ל? כי

באמת

באמת אלה הם אך דברים של צורה, לצייר את צאת כח הערמימות והצידה, שניתן לאדם ביצירתו ושיצאה לפעלה בתולדותיו; ואחרי צאת הכח הזה לפועל בבני האדם הכללי יותר מאחד, הנה איש יגבר על משנהו בכח הזה, עד שזה ירא מזה והאחד יצוד את חבירו בערמת צידתו; כציור: על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון—. והתבונן לכבד שכל מליצתם ז"ל שם „את בגדי עשו בנה הגדול החמודות מה שחמד מנמרוד והרגו ונטלן, הה"ד חמד רשע מצוד רעים, אשר אתה בבית, שבהן היה משמש את אביו" ע"כ. שדבריהם אלה נשענים על דרשתם ז"ל לעיל פ' ס"ג „צידני, צד בבית צד בשדה, בבית היך מתקנין מלחא בשדה היך מתקנין תיבנא" ע"כ. שמצייר ערמימותו של עשו, שהתחפש לפני אביו כצדיק ומדקדק במצות, ובדברי חנף ומרמה כאלה, היה משמש את אביו, ומתעטף בם לבקש ולרבות אהבתו; ועכשיו הלבישה רבקה את בגדי מרמה כאלה, את יעקב בנה, להתעטף בשקר לפני אביו, לצודו בפיו בלשון רמיה, ולהוכותו לקבל הברכות—. ואחרי שהשלים המדרש את הדברים של צורה, שב להתגשם בדברים של ממש והביא מאמר רשב"ג: כל ימי כו' ללמוד מנהג מוסרו מפשוטו של המקרא והבן—.

מהערתנו זאת נשכיל למוד יקר בדרכי מליצות חידותיהם ז"ל אשר כל כח שכלי ויתרון הכשר דעת, בהשגה צפונה בכח תבונתם של בני האדם, בהמשך דורות עולמים, דרכם ליחס אל צור מנו חוצב מראש ימות עולם: אל האדם הכללי, האדם הראשון, שהוא יציר כפיו של הקב"ה, שבראו בצביונו ובשלמותו ויצק בו כל יתרון הכשר חכמה בכח, אשר ישתלשל לצאת אל הפועל בתולדותיו, ולהוסיף שלמות דור אחר דור—. וזהו המכוון להם ז"ל במליצתם הנעימה ב"ר פ' כ"ד:

> גולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו הה"ד גלמי ראו עיניך, אר"י בר"ס עד שאדם הראשון מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם, הראה לו דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור וסופריו, דור דור ומנהיגיו, שנאמר גלמי ראו עיניך, גולם שראו עיניך כבר הם כתובים על ספרו של אדם הראשון, הרי זה ספר תולדות אדם. ע"כ.

כונתם ז"ל בזה מבוארת: כי ביצירת האדם, היה צפון בכח כל הכשר חכמת חכמים ובינת נבונים, שאפשר להשתלשל, לצאת לפעלה ולהשתלם בתולדותיו, דור דור ודורשיו וחכמיו וסופריו ומנהיגיו, מסוף העולם ועד סופו, שהוא ביצירתו הנפלאה, בפועל כפיו כבי' של אלהי הרוחות לכל בשר היה הגולם המכלכל בקרבו את כל השלמיות האלה בכח—. וגלו את צפונות כונתם זאת, בתלמוד עכו"ם ה', א':

> אמר ריש לקיש מאי דכתיב זה ספר תולדות אדם וגו' וכי ספר היה לו לאדם הראשון? מלמד שהראה לו הקב"ה לאדה"ר דור דור כו' כו' כיון שהגיע לדורו של ר' עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו אמר ולי מה יקרו רעיך אל וגו'.

בשאלתם „וכי ספר היה לו לאדה"ר?" גלו על צפונות כונתם ז"ל בפירוש; ובחרו בדוגמא מצויינת, אשר התראה כמחזה נפלא בשעתו (איינע וואונדערליכע ערשיינונג זיינער צייט), בר' עקיבא, שהצטיין ביתרון הכשר חכמתו, ופרנסתו את הדור המסוכן בשעת השמד של אנדריינוס אחר חורבן ביתר, ושמסר נפשו למיתה של יסורים

יסורים, בשביל קיום התורה באומה, כידוע. והרי זה הכשר מצויין בכח נפשו של האדם הכללי, דגול ומאד נעלה, עד שהוא ראוי להיות מצויין בכח מיוחד ונפלא, ביצירתו של האדם 1). וכן המאמר השני שם:

א"ר אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטף ונשמות אני עשיתי. ע"כ. ובב"ר הלשון: „כל הנשמות שעלו במחשבה להבראות ואלו הן הנשמות האמורות בספרו של אדם"

גם אלה הדברים נופלים בקרבם אותה הכונה עצמה: לצייר לנו שימות המשיח, הזמן שבן דוד בא, לא יתכן להיות עד שישתלם המין האנושי בכל השלימות הרוחניות ושגוב מעלת נשמתו האלהיית, שאפשר לצאת מכח ג ו ף האדם, עפ"י הכנתו האלהיית מראשית יצירתו, שאז נפח יוצרו ית' באפיו, נשמת שדי ממרומים וחלק אלוה ממעל; ואז בימי הטובה ההם, תשתלם נ ש מ ת ה א ד ם לצאת לפעלה, מכח ההכנה האלהית שבמשכן ג ו פ ה ביצירתה הנפלאה; כי אז תמלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים וכדומה למליצות כאלה המפורסמות בפסוקי הנחמה מהנביאים ע"ה ובאגדות החכמים ז"ל—.וכמה השכילו ללמוד זאת ממליצת מנחם ציון זה: כי הרוח באנוש שהוא מלפני, טבעו ואיכותו שהוא ע ט ו ף ומולבש, מעטפה ע"ג מעטפה, וצפון עמוק עמוק 2) בכחו המוכן שמבראשית, ובהמשך הזמן והדורות טבעו להתגלות מתחת עטיפותיו על יד על יד, עד שיסורו כל עטיפותיו ותתראה הכנתו לצאת אור; ואת כח כל הנשמות אני עשיתי והכינותי ביצירתי הנפלאה; ולא לעולם

---

1) ועם היות הכונה הזאת גלויה וברורה וכמעט בלתי מסותרת במליצות חידותם אלה, מה אעשה לך יהודה? והתבוננות סופריך באמרות טהורות כאלה, כענן בוקר! אם לא הצחוק היה לי, שחוק צדיק תמים, מהאיש תמים דרך הרב מהרז"ו ז"ל איינהארן מהוראדנא, אשר בפירושו לדברי הב"ר הנ"ל כתב בזה"ל „ופסוק זה מגלה שבספר התולדות ביום שנברא אדם כתוב שם כל בני אדם עד סוף כל הדורות והחכמים האמיתים חכמי תורה ה י ו י ו ד ע י ם מספר זה, וכמ"ש בגמרא על שמואל ירחינאה אנא חזיתיה לספרא דאדם הראשון וכתוב ביה שמואל ירחינאה אסיא דרבי חכם יתקרי רבי לא יתקרי וזהו מ"ש זה ספר תולדות אדם ביום ברא וכו'" עכ"ל. אשר באמת מה נחמדה ונעימה המליצה הזאת, שהשתמש בה החכם המצויין הזה, להפיג צערו של רבי „דהוה קא מצטער למיסמכיה ולא היה מסתייעא מילתא" (כנזכר שם בב"מ פ"ה, ב'), והוא בחכמתו והכרתו את תכונת נפשו והכחות שהשתלמו בו, מהכשר היצירה שבאדם הכללי, ראה והבין שאיננו מוכשר להקרא „ר ב י", אף שלו יתרון הכשר חכמה להקרא „ח כ י ם", ואשו דרבי על ידו תהא—. והמחבר הזה בהיותו הולך לתומו, כמה שגהו ומצא נועם בחלמא טבא, לחזות ציורים מופשטים כאלה כבעלי חומר מוגשמים, ונצבים למראה עיניו בחולמו שבהקיץ, עד שלא חלה ולא הרגיש לחייב במציאות גם את ה נ מ נ ע, לפי שאלתו של ר"ל „וכי ספר היה לו לאדה"ר?" והעיד בעצמו שהוא מן הכת הראשונה, שחשב הרב ז"ל בהקדמתו לפ' חלק—.אשר המנה טוב טוב חלקו מהיותו מן הכת השניה דשם; ומי יתן ונזכה ונחיה לראות בדורנו דור דעה, שירבו „ה מ ע ט י ם עד מ א ד" שבכת השלישית, ויהיו שקודים ללמוד תורת אמת, הצפונה וגנוזה במשלי החכמים וחידותיהם, בלב תמים ובנפש משכלת ע"ד אמת! ישוטטו רבים ותרבה הדעת, לרומם את בית סופרינו ומלמדינו להועיל, ולהקים את חרבות האמרות הטהורות שבאגדות חכמינו ז"ל, אשר הם באמת כסף צרוף בעליל וזהב מזוקק שבעתים! —

2) בדוגמא כזאת לא אחדל אגב אורחי, לרמוז בקצרה מאד, על הצפון במאמר אגדי סוטה מ"ח, ב': ח"ר

לעולם אריך ולא לגלה אקלוף, להסתיר כח הכנתי בגוף האדם יציר כפי, אבל יגיע זמן שתגלה הכנתי אור, והוא הזמן המסופר שבן דוד בא, והאדם יגיע אל קצה שלמותו העליונה.—שים עינך בשלשה המקומות שהובא המאמר הזה: פה עכו"ם ה', א'. יבמות ס"ב, א'. נדה י"ג, ב'. והתבונן בעיון ישר על המשך הענינים דמיירי בהו, אז תבין יושר קשורו אליהם עפ"י הכונה הזאת, במלים שאוזן תבחן לדעת ישרם, והחיך מבין לטעום טעם לשבח.

ממוצא הדברים והאמת האלה, נשכיל על צורת מאמרם ז"ל הנזכר אתנו למעלה סי' מ"ט:

מזמור שיר ליום השבת, ר' ישמעאל אומר המזמור הזה אדם הראשון אמרו ונשכח בכל הדורות עד שבא משה וחדשו. ע"כ

כי הצפיה השכלית וכח השגת הרוח באנוש, להשכיל במנהגי התבל ומשטרי חוקות נתיבותיה, עפ"י השגחה מסתתרת מיושב סתר עליון, אשר פעלו חי בקרב שנים; אשר אמנם זאת היא כל עצמה של תכנית המליצות שבמזמור שיר ליום השבת בפרק המסומן צ"ב ושאחריו המסומן צ"ג; ומחקר תכניתם זאת הונח ליסוד מוסד ולקוטב, שעליו יסבו כל אפני המליצות שבפרקים הנמשכים, אשר גם עליהם מתרחב השם „מזמור שיר ליום השבת" הזה, ככל המבואר אתנו במסלת אחד עשר ככבים ברחבה; הנה הכשר השגה השכלית הזאת, הוא כח שכלי מיוחד יצוק ביצירתו של האדם, מאת חלקו מיד יוצר נשמתו בחכמה, אשר נפח באפיו הכשר על השכלתו הזאת; וכמאמר אליהוא ע"ז אמרתי ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה, אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם. לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט (איוב ל"ב, ז'. ח'. ט)—אשר ע"כ לפי דרכי המליצה בדברי חכמים וחידותם כפי המבואר בהערתנו הזאת, כמה מיושר אמרם ז"ל „מזמור שיר ליום השבת אדם הראשון אמרו", כלומר כבר נטע היוצר ב"ה ביצירתו בכח יציר כפיו זה, את הכשר החכמה והתבונה והדעת, להשכיל על משפטי ההשגחה המסתתרת ומנהגי פעלו

ת"ר שמיר זה ברייתו כשעורה ומששת ימי בראשית נברא ואין כל דבר קשה יכול לעמוד בפניו, במה משמרין אותו? כורכין אותו בספוגין של צמר ומניחין אותו באיטני של אבר מלאה סובי שעורין.

בהשם „שמיר" שנמנה באבות פ' ה', בין העשרה דברים שנבראו ע"ש ביהשמ"ש, יכנו בעלי האגדה ז"ל, את ענין הכשר כח ההמצאה המלאכותית (דיא קונסט ערפינדונגספֶאהיגקייט), הצפון בכח שכלו של האדם מראשית יצירתו, אשר בילדות הדורות, בראשית תולדות בני האדם, היו רק על מוצא פי הטבע וכחות היצירה הנגלים שבתבל; והכשר כח ההמצאה המלאכותית, לא התראה לפעלו, אך מעט מזעיר „כשעורה", והיה צפון ומוצנע בהכשר כח הכנתו של האדם, מעטפה ע"ג מעטפה; אבל בהמשך הדורות, כשהתרבה הישוב, מצא האדם הכרח להוציא כשרונות כחו זה מעט מעט, ולהסיר עטיפותיו על יד—ועוד היום לא בא בשלמות כח ההמצאה המלאכותית לאמת בצעה, ולא תחדל מהוסיף שלמות עד דור אחרון—כי „אין כל דבר קשה", ההולך בפני המועיל בצרכי הישוב „יכול לעמוד בו", אבל הכל יתוקן בכח ההמצאה הזאת, המתחדש בטובו בכל יום תמיד, הקנינים והועליות לצרכי האדם המדיני, ולא ילאה בחדושיו עד אין קץ—.ועפ"י רמז הערתי הקצרה הזאת, יהיה להמעיין בשום שכל, מקור נפתח להשכיל בספור האגדיי השמיר עם האשמדאי בגיטין ס"ח, א'. מה שאין פה המקום גורם, להתרחב בהקדמות הדרושות להבנת הענין כולו שם.

פעלו החי בקרב שנים, והרי זה כאלו אמר והשכיל הוא את כל המזמור הזה בכל תכניתו, בהכשר כח השגחתו הנטוע בו מבראשית.—אבל „נשכח בכל הדורות" שאחריו, שעזבו את ההתבוננות והשקפה השכלית הזאת, כי בדור השלישי ממנו קלקלו, והוחל לקרוא בשם ה' ולעבוד עבודות לאלהים אחרים; „עד שבא משה" איש האלהים ושלוחו „וחדשו", בתורתו שקבל מהר סיני, וקרני ההשכלה הזאת מידו של המנהיג העליון ית' לו, לפרסם את ההשכלה האלהית הזאת, בעם חכם ונבון הנושע בה' תשועת עולמים; אשר הגוי כולו, נהיה בהמשך הדורות, למנורת המאור לכל לאומי תבל, לגלות צדקתו ויושר משפטי הנהגתו המסתתרת, לעיני הגוים כולם כיום הזה—.

ומעתה נכנס בס"ד להציץ מעט גם במסתרי צפונותיהם ז"ל בשוח"ט סי' צ':

„תשב אנוש עד דכא כנגד ראובן יחי ראובן"

אשר לפי המבואר בסוף הערתנו השביעית, הברכה הזאת המיוחסת לבכור ישראל זה, כוללת לכל הגוי כולו ולעם קדוש הזה, שיחיה בקיומו ולא ימות ולא יכלה אף במצבו היותר שפל, ע"ש; וזאת היא אמנם התכנית של המזמור צ' מראשו עד סופו, ככל המבואר במקומו: ה' מעון... תשב אנוש עד דכא... והנחם על עבדך שבענו בבקר חסדך... ויהי נועם... ומעשה ידינו כוננהו. וכולל ענין התשובה, אחר קבלת מוסר שדי, שזה רגיל במדרשי אגדותיהם ז"ל, להתיחס לראובן (ב"ר פ' פ"ב. פ"ד)—.שוב קרא את כל באורנו בסי' הזה, ותמצא הרבה התיחסות לענין הזה.

„יושב בסתר עליון כנגד שבטו של לוי שהיה יושב בצל העזרות".

כאשר לפי באורנו במזמור צ"א הזה, הוא מתיחס על עזרא הכהן הראש ועמו הלוים (עזרא ג', ט"ו—י"ט), והכסף וכלי הקודש בידם, להביאם אל העיר והמקדש; ובסתר עליון נשמרו ונגאלו מכף אויב ואורב בדרך, ככל תכנית המזמור הזה המבואר מאתנו אף בקצרה, אבל במה שיש בו די למבין.

„מזמור שיר ליום השבת כנגד שבטו של יהודה שנאמר הפעם אודה את ה'"

רמזו פה בקצרה אך על ראש המזמור: טוב להודות לה', אבל צפונות כוונתם ז"ל מבוארת ברחבה בפדר"א, קרא את כל הפרק הי"ט שם, מראשו ועד סופו בפנים הספר, כי הדברים ארוכים מהעתיקם פה, ואחרי שתסיר מהם את מעטפת דברי האגדה, תמצא את הגרעין הצפון תחתיה: מארבע מלכיות וממשלת דוד בן ישי לעתיד לבא (שהוא משבטו של יהודה), כליון הרשעים וקיום הצדיקים לימות המשיח, לפרוח בבית מקדש ה' הכל כפי המבואר אתנו.

ואחרי השלשה אלה, נשנה גם אנחנו בפינו, את מאמרו של ריב"ל כאן „ע"כ שמעתי מכאן ואילך אתה מחשב לעצמך". כי יחס מז' צ"ג לבנימין, תוכל לחשב לעצמך, שיתכן היותו נשען על הנאמר עליו בברכת משה „חופף עליו כל היום", שזה רומז על ההשגחה המסתתרת והינה יוצאה ממנהגו של עולם יום יום, כתכניתו של המז' הזה לפי באורנו; וכן יחס מז' צ"ד לאליהו, המקנא לאלהיו ומעורר קנאתו על אויבי ה'; ומז' צ"ה ליששכר, היודעים בינה לעתים, עפ"י מה שהמזמור הזה מעורר מוסרו מקורות העתים שלפניו בדור המדבר; כמבואר במקומו אתנו—.ואין אחריותנו לפרוש

לפרוש שמלת השחור בלפוגות כאלה ברחבה, אבל די לנו במה שהללנו בם אף מעט, כמלוא נקב מחט סדקית—.

הערה טו

לסימן נ"ן צד 79

ציור נחמד המעורר הרגש, מחוקי מדינה לא טובים, המראים פנים כחשים, עפ"י חוקת משפט מדומה וכוזב, הראו לנו חז"ל, מאנשי סדום היוצרים עמל עלי חוק, באגדתם חלק ק"ט, ב':

ארבעה דייני הוו בסדום שקראי ושקרוראי זייפי ומצלי דינא. דמחי ליה לאיתתא דחברי' ומפלת ליה אמרי ליה יהבה ניהליה דניעברה נהליך, דפסיק ליה לאודנא דחמרא דחבריה אמרו ליה הבה נהלי' עד דקדחא, דפדע ליה לחבריה אמרי ליה הב ליה אגרא דשקל לך דמא, דעבר במברא יהיב ארבעה זוזי דעבר במיא יהיב תמני זוזי. זימנא חדא אתא ההוא כובס איקלע להתם אמרו ליה הב ד' זוזי אמר להו אנא במיא עברי, אמרו ליה א"כ הב תמני' דעברת במיא, לא יהיב פדעוהי אתא לקמי' דדיינא א"ל הב ליה אגרא דשקיל לך דמא ותמניא זוזי דעברת במיא.

המהרש"א ז"ל בח"א כתב: לא ידענא מאי שקרוראי? והגיה „שקר ודאי" ובדוחק גדול נראה לעין, ובאמת בהערות מקור הדברים, אשר בעת אין אלו וכיוצא בם, לא דברי נביאות אף לא דברי קבלה, ולכאורה גם לא דברי תועלת לקרוא בשמותם עלי אדמות לזכר עולם? תתברר לנו הגירסא הישרה ויתפרשו לנו השמות הארבעה, (ולתועלת מוסרי כמו שיבואר,) אשר אלה המה: שקראי; שערוראי (בעין ת' הקו"ף); גייפא (בגימ"ל ת' הזיי"ן); ומצלי דינא; ויש לארבעתם מקור נאמן וצלול במליצת ירמיה כ"ג, י"ד: ובנביאי ירושלם ראיתי: (א) „שערורה", (ב) „נאוף", (ג) „והלוך בשקר", (ד) „וחזקו ידי מרעים לבלתי שבו איש מרעתו"; היו לי כלם כסדום ויושביה כעמרה—.הרי זה בא ללמד ונמצא למד: שבסדום היו הראשים הארבעה אלה, שהוא חושב להשוות את ראשי ירושלים אליה. ובאו בלשון הש"ס שלא כסדרם בפסוק, רק ג' א' ב' ד'; כי מי יקפיד על הסדר בכאלה—.ועפ"ז מביא הש"ס ארבעה משלים, כל משל מכוון לאחד מן הדיינים, וג"כ בלי שמירת הסדר, כי אין בזה קפידא; משל הא' „דמחי ליה לאיתתא דחברי' ומפלת ליה אמרי ליה יהבה נהלי' דנעברה נהליך", מכוון להדיין „גייפא", הנואף הרודף זימה להרבות נאוף באשת איש; ואחרי שיונח, לפי מנהג הדיין, כי ענין הנאוף לא יחשב לתועבה, הנה לכאורה המשפט הזה מראה פנים כחשים כמשפט צודק, שיושב לו נזקו בהפלת הולד, עפ"י השבתו לו מהמזיק ולד אחר תחתיו—; המשל הב' „דפסיק ליה לאודנא דחמרא דחברי' א"ל הבה נהלי' עד דקדחא", מכוון להדיין „שקראי", איש שקר, מורה שקר הזה יערים לעוות משפטו של העשוק, לקחת את חמורו ממנו ולתתו ביד עושקו לעבוד בו לעולם, עפ"י למוד לשונו דבר שקר, ולאמר „עד שיצמח אזנו שנחתכה", ויודע שזאת לא תקום ולא תהיה, כי זהו מום שאינו חוזר לעולם, ובהערמת שקר הזאת, יהיה חמור העשוק גזול ממנו מכל וכל עד עולם; ובפנים כחשים נראה כמשפט צודק, שהרי המזיק

המזיק מחוייב להשיב לו כל נזקו ולהשלים החסרון בענין כמו שהיה—; המשל הג' "דפדע ליה לחברי' א"ל הב ליה אגרא דשקל לך דמא", מכוון להדיין "מ ל ל י ד י כ א", מטה הדין לחזק יד מרעים, כמקורו מל' הכתוב "וחזקו ידי מרעים", שהמכה בידו את רעהו מכת פצע, יקבל שכרו על מעשה ידיו ברצח, ותחזקנה ידיו לשוב לעשות כזאת עוד יום ויום, כהיום לה"כ "לבלתי שבו איש מרעתו"; ובפנים כחשים מראים משפט וצדק, כי אלה מעשים בכל יום שנותנים שכר על נטילת הדם בשקוה, ומאי חזית לחלק בין דם לדם? — והמשל הד' "דעבר במברא יהיב ארבעה זוזי דעבר במיא יהיב תמניא זוזי", מכוון להדיין "שערוריה", מהומות שערוריות ותהפוכות משפט, שגזל המוכסין שבהם הוא גדול כ"כ, עד שמי שישתמט מבלי להתחייב במכס שלהם, ישלם כפלים; ובפנים כחשים, שזה נעשה לחוקת משפט, לשמור הכנסת המכס לתקון המדינה—.ומשלים לצייר את השערורות היוצאות מחוק' משפט כזה, בעובדא המשליית דמייתי ע"ז מהשוא כובס, הרגיל לפי מלאכתו לשרות רגליו במים תדיר, שהשתמט ממכס הגשר ועבר בנהר ברגל, ופסקו לו מכס כפול, והוא בידעו לדקו שאינו חייב כלום, היה מסרב לקיים הפסק, עד שהכוהו מכת דם, ועפי"ז התחייב בדינם, לשלם עוד אגרא דשקיל דמא; וכי יש לך שערוריה ומהומה בתהפוכות משפט גדולה מזו?— והכל בדרך לחות ומשל, לצייר חוקי מדינה לא טובים ומשפטים בל יחיו בם, המראים פנים כחשים, עפ"י חוקת משפט מדומה וכוזב, (כי הרבה הרבה יש לדקדק בהחוקים היסודיים, ולהיות צופה ומביט עד הסוף, שלא יסתבכו הסעיפים מהשרש, בדרך מפותל ומסובך כמשוכת חדק, כנודע בלמודי יסודות חוקות המשפט—) מיוצרי עמל עלי חוק, הראויים להתיחס למנהגי סדום, ההפוכה כמו רגע, ונהייתה למשל בפי מליצת כתבי הקודש; וחכמי חידות כחכז"ל, במבע פקודתם להטיף לקח מוסרי, כמדינים תורנים, השכילו לתת ציורים מתעיבים ומשקצים כאלה; כי רק עפ"י הציור המתועב מהסעיפים והתולדות, יתעורר הרגש בשעור חזק ונמרץ, לתעב את השרשים והיסודות שמהם יצאו—. והצליחו למצוא מקור נפתח לציוריהם, בדרשי היסודות שיחסה לראשי מאשריהם המתעים, המליצה שבפי הנביא ירמיהו—.כאשר כן הרגילו לדרוש כל ענין גזל משפט, שוד וחמס, הנזכרים במליצות ספרי הקודש אף בסתם, על סדום; כמשפטם המחוכם והצודק: לתלות הקלקלה במקולקל (ב"ב ק"ט, ב'); כי למה לנו להרבות במקולקלים? והכל בדרך לחות והשערה ישרה בפירוש הכתובים, אף שלא בקבלה ממעשה שהיה כך היה—.וזכור לשמר אלה ולהתבונן, מדי עברך לשוח בגן האגדות לרוח הבקורת הזכה! — וא"א לי להאריך כאן בהשוות החמשה שבב"ר פ' כ', עם הארבעה אלה פה.

הערה ט"ז

צד 101.

לעשות סמוכות לדברי פתיחתי בעמק ברכה, הנני להעתיק פה את הרשום בנמוקי על גליון המדרש, שיה"ש רבה פסוק א', וזה לשון המדרש:

ד"א שיר השירים, ר' איבו ור' יהודה, ר' איבו אמר שיר חד השירים תרין הא תלתא ור' יהודה בר' סימון אמר שיר השירים כולה חד, ואילין תרתין

תרתין אחרניאתא מה את עביד לון ? שיר המעלות לשלמה וחד מזמור שיר חנוכת הבית לדוד , סברין מימר דוד אמרן ואת תולה בדוד , שנאמר כמגדל דוד צוארך , אלא מה שיר השירים שלמה אמרה ותלה אותה בדוד · כשתמצא אומר כו׳ .

עי׳ מ״כ שהוא נבוך בהבנת סוף המאמר , למלוא ראיה מפ׳ כמגדל דוד לוארך . למאמר : ואת תולה בדוד , עד שדבריו ז״ל הם יותר משוללי הבנה מדברי המדרש ; וביותר יפלא סוף המאמר „אלא מה שיר השירים שלמה אמרה ותלה אותה בדוד" שאין לזה כל קשור וחבור אל שלפניו ולא כל מובן בפני עלמו ; כי במה מלינו שתלה שלמה חבור ספר שיה״ש על שם דוד ? זה ענין שלא עלה על לב מעולם —. ובל״ס כי שגיאת ההבנה בדברים האחרונים האלה , היתה סיבה לבעל הילקוט ז״ל , שהשמיטם לגמרי , והעתיק בקלרה : ואילין תרתין אוחרניתא שיר המעלות לשלמה מזמור שיר חנוכת הבית לדוד שלמה אמרו ותלאו בדוד , כשתמלא לומר כו׳ .

אולם באמת הראיה מן שנאמר כמגדל דוד לוארך , הוא מסוף הפסוק „בנוי לתלפיות" , שנדרש להלן במקומו „בנוי לתלפיות , מהו לתלפיות ? ספר שאמרו לו פיות הרבה , עשרה בני אדם אמרו ס׳ תהלים אדה״ר , אברהם , משה , דוד , ושלמה , על אלין חמשה לא אתפלגון" , כו׳ כו׳ ומסיים „אעפ״י שעשרה ב״א אמרו ס׳ תהלים , מכולהון לא נאמר על שמותם אלא על ידי דוד מלך ישראל"—כידוע לכל העוסקים על דלתות בתי המדרשות לחכז״ל , שזה דרכם לקלר ולאחוז את ראש הכתוב , עם שעיקר כונתם על סופו — ומלות „מה שיר השירים" היו כתובים כר״ת „מ׳ ש״ח," (בחי״ת , וטעו המעתיקים על חי״ת בה״א,) ובמלואותם צ״ל „אלא מ׳זמור ש׳יר ח׳נוכת שלמה אמרו ותלה אותו בדוד" — ומעתה אין כל גמגום לשון במדרש , והכונה ברורה שאחרי שהביא הראיה מפ׳ כמגדל דוד לוארך בנוי לתלפיות , שם למה הוא מעשרה ב״א שאמרו ס׳ תהלים , מסיים : שמזמור שיר חנוכת שלמה אמרו , בחנוכת הבית אחרי הבנותו , ותלה אותו בדוד , ליחסו ע״ש דוד , כלשון המדרש דלהלן שם : מכולהון לא נאמר על שמותם אלא על ידי דוד מלך ישראל—. ועי׳ מ״ש ביוסר כונת דבריהם אלה למעלה סי׳ נ׳ .

והנה עוד דעה אחרת מלאנו להם ז״ל ביחוס „לדוד", הרשום במזמור שיר חנוכת הזה , והוא במדרש נשא פ׳ י״ב וז״ל :

רצונך לידע שלמה בנה ביהמ״ק שנאמר ויבן שלמה את הבית ויכלהו ובשביל שנתן דוד נפשו על ביהמ״ק שנבנה [צ״ל : שיבנה] שנאמר זכור ה׳ לדוד את כל עונותו וגו׳ אם אבא באהל ביתי וגו׳ אם אתן שנת לעיני וגו׳ עד אמצא מקום לה׳ וגו׳ ולא קיפח הקב״ה שכרו אלא הכתיבו על שמו , מזמור שיר חנוכת הבית לדוד , לשלמה אין כתיב אלא לדוד , הוי נוצר תאנה יאכל פריה . ע״כ .

כונתם ז״ל ג״כ שימאנו לקבל הדברים כמשמעם , שדוד חיבר את המזמור על חנוכת הבית , שנבנה בדור של אחריו משלמה בנו ? והשכילו לפרש שהיחס „לדוד" אינו מוסב על השיר , שהשיר הוא של דוד ומחובר ממנו , אבל רק על הבית „הבית לדוד" , חנוכת הבית של דוד , זה בית המקדש שנקרא ע״ש בשביל

בשביל שנתן נפשו עליו שיבנה ; ובסבב את היתה „ל ד ו ד" על הבית , טוב אין יחס על המחבר השיר וממילא מסתברי ש ש ל מ ה אמרו אחרי הבנותו בחנוכתו , יען שהוא מן העשרה ב"א שאמרו ס' תהלים , שכולהון לא נאמר על שמותם בפירוש וכנזכר —. ועי' מדרש רים פ' בלק „נתן לדוד עושר ולקח הבית לשמו", עי"ש במ"כ ועי' בהגהות הרד"ל ז"ל שם , שהביא ממרחק לחמו מפסיקתא , במקום שהיה לו לקרב עדותו ברבה פ' נשא הנ"ל .

ממולא הדברים , לישרי לב שמחה , למלוא אור זרוע לצדיקים רבותינו ז"ל , לרדוף אחרי הסברה הישרה , מבלי מלוא חפץ ליחס מזמור בס' התהילות , המיוסד על פרטי איזה ענין מאוחר , לתולאות רוחו של מבורר קדוש ומתנבא , שהי בזמן שקדם לצאת הענין ההוא לפעלו עלי אדמות —. וזאת מליאה יקרה וחמודה , בעיני כל משכיל דורש האמת לאמיתה , החרד על כבוד חכמת חכמינו ז"ל באמת ובתמים ; כי בזאת נמצינו למדים מודעא רבה , אשר המאמרים הנמצאים באגדות ומדרשות , בסיפוק מן הסברה הישרה הזאת , נאמרו מאומריהם לאיזה כונה לפונה ומטרה כמוסה על צורה אחת , עם שאמנהו לא נשיגוה —. כי הננו רואים פה , שבעלי המדרש יבקשו תחבולות , לברוח מליחס את חבור המזמור על חנוכת הבית , לאדונינו המלך דוד , (אף שלפי משמעותן של דברים ככתבן , נקרא שמו עליו מפורש בכתוב,) שקדם רק ב ד ו ר א ח ד , לפני הבנותו ע"י שלמה בנו , ואשר כבודו בעלמו השכיל מיד ה' כל מלאכת תבניתו , והכין כל הסגולות לצרכו באוצר בית ה' בעודנו חי , והובטח על בנינו ביד בנו זה מפי ה' — וכמה יש ללמוד מזה ק"ו , מליחס למנעים זמירות ישראל זה , חבור שירים מיוסדים על פרטי ענינים מאוחרים , בדורות הרבה אחריו ! כענין מזמור : על נהרות בבל , או התפלה : וקבצנו והצילנו מן הגוים , שדברנו עליה אודותה למעלה בסי' ס"ב , עי"ש וכיוצא באלה —. וממילא רואה לנו שמעתא בפירושנו : ל מ נ צ ח ל ד ו ד , הרשום ע"ג המזמור ס"ח , שהוא ממש כפירושם של חכמינו בעלי המדרש ז"ל בפ' נשא הנזכר .

הערה יז

לפתיחת עמק ברכה צד 101.

אופן הדבור „הלא אתה אלהינו הורשת את יושבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל ותתנה לזרע אברהם אהבך לעולם · וישבו בה" וגו' (דה"ב כ' , ז' · ח') , מורה כי המלך יהושפט בא בדבריו אלה , להראות זכות ה ק נ י ן אשר נעשה בני ישראל בארץ אחוזתם ; וכן אופן דבורו להלן (שם שם , י"א) „והנה הם גומלים עלינו לבוא לגרשנו מ י ר ו ש ת ך אשר הורשתנו" , מורה אשר המלכים שחברו לבוא עליו , היו מ ע ר ר י ם על זכות קנין אחוזת בני ישראל בארץ הזאת וכי המה אשר להם הזכות לאחוז בה —· ההתבוננות הזאת תשכילנו לדעת , כי מריבת עולם היתה להגוים שכני ארץ ישראל על אחוזת ארץ כנען , אשר העם היוצא ממצרים השמידו את הגוים שנאחזו בה מימות עולם , וישבו תחתם בארץ הזאת ; והיו הגוים הנשארים שביבותיהם , מבקשים תמיד זכות קנין על אחוזת הארץ , עפ"י חוקת משפט בחזקת ישוב , ב י ר ו ש ה מאבות עולם , מ י מ י נח אחר המבול , ר א ש י ת י ש ו ב י הארצ ו ת , כדוגמת הספור באגדתם ז"ל בחלק (צ"א , א') בטענותיהם לפני אלכסנדרוס המקדוני — .

וביותר

וביותר מצינו בכה"ק, בעמון ומואב בפרט, ובני שעיר בכלל, היו המערערים התדירים על זכות האחוזה הזאת; את עמון, הננו רואים בא במריבת משפט גלויה ע"ז כבר בימי יפתח (שופטים י"א); וכן הננו שומעים את „חרפת מואב וגדופי בני עמון אשר חרפו את עמי ויגדילו (פיהם) על גבולם", בנבואת צפניה (ב', ח'); וכן אמרו „האח!" מחאו ביד ורקעו ברגל ושמחו בכל שאט בנפש אל אדמת ישראל כי נשמה, בנבואת יחזקאל (כ"ה); וגם מואב ושעיר אמרו (שם) „הנה ככל הגוים בית יהודה"; ושעיר שמחו „לנחלת בית ישראל על אשר שממה", (שם ל"ה, ט"ו); ואמרו „האח! ובמות עולם למורשה היתה לנו!" (שם ל"ו, ב'); ואמרו „את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה" (שם ל"ה, י' וכל הפרשה); „ועל אדום כלא אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב בשאט נפש" וגו' (שם ל"ו, ה') „יען כלימת הגוים נשאתם" (שם שם, ו') יען אומרים לכם אוכלת אדם את ומשכלת גוייך היית· לכן וגו' ולא אשמיע אליך כלימת הגוים וחרפת עמים לא תשאי עוד" וגו' (שם שם, י"ג—ט"ו)—· אשר הרעיון הצפון, המחיה את רוח המליצות, בכל הפרשה כולה, הוא החשד הכללי הפרוש על חזקת הישוב לעם בני ישראל בארץ כנען, עפ"י השמדת הגוים, יושבי הארץ מלפנים ממי נח, בחרב, ויכחידום וישבו תחתם בארץ, בזאת נראה כמעשה רצח וגזל במשפט חזקת ישוב, וזה בדרך כלל על כל אחוזת הארץ; ובפרט על החלק שירשו בחרבם מארצות בני עמון ומואב, שע"ז בא הערה מפורשת! כי לא אתן לכם מארצם ירושה כי לבני לוט נתתיה ירושה (דברים ב', ט' י"ט); והמה באהבתם לנפשם, לא הוכרה בעיניהם עברתה לישראל ע"י סיחון ועוג; ובדרך כלל היו בני שעיר ואדום מערערים על כל חזקת האחוזה, עפ"י ההבטחה האלקית בירושת הארץ לאברהם; אחרי שגם הם מתיחסים בתולדתם לזרע אברהם—· ע"כ כאשר ראו נפילת עם בני ישראל ושממותם מן האדמה אשר ירשום, שמחו לראות נקם והרפו וגדפו לאמר: ככל הגוים, יורשי ארצות לא להם, בית יהודה! (עי' חבקוק ב', ו'. ט'. י"ב. ובהערתנו השניה ד"ה: ולע"ע), ולכן היתה גם אחריתם להכרית, כמשפט המחזיק בקנין שאינו שלו — · אבל באמת כל גדופיהם אלה הם רק מרוע לב; כי המציב גבולות עמים, שפט במשפט צדקו, להכחיד את הגוים יושבי הארץ מלפנים, מפני השחתת מדותיהם ותועבותיהם, אשר קאה אותם הארץ כאשר בלה עון האמורי, ונתן את הארץ לאחוזת עולם, לזרע ישראל בחיריו ועם קדושו, כמפורשים בתוה"ק; וגם את החלק מארצות בני עמון ומואב, שנפל ביד סיחון ועוג, הכשיר אותו לנחלה במשפט לבני ישראל עם קרובו (במדבר כ"א, כ"ו); ואם הוא ית' יצדיק, ומי ירשיע? וכמו שהסגיר יחזקאל את ההערה הזאת באמצע „ויהוה שם היה!" (שם ל"ה, י') · קרא את כל הדברים בפרשות הנזכרות ויחודש לך רוח חיים במליצותיהם · ועי' גם בב"ר פ' ס"ז דרשת רבנן על פ' יקרבו ימי אבל אבי „אם הורגו אני" כו' עד „חוקר לב" — ·

ובוא וראה כי לנחץ את היושר בזכות הקנין והירושה מארץ מואב לבני ישראל בחר הש"י למקום קבר לעבדו נאמן ביתו, משה איש האלהים בחלק ירושתם מארץ מואב — אשר אמנם על אחוזת המקום מד' אמות של קבורה למנוחת עולם, יקפיד כל אדם שעצמותיו ינוחו בקנין שלו בעשרה נקיים, אשר לא לבד מכל חשש גזל, אבל גם מקנין הבא בדרך מתנה יזהר בזה; כמו שראינו את א"א ע"ה הקפיד לקנות מקום קבר בכסף מלא, וימאן אף לקבלו במתנה, גם אחרי ההפצרות הרבות שפצרו

שאלו בו בני חת לקבל המתנה הזאת מידם, וגם שלבבו ידע כי סוף סוף תהיה כל הארץ שלו, עפ"י הבטחת הש"י אליו, ובכ"ז התאמץ בכל עוז לקנות מקום קבר הזה בידיו בכסף מלא; ולא קצרה תוה"ק מדבר בזה פרשה שלמה — ואלו היה ח"ו שום חשש של אסור קנין שאינו שלו, באחוזת החלק מארץ מואב, לא היה הש"י בוחר מקום קבר לעבדו בחירו, מבחר כל יצוריו זה, בארץ הזאת—. אשר ע"כ ראה גם ראה כי בכל מקום שיזכיר הכתוב מקום קבורתו של משה, מזכיר בצדו „בארץ מואב"; תחילה בצווי „עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב וגו' ומות בהר אשר אתה עולה שמה"; ואח"כ בהספור „וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' ויקבור אותו בגיא בארץ מואב" · שכ"ז הוא לנאמן טהרת הזכות ומשפט קנין האחוזה, בחלק הנחלה הזאת לבני ישראל — · ומעתה נשכיל כי זאת אשר דבר משה איש האלהים בברכתו לגד „ברוך מרחיב גד!" עפ"י אשר התרחב גבול ישראל באחוזת נחלתו בעבר הירדן מזרחה; „כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקד", שטרף גם הזרוע אף עם שמחץ את הקדקד, כלומר שלא חדל לכבוש גם נוף פאה לצדית, נוספת על עיקר אדמת הארץ „וירא ראשית לו", שבחר את ראשית הכבוש לו לעצמו ולחלק אחוזתו; וביותר, יען „כי שם חלקת מחוקק ספון", כי שם בחלק נחלתו ספונה וצפונה (שלא ידע איש—) חלקת קבורתו של המחוקק — אשר בודאי בחר לעצמותיו מקום קבר נקנה ביושר וטהרה ומשפט צדק — · „ויתא" 1) ויציין „ראשי (גבולות) עם", כלומר שהוא בנחלתו זאת, הרחיב לציין ראשי ותחילות גבולות העם, שיתחיל גבולו בחלק נוסף מעבר הירדן מזה; ובזאת „צדקת ה' · 2) עשה ומשפטיו עם ישראל", כלומר הוא בהתאחזו בחלק הירושה בארץ הזאת, פעל ועשה, הוציא לאור, את הצדקה והמשפט שנתן ה' לעמו ישראל בזכות קנין נחלתם ואחוזתם, עפ"י הציבו גבולות עמים והנחילו את הארץ המובטחה מאתו לבני ישראל עם קרובו, מידו להם במשפט ובצדקה— · והתבונן עוד בנבואת ירמיה (מ"ט) „לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו? מדוע ירש מלכם את גד?!" וגו' — ·

והנה בחפצי להועילך הקורא החביב! ולהשכילך בינה במה שמזדמן, נזכרתי מענין לענין להעתיק לך פה, את הדרוש בנמוקי על גליון המדרש, במדבר רבה פ' י"ט, שנעתק שם מתנחומא עם מקצת טעיות בשיגרא דלישנא, וע"כ אעתיקנו כמו שהוא בטהרתו בתנחומא:

„ומה הם הנסים של נחלי ארנון, אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חברו בהר אחר, והוא רחוק ממנו שבעה מלים, והדרך יורד לתוך הנחל ועולה ודרכן של ישראל לעבור בתוך ההרים, נתכנסו כל האומות לשם אוכלסין שאין להם סוף ישבו מקצתן בתוך הנחל וההר מלמעלן עשוי מערות מערות וכנגד המערות הר שכנגדו עשוי סלעים כמין שדים שנאמר

ואשד

---

1) מל' תתאו (במדבר ל"ד, ז'. ח') ששרשו: תאה, ובא הנקוד ע"ד נחי פ"י כדוגמתו בש' פנה וַתֵּפֶן, וַיִּפֶן.

2) המליצה צדקת ה', באה על ההוראה הזאת: שופטי' ה', י"א. ש"א י"ב, ז'. מיכה ו', ה'. והתבונן על השמוש בש' צדק וצדקה והתאר צדיק בנבואות הנחמה שבס' ישעי' על ענין ישועה ונצחון וזכות הקנין והאחוזה בדבר שיתגרו מתנגדים ולוחמים על משפט זכותו ·

ואשד הנחלים נכנסו האוכלוסין לתוך המערות ואמרו כשירדו ישראל לתוך הנחל אלו עומדין לפניהם בתוך הנחל ואנו למעלה מן המערות ונהרוג את כולם כיון שהגיעו ישראל לאותו מקום לא הצריכן הקב"ה לירד למטה לנחל אלא רמז להרים ונכנסו שדים של הר זה לתוך מערות של הר זה ומתו כולן והקיפו ההרים ראשיהם זה לזה ונעשה דרך כבושה, ולא נודע איזה הר נסמך לחבירו, ואותו נחל מפסיק בין תחומי ארץ ישראל לארץ מואב שנאמר כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי · הר שבארץ מואב לא נזדעזע שבו המערות והר שבארץ ישראל נזדעזע שבו הסלעים כמין שדים ונסמך להר שכנגדו, ומפני מה נזדעזע אותו ההר שבארץ ישראל, מלה"ד לשפחה שראתה בן אדוניה בא אצלה קפצה היא וקדמה כנגדו וקבלתו, כך נכנסו הסלעים לתוך המערות ורצצו כל אותם גבורים, והבאר ירדה לתוך הנחל ונתגברה שם ואבדה כל האוכלסין כשם שאבד אותם הים, לכך הקיש הכתוב את והב בסופה לנחלי ארנון, ועברו ישראל על אותן ההרים ולא ידעו כל הנסים האלו אמר הקב"ה הריני מודיע לבני כמה אוכלסין אבדתי מפניהם, וירדה הבאר לאותן המערות והוציאה גולגוליות וזרועות ורגלים שאין להם חקר וישראל חזרו לבקש את הבאר וראו אותה מאירה כלבנה בתוך הנחל שהיתה מוציאה אברים אברים, ומנין שהבאר הודיעה להם שנאמר ואשד הנחלים וגו' ומשם בארה וכי משם היתה והלא מתחילת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים והיו ישראל עומדים על הנחלים ואומרים עלי באר ענו לה" ע"כ.

ורשמתי בנמוקי: כל איש תבונה ישכיל ע"ד אמת, שאין לקבל סיפור נפלאות גדולות כאלה, כספור מעשה שהיה כך היה באמת ובפועל; ולא מקוצר אמונה חלילה בכח מעשיו של יוצר בראשית ב"ה, העושה נפלאות גדולות בשביל עם סגולתו, אשר ממנו לא יפלא כל דבר; אבל עפ"י משפט התבונה הישרה, לא יקובל אל הדעת שיחרישו הכתובים ויעלימו נפלאות מצויינות כאלה, (אשר אמנם גדולות הנה מקריעת י"ס, שתהילתה מלאה בכל פינות ספרי קדשינו—) ויכחידו כל זכר למו אף ברמז קל; כי מי מקדושים יפנה לבבו להאמין מציאות הספור הזה, ברמיזת שני המלות "ואשד הנחלים"? ואף גם בדברי האגדה, כמו בפרק הרואה (נ"ד) ומשם בתרגום ירושלמי, בספור משונה ורפה הרבה מאד מאשר הנהו פה במדרש מאוחר וזאת היא עדות נאמנה כי הם רק דברי משל, בעלי צורה מדברי חכמים וחידותם, כמפורסם למוגה יליב ונכון וקיים וישר ונאמן לבעלי העיון האמיתי, וכמו שערת הרשב"א ז"ל בספור העובדא הסמוכה לה, שם בפרק הרואה, מהאבן שזרק עוג כו' · ועתה שמע פשר דבר!.

העובדא המסופרת בספור החידותיי הזה, הוא ענין "עמון ומואב טהרו בסיחון" (חולין ס', ב'), שבאמת לא היו ישראל רשאים לכבוש מארצות עמון ומואב, לולי נכבשה ארצם לפני סיחון, (במדבר כ"א, כ"ו); וארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי, (שם שם, י"ג); והיה גבול ארנון נחוץ ומועיל מאד, למנעול ובריח מבצר, לבטחון ארצות כנען ומלכי האמורי שישבו בה מלפנים וכן לשבטי ישראל, העתידים לכבוש את ארצות כנען ולשבת בטח באחוזתם אח"כ—. גם זאת שמענו משירת הים, כי כאשר שמעו מלכי כנען אדום ומואב את גבורות

קריעת ים סוף וטביעת פרעה וחילו, ומאז מסע שבטי ישראל גאולי ה' לרשת את הארץ, רגזו וחיל ורעדה אחזתם ונפלה עליהם אימתה ופחד · והשכילו חכז"ל מן הכתובים כי ממלכות כנען, וביותר עמון ומואב, הראשונים וקודמים בגבול הארץ למעבר ב"י אל ארצות כנען, מלאו עצה ותחבולה למנוע את מעברם ולחסום עליהם את הדרך, באשר יגבירו תוקפם וכחם של ממלכות סיחון ועוג, שבהם יפגעו ב"י בתחילה, למען יתיצבו כחומת ברזל בפניהם, ולא יתנו את ב"י לעבור דרך ארצם; וחשבו כי בעוז תקפם, הנוסף מהם בשתי הממלכות האדירות האלה ילחמו בם בכח אמיץ; ינצחום ויכניעום עד חרמה במלחמת תנופה; וע"כ שמו כל מעינם להוסיף אומץ בתקפם של סיחון ועוג, ולהגביר עוז כחם בכל האפשר, העלו להם מסים בכסף ונפשות, ונכנעו להם להמסר אל רצונם בכל, למען חזק ואמץ את חילם ועזוז תקפם — · כמבואר כ"ז להלן במדרש „אמשול לך להד"ד לשומר כו' כו' כך סיחון נטל שכרו מכל מלכי ארץ כנען והיו מעלין לו מסין שהיה ממליך אותן הוא ועוג שקולין כנגד כולן שנאמר לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען, אמרו ישראל נעבור בארצך לכבוש את המלכיות, אמר להם איני יושב אלא לשמרם מפניכם ולא נתן סיחון את ישראל עבור בגבולו, ויאסוף סיחון, במחשבה עשה הקב"ה למסרו בידן שלא בצער" כו' כו' עיי"ש באריכות — · וממילא מובן כי כאשר הרכיבו מלכי כנען את סיחון לראשם ולמדו אותו אלוף להכנע תחתיו היה זה מקור נפתח לפני אלופם זה, לשאוב ממנו כל תועלת לעצמו ולארצו; ואשר מפני זה אמנם גברה יד סיחון לכבוש חלק מסויים מארץ מואב, שהכניע צוארו תחת עולו מתחילה ברצון — · ואת הקורות המצויינות האלה, אשר מהם נצמח קרן ישועה לב"י, לכבוש מארץ מואב חבל ארץ סמוכה לגבולותיה, מוכשרה ומועילה כמנעול ובריח מבצר, לבטחון ארצם לדור דורים, מה שהיה נאסר עליהם בזולת התחבולה שהתנכלו מתנגדיהם בה להיות חוסמת מעברם, יספרו לנו חכז"ל פה בשפת חידותית, הנמרצה להלהיב בה את הלבבות, להכיר את מעשיו של יוצר הכל, קדוש ישראל וגואלו משגבם ומעוזם סלה; והשכילו להלבים את המאורעות הסיבותיות, המכוונות לתכליתם, בצורות מוגשמות, למען יצויירו בתבנית גופניות למראה העין, עד שכל רואיהם יכירום כי הם פעולי ה' ומעשי נפלאותיו; לקחת מהם תורת מוסר, לבלתי התהלל נגד גבורות ישע ימינו לעשות רצון יראיו, בכח שלטונו בעולמו שברא להטיב לטובים ולישרים בעיניו — .

והנה כבר הראיתיך לדעת, בהערתנו השניה למעלה, כי כל מניעה חוצצת בפני השלמת החפץ, יכנו הממשלים בכה"ק, והאחריהם בחידות האגדה, בשם „הר" עי"ש בדברינו דוגמאות לזה —. וכן יכנו פה את המניעות השתים שהיו חוצצות בפני עם ב"י מלכבוש מארץ מואב ומלבא אל ארץ כנען דרך גבולה, בשם „שני הרים" המניעה האחת, היא צוויו של הש"י לבלתי קחת מארץ עמון ומואב ירושה; והשנית, עוזם ותקפם של סיחון ועוג, שהיו שקולים בכחם ככל ממלכות כנען, כמבואר בדברי המדרש דבסמוך שהעתקתי, שהם עמדו באומץ תקפם כחומת ברזל נגדם, ונדמה גם זה להר גבוה ותלול שאין ביכולת לעלות עליו ולבקוע המעבר בדרכו — · ויציירו את שני ההרים, מואב (בכח זכותו) וסיחון (בכח גבורתו), כעומדים נצבים אחד מול שני מרחוק שבעה מילין, אשר במרחק כזה א"א שישמע קול המדבר מאחד אל השני, (עי' הגהות הרד"ל ז"ל ותמיהתו, ותבין יושר אמרי—) ובכ"ז נשתנה כאן, שנשמע הדבור מן העומד על הר זה אל העומד בהר שכנגדו—

יציירו

יצייר בזה אשר אף שלפי הרגיל בהלכות מדינה, שתי ממלכות הסמוכות זל"ז בגבולות, כל אחת היא זהירה משכנתה ונשמרת מתת אומץ לרעותה, ואדרבה משתדלת בכל מאמצי כח להחליש כח שכנתה, מיראתה פן יבולע לה מאומץ כחה, בהיותה קרובה וסמוכה אליה, (כמפורסם בחוקת שווי המשקל בהלכות מדינה)— וע"ז יצייר כי הם עומדים במצב שאין קול האחת נשמע לחברתה, ובכ"ז נשתנה ההלכה כאן, שהעומד ב ה ר זה היה שומע וציית לקולו של העומד בהר השני; כלומר שכרתו ברית שלום ואחוה ביניהם, להיות נכנעים ונשמעים אל סיחון, ולהעלות לו מ ס י ם להגביר כח, אף שזה מתנגד לחוקים המדיניותים—. ויצייר עוד אשר מפני ברית שלומם והכנעם, נוסף באמת עוז חיל עצום, באוכלוסין שאין להם סוף, שנתקבצו כולם ועמדו כחומה, בדרך שהיה לב"י לעבור, עד שחשבו כי יחסמו את הדרך ויצאו חוצץ כולמו להכותם חרמה—. ויוסיף לצייר: כי בהיות מ ו א ב הנכנע, ו ס י ח ו ן האלוף לראשו, נעשה ב ה ר א ח ד, מ ו א ב, מ ע ר ו ת, כלומר ריקות וחלישות; ו ב ה ר שכנגדו, ס י ח ו ן, ש ד י ם תלויות ובולטות מ ס ל ע י ם ס ל ע י ם, בהוספות חיל והעצומות עוז, עד שהיה מכון השדים הבולטות מן האלוף, מול תוכיות הריקות והמערות של הנכנע; כלומר שבין כה וכה השתמש האלוף בכתרו לתועלת עצמו, לגרוף זרועו של הנכנע, לו ולהנאתו, ולהרחיב גבולו בשל זה שלמדו אלוף לראשו—. ובכל אלה חשבו כי בהיות יד אחד תיכון עם משנהו, יגבירו כח לעמוד ולהכות חרם את בני ישראל; אבל מה עשה הקב"ה? „רמז ל ה ר י ם ונכנסו שדים של הר זה לתוך מערות של הר זה ומתו כולם והקיפו ההרים ראשיהם זה לזה ונעשו דרך כבושה ולא נודע איזה הר נסמך לחברו"—כלומר שאחרי שנגברה ידו של סיחון ומטה ידו של מואב, עד שמצא סיחון העז תועלת בכניעת מואב ולקח את ארצו מידו; הנה אז רמז הקב"ה בגבורות ישע ימינו, שנלחמו גאוליו את סיחון, עם כל עוז תקפו גם בהשפעת שכניו, והיתה ארצו וארץ מואב הנכבשה ממנו, כולנה יחד דרך לעבור גאולים, עפ"י מה שנכבשה לפניהם; והרי זה כענין שנכנסו ש ד י ם, איתן תקפו הנוסף על כחו העצמיי, ב מ ע ר ו ת, ריקות וחלישות כחו של מואב הנכנע, ו מ ת ו כ ו ל ם והקיפו ראשיהם זל"ז ונעשו דרך כבושה וישרה, עד שלא נודע איזה הר נסמך לחברו, שטהרה ארצו של מואב, ולא נודע איכותה הקודמת שהיתה אסורה עליהם בזולת זה, ועתה היתה כמישור ודרך כבושה לפניהם, בלי שום מניעה חוצצת—. ויסיים ע"ז: שהר של ארץ מ ו א ב לא נזדעזע, ש ב ו המ ע ר ו ת, כלומר שהצווי של הש"י שלא לרשת מארץ מואב, (שזה היה ההר החוצץ האחד, כנזכר—) לא נזדעזע ממקומו, ולא זז זיז כל שהוא מאיתן תקפו של הצווי, יען שבו המ ע ר ו ת, כלומר שההכנעות והריקות שנעשה בו, כבר גרם שחלק ארצו שנפל ביד סיחון, הוא כבר איננו [illegible] שלו ונטהר איפה לישראל; רק „ההר שמארץ ישראל", שהוא מותר לישראל לכבשו, „נזדעזע שבו הסלעים כמין שדים ונסמך להר שכנגדו", כלומר שההר החוצץ השני, שהוא תקפו של סיחון, שנתוסף עוד בשדים בהממלכות שהשפיעו גם כחם אליו (וכולם גם יחד הם בהכשר ובכח של ישראל), הוא נזדעזע ונעקר משרשו, שנכבש והיה למורשה לבני ישראל, עם סמיכתו להר שכנגדו, החלק מארץ מואב הנתוסף לו גם יחד—. „ומפני מה נזדעזע? מפני שהוא מארץ ישראל", מהארצות והממלכות שהותרו לישראל ונתנו למורשה לגאולי ה', לפי היותו נוף מוכשר בתועלתם להם; „משל לשפחה שראתה בן אדוניה בא אצלה קפצה וקדמה אותו וקבלתו"; במשל הזה, הם מציירים את כשרון התועלת לאחוזת ארץ כנען, בהרחבת גבולה בחלק הזה, שמעבר הירדן מזרחה, להיות מנעול ובריח אמיץ

וחזק, לבטחון שבעי יה שנושבו בה, עד שבאהבת האדמה הזאת את בן אדוניה שבא לשבת בה, קדמה והתפשטה בגבולותיה, לקבלה בחיקה מעבר לגבולה הקדוש · וזה משל נאה ונחמד—. וחותם ספורו: לפרש „א ש ה ב א ר ה", מל' באור ופירוש, כי באמת יקשה „והלא מתחילת מ' שנה היתה הבאר עמהם?" ע"כ יפרש „ב א ר ה" לשון באור ופירוש; שב"י לא היו יודעים מכל הקורות והמסיבות, שבשבה הש"י להיות מואב נכנעים ברצונם לסיחון, עד שמפני זה השתובב שארצם הותרה לב"י במפלת סיחון לפניהם, והקב"ה הודיעם מכ"ז ע"י נביאו נאמן ביתו בתוה"ק מכל המסיבות האלה; שזה היה להם מקור נפתח לישועתם, במלחמות המאוחרות שהיו אז בעתיד לבא, כמו מלחמת יפתח בבני עמון עם וכוח דברי הריבות שנפלו אז ביניהם, כמבואר בשופטים י"א; וכן מלחמות יהושפט המבוארת בדה"ב כ', שעליה שוררו בעמק ברכה את השיר ש"ח בה' התהילות כמבואר אתנו, אשר בכל אלה היו ב"י נשענים על מ"ש בתורה מפורש הכשר חלק הארצות האלה להם ע"י מלחמת סיחון, וההכשר הזה היה להם למשענת מטה עוז, לבטוח בישועת ה', הנותן עוז ותעצומות לעם, בפועל הנעשה בצדק ובמשפט—. וזהו הנרמז במליצתם „וישראל חזרו לש ק ב את הבאר וראו אותה מ א י ר ה כל ש נ ה בתוך הנחל שהיתה מוציאה אברים אברים", שזכות המשפט שים להם על ה נ ח ל הזה, היה מאיר ויצא כנוגה, מתוך באור ענין המאורע הזה המסופר בתורה, ושעי"ז נצחו מלחמות נוראות והרבו הרג ואבדן בשונאיהם— [ועי' הגהות הרד"ל ז"ל שיפה העיר את מקור המליצה ממ"ש בשיה"ש: הנשקפה כמו שחר יפה כ ל ב נ ה ושתפו לזה את מליצת: ונשקפה ע"פ הישימון הכתוב כאן—. ועי' חולין ס', ב'. אראב"ל הרבה מקראות שראויים לישרף והן הן גופי תורה כו' כו' כיוצא בדבר אתה אומר כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי והוא נלחם במלך מואב מאי נפקא מינה דא"ל הקב"ה לישראל אל תצר את מואב כו' עי"ש—] ובלשון חידותי יוסיפו בספור הפלאות, ש ה ב א ר (הבאור והפירוש—) „ירדה לפרסם את הנסים", ושטפה גולגליות וזרועות ורגלים מבין ההרים, באוכלוסין שאין להם ח ק ר, בדורי דורות באותן המלחמות המאוחרות— וחתימת הספור מקביל לעומת תחילתו בלשון חידותי, ליפות המשל הספוריי בכל אופן היותר מיופה ונחמד, כדרכם ז"ל באגדות—.

ובאגדה דתלמודן ברכות נ"ד, קצרו את הספור המפליי הזה ויספרו בזה"ל:

תנא את והב בסופה שני מצורעים היו דהוו מהלכין בסוף מחנה ישראל כי הוו קא חלפי ישראל אתו אמוראי עבדי להון נ ק י ר ו ת א (מערות) וטשו בהון אמרי כי חלפי ישראל הכא נקטלינון ולא הוו ידעי דארון הוה מסגי קמייהו דישראל והוה ממיך להו טורי מקמייהו כיון דאתא ארון אדבקו טורי בהדי הדדי וקטלינון ונחת דמייהו לנחלי ארנון כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק מביני טורי אתו ואמרי להו לישראל ואמרו שירה. היינו דכתיב ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב.

בספור הזה לדבר אחד נתכוונו עם בעלי המדרש, ונצעמק להם הציור מקשר הממלכות של האמורי, שהתחברו אל ממלכת סיחון, ו נ כ נ ע ו לפניו להגביר כחו וחילו, למען יחסמו את המעבר של ב"י אל ארצותיהם וילחמו נגדם בעזוז חיל עצום, בהספור הקצר של „עבדי להו נקירותא וטשו בהון" כו'; וציור מפלתם המצוייר במדרש „ברמז של הקב"ה להרים", הוסיף יופי פה, בציור „הארון דהוו מסגי קמייהו דישראל

והוה

והוה ממיך להו טורי מקמייהו", אשר יסוד הדברים הוא מפורש בתפלת משה „ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך!" (במדבר י', ל"ה), אשר קיום התפלה הזאת מפי שלוחו של השי"ת, ציירו כי בנסוע הארון לפני צבאות ה', היה מעביר מפניהם כל חוצץ בפני השלמת חפצם מאויביהם ומתנגדיהם בדרך מסעם; אשר בלשון חידותם נקרא כל חוצץ קשה, בשם „הר", כנזכר, והמליצו שהארון היה משפיל לפני גאולי ה', את כל ההרים החוצצים הנפגשים להם בדרכם, עד שהיו יכולים לנהג מסעיהם במישור ובלי כל חוצץ מאויב ומתנגד מתקומם, ואף ששטת הדברים במד"ר פ' י"ט בענין הר ההר לאהרן מתנגד לזה עי"ש? אין זה הפיסה למבין דרך תבונות של חז"ל במליצות רמיזותיהם; כי גם בזה יש תוך וכוונה פנימית ועי' מ"ש בס"ד בהערה א' וב' מדרכם ז"ל באגדות — [אשר כן נהגו גם אח"כ עפ"י הנבואה, להוליך לפניהם את ארון הברית, במעבר הירדן ובמלחמותיהם בימי יהושע והשופטים — וזכור את הציור „מימינו אש דת למו", המבואר מאתנו בהערתנו השפית — . ועי' כוזרי בג' לרביעי „ויש שיקראו הארון „ה'" כמו שהיו אומרים קומה ה' ושובה ה' בנוחו ועלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר והם היו רוצים בו הארון" עכ"ל ועי' רד"ק יהושע ג', י"א. והבן—] „כיון דאתא ארון אדבקו טורי בהדי הדדי וקטלינן ונחת דמייהו לנחלי ארנון", בזה יצייר את הכבוש ארץ מואב לב"י, שנדבקו ההרים החוצצים, כנזכר בדברינו למעלה, ביחד ונכבשה גם ארץ מואב לפניהם בהיתר, ונהרגו כל אותם האוכלוסין שנתוסף לממלכת סיחון, גם יחד; ואת הציור משני המצורעים, לקחו באלה ממלחמת ארם בשער שומרון (מ"ב ז') שאנשים מצורעים שהיו מחוץ לשער העיר, בשרו את התשועה לישראל ממפלת ארם, ועשו גם פה הציור כי „את עם „הב", הם שמות שני אדם מצורעים [כמו שמצאנו שע"פ „אחי" (ש"ב כ"ג, כ"ט); וכן שם שתי בנות העלוקה „הב הב" [משלי ל', ט"ו)], שהלכו בסוף מחנה ישראל, כדינם. (ובזה יפרשו דרך דרש את המלים „את והב בסופה" שאין להולמם בדרך הפשט), והם היו הראשונים שראו את התשועה מנזילת הדם הנשפך מבין ההרים, לפי ספור המשל החידותי, ובשרוה לישראל; וזה להגדיל ציור התשועה האלקית במלחמה הזאת, שנעשתה כמו באפס יד כל עמל מבו"ד, עד שכמעט שלא הרגישו את נלחומם אם לא שנתבשרו מפי הרואים מן הצד; והכל שאול מציור התשועה מארם בשער שומרון —. ומליצת: ואשד הנחלים, שפירשו בעלי המדרש מל' שדים, על תוספת האומן לסיחון כנ"ל, מפרש תלמודן כפשוטה מל' אשדות והשתפכות, על אשדות הדם של הנופלים במלחמת סיחון, בקשר המלכים העצומים מהאמורים שחוברו לו יחד—ורמזו ע"ז בהעתקתם את לשון הכתוב „ואשד הנחלים" עם סיומו „אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב"—.אשר באמת גם בעלי המדרש ז"ל, לפי עומק הכוונה, לא הוציאו את תיבת אשד מפשוטה, מלשון אשדות ונזילה משתפכת ויוצאת חוץ לגבולה, שנמשך זה על תוספת גבול סיחון שהשתפכה אשדות כחליו בממשלתו, עד אשר נטה בגבולו עד שבת וישוב ער, עיר המלוכה שבארץ מואב—אלא שלפי המשל החידותי, השכילו ליפות מליצתם[ד] בציור שדים מתוספים ובולטים בשטח הגבול של הגוף העצמי—. ושני הציורים עולים בקנה אחד, להלהיב הלבבות במפלאות כח מעשיו של מציב גבולות עמים למספר בני ישראל, לתת להם נחלת גוים ולהשיב מחשבת שונאיהם ומתקוממיהם בראשם, אשר נפלו ברעתם וגרמו להם להאציל מארצם ברכה, בחלק משובח מוכשר ומועיל להרחבת גבול ישראל, בבריח עוז ומגן לבטחון ארצם—. ואשר ע"כ על דבר גבורות

ומפלאות

ומפלאות תמים דעים אלא עם סגולתו, קבעו חכמינו ז"ל ברכות הודאה, לכל מי שרואה מעברות נחלי ארנון; והשוו נסים של נחלי ארנון עם נסים של ים סוף ומעבר הירדן לענין ברכת ההודאה, כמו שהקישם הכתוב עפ"י דרשתם ז"ל: את והב בסופה—. והדברים משמחים ונחמדים להשכיל בחידות חכז"ל!.

ונשוב לענין: חבר הגוים על עם יהודה במלחמת יהושפט הנוראה הזאת, היתה בתחלה כמסופר בכתוב (דה"ב כ', א') משני הלאומים מואב ובני עמון, לבד; שהם באו לבקש את זכותם הקדום בחלק ארצם הנלקח מהם בעלות ב"י ממצרים, 3) ואח"כ נספחו עליהם גם יושבי הר שעיר (שם פ' ט') [העמלקים, עי' רש"י—] בטענתם הכוללת על כל זכות נחלת הארץ לזרע אברהם, שגם הם מתיחשים לתולדות זרעו—. ואשר ע"כ כאשר תפשו להם את מקומות המערכה למלחמה היותר בטוחים לנצח, כמבואר אצנו במליצות דברי השיר ס"ח פ' ט"ז וי"ז עי"ש, כבר חשבו בלבבם כי הנצחון כבר שלם בידם, והלליהו כאלו לרשת את אחוזת הארץ אשר הם רבים עליה 4); ובעליצותם בנצחונם המדומה הזאת, התנחלו להם בדמיונם את ה' הארץ הנכבשה להם, והתחילו כבר להלקה בין שלשתם; ויושבי שעיר בזכותם הכוללת, התגאו לבקש גדולות לחלקם; ע"כ „ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר להחרים ולהשמיד"—ואח"כ „ככלותם ביושבי שעיר", התחדשה שוב מריבת משפט על זכות האחוזה, בין שני הלאומים בני עמון ומואב, עד שבסוף „עזרו איש ברעהו למשחית" (שם פ' כ"ג)—. ורבת המהומה הזאת שהטיל ה' במריבות וקטטות משחיתות בינם לבינם, הם המה המלאכים עושי דברו יתברך אשר אותם „נתן ה' מארבים (תואר סתמי וכולל לא פורש מהותו—רק הוראתו: משחית נסתר ונכסה בלתי משוער במחשבה תחלה—) על בני עמון מואב והר שעיר הבאים ליהודה וינגפו" מעצמם (שם פ' כ"ב) [ושעליהם שר המשורר את נועם מליצתו במזמור ס"ח פ' י"ב. ופ' י"ח. ובעוז כח מליצת השיר, הלביש את שלוחי ה' המופשטים (המריבות והקטטות שנתחדשו בלבות חבר הגוים המקושרים האלה, לצורות מוגשמות „צבא רב" „רכב רבותים" „אלפי שנאן" שאננים ושקטים—והבן] ויהיה איפא פה הפ' כ"ג פירושו של הפ' כ"ב—. ותחבולת השגחה העליונה במלחמה הזאת, הי' כדוגמת תחבולתה ית' במלחמת ארם בשער שומרון וה' השמיע את מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול וגו' (מ"ב ז', ו'), כי בכל הקב"ה עושה שליחותו וכולם משרתיו כולם מלאכיו עושי דברו וששים ושמחים לעשות רצון קונם, כולם אהובים כולם ברורים למשלחתו—. ואולי הדבור „הבאים ליהודה", אשר לכאורה הנהו מיותר במקומו, אחרי שכל הענין משתעי בזה? רומז לעורר על הסיבה ממהומת המריבה שעמדה ביניהם כפי השערתנו הזאת: שכבר היו רואים א"ע „באים ליהודה", והתנחלו להם את הארץ בדמיונם שכבר היא

3) ואיננו רחוק לפרש בזה את הדבור „ועמהם מהעמונים" (שנדחקו בו המפרשים, עי' עליהם), כלומר ועמהם הטענה הנלחת „מהעמונים", שהיה להם ריב משפט על קנין הארץ בחזקת ישוב, בהתיחשם לתולדות העמונים הקדמונים, יושבי הארץ מלפנים ומקדמי קדם — ויהיה פי' „מהעמונים" כפי' „מצידם" יהושע ט', י"ד.

4) כדוגמת עליצות מואב זה, בנצחון מדומה לפני זמנו כזה, במלחמתו נגד יהורם בן אחאב ויהושפט ומלך אדום במ"ב ג', כ"ג „ועתה לשלל מואב!" וגם שם לקחו את שלהם במפלתם אח"כ, מתחת יד פחזותם כזאת. עי"ש והשוה מדתם ברות בני אומה אחת בזמן דור אחד —:

היא שלהם, וכבר הגיעה שעת ה ח ל ו ק ה, עד שלא יכלו השווה ביניהם, כאמור—.

ועתה בא וראה שגם חכמינו ז"ל, לא עברה השקפתם על תעלומות המלחמה הנוראה הזאת ונצחונה הנפלא ביד עם הסגולה בעזרת רוכב שמים, עד שהליבו עליה ציון התעוררות הרגשתם באגדותיהם; והוא מדרש שיהש"ר פ' אשכול הכופר: בזה"ל:

הכפר, שכפר באו"ה והודה בהן בישראל, ואימתי כפר באו"ה? הוי אומר במלחמת יהושפט, הה"ד ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על יהושפט למלחמה, את מוצא ישראל באים מכחו של אברהם ועמון ומואב באים מכחו של לוט, אלו עושין מלחמה עם אלו ונפלו אלו ביד אלו ויהושפט עזרו אלהיו ונצח הוי שכפר באו"ה, ואם יאמר לך אדם שאין הכתוב מדבר ביהושפט אמור לו נאמר כאן עין גדי ונאמר להלן בחצצון תמר היא עין גדי (דה"ב כ', ב) מה עין גדי שנאמר להלן במלחמת יהושפט הכתוב מדבר אף כאן במלחמת יהושפט הכתוב מדבר. ע"כ.

התבונן אמרם „ועמון ומואב באים מכחו של לוט" שזה רומז על השערתנו זאת, שתבעו זכותם עפ"י המפורש בתורה „כי לבני לוט נתתיה ירושה" (דברים ב', ט. י"ט), וזהו הנרמז בלשון, „ועמהם מהעמונים" כנ"ל; ואמרם „אלו עושין מלחמה עם אלו ונפלו אלו ביד אלו", כוונתם על מה שכתוב „עזרו איש ברעהו למשחית"; וע"ז סיימו „ויהושפט עזרו אלהיו וגו'"—.

ומדברי המדרש הלזה נשכיל כונת מאמרם שם לפני זה בסמוך:

בכרמי עין גדי, בזכות התנאים שהתנתי לאברהם אביכם בין הבתרים, שנאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר, מדבר הכתוב באברהם, שנאמר אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה, ר' לוי בשם ר' חמא אמר הרהורי דברים היו שם, מי הרהר אברהם הרהר ואמר לפני הקב"ה: רבש"ע כרת ברי' עם נח כו' כו' עי' המאמר בתשלומו בגוף הספר.

מקור הדברים, הוא מה שכתוב (ראשי' י"ד, ז') שמקום המלחמה מארבעה מלכים את החמשה, שנלחם אח"כ אברהם ונצחון נפלא במתי מעט, היה „ב ח צ צ ו ן ת מ ר" שהיא „ע י ן ג ד י", כנזכר, ע"כ סומך את דרשתו בענין מפלאות המלחמה הזאת על הפ' „בכרמי ע י ן ג ד י" „מדבר הכתוב באברהם בזכות התנאים שהתנתי לאברהם אביכם בין הבתרים", (כנ"ל מסודר במדרש כמובן—), שתיכף אחר נצחון המלחמה הזאת (שהיא סימן לבנים, וכמו שנאמר עוד), נכתב „אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם! אנכי מגן לך!" וספור ברית בין הבתרים, שנדרש במקומו (ב"ר פ' מ"ד) על המלכיות וגלותם—. ופרשו „א ח ר הדברים האלה", ה ר ה ו ר דברים, בחלוף ה"א בחי"ת, כרגיל במדרשותיהם שלא להבדיל בין חי"ת לה"א; עי' דוגמאות הרבה לזה בדברינו למעלה סוף סי' ל"ב. ואחרי מאמרם זה הסמיכו מאמרם „במלחמת יהושפט הכתוב מדבר", הנזכר אתנו לפני זה, ג"כ עפ"י דרשת: חצצון תמר היא עין גדי—.

כי הנה המלחמה הראשונה הזאת של אבי אבות עם הסגולה · ונצחונה הנפלא שרדף במתי מעט מתי מספר, שלש מאות ושמונה עשר חניכיו ילידי ביתו, את ארבעה

מלכים

מלכים אדירים, אחרי נצחונם את החמשה, ויכם וירדפם וישב את כל הרכוש; ואשר תיכף אחריה בא לו הדבור במחזה אל תירא אברם! אנכי מגן לך!" — אותה לקחו חכמינו ז"ל סימן לבנים, (כדרכם ז"ל בכל מעשי האבות, עפ"י מליצתם הרגילה „את סימן לבניך"—) אשר בה הראה הקב"ה את האחד שהיה אברהם, אות ומופת לדורותיו עם הסגולה, על נצחונותיהם, הנפלאים ונעלים מכל כח טבעי, במלחמותיהם נגד גוים רבים ומלכים עצומים, בכל דורות המאוחרים, ככל המסופר בקורותינו בכתבי הקודש למרבה—. וע"כ כל המליצות שבאו בכתובים, המדברות מנצחונות מלחמה למעלה מדרך הטבע, בצדק יחסום חכז"ל בדרשותיהם למקורם הראשון, ראש האמנה האחד אברהם, צור ממנו חוצבנו, אשר הוא היה הראש והראשון שהראה בעולם המציאות דוגמא כזאת במלחמתו הזאת; כמו שתראה בב"ר פ' מ"ג דרשתם הנעימה על מליצת ישעיה מ"א, בציור נצחונות נפלאים למעלה מן הטבע, שיחסו אותם לאברהם, וכאלה רבות במדרשות—. ולפי נועם דרכם של חכז"ל במליצות דרשותיהם, השכילו (בב"ר שם ובפ' מ"ד. ובברייתא דל"ב מדות מדה כ"ט. נדרים ל"ב, א'. ובפ' דר"א פ' כ"ז. ובשוח"ט מז' ק"י) עוד להגדיל פלא הנצחון הראשון מראש האמנה הזה, באשר המעיטו עוד את מספר אנשיו, שלש מאות ושמונה עשר, ולמלאו המספר הזה בהאחד אליעזר עבדו בן משק ביתו לבדו; אשר בשם אליעזר הנפלא הזה [ואשר עם היותו מתואר מאברהם „בן משק ביתי" „יורש אותי", אין חזיונו נפרץ בספוריו, ורק פעם אחת לבד נזכר שמו על במת המחזה ובתואר מוזר וסתום „דמשק אליעזר"—] הצליחו למצוא את כל מה שלבם חפץ בהגדלת הפלא לשעתו ולדורות; שהשקיפו תחת מעטה מספר אותיותיו, שעולה שי"ח כמספר חניכיו, את הוראת השם הזה, שבא מפורש בתורה במ"א (שמות י"ח, ד') שמורה „כי אלהי אבי בעזרי", עם המליצה גם עוד „האחד אליעזר"; וכי הוא הנקרא בפי אדוניו „בן משק ביתי", אשר עפ"י ההשערה היפה הנהו עצמו „עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו", הנבחר בשליחותו לקחת אשה לבנו יחידו; ויצא להם מהרכבת כל אלה, יציר פלא שהוא האחד, השקול במשקלו כשלש מאות ושמונה עשר, ותכונתו איכותו ומהותו הוא: עזר אל. אליעזר שהוא מושל בכל, ועבד נאמן ומצליח במשלחתו אל כל, ועובד אותו בכל עניניו, אשר הוא האחד שיש בו די לנצח את כל; עד שאם האחד הזה נמצא לו, כבר אין הבדל בין רב למעט והאחד הזה הוא מספיק כאלפי אלפים ורבי רבבות לאין שיעור ואין חקר—. ועפי"ז תתחקה על שרש דבר הפלוגתא שבין ר"א ור"ל בשם ב"ק בב"ר פ' מ"ד הנ"ל בזה"ל:

ר' אלעזר אומר בן משק ביתי זה לוט שנפשו שוקקת עליו ליורשני, הוא דמשק אליעזר שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני האל. ריש לקיש בשם בר קפרא אמר בן משק ביתי, בר ביתי הוא אליעזר שעל ידו רדפתי מלכים עד דמשק ואליעזר היה שמו שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלש מאות מנין אליעזר הוה י"ח וג' מאות.

שניהם לדבר אחד נתכוונו לרמוז על כונת הציור הזה, ורק משמעות דורשין איכא בינייהו, שהראשון מלביש את הצורה הגופנית, הנקראת בשם תואר, בהדבור „בן משק ביתי", הבא סתמי, (ופותרו מל' תשוקה) שמובן מאליו שהוא לוט

שנפשו

שנפשו שוקקת עליו לירשני, והדבור „דמשק אליעזר" איננו קורא בה, רק הוא מאמר ספורי „שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני הא־ל"—. והשני עושה בהיפוך, מלביש את הצורה הגופנית, בהתאר „אליעזר". והדבור „בן משק ביתי הוא דמשק" הם דברי ספור (ופותר ל' „בן משק", מל' על פיך ישק כל עמי בראשי' מ"א, מ'.) שהאיש הציורי שהוראת שמו „עזר א־ל" הוא „בן משק ביתי", בן בית שאני הרגיל לשרתני ומצוי לי בכל שליחותי שעל ידו גם רדפתי מלכים עד דמשק— והבן.

ומעתה עמוד והתבונן מפלאות נועם השיחה שהמציאו חכז"ל באגדתם חלק ק"ה, ב':

א"ל אליעזר לשם רבא כתיב למשפחותיהם יצאו מן התיבה אתון היכן הויתון? א"ל צער גדול היה לנו בתיבה בריה שדרכה להאכילה ביום האכלנוה ביום כו' כו', אמר שם רבא לאליעזר כי אתו עלייכו מלכי מזרח ומערב אתון היכי עבדיתון? א"ל אייתי הקב"ה לאברהם ואותביה מימיניה והוה שדינן עפרא והוו חרבי גילי והוו גירי שנאמר מזמור לדוד נאם ה' לאדוני שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגליך וכתיב מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו. ע"כ.

מקור השיחה הערו בדברים מפורשים ממזמור ק"י בס' התהלות, אשר סגנון מליצתו מראה פנים, כי פי המדבר בו, הוא: עבד, הקורא את נושא המזמור, שעליו יסודתו, בשם „אדוני"; וחותם ספור נפלאותיו בהצלחות הרחוקים מלהאמין מגיאותם, במאמר מקיים אמונתם, כנשבע „על דברתי! (האמינה לי כל אלה, עם עוצם פליאותם, אתה) מלכי צדק!"— ועפ"י האמור שהצטמקו לחכז"ל כל ההצלחות הנסיים, במעשה אבות, במלחמתו של אברהם הנזכרת, כמה נעים ונחמד איפא ליחס את המזמור הזה, בדרך מליצה חידותית, כמושם בפי אליעזר עבדו זקן ביתו זה, שהוא הוא הנהו המספר לשם בן נח (בעודנו חי בימיו), המכונה „מלכי צדק" מלך שלם כהן לא־ל עליון, שיצא לקדם את אברהם בשובו ממלחמתו הנזכרת, ונושא דגל הנצחון של ההנהגה הנסיית, בלחם ויין ולברכו בשם קונה שמים וארץ אדון הבריאה כולה ומושל בה, להכניעה תחת ידי עושי רצונו בכל חפצם! — ועפ"י מליצות חידות לחכמינו ז"ל, כמעט שמצאו במזמור הזה, שיחה מפורשת בין שני האנשים האלה: אליעזר עבד אברהם ושם בן נח מלכי צדק מלך שלם —. וכאשר כבר זכו למצוא שיחה בין שניהם, השכילו להרחיב את השיחה כדי מדתה, בנושא שיחתם היה, שאליעזר עבד אברהם .5), דורש לשמוע מפי שם בן נח, את תעלומות כל טבעות החיים ומזונותיהם, ותורת מנהגם ופרנסתם של כל יצורי תבל,
אשר

5) וכאשר מצאו את האיש אליעזר ע"ה הזה בעל שיחה נאה, השתמשו בשליחותו גם לסדום, (בסיום אגדתם בפ' חלק המובאה מאתנו בהערתנו החמש עשרה למעלה), להורות ליוצרי עמל עלי חוק אלה, את קו המדה והמבחן בחוקת המשפט, לכונן אותה בצדקה וביושר לטובת הקבוץ והישוב בחברת בני האדם, שלמד לדעת זאת בבית אדוניו אברהם, הנודע ונבחר מיוצר האדם בצלמו

אשר למד בנסיון כל שנים עשר חודש בתיבה, ומי כמוהו מורה בנושא הזה?! ואשר על פיהם ישכיל המלמד עם תלמידו הזה, את כל ההנהגה הטבעית בחכמת מעשה בראשית; שהטבע יוצר הכל את חותמו זאת ביצוריו — . ושם בן נח החכם הטבעי הזה, דורש לשמוע מפי זקן ביתו של ראש האמנה, ומרים דגל ההנהגה הנסיית לו ולדורותיו, ספורי נסים למעלה מן הטבעים, אשר היה העבד הזה מלומד בהם בכל עת ובכל שעה בביתו של אדוניו, אשר אל עוזר לו בכל דרכיו, ועוזר אל לו עבד בכל משלחתו ומושל לו בכל; שזה ענין מעשה מרכבה — . ועי' בב"ר פ' מ"ג הנ"ל שעלו בציור הזה למעלה ראש, עד שלבשו עוז ליחס כתאר „קונה שמים וארץ", על אברהם, שהוא בצדקתו וזכותו, נמסרו בידו וברשותו כל סדרי הבריאה, להפכם ולשנותם ככל חפצו לטובתו ולאשרו, כשותף להקב"ה כבי' בהם, ולעשות בכולם כאדם העושה בקנין שלו — וכאז"ל שם פ' מ"ז „האבות הן הן המרכבה" — . והתבונן עוד ההשכלה הנפלאה בציור השיחה פה, ששם בן נח הטבעי, היה פתח דבריו „צער גדול היה לנו", שזה מורה להשכיל, כי מי שחי על מוצא פי הטבע לבד, משיג צער גדול בעניניו, לכוון העת והשעה והצרכים, הדרושים ומוכשרים להזמנת פרנסתו וכו' וכו'; מה שבהיפוך מזה, שהמושפע עפ"י ההנהגה הנסיית אין לו כל צער ועמל ואין לו כל צורך באמצעים עוזרים, רק כל מה שיפגוש, הוא לו עוזר מפיק לו חפצו ומשלים עניניו ככל משאלותיו — . וציור השיחה הזאת יקר לחכמינו ז"ל גם מצד אחר, אשר הם בתור היותם נצבים בראש אומתנו, כמורים ומלמדים להשכיל, אשר בידם מפתחות התורה והחכמה בכ"ד מדע, למסרם לתלמידיהם וכל בני אומתם, עפ"י למודיהם ולקח מוסרם; הראו אגב אורחייהו בציור השיחה הזאת, כי לא לבד התורה הנגלית היא מסורה לנו עם הסגולה למורשה מאבות, אבל גם בחכמת המדעים הטבעים, ג"כ לנו שלשלת הקבלה מאבות עולם, אשר מלאה ידם להבחין ולנסות בכל חדרי הטבע מכל היצורים; ולפי יחש תולדתנו הברורה בדורות קרואי שם, לא פסקה שלשלת כל למודינו מאב לבנים יודיע, מאז ומקדמי קדם עד ראש האשכול, איש השכל בו, שנסה ובחן בכל אלה בנסיונותיו, מאין כמוהו מורה! — וליוקר השיחה הזאת ופגישת אבות עולם אלה שניהם גם יחד, הליצו גם בעלי המדרש ציון לזה בב"ר פ' מ"ד בסמיכתם על מליצת: קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון (ישעיה מ"א, ה')— ואתה ידידי הקורא החביב, בינה זאת ושים כבוד לדברי חכמים וחידותם זכרם לברכה!

הערה י"ח

לעמק ברכה שולי היריעה 1)

התחקותי על שרש הכונה במליצת „לרוכב בערבות ביה שמו", כפי המבואר בעמק ברכה, הא שעמדה לי להשכיל ע"ד אמת, במליצות הסתומות שבמזמור ע"ו בס'

בצלמו ית', לצות את בניו לעשות צדקה ומשפט (בראשי' י"ח, י"ט)—. וכמו שיחסו ז"ל בשמו"ר פ' ל' אהבת המשפט לא"א ע"ה „אלא הוא היה מבקש מן האלהים שישמור המשפט שנא' השופט כל הארץ לא יעשה משפט"; וכן המליצו עליו בב"ר פ' מ"ב „עין משפט עין שעשתה מדה"ד בעולם" צרף את זאת לדברינו שמה בהערה הנ"ל, ותשכיל על סוד הציורים החדותיים באגדתם הנ"ל, שהורו לנו בם איך שהשכל והיושר הנטוע באדם, ישכל עצת רשעים פועלי און יוצרי עמל עלי חוק כאלה, והחכמה תחיה את בעליה ביושר במשפט ובצדקה — .

בס' התהלות, אחרי שבא באור ראשיתו, בספרי שושנים סי' מ"ו; ובחפצי להועילך הקורא החביב, לא אמנע הטוב ממך לסדר פה את המזמור ובאורי עליו, כיד המלמד לאנוש בינה הטובה עלי בס"ד:

(א) לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר׃
(ב) נוֹדָע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל שְׁמוֹ׃
(ג) וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְצִיּוֹן׃

הרבה מפרשים מתנבאים בסגנון אחד, כי יסודתו של המזמור הזה, הוא על ענין התשועה הנפלאה במפלת סנחריב מלך אשור במלחמתו נגד חזקיה מלך יהודה, וזה אמת. וע"כ עלינו להתחקות על פרטי הספור הנפלא הזה, הכתוב בארוכה במ"ב סי' י"ח וי"ט ושנוי בישעי' סי' ל"ו ול"ז ומשולש בדה"ב סי' ל"ב. והנלך לנו מתמצית הספור, הוא: א) כי אחרי שבשנת שש לחזקיה לכד מלך אשור את שומרון, ויגל את ישראל עשרת השבטים אשורה, ויכחידם מהיות עוד גוי בארץ, ע"כ מאז נקרא עם יהודה בפי הנביא, בשמונה שנים מאחרי כן, בעת שעלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם, בשם תאר חדש „ש א ר י ת" (מ"ב י"ט, ד'. ל'. ל"א. כ"א, י"ד. ישעי' ל"ז, ד'. ל"א. ל"ב.) כפי היותם אז אך ש א ר י ת מלער בכמות מהעם הכולל שנכחד כבר ממנו החלק היותר גדול — . ב') חזקיה ראה א"ע בלתי מוכשר לעמוד במלחמה כנגד סנחריב לא בחיל ולא בכח, כאמרו „כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה", ולא היה כחו אלא בפיו ובלבו, להתפלל לפני ה' אלהי ישראל יושב הכרובים בציון, אשר ישמע את החרופים והגדופים של מלך אשור, והם יחייבו את משפט דינו הצדק, לקדש את שמו ברבים, למען „ידעו כל ממלכות הארץ כי אתה ה' אלהים לבדך", השוכן בציון ושומר עמו הדבקים בעבודתו, לא כאשר „דברו אל אלהי ירושלים כעל אלהי עמי הארץ מעשה ידי האדם", ולעגו על חזקיה שאמר „ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה תשתחוו" — . ג') החרוף והגדוף נקרא בפי הנביא בשם „ה ת ר ג ז" „ואת ה ת ר ג ז ך אלי" „יען התרגזך אלי" — ד') סוף הדבר היה כי מלאך ה' יצא בלילה ההוא ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים — .

את הפלא בקדום השם הזה שנלטיין בציון, יספר המשורר בפתיחתו (ב) נודע, כתרגומו האשכנזי: גאטט איזט דורך יהודה בעריהמט, זיין נאמען גראָס דורך ישראל. במאמר כולל; ואח"כ שב לספר באורח שיר את פרטי הפלא: (ג) ויהי, יצייר את השחתת מלכי אשור את ממלכות הארץ „כאסוף ביצים עזובות ולא היה נודד כנף וגו'" נגדו, עד שבא לירושלים ושם מלא מפלתו הפתאמית באופן נורא מאד, כגבור ציד שילא בחברת חניכיו בערבות היער, בחרבו בתליו ובקשתו, להשמיד ולשלוח חצי מות והרג ואבדן, בכל חיתו שדי שיפגוש בדרכו . . . עד שבא אל ס ו כ ת ה א ר י ה ויבקש להרגיז גם אותו מרבצו ומעונתו; והנה פתאום קם מלך החיות האביר הזה, ויפרוץ בכח עוזו הנורא, על כל לסקת הצידים ויטרוף וירמוס כל סביביו, עד שהשחית את הכל: את הגבור ציד את חניכיו את חרבו את תליו וקשתו וכל חיליו התמוללו כרגע — . כן מלך אשור, לכד והשמיד מלכי ארץ הרבה, עד שבגודל

 לבבו

(ד) שָׁמָּה שִׁבַּר רִשְׁפֵי־קָשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה׃
(ה) נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר מֵהַרְרֵי־טָרֶף׃
(ו) אֶשְׁתּוֹלְלוּ׀ אַבִּירֵי לֵב נָמוּ שְׁנָתָם
וְלֹא־מָצְאוּ כָל־אַנְשֵׁי־חַיִל יְדֵיהֶם׃
(ז) מִגַּעֲרָתְךָ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס׃
(ח) אַתָּה׀ נוֹרָא אַתָּה וּמִי־יַעֲמֹד לְפָנֶיךָ מֵאָז אַפֶּךָ׃
(ט) מִשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּ דִּין אֶרֶץ יָרְאָה וְשָׁקָטָה׃

לבבו חשב: כאשר מלאה ידו לממלכות האליל, כן תמלא ידו לירושלים, אבל לא ידע כי פה בהעיר שלם (תאר מכוון מאד במקומו, להורות כי לא פה המקום למלחמה, אבל פה הוא רק נוה שלום –) הוא מקומו של סוכת הארי (האלקים נורא!), ובפה בציון (המצויינת במנהגי השגחה פרטית), הוא מקום מעונתו ומרבץ מנוחתו! (ועי' מסלת בני אלוף סי' ד' ומסלת שדה כובש הערה ג') וע"כ כאשר בא מי להחרידו ולהרגיזו מרבצו ומנוחתו, יצא בלילה כאריה אביר משחית ומכלה (ד) ושמה שבר רשפי קשת (עי' שושנים סי' כ"ה) מגן וחרב ומלחמה סלה והשחית את הכל. וזהו ציור נחמד ונערץ לענין צאת מלאך ה' בלילה, שהשחית כל מחנה אשור ויך אותם פתאום כולם פגרים מתים באפס יד כל בשר —. ומשלים הציור וקורא (ה) נאור! דוא ערשיינענדע! נפעל מש' אור, והוא תאר נבחר ונחמד פה לענינו, על הש"י כבי' שדרכו תמיד להסתיר פעולותיו במכסה מנהגי הטבע, אבל למען בחיריו, ישנה לפעמים מנהגו התדירי, להתראות כברק נוגה ואור, לעשות פלא בציון —. ולפי המשך ציורו בדמיונו כאריה יפרוץ ממקום רבצו, משלים להעריך גבורת השחתתו, כי אתה אדיר איום ונורא הרבה יותר מכל חיתו הררי טרף! ויהלם איפא מאד הדמיון של גבורתם לגבורתך; ולא יפלא איפא כי כאשר נועז הציד לבא אל סוכתך ומעונתך, לקח את שלו וכלתה אליו הרעה וההשחתה הפתאמית הזאת! —. ומעתה יעזוב המשורר את ציורי המשל, ויספר מסיבות הפלא איך שהיו בפועל; מתחילה במאמר כולל (ו) אשתוללו וילאו מדעתם מבהלה פתאמית, כל אבירי הלב וכל עריצי הכח שבמחנה האויב! זהו הכלל; ומפרש פרטיו: כמו שנתם בהשקט ובטחה . . . והנה פתאם לא מצאו כל אנשי החיל ידיהם! מפתאמית הבהלה . . . כי (ז) מגערתך אלהי יעקב! (בנגוד „אלהי עמי הארצות", שבחרופו של סנחריב —) לא מצאו ידיהם, לא הנרדם, שנמו שנתם, ולא הרכב, ולא הסוס! וזה פרטם של: כל אנשי חיל, שזכר במאמר הכולל — ועי' שושנים סי' מ"ו שם הרחבתי יותר בסגנון מליצת שני הפסוקים ו'. ז'. — (ח) אתה וגו', כלומר אין זה חדש עמך ומאז כבר נודע שמועת עוז אפך, שכאשר תקצוף על עושי רשעה, תתראה נורא ברעש גבורתך, להשמיד פועלי און, ולא יעצרו כח לעמוד בפניך, ותעשה בהם ככל מדת דינך הצדק — אבל פה (ט) משמים השמעת דין! כלו' שלא הטעית פעולת גבורתך במעטפת מנהגים טבעים, ע"י בני בשר וכח אדם בארץ, אבל רק משמים ממעל שלחת מלאכך המיוחד, לעשות דין ומשפט במתקוממיך — כי ארץ (דאז אירדישע), כל סיבה ופעולה ארציית וחומריית, יראה ושקטה במכונה, כי לא היה בה כח לקום מהשקטתה לנוד במערכת צבא מלחמה; וכמעשה שהי' באמת כמ"ש חזקיה „כי באו

בנים

(י) בְּקוּם־לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהִים לְהוֹשִׁיעַ כָּל־עַנְוֵי־אֶרֶץ סֶלָה׃
(יא) כִּי־חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר׃
(יב) נִדְרוּ וְשַׁלְּמוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־סְבִיבָיו יוֹבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא׃
(יג) יִבְצֹר רוּחַ נְגִידִים נוֹרָא לְמַלְכֵי־אָרֶץ׃

בנים עד משבר וכח אין ללדה". ואח"כ עפ"י הבטחת הנביא היה המלך שוקט ובוטח, עד „בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון" וגו'; וכמו שציירו חז"ל: אני אין בי כח כו' ואני ישן על מטתי והקב"ה עושה לי נסים —. ומוסיף אומץ בציורו, כמבין לדקת מנהגו של הקב"ה בענין הזה, ויאמר כי היה שם הכרח וחיוב לעשות נס להתנוסס (י) בקום למשפט אלהים, להושיע כל ע נ ו י א ר ץ, החלושים ואין בכח ידם לעשות מאומה, והיה הדבר מוכרח בהאלקים יקום למשפט ויושיעם למען שמו אשר חרף האויב —. ויבאר (יא) כי חמת אדם, התרגזו של סנחריב, שהוא חרופו וגדופו (כמו שעוררנו ממגילת הנביא) של בן אדם, התרגזו וחרופו זה עצמו יתן לך שבח והודיה — כי יותר שהרבה לחרף ולגדף בתחילה, כן ירבה וכן יפרוץ יותר להתקדש שם שמים, במפלתו הנוראה בסוף, שבאה לו בגמול חרופו וגדופו, להראות מה יעוז אנוש ובן אדם חציר, עד שסבב חרופו וגדופו להיות שבח והודיה לאל נורא עלילה, הנוקם נקמת חרופו ומקדש שמו בהצלת יראיו ובחיריו הדבקים בעבודתו— ושב לבאר יותר כי כ"כ היה השבח וההודיה הנצמח מהחרוף בטוח שיהיה בודאי, עד שכל נשקה של ש א ר י ת נחלתו, עם יהודה, החלושה, היה רק מה ש ח ג ר ה (תמורת חגירת חרב וכלי זיין למלחמה, ריסטונג —) את ה ח מ ו ת, החרופים והגדופים של האויב — וכמעשה שהיה שלא חגרו חרב ולא ערכו מלחמה נגד האויב האדיר הנלחם, אבל רק פ ר ש ו א ת ה ס פ ר י ם של הגדופים לפני ה', וזה היה כל מעשה תקפה וכל נשקה חרבה וקשתה — המלך הראה והשמיע את גדופי האויב בבית ה' שבתוך העיר, והיה זה כמכונה העושה פעולתה למרחוק אל מחוץ לעיר, שיצא מלאך ה' ויהרוג את כל מחנה האויב, לפגרים מתים בלילה אחד —. ומשלים השיר במגילת תרועת נצחון כקורא לכל עמו הנושעים (יב) נדרו ושלמו לה' אלהיכם אתם עם קרובו השוכנים סביב למשכן כבודו! כי כל תקותכם וישועתכם באה בשלמות ובא הזמן לשלם נדריכם שנדרתם בעת צרתכם! וקורא כמלוה „יובילו שי למורא!" כלומ' הכל יביאו יובילו ויקריבו קרבנות נדריהם לאל שהוא המורא ומפניו יחילו כל הארץ! — כי הוא (יג) יבצר ומכניע את רוח העז החצוף והעריץ של נגידים ועריצים; ומפרש אותו הרוח שהוא נורא למלכי ארץ — כלומ' רוח גאונו ועזוזו של סנחריב, שנתן חתיתו על כל ממלכות הארצות ולכדם בגבורתו, ועתה נבצר ונכנע רוחו הכביר העריץ והנורא, במפלתו לפני שערי ירושלים, העיר שהגין עליה ממ"ה הקב"ה, למען שמו ולמען דוד עבדו.

עוד זאת שמה לבי למצוא, בהמרגניתא טבא, הספר מ ד ר ש א ג ד ת ב ר א ש י ת, שהזכרתי כבר בהערתי השלם עשרה אות י"ג, את באורי במגילת דוד לגלית (ש"א י"ז, מ"ה) שכבר קדמני בו ר' אחא משום ר' שמעי' שם פ' י"ב בזה"ל „למה? ששמו של הקב"ה שהוא עושה מלחמתי, שנאמר ה' איש מלחמה וגו', ובמה הוא עושה מלחמתו? ב ש מ ו שנאמ' ה' ש מ ו — כו' וכן ד ו ד א מ ר ל ג ל י ת א ת ה ב א א ל י ב ח ר ב וגו' ש ב ש מ ו של הקב"ה היו ישראל מנצחין, וכן עשה אסא שנאמ' ויקרא אסא אל ה' אלקיו ויאמר אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו ה' אלקינו

אלקינו כי עליך נשענו ה' ו כ ש מ ך באנו על השמון הזה וכו'" עכ"ל — ולא דיי שאני שמח במה שכוונתי לדעת קדושים בבאורי זה, אלא שבדברים אלה הנני מוצא יתד נטוע במקום נאמן, לכל עיקרה של החלטתי בבאור הוראת המליצה של „שם ה'" בכתובים, כפי מה שבארתיה בספרי שושנים סי' כ"ג, ואשר הערותי עליה בכמה מקומות במחברתי זאת, ועוד תרבינה לי שרעפותיה למלוא אור יקרות בתעלומות הרבה בכתובים ומאמרי חכז"ל בחידותיהם — ושפת אמת תכון לעד בש"ד!

ששׁ אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב.
מה נמלצו לחכי אִמרתך מדבש לפי.
חבר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פקודיך.
העבר עיני מראות שוא בדרכךָ חיני.

ראה כי פקודיך אהבתי הויה כחסדך חיני.
אודך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך.
ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד כי למשפטך יחלתי
בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון.
נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי.

השמטות ותקונים

לד ב, שורה 31 בכל, צ"ל: „ככל". ג, 16 שני: „שלשה". 24 בלגיונותו: „בלגיונותיו". לד 12, 20 לאלוך: „לאלוה". 14, 11 כמו שכל: „כמושכל". י, 8 המסורה אין: „המסורה אין". 19 ואולי: „ואלולי". 23 וארבע מקומות, ויותר: „וארבעה מקומות ויותר". יז, 7 לפי"ז פעל: „לפי"ז לפרש פעל". יח, 31 שלשה: „שלשלת". 38, 31 וזרע רשעים נכרת: „עי' רש"י ותוס' סוף יומא". 35 בנתיבתו: „בכתיבתו". כ, 31 נפרד: „נפרז". כא, 17 שאין כל: „שאין לה כל". כח, 33 וואהר סיינליך: „וואהרשיינליך". 56, 21 חט לדבר: „חט לבי לדבר". לב, 30 חגב: „מלב". 64, 12 אופן: „אופק". 66, 8 התגברות: „בתגבורת". 72, 12 המשתלשים: „המשתלשלים". לח, 21 ואמר: „יאמר". 41 והני: „והנני". מג, 17 והריקן יתמלא: „וזה ציור נחמד לעת מלחמה בהיפוך משעת השלום — ". 25 דוגמא וציור: „דוגמא לציור". 88, 3 המנהיגים: „המנהגים". 92, 19 זכרנו: „זכרני". 20 פקדנו: „פקדני". 96, 3 נשלם: „שנשלם". 6 רמז קמ"ב: „והוא מסדר עולם רבה פ' י"ד. נד, 22 הנפת בכחך: „מל' להנפה גוים (ישעי' ל', כ"ח) הטלה ונדנוד". ס, 17 ועשם: „ועשה". סג, 14 בסברתו: „בסברתנו". 16 החובו: „החוב". סה, 41 באגרז חותם: „באגרז סגור חותם". 136, 35 של ענה: „שרש ענה". 36 בכלל: „ככלל". סט, 12 בש': עין,: „בש': עון,". ע 39 שבה: „שבא". 140, 27 עומד: „עוד". 144, 14 בנוסח שבה: „בנוסח שוה". 148, 41 שמושין: „שמושיו". 150, 14 מפורש: „מופרש". 156, 7 ומיומים מיומא: „מיומים ומיומא". פ, 2 מרעש: „מרעה". 160, 12 דריה"ג: „דר"א בנו שריה"ג". פד, 10 לשרש: „ל ש ר ש". 176, 15 נאמנו: „נאמנה". צג, 16 בלשונם: „בלשונה". 192, 26 ופעל העדר: „ופעל העזר". צח, 33 חזון: „חזוק". 198, 2 פקודתם: „פקודתו". 206, 12 נמה: „נם". קו 10 האלא: „האלה". 216, 11 לך להד"ד: „לך משל להד"ד". 220, 20 מרבים: „מארבים"

לציור בגדו או כותנתו של אדה"ר אשר בהערתי הי"ד, הנני מוסיף להגיד כי זהו רק הציור מצד הגרוע שבו; ויש לחכז"ל עוד ציור נחמד להלל מאד מצד היפה שבו, כמבואר ברחבה בנמוקי על גליון המדרש ב"ר פ' ס"ג ועוד.

„כל דרך איש ישר בעיניו" אמר החכם מכ"א במשליו הקדושים; ואינני איפא יוצא מן הכלל, אם, מדי אקוה תועלת לבני עמי בשלחי את ספרי זה ע"פ תבל, עפ"י מה שיחניפני דמיוני שהענינים שבו הם מהדברים שהשעה צריכה להם בדורנו, אחשוב זאת לשליחות מצוה. אולם במקום דשכיחא הזיקא גם שלוחי מצוה אינם בטוחים מנזק; וכבר לִמַּדְתִּי בנסיון, אשר אם לא יַשְׁכֵּן המחבר לעפר כבודו להתרפס לפני הנדיבים כעני השואל מתת חנם, לא יושב לו כספו שהוציא בתשלומי ההדפסה, גם אחרי עשרות בשנים—ואם אשוב לנהוג סלסול בעצמי ולאמר לספרי זה: הכבד ושב בביתי עד דרוש אחי ובני עמי אותך מידי, אנה אני בא לבקש לכסף מוצא לשלם נשיי למטיבי (אלקים יחננם ויברכם ויאר פניו אתם סלה!) אשר תמכוני בחסדם להלות לי כדי גאולת הספר מביה"ד? —

אשר ע"כ אמרתי לא טוב אנכי מרבים וכן שלמים שקדמוני; ואליכם אישים אקרא בראש הומיות: הואילו נא פנו בי! וברוח נדיבתכם זכו בי לקבל את ספרי זה מידי או בשליחותי בספ"י! ואם החכם בחכמתו והתורני בתלמוד תורתו, המשכיל בהשכלתו והמבקר בבקרתו, יואל נא בענות צדקו לכבדני בקריאה מתונה והגונה, אז אקוה כי העשיר בעשרו והנדיב בנדבתו, העושה בכסף הונו והמעשה בשפעת אונו, יתעורר להחזיק את ידו בי ולהשיב לי התמורה בעין יפה וברוח נדיבה— והנני מתכבד להגיש לפני כבוד הדרתכם את תודתי מראש, לאיש איש כברכתו ממעמקי לבב עבדכם המתרפס לפני הדום רגלכם

המחבר

האדרעסע אלי:

Simcha Rubin Edelmann in Mohilew Gub.